

A

S. o. m.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1924:7
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG

ANGÅENDE

LÄROVERKS- OCH LANDSBIBLIOTEK

AVGIVET DEN 28 FEBRUARI 1923
AV DE UTAV CHEFEN FÖR KUNGL. ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET
JÄMLIKT NÅDIGT BEMYNDIGANDE DEN 28 JULI 1918
TILLKALLADE SAKKUNNIGA

STOCKHOLM

1924

Statens offentliga utredningar 1924

Kronologisk förteckning

1. Angående ordnandet av statens kommersiella informationsverksamhet. Promemoria, avgiven av chefen för utrikesdepartementets speciella handelsavdelning. Marcus. 28 s. **U**.
2. Det svenska jordbrukets produktionskostnader. 2. Bokföringsåren 1920—1921 och 1921—1922. Av L. Nanneson. Meddelande från Kungl. Lantbruksstyrelsen nr 247 (nr 6 1923). Svanbäck. (6), 107 s. **Jo**.
3. Kungl. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 12. Utredning beträffande planmässig elektrifiering av landsbygden inom Kopparbergs län. Beckman. 47 s. 2 kart. **Jo**.
4. Supplement nr 2 till Sverges familjenamn 1920. Stat. Repr.-anst. 10 s. **Ju**.
5. Betänkande med utredning och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Eklund. vij, 208 s. **E**.
6. Utredning rörande ny vattenväg mellan Östersjön och Väneren, Göta kanal, jämte bihang, innefattande preliminär utredning rörande vattenväg mellan Hjälmaren och Väneren, Svea kanal. Meddelande från Kungl. Kanalkommissionen. Nr 4. Hæggström. 173 s. 3 kart. **K**.
7. Betänkande och förslag angående läroverks- och landsbibliotek. Uppsala, Almqvist & Wiksell. xj, 511 s. **E**.

Ann. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E**. = eklelesiastikdepartementet, **Jo**. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelse den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omalag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1924:7
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG

ANGÅENDE

LÄROVERKS- OCH LANDSBIBLIOTEK

AVGIVET DEN 28 FEBRUARI 1923
AV DE UTAV CHEFEN FÖR KUNGL. ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET
JÄMLIKT NÄDIGT BEMYNDIGANDE DEN 28 JULI 1918
TILLKALLADE SAKKUNNIGA

UPPSALA 1924
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

STATENS ÖFFENTLIGA BOKHUS

REGERINGENS BOKHUS

LÄROVERKS- OCH LANDSBIBLIOTEK

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet	Sid. 1—2
Inledning	3—16
Omfattningen av sakkunnigas uppdrag s. 3. — Redaktör A. Pers motion 17 jan. 1918 s. 3. — Läroverksöverstyrelsens yttrande 26 febr. 1918 s. 5. — Folkskoleöverstyrelsens utlåtande 20 febr. 1918 s. 6. — Pedagogiska sällskapets skrivelse 6 mars 1918 s. 7. — Modersmållärarnas förenings skrivelse 4 mars 1918 s. 8. — Första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande 12 mars 1918 s. 9. — Andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande 9 april 1918 s. 9. — Riksdagens skrivelse till Konungen 17 april 1918 s. 10. — Sammanfattning s. 10. — Utredningens planläggning. Cirkulär till läroverken s. 14. — Inspektionsresor s. 14. — Bibliotekens historia s. 15.	
Allmän historik	17—62
Uppkomst. Domkyrko- och gymnasiebibliotek s. 19. — Utveckling under 1600-talet s. 20. — De äldsta skolordningarna s. 20. — Bokinköp vid domkyrkorna s. 21. — »Generalinspektor» över biblioteken s. 22. — 1724 års skolordning s. 23. — Borgarståndets ställning s. 24. — Skolordningsförslagen 1760 och 1778 s. 25. — Bestämmelsernas efterlevnad. Enskilda donationer s. 26. — Kanslikollegii cirkulär 1750 s. 27. — 1807 års skolordning s. 28. — Uppfostringskommittén 1812 s. 29. — 1820 års skolordning s. 29. — Läroverksrevisionerna. »Stora uppfostringskommittén» s. 32. — 1840- och 1850-talen. Biblioteksfrågan inför ständerna s. 34. — Riksdagen 1840—41 s. 34. — Riksdagen 1844—45 s. 43. — Riksdagen 1847—48 s. 44. — Riksdagen 1850—51 s. 50. — Läroverksbiblioteken på 1850-talet s. 54. — Skolstadgarna 1856 och 1859. Arvodesanslag till bibliotekarier s. 55. — Skolstadgan 1878 s. 57. — Arvodesanslaget till bibliotekarier s. 60.	

	Sid.
Särskilda bibliotek	63—426
Uppsala ärkestift	65—82
<i>Uppsala.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek	65—70
Skolan s. 65. — Medeltida bibliotek s. 66. — Katedralskolan bibliotek s. 66. — Lärjungebiblioteket s. 67. — Biblio- tekets omfattning. Lånefrekvens m. m. s. 68. — Lokaler s. 69. — Tryckta kataloger s. 70.	
<i>Gävle.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek	70—75
Skolan s. 70. — Biblioteket före branden 1869 s. 70. — Ge- strinska donationen s. 71. — Biblioteket efter 1869 s. 73. — Selggrenska donationerna s. 73. — Senare donationer s. 74. — Bokbeståndet s. 74. — Tillgångar s. 74. — Bibliotekslokalerna s. 75. — Lärjungebiblioteket s. 75.	
Stadsbiblioteket	76—77
Grundläggning och bokbestånd s. 76. — Lokal s. 76. — Till- gångar. Utgifter s. 77.	
<i>Hudiksvall.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek	77—79
Skolan s. 77. — Donationer s. 78. — 1900 års jubileumsfond s. 78. — Lokaler s. 79. — Lärjungebiblioteket s. 79.	
<i>Enköpings.</i> Realskolans bibliotek	79—80
<i>Söderhamn.</i> Realskolans bibliotek	80—81
<i>Norrälje.</i> Samskolans bibliotek	81—82
Linköpings stift	83—133
<i>Linköping.</i> Stiftsbiblioteket	83—119
Allmän översikt s. 83. — Det medeltida domkyrkolibrariet s. 84. — 1500- och 1600-talen. Biskop Petrus Benedicti s. 86. — Biskop Johannes Bothvidi s. 89. — Axel Banérs dona- tion av böcker från Pelplin s. 89. — Bibliotekets äldsta för- varingsplatser s. 90. — Gymnasiebiblioteket s. 91. — 1700- talet. H. Spegel s. 93. — Eric Benzelius d. y. s. 94. — För- värvet av Benzelius' bibliotek s. 95. — Krigsbyten s. 97. — Ny bibliotekslokal s. 101. — Petrus Filenius s. 102. — Uno v. Troil s. 103. — J. A. Lindblom s. 105. — Benzelius' handskrif- ter och brev s. 105. — Samuel Älf s. 106. — J. H. Lidén s. 107. — S. Gahm s. 108. — Donationer under 1800-talet s. 109. — Ny lokal i konsistoriehuset s. 110. — Segerstéenska donationen s. 111. — H. Westmans donation s. 112. — Ekonomiska för- hållanden s. 112. — Reglemente s. 118.	
Läroverksbiblioteket	119—121
Historik s. 119. — Bestånd s. 120. — Lärjungebiblioteket s. 121.	
Stadsbiblioteksfrågan i Linköping	121—122
<i>Norrköping.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek	122—125

Skolan s. 122. — Äldsta bokbeståndet s. 122. — Wadströmska donationen s. 123. — Senare förvärv. Lokalförhållanden s. 124.

Norrköpings stadsbibliotek . . . . . 125—130

Finspångsbiblioteket s. 125. — Ekmanska biblioteket s. 126. — Stadsbibliotekets grundande s. 127. — Den Swartzska donationen s. 127. — Stadsbibliotekets nuvarande bestånd och verksamhet s. 128. — Senare förvärv s. 129. — Personal s. 129. — Stat s. 130.

Västervik. Högre allmänna läroverkets bibliotek 130—131

Eksjö. Realskolans bibliotek . . . . . 131—132

Vimmerby. Samskolans bibliotek . . . . . 132—133

Vadstena. Samskolans bibliotek 133

Skara stift . . . . . 134—170

Skara. Skara stifts och allmänna läroverks bibliotek . . . . . 134—157

Domkyrkobiblioteket s. 134. — Gymnasiets bibliotek s. 139. — Det förenade biblioteket s. 140. — Bibliotekets tillökning genom inköp s. 144. — Bibliotekets bestånd s. 144. — Inkunabler s. 144. — Krigsbyten s. 145. — 1500-talstryck s. 147. — Senare tryck, kartor m. m. s. 148. — Handskriftssamlingen: Tillkomst s. 149. Omfattning s. 149. Innehåll s. 150. Katalogisering s. 151. — Kataloger s. 151. — Bibliotekets begagnande s. 152. — Referensbiblioteket s. 152. — Lärjungebiblioteket s. 153. — Bibliotekets lokaler s. 153. — Önskemål för framtiden. Nya lokaler s. 155. — Lärjungebiblioteket s. 156.

Veterinärinrättningens bibliotek s. 156. — Folkskoleseminariets bibliotek s. 156.

Bilaga: Förordning ang. Skara Domkyrkios och Gymnasii Bibliothec. 1705 uti Junio. s. 156.

Vänersborg. Högre allmänna läroverkets bibliotek . . . . . 157—160

Skolan s. 157. — Biblioteket s. 158. — Kataloger s. 159. — Lärjungebiblioteket s. 159. — Lokaler s. 160.

Vänersborgs folkbibliotek s. 160.

Borås. Högre allmänna läroverkets bibliotek . 160—163

Skolan s. 160. — Biblioteket. Historiks. 161. — Lärjungebiblioteket s. 162. — Kataloger s. 162. — Lokaler s. 162.

Tekniska elementarskolans bibliotek s. 163.

Borås folkbibliotek . . . . . 163—164

Mariestad. Realskolans bibliotek . . . . . 164—165

Lidköping. Realskolans bibliotek . . . . . 165—166

Skövde. Realskolans bibliotek 167

	Sid.
<i>Alingsås</i> . Samskolans bibliotek	168—169
Adelsköldska folkbiblioteket	169—170
<i>Falköping</i> . Samskolans bibliotek	170
Strängnäs stift	171—232
<i>Strängnäs</i> . Domkyrkobiblioteket	171—201
Dominikanerklostrets bibliotek s. 171. — Domkyrkobibliotekets medeltida bestånd s. 172. — 1500-talet s. 177. — 1600-talet s. 179. — Laurentius Paulinus s. 179. — Johannes Matthiæ s. 180. — Krigsbyten s. 185. — 1700-talet s. 190. — Biblioteksrevisionen 1750 s. 191. — Duplettauktionen 1765 s. 194. — Katalog 1776 s. 195. — 1800-talet s. 196. — Eldsvådan 1864 s. 197. — Återflyttning till domkyrkan s. 199.	
Stifts- och läroverksbiblioteket	201—218
Katedralskolans bibliotek s. 201. — Äldsta inventarier s. 202. — Thuns donation s. 203. — Inspektionen 1750 s. 205. — Bokauktionen 1765 s. 205. — 1800-talet s. 207. — Bestånd s. 212. — Inkunabler s. 212. — Krigsbyten s. 212. — Handskrifter s. 214. — Förslag till biblioteksfrågans ordnande s. 215. — Sakkunnigas förslag s. 217.	
<i>Örebro</i> . Karolinska högre allmänna läroverkets bibliotek	218—225
Skolan s. 218. — Jacobus Rudbeckius s. 219. — Äldsta inventarium s. 219. — 1700-talet s. 222. — 1800-talet s. 223. — Nuvarande förhållanden s. 224.	
<i>Nyköping</i> . Högre allmänna läroverkets bibliotek 225—228	
Äldre böcker s. 225. — Bibliotekets grundläggning s. 226. — Biblioteksrum s. 226. — Första större donation s. 227. — Tillväxt under 1800-talet s. 227. — Tryckta kataloger s. 227. — Bostadsnöd. Nuvarande lokaler s. 227.	
Folkbiblioteket s. 228. — Arbetarebiblioteket s. 228.	
<i>Eskilstuna</i> . Realskolans bibliotek	229—230
<i>Södertälje</i> . Realskolans bibliotek	230—231
<i>Askersund</i> . Samskolans bibliotek	231—232
Västerås stift	233—271
<i>Västerås</i> . Stifts- och läroverksbiblioteket	233—258
Allmän översikt. Litteratur s. 233. — Det medeltida biblioteket s. 234. — Dominikanerklostrets bibliotek s. 235. — Bokbeståndet 1589 s. 236. — Olaus Stephani Bellinus s. 237. — Johannes Rudbeckius s. 238. — Tryckt katalog 1640 s. 240. — Skolans bibliotek s. 241. — Krigsbytesförvärv s. 242. — Utveckling efter 1650 s. 244. — Lokaler s. 246. — Donationer: Sparfwenfeldts s. 248. Sernskiölds s. 248. Hülphers' s. 249. Muhrbeckska donationen s. 250. Lars Benzelstjernas donation s. 251. — Senare donationer s. 252. — Bibliotekets inkom-	

ster s. 254. — Bibliotekets omfattning s. 255. — Bibliotekets nybyggnad s. 256. — Utlåning. Kataloger s. 257. — Lärjungebiblioteket s. 258.	
Stadsbiblioteket	258—260
Sakkunnigas förslag s. 260.	
<i>Falun.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek .	260—266
Skolan s. 260. — Biblioteket s. 261. — Lokaler s. 264. —	
Ekonomi s. 264. — Lärjungebibliotek s. 264.	
Övriga bibliotek i Falun s. 265.	
<i>Arboga.</i> Samskolans bibliotek	266—268
<i>Sala.</i> Samskolans bibliotek	268—269
<i>Köping.</i> Samskolans bibliotek	269—271
Växjö stift	272—307
<i>Växjö.</i> Stifts- och läroverksbiblioteket	272—286
Domkyrkolibrariet s. 272. — Gymnasiebiblioteket s. 272.	
— Donationer s. 275. — Olof Wallquist s. 276. — 1800-talet s. 278. — Visingsöbiblioteket s. 278. — Donationer s. 282. — Lokalförhållanden s. 283. — Fonder s. 286. — Lärjungebiblioteket s. 286.	
<i>Jönköping.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek	287—291
Skolan s. 287. — Visingsöbiblioteket s. 287. — Lokala förhållanden s. 290. — Lärjungebiblioteket s. 291.	
Stadsbiblioteket	292—294
<i>Kalmar.</i> Stifts- och läroverksbiblioteket . . .	294—305
Bykyrkans bibliotek s. 294. — Äldsta inventarier s. 294. — Skolbiblioteket s. 296. — Inventarium 1656 s. 297. — Krigsbyten s. 298 — Israel Starbecks böcker s. 299. — Katalog 1750 s. 300. — Biskop Wallenstråle s. 300. — Biblioteket under 1800-talet s. 302. — Tryckta kataloger s. 303. — Handskrifter s. 303. — Bibliotekets nuvarande storlek s. 304. — Specialbibliotek s. 304. — Lokaler s. 304. — Ekonomi s. 305.	
Stadsbiblioteket	305—306
Biblioteksfrågans lösning s. 306.	
<i>Oskarshamn.</i> Realskolans bibliotek	307
Lunds stift	308—326
<i>Lund.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek .	308—309
Allmän översikt s. 308. — Lärjungebibliotek s. 309.	
<i>Malmö.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek .	310—311
Allmän översikt s. 310. — Lärjungebiblioteket s. 311. — Lokaler s. 311.	
Realskolans bibliotek	311—312
Stadsbiblioteket	312—313
<i>Kristianstad.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek	314—316

Historik s. 314. — Nuvarande förhållanden s. 315. — Lokaler s. 315.	
<i>Karlskrona</i> . Högre allmänna läroverkets bibliotek	316—320
Allmän översikt s. 316. — Det egentliga läroverksbiblioteket s. 317. — Läsesällskapets bibliotek s. 318.	
<i>Hälsingborg</i> . Högre allmänna läroverkets bibliotek	320—321
Stadsbiblioteket och Hälsingborgs arbetarebibliotek	321—322
<i>Ystad</i> . Högre allmänna läroverkets bibliotek	322—323
<i>Karlshamn</i> . Realskolans bibliotek	323—324
<i>Landskrona</i> . Realskolans bibliotek	324—325
<i>Ängelholm</i> . Samskolans bibliotek	325
<i>Trälleborg</i> . Samskolans bibliotek	325—326
Göteborgs stift	327—347
<i>Göteborg</i> . Högre latinläroverkets bibliotek	327—336
Skolan s. 327. — Bibliotekets äldsta öden s. 327. — Eric Benzelius d. y. s. 328. — Donationer under 1700-talet s. 329. — Donationer under 1800-talet s. 330. — Lokaler s. 331. — Bokbeståndet s. 332. — Handskrifter s. 335. — Fonder s. 335.	
Högre realläroverkets bibliotek	337—339
Skolan s. 337. — Läroverksbiblioteket s. 337. — Lärjungebiblioteket s. 338. — Lärummet och dess boksamling s. 339.	
Västra realskolans bibliotek	339—340
Östra realskolans bibliotek	340—341
<i>Halmstad</i> . Högre allmänna läroverkets bibliotek	341—342
Allmän översikt s. 341. — Lärjungebiblioteket s. 342. — Tollska biblioteket s. 342.	
Stadsbiblioteket	343—344
<i>Varberg</i> . Realskolans bibliotek	345
<i>Uddevalle</i> . Realskolans bibliotek	346
<i>Sirömsstad</i> . Samskolans bibliotek	347
Karlstads stift	348—365
<i>Karlstad</i> . Stifts- och läroverksbiblioteket	348—359
Skolan s. 348. — Det äldre biblioteket s. 349. — Det nya biblioteket s. 350. — Biskop Agardh. Uppropet 1836 s. 351. — Agardhs övriga verksamhet s. 353. — Branden 1865. Senare donationer s. 354. — Bokbeståndet. Märkligare tryck s. 355. — Krigsbyteslitteratur s. 355. — Handskrifter s. 356. — Bibliotekets omfattning m. m. s. 357. — Lokaler s. 358. — Lärjungebiblioteket s. 358.	
Folkskoleseminariets bibliotek s. 359.	
Stadsbiblioteket	359—360

Sakkunnigas förslag s. 360.	
<i>Arvika.</i> Realskolans bibliotek	360—361
<i>Kristinehamn.</i> Realskolans bibliotek	361—364
<i>Amål.</i> Samskolans bibliotek	364—365
<i>Filipstad.</i> Samskolans bibliotek	365
Härnösands stift	366—393
<i>Härnösand.</i> Stifts- och läroverksbiblioteket . .	366—373
Skolan s. 366. — Gymnasiebibliotekets äldsta öden s. 366.	
— Biblioteket c:a 1750 s. 367. — Biblioteket från 1791 s. 367.	
— Läroverksbiblioteket s. 368. — Lokala förhållanden s. 369.	
— Bibliotekets nuvarande storlek s. 370. — Referens- och lärjungebibliotek s. 371. — Kataloger s. 371. — Äldre svenska tryck s. 371. — Krigsbyten s. 371. — Handskriftssamlingen s. 372. — Fonder s. 372.	
Norrlands hembygdsbibliotek	373—377
Föreningen för norrländsk hembygdsforskning s. 373. — Föreningens biblioteksverksamhet s. 373. — Hembygdsbiblioteket s. 374. — Lokal s. 374. — Bibliotekets syften s. 375. — Sakkunnigas inspektion 1919 s. 376.	
Förslag till biblioteksfrågans ordnande i Härnösand s. 377.	
<i>Östersund.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek	380—382
Skolan s. 380. — Läroverksbiblioteket s. 380. — Kataloger s. 381. — Lärjungebibliotek s. 381. — Lokala förhållanden s. 381.	
Jämtlands bibliotek	382—389
Den Zetterströmska donationen s. 382. — Biblioteksbyggnaden på Frösön s. 384. — Donationer s. 384. — Katalogisering s. 384. — Bibliotekets förflyttning till Östersund s. 385. — De Bünsowska donationerna s. 385. — Nybyggnad s. 386. — Det Meijerbergska biblioteket s. 386. — Nuvarande bokbestånd s. 386. — Äldre svenska tryck s. 386. — Krigsbyten s. 387. — Verksamheten s. 388. — Förvaltning s. 388. — Fonder s. 388. — Tablå över inkomster och utgifter s. 388. — Föreningen Jämtlands biblioteks vänner s. 389.	
Förslag till biblioteksfrågans ordnande s. 390.	
<i>Sundsvall.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek	392—393
<i>Örnsköldsvik.</i> Samskolans bibliotek	393
Luleå stift	394—401
<i>Luleå.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek .	394—395
Skolan s. 394. — Läroverksbiblioteket s. 394. — Lärjungebiblioteket s. 395.	
Folkbiblioteket	395—396
<i>Umeå.</i> Högre allmänna läroverkets bibliotek .	396—398
<i>Piteå.</i> Samskolans bibliotek	398—399

	Sid.
<i>Häparanda</i> . Samskolans bibliotek	399—400
<i>Skellefteå</i> . Samskolans bibliotek	400—401
Visby stift	402—404
<i>Visby</i> . Högre allmänna läroverkets bibliotek .	402—404
Gotlands medeltidsbibliotek s. 402. — Skolan s. 402. — Biblioteket s. 403.	
Stockholms stad	405—426
Stockholms läroverksbibliotek.	
A. <i>Stockholms katedral- eller storsholas bibliotek</i>	405—411
Stadsskolan s. 405. — Bykyrkans librarium s. 406. — Skol- biblioteket. <i>Jacobus Rudbeckius</i> s. 408. — 1630 års inven- tarium s. 408. — Donationer. 1600-talet s. 410. — 1800-talet s. 411.	
B. <i>Stockholms gymnasium och övriga skolor före omorgani- sationen på 1870-talet</i>	412—413
Gymnasium och skolor s. 412. — Gymnasiets bibliotek s. 413. — Skolornas bibliotek s. 413.	
C. <i>De nuvarande läroverken</i>	414—426
Högre latinläroverkets å Norrmalm bibliotek .	414—417
Allmän översikt s. 414. — Lärjungebiblioteket s. 416.	
Högre allmänna läroverkets å Södermalm bi- bliotek	417—419
Allmän översikt s. 417. — Lärjungebiblioteket s. 419.	
Högre realläroverkets å Norrmalm bibliotek .	420—421
Allmän översikt s. 420. — Lärjungebiblioteket s. 420.	
Högre realläroverkets å Östermalm bibliotek .	421—422
Allmän översikt s. 421. — Lärjungebiblioteket s. 422.	
Jakobs realskolas bibliotek	422—423
Katarina realskolas bibliotek	423—424
Kungsholmens realskolas bibliotek	424—425
Nya elementarskolans bibliotek	425—426
Allmän översikt s. 425. — Lärjungebiblioteket s. 426.	
Läroverksbiblioteken	427—468
Anslag till bokinköp och bindning	429—445
Översikt av nuvarande förhållanden s. 436. — Biblioteks- och materielkassan s. 437. — Framställda förslag om biblio- teksanslagets höjning s. 438. — Läroverksbibliotekens bety- delse s. 439. — Böckernas bindning s. 440. — Sakkunnigas för- slag. Gruppindelning s. 440. — Statsanslag. Särskild bib- liotekskassa s. 444.	
Bibliotekariernas arvoden	445—463
Läroverksbibliotekens vård s. 445. — Tidigare utgående	

ersättning s. 446. — Läroverksöverstyrelsens förslag 1918 s. 446. — Nuvarande arvoden s. 448. — Framställda önskemål s. 453. — Sakkunnigas förslag. Gruppindelning s. 454. — Arvodesbelopp s. 458. — Real- och samskolorna s. 459. — Gemensamt arvodesanslag s. 462.

Lokalförhållanden. Tillgänglighet . . . . . 463—468

Nuvarande lokalförhållanden s. 463. — Tillgodoseendet av bibliotekens lokalbehov. Eventuella depositioner s. 465. — Ökad tillgänglighet s. 466.

Lärjungebiblioteken . . . . . 469—477

Lärjungebibliotekens uppkomst s. 469. — Uttalanden i lärjungebiblioteksfrågan s. 471. — Allmän översikt över de nuvarande lärjungebiblioteken s. 472. — Sakkunnigas yttrande s. 475.

De pedagogiska biblioteken . . . . . 478—482

Läroverkens pedagogiska boksamlingar s. 478. — Pedagogiska biblioteket i Stockholm s. 479.

Landsbiblioteken . . . . . 483—511

Organisation . . . . . 485—495

Fristående bibliotek s. 486. — Namnfrågan s. 487. — Stiftsbiblioteken s. 488. — Övriga föreslagna landsbibliotek s. 489. — Lokalfrågan s. 490. — Linköping s. 491. — Skara s. 491. — Strängnäs s. 492. — Västerås s. 492. — Växjö s. 492. — Kalmar s. 492. — Karlstad s. 493. — Härnösand s. 493. — Östersund s. 493. — Umeå och Luleå s. 494. — Visby s. 494.

Förslag till instruktion och reglemente för av staten understödda landsbibliotek . . . . . 496—500

Förslag till stat för landsbiblioteken . . . . . 501—503

Förslag till en biblioteksöverstyrelse över landsbiblioteken . . . . . 504—506

Bilaga: Läroverksbiblioteken i Danmark, Finland och Norge . . . . . 507—511

Finland s. 507. — Norge s. 507. — Danmark s. 508. — Cirkuläret 13 mars 1922 s. 508.

1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912

1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924

1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet.

På grund av nådigt bemyndigande den 22 juli 1918 tillkallade chefen för Kungl. ecklesiastikdepartementet den 2 augusti 1918 såsom sakkunniga riksbibliotekarien I. G. A. Collijn, f. d. lektorn, filosofie doktorn I. N. Fehr, förste bibliotekskonsulenten hos dåvarande folkskoleöverstyrelsen, filosofie doktorn J. F. B. Hjelmqvist, ledamoten av riksdagens första kammare, redaktören A. Pers samt fru Maria Sandler för att inom ecklesiastikdepartementet biträda med utredning angående bättre vård och utveckling av sådana bibliotek, som utgöra en mellanform mellan de stora statsbiblioteken och de egentliga folkbiblioteken, varjämte åt undertecknad Collijn uppdrogs att såsom ordförande leda de sakkunnigas förhandlingar.

På grund av särskilt nådigt bemyndigande den 16 januari 1920 tillkallade chefen för ecklesiastikdepartementet samma dag ytterligare såsom sakkunnig för omförmälda utredning överbibliotekarien vid universitetsbiblioteket i Uppsala J. M. Hulth.

Efter därom gjord framställning tillkallades den 7 oktober 1918 såsom sekreterare hos de sakkunniga andre bibliotekarien vid universitetsbiblioteket i Uppsala A. B. Carlsson.

Till sakkunniga hava för att tagas under överbägande i sammanhang med det ursprungligen givna uppdraget överlämnats följande handlingar:

skrivelse från Sveriges allmänna biblioteksörening den 31 oktober 1918 med vissa önskemål rörande statsskolornas bibliotek;

skrivelse från Sveriges storloges av I. O. G. T. studiekommitté den 25 november 1918 med vissa önskemål beträffande studiecirk-larnas ställning inom vårt lands biblioteksorganisation;

skrivelse från Arbetarnas bildningsförbund den 27 november 1918 med skrift rörande anslag;

skrivelse från Föreningen för norrländsk hembygdsforskning den 25 november 1918 angående statsunderstöd jämte yttrande däröver av riksbibliotekarien den 11 december 1918.

Därjämte har från Kungl. läroverksöverstyrelsen överlämnats en den 12 oktober 1918 daterad skrivelse angående fördelningen av till statsverkets förfogande ställda exemplar av vetenskapliga arbeten och liknande litteratur.

I nådig skrivelse den 30 november 1922 föreskrevs, att det åt sakkunniga lämnade uppdraget skulle upphöra senast den 28 februari 1923.

Sedan det åt sakkunniga anförtrodda uppdraget i sina väsentligaste delar inom den föreskrivna tiden slutförts, få de sakkunniga härmed värdsamt överlämna ett i samband med den verkställda utredningen avfattat betänkande rörande bättre vård och utveckling av de bibliotek, som utgöra en mellanform mellan de stora statsbiblioteken och de egentliga folkbiblioteken, jämte förslag att på grundvalen av vissa större stifts- och läroverksbibliotek upprätta s. k. landsbibliotek.

De till sakkunniga överlämnade handlingarna återställas härmed.

Stockholm den 28 februari 1923.

ISAK COLLIJN.

ISAK FEHR.

FREDRIK HJELMQVIST.

J. M. HULTH.

AND. PERS.

MAJA SANDLER.

A. B. Carlsson.

INLEDNING

Det åt sakkunniga genom Kungl. Maj:ts nådiga beslut den 22 juli 1918 lämnade uppdraget har formulerats att gälla verkställandet av utredning angående bättre vård och utveckling av sådana bibliotek, som utgöra en mellanform mellan de stora statsbiblioteken och de egentliga folkbiblioteken.

*Omfattningen
av sakkunni-
gas uppdrag*

Det har därför i första hand varit angeläget för sakkunniga att definiera de kategorier av bibliotek, som den anbefallda utredningen avser. En sammanfattning av dels den motion, på vilken hela uppdraget vilar, dels riksdagsskrivelserna i ärendet jämte vissa av Första kammarens första tillfälliga utskott, som haft att bereda motionen, infordrade utlåtanden eller på annat sätt till detsamma inkomna yttranden synes därför här först böra meddelas.

I sin motion, avtryckt som Bihang till riksdagens protokoll 1918 3 saml. 2 häft. (nr 4), framhåller redaktör Pers, hurusom de stora statsbiblioteken, d. v. s. Kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund, senast genom 1909 års reglering, åtnjutit statens stöd, likaså ha folkbiblioteken under en följd av år erhållit statsanslag under vissa villkor, som närmare bestämts genom kungl. förordningen den 23 september 1912. Men mellan dessa båda kategorier av bibliotek finnas flera betydande grupper av bibliotek, större kommunalbibliotek, de gamla stiftsbiblioteken, lärjungebiblioteken vid de allmänna läroverken, statssamskolornas bibliotek m. fl. Av dessa kunna dock de kommunala biblioteken sägas vara inbegripna i den omvårdnad, som folkbiblioteken erhållit. Däremot äro stiftsbiblioteken, dessa gamla kulturarv från svunna tider, så gott som försummade och endast det mest betydande av dessa, det i Linköping, åtnjuter ett obetydligt statsunderstöd. De övriga äro likställda med läroverksbiblioteken i allmänhet och ha till sitt förfogande, utom några hundra kronors arvode till bibliotekarien,

*Redaktör A.
Pers motion
17 jan. 1918*

endast de mycket blygsamma belopp, som kunna erhållas ur respektive läroverks biblioteks- och materielkassa. Ett av chefen för ecklesiastikdepartementet i statsverkspropositionen till 1909 års riksdag gjort uttalande om en tilltänkt »allmän utredning angående stiftsbibliotekens och därmed jämförliga boksamlingars tillstånd och behov, utmynnande i förslag rörande deras uppehållande, tillsyn och vård» har icke föranlett någon åtgärd. Då stiftsbiblioteken ofta innehålla oersättliga bok-, handskrifts- och urkundsskatter, av högt kulturellt värde såväl ur ideell som materiell synpunkt, och då dessa i många fall sakna sakkunnig vård och äro utsatta för risk att skadas och förstöras, anser motionären, att det nu föreligger fara i dröjsmål och att vård och skydd därför snarast måste beredas dessa samlingar, helst som det även brister mycket i fråga om bibliotekslokalernas eldsäkerhet. För en sådan omvårdnad fordras emellertid medel, som icke kunna tagas ur läroverkens hårt anlitade kassor. Motionären anser vidare, att de gamla stiftsbiblioteken långt ifrån att betraktas såsom avslutade samlingar, gamla relikter, böra ställas i skolans och folkbildningens tjänst såsom ett mellanled mellan folkbiblioteken och de stora vetenskapliga biblioteken samt förestås av boksynta personer, vilka kunna stå till tjänst med råd och dåd ifråga om skötseln och en tidsenlig utveckling av folkbiblioteken och skolbiblioteken inom respektive stiftsbiblioteks område. I förbigående vidrör motionären frågan om de i landsorten på vissa ställen för folkskolelärarekårens behov grundade smärre pedagogiska biblioteken och dessas eventuella anknytning till stiftsbiblioteken. I den senare delen av motionen betonas starkt behovet av ett välförsett lärjungebibliotek vid varje skola. De till förfogande för dylika bibliotek stående medlen, som för det mesta bestridas ur läroverkens materielkassor, räcka icke långt, då den naturvetenskapliga undervisningen numera kräver betydande kostnader, som inkräkta på bokinköpen. Lärjungebibliotek behövas icke blott vid gymnasierna, utan även vid andra skolor såsom samskolor, kommunala mellanskolor, tekniska läroverk m. fl. Motionen slutar med begäran om en utredning angående landets biblioteksväsende på det område, som ligger mellan de stora statsbiblioteken och folkbiblioteken, varvid följande önskemål i nu följd ordning särskilt framhållas: *att* lärjungebiblioteken sättas i tillfälle att erhålla bokbestånd och läsrum, så att de kunna på ett tidsenligt sätt betjäna skolorna,

att stiftsbiblioteken erhålla möjlighet att anskaffa större verk och annan facklitteratur, så att de kunna göra effektiv tjänst som ett mellanled mellan de stora statsbiblioteken och folkbiblioteken, liksom även betjäna de smärre skolornas behov av dyrbarare bokverk, och att stiftsbibliotekens gamla bokskatter må kunna konserveras av sakkunniga personer och eljest få nödig omvårdnad för att undgå att förstöras.

Över denna motion avgav Första kammarens första tillfälliga utskott utlåtande den 12 mars 1918, vartill voro fogade infordrade yttranden från Läroverksöverstyrelsen och Folkskoleöverstyrelsen jämte till utskottet ställda särskilda skrivelser från Pedagogiska sällskapet i Stockholm och Modersmåsläraarnas förening, avtryckta i nu nämnd ordning i Bihang till riksdagens protokoll 1918 12 saml. 1 avd. 4 häft. (nr 6).

I sitt den 26 februari 1918 avgivna utlåtande sammanfattar Läroverksöverstyrelsen motionens innehåll i tre huvudpunkter: behovet av bättre omvårdnad och sakkunnig ledning av stiftsbiblioteken, önskvärdenheten av att såväl de nämnda biblioteken som de allmänna läroverkens lärjungebibliotek sättas i stånd att på ett tidsenligt sätt betjäna läroverken, samt slutligen angelägenheten av att stiftsbiblioteken erhålla möjlighet att göra effektiv tjänst som mellanled mellan de större statsbiblioteken och folkbiblioteken eller med andra ord att ingå som ett led i en provins- eller distriktsbiblioteksorganisation. Endast angående de två första punkterna ansåg sig Överstyrelsen böra yttra sig. Rörande stiftsbiblioteken ansåg Överstyrelsen det vara i hög grad önskvärt, att en byggnads- och bibliotekssakkunnig undersökning företoges angående det sätt, varpå bokskatterna förvarades i dessa bibliotek, likaledes borde undersökas, huru dessa bäst skulle kunna ställas till forskarnas tjänst. Överstyrelsen ansåg möjlighet eventuellt förefinnas till att erhålla bidrag ur stiftens byggnadskassor för att sätta de nuvarande bibliotekslokalerna i ändamålsenligt skick eller uppföra nya byggnader, om så skulle visa sig vara nödvändigt. Vidare framhålles, att det icke blott är stiftsbiblioteken, vilkas möjligheter att på erforderligt sätt följa med litteraturen äro starkt begränsade, utan detta gäller om läroverksbiblioteken i allmänhet; särskilt är den del av läroverksbiblioteket ogynnsamt ställd, som omfattar det speciella lärjunge-

Läroverksöver-
styrelsens yt-
tande 26 febr.
1918

biblioteket. Överstyrelsen understryker vidare behovet av att såväl stiftsbibliotekarierna som de övriga läroverksbibliotekarierna bliva avlönade på ett sätt, som motsvarar deras krävande arbete, och föreslår, att en blivande utredning även måtte omfatta frågan om förbättrade arvodesförhållanden för läroverkens bibliotekarier. Angående stiftsbibliotekens ingående som led i en blivande provins- eller distriktsbiblioteksorganisation framhåller Överstyrelsen, att det kan tänkas, att även andra läroverksbibliotek än stiftsbiblioteken skulle kunna lämpa sig som grundstomme för distriktsbibliotek, men samtidigt vill Överstyrelsen betona, att den ifrågasatta utvidgningen av läroverks- och särskilt stiftsbibliotekens uppgifter ej bör få komma hindrande i vägen för dessa biblioteks egentliga uppgift, som alltid måste vara att stå vederbörande läroverk till tjänst, och ej heller får inkräkta på deras tillgänglighet för forskare. Överstyrelsen ansåg även, att den ifrågasatta utredningen bör ägna uppmärksamhet åt de av motionären i förbigående nämnda pedagogiska biblioteken såväl i deras förhållande till eventuella distriktsbibliotek som också i anseende till deras egen möjlighet att på ett tillfredsställande sätt fylla sina särskilda uppgifter. Till sist uttalar Överstyrelsen sin anslutning till motionen i de delar, där den berör Överstyrelsens verksamhetsområde, samt framhåller därvid särskilt såsom önskvärt, att den blivande utredningen måtte omfatta icke blott stiftsbiblioteken och lärjungebiblioteken, utan överhuvud biblioteken vid de allmänna läroverken.

Folkskoleöverstyrelsens utlåtande 20 febr. 1918

Det från Folkskoleöverstyrelsen infordrade utlåtandet är afgivet den 20 februari 1918. Häri tillstyrkes varmt, att åtgärder vidtagas för bättre omvårdnad och sakkunnig ledning av stiftsbiblioteken. Överstyrelsen anser sig emellertid i sitt utlåtande böra begränsa sig till de delar av motionen, som mera direkt beröra Överstyrelsens verksamhetsområde, framförallt utbyggandet av vårt lands folkbiblioteksorganisation, varvid stiftsbiblioteken skulle ingå som ett mellanled mellan de stora statsbiblioteken och folkbiblioteken i egenskap av ett slags centralbibliotek, eller såsom Överstyrelsen hellre skulle vilja uttrycka det distriktsbibliotek. Med exempel från Danmark stöder Överstyrelsen sin åsikt, att det skulle vara i hög grad önskvärt, om även i Sverige kunde genomföras ett fortsatt utbyggande av folkbiblioteksorganisationen genom inrättandet av distriktsbibliotek, vilkas uppgift skulle vara att vare

sig med eller utan förmedling av ett folk- eller skolbibliotek stå studieintresserade personer inom vederbörande område till tjänst med boklån av sådana arbeten, som det lokala biblioteket ej har råd att anskaffa eller ej äger i tillräckligt antal exemplar. De vid dessa bibliotek anställda bibliotekarierna borde uppfylla vissa fordringar i fråga om bibliotekarisk fackutbildning och vidare stå de mindre bibliotekens föreståndare till tjänst med råd och anvisningar. Som grundvalar för dylika distriktsbibliotek framhåller Överstyrelsen, att även andra bibliotek än stiftsbiblioteken kunna tänkas, såsom i vissa trakter större stadsbibliotek, i andra en kombination av stads- och läroverksbibliotek. Överstyrelsen framhåller till slut, att inom folk- och skolbiblioteksväsendet i vårt land även andra frågor finnas än den rörande distriktsbiblioteken, som skulle kunna behöva en utredning, särskilt då de av motionären nämnda smärre pedagogiska biblioteken samt förhållandet mellan de inom en och samma kommun arbetande folk- och studiecirkelbiblioteken.

Med anledning av redaktör Pers' motion inkom till utskottet särskild skrivelse den 6 mars 1918 från Pedagogiska sällskapet i Stockholm med livligt förordande av motionen. I skrivelsen framhåller sällskapet betydelsen av en tidsenlig utveckling av de allmänna läroverkens, främst de högre allmänna läroverkens bibliotek, särskilt för skolungdomens självstudier utanför det egentliga skolarbetet. Humanisterna vid läroverken böra i biblioteken få en arbetsverkstad, som på sitt område motsvarar vad de naturvetenskapliga laboratorierna redan äro för de naturvetenskapligt intresserade. Sällskapet uttalar såsom särskilda önskemål anskaffandet av tillräckliga medel för bokinköp och andra biblioteksutgifter, anordnande av lämpliga läsrum samt skäligt arvode åt läroverkens bibliotekarier. Sällskapet påpekar även de ekonomiska svårigheter, med vilka de högre flick- och samskolorna kämpa vid bokanskaffning, och framhåller önskvärdheten av stödjande hjälp från statens sida även för dessa skolors boksamlingar. Överhuvud synes det sällskapet, som om den föreslagna utredningen i alldeles särskild grad borde beakta just frågor rörande skolbiblioteken, dit även otvivelaktigt folkhögskolornas bibliotek höra, i akt och mening att väcka och utbilda lusten för läsning av goda och nyttiga böcker redan under ungdomstiden.

*Pedagogiska
sällskapets
skrivelse 6
mars 1918*

*Modersmåls-
lära-
rnas för-
enings skrivi-
velse 4 mars
1918*

Även från Modersmållära-
rnas förening inkom till utskottet
särskild skrivelse den 4 mars 1918, vari vissa önskemål från repre-
sentanterna för modersmålsundervisningen i samband med den
begärda utredningen framläggas, och nödvändigheten av ökat
understöd från statens sida icke blott åt stiftsbiblioteken och de
speciella lärjungebiblioteken utan även åt läroverkens och folkskole-
seminariernas bibliotek starkt framhålles. Särskilt understrykes den
punkt i motionärens framställning, däri otillräckligheten av de
medel, som stå till läroverksbibliotekens förfogande ur den s. k.
biblioteks- och materielkassan, påvisas. Dessa medel förslå icke
så långt, att lärarnas behov av vetenskaplig och pedagogisk litteratur
kan tillgodoses på ett tillfredsställande sätt, vilket är så mycket
mera att beklaga, som i dessa tider de ekonomiska förhållandena
icke medgiva för den enskilde läraren några större poster för bok-
inköp. Föreningen anser det därför nödvändigt, att anslaget till
biblioteket helt skiljes från beroendet av materielkassan och blir
en fullt självständig post på skolans budget, som bör utgå i form
av statsanslag, alldenstund det icke synes önskligt att ytterligare
höja lärjungarnas terminsavgifter. Vidare framhålles önskvärd-
heten av en avsevärd höjning i bibliotekariernas arvoden, så att
dessa må kunna ägna mera tid och kraft åt bibliotekens skötsel.
I samband härmed påpekas bristen på biblioteksteknisk utbildning
hos flertalet läroverks- och seminariebibliotekarier, till avhjälpande
varav föreslås statsanslag för att sätta dem i tillfälle att deltaga i
kurser i biblioteksteknik, som regelbundet borde anordnas. Även
framhålles betydelsen av en regelbunden sakkunnig inspektions-
och konsulteringsverksamhet liknande den som nu kommer semi-
nariebiblioteken till godo. Särskild vikt lägges vid motionärens
yttrande angående lärjungebiblioteken. Föreningen framhåller så-
som en mycket betänklilig brist i vårt undervisningsväsen, särskilt
med hänsyn till den mognare skolungdomens studier, att välför-
sedda lärjungebibliotek med läsrum saknas vid de flesta läroverk.
Utan sådana kan den högre skolundervisningen icke meddela för-
mågan att hantera böcker, som hör till det mest värdefulla denna
undervisning avser att bibringa. Särskilt gäller detta för moders-
målsundervisningens vidkommande, där läraren nästan på varje
punkt är beroende av lärjungebibliotekets resurser. Då det här är
fråga om en mycket väsentlig sida av skolans uppfostrande och

karaktärsdanande verksamhet, påpekar föreningen önskvärdheten av att vid ett kommande utredningsarbete rörande läroverks- och seminariebiblioteken det sörjes för att särskilt modersmålsundervisningens intressen bliva tillbörligt tillgodosedda.

I sitt utlåtande anslöt sig Första kammarens första tillfälliga utskott i huvudsak till vad av motionären och de i ärendet hörda myndigheterna anförts. Särskilt uppehöll sig utskottet vid de olägenheter, som vållades av de otjänliga lokaler, vari flera stiftsbibliotek hade sina samlingar förvarade och vilka saknade uppvärmningsmöjligheter, så att de värdefulla bokskatterna voro utsatta för risken att förstöras av fukt och endast sommartid kunde hållas tillgängliga för forskarna. Också eldfaran framhölls med exempel från Strängnäs stiftsbibliotek, som vid en vålded år 1864 led stora förluster. Det syntes utskottet, att ett ingripande från statens sida i syfte att åt ifrågavarande bibliotek förläna ändamålsenliga förvaringslokaler ju förr desto hellre borde äga rum. Det var emellertid icke utskottets mening, att de kostnader lokalfrågornas lösning komme att medföra, skulle helt bestridas av statsmedel; förvisso föreläge även ett betydande kommunalt intresse för att nu ifrågasatta åtgärder bleve vidtagna, vadan det syntes utskottet rimligt, att kommunalt bidrag för ändamålet gjordes till villkor för ekonomiskt stöd från statens sida. Det kunde också tänkas, att i vissa fall bidrag ur stiftets byggnadskassor eller andra fonder för ändamålet kunde påräknas. Vidare ansåg utskottet, att stiftsbiblioteken genom planmässigt och med urskillning företagna inköp av nyare litteratur bättre skulle kunna fylla sin uppgift i skolans och folkbildningens tjänst, eventuellt som en ändamålsenlig utbyggnad av folkbiblioteksorganisationen, vilket dock måste bliva beroende av en kommande utrednings resultat. För detta ändamål fordrades emellertid oundgängligen, enligt utskottets mening, att staten trädde ekonomiskt hjälpande emellan, dock borde kostnaderna härför, därest en lämplig organisation genomfördes, icke bliva särdeles betydande. Vidare anbefalldes utskottet åt en blivande utredning frågan om arvodesreglering för läroverkens och seminariernas bibliotekarier, vilka i de flesta fall vore för lågt avlönade.

Andra kammarens första tillfälliga utskott anslöt sig i utlåtande den 9 april 1918 (Bihang till riksdagens protokoll 1918 13 saml. 1 avd. 5 häft. nr 5) till det av Första kammaren på grund av ovan-

*Första kam-
marens första
tillfälliga ut-
skotts utlåtande
12 mars
1918*

*Andra kam-
marens första
tillfälliga ut-
skotts utlåtande
9 april
1918*

stående utlåtande fattade beslutet att hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående bättre vård och utveckling av sådana bibliotek, som utgöra en mellanform mellan de stora statsbiblioteken och de egentliga folkbiblioteken, samt framläggande för riksdagen av det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

*Riksdagens
skrivelse till
Konungen den
17 april 1918*

På grund härav avlät riksdagen den 17 april 1918 underdånig skrivelse till Konungen med framställning, att det täcktes Kungl. Maj:t låta verkställa utredning angående bättre vård och utveckling av sådana bibliotek, som utgöra en mellanform mellan de stora statsbiblioteken och de egentliga folkbiblioteken, samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde föranleda. I skrivelsen anföres, att riksdagens medverkan påkallats för tillgodoseende av behovet av bättre omvårdnad särskilt om de s. k. stiftsbiblioteker samt de allmänna läroverkens och seminariernas lärjungebibliotek. Ett ingripande från statens sida i syfte att åt ifrågavarande bibliotek förläna ändamålsenliga förvaringslokaler syntes riksdagen ju förr desto hellre böra äga rum. De bibliotek, varom här vore fråga, borde emellertid enligt riksdagens mening hava en betydelsefull mission vid sidan av den att förvara och hålla tillgängliga redan samlade bokskatter. För avsedda bibliotek syntes nämligen riksdagen jämväl böra planmässigt och med urskillning företagas inköp av nyare litteratur, varigenom dessa bättre skulle kunna fylla sin uppgift i skolans och folkbildningens tjänst.

Sammanfattning

Av motionen och de ovan refererade skrivelserna framgår, att de bibliotek, som i första hand beröras av den anbefallda utredningen, äro de gamla *stiftsbiblioteken*, vilka tillika nu äro läroverksbibliotek med ett undantag, stiftsbiblioteket i Linköping. Ehuru i motionen och riksdagens skrivelser till Konungen läroverksbiblioteken i allmänhet icke uttryckligen nämnas — motionären har i stället understrukit behovet av ökade anslag till läroverkens och seminariernas lärjungebibliotek —, torde dessa bibliotek otvivelaktigt böra inbegripas i »de bibliotek, som utgöra en mellanform mellan de stora statsbiblioteken och de egentliga folkbiblioteken». En utredning av lärjungebiblioteken kan dessutom icke företagas annat än i samband med en undersökning av läroverksbibliotekens ställning i allmänhet i vårt land. Så har också Läroverksöverstyrelsen fattat motionens innebörd i sitt av utskottet infordrade

utlåtande, som avslutas med en hemställan att, om en utredning beslutas, denna måtte omfatta icke blott stiftsbiblioteken och lärjungebiblioteken utan överhuvud biblioteken vid de allmänna läroverken. Samma uppfattning gör sig gällande i den till utskottet av Modersmåslärarnas förening ställda skrivelsen, vari motionen angives gälla ökat understöd från statens sida bl. a. åt stifts- och läroverksbiblioteken och åt de speciella lärjungebiblioteken. Sakkunniga ha därför ansett det självfallet ligga inom ramen för det dem meddelade uppdraget att även utreda *läroverksbibliotekens* ställning i vårt land och framkomma med förslag till densammis förbättrande. I detta sammanhang har särskild uppmärksamhet ägnats de i motionen och riksdagens skrivelse särdeles starkt framhållna *lärjungebiblioteken* vid läroverken.

I samband med tanken att av stiftsbiblioteken bilda statliga central- eller distriktsbibliotek, som skulle utgöra en mellanform mellan de stora statsbiblioteken och folkbiblioteken, påpekar Folkskoleöverstyrelsen i sitt ovan resumerade utlåtande, att även andra bibliotek än stiftsbiblioteken skulle kunna tänkas vara lämpliga grundvalar för dylika distriktsbibliotek, sålunda vissa stadsbibliotek. Med anledning härav ha sakkunniga i sin utredning även indragit vissa *stads- och provinsbibliotek*, även om dessa i främsta rummet hava kommunal natur. Särskilt gäller utredningen de stadsbibliotek, som på ett eller annat sätt kombinerats med ett läroverksbibliotek.

En annan bibliotekskategori, som vidröres i motionen och även skulle kunna sägas ligga inom området för den anbefallda utredningen, är *folkskoleseminariernas* jämte deras *övningsskolors bibliotek*. Då emellertid seminariebibliotekariernas arvoden helt nyligen blivit reglerade och dessa bibliotek även på annat sätt, såsom genom engångsanslag m. m., fått sin ställning förbättrad, ha sakkunniga ansett sig icke böra indraga dessa bibliotek i sin utredning.

Det i motionen nämnda *Pedagogiska biblioteket* i Stockholm har också av sakkunniga gjorts till föremål för undersökning jämte vissa här också nämnda *smärre pedagogiska bibliotek*, ehuru dessa senare på grund av sitt ringa antal äro av avgjort mindre intresse för den förevarande utredningen.

I Pedagogiska sällskapets skrivelse till utskottet anbefalles,

att utredningen även skall omfatta *folkhögskolornas bibliotek*. Då dessa emellertid kunna anses vara inbegripna i de anslag, som utgå till folkbiblioteken, ha de av sakkunniga icke indragits i utredningen.

Ett folkhögskolebibliotekens grupp närstående bibliotek, grundat av *Föreningen för norrländsk hembygdsforskning i Härnösand*, har genom kungl. remiss varit föremål för sakkunnigas utredning och överläggning i samband med upprättandet av ett landsbibliotek i Härnösand.

I skrivelse till Konungen den 31 oktober 1918, vilken den 7 november 1918 remitterades till sakkunniga för att tagas i övervägande i sammanhang med den anbefallda utredningen, har Sveriges allmänna biblioteksörening bland annat velat erinra om de statsunderstödda *privatläroverken*, varav flertalet synnerligen väl behöva sättas i stånd att förskaffa sig en bättre utrustning med hänsyn till för lärarepersonalen och lärjungarna avsedda bibliotek, och uttalat önskvärldheten av att även för dessa läroverk möjlighet öppnades att på samma villkor som t. ex. de kommunala mellanskolorna och folkhögskolorna erhålla statsunderstöd till grundandet och utvecklingen av skolbibliotek. Samma synpunkt gör sig även gällande i Pedagogiska sällskapets meromnämnda skrivelse till utskottet, vari de ekonomiska svårigheter framhållas, med vilka de högre flick- och samskolorna kämpa vid bokanskaffning, och önskvärldheten uttalas av stödjande hjälp från statens sida även för dessa skolors boksamlingar. Sakkunniga ha icke ansett dessa bibliotek höra till den anbefallda utredningen, men vilja dock uttala som sin åsikt, att det vore behjärtansvärt, om även de *statsunderstödda privata läroverkens boksamlingar* i någon form erhöles statsunderstöd.

I samband med den åt sakkunniga uppdragna utredningen har på vissa håll den åsikten gjort sig gällande, att utredningen i alldeles särskild grad skulle komma att beröra och befatta sig med de s. k. *studiecirkelbiblioteken*. I Bokstugan för år 1918, s. 211, uttalas sålunda förhoppningar, »att de nu inkallade sakkunniga söka sörja för en rättvis utjämning till förmån för studiecirkelbiblioteken i samband med utredningen om dessas och folkbibliotekens förbindelser med varandra samt med stifts- och provinsbiblioteken». Vidare hava särskilda skrivelser inkommit till chefen för Kungl. ecklesiastikdepartementet från Sveriges storloges av I. O. G. T. studiekommitté

den 25 november 1918 och från Arbetarnas bildningsförbund den 27 november 1918, vilka skrivelser den 30 november 1918 remitterats till sakkunniga för att tagas under överbägende i sammanhang med den anbefallda utredningens fullgörande. I den förstnämnda skrivelsen framhålls studiecirkelbibliotekens ögynnsamma ställning i förhållande till folk- och skolbiblioteken med avseende på möjligheten att erhålla statsanslag samt hemställas, att den pågående utredningen måtte taga under överbägende och framkomma med förslag om att studiecirkelbiblioteken måtte bli mera jämställda med folkbiblioteken vid tilldelningen av statsanslag. I övrigt framställas önskemål om statsanslag åt riksförbundets studieleddingar för organisations- och expeditonsarbete; om möjlighet för föreningsbibliotek, som är förenat med studiecirkelverksamhet, att erhålla statsanslag direkt; samt slutligen om statsanslag åt riksförbundens centralboksamlingar. Med skrivelsen från Arbetarnas bildningsförbund följde ett tryckt uttalande av en av förbundets representantskap tillsatt kommitté med uppdrag att utreda frågan om de svenska arbetarebibliotekens ställning till staten och till Arbetarnas bildningsförbund, jämte representantskapets beslut med anledning av detsamma. Beslutet går i huvudsak ut på kravet av sådan ändring av bibliotekslagen från 1912, att olika slag av folkbibliotek erhålla anslag efter samma grunder, att åtminstone hälften av statsanslaget utbetalas i form av kontanter och att maximi-gränsen, som nu är 400 kronor, betydligt höjes. Sakkunniga hava dock icke kunnat finna, att vare sig studiecirkelbiblioteken eller arbetarebiblioteken höra till någon av de bibliotekskategorier, som kunna sägas utgöra en mellanform mellan de stora statsbiblioteken och de egentliga folkbiblioteken, och att en utredning av dessa boksamlingars ställning därför skulle ingå i den anbefallda utredningen. De från ecklesiastikdepartementet åt sakkunniga meddelade direktiven gå också i samma riktning. Sakkunniga hava emellertid genom sin ledamot fru Sandler låtit undersöka frågan om studiecirkelbibliotekens ställning och även under de av sakkunniga företagna resorna på ort och ställe inspekterat vissa av dessa boksamlingar, men kommit till det resultatet, att en utredning och eventuell reglering av dessa biblioteks statsunderstöd bör ske i annat sammanhang.

På grund av vad som ovan framhållits, ha sakkunniga därför inriktat sitt huvudsakliga arbete på en undersökning av de svenska stifts- och läroverksbiblioteken jämte de större stads- eller provinsbibliotek, vilka kunna tänkas tjäna det i motionen framlagda syftet, samt slutligen ägnat sin uppmärksamhet åt lärjungebiblioteken vid läroverken.

*Utredningens
planläggning.
Cirkulär till
läroverken*

Sakkunnigas första åtgärd bestod i att till samtliga högre allmänna läroverk, real- och samskolor ävensom till folkskoleseminarierna och vissa större stadsbibliotek utsända ett cirkulär, vari förfrågningar framställdes rörande 1) bibliotekets storlek, 2) kataloger, 3) bibliotekets begagnande, 4) bibliotekslokaler, 5) brandförsäkring, 6) bibliotekets ekonomi samt 7) lärjungebiblioteket (för läroverkens och skolornas vidkommande) och övningsskolans bibliotek (för folkskoleseminariernas). I slutet av år 1918 hade svar inkommit från de flesta tillfrågade skolor och bibliotek, varigenom ett viktigt statistiskt material erhöles i och för den sakkunniga förelagda utredningen. Allt efter som denna framskred, har materialet ökat med nya uppgifter, så att i det nu avlämnade betänkandet slutsiffrorna i de flesta fall kunnat föras fram till slutet av läsåret 1921/22.

*Inspektions-
resor*

Allt efter tid och lägenhet ha sakkunniga genom en eller flera av sina medlemmar vid personliga besök på ort och ställe gjort sig underkunniga om biblioteksförhållandena, varvid sakkunniga rådgjort med ledande personer på respektive orter, såväl skol- och kommunalmän som andra för bildningssträvandena intresserade personer, och från dem inhämtat önskemål rörande den lokala biblioteksfrågans lösning. I flera fall har det kunnat konstateras, att statens och de kommunala intressena sammanfalla. Det har för sakkunniga särskilt varit av vikt att undersöka, huruvida lämpliga bibliotekslokaler kunna anskaffas vid en eventuell utvidgning av vissa biblioteks verksamhet, en fråga, som för biblioteksorganisationen i dess helhet är av nästan avgörande betydelse.

De bibliotek, som av sakkunniga besökts, äro följande: *Östersund, Sundsvall, Härnösand* (2—7 juni 1919; ordf., Hjelmqvist, Sandler, sekr.); *Jönköping, Kalmar, Växjö* (15—21 juni 1919; ordf., Fehr,

Hjelmqvist, Pers, Sandler, sekr.); *Karlskrona* (vissa dagar juli—aug. 1919; Fehr); *Västerås* (27—29 juni 1919 för deltagande i där anordnat folkbildningsmöte, varvid vissa biblioteksspörsmål avhandlades; Hjelmqvist, Pers, Sandler, sekr.); *Karlstad, Kristinehamn, Skara* (4—10 febr. 1920; ordf., Fehr, Hjelmqvist, Hulth, Pers, sekr.); *Alingsås* (11 febr.; sekr.); *Falun* (12 apr. 1920; Pers, sekr.); *Gävle* (13—14 apr.; ordf., Hjelmqvist, Hulth, Pers, sekr.); *Nyköping* (30 apr.—2 maj 1920; Fehr); *Linköping, Norrköping* (19—20 juni 1920; ordf., Fehr, Hjelmqvist, Hulth, Pers, sekr.); *Karlshamn* (juni 1920; ordf., Fehr, sekr.); *Kristianstad* (30 juni—2 juli 1920; Fehr); *Halmstad* (14 juli; ordf.); *Strängnäs* (19—20 okt. 1920; ordf., Fehr, Pers, sekr.); *Linköping* (23—26 nov. 1920; ordf., sekr., 2—5 febr. 1921; ordf., Hjelmqvist, Pers, sekr.); *Västerås* (5—8 dec. 1920; ordf., Hjelmqvist, Hulth, sekr.); *Göteborg, Örebro* (18—22 apr. 1922; ordf., sekr.); *Borås, Vänersborg, Skara, Skövde* (23 apr.—2 maj; Hulth); *Visby* samt de skånska biblioteken, *Malmö, Hälsingborg, Lund*, ha vid skilda tillfällen besökts av Hjelmqvist i samband med annat officiellt uppdrag. En planerad resa till vissa ej besökta norrländska bibliotek, främst *Luleå* och *Umeå*, har däremot måst inställas.

Det har vidare varit sakkunniga angeläget att lära känna de svenska stifts- och läroverksbibliotekens historia, deras uppkomst och utveckling från äldre tider till nuvarande, för att härigenom lättare kunna bilda sig ett omdöme om dessa biblioteks ställning till undervisnings- och biblioteksväsendet i allmänhet i vårt land. Sakkunniga ha därför genom sin sekreterare låtit utarbeta en historisk översikt av de svenska läroverksbibliotekens allmänna utveckling. Vidare ha historiker över de enskilda biblioteken utarbetats av sakkunnigas olika medlemmar dels på grundvalen av den förefintliga tryckta bibliografiska litteraturen och uppgifterna i läroverkens årsredogörelser, dels ock i de flesta fall efter vid sakkunnigas nyssnämnda besök i de olika bibliotekens samlingar och i läroverkens arkiv företagna forskning.

Av historikerna över de enskilda biblioteken ha följande utarbetats av *ordf.*: Gävle, Göteborgs latinlärov., Halmstad, Hudiksvall, Härnösand, Jönköping, Kalmar (dessa båda tills. med Hjelmqvist), Linköpings stiftsbibliotek, Luleå, Norrköping, Stockholmsbiblioteken (tills. med Hjelmqvist, Hulth, sekr.), Sundsvall, Umeå, Visby, Växjö (tills. med Hjelmqvist), Örebro, Östersund; av *Fehr*: Karls-

*Bibliotekens
historia*

krona, Kristianstad (tills. med Hjelmqvist), Nyköping, Strängnäs; av *Hjelmqvist*: Hälsingborg, Lund, Malmö, Västervik, Ystad samt tills. med ordf. Jönköping, Kalmar, Växjö, tills. med Fehr Kristianstad; av *Hulth*: Borås, Skara, Vänersborg; av *sekr.*: Falun, Göteborgs reallärov., Karlstad, Linköpings läroverksbibliotek, Uppsala, Västerås. Av real- och samskolornas bibliotek hava de flesta bearbetats av *Hulth*, en del av *ordf.*, *Hjelmqvist* och *sekr.* *Fehr* har slutligen författat kapiteln om lärjungebiblioteken och om de pedagogiska biblioteken.

ALLMÄN HISTORIK

ALMAZ HISTORIC

Det äldsta ursprunget till de senare stifts- och gymnasiebiblioteken torde vara att söka i de små boksamlingar, som funnits vid de före gymnasiernas upprättande befintliga katedralskolorna. Med dessa ha emellertid senare i ett flertal fall de gamla domkyrkbiblioteken förenats, om också av dessa i allmänhet endast obetydliga rester blivt bevarade till våra dagar. Gymnasiebibliotekens grundande och första tillväxt har i väsentlig mån varit beroende av de personliga krafter, som i varje fall lett stiftets öden; det är biskoparna, en Johannes Rudbeckius o. a., som härvid spelat den främsta rollen. Den följande framställningen av de speciella bibliotekens historia kommer att närmare belysa detta; av denna skall också framgå, i den mån det nu varit möjligt att utreda, hur den nämnda sammanslagningen av biblioteken skett och dessas ställning efter föreningen. I allmänhet torde det kunna sägas, såsom också med den då enhetliga ledningen av kyrka och skola är naturligt, att någon motsättning mellan kyrkans (stiftets) och skolans intressen icke förelegat i fråga om biblioteken. »Äganderättsfrågan» har icke varit aktuell. Så småningom har emellertid, särskilt måhända genom skolordningarnas föreskrifter om gymnasiebiblioteken, biblioteken allt mer och mer kommit att betraktas som skolornas egendom och i senare tider också åtföljt läroverken vid dessas emancipation från de kyrkliga myndigheterna. I ett fall, i fråga om *Linköpings* stiftsbibliotek, har dock den rakt motsatta vägen beträffs. Av lokala skäl kom Linköpingsbiblioteket tidigt att i viss mån avskiljas från skolan, och den fortgående utvecklingen har endast allt starkare markerat detta förhållande, så att detta bibliotek numera praktiskt taget kan sägas vara fullt skilt från läroverket. Det har i stället kommit att helt stå kvar under domkapitlets myndighet. Ännu ett undantag från den allmänna regeln utgör *Strängnäs*, där någon sammanslag-

*Uppkomst.
Domkyrko-
och gymnasie-
bibliotek*

ning av domkyrkans och gymnasiets bibliotek — trots tidvis lokalt sammanförande — aldrig kom till stånd. Här har domkapitlet behållit sin makt över domkyrkobiblioteket, under det att gymnasie- (läroverks-)biblioteket under namn av stifts- och läroverksbibliotek följt läroverket åt.

*Utveckling
under 1600-
talet*

En enastående möjlighet till riktande av de svenska biblioteken överhuvud erbjödo som bekant 1600-talets stora krigsbytesförvärv. Även gymnasie- och domkyrkobiblioteken erhöles i vissa fall — Västerås, Strängnäs och Kalmar samt enligt en dock ej fullt säker tradition även Göteborg — direkt sin del av dessa; i andra fall har dylikt förvärv i större eller mindre utsträckning skett genom enskilda donationer, bland vilka här särskilt kan nämnas en av de tidigaste och största: Axel Banérs till Linköping från början av 1630-talet. Intet av våra större stifts- och läroverksbibliotek saknar alldeles minnen av denna expansiva period i vår historia; i flera fall hava emellertid dessa förvärv på olika vägar kommit biblioteken tillhanda under långt senare tid.

Frånsett donationer av denna art ha de ifrågavarande biblioteken för sin tidigare utveckling väsentligen haft att tacka de bestämmelser, som av konsistorierna vid olika tider fattades angående skyldigheten för prästerskapet att vid dödsfall ur sterbhuset avlämna »en god bok» till biblioteket eller vid ämbetstillträde en viss avgift till bibliotekets kassa. Den praktiska tillämpningen blev naturligen även här i hög grad beroende av det personliga intresset hos dem som hade att övervaka bestämmelsernas efterföljd; att den ofta fått stå tillbaka, därom vittnar redan det i konsistorierna emellanåt förnyade beslutet om en noggrannare efterlevnad av bestämmelserna.¹

*De äldsta skol-
ordningarna*

Några allmänna bestämmelser angående gymnasier eller domkyrkornas bibliotek funnos däremot till en början ej. I den »resolution och mening», varefter Gustaf Adolf aktade förordna om skolorna och akademien 1620², hette det visserligen beträffande gymnasierna, att Kungl. Maj:t ville låta förordna »biblioteken till upprättelse hundra daler årligen», men i de följande skolordningarna (1649 och 1693) förekomma inga stadganden eller uppgifter om bibliotek i egentlig mening. Däremot gävos utförliga föreskrifter om, vilka läroböcker

¹ Se härom närmare under de särskilda biblioteken.

² Tryckt i P. E. THYSELIVS, Handlingar rörande svenska kyrkans och läroverkens historia, H. 1 (Örebro 1839), s. 28—37.

som skulle användas vid skolorna och där tillhandahållas disciplinerna. I förening med den samtida bestämmelsen om upprättande av särskilda tryckerier vid de olika gymnasier, kunde denna föreskrift lätt leda till att gymnasiet bibliotek i främsta rummet blev ett lagerrum för läroboksupplagor, vilka där för försäljning uppstaplades i många hundra exemplar.¹

Tvänne mot slutet av Karl XI:s regering vidtagna eller påtänkta åtgärder äro dock i detta sammanhang av intresse. Den ena av dessa gällde anskaffandet av teologisk litteratur till rikets domkyrkor och kan sägas vara direkt framsprungen ur en önskan att skydda den kyrkliga renlärigheten, särskilt, synes det, mot vissa vid denna tid uppdykande kalvinistiska tendenser. För att i riket skulle finnas god tillgång på sådan litteratur, som tjänade till »att styrka lärarne uti all god kunskap», liksom till »att förlägga våra religionsmotståndare, om någon stridighet vid ett eller annat tillfälle skulle yppas», förklarade sig konungen i skrivelse till ärkebiskopen den 6 nov. 1693² vilja årligen låta någon del av domkyrkomedlen utgå till inköp av den bästa teologiska litteraturen vid domkyrkorna. Då emellertid ej *all* nödig litteratur kunde anskaffas vid varje domkyrka, uppdrog han åt de vid 1693 års riksmöte församlade biskoparna att sins emellan göra »en skriftlig division», vad slags litteratur skulle inköpas till den ena eller andra; vid den ena kunde således samlas »libri polemici», vid den andra »exegetici och commentarii», vid den tredje »historici», etc. Genom en dylik fördelning kunde den som med tiden bleve ålagd att utarbета och skriva något verk i dessa ämnen veta, var han hade nödiga hjälpmedel att tillgå. I sin helhet väntades åtgärden lända »hela riket till heder och våra trosförvanter till hugnad, när de höra, att lärarne på denna orten vinnlägga sig om trons och evangelii förkovring».

Det är ej närmare känt, om den föreskrivna uppdelningen också kom till stånd eller hur den skett; så mycket kan emellertid konstateras, att frågan förevarit vid ett par av prästerskapets sammankomster vid riksdagen. Bl. a. har därvid diskuterats, huru stort anslag borde avses för ändamålet — man finge noga tillse, »huru kyrkiones medel kunna tåla» — och förslagsvis har nämnts »60 dlr eller

¹ Se nedan vid skildringen av Strängnäsbiblioteken.

² Riksreg.

något högre om året».¹ Tydligt ha konsistorierna i detta fall ansett sig ha i viss mån fria händer.² Det har också satts i fråga, huruvida den föreskrivna uppdelningen av litteraturen verkligen skulle medföra den största allmänna nyttan: en av de närvarande stiftscheferna, superintendenten Mathias Steuchius i Härnösand, gjorde sig till tolk för en motsatt uppfattning och »mente nyttigare vara, om man ved var kyrkia insamlade böcker af åtskillige sorter».

»Generalinspektorn» över biblioteken

Den andra åtgärden avsåg intet mindre än att giva hela landets biblioteksväsende en viss enhetlig ledning. Den 18 jan. 1695 erhöll universitetsbibliotekarien i Uppsala, professor Elias Obrecht kallelse att vid sidan av sin tjänst vid akademien tillika utöva direktionen och uppsikten över Kungl. biblioteket i Stockholm, på det att detta måtte bliva bragt i »god ordning och pertinent indelning». Samtidigt uppdrogs åt honom en viss uppsikt även över övriga bibliotek i riket. För att man så mycket bättre skulle äga kännedom om dessa biblioteks tillstånd »så hos akademier och gymnasier som konsistorier», och om vad som tilläventyrs på den ena eller andra orten kunde fordras för deras ytterligare komplettering eller för att afhjälpa rådande bristfälligheter, skulle han nämligen korrespondera med vederbörande på alla ifrågavarande platser och av dem »begära och inhämta riktiga inventarier och catalogos på böckerna». Dessa skulle sedan »jämföras och jämkas» med varandra, och en fördelning av bokbeståndet företagas, så att dupletter från ett bibliotek tillställdes andra bibliotek, som voro i avsaknad av dessa arbeten o. s. v. Det är emellertid ovisst, om några åtgärder i det avsedda syftet någonsin blevo vidtagna; hela anordningen med en »generalinspektorn» över biblioteken blev i alla händelser endast av kort varaktighet och några märkligare spår har den icke lämnat efter sig. Men uppslaget är anmärkningsvärt, och det är möjligt, att det, därest det blivit bättre fullföljt, skulle tjänat till förbättrande och uppehållande av »ett sådant allmänt verk, som pro bono publico en så stor nytta med sig haver».³

¹ Prästerskapets protokoll d. 18 nov. 1693.

² Någon tid senare förfrågar sig biskop P. Rudbeckius i Skara hos konungen i ärendet; se under Skarahistoriken.

³ Kallelse för prof. Obrecht att hava inspektion över alla bibliotek i Sverige, d. 18 jan. 1695. Riksreg.

Med 1724 års skolordning, som från början visserligen endast var *1724 års skolordning* avsedd att vara en interimstadga och aldrig blev officiellt utgiven av trycket¹, men som ändock faktiskt kom att bli gällande ända till år 1807, börja vissa bestämmelser angående biblioteken i egentlig mening att intagas i de för skolorna utfärdade förordningarna. Ett särskilt kapitel (kap. V) är i 1724 års ordning ägnat åt »böcker och andra subsidiis eruditionis». Liksom tidigare är det här visserligen först (i § 1) tal om de för själva undervisningen nödiga böckerna och biskoparna och konsistorierna åläggas att tillse, att dylika böcker alltid finnes tillgängliga vid gymnasier och skolor i tillräckligt antal exemplar. Men därefter följer det nya, då det heter (§ 2): »Eljest emedan det är nödigt både för Docentibus och Discentibus, att hafwa wid handen något ymnogare förråd af goda böcker, särdeles de som kostsammare äro, och deras egne medel intet förslå att sielfwa skaffa sig hwad i så måtto behöfwes, ty är vår nådiga vilje och befallning, at Biskoparne och Consistorierna hwar å sin ort eftertänka alla görliga utvägar til et Bibliotheques inrättande wid hwart Gymnasium, wiljandes wi i nåder wara benägne at förfrämja de förslagen, som därtill hos oss i underdånighet ingifne warda». Någon bestämd ordning skapades sålunda icke härigenom för biblioteken, men stiftsstyrelsens plikt att draga försorg om grundandet och utvecklingen av bibliotek vid rikets gymnasier blev s. a. s. mera officiellt fastslagen. En fast grund för dessa bibliotek lades också genom de följande bestämmelserna om vissa inkomster för dem; även häri anknöt man naturligt till den tradition, som på skilda håll utbildat sig. Gymnasiebibliotekets fasta inkomst skulle sålunda (§ 3) utgöras av en viss avgift vid ämbetstillrådet av de ecklesiastika tjänstemännen, olika för olika befattningar, sålunda för en biskop eller superintendent 12 daler silvermynt, för en domprost 4 daler, en prost 3 daler, för lektorer, rektorer, pastorer vid församlingarna eller regementena 2 daler, kapellanerna i större pastorat 1 dal. 16 öre och vid de mindre

¹ Av Kungl. Maj:t undertecknade handskrivna exemplar utsändes i stället till alla konsistorierna. Skolordningen trycktes första gången 1790 av biskop O. WALLQUIST i 4:de flocken av dennes Ecclesiastique Samlingar, s. 462—537. Den utgavs sedermera även särskilt: Åbo 1834, 4°, och är intagen i den under utgivning varande samlingen av Sveriges allmänna läroverksstadgar 1561—1905 (utg. av B. R. HALL i *Årsböcker i svensk undervisningshistoria*, 1921 o. följ.).

Angående denna skolordning se i övrigt särskilt H. HERNLUND, Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia, 1 (Stockh. 1882), s. 18—25.

1 dal. Denna sistnämnda avgift skulle likaledes erläggas av var och en som ordinerades till prästämbetet. En viss introduktionsavgift skulle också erläggas av skolungdomen vid inträdet i skola (6 öre) och gymnasium (12 öre); från denna skulle dock den »veterligen utfattige ungdomen» vara befriad. Slutligen fastställdes även det i olika stift rådande bruket att varje prost- och kyrkoherdesterbhus skulle insända »en god bok» till biblioteket.

De böcker, som på detta sätt samlades eller eljest förärades till biblioteket av »patronis litterarum», skulle (§ 4) stå i »ett publikt rum» under gymnasieadjunktens skötsel och vård¹; dennes plikt var det också att utan dröjsmål infordra de omnämnda avgifterna och använda dem till de ändamål, som biskopen och konsistoriet föreskreve. Han skulle upprätta inventarier och nödiga register över böckerna samt avlägga årlig räkenskap för inkomsterna. I detta sammanhang gävos (§ 5) likaledes föreskrifter angående gymnasiet förseende »med globo coelesti och terrestri» samt andra matematiska instrument och nödiga kartor.

Borgarståndets ställning

Omsorgen om biblioteken blev sålunda i allt väsentligt liksom tidigare ett prästerskapets åliggande. Det var också prästeståndet som ursprungligen fört fram frågan om skolordningen och utarbetat det förslag därtill, som sedan blev gällande. I två stånd, adeln och bondeståndet, hade frågan gått mera oförmärkt förbi, då från början endast ett provisoriskt tillämpande av ordningen var avsett; i borgarståndet åter, där man synes ha fruktat att utan vidare ställa sig under prästeståndets förmynderskap, hade förslaget varit föremål för ett flertal anmärkningar. Av intresse i detta sammanhang är, att där även i fråga om gymnasiebibliotekens inkomster ett förslag framställdes, som skulle betydligt ökat dessas möjligheter till utvidgning. Det innebar nämligen ett åtagande för borgerskapets del av vissa motsvarande avgifter mot dem som i skolordningen verkliga föreskrevos för prästerskapet. Borgarståndet förklarade det vara av stor vikt, att bibliotek inrättades vid gymnasierna ju förr dess hellre, och då samtliga stiftets barn, som besökte dessa, komme att betjäna sig av biblioteken, vore det också önskligt att alla i stiftet boende, av vad stånd de vara månde, efter villkor och förmögenhet bidroge

¹ Enligt skolordningen (kap. 7 § 9) skulle vid varje gymnasium finnas en »adjunctus», som skulle njuta lön efter staten och äga företräde framför andra till de »lectioners», som han kunde vara skicklig att förestå.

till deras upprättande och underhåll. Som lämpliga avgifter för borgarståndets del framställdes en viss avgift av borgmästare och råd i städerna vid ämbetstillträde och för själva borgerskapet en dylik avgift »efter eget behag och diskretion» vid äktenskaps ingående, samt en tribut — i penningar eller böcker — ur magistratspersoners sterbhus och »efter behag, råd och ämne» även ur borgerskapets. I de städer, där inga gymnasier funnos, borde dessa medel tillfalla stadens trivialskola för enahanda ändamål; funnos däremot endast små barnaskolor, borde de tillfalla stiftets gymnasium.¹ Av vad anledning borgerskapets erbjudande ej kom att upptagas i skolordningen är ej känt; överhuvud togs emellertid vid dess utfärdande föga hänsyn till särskilda under frågans behandling framförda förslag.

Såsom redan är nämnt, blevo de i skolordningen upptagna bestämmelserna rådande hela 1700-talet igenom. Frågan om en förnyad och förbättrad skolordning vilade visserligen icke — tvärtom var omsorgen härom under olika tider uppdragen först åt kanslikollegiet, sedan i tvänne repriser åt en särskild uppfostringskommision, men även de förslag, som sent omsider framgingo som resultatet av denna senares arbeten, skolordningsförslagen av 1760 och 1778, ledde icke till några definitiva åtgärder.² I fråga om de punkter, som här närmast behandlas, avvika de nya förslagen f. ö. icke nämnvärt från 1724 års ordning. Listan på de prästerliga sterbhus, som skulle vara skyldiga att avlämna böcker till biblioteket, är dock utökad — i 1760 års förslag nämnas biskops, superintendents, domprosts, prosts, lektors och kyrkoherdesterbhus, i 1778 års helt allmänt prästehus — och i detta sammanhang framhäves, att de sålunda avlämnade böckerna till den avlidnes beständiga äreminne skulle

*Skolordnings-
förslagen 1760
och 1778*

¹ En av borgarståndets representanter, borgmästaren D. Lenberg från Vänersborg, reserverade sig dock för staden Vänersborgs del kraftigt mot det nya, ovanliga och för staden och dess ungdom alls intet gagneliga besvär, som sålunda hotade att påläggas borgerskapet. Se härom närmare HERNLUND, a. a., I B (Stockh. 1892), Bil. V, s. 3—4.

² Förslaget 1760 är särskilt tryckt s. å. under titel: Project til en förbättrad och förnyad förordning för trivial scholor och gymnasier i riket. Stockh. 1760. 4°. 1778 års förslag är tryckt hos H. HERNLUND, Skolordningsförslaget af den 28 november 1778 (Inbjudning till öfvervarande af årsexamina vid Stockholms gymnasium ... värterm. 1880). — Om åtgärderna för skolordningens revision se HERNLUND i sistnämnda arbete samt i Bidrag till skollagstiftningens historia etc.

antecknas i en därtill vid biblioteket inrättad minnesbok. Om biblioteket på detta sätt komme att belastas med dupletter; finge de sämre exemplaren försäljas på auktion. I 1760 års förslag förklarades vidare uttryckligen, att biblioteket »efter hand och så vidt medlen tillräcka» i synnerhet borde tillökas med »tjänliga huvudböcker uti de åtskilliga vettenskaper, som vid lärostäderna förehavas, så ock med alla oeconomiska handlingar och skrifter, som i riket utkomma och framdeles utkomma kunna», den sista bestämmelsen typisk för de nya, utilitaristiska strömningar som även på skolans område gjorde sig gällande under frihetstiden.¹ Denna punkt är emellertid borttagen i 1778 års förslag.

Bestämmelsernas efterlevnad. Enskilda donationer

De bestämmelser som sålunda gällde borde, synes det, ha tillförsäkrat gymnasiebiblioteken en om också ej överflödande rik, så dock tämligen jämnt löpande tillväxt. Vid verkställigheten var det emellertid liksom tillförne sämre beställt, och stora svårigheter visade sig, såsom synodalprotokollen från de olika stiften giva vid handen, särskilt i fråga om leveranserna från de prästerliga sterbhusen. För att avhjälpa missförhållandena vidtogos i de olika stifteten olika åtgärder. Så beslöts vid ett tillfälle av *Strängnäs'* stifts prästerskap, att varje prästman, som ville med någon vacker bok hedra sitt minne, under sin livstid skulle genom åskrift utmärka bokens titelblad och insända sin förskrivning till konsistoriet, men ändock själv behålla boken till sin dödsstund²; i *Västerås'* stift beslöt man på liknande sätt, att vederbörande präster skulle antingen avlämna böckerna medan de ännu voro i livet eller också lämna en ovillkorlig förskrivning därpå vid dödsfallet.³ I *Göteborgs* stift slutligen fann man för gott att utbyta skyldigheten att avlämna böcker ur sterbhuset mot en motsvarande förpliktelse att erlægga en viss avgift till bibliotekskassan, de redan varande tjänsteinnehavarna omedelbart och de nytillträdande vid själva ämbetstillträdet; för

¹ Den ägde f. ö. sin motsvarighet även i ett stadgande rörande glober, kartor etc., där det hette, att framför allt alla de kartor, som utgivas av »vårt landtmäteri contoïr», skulle anskaffas.

² Strängnäs stifts synodalprotokoll, 1750, § VII. — Vid ett senare tillfälle beslöts även, att för utökande av bibliotekets inkomster vite för prästers brott och förseelser skulle gå till bibliotekets kassa.

³ Västerås stifts synodalprotokoll, 1773, § 17. Av det följande prästmötesprotokollet, 1775, framgår även, att överenskommelsen åtminstone till en början efterföljts.

de sistnämnda skulle således denna avgift erläggas vid sidan av den som enligt skolordningens bestämmelser utgick som tillträdesavgift.¹

Vid sidan av dessa ordinarie accessioner hade emellertid åtminstone flertalet av de gamla gymnasiebiblioteken även en annan tillväxtkälla: den enskilda frikostigheten. Den följande framställningen av de enskilda bibliotekens historia skall visa, av vilken betydelse dessa enskilda donationer varit för bibliotekens utveckling. Ej minst gäller detta om sjuttonhundratalet, under vilket en rad av storartade bokgåvor kommo flera av biblioteken till del.

Även det adertonde århundradet har att uppvisa en allmän åtgärd rörande biblioteken, som i viss mån erinrade om det äldre försöket att vinna en överblick över bibliotekens bestånd. Såsom vid redogörelsen för Strängnäsbiblioteken utförligare beröres, företog censor librorum N. von Oelreich på kanslikollegii uppdrag år 1750 en resa till Strängnäs för att inspektera biblioteken därstädes, varvid bl. a. även fullständiga förteckningar över bibliotekets böcker upprättades. Vid föredragningen av Oelreichs memorial i kanslikollegiet den 13 nov. fattades bl. a. beslut, att ett exemplar av denna förteckning borde för framtiden förvaras vid Kungl. biblioteket; på samma gång framhölls också nyttan av att liknande kataloger inkomme från samtliga de övriga »lärohusen» i riket. Resultatet blev, att skrivelser utsändes såväl till kanslererna för universitetet som till samtliga konsistorier med infordrande av kataloger över akademiernas och gymnasiernas bibliotek; dessa kataloger borde också senare kompletteras med årliga förteckningar över bibliotekens nyförvärv. Det kan denna gång även konstateras, att åtgärden gått i verkställighet: kataloger över bokbeståndet hava under de närmast följande åren inkommit till kanslikollegiet åtminstone från flertalet av de ifrågavarande biblioteken. Däremot synes bestämmelsen om avlämnande av accessionsförteckningar snart ha råkat i glömska.² Till några ytterligare åtgärder av betydelse för biblioteken synes ej heller detta infordrande av kataloger lett.

¹ Göteborgs stifts synodalprotokoll, 1774, § 5. — Denna sistnämnda anstalt ansågs av Växjö-biskopen Olof Wallquist föredömlig även för andra stift. WALLQUIST, *Ecclesiastique Samlingar*, Fl. 3 (1790), s. 423, not c.

² Kataloger över gymnasie- (och skol-)biblioteken i Borgå, Härnösand, Kalmar, Karlstad, Skara, Visby, Västerås och Växjö, en del odaterade men alla tydligt insända

1807 års skol-
ordning

Under 1800-talets tidigare decennier pågick som bekant ett livligt arbete för skolordningens förbättring. Det första resultatet härav som framkom var den av kanslersgillet utarbetade skolordningen av år 1807¹, vilken emellertid även den endast avsåg att vara provisorisk; den utfärdades från början »på försök och till efterföljd under fem år». Några egentliga nyheter i fråga om bibliotekens karaktär eller deras förkovran och vård bragte den icke. Liksom tidigare framhållles bibliotekets uppgift att först och främst stå i undervisningens tjänst, såväl för lärjungarnas som lärarnas del. För lärjungarna krävdes sålunda i första rummet »lexica eller större och mindre ordböcker, i både de lärda och levande språken, rätta upplagor av klassiska auktorer i bägge, svenska biblar m. fl», för lärarna »större, så väl äldre som nyare verk, särdeles i de till gymnasii- och skolundervisningen hörande vetenskaper». Möjligen kan det sägas, att bibliotekskassans egenskap att vara en speciellt för bibliotekets ändamål avsedd kassa, som icke finge tagas i anspråk för andra syften, erhållit en något starkare betoning än förut; härvid är likväl att märka att liksom tidigare också den rena undervisningsmaterielen — ej blott lärjungeböckerna utan även glober, kartor, nödiga matematiska och fysiska instrumenter m. m. — synes ha räknats till biblioteket, varför bibliotekskassan i själva verket redan nu kunde sägas vara, enligt senare beteckning, en »biblioteks- och materielkassa». En utvidgning mot förut betecknade väl den uttryckliga bestämmelsen, att ej blott varje gymnasium utan även varje skola (trivialskola) skulle hava en bibliotekskassa, men de medel, som ingingo till denna, voro obetydliga² och f. ö. direkt avsedda för inköp

under år 1751 eller något av de närmaste åren (Växjö år 1753), finnas bevarade i en bunt Bibliographica: Bibliotek i Riksarkivet. Skara konsistorium har d. 10 juli 1754 insänt förteckning på accessioner efter d. 9 maj 1751. (Kanslikollegi arkiv: inkomna skrivelser från domkapitlen.)

¹ Kongl. Maj:ts förnyade nådiga Schole-Ordning. Gifwen Helsingborg den 7 December 1807. Stockh. 1808. 4°. Omtr. i Sveriges allmänna läroverksstadgar 1561—1905, utg. af B. R. HALL (1922).

² Det är av formuleringen ej alldeles klart, huru avgifterna i fråga — lärjungarnas introduktionspenningar — skulle fördelas på gymnasier och skolor. — Bland de mot skolordningen i denna punkt framkomna anmärkningarna var också, att katedralskolorna borde erhålla sin tillbörliga andel av de till gymnasiebiblioteken anslagna inkomsterna.

av sådana (läro-)böcker, som ungdomen behövde men ej alla strax kunde äga lägenhet att förskaffa sig.

Såsom av det endast provisoriska fastställandet av 1807 års skolordning var att vänta, dröjde det ej länge, innan nästa reform av de allmänna läroverken bragtes å bane. Den 29 januari 1812 tillsattes på ursprungligt initiativ av rektorn vid Norrköpings trivialskola, magister G. A. Silverstolpe och på begäran av rikets ständer en »uppfostringskommitté» med uppdrag att undersöka uppfostrings- och undervisningsverkens tillstånd och avgiva förslag om de ändringar och förbättringar, som däri kunde finnas nödiga. Kommittén insamlade för sin uppgift ett rikt material angående hela landets skolväsende, ej blott i fråga om gymnasierna samt katedral-, trivial- och de s. k. stadsskolorna utan även om alla övriga i städerna inrättade skolor, som icke kunde inbegripas under dessa benämningar, och likaså om alla slags sockneskolor och andra läroanstalter på landsbygden.¹ Även till gymnasiernas och skolornas bibliotek sträckte sig kommitténs intresse. Sålunda begärdes i fråga om gymnasiebiblioteken upplysningar om bibliotekets upphov, det ungefärliga antalet böcker, bibliotekets tillgångar och brister, huru de sistnämnda skulle kunna fyllas, samt om av vem och mot vad villkor biblioteket vårdades. Även för katedral-, trivial- och stadsskolornas del äskades vissa motsvarande uppgifter, för den händelse ett bibliotek funnes vid dessa skolor. De inkomna svaren äro i dessa delar i allmänhet kortfattade och naturligen till någon del ojämma, men utgöra dock tillsammans ett material av intresse för en översikt av de svenska skolbibliotekens tillstånd i början av 1800-talet.²

*Uppfostrings-
kommittén
1812*

År 1817 blev kommittén färdig med sitt förslag³, vilket sedan efter ytterligare granskning och omarbetning blev lagt till grund för den 1820 utfärdade nya skolordningen.⁴ Föreskrifterna i denna an-

*1820 års skol-
ordning*

¹ Se de utsända formulären i Berättelse af Kongl. Uppfostrings-Comitén, H. 1 (Stockh. 1813), bil. nr 3. De inkomna svaren finnas i flera volymer bland Uppfostringskommitténs handlingar: Konsistoriernas skrivelser 1813—1814 i Riksarkivet.

² För kännedomen om det svenska skolväsendet överhuvudtaget vid denna tid torde det samlade materialet vara av enastående vikt.

³ Förslag till en förbättrad Skol-Ordning, jemte Betänkande och Bilaga; i underdånighet opprättadt af den i nåder tillförordnade Uppfostrings-Comité. Stockh. 1817. 4°.

⁴ Kongl. Maj:ts förnyade nådiga Skol-Ordning; gifven . . . den 16. December 1820. Stockh. 1821. 4°.

gående biblioteken voro mera utförliga och preciserade än tidigare, och en särskild instruktion upptogs för bibliotekets föreståndare.

Beständare än förut skildes först och främst på gymnasier och skolornas ställning. Vid de senare kunde, men behövde ej bibliotek finnas; funnes det, skulle det vårdas av rektor. Vid gymnasier däremot skulle alltid bibliotek finnas, och detta skulle liksom tidigare stå under vård av gymnasieadjunkten, såvida ej särskild bibliotekarie vore tillsatt. Om flera läroverk funnos på en plats, vilka ägde särskilda bibliotek, skulle dessa förenas i ett enda »under det förnämsta läroverkets benämning» samt tillsyn av dess rektor.

Denna gång är skillnad också uttryckligen gjord mellan läroverkets olika kassor. Omkostnaderna för skolmateriel, kartor, globar, instrumenter, ved, ljus och »annan hjälpreda vid allmänna undervisningen» skulle utgå ur läroverkets »egen kassa» med dess särskilda inkomstkällor, och bibliotekskassan reserveras för bibliotekets behov. Denna kassas inkomster voro i stort sett desamma som förut; förteckningen på de ecklesiastika tjänstemän, som voro skyldiga att vid befördran erlägga avgifter till henne, är endast ytterligare något utökad.¹ I fråga om det förut något oklara förhållandet i avseende på gymnasier och skolornas rättighet till lärjungeavgifterna föreskrevs, att gymnasiebiblioteket skulle äga uppbära en viss del av inskrivningsavgiften av dem som inskrevos vid gymnasiet samt vid i samma stad belägna skolor, skolbiblioteken åter samma avgift av dem som inskrevos vid skolan i fråga på sådana platser, där gymnasium ej funnes.

Den inkomst bibliotekskassan redan enligt tidigare bestämmelser kunnat äga genom duplett-försäljningar blev enligt denna ordning betydligt vidgad. Enligt ordalydelsen skulle nämligen för kassans räkning försäljas alla dupletter, som äntingen redan funnes eller framdeles genom donationer inkomme i boksamlingen, och likaså också de böcker, vilka varken i avseende på bruket, innehållet eller sällsyntheten funnes för läroverket användbara. För detta ändamål skulle det vara föreståndaren för läroverksbiblioteket medgivet att

¹ Det stadgades nämligen uttryckligen — ordningen var måhända faktiskt bestående förut — att »andra tjänstemän med lön» (än de förut speciellt uppräknade), såsom bataljonspredikanter, konsistorienotarier, domkyrkosysslomän, gymnasieadjunkter, slotts- och fänghuspredikanter m. fl. skulle erlägga lika avgift med dem, till vilka de i avseende på lönevillkoren kunde närmast hänföras.

utan hinder av för städerna i övrigt gällande författningar anställa öppna auktioner på »böcker, kartor, naturaliesamlingar, musikalier och undervisningen tillhörande instrumenter» av vad slag som hälst, och i sådant hänseende utfärda annonser och kungörelser.¹ Dock var föreståndaren i fråga om såväl bibliotekets förvärv som försäljningarna därur liksom förut bunden av efori (biskopens) vilja, så att utan dennes samtycke bok »eller annat» ej finge till biblioteket inköpas eller ifrån detsamma försäljas.²

Bibliotekets föreståndare stod enligt den i skolordningen intagna instruktionen under efori och rektors inseende — då han själv var rektor givetvis endast under den förres — och var dem ansvarig för vården av biblioteket och alla dess tillhörigheter; även ansvaret och redogörelsen för bibliotekets kassa ålåg honom. Han skulle över biblioteket och dess tillhörigheter författa ett fullständigt inventarium, som vid anfordran skulle hållas hans förmän till handa. Över boksamlingen skulle tre särskilda kataloger uppläggas: en *ackvisitions-katalog*, vari böckerna skulle införas i den ordning de till biblioteket inkommo, med utsatt värde, och i händelse av gåva med givarens namn, ett *repertorium*, vari böckerna fördelades i alfabetisk ordning, med anvisning på stället, där varje bok borde sökas, och ett *hulle-register*, att nyttjas vid inventeringar. Det är första gången som fordran på samtliga de tre i de nutida biblioteken erforderliga katalogerna: accessions-, nominal- och realkatalog, framträder i bestämmelserna om skolbiblioteken.

Under pågående läsetermin skulle biblioteket hållas öppet en eller två timmar varje vecka, efter av kollegiet uppgjort och av eforus godkänt förslag, till deras tjänst, vare sig inom eller utom läroverket, som åstundade bese samlingen eller på stället begagna den. Även under ferierna skulle föreståndaren »vara oförtruten» att, då ej enskilda omständigheter hindrade, på anmodan »till re-

¹ Det skulle även vara honom obetaget att emottaga och på detta sätt försälja enskilda personers större och mindre förråd av ovannämnda samlingar, på de villkor som med ägaren kunde uppgöras.

² Anmärkas kan måhända, att en möjlighet till förstärkning av bibliotekskassan kunde ligga i den allmänna bestämmelsen angående alla behållna inkomster vid ekle-siastik- och läraresysslor samt vederlag under extra nådår, vilka medel efter framställning hos Kungl. Maj:t kunde läggas till den av stiftets eller läroverkets kassor, som funnes i största behov därav. — Det är dock knappast troligt, att bibliotekskassan var den, som i första hand kunde draga någon fördel härav.

sandes och lärgiriges tjänst öppna biblioteket och förevisa det-samma.

Biblioteket var naturligen i främsta rummet avsett att stå i skolans tjänst, och utlån av dess böcker till läroverkets lärare samt till lärjungar, då böckerna begärdes av dem på någon lärares ansvar, fick icke förvägras (med undantag för vissa dyrbarare saker, som endast fingo användas på stället). Men även personer utom läroverket var rätten till lån medgiven, på föreståndarens ansvar och mot de säkerhetsmått, han i dylikt fall kunde finna sig befogad att vidtaga. Särskilt borde han söka att med boklån gå dem till handa, vilka lämnat gåvor till biblioteket eller dess kassa. Han borde även begagna alla lämpliga tillfällen till uppmuntran för sådana givare, på det — som det uttryckligen utsäges — »bibliotekerna ej blott må uppfylla sin huvudsakliga bestämmelse, läroverkens nytta; utan även, genom ett allmännare uppväckt intresse uti den landsort de finnas, bidraga såväl till den allmänna vetenskapliga bildningen, som till ett livligare deltagande uti allt vad till undervisningens framgång lända kan».

Läroverksre-
visionerna.
»Stora upp-
fostringskom-
mittén»

Enligt 1820 års skolordning skulle med viss tids mellanrum en *revision* sammanträda, vilken hade att till Kungl. Maj:t avgiva en allmän berättelse om läroverkens tillstånd jämte förslag till förbättringar däri. Dylika revisioner sammanträdde ock vid tre olika tillfällen och avlämnade sina berättelser resp. 1824, 1832 och 1843. Under mellantiden mellan den första revisionens avslutande och den andras sammankallande var även — på grund av vissa vid 1823 års riksdag framkomna anmärkningar såväl mot de allmänna läroverken som mot andra grenar av det offentliga undervisningsväsendet — en kommitté nedsatt med uppdrag att i ett sammanhang granska tillståndet av rikets allmänna uppfostringsverk och föreslå de förändringar däri, som kunde anses nödiga.¹ Även läroverkens bibliotek blevo i dessa yttranden föremål för uppmärksamhet, fastän för deras utveckling och förkovran föga kunde uträttas. Så uttalade den stora uppfostringskommittén som ett allmänt önskemål, att vid varje allmänt läroverk, även de lägre, ett bibliotek skulle finnas, som innehöll dels sådana böcker, vartill lärarna för att ut-

¹ Kommitén — vanligen »den stora uppfostringskommittén» kallad — tillsattes d. 21 dec. 1825 och avgav sitt betänkande d. 20 dec. 1828. (Betänkande av Comitén till öfverseende af Rikets Allmänna undervisningsverk. Stockh. 1829. 4°.)

vidga sina kunskaper behövde tillgång, och dels sådana, som hos livligare lärjungar kunde väcka eller underhålla lusten för fria studier, under det att »åskådningen av det hela gäve dem något begrepp om rikedomerna av vetenskapens alster». I skolordningen voro visserligen bibliotekskassor föreskrivna och vissa avgifter till dem stadgade, men dessa erkändes vara alltför obetydliga för att rätt kunna fylla det avsedda ändamålet. Kommittén vågade dock icke begära något statsanslag till deras förökande utan nöjde sig med att uttala en förhoppning, att det allmänna intresset för uppfostringsverket måtte inom landsorterna yttra sig även genom enskilda gåvor av böcker eller penningar till inköp därav åt deras skolor och gymnasier.¹ I annat sammanhang — vid diskussionen om för läroverken nödiga läroböcker — underströks ytterligare behovet av speciellt för lärjungarna avsedd litteratur: utom de för själva undervisningen oumbärliga läroböcker behövdes åtskilliga andra, vilka lärjungarna kunde utom lärostunderna få begagna dels som vederkvickelse från arbete, dels såsom näring och hjälpredor för deras självverksamhet. Kommittén ansåg därför önskligt, att vid varje skola funnes ett bibliotek, som innehölle klassiska författare särdeles i svenska litteraturen, ävensom tjänliga läseböcker.² Detta önskemål underströks sedermera jämväl av de båda senare revisionerna, dock utan att mera bestämda förslag utformades.³

I ett fall av vikt framförde dock den tredje revisionen ett positivt yrkande — i fråga om bibliotekariernas löner. Revisionen påpekade, att betydliga bibliotek funnos vid flera av rikets gymnasier, men att åt den som hade närmaste vården därav, gymnasieadjunkten eller bibliotekarien, ifall sådan funnes, ofta ingen alls och i annat fall endast en alltför obetydlig lön eller arvode kunnat anvisas. Med dessa befattningar vore emellertid både ansvar och besvär förenade, »för vilket någon ersättning kunde både väntas och fordras», och revisionen anhöll därför, att av allmänna medel ett årligt anslag av minst 100 rdr banco måtte beviljas till arvode åt bibliotekets föreståndare vid vart och ett av gymnasiebiblioteken i

¹ Se ovannämnda betänkande, s. 230.

² Betänkandet, s. 55—56.

³ Berättelse af Revisionen öfver Rikets Elementar-Läroverk [1824—1832] (Stockh. 1833), s. 57. — Berättelse af Revisionen öfver Rikets Elementar-Läroverk [1832—1843] (Stockh. 1844), s. 176.

riket liksom också vid det med dessa jämförliga bibliotek, som blivit donerat till Frösö skola. För den händelse ett sådant anslag bleve beviljat, anhöll revisionen tillika, att det skulle överlåtas åt eforus att förordna bibliotekarie på sådana platser, där särskild bibliotekarie icke förut funnes.¹

1840 och 1850-
talen. Biblio-
teksfrågan in-
för ständerna

Revisionens förslag föranledde i denna punkt icke någon Kungl. Maj:ts åtgärd. Men på annat sätt kom frågan om bibliotekariernas — speciellt bibliotekariernas vid stiftsbiblioteken — avlöning liksom dessa biblioteks tillstånd över huvud vid denna tid fram till diskussion genom de motioner, som tid efter annan väcktes hos rikets ständer. Det är härvid — liksom tidigare — prästeståndet som går i spetsen, särskilt de speciella gymnasiernas eforer, och det är också med hänsyn till de *enskilda* gymnasie- och stiftsbiblioteken, som de olika förslagen väckas, ehuru under diskussionens gång frågan ofta får en mera allmän karaktär. Då dessa debatter äro ägnade att kasta ett visst ljus såväl över bibliotekens allmänna ställning som över de enskilda biblioteken, torde en något utförligare redogörelse för de olika momenten i frågans utveckling vara berättigad.

Riksdagen
1840

Det första uppslaget till debatt i frågan gavs av biskop Hedrén, som i motion i prästeståndet den 7 mars 1840 med hänvisning till det »utmärkta rum» *Linköpings gymnasiebibliotek* intog bland rikets »litterära skattkamrar», varigenom det »icke mera kunde anses inskränkt för läroverkets behov utan med rätta borde betraktas som det allmännas, såsom fosterlandets, såsom vetenskapens tillhörighet», föreslog en förhöjning av den till bibliotekarien utgående lönen. I olikhet mot bibliotekarierna vid flertalet av gymnasiebiblioteken åtnjöt visserligen bibliotekarien i Linköping redan en viss lön av staten, men denna jämte det enskilda arvode han uppbar var alldeles otillräcklig.² En så anseelig och dyrbar samling som gymnasiebiblioteket i Linköping kunde icke skötas på lediga stunder utan behövde väl »vårdas, ordnas och efterses av en egen föreståndare». Principiella betänkligheter borde heller icke förefinnas, då den omständigheten, att ett anslag av allmänna medel redan utginge till Linköpings bibliotek, under det sådant saknades vid flera gymnasier, »endast bevisade, att detta bibliotek blivit, som det förtjänar,

¹ Berättelse etc., s. 146.

² Förhöjning begärdes från redan utgående 258 rdr till 666 rdr 32 sk. Angående Linköpingsbibliotekariens löneförmåner se f. ö. närmare under Linköpings stiftsbibliotek.

ansett icke blott tillhöra läroverket utan allmänheten och staten; på denna grund borde också dess föreståndare »sättas i tillfälle att motsvara allmänhetens och statens rättmätiga anspråk».¹

Vid det förnyade föredragandet den 14 mars av den bordlagda motionen fick frågan en ökad betydelse genom att tvänne andra medlemmar av ståndet framträdde med liknande önskemål, biskop Holmström för Strängnäs och domprosten Elmgren för Växjö gymnasiebibliotek. *Strängnäsbiblioteket* var, enligt den förres yttrande, »om ej i allo jämförligt med Linköpings», dock det som »torde komma detsamma närmast ibland elementarläroverkens biblioteker». Genom en ny kostsam inredning av den forna rikssalen i gymnasiehuset hade det nu blivit försett med ett »både tillräckligt och prydligt utrymme för så väl dess äldre dyrbara bokskatter, som de nya ganska rika ackquisitioner av många slag, naturalier, mynt och medaljer m. m., vilka det i senare tider erhållit». Till följd av omflyttningen voro emellertid samlingarna och böckerna »ännu oordnade och obegagneliga, utan kataloger, hyllregister m. m.», och bibliotekariens knappa lön — endast 15 tunnor domkyrkospannmål — vore ingalunda tillräcklig vare sig till uppmuntran för honom själv, »att åt det mödosamma arbetet uppoffra all sin tid», eller, än mindre, till underhåll av en medhjälpare till biträde därvid. Något ständigt anslag begärdes dock icke för avhjälpande av de påpekade bristerna utan endast ett tillfälligt anslag i några år — »kanske till nästa lagtima riksdag» — såsom understöd åt gymnasiebibliotekarien för att kunna anskaffa nödigt biträde till de rika samlingarnas fullständiga ordnande, »vilket eljest fruktansvärt måste till en alldeles obestämd tid fördröjas».² — Vid *Växjö stifts- och gymnasiebibliotek*, »som medelst särskilda donationer i förra och senare tider utgjorde en ej obetydlig samling, vilken man med de tillgångar, som förefunnos, årligen sökte komplettera», fanns ingen särskild bibliotekarie anställd, utan vården av detta var anförtrodd åt gymnasieadjunkten, utan att denne hade »något betydligt arvode därföre», med biträde av en amanuens, vilken »saknade allt löneanslag». Lokalen för biblioteket hade under senare tid blivit utvidgad, och man var sysselsatt med att ordna boksamlingen, men detta arbete gick långsamt, då gymnasieadjunktens tid var mycket upptagen av andra göromål och amanuensen

¹ Prästeståndets protokoll, 1840, Bd 1, s. 522—25.

² Anslagssummans storlek föreslogs »exempelvis» till 200 rdr årligen.

såsom lönlös måste dela sin tid mellan ordnandet och vården av biblioteket och annan för hans bergning nödvändig sysselsättning. Något årligt anslag »i förhållande till vad som är begärt för andra gymnasiebiblioteker», heter det — något oegentligt, eftersom det endast var för Linköpings bibliotek som ett dylikt permanent anslag var begärt — »är nödvändigt, såvida den vackra boksamling Växjö stift och gymnasium äger, skall vinna avsiktsmässigt ordnande och däråt kunna ägnas erforderlig vård och tillsyn».

På en mera principiell och allmän basis ställdes frågan i ett kort slutyttrande av biskop Heurlin, vilken jämte det han med domprosten Elmgren instämde i vad denne rörande Växjö anfört, medgav, »att behoven i förevarande hänseende förefinnas, mer eller mindre, vid varje gymnasium»; detta så mycket mer som vid den senast verkställda löneregleringen de för handen varande medlen icke medgivit mera än en obetydlig löneförhöjning åt gymnasieadjunkten, ingalunda motsvarande hans besvär såsom bibliotekarie, för vilket ändamål löneförhöjningen dock varit avsedd.¹

Statsutskottet, till vilket frågan remitterades, ställde sig på en något olika ståndpunkt gentemot Linköpings bibliotek och de bägge andra. Det förra kunde i följd av de rika donationer det erhållit — volymernas antal beräknades uppgå till över 25,000 — numera anses »såsom icke blott för gymnasium, utan även för vetenskapliga forskningar i allmänhet av vikt», och utskottet trodde sig därför, under förutsättning att detta biblioteks samlingar komme att, i likhet med andra som av staten bekostades och underhölles, bliva tillgängliga för allmänheten och bibliotekariens befattning i följd därav komme att medföra ett ökat besvär, böra tillstyrka, att ett arvode av 400 rdr uppfördes i staten för denne.² Ett villkor skulle härvid vara, att en sådan instruktion, efter av stiftsstyrelsen upprättat förslag, utfärdades för honom, varigenom biblioteket bleve för allmänheten tillgängligt. För de bägge andra biblioteken däremot ansåg sig utskottet icke kunna tillstyrka de äskade anslagen, då enligt vad som även inom prästeståndet under diskussionen blivit upplyst, den löneförhöjning, som ehuru till ringa belopp, senast

¹ Prästest. prot., 1840, Bd I, s. 525—27.

² I denna summa ingick då det belopp han redan förut åtnjöt av staten eller 180 rdr. Det tillstyrkta beloppet innebar sålunda i varje fall en avsevärd nedsättning av vad motionären begärt.

blivit gymnasieadjunkterna beviljad, avsett just deras besvär »såsom tillika varande bibliotekarien», och för övrigt gymnasiernas boksamlingar, »så vidt desamma för gymnasiernas enskilda begagnande äro avsedde», borde kunna av de där anställda lärarna vårdas, utan något särskilt ytterligare anslag därtill från statens sida.¹

För den mera allmänna sidan av saken visade sig sålunda utskottet äga mycket liten förståelse. Det var f. ö. endast med knapp nöd som även det sänkta anslaget till Linköpingsbiblioteket gått igenom, och ett flertal reservationer anmälades, dels med motivering, att »statens mellankomst i fråga om vården av mer eller mindre utsträckta kommunala institutioners samlingar icke vore på sitt ställe eller kunde tillämpas å vissa enstaka orter utan föregången undersökning på andra dylika ställen, vilka möjligen skulle kunna finnas i ännu större behov av understöd, ehuru desamma tillfälligtvis saknat förespråkare» — dels även under det skarpare avvisande betonandet, att beslutet innefattade »ett farligt prejudikat, att statens medel kunde tagas i anspråk för sådana inrättningars enskilda behov».² Av den följande diskussionen i stånden framgick också, att motionen haft mycket liten framgång i den avdelning av utskottet, som ursprungligen behandlat densamma, ehuru den sedan i det samlade utskottet lyckats vinna en knapp majoritet.

Utskottets utlåtande passerade endast ridderskapet och adeln utan anmärkning; i samtliga de tre andra stånden blev det föremål för återremiss, i präste- och borgarestånden efter vidlyftiga debatter, i bondeståndet efter endast ett par kraftigt avstyrkande yttranden.³

I prästeståndet skedde remissen naturligen i syfte att tillskynda biblioteken bättre villkor. Diskussionen⁴ kom här närmast att gå

¹ Statsutskottets utlåtande Nr 62, s. 9—10. (Bih. till riksståndens prot., Saml. IV: Afd. 1: Bd 1.)   ² Ibid., s. 17.

³ Nils Strindlund från Väster-Norrlands län, en av reservanterna i utskottet, förklarade, att han ansåg, att det för bibliotekarien i Linköping tillstyrkta anslaget såsom både obehövt och obehörigt icke borde under någon förevändning av allmänna medel beviljas. »Att bifalla utskottets tillstyrkande i denna del skulle vara desto vådligare, som enahanda skäl, vilka finnas för dylikt anslag till bibliotekarien vid Linköpings gymnasiebibliotek, otvivelaktigt lära åberopas såsom skäl för så beskaffade anslag till bibliotekarierna vid övriga gymnasiebiblioteker i riket, varom vederbörande, i händelse av bifall till det nu ifrågavarande, icke lära underlåta att göra framställning vid nästa riksdag.» Bondeståndets prot., Bd 5, s. 118—19.

⁴ Prästest. prot., Bd 3, s. 604—14.

ut på att även åt de andra gymnasiernas bibliotek vindicera liknande rätt som i utlåntagandet givits Linköping, varvid man ej heller inskränkte sig enbart till de förut ifrågasatta, Strängnäs och Växjö. En av talarna¹ antecknade med tillfredsställelse, att utskottet fäst vid avseende vid den gjorda begäran om ökad lön för Linköpingsbibliotekarien — biblioteket därstädes vore »nog stort och nog begagnat för att taga en skicklig mans hela verksamhet i anspråk» — men fann dock, att utskottet i allmänhet ej fäst »all den vikt vid gymnasiebiblioteken, som de onekligen förtjäna». »De äro ej blott ämnade för gymnasierna, utan, såsom deras namn, *stiftsbiblioteker*, nogsamt utvisar, till nytta för en hel landsort. Längre hava de varit lämnade åt slumpen, saknat utrymme och ofta även nödig vård, tills de i senare tider, genom nitiska styresmän, blifvit föremål för en sorgfälligare vård och uppmärksamhet, varföre de också hastigt börjat tillväxa. Onekligen kunna de för framtiden bliva viktiga hjälpmedel för den litterära odlingens spridande, om de med allmänna intresse omfattas och begagnas, samt genom förenade bemödanden förökas.» Fortsättningen av anförandet formar sig till ett försvar speciellt för Strängnäs gymnasiebibliotek, med särskilt framhållande av vad den därvarande bibliotekarien med små hjälpmedel lyckats uträtta. Det gällde f. ö. härvid ej endast biblioteket i nuvarande mening, utan även de naturalhistoriska samlingarna och myntkabinettet.

Av de bägge motionärerna förklarade sig biskop Holmström på grund av de många betänkandets åtföljande reservationerna icke av en återremiss våga hoppas något gynnsammare resultat — han uttalade tvärtom en viss farhåga för, att denna möjligen kunde föranleda någon inskränkning i det åt en annan litterär institution redan beviljade, men han betonade ytterligare den blygsammare karaktären av sin motion, då han endast begärt ett tillfälligt anslag. Han framhöll f. ö. att i Strängnäs bibliotekariebefattningen icke var förenad med gymnasieadjunkturen utan med en lektorsbeställning, vilken icke lämnade tid övrig till bibliotekets tillbörliga vård. — Domprosten Elmgren bemötte de skäl utskottet anfört och framhöll i fråga om den löneförhöjning, som kommit gymnasieadjunkterna till del och vilken skulle varit avsedd för deras befattning som

¹ Kontraktsposten Gumælius.

bibliotekarier, att gymnasieadjunkten i Växjö i flera år tjänat för halv lön. Men även om fullständig lön — 360 rdr bco — skulle uppburits, vore ändock gymnasieadjunktens tid så upptagen, att hans biträde vid biblioteket i sitt närvarande skick ej vore synnerligen att påräkna. »Vore frågan endast om att vissa timmar i veckan vara närvarande på biblioteket för att utlämna och återtaga böcker, samt i katalog införa de böcker, som inköpas, kunde han väl någorlunda komma ut därmed, men sedan biblioteket fått en utvidgad lokal, har en ny uppställning av boksamlingen, bestigande sig till omkring 12,000 volymer, måst företagas, nya nominal- och realkataloger författas m. m. Sådant fordrar tid och kan ej uträttas av gymnasieadjunkten under läseterminerna. Vintertiden, från jul till i februari månad, då åter läsningarne vid gymnasium taga sin början, är otjänlig till arbete i kallt rum. Biblioteket är inrymt i domkyrkans torn. Det är endast under sommarmånaderna, i juli och augusti, som boksamlingens uppptecknande och arrangering kan av gymnasieadjunkten företagas, och på så kort tid medhinnas ej mycket. Skall således denna icke obetydliga boksamling bli ställd i ordning, för att kunna rätt begagnas, behövs en man därtill, som kan uppoffra sig företrädesvis däråt, som har fallenhet därför, som är bibliognost, kännare av både äldre och nyare litteraturen, kan uppge förslag till klassiska verks inköp och komplettering i särskilda vetenskapsgrenar, efter bibliotekets tillgångar. Då först blir ett stiftsbibliotek vad det bör vara, ett ställe, varifrån vetenskapernas vänner och idkare kunna hämta kännedom om sin tid inom den högre bildningens område.» Även det anförda skälet, att gymnasiet boksamling endast vore avsedd för gymnasiet och sålunda borde kunna vårdas av där anställda lärare, bemöttes med framhållande av, att biblioteken vid gymnasier voro och kallades *stiftsbibliotek*, och att prästerskapet inom varje stift kontribuerade därtill vid befordringar och dödsfall enligt gällande skollag. En annan talare¹ underströk gymnasiebibliotekens likställighet och framställde krav på att alla gymnasiebibliotek måtte hugnas med samma fördel, som kommit Linköpings till del. »Den omständigheten, att Linköpings bibliotek är det största och rikaste, tyckes mig just tala för de övrigas bästa.» Om även vid ett

¹ Lektor Källgren.

mindre gymnasiebibliotek en skicklig föreståndare anställdes, vilken för sin möda finge påräkna någon större ekonomisk uppmuntran än den som nu bestodes, skulle han säkerligen låta sig angeläget vara att verka desto mera för bibliotekets förkovran. Det tycktes rättvist och billigt, att institutioner av enahanda beskaffenhet åtnjöte samma välvilja och »hedersamhet».

Bland de bibliotek, för vilka speciella önskemål framställdes, var nu även *Kalmar*, vilket förklarades måhända framför andra vara i behov av understöd.¹ Detta bibliotek hade år 1800 nedbrunnit, men efter denna tid vunnit en betydlig tillväxt genom smärre bidrag av åtskilliga personer och från sterbhusen efter avlidne prästmän. »I enlighet med förhållandet» vitsordades gymnasieadjunktens omsorg och nit om biblioteket, »så vitt hans övriga åligganden sådant medgäve», och likaså lektorernas »berömvärda uppföring till detsamma av dem tillfölje av en donation årligen tillkommande 100 rdr bko». Även i Kalmar — liksom förhållandet varit i Växjö — var gymnasieadjunktens tid betydligt upptagen — han hade ej endast egen undervisningsskyldighet, utan det ålåg honom också att vid förfall för någon av lektorerna vikariera i dennes ställe. Med nu varande löneförmåner borde man därför icke ställa för stora fordringar på honom i fråga om bibliotekets ordnande och än mindre i fråga om dess riktande med nya skatter, vartill även behövdes uppmuntran. — Även till förmån för *Härnösands* gymnasiebibliotek gjordes ett uttalande² i samband med ett instämmande i den »av flera uttalade önskan», att samtliga gymnasiebiblioteken måtte varda ihågkomna med något anslag av allmänna medel.

Ett par varnande röster läto emellertid också höra sig. Biskop Agardh framhöll, att ehuru han med lika skäl som flera av övriga närvarande eforer kunde tala till förmån för *Karlstads* gymnasiebibliotek, så ansåg han det likväl vara utan ändamål, då man säkerligen därigenom icke kunde vinna något för sitt eget, men väl möjligen skada andras. Bäst vore det enligt hans mening, om de större gymnasiebiblioteken nu kunde vinna något understöd; ordningen torde då framdeles komma till de mindre. För sin del ville han

¹ Kalmarbibliotekets förespråkare voro biskop af Kullberg och kontraktsprosten Sandberg.

² Av professor Grafström.

således inskränka det aktuella yrkandet till att gälla Linköpings och Strängnäs bibliotek.¹ Diskussionen avslutades av biskop Hedrén med ett yttrande, vari han närmare sökte angiva motiven för utskottsmajoritetens mening: »Man ansåg visserligen ifrågavarande bibliotek (Linköpings) vara av enskild beskaffenhet, men trodde ock att, sedan det nått en sådan utsträckning, det skäligen kunde betraktas såsom en statens tillhörighet, för vilken skyldigheten då ock borde inträda att detsamma understödja. Visserligen hava samtliga dessa institutioner uppkommit och vila på enskilte patriotiska och nitiska mäns donationer och intresse för saken, men sådant hindrar icke att, sedan institutionerna hunnit en viss höjd, de av staten närmare antagas och befrämjas». I likhet med biskop Agardh ansåg han, att det var till men för frågans framgång, att man sökte få med alla gymnasiebiblioteken på en gång.

I borgareståndet blev diskussionen livlig.² Här bröto sig meningarna starkare mot varandra. Å ena sidan stodo de som för att tala med en av reservanterna i utskottet (Schartau) ansågo det »betänkligt att börja med utdelandet av arvoden utur statens kassa till enskilda inrättningar»; om man nämligen beviljade anslag åt en sådan, skulle snart nog många andra uppstå med lika anspråk, och man bleve då, för rättvisans skull, tvungen att även åt dessa giva anslag. I liknande riktning gick ett yttrande att — därest »lön eller förhöjning därå» i dylikt fall skulle erfordras — provinsens invånare eller kommunen ensamma borde utgöra densamma, enär biblioteket ej kunde vara till någon nytta för andra än för dem som vistades på den ort, där biblioteket var beläget. Från ännu ett håll uttalades, att större bibliotek ej motsvarade eller uppfyllde ändamålet med deras stiftande, om de anlades i sådana städer, där några utmärktare vetenskapsmän icke ständigt vore bosatta, utan där de komme att rådfrågas på sin höjd av en eller annan vetenskapsman eller ock utgöra föremål för resandes nyfikenhet. Endast i huvudstäder och vid universitet kunde sålunda biblioteken komma till verkligt gagn.

Å andra sidan betonades, att om bibliotek av det värde och den betydenhet som Linköpings — det fjärde i riket, märkligt ej blott

¹ I detta yttrande instämde även för Göteborgsgymnasiets del dess specielle representant, biskop Bruhn.

² Borgarest. prot., 1840, Bd 2, s. 719—31.

genom sin storlek utan även genom sina rikhaltiga manuskriptsamlingar — skulle kunna komma till någon verklig nytta, det också måste betjänas av personer, som åtnjöte någorlunda försvarliga löneinkomster. Endast på detta sätt kunde det beräknas, att vetenskaperna och deras idkare komme i åtnjutande av de förmåner, som dylika boksamlingar erbjöde.¹ — Mot dem som ansågo, att bibliotekarietjänsten lämpligen kunde förenas med en lärarebefattning, framhölls, att om en person skulle bestrida två sådana tjänster, som var fordrade sin man, han ej kunde åt någondera av dem ägna tillräcklig tid; om han sålunda än uppfyllde den ena befattningens åligganden, måste dock den andra bliva åsidosatt, och det vore lika illa, om ett sådant öde träffade vare sig lärarebefattningen eller bibliotekariesysslan. Principiellt utformad blev denna ståndpunkt i ett uttalande av herr Geyer, vilken på grund av de tillförlitliga upplysningar, han fått, ej kunde betrakta det vid gymnasiet i Linköping befintliga biblioteket med dess dyrbara samlingar såsom en enskild tillhörighet utan såsom en nationalegendom, varföre staten ock borde bekosta dess vårdande.

Utskottet var icke sent att taga hänsyn till de framkomna anmärkningarna.² Då det nu visat sig, att det undantag, som blivit gjort för Linköpings gymnasiebibliotek i anseende till dess större samlingar, måste giva anledning till enahanda anspråk å statsanslag från de övriga gymnasiebibliotekens sida, och då det under sådana förhållanden skulle bliva svårt att bestämma de grunder, efter vilka denna förmån borde utdelas, förklarade sig utskottet med frånträdande av sitt förra beslut föranlätet att avstyrka även det anslag, som begärts för Linköpingsbiblioteket.

Utgången av remissen kändes naturligen smärtsam för prästeståndet; flera av de talare, som förut yttrat sig för speciella bibliotek eller för gymnasiebiblioteken i allmänhet yrkat ett efter dessa biblioteks behov och statens tillgångar avpassat anslag, betygade nu³, att de därmed icke i någon mån avsett att motverka det av utskottet

¹ Av samme talare underströks emellertid, att han beviljade det tillstyrkta anslaget såsom ett undantag för Linköpings gymnasiebibliotek, med vilket han icke ansåg något annat gymnasiebibliotek i riket vara jämförligt.

² Statsutskottets utlåtande Nr 218, s. 15—16. (Bih. till riksståndens prot., Saml. IV: Afd. 1: Bd 2.)

³ Prästest. prot., Bd 6, s. 480—84.

tillstyrkta anslaget till Linköpingsbiblioteket, utan anslöto sig nu till detta utskottets tidigare förslag. Emellertid framhölls även nu — utan bestridande av bifall till detta förslag — att någon obillighet dock syntes ligga däri, att det ena biblioteket erhöle anslag, det andra icke, varför för undanröjandet härav någon princip i detta hänseende borde bestämmas, exempelvis så att varje gymnasiebibliotek, som ägde 10- å 12,000 volymer samt tillräcklig lokal för ordnandet av desamma, borde vara berättigat till något understöd. »Då vore därmed all obillighet häven och skäligt avseende fäst på denna gemensamma, viktiga angelägenhet.»

Resultatet av det förnyade utskottsutlåtandet i sin helhet blev, att ridderskapet och adeln samt prästerskapet biföllo utskottets första hemställan men borgare- och bondestånden det senare ytttrandet. Frågan gick nu till förstärkt statsutskott och i detta segrade den senare meningen med 1 rösts övertikt (60 mot 59), varför den ifrågasatta lönetillökningen även för Linköpingsbibliotekets vidkommande blivit avslagen.

Sedan frågan sålunda en gång väckts, återvände den på olika sätt, i allmän eller mera speciell form även under de följande riksdagarna. Vid den närmast följande, 1844—45, väckte sålunda biskop Agardh, som i den tidigare debatten hållit sina speciella önskemål tillbaka, i prästeståndet motion om ett anslag å 2,000 rdr till förstärkande av den biblioteksfond som — på Agardhs eget initiativ — bildats vid Karlstads gymnasium genom insamling i stiftet.¹ Stiftets invånare hade visat stort intresse för denna sak och beredvilligt lämnat sina bidrag till fonden, men denna var dock otillräcklig för uppfyllandet av det ändamål, som därmed avsetts: i främsta rummet att giva läroverkets lärare tillfälle att förskaffa sig kännedom av de viktigare arbeten och skrifter, som utkomme i vetenskaperna. Mera speciellt motiverades behovet med att Karlstads läroverk vore ett av de yngre läroverken, och att i synnerhet dess bibliotek vore i ett svagt skick, »bestående huvudsakligen av gåvor av en framtiden biskop, till största delen skrifter från 1600-talet». Motionen hade sålunda denna gång ett mera speciellt syfte, och anslaget begärdes, blygsamt nog, under förutsättning, att »någon tillgång skulle finnas kvar, om vars användande man vore oviss», då nu anspråk gjordes

Riksdagen
1844—45

¹ Se nedan under Karlstads stifts- och läroverksbibliotek.

från flera håll till förmån för läroverken och vetenskaperna.¹ Motionens öde blev också det man kunde förutse. Den understöddes visserligen vid remissen i prästeståndet av den förste motionären vid föregående riksdag, biskop Hedrén, men avstyrktes utan vidare av statsutskottet, under motivering, att bidrag av statsmedel till vidmakthållande eller utvidgning av stiftsläroverkens samlingar till förene icke utgått, och det kunde förutses, att om något i sådant avseende beviljades för ett läroverk, enahanda anspråk från de övriga därigenom skulle framkallas. Denna utskottets mening vann — delvis kanhända under intrycket av den utgång frågan fått vid föregående tillfälle — bifall i samtliga stånden.

Riksdagen
1847—48

Då frågan följande gång, vid 1847—48 års riksdag, togs upp, skedde det under gynnsammare auspiciér i så måtto som det nu var genom kungl. proposition, som ärendet fördes fram. Även nu gällde det närmast två speciella bibliotek, *Linköpings gymnasie- och stiftsbibliotek* samt *Västerås gymnasiebibliotek*. I enlighet med de motiverade förslag, som ingivits till regeringen av vederbörande eforer, begärdes såsom lönefyllnad åt bibliotekarien vid det förra biblioteket, vilket numera vuxit till 25,000 volymer och tillika innefattande en icke obetydlig samling av mynt m. m., ett årligt anslag av 266: 32 rdr; för bibliotekarien vid Västeråsbiblioteket (uppskattat till 12,000 volymer), vilkens hela inkomst nu utgjorde 6 rdr bko eller räntan av ett för ändamålet donerat kapital, föreslogs ett arvode av 150 rdr årligen.²

Liksom vid 1840 års riksdag skulle det emellertid icke stanna vid de bågge i regeringens proposition upptagna biblioteken. I prästeståndet framfördes med anledning av den kungl. propositionen en rad motioner, först av biskop Heurlin för *Växjö gymnasiebibliotek*, därefter av biskop Bruhn för gymnasiebiblioteket i *Göteborg*, doktor A. Sandberg (jämte J. I. Melén) för *Kalmar*, doktor Björkman för *Gävle*, biskop Hallström för *Visby*, biskop Holmström för *Strängnäs*, biskop Butsch för *Skara*, doktor Säve för *Härnösands* och prosten Arrhenius för *Karlstads* gymnasiebibliotek.³ Det an-

¹ Prästest. prot., 1844, Bd 1, s. 410—11.

² Kungl. Maj:ts prop. Nr 1 (Bih. till riksständens prot. 1847—48, Saml. 1: Afd. 1), s. 66; jfr Utdrag af protokollet öfver eckles.-ärenden . . . den 9 nov. 1847 (Bil. Nr 5 till Kungl. Maj:ts prop. 1847, H. 1), s. 36—37.

³ Prästest. prot., 1847, Bd 1, s. 98 f., s. 218—23.

slagsbelopp, som i allmänhet föreslogs, var det för Västerås upptagna: 150 rdr, och några av motionärerna (biskoparna Hallström, Holmström och Butsch samt doktor Säve) framhöllo särskilt, att det ej gällde endast »ett enskilt intresse», utan att beviljande av det föreslagna anslaget måtte utsträckas till alla rikets gymnasier. — I biskop Hallströms förslag fanns en inskränkning så till vida som det årliga arvudet föreslogs utsträckt till alla vid gymnasiebiblioteken anställda bibliotekarier *utan* avlöning, vilket emellertid av biskop Butsch — med särskild hänsyn till förhållandena vid Skara läroverk — ändrades därhän, att anslaget borde utan det nämnda inskränkande villkoret utgå till samtliga bibliotekens föreståndare — med inräknande i vederbörliga fall av deras närvarande lön.

Om förhållandena vid de särskilda biblioteken lämnades i motionerna vissa närmare upplysningar, av vilka här kunna anföras:

Växjö gymnasiebibliotek: Grundlades av den nitiske biskop Wallqvist och hade allt sedermera genom uppmuntran av hans värdiga efterträdare och genom prästerskapets frikostiga gåvor varit i ständig tillväxt, så att det i närvarande stund räknade över 15,000 vol., till en del dyrbara, både äldre och nyare verk. Böckerna voro emellertid i mindre ordnat skick, och fullständig katalog saknades ännu, ehuru början därtill var gjord. Gymnasieadjunkten med sina ringa löneförmåner och sina övriga tränga och mödosamma tjänsteåligganden kunde ej ägna nog tid åt den med hans tjänst förenade bibliotekariebefattningen. Den vid biblioteket anställde amanuensen vore alldeles lönlös och hade i stället för lön varit hugnad med dubbel årsberäkning, en förmån som likväl vid innehavarens avgång rättvisligen skulle upphöra, varefter ingen skicklig man väntades anmäla sig till en befattning som ej hade ringaste fördel att erbjuda. Blevde däremot någon lön eller arvode anslagen åt den person, som hade närmaste tillsyn och vård om biblioteket, kunde man av denne fordra både att detsamma ställdes i behörig ordning och hölles öppet och tillgängligt såväl för studerande som den vetgiriga allmänheten. Man kunde då tillika hoppas på frikostigare gåvor och bidrag till boksamlingens förökande, vartill en redan samlad fond av något mer än 4,000 rdr lämnade någon tillgång.

Vid *gymnasiebiblioteket i Göteborg* hade bibliotekskassan ingen fond, och för årliga utgifter ingen annan tillgång än de ringa avgifter, som enligt skolordningen tillfölle kassan. Bokförrådet utgjordes av omkring 8,000 vol. och hade att genom donation motse en tillökning av omkring 3,000. För vårdandet av detta med många dyrbara verk försedda bokförråd jämte kartor, planschverk, gravyrer och tavlor, som biblioteket dels redan ägde, dels hade att förvänta, ävensom för besväret med böckers utlånande, saknade bibliotekets kassa tillräckliga medel att jämte andra utgifter löna bibliotekarien, som för sina åligganden endast hade

att beräkna enkla årsmeriter; ingen hade heller därför velat åtaga sig att fullständigt ordna boksamlingen efter senaste flyttningen till dess nuvarande lokal i nya gymnasiehuset eller att upprätta en fullständig katalog, som därvid vore högst behöfvlig.

Vid *Kalmar gymnasiebibliotek* förklarades förhållandet vara i det närmaste enahanda som vid de övriga läroverkens bibliotek. Böckernas antal ökades årligen genom inköp, avlämnande från prästerskapets sterbhus och i synnerhet genom donationer. Vården därom var uppdragen åt gymnasieadjunkten, vilkens tid var upptagen både av egen föreläsningsskyldighet och mångartade vikariat, som ofta inträffade. Hans lön som gymnasieadjunkt var liten, som bibliotekarie ingen, och intet arvode fanns för en amanuens, varav följden måste bli, att fullständiga vetenskapliga kataloger saknades, och biblioteket icke blev så brukbart, som det eljest skulle kunna vara. Därjämte funnos därstädes icke så obetydliga mynt- och naturaliesamlingar, som behövde bättre ordnas och beskrivas för att bli mera tillgängliga och medföra större nytta.

Även *Gävle gymnasium* ägde ett betydligt bibliotek, som för ej länge sedan ansenligt förökats genom rikshistoriografen, kanslirådet Schönbergs dit förärade vackra boksamling och numera ständigt tillväxte genom böcker från varje pastors i stiftet sterbhus samt årliga inköp av bibliotekskassans medel. Biblioteket uppginge nu till omkring 12,000 vol. och vore för stadens och kringliggande orters litteratörer och studerande av mycken nytta. Denna nytta kunde dock bli större och de dyrbara skatterna mera tillgängliga och begagnade, om någon avlöning vore anslagen åt bibliotekarien. Någon dylik lönetillgång fanns nu icke, utan biblioteket vårdades och hölls öppet blott en timme varje vecka av gymnasieadjunkten eller någon av lektörerna, som därför icke åtnjöto den ringaste ersättning.

Gymnasiebiblioteket i Visby kunde visserligen icke räknas bland de större. Men det var det enda, som erbjöde sig för Gottland; det hade redan flera dyrbarheter, särdeles i sin myntsamling; med hänsyn till den korta tid, varunder det uppväxt, hade det stigit till en betydlig styrka genom frivilliga gåvor och donationer, genom testamentariska dispositioner, genom årliga inköp, vartill en räntebärande fond av 3,000 rdr numera blivit avsatt, samt i synnerhet genom en ädel välgörares frikostighet, vilken nästan varje år med några hundra volymer ökade den växande samlingen. För bibliotekets vård fanns dock »varken någon den ringaste tillgång på arvode eller lön, ej heller någon särskild tjänsteårsberäkning, varav dock kunde hämtas så väl en eggelse som ett krav». . . Även den obetydliga fördel, som tillförne kommit föreståndaren till godo genom en ringa procent av de medel, som voro under hans förvaltning, var genom kongl. brevet av den 9 febr. 1844 honom betagen, och bibliotekarietjänsten i Visby var nu en helt och hållet lönlös befattning, uppdragen enligt skolordningens anvisning åt gymnasie-

adjunkten, vilken redan förut i och för sina tjänsteåligganden svagt lönad nu därutöver fått en ökad tunga.

Vid *Strängnäs gymnasium* var bibliotekets vård genom en särskild institution uppdragen åt medicinæ och historiæ naturalis lektorn därstädes, och det lilla av domkyrkans medel utgående arvodet för denna befattning var egentligen avsett till lönetillökning för den huvudsakliga lärarebefattningen. Genom ett särskilt anslag till gymnasiebibliotekarien kunde denna befattning skiljas från medicinska lektoratets, och konsistorium få rätt att tilldela detta arvode åt den bland gymnasielärarna, som till bibliotekets vårdande befunnes mest hugad och skicklig. Biblioteket, som under de senare åren måst inflyttas i en ny lokal, kunde ock därigenom bliva försett med fullständig katalog, som ännu saknades.

Vid *gymnasiebiblioteket i Skara* hade bibliotekarien redan en årlig lön av 10 tunnor kronotionde, men denna lön måste anses såsom alltför otillräcklig och föga svarande mot hans besvär med vården av ett bland de större gymnasiebiblioteken, som dessutom i en trång lokal icke utan stor svårighet kunde ordnas och till begagnande tillhandahållas. Som nämnt, föreslog vederbörande talesman, att den nuvarande lönen borde inbegripas i det för samtliga gymnasiebibliotekens föreståndare påyrkade beloppet, 150 rdr.

Om biblioteken i *Härnösand* och *Karlstad* nämndes ej vidare än att det senare genom donationer och en genom subskription samlad fond på senare tid betydligt tillväxt; för det förra erbjöd sig förslagsställaren i fall av behov ställa vederbörliga upplysningar till statsutskottets förfogande.

Statsutskottets ställning var emellertid icke mera välvillig nu än tidigare. Med avseende på beskaffenheten av de göromål, som ålago föreståndarna för gymnasiebiblioteken, föreställde det sig¹, att lika litet hädanefter som hittills personer skulle komma att saknas, vilka anställda vid stiftsläroverken skulle åtaga sig bestridandet av nämnda göromål; vid betraktandet av statsverkets knappa tillgångar ansåg sig utskottet därför böra avstyrka bifall till vad Kungl. Maj:t i dessa delar föreslagit, och lämnade följaktligen också de med anledning av propositionen framkomma motionerna utan avseende. En enda röst höjdes reservationsvis för Linköpingsbiblioteket, nämligen biskop Hedréns, vilken varit den ursprunglige initiativtagaren till förslaget i denna del, och vilken nu varmt och ej utan bitterhet betonade det allmännas plikt att i dylikt fall ingripa. »Linköpings gymnasiebibliotek», hette det här², »grundlagt och förökad genom

¹ Statsutskottets utlåtande Nr 124, s. 22—23. (Bih. till riksståndens prot., Saml. IV: Afd. 1: Bd 1.)

² Ibid., Reservationer, s. 19—21.

17:de och 18:de seklets samlande och forskande nit, utgöres för närvarande av 25,000 volymer, däribland 1,000 valda manuskript och brev av in- och utländske män, dessutom öfver 100 permbrev från 14:de och 15:de seklet, samt en icke obetydlig mynt- och medaljsamling. Denna dyrbara kollektion, näst efter det Kongl. biblioteket i Stockholm och de båda universiteternas i Uppsala och Lund den största och värderikaste i fäderneslandet, är en frukt av enskilda lärdomsidkares möda och uppoffringar. Men just av detta skäl synes staten böra draga försorg därom, att en så dyrbar skattkammare måtte bliva för all framtid tryggad till sin vård och brukbarhet, varigenom en skyldig gärd av aktning och tacksamhet för ädle stiftares verksamma nit bevisas. Att lärdomens förråd, med urskiljning samlade och ordnade, äro av stor nytta för vetenskapen och forskningen i ett land är obestriddigt; och rikens ständer hava alltid omhuldat desse inrättningars noggranna eftersyn . . . Linköpings bibliotek har nästan alla år blivit hedrat med besök av frejdade ut- och inländska män . . . Så uppmuntrande sådant må anses för stiftelsen och hedrande för dess stiftare, så förödmjukande måste det ock vara för dem, som hava plikten att efterse och vårda den, om nödiga medel och utvägar saknas därtill . . . Någon annan förklaringsgrund till det begärda anslaget förvägran lär då ej finnas än att tjänsten anses kunna indragas och det i långliga tider berömda biblioteket stå okänt och obrukat i ett beständigt tillväxande damm. Detta ändamål skall ock säkerligen oförtövat vinnas, om ej staten med sin omsorg mellanträder, ty ingen skicklig man lär söka en tjänst av sådan beskaffenhet. Stiftelsen, fastän enskildes verk, är icke mera enskild. Den är det allmännas och det utgör det allmännas både heder och gagn . . . Den begärda summan hade i både fem- och sexdubbel utsträckning blivt beviljad till allehanda, i sig visserligen goda ändamål. »Men en skola för gamla tiders minnen, en lustgård av litteraturens vackraste och dyrbaraste frukter borde väl ock anses förtjänt av det ringa understöd, som begäres.»

Frågans öde var naturligtvis med denna ställning givet. I tre stånd bifölls utskottets hemställan utan vidare; i prästeståndet uppstod väl en livlig diskussion¹ men även här lät man vid vad utskottet föreslagit bero, då såsom det på flera håll framhölls med en åter-

¹ Prästest. prot., Bd 5, s. 166—73.

remiss intet kunde vinnas; reservanten i utskottet, vice talmannen biskop Hedrén betonade dock också å andra sidan, att ett beslut om återremiss, synnerligast från prästeståndet, såsom opinionsyttring icke skulle varit opassande. I övrigt gingo uttalandena i diskussionen i allmänhet ut på att framhäva Linköpings stiftsbiblioteks betydelse, varvid från flera håll beklagades, att anspråk från de övriga gymnasiebiblioteken samtidigt framkommit, vilket varit ägnat att bidraga till att även den kungl. propositionen avstyrkts. Å andra sidan saknades ej heller nu röster, som påpekade det likartade behovet för samtliga dessa bibliotek. »För min del», yttrade sålunda domprosten, doktor Reuterdahl, »vågar jag tro, att om alla gymnasiebiblioteker i vårt land icke äro av samma omfång och värde, de dock samtliga böra påräkna att bliva försedda med föreståndare, som fingo uppbära en mot sin möda svarande inkomst. Visserligen kan Linköpings bibliotek med allt skäl sägas vara det förnämsta både i hänseende till samlingarnas mängd och värde, men icke heller bör något av de övriga betraktas så ringa, att dess vård får åsidosättas.»

Frågan om anslag till avlönande av gymnasiebibliotekens föreståndare var icke den enda fråga rörande dessa bibliotek som förevar vid 1847—48 års riksdag. I nära samband därmed — ett samband som också av domprosten Reuterdahl i hans nyss citerade yttrande uttryckligen betonats — hade stått en annan, även den framsprungun ur initiativ från prästerligt håll, nämligen om anslag från statens sida till dessa bibliotek själva. I en motion i prästeståndet¹ framhöll prosten Tellbom vikten av att de ifrågavarande boksamlingarna måtte försättas i det skick, att den med dem åsyftade nyttan även kunde vinnas. För detta ändamål fordrades, att de bleve försedda med medel till inköp av sådana, särskilt i främmande länder utgivna skrifter, vilka det företrädesvis vore nödigt att känna för att kunna följa vetenskapernas och den mänskliga bildningens framsteg. Med undantag av huvudstaden och universitetsstäderna var det i Sverige säkerligen högst få platser, där bibliotek med någorlunda tillräckliga tillgångar till sådana inköp funnos. Åtminstone hade de flesta gymnasiebiblioteken icke sådana tillgångar. Biblioteken i huvudstaden och i universitetsstäderna

¹ Prästest. prot., Bd I, s. 492 f.

kunde endast begagnas av dem, som vistades i dessa städer eller i deras grannskap, och de personer, som sysselsatte sig med vetenskapliga studier, vore till största delen obemedlade och följaktligen oförmögna att själva inköpa den erforderliga litteraturen. Motionären medgav, att tillgångarna måhända icke medgävo beviljandet av ett fullt tillräckligt anslag för det åsyftade ändamålet, men man borde i alla händelser göra vad man kunde, och han föreslog sålunda beviljandet av ett årligt anslag å 500 rdr bko åt vart och ett av gymnasiebiblioteken »till inköp av sådana, särdeles i främmande länder utgivna skrifter, som företrädesvis voro för de vetenskapliga studiernas fortgång inom fäderneslandet behövliga».

Ej heller denna motion rönnte i utskottet någon uppmuntran; det hemställdes helt kort¹, att då bidrag av statsmedel till förökande av stiftsläroverkens samlingar tillföre icke utgått och de för bibliotekarierna vid rikets gymnasier begärda löneanslagen blivit av utskottet avstyrkta, ej heller den förevarande motionen måtte av ständerna bifallas. Resultatet blev också i överensstämmelse därmed. Det var endast motionären själv, som vid frågans avgörande i prästeståndet höjde sin röst till försvar för det i motionen framförda önskemålet och till kritik av utskottets avstyrkande motivering.²

1850—51 års
riksdag

Den snöpliga utgång frågan sålunda fått avskräckte emellertid icke från dess förnyade framförande redan vid följande riksdag. I en motion i prästeståndet³ föreslog sålunda doktor A. Nordström, att vid varje fullständigt elementarläroverk i riket, med undantag av de i Stockholm eller universitetsstäderna belägna, biblioteken måtte sättas i tillfälle att bliva försedda »med de värderikaste arbeten i alla de ämnen, som vid dessa läroverk föredragas, i första rummet tillgängliga för lärarne, men därjämte även avsedda att gagna såsom bildningsmedel för hela den kringliggande orten» samt att för detta ändamål måtte till varje sådant bibliotek beviljas ett årligt statsanslag av 500 rdr banko för bokinköp, utan avdrag för de obetydliga tillgångar läroverken förut kunde äga. I motiveringen uppdrog motionären en jämförelse mellan förhållandena i Sverige och i främmande länder, därvid Sverige mot de storartade resurser, varöver ej blott de stora kulturländerna utan även mindre stater

¹ Statsutskottets utlåtande Nr 124, s. 24.

² Prästest. prot., Bd 5, s. 173—74.

³ Prästest. prot., Bd 1, s. 217—20.

kunde förfoga, endast kunde ställa biblioteken i Stockholm, Uppsala och Lund samt gymnasiebiblioteken, »av vilka måhända icke många kunde anses äga någonting av betydighet». Av denna omständighet syntes förklarligt, varför svenskarne i flera sådana vetenskaper, vilkas idkande fordrade en större boktillgång, vore utlandets vetenskapsmän underlägsna. »Sådant inverkar dock i högsta grad förlamande på landets kulturförhållanden.» Det hjälpte föga, om våra stora bibliotek också medgäve ett liberalare bruk av sina böcker än dittills varit händelsen; svåra och kostsamma kommunikationer gjorde dem nästan otillgängliga för en var, som icke befunne sig på stället. Tidens stora produktivitet, ökad med varje år, medförde ock, att inga enskilda tillgångar, vilka vanligen icke voro stora, försloge till fyllandet av dessa vetenskapsidkares behov. Staten måste här träda emellan, och den hade därtill en oeftergivlig förbindelse, såvida den vid bildningens befordran fäste ett av sina heligaste intressen. — Frågan kunde också ses från en mera speciell synpunkt med avseende på den nyligen (genom kungl. cirkulär av den 6 juli 1849) anbefallda reorganisationen av läroverken. Skulle denna reorganisation bli en verkligt gagnande reform och ej blott en i flera fall likgiltig formförändring, måste den även åtföljas av en reform i själva lärarbildningen. Det vore nödvändigt, att också elementarläraren utan hinder av bristande litterära tillgångar sattes i tillfälle att allt djupare intränga i det eller de läroämnen som blivit honom anförtrödda. Han måste bemäktiga sig vetenskapen; först därigenom bleve han rätt hemmastadd med dess elementer. Men detta vore icke möjligt med de små litterära hjälpmedel, som han själv ägde, eller med dem, som våra torftigt försedda gymnasiebibliotek erbjöde honom. Den uppoffring av några tusen riksdaler, som ett bifall till det framförda förslaget skulle medföra, bleve alltså å statens sida oavvislig, då den betraktades såsom ett nödvändigt medel för höjandet av den allmänna bildningen inom fäderneslandet; och den bleve tillika en hederssak, då den ställdes i jämförelse med vad som i utlandet gjordes för bildandet och ökandet av offentliga bibliotek.

Motionen kom att i statsutskottet behandlas i samband med tvänne andra frågor rörande stiftsbiblioteken av liknande art som de, vilka vid föregående riksdagar varit under debatt. Hos ridderskapet och adeln samt i prästeståndet väcktes samtidigt, hos adeln

av friherre A. W. Stjernstedt, i prästeståndet av biskop Holmström, tvänne motioner till förmån för Strängnäs bibliotek och övriga samlingar.¹ I motionerna framhölls såväl bibliotekets som de naturvetenskapliga samlingarnas behov av vård och utveckling och de ringa anslag, som funnos till förfogande för ändamålet. Till bibliotekets underhåll var visserligen anslaget $\frac{1}{10}$ av de s. k. Fellingsbro-medlen, vilken andel jämte några andra smärre bidrag uppgick till ett årligt belopp av omkring 140 à 150 rdr banko, men för de övriga samlingarnas del fanns intet. I betraktande av alla dessa samlingars betydenhet och den nytta, de ändamålsenligt ordnade kunde lämna »ej blott närmast och huvudsakligast läroverket utan även vetenskapsforskningen i allmänhet», föreslogs nu ett årligt anslag på 300 rdr banko (i prästeståndet 100 à 200 rdr) till biblioteket och övriga samlingar. Men även för den person, som hade ansvaret för samlingarnas vård, krävdes ett billigt arvode. I Strängnäs ålåg vården om biblioteket liksom om de övriga samlingarna innehavaren av den naturalhistoriska (ursprungligen den medicinska) lektionen och till honom hade tidigare utgått ett särskilt arvode å 15 tunnor spannmål för vården om domkyrkobiblioteket. Vid den sista löneregleringen hade emellertid värdet av dessa tunnor spannmål inräknats i själva lektorslönen utan hänsyn till att de ursprungligen voro anslagna till särskilt ändamål. Även häri begärdes rättelse på det sätt, att en årlig lönefyllnadssumma på 200 rdr banko (resp. 100 à 200 rdr) skulle anslås till läraren i naturalhistoria för hans vård om biblioteket.²

Slutligen togs även vid denna riksdag frågan om Linköpingsbibliotekariens avlöningsförhållanden upp till förnyad behandling, i det i en motion i prästeståndet³ lektor Wallman med flera instämmanden föreslog en årlig löneförhöjning för denne på 266 rdr 32 sk. Motionären påvisade, att statsutskottet föregående riksdag vid sitt avstyrkande yttrande icke gjort sig tillräcklig reda för förhållandet »åtminstone vad ifrågavarande bibliotek beträffar», och framhöll, hur det efter den senaste löneregleringen för lärarna, då även för den yngste läraren lönen blivit höjd till 600 rdr, det skulle bli va stifts-

¹ Ridd. o. adelns prot., H. 2, s. 265—68; Prästest. prot., Bd 2, s. 243—45.

² Biskop Holmströms motion är även oavsett själva summan något olika formulerad; i huvudsak gå bägge motionerna ut på enahanda ändamål.

³ Prästest. prot., Bd 2, s. 329—31.

styrelsen nära nog omöjligt att förmå någon kvalificerad person att åtaga sig den svagt avlönade bibliotekariebefattningen, vars nuvarande innehavare funnit det för sig förmånligare att söka befordran »även till mindre komministraturer på landet».

Ingen av de olika framställningarna rönste i statsutskottet något större tillmötesgående.¹ Utskottet erkände visserligen vikten och behovet av de äskade anslagen för Strängnässamlingarnas underhåll och vård, men då denna fråga sammanhänge med de fullständiga läroverkens i allmänhet behov av anslag för materielen, och ännu varken storleken av detta behov vore utrönt eller det årliga belopp låte sig beräkna, som kunde inflyta från de för detta ändamål avsedda terminsavgifterna, fann sig utskottet förhindrat att för närvarande tillstyrka bifall till motionärernas förslag. Även den förnyade framställningen om löneförhöjning åt Linköpingsbibliotekarien avstyrktes med hänvisning till föregående riksdags beslut samt under uttalande av den förmodan, att den undervisningsskyldighet, som vore förenad med befattningen, »torde vid regleringen av läroverket i Linköping kunna bereda bibliotekarien, utöver de inkomster han som sådan innehaver, någon andel utav det för elementarläroverken anvisade anslaget». Snävast blev doktor Nordströms motion om det årliga statsanslaget till bibliotekens förkovran avvisad: »enär statens tillgångar tagas i anspråk för viktigare ändamål», heter det helt kort, »avstyrkes bifall till det av motionären i sådant hänseende begärda anslag».

Med dessa avstyrkanden voro frågorna avgjorda; även motionärerna i prästeståndet själva ansågo det lönlöst att yrka återremiss. En av frågorna blev emellertid vid samma riksdag upptagen i annan form, och då med bättre resultat. I ny motion i prästeståndet² begärde lektor Wallman, att en *personlig* löneförhöjning på samma belopp som tidigare föreslagits måtte beviljas bibliotekarien vid Linköpings gymnasie- och stiftsbibliotek av reservationerna å anslaget för emeritilöner vid elementarläroverken. Även denna gång blev visserligen motionen först avstyrkt av utskottet, men endast på formella grunder³, och sedan det oriktiga i formskålen påvisats,

¹ Statsutskottets utlåtande Nr 89, s. 21—23. (Bih. till riksståndens prot., Saml. IV: Afd. 1: Bd 1.)

² Prästest. prot., Bd 2, s. 329—30.

³ Statsutskottets utlåtande Nr 247. (Bih. till riksståndens prot., Saml. IV: Afd. 1: Bd 2.)

blev utskottets beslut ändrat¹; den begärda löneförhöjningen vann därefter utan svårighet även ständernas bifall. Utgången betecknar det egentligen enda positiva resultatet dittills av de försök, som alltifrån 1840 gjorts i riksdagen för att åt gymnasiebiblioteken och gymnasiernas bibliotekarier vinna en förbättrad ställning.

Läroverksbiblioteken på 1850-talet

I de diskussioner, som ovan refererats, framkommo stundom vid sidan av de upplysningar, som lämnades om de omdebatterade bibliotekens allmänna bestånd och värde för forskning, även vissa underrättelser rörande deras rent yttre omfång. Det kan i detta sammanhang nämnas, att från mitten av 1850-talet jämväl föreligger en statistisk sammanställning rörande flertalet av elementarläroverkens bibliotek, grundad på de uppgifter som inhämtades genom en vid det tredje allmänna svenska läraremötet i Stockholm 1854 till rektorerna utfärdad cirkulärskrivelse.² Sammanställningen är — om också inskränkt till en ren sifferuppgift och ej heller i allo fullständig — ägnad att giva en viss föreställning om de svenska läroverksbibliotekens tillstånd vid denna tid och kan därför måhända äga ett visst intresse, särskilt för jämförelse med senare förhållanden. Enligt dessa uppgifter var sålunda volymantalet för de olika biblioteken vid denna tid³:

Calmar	7,200	Wisby	ingen uppgift
Carlstad	6,000		
Gefle	8,000	Carlshamn	1,200
Göteborg	8,000	Carlskrona	100
Hernösand	5,100	Christianstad	1,300
Linköping	30,000	Malmö	1,000
Skara	15,000	Stockholm: Nya Elementar-	
Stockholm: Clara skola	50	skolan	500
D:o gymnasium	1,200	Wenersborg	1,000
Strengnäs	ingen uppgift	Ystad	120
Westerås	12,000	Örebro	1,500 å 2,000

¹ Statsutskottets utlåtande Nr 309. (Bih. till riksståndens prot., Saml. IV: Afd. 1: Bd 2.)

² Statistiska upplysningar om svenska elementarläroverket, utg. af den vid Tredje allm. svenska läraremötet för ändamålet nedsatta kommitté (Stockh. 1855), s. 40. Omtr. i Handlingar och skrifter rörande undervisningsväsendet, utg. af P. A. SILJE-STROM (Stockh. 1884), s. 851—932.

³ Skolorna äro indelade i vissa grupper, av vilka här de tvänne första omfatta sådana läroverk, som gävo fullständigt avgångsbetyg till universitetet, den tredje övriga skolor.

Alingsås	200	Stockholm: Kungsholms	210
Askersund	60	D:o Nicolai	60
Borås	60	Söderköping	600
Hudiksvall	2,000	Umeå	200
Norrköping	2,800	Wadstena	200
Nyköping	1,400	Warberg	160
Philipstad	70	Westervik	1,000
Stockholm: Jacobs skola	170		

Främsta rummet intager som synes Linköping lätt och därefter följa i ordningen Skara och Västerås, varvid emellertid är att märka, att uppgifter saknas bl. a. för Växjö och Strängnäs. Även i övrigt intaga gymnasiebiblioteken (däribland inräknat det gamla gymnasiebiblioteket i Gävle) en ställning för sig. Flertalet av de övriga äro obetydliga, varjämte i fråga om en stor del av dem anmärkes, att de huvudsakligen, om ej uteslutande bestå av läroböcker och biblar. För de läroverk, som icke äro upptagna i tablån, har merendels uppgift lämnats, dels att intet bibliotek finnes, dels att det som finnes är obetydligt. Ej heller synes man ha skattat det praktiska värdet av de övriga så högt: »i allmänhet», heter det, »utgöres även de större bibliotekerna av böcker (mest äldre) som föga eller intet begagnas, så att deras praktiska nytta, ur vetenskaplig eller pedagogisk synpunkt är så gott som ingen».

1850-talet var för de svenska läroverken en omorganisationens *Skolstadgarna 1856 och 1859. Arvodessanslag till bibliotek-riev* tid. Genom kungl. cirkuläret den 16 juli 1849 upphävdes den gamla indelningen i skola och gymnasium och påbjöds upprättandet av enhetliga elementarläroverk. Organisationen blev emellertid ej likformigt genomförd omedelbart, utan det närmare utformandet överlämnades till en början åt de olika läroverkens myndigheter. En ny skolstadga utfärdades den 14 aug. 1856, men på grund av svårigheterna vid dess tillämpning dröjde det ej länge, innan den blev underkastad granskning och revision. Först genom den förnyade skolstadgan den 29 jan. 1859 kunde en fastare ordning sägas inträda. Under tiden hade vid 1856—58 års riksdag jämväl en ny stat för läroverken blivit genomförd.

1856 års stadga¹ medförde i de punkter, som här ifrågakomma, inga mera väsentliga avvikelser från tidigare bestämmelser. Direkta

¹ Är liksom de senare förordningarna för läroverken tryckt i Svensk författningssamling, men finnes (liksom dessa) även utgiven separat.

föreskrifter om bibliotek funnos endast för de högre läroverkens vidkommande, och även för dessas del var en inskränkning gjord så till vida, att skyldighet för dem i ifrågavarande avseende förelåg endast »då medel därtill kunde beredas». Bibliotekens allmänna karaktär betonades genom bestämmelsen, att de skulle till begagnande upplåtas så väl för läroverkets lärare och lärjungar som för andra inom staden och orten bosatta personer. Bibliotekariesysslan var nu ej längre förenad med någon viss befattning vid läroverket — den gamla gymnasieadjunkten var nu försvunnen — utan bibliotekarie skulle, på rektors och kollegiets förslag, tillsättas av eforus. Det var ej ens bestämt föreskrivet, att bibliotekarien tillika skulle vara lärare; det stadgades endast, att därtill helst borde utses någon bland läroverkets lärare. I fråga om bokinköpen var en ändring gjord så till vida, att dessa numera skulle bestämmas, efter kollegiets hörande, av rektor på bibliotekariens förslag.

Bestämmelser om en särskild bibliotekskassa funnos likaledes endast i fråga om de högre elementarläroverken; dess inkomster voro ungefär desamma som tidigare. Om flera fullständiga läroverk funnos inom samma stift skulle den från befodringsavgifter härflytande inkomsten fördelas lika dem emellan, med det undantag att de i universitetsstäderna belägna elementarläroverkens bibliotek skulle erhålla endast hälften mot vart och ett av de övriga. Bestämmelsen om böckers insändande från sterbhusen var utesluten och i stället en viss mindre avgift ålagd de prästerliga sterbhusen.

1859 års stadga medförde i dessa punkter endast vissa ändringar och korrigeringar. En bibliotekskassa skulle sålunda finnas vid varje elementarläroverk — ej blott vid de högre — varvid emellertid för de lägre läroverken kassans inkomster voro inskränkta enbart till den stadgade inskrivningsavgiften.¹ I fråga om fördelningen av inkomna medel på de högre läroverken utsträcktes den 1856 gjorda inskränkningen beträffande läroverken i universitetsstäderna till att gälla även de endast å reallinjen fullständiga läroverken.²

¹ Synbarligen ansågs denna inkomstkälla alltför obetydlig för att därpå någon bestämmelse om särskilda bibliotek vid de lägre läroverken skulle kunna grundas, varför punkten om bibliotek kunde kvarstå i oförändrad lydelse.

² En formell omredigering gjordes i punkten om infordrandet av de ecklesiastiska avgifterna, vilken i 1856 års stadga varit i viss mån otydlig. Likaså vidtogs en förhöjning i fråga om vissa tjänstemäns avgifter, dock ej i fullständig överensstämmelse

I samband med den nya staten för läroverken framlades också vid 1856—58 års riksdag för första gången en kunglig proposition om ett allmänt anslag till reglerande av läroverksbibliotekariernas arvoden. Det var synbarligen även ifrågasatt att upptaga ett anslag till själva biblioteken, särskilt för grundandet av sådana vid de högre läroverk, där bibliotek ännu icke funnos. Denna senare anslagsfråga blev emellertid aldrig upptagen i propositionen, då de i samband med omregleringen föreslagna löneförbättringarna »medtogo så betydliga summor», utan förslaget inskränktes till ett anslag på 4,000 rdr till utdelande av arvoden »i den mån läroverken hade biblioteker av det omfång och den beskaffenhet, att deras värd fordrade särskild ersättning».¹ I statsutskottet betonades särskilt den allmänna betydelsen av de ifrågavarande samlingarna och vikten av att de hölles tillgängliga även för en större allmänhet. Det var också under denna förutsättning och med hänsyn till det ökade arbete, som därigenom skulle åsamkas bibliotekarierna, som utskottet tillstyrkte Kungl. Maj:ts proposition i denna punkt; som villkor sattes sålunda, att biblioteket skulle hållas öppet för allmänheten vissa timmar i veckan, och det tillades därjämte, att intet enskilt av dessa arvoden finge överstiga 400 rdr.²

I stånden fick frågan en något olika utgång. Utskottets förslag blev i sin helhet bifallet av präste- och bondestånden, under det däremot ridderskapet och adeln samt borgareståndet endast på så sätt godkände detsamma, att anslaget fastställdes till 2,000 rdr och maximum av de enskilda arvodesbeloppen bestämdes till 200 rdr. Den gemensamma voteringen utföll i enlighet med adelns och borgareståndets mening.³

Ej heller med 1859 års stadga hade emellertid läroverkens organisation nått någon definitiv utformning. Särskilt vid riksdagarna 1869 och 1870 framställdes en del genomgripande förslag till skol-

*Skolstadgan
1878*

med den av 1858 års granskningskommitté föreslagna. (Jfr Underd. betänkande och förslag . . . af den för granskning af 1856 års skolstadga i nåder förordnade komité, Stockh. 1860.)

¹ Kungl. Maj:ts prop. Nr 1, jämte bil. 7. (Bih. till riksståndens prot., 1856—58, Saml. I: Afd. 1: Bd 1.)

² Statsutskottets utlåtande Nr 148, s. 53. (Bih. till riksståndens prot., Saml. IV: Afd. 1.)

³ Statsutskottets memorial Nr 197, s. 10—11 och Nr 216, s. 15. (Bih. till riksståndens prot., Saml. IV: Afd. 1.)

väsandets förändring, och den 21 okt. 1870 nedsattes en kommitté för revision av läroverksstadgan, vilken två år senare framlade ett omfattande betänkande med förslag som i vissa avseenden närmast betecknade en återgång till tidigare förhållanden¹; förslaget upptogs emellertid icke av Kungl. Maj:t. I stället tillsattes den 22 aug. 1874 en kommitté, som den 22 dec. samma år avlämnade ett förslag till stadga för rikets allmänna läroverk.² Väsentligen på de där uppdragna grunderna byggdes sedan också den nya läroverksstadgan av den 1 nov. 1878.

I här ifrågavarande avseende råda inga egentliga skiljaktigheter mellan de bägge kommittéförlagen, utan 1874 års upptager i huvudsak det tidigare bestämmelser.³ Den märkligaste förändringen i förhållande till 1859 års stadga betecknar förslaget om upprättande av en särskild stiftets bibliotekskassa för förvaltning av de medel, som från konsistorierna skulle överlämnas till de olika läroverken för bibliotekens räkning. I 1872 års förslag förordades därjämte borttagande av de dittills utgående sterbhusavgifterna till bibliotekskassan — »avgifter svåra att utbekomma och vanligen med missnöje erlagda» — och föreslogs i stället en viss ökning av den till läroverkets bibliotekskassa ingående inskrivningsavgiften. 1874 års förslag följde emellertid härutinnan den äldre ordningen.

Förslaget om den särskilda stiftsbibliotekskassan är icke upptaget i 1878 års stadga. Den var här också fullkomligt överflödiggjord, då i denna stadga de gamla bestämmelserna såväl om ecklesiastika tjänstemäns befordringsavgifter som om sterbhusavgifter strukits. Någon för läroverksbiblioteken i stiftet gemensam inkomstkälla fanns ej längre, och den särskilt för de gamla gymnasiebiblioteken under ett tidigare skede betydelsefulla förbindelsen mellan de kyrkliga tjänsterna och stiftsläroverkens bibliotek var bruten. Biblioteksinkomsterna blevo inskränkta till dem, som direkt kommo läroverket till del genom lärjungeavgifter.

Förordningen var förbunden med en för biblioteken ej oviktig

¹ Underd. betänkande och förslag afg. den 23 juli 1872 af den för revision af gällande läroverksstadga . . . förordnade komité. Stockh. 1872.

² Förslag till stadga för rikets allm. läroverk, afg. den 2 dec. 1874 af utsedda kommitterade. Stockh. 1875.

³ Viktigaste olikheten är att 1874 års förslag innehåller bestämmelser om bibliotek jämväl vid varje lägre läroverk. Denna punkt upptogs dock ej i 1878 års stadga.

omläggning i fråga om bibliotekens kassor. Enligt 1859 års stadga — liksom också enligt tidigare bestämmelser — skulle vid varje läroverk jämte bibliotekskassan och en premie- och fattigkassa finnas en läroverkets »egen kassa», vilken skulle bestrida skolans utgifter dels till programmets tryckning, inköp av ved och ljus samt vaktmästarens avlöning, dels också till anskaffande av såväl böcker och undervisningsmateriel som av eljest behöflig materiel för läroverket. Till det senare ändamålet skulle särskilt anslås den terminliga »skolavgift», vilken ursprungligen ingått till statsverket, men som genom beslut av 1856—58 års riksdag — stadfäst genom kungl. cirkulär den 20 mars 1858 — skulle tillföras läroverkets egen kassa.¹ Genom den 1878 genomförda omläggningen upphörde nu den egna skolkassan och dess uppgifter fördelades på dels en *ljus- och vedkassa* för bestridande av kostnaderna för lyshållning och skolrummens uppvärmning m. m., dels en med bibliotekskassan sammanslagen materielkassa, vilken under namn av *biblioteks- och materielkassa* skulle ha att bestrida de för böcker och undervisningsmateriel samt övrig materiel erforderliga kostnaderna. På denna senare kassa skulle jämväl falla utgifterna för tryckning av läroverkets årsberättelse samt av terminskataloger över lärjungarna. Måhända avsåg den gjorda sammanslagningen till en del att bringa bibliotekskassan någon ersättning för den inkomstminskning, som uppstod genom de ecklesiastiska avgifternas indragning.² Klart är emellertid, att en viss fara även kunde föreligga för en motsatt verkan, då den nya kassan skulle tillgodose delvis vitt skilda ändamål.³ Den sammanslagna kassans inkomster skulle vara dels en avgift av tre kronor av varje lärjunge, som inskrevs vid läroverket, motsvarande den tidigare till bibliotekskassan utgående avgiften, dels en avgift av 4 kr. 50 öre för terminen av varje därifrån ej särskilt befriad lärjunge, motsvarande den tidigare avgiften till läroverkets

¹ En bestämd terminsavgift för lärjungarna infördes — i enlighet med beslut av 1847—48 års riksdag — först genom kungl. cirkuläret d. 6 juli 1849 och var först satt till 5 rdr bko. År 1851 nedsattes den emellertid till 3 rdr bko (4 kr. 50 öre).

² Direkt i detta syfte vidtogs dock en höjning av den till kassan ingående inskrivningsavgiften.

³ I förslagen 1872 och 1874 var ingen sammanslagning av ifrågavarande kassor påtänkt; däremot var i dessa åtskillnad gjord mellan de bägge avdelningar, av vilka den »egna kassan» bestod. I 1874 års förslag voro även de senare benämningarna upptagna: *ljus- och vedkassan* samt *materielkassan*.

egna kassa. Vid denna ordning har det också alltsedan förblivit, endast med den förändring att vid olika tillfällen efter 1911 beloppet av de till kassan utgående avgifterna för viss tid kunnat höjas.

Liksom i äldre tider hava emellertid även senare de föreskrivna avgifterna icke utgjort den enda källan till läroverksbibliotekens förnyelse och tillväxt. Enskilda gåvor och donationer ha härvid alltjämt spelat en mycket stor roll, ehuru de naturligen i väsentligt olika grad kommit olika läroverk till del; ej heller är det alltid den modernaste eller för skolorna mest behövlige litteraturen, som på detta sätt tillfallit biblioteken. Understundom ha även direkta insamlingar gjorts för bibliotekens del¹; särskilt har detta ofta varit fallet vid skapandet av de under 1800-talets senare hälft och början av innevarande århundrade vid de olika skolorna upprättade speciella lärjungebiblioteken.² Ett mycket viktigt tillskott till läroverkens bibliotek har alltifrån mitten av 1800-talet utgjorts av de statsunderstödda publikationer, samfunds handlingar m. m., som av statsverket och olika institutioner, Svenska akademien, Vetenskapsakademien m. fl., pläгат utdelas till läroverken.

*Arvodessan-
slaget till biblio-
tekarier*

Det vid 1856—58 års riksdag beviljade anslaget till arvoden åt bibliotekarierna — som nämnt endast 2,000 rdr i stället för av Kungl. Maj:t begärda 4,000 — var ej tillräckligt för att arvoden därur skulle kunna anvisas åt bibliotekarierna vid alla läroverk; fördelningen fick ske på sådana läroverk, vilkas boksamlingar voro »av särdeles betydighet». Då emellertid även övriga högre elementarläroverk ägde boksamlingar »av ganska stort värde», vilka kunde väntas komma att oavbrutet tillväxa — det hänvisas i detta hänseende till det fattade beslutet om skolavgiftens utgående till anskaffande av böcker och undervisningsmedel — föreslog Kungl. Maj:t redan vid följande riksdag, 1859—60, anslagets höjande till 3,000 rdr. Ständerna beslöto även utan debatt i enlighet med Kungl. Maj:ts förslag, och även vid den därpå följande riksdagen, 1862—63, förnyades beslutet. Vid denna riksdag framkom emellertid även ett förslag som, därest det rönt bättre framgång, kunde kommit att omskapa bibliotekariernas ställning vid de större läroverksbiblio-

¹ Ett exempel härpå är stiftandet av den ovan nämnda bibliotekskassan vid Karlstads läroverk.

² Om dessa se under särskilt kapitel nedan.

teken. I en motion i borgareståndet¹ påpekade nämligen herr N. P. Lindeström, att det vid dessa större boksamlingar, därest de skulle kunna bevaras och göras för allmänheten tillgängliga, erfordrades bibliotekarier, som särskilt ägnade sig åt denna befattning, och som ej av sin ekonomiska ställning tvingades att vid första lägliga tillfälle söka sig annan tjänst; han föreslog därför, att bibliotekarie vid elementarläroverks- eller stiftsbibliotek, som innehölle minst 10,000 vol., skulle åtnjuta samma löneförmåner som läroverksadjunkt samt — i förekommande fall² — i avseende på lönegrad och pensionsrätt tillgodonjuta enahanda retroaktiva tjänsteårsberäkning som blivit medgiven lärare vid elementarläroverken. Motionens utsikter till framgång voro visserligen små. I statsutskottets yttrande framhölls³, att de med ifrågavarande befattningar förenade göromålen knappast vore av det omfång, att de toge en persons hela verksamhet i anspråk, och då Kungl. Maj:t icke funnit skäl att begära höjning i det redan utgående anslaget, samt sålunda antagas måste, att »svårigheter för platsernas besättning icke mött», avstyrktes motionen utan vidare, och ständerna beslöto i enlighet härmed.

På Kungl. Maj:ts proposition höjdes emellertid vid 1865—66 års riksdag anslaget åter något eller till 4,000 rdr.⁴ Däremot avlogs tio år senare (1875) en kungl. proposition, vari begärdes anslagets förhöjning till det dubbla beloppet, 8,000 kr. Statsutskottet ansåg sig icke böra förorda bifall till »denna jämförelsevis betydliga anslagsförhöjning». Liksom tidigare androgs, att värden om ett läroverks-

¹ Nr 304. (Bih. till riksståndens prot., Saml. XI: Afd. 3.)

² Det gällde dem som innehaft sin tjänst från och med år 1859.

³ Statsutskottets utlåtande Nr 139. (Bih. till riksståndens prot., Saml. IV: Afd. 1.)

⁴ Ej alldeles oanmärkt bör måhända lämnas, att vid samma riksdag ett förslag motionsvis framfördes — av doktor P. E. Thyselius i prästeståndet — vilket avsåg att i allmänhet åstadkomma ett »ordnande och utbyte av litterära skatter mellan rikets särskilda biblioteker och övriga samlingar», men som tydligen speciellt var inriktat på läroverksbiblioteken. För dessas del var det härvid i den historiska forskningens intresse, närmast frågan om ett avstående av handskrifter och sällsyntare tryck till de större forskarbiblioteken mot erhållande i utbyte av för läroverken direkt gagnelig litteratur. Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, till vilket motionen hänvisades, fann emellertid icke förslaget kräva ständernas medverkan — vad motionären för forskningen ville vinna borde kunna på annan väg åstadkommas — och motionen föranledde ej heller någon riksdagens åtgärd.

bibliotek icke upptog en persons hela tid, utan »torde detta bestyr i allmänhet vara uppdraget åt någon av läroverkets lärare», och dessa hade redan från samma års början »undfått ej oväsentlig förhöjning i avlöningen». Det dröjde också ända fram till 1890, innan en förhöjning i anslaget åter kom till stånd. Beloppet höjdes då till 7,000 kr., varvid emellertid anslagets användning ej skulle vara inskränkt enbart till arvoden åt bibliotekarierna; även kostnader för själva biblioteken skulle kunna bestridas därav.

I den 1890 fastställda anslagssumman har ändring sedermera tvänne gånger skett: 1904, då beloppet höjdes från 7,000 till 8,000 kr. i syfte att tillfälle jämväl skulle givas till utdelande av arvoden åt bibliotekarierna vid nyupprättade högre allmänna läroverk samt vid vissa real- och samskolor, och 1919, då beloppet höjdes till det nu utgående: 16,000 kr. För denna sistnämnda anslagshöjning, liksom för de anslag som på annan väg — ur vissa läroverks biblioteks- och materielkassor eller ur särskilda fonder — kunnat utgå till läroverkens bibliotekarier, redogöres närmare i annat sammanhang.

Den nuvarande ordningen för läroverksbiblioteken är grundad på läroverksstadgan av den 18 febr. 1905 med de däri senare genom kungl. kungörelserna den 3 sept. 1915 och 30 juni 1920 vidtagna förändringar. Av betydelse för biblioteken och deras enhetliga ledning har givetvis varit upprättandet av en särskild läroverksöverstyrelse (numera Skolöverstyrelsens läroverksavdelning) jämte knytandet till denna av särskilda sakkunniga för spörsmål rörande biblioteken, bibliotekskonsulenterna. Jämte de bestämmelser om biblioteken, som äro intagna i själva läroverksstadgan, äro nu också av överstyrelsen utfärdade vissa särskilda anvisningar angående läroverkens bibliotek, såväl i fråga om deras lokaler, inredning och inventarier m. m., som rörande urvalet och inköpet av litteratur, böckernas uppställning och klassifikation, bindning, vård och katalogisering liksom också om lämpligt utlåningssystem.¹

¹ Läroverksöverstyrelsens cirkulär Nr 15 d. 20 jan. 1916.

SÄRSKILDA BIBLIOTEK

SVARSKINDA BIBLIOTEK

UPPSALA ÄRKESTIFT

UPPSALA

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Skolan

Uppsala skola hör utan tvivel till de allra äldsta i riket, ehuru dess första ursprung liksom domskolornas i allmänhet undandraget sig vår närmare kännedom. Enligt gammal uppgift skall vid mitten av 1200-talet i Uppsala ha funnits ett collegium av sekulära kaniker, av vilka en nämnts »scholasticus Upsaliensis» och »rector scholæ (scholarum, scholarium)» samt haft under sig en »provisorem et doctorem studentium», vilken hade att undervisa skolungdomen och uppbära den till dess underhåll anslagna tionden.¹ Uppsala skola blev snart en moderskola för de läroanstalter, som sedermera uppriktades i Uppland och norra Sverige, och har säkerligen också stått i mer eller mindre intim förbindelse med den nyupprättade akademien.² Efter reformationen fortlevde skolan som förut, men förlorade efter hand mycket av sitt forna anseende, ju mera begreppet om en från akademien avskild lärdomskola utvecklades. Först genom drottning Kristinas lönestat av år 1652, genom vilken skolan i huvudsak organiserades som trivialskola, inträdde en ny period av uppräckning. Visserligen erhöll skolan aldrig värdighet av gymnasium, men i egenskap av katedralskola kom den i alla händelser att intaga en viss särställning i förhållande till de vanliga trivialskolorna. Dimitteringen av lärjungarna till akademien skedde också

¹ P. G. BORVIE, Program till invigningen af det nya katedral skolhuset i Upsala den 21 okt. 1837 (Ups. 1837). — Uppgifterna äro hämtade ur *Incerti scriptoris Sveci ... Breve chronicon de archiepiscopis et sacerdotib. cæteris ecclesiæ Upsaliensis*, ed. J. SCHEFFERUS (1673), s. 19, 125, 131 ff.

² Professorer och scholastici sammanblandades stundom under den första tiden efter akademiens stiftelse (BORVIE, a. a.).

direkt, icke över något gymnasium. I början av 1800-talet var en förflyttning av skolan till Enköping ifrågasatt och även beslutad, men beslutet trädde aldrig i verkställighet. Först genom de på grundval av kungl. cirkuläret den 6 juli 1649 under följande decennium genomförda förändringarna vann katedralskolan motsvarande villkor som övriga allmänna läroverk.¹ Namnet katedralskola bibehölls dock som officiell benämning ända fram till år 1867.

*Medeltida
bibliotek*

Att i Uppsala under medeltiden funnits betydande bibliotek är naturligt. Domkyrkans bibliotek torde väl överhuvud ha intagit den främsta platsen bland de boksamlingar, som så småningom bildades vid stiftens huvudkyrkor. Den närmare omfattningen därav är emellertid ej känd. Vid sidan av domkyrkobiblioteket har även funnits ett speciellt ärkebiskopligt bibliotek, över vilket ett inventarium föreligger, upptagande ej mindre än omkring 120 arbeten, huvudsakligen teologisk litteratur samt arbeten i kanonisk rätt. Bägge boksamlingarna blevo på olika sätt utsatta för skövling och skingring, men av domkyrkobiblioteket ha dock ej obetydliga rester bevarats till våra dagar. De delar av biblioteket, som ej råkat ut för tidigare avsöndring, förblevo i domkyrkans ägo till år 1789, då den kvarvarande samlingen överflyttades till universitetsbiblioteket.² Med den nygrundade skolan ha emellertid dessa bibliotek intet haft att göra.

*Katedralsko-
lans bibliotek*

Grunden till katedralskolans bibliotek lades genom en kyrkoherden i Wessland och Tolfta, magister *Joh. Lundæus* (f. 1741, d. 1800) tillhörig boksamling, vilken genom hans änka, *Anna Maria Schedin*, den 12 april 1802 överlämnades till skolan. Samlingen uppgick till omkring 750 volymer, till övervägande del 1700-talslitteratur i teologi och närliggande discipliner.³ I de uppgifter, som 1814 in-

¹ Några »historiska underrättelser» om katedralskolan under perioden 1829—1859 äro meddelade av rektor R. ANNERSTEDT i skolans årsredogörelse 1858/59.

² Enligt en förteckning av år 1751 skall den vid denna tid ha bestått av 217 nummer, huvudsakligen inkunabler och 1500-talstryck. Av inkunablerna ha 95 nummer kunnat identifieras såsom befintliga i universitetsbibliotekets samling. — Se närmare angående dessa medeltida bibliotek V. GÖDEL, Sveriges medeltidslitteratur (Stockh. 1916), s. 82 o. följ., samt där citerad litteratur.

³ Fullständig förteckning på böckerna finnes i skolans arkiv dels i själva donationsurkunden, dels i ett 1808 upplagt inventarium. Å båda finnas därjämte upptagna några senare smärre donationer. Donationsförteckningen har även tjänstgjort som senare inventeringslista, i det att saknade nummer särskilt upptagits i fortsätt-

lämnades till uppfostringskommittén, anmärkes om samlingen jämte de mindre betydande accessioner, som senare tillkommit, att »av dessa böcker äro hälften gode, men de övriga av mindre duglighet och värde».¹

Nästa större donation som tillfallit biblioteket är rektor *P. G. Boivies* (d. 1845) genom testamente av år 1845 överlämnade. Den bestod av omkring 800 volymer i historia, skönlitteratur, språkvetenskap m. m. Även ur rektor *R. Annerstedts* (d. 1876) efterlämnade boksamling gjorde biblioteket ett avsevärt förvärv: utom en stor mängd program och kataloger för svenska och utländska skolor omkr. 200 arbeten, därav hälften en rikhaltig samling av grekiska författares verk jämte lexikaliska och grammatiska arbeten samt verk rörande Greklands historia och antikviteter; vidare ett 70-tal pedagogiska arbeten m. m. — I allmänhet kan dock sägas, att biblioteket icke varit i högre grad gynnat med donationer, utan den huvudsakliga tillväxten har skett genom inköp samt de publikationer, som genom statens försorg utdelats till de allmänna läroverken. Av visst inflytande på bibliotekets karaktär har varit, att läroverket under en följd av år från mitten av 1870-talet haft sig tilldelat ett särskilt anslag, växlande mellan 100 och 200 kronor årligen, till inköp av *pedagogisk* litteratur. Denna litteraturgren har därigenom kommit att intaga en slags särställning inom biblioteket. Särskild katalog är också utgiven över denna avdelning av biblioteket.²

En annan del av biblioteket, åt vilken tidigt särskild omsorg ägnats, är *lärjungebiblioteket*. Redan i 1861 års redogörelse omnämnes, att »ganska betydliga inköp» gjorts av »utmärkte författares arbeten, så väl inom den grekiska och romerska som även den engelska, franska, tyska och danska litteraturen med dithörande lexikaliska arbeten» för att bilda ett bibliotek för katedralskolans lärjungar, och några år senare (vårterm. 1866) anordnas för lärjungarna ett *lånebibliotek*, bestående av 443 band och innehållande arbeten förnämligast i historia, geografi och naturvetenskap, samt svensk, norsk och dansk vitterhet. Det hölls tillgängligt tvenne gånger i

Lärjungebiblioteket

ningen. — Anmärkas kan, att ett arbete av krigsbytesproveniens ingår i samlingen. Det är Gregorii Nazianzeni Opera omnia, Paris 1583, i två folioband, vilka tillhört det kurfurstliga biblioteket i Würzburg.

¹ Uppfostringskommitténs handlingar: Konsistoriernas skrivelser 1813—1814 (RA).

² Uppsala h. allm. läroverks pedagogiska boksamling. Upps. 1902. 8°. 48 s.

veckan och begagnades »med ganska mycken begärlighet». Under första terminen, från den 29 januari till den 14 maj, uppgick boklårens antal till 996. Även senare anförda siffror jäva icke talet om denna lånebegärlighet och det förklaras (1870), att den anförda statistiken torde visa, att »lärjungarne i skolans lägre klasser sakna hvarken tid eller lust att utom läxorna sysselsätta sig med annan läsning», vilket i sin tur anses kunna bidra till att belysa »påståendet om ynglingarnas belastande med hemarbete». »Otvivelaktigt är», heter det vid ett annat tillfälle (1873) med hänsyftning särskilt på den goda urskillning, som lärjungarna i de högre klasserna visat vid valet av boklån, »att biblioteket sålunda varit till något gagn genom att bereda tillgång till bildande läsning för många, som annars ej kunnat förskaffa sig sådan». Huruvida det däremot lyckats vinna ett annat av de vid dess inrättande avsedda målen, nämligen att motarbeta läsning av mer eller mindre dåliga böcker, lämnas oavgjort; »men man bör kunna hoppas, att det ej varit alldeles utan nytta i detta hänseende». I fråga om de yngre lärjungarna framhålles samtidigt, att man t. o. m. haft anledning att söka dämpa läslusten — eller lånelusten — något. Första klassens lärjungar hade sålunda alldeles utestängts från tillträde till biblioteket, detta dock förnämligast på den grund, att tillräckligt antal böcker, lämpade för deras ålder, ej ännu funnos, och även i fråga om klasserna 2—4 hade vissa restriktioner iakttagits (bl. a. att låntagen bok ej finge återlämnas förrän efter 14 dagar).¹

*Bibliotekets
omfattning.
Lånefrekvens
m. m.*

I årsredogörelsen 1889/90 anges storleken och fördelningen av läroverkets boksamling på följande sätt: *Lärjungebiblioteket*, innefattande något över 1,000 volymer och innehållande skildringar ur sagan och historien, kulturteckningar, resebeskrivningar, geografiska och naturhistoriska arbeten, skandinavisk vitterhet m. m. av bildande och underhållande beskaffenhet. *Handbiblioteket*, likaledes något mer än 1,000 volymer och huvudsakligen avsett för den dagliga undervisningen. Det innehöll i synnerhet arbeten i skandinavisk och modern utländsk litteratur, många i flere, ända till 20 exemplar, inräknade i den angivna summan. Dessutom arbeten i klassisk och nymodern litteratur (525 vol.), avsedda för lärarprov och avgångsexamina. *Pedagogiska biblioteket*, uppgående till un-

¹ Årsredogörelsen 1872/73, s. 30—31.

gefär 775 vol. och innehållande svenska och utländska arbeten i pedagogikens teori och historia. Dessutom fanns en allmän boksamling på ungefär 3,600 vol., till stor del äldre arbeten i de särskilda vetenskaperna. Med frånräknande av en del verk, som betraktades såsom hörande till själva undervisningsmaterielen, utgjordes sålunda läroverkets hela boksamling vid denna tid av mer än 6,900 vol.

Denna gruppering följes också i senare sammanfattande redogörelser. Sålunda uppskattas lärjungebiblioteket 1899/1900 till närmare 1,300 band, 1909/10 till 1,600 band, handbiblioteket till resp. något mer än 1,100 och omkr. 1,900, pedagogiska biblioteket till 1,079, resp. 1,480, och det allmänna biblioteket till 4,158 resp. 4,900. Hela biblioteket omfattade sålunda 1900 inemot 7,700 vol., 1910 omkring 10,500 vol.

År 1918¹ beräknades hela bibliotekets omfattning utgöra omkring 11,600 volymer, fördelade med 8,000 vol. på stora biblioteket (närmare fördelning är här icke angiven), 2,100 på referensbiblioteket och 1,500 på lärjungebiblioteket. Den samlade hyllmeterlängden uppgick till inemot 350 m. Samlingarna äro fullständigt katalogiserade, katalogerna skrivna på lösa blad med undantag för referensbiblioteket, vars katalog var i bokform (ny katalog på lösa blad under utarbetande). Biblioteket hålles öppet — samtidigt med lärjungebiblioteket — två gånger i veckan, ung. 1 timme pr gång, men är därjämte tillgängligt så ofta bibliotekarien finnes tillstädes i skolan. Biblioteket anlitas huvudsakligen av lärare och lärarkandidater; lån från allmänhetens sida förekomma endast i sällsynta undantagsfall, helt naturligt, då universitetsbiblioteket här finnes att tillgå. I medeltal utlånas årligen något över ett hundratal volymer; besökens antal uppgå till 60 à 70.

Lokaler

Biblioteket disponerar tre rum i läroverksbyggnaden, av vilka två inrymma stängda bokskåp (här förvaras även lärjungebiblioteket) och det tredje innehåller en del av referensbiblioteket i öppna hyllor; återstoden av det senare befinner sig i lärarnes samlingsrum, likaledes i öppna hyllor. Rummen uppvärmas från skolans centralvärmeledning och äro försedda med elektriskt ljus. Särskilt läsrum finnes icke. Ökat utrymme är önskvärt, men möjlighet härför saknas i den nuvarande läroverksbyggnaden. — Biblioteket är särskilt brandförsäkrat för 15,000 kronor.

¹ I de sista årsredogörelserna äro inga siffror för biblioteket angivna.

Utgifterna för biblioteket, som helt och hållet bestridas av läroverkets biblioteks- och materielkassa, uppgingo under femårsperioden 1913—17 i medeltal till 280 kronor årligen.

Utlåningen från *lärjungebiblioteket* har i medeltal utgjort 2,500 boklån åt omkr. 1,500 lånesökande. Utgifterna för *lärjungebiblioteket*, som likaledes bestridas av biblioteks- och materielkassan, ha uppgått till omkring 125 kronor årligen.

Tryckta kataloger

Utom den nämnda katalogen över bibliotekets pedagogiska boksamling har tryckt katalog vid olika tillfällen utgivits över *lärjungebiblioteket*, den första så tidigt som 1866, den sista 1916.¹

GÄVLE

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Skolan

Gävle läroverk har gamla anor. Det leder sitt ursprung dels från en av Gustav Vasa här stiftad skola, som under senare hälften av 1500-talet och 1600-talet hade rykte om sig att vara en av de utmärktaste och mest besökta i landet, dels från det år 1671 invigda och från Stockholm hit överflyttade gymnasiet. Skolan och gymnasiet hopslogos till ett läroverk år 1849.²

Biblioteket före branden 1869

Det är självklart, att en vacker boksamling med tiden skulle bildas vid en läroanstalt, som bland sina krafter kunnat räkna många i Sveriges lärdomshistoria berömda män. Men den 10 och 11 juli år 1869 hemsöktes Gävle av en förhärjande eldsvåda, som lade en stor del av staden, däribland också läroverket, i aska. Hela boksamlingen, som då räknade omkr. 8,000 volymer, häri icke inräknade smärre skrifter förvarade i 4- à 500 band och kartonger, gick vid detta tillfälle förlorad; endast 37 volymer, vilka för tillfället voro utlånade, räddades, däribland en medeltidscodex av Magnus Erikssons landslag.

Om innehållet i Gävle gamla gymnasiebibliotek äga vi rätt nog-

¹ Katalog över Uppsala högre allmänna läroverks *lärjungebibliotek*. Upps. 1916. 8°. 55 s.

² J. SELGGREN, Om läroverket i Gefle före 1649. (Inbjudningsskrift ... 1859). — G. KLINTBERG, Inbjudningsskrift m. anl. af invigningen af Gefle h. elementarläroverks nya lärohus i dec. 1873.

granna upplysningar tack vare tryckta kataloger och över detsamma författade beskrivningar.¹ Den första mera betydande bokdonation, som tillföll skolan och som lade grunden till dess bibliotek, gjordes av prosten i Gävle *J. H. Schaeffer* (d. 1725). Av andra donatorer kunna nämnas landshövdingarna greve *C. G. Bielke*, greve *N. P. Gyldenstolpe* och friherre *Carl Sparre*, arkiatern *A. Bäck*, rektor *J. D. Flintenberg*, lektorena *A. Fagerborg*, *N. J. Bergsten* och *C. E. Aurivillius* samt framför allt kanslirådet *A. Schönberg d. y.* (d. 1811) och apologisten vid trivialskolan i Gävle *S. Gestrin* (d. 1815).

Boksamlingen räknade redan år 1788 omkr. 3,000 volymer.² Genom den Schönbergska donationen erhöll den en tillväxt av c:a 2,000 volymer, däribland talrika handskrifter.³ Kanslirådet och rikshistoriografen Anders Schönberg, känd såsom historisk författare, hade förut skänkt talrika böcker såväl till Kungl. biblioteket som också till universitetsbiblioteket i Uppsala och Linköpings stiftsbibliotek. Återstoden av sin boksamling testamenterade han till Gävle gymnasium med villkor att dupletterna skulle tillfalla gymnasiet i Härnösand, vilket också skedde på 1840-talet, då cirka 50 band dit överlämnades.

Samuel Gestrins donation förtjänar ett något utförligare omnämnande, ty även om hans värdefulla bibliotek blev lågornas rov, var vid densamma fäst ett penninglegat, som i hög grad kommer det nuvarande läroverksbiblioteket till godo. Gestrin, som föddes i Gävle år 1764, var en av den tidens mest framstående bokkännare. Han har också gjort sig känd som bibliografisk författare, bl. a. förtjänar hans dissertation om Visingsborgstrycken (1793) att nämnas liksom hans omfattande materialsamlingar av biografiskt och historiskt innehåll rörande gästrikar och Gästrikland, vilka tyvärr aldrig blevo tryckta och vid branden gingo förlorade. Gestrin var även en tid (1793—98) verksam som amanuens vid universitetsbiblioteket i Uppsala, men utbytte senare denna befattning mot apologisttjänsten vid Gävle trivialskola. Han dog i denna stad år 1815. I sitt den 29 jan. 1814 daterade testamente förordnade

*Gestrinska
donationen*

¹ E. M. FANT i *Tidningar utg. i Upsala* 10/4 1773, s. 115—18. — C. E. AURIVILLIUS, Förteckning på Gefle gymnasii biblioteks handskrifter. (Append. t. Handl. rör. Skand. hist., 23, 1839.)

² C. M. CARLANDER, Svenska bibliotek och exlibris, I, s. 276 ff.

³ Se AURIVILLIUS' nyss nämnda Förteckning.

han, att icke blott hela hans boksamling jämte hans handskrivna arbeten efter hans död skulle tillfalla Gävle trivialskola utan även hans enskilda förmögenhet. Vid sterbhusutredningen visade sig behållningen i boet utgöra i kontanta medel något över 1,037 riksd. banko och fem stycken s. k. vretjordar på tillsammans över 8 tunnland, vilka enligt testators bestämmelse icke finge försäljas, utan skulle utarrenderas genom auktion vart sjätte år. Avkastningen skulle användas dels till avlöning av en amanuens, dels till bokinköp. F. n. uppgår den årliga inkomsten av den Gestrinska fonden till c:a 2,000 kronor, varav hälften användes för läroverksbibliotekets och lärjungebibliotekets underhåll och förkovran. Till avlönande av en bibliotekarie, »Gestrinsk amanuens», användas omkr. 425—445 kronor årligen, f. n. 425 kronor.¹

Den Gestrinska boksamlingen bestod av ungefär 2,000 volymer, därav 131 handskrifter, de flesta skrivna av testator själv och som ovan framhållits av största vikt för Gästriklands historia. Bland manuskripten funnos sålunda av Gestrin år 1794 upprättade genealogiska tabeller över lärda och namnkunniga män i Gästrikland, större bio- och bibliografiska arbeten med titlarna »Gestricia antiqua et hodierna», »Diplomatarium Gesticium», »Gestricia litterata et nobilitata», »Gästriklands höfdingaminne» m. m. En avdelning i biblioteket benämndes Archivium Gesticium och utgjordes av en samling utav gästrikar författade skrifter ifrån år 1585 och framåt, särskilt skrifter av biografiskt innehåll, såsom tal, likpredikningar, bröllopsverser m. m., vidare av gästrikar författade dissertationer. År 1822 utkom första häftet av en »Förteckning över den donation som till stiftning av ett serskilt bibliothek för Kongl. trivialskolan i Gefle blifvit af . . . Samuel Gestrin . . . verkställd»; innehållande blott de fem första avdelningarna och början av den sjätte (av de 26, vari Gestrin indelat sin boksamling). Någon fortsättning på denna förteckning gjordes aldrig, däremot utkom några år senare en fullständig »Katalog öfver Gestrinska biblioteket vid Gefle trivialskola» (Gefle 1840—45. 151 s. 8°). Till donationen hörde även naturalie-, konst- och kuriositets- samt myntkabinett. Som ovan nämnts, sammanslogs trivialskolan med gymnasiet år 1849 och genom kungl.

¹ Härtill komma 175 kronor av statsmedel, så att bibliotekarien vid Gävle h. allm. läroverk jämte hans kollega i Jönköping äro de f. n. bäst avlönade läroverksbibliotekarierna.

resolution den 9 maj 1851 förenades det Gestrinska biblioteket med gymnasiebiblioteket, med vilket det som sagt gick förlorat i branden 1869.

Det nya läroverksbiblioteket räknar därför sin upprinnelse från tiden efter olyckan 1869. Det var särskilt tack vare ingripande av den som historiker och fornforskare kände lektor *G. F. Wiberg* (d. 1881), som det lyckades att tämligen raskt skapa ett nytt bibliotek. Han gjorde nämligen meddelande på fornforskarmötet i Köpenhamn strax efter branden om den förlust som Gävle läroverk nyss lidit, vilket hade till följd, att frivilliga insamlingar sattes i gång på skilda håll, även i utlandet. Så bildades en kommitté i Hamburg och Lübeck, som genom att vända sig till vissa tyska bokhandelsfirmor, däribland den Weidmannska i Berlin och den Teubnerska i Leipzig, tillförde det nya biblioteket 404 verk i 777 band. En annan kommitté tillsattes i Köpenhamn, som i början av år 1870 insamlat närmare ett tusen volymer, som senare ökades till 1,265 band och häften. En i Kristiania företagen insamling inbragte 202 verk i 494 band. Från olika håll i Sverige skänktes åren närmast efter branden över 1,000 band. Läroverkskollegiet i Strängnäs ställde därvarande biblioteks dupletter till förfogande, varigenom 100 volymer jämte 9 buntar smärre skrifter erhöles. Hösten 1876 inköptes för medel ur den Gestrinska fonden 2,308 volymer dupletter från universitetsbiblioteket i Uppsala. Vid slutet av år 1877 räknade det nybildade biblioteket redan 4,870 nummer. Stor förtjänst om Gävlebibliotekets fortsatta utveckling inlades av rektor *J. Selggren*, som vid avskedet från sitt rektorat år 1866 övertog vården av biblioteket. Vid upprepade tillfällen ihågkom han biblioteket med bokgåvor: så skänkte han 1880 en samling av 139 volymer klassisk litteratur, följande år ett 50-tal volymer till komplettering av bibliotekets exemplar av Kungl. Vetenskapsakademiens Handlingar m. m. Det nuvarande läroverksbiblioteket kan med fog sägas till stor del vara en frukt av det arbete, som rektor Selggren under många år nedlade på detsamma. Själv hade han samlat ett aktningvärt bibliotek, särskilt rikt på genealogica, vilket förstördes i Gävle brand 1869. Han lyckades dock så småningom återställa sina samlingar, vilka han vid sin död 1896 testamenterade till läroverksbiblioteket, som härigenom vann en tillökning av 1,400 volymer. Dupletterna skulle tillfalla läroverket i Hudiksvall, där Selggren några

*Biblioteket
efter 1869*

*Selggrenska
donationerna*

är varit rektor (1837—39). Dessutom testamenterade han till Gävle läroverk en summa av 20,000 kronor, varav en del finge användas till bibliotekets behov. Den Selggrenska fonden uppgick den 31 dec. 1921 till ett belopp av 26,740:72 kronor, avkastningen utgör omkring 1,200 kronor årligen, varav ungefär $\frac{2}{3}$ användas för bibliotekets behov.

Senare donationer

Bland andra större donationer till Gävle läroverksbibliotek böra nämnas framlidne lektor *Wibergs* boksamling, 1,087 band historia och arkeologi, som 1882 skänktes av dottern Fröken Maria Wiberg, vidare prosten i Väster Lövsta och Enåker *C. J. Lenströms* boksamling 1893, innehållande över 1,300 volymer. Lenström hade en tid i Uppsala uppehållit den estetiska professuren (1836—42), han var dessutom en mycket flitig skriftställare inom litteratur- och konsthistorien och efterlämnade även en omfattningsrik samling (125 volymer och häften) egna skönlitterära skrifter, dock utan vidare betydelse, som nu skänktes till Gävle läroverksbibliotek. År 1910 räknade biblioteket omkring 12,000 volymer, häri icke inbegripna riksdagshandlingar, disputationer, program, ströskrifter o. d. I kollegierummet höllos samma år tillgängliga 44 tidskrifter. De mest betydande donationerna efter år 1900 ha kommit biblioteket till del från f. d. lektor *K. Hj. Kempff* (1917 skänkte sterbhuset 140 band och 8 kapslar småskrifter), doktor *R. V. Lönnerberg* m. fl.

Bokbeståndet

Bokbeståndet utgjorde vid 1922 års slut omkr. 19,000 band jämte småtryck; härtill komma 40 handskrifter. I hyllmeter utgör bibliotekets storlek 950. Ett särskilt referensbibliotek om 560 band är inrymt i lärarnas läsrum, där likaledes en tidningshylla med omkr. 35 utlagda tidskrifter är inredd. Över det nuvarande biblioteket finnas inga tryckta kataloger, men år 1910 avslutades en ny realkatalog över hela boksamlingen. Antalet låntagare utgjorde 1921/22 69 stycken, antalet utlånade band för samma år 705.

Tillgångar

Till inköp och bindning av böcker har under de sista fem åren i medeltal använts ett belopp av 2,094:73 kronor. För år 1921 utgjorde beloppet 1,598:57 kronor, fördelade på a) bibliotekskassan 311:38 kr., b) Selggrenska fonden 213:10 kr., c) Gestrinska fonden 1,074:09 kr.

Bokbeståndet får sin prägel särskilt av de över 2,000 dupletter från Uppsala universitetsbibliotek, som år 1876 inköptes för Gestrinska donationsmedel. Bland dessa finnas böcker, som tillhört

M. G. De la Gardie, Sparfwenfeldt, Stierneld, Brinckman, Lidén m. fl. från Uppsalasamlingarna bekanta namn. Ett band, Hieronymus Henninges, Appendix primi regni quartae monarchias Italiae (Magdeburg 1598), fol., har kommit med krigsbytet i Mainz enligt proveniensanteckningen »Ex libris Petri Kraijch von der Harth Consiliarij et Secretarij Electoris Moguntini».¹

En del svenska 1500-talstryck finnas också, däribland ett fullständigt exemplar av Gustav Vasas bibel 1540—41. Bland handskrifterna har redan omnämnts den från eldsvådan 1869 räddade Magnus Erikssons landslag (se Schlyter, föret., s. xxxvii). Dessutom finnes en defekt fornsvensk bönbok från omkr. år 1500, vidare Stockholms Hoof och Grofsmede Skråå i pergamentsband med Karl XI:s vapen, bundet av Markus Sigfridsson. En fransk bibelhandskrift från slutet av 1200-talet i oktav är en av den lilla handskriftsamlingens dyrbaraste nummer.

Av böcker med mera märkliga ägarenamn kunna nämnas Krantz, Chronica regnorum aqvilonarium (Strassb. 1548. Fol.), som tillhört den bekante boksamlaren Nicolaus Smalandius, och Barth. Schon, Computus (Witeb. 1567. 8°), som är ett dedikationsexemplar till den berömde danske teologen Niels Hemmingsen.

Bibliotekslokalerna ligga på nedre botten av det 1911—14 ombyggda läroverkshuset; elektriskt ljus med flyttbara lampor och värmeledning finnas införda i lokalerna. Bokmagasinet är avdelat i två våningar med vardera något över två meters höjd. Ett särskilt med hyllor inrett expeditionsrum finnes för bibliotekarien. Hela hyllinredningen belöper sig till 1,255 meter, varav c:a 330 ännu äro oupptagna. Utvidgningsmöjligheter förefinnas genom inredande av omedelbart till biblioteket gränsande rum. Boksamlingen är brandförsäkrad för 100,000 kronor.

Bibliotekslokalerna

Ett *lärjungebibliotek* grundlades under läsåret 1886—87, vartill medel togos ur den Gestrinska fonden. Ungefär 200 böcker inköptes på en gång från förläggare i Stockholm för en total kostnad av 550 kronor. F. n. räknar detta bibliotek 460 volymer med en utlåning för läsåret 1921/22 av 630 band av 75 låntagare; boksamlingens underhåll bestrides med Gestrinska medel.

Lärjungebiblioteket

¹ Se om honom WALDE, Storhetstidens litterära krigsbyten, I, s. 167, q. nedan s. 98, not 5.

Stadsbiblioteket

Grundlägg-
ning och bok-
bestånd

Detta bibliotek har grundlagts av bröderna grosshandlaren *Sten Nordström* och kanslisekreteraren *Simon Nordström*.¹ År 1898 skänkte den förre Gävle stad en summa av 2,500 kronor till grundplåt för ett folkbibliotek. År 1906 överlämnade kanslisekreterare Nordströms arvingar till staden dennes av omkr. 7,000 band bestående boksamling, för vilken lokal på nyåret 1907 inreddes i stadshuset. I december 1906 hade stadsfullmäktige tillsatt bibliotekets första styrelse. Kanslisekreterare Nordströms bibliotek bestod nästan uteslutande av vetenskaplig litteratur, särskilt naturvetenskap och geografi; vissa fack, såsom botanik, zoologi och resor, äro mycket värdefulla. Biblioteksstyrelsen drog emellertid genast försorg om att även anskaffa god skönlitteratur och populärvetenskapliga arbeten, varvid understöd erhöles av enskilda samhällsmedlemmar i form av såväl penningdonationer som bokgåvor. Utlåningen i det nya biblioteket började snart att taga fart, så att år 1910 hemlånens antal utgjorde 16,807 st. År 1911 utgjorde hela bokbeståndet omkr. 15,000 band, varav 3,000 tillhandahöllos i öppna hyllor, f. n. utgör det 36,480 band, häri dock broschyrer medräknade. Genom f. överbibliotekarien i Uppsala *Ç. Annerstedts* förmedling fick stadsbiblioteket år 1913 ur historikern, professor *C. G. Malmströms* efterlämnade boksamling mottaga icke mindre än 1,044 band, till större delen svensk historisk litteratur, däribland många dyrbara verk. Samma år skänkte Gävle stads sparbank en synnerligen värdefull samling äldre handlingar rörande Gävle stads historia.

En del äldre tryck har också förvärvats, däribland en inkunabel, *Petrus Comestor, Historia scholastica*, Basel: [*Johan v. Amerbach*], 1486, fol. (Hain 5535), vidare *Petrus de Natalibus, Catalogus sanctorum*, Lyon 1508, *Ambrosius, Opera*, Basel 1503 m. fl.

Lokal

Den ursprungliga lokalen i stadshuset blev med tiden för otillräcklig, så att stadsfullmäktige den 20 juni 1910 beslöto att för bibliotekets räkning förhyra en våning i Gävleborgs läns sparbank för en tid av tio år. Samtidigt beslöts, att av de Murénska räntemedlen (donationen utgör ung. 650,000 kronor) avsätta en fond å 240,000 kronor för biblioteks-, konsert- och föreläsningssalar. Av

¹ W. LINDBERG, Gävle stadsbibliotek. (I: *Folkbiblioteksbladet*, ärg. 9 (1911), s. 168—72.)

samma medel anslogos 12,000 kronor en gång för alla till inredning och bokinköp samt dessutom årligen 6,000 kronor till bibliotekets underhåll. För samma ändamål erhåller biblioteket 600 kronor årligen av staden själv. I den nya lokalen disponerar biblioteket sammanlagt nio rum, därav en större läsesal med ett 50-tal solida ekbord. Ett par smärre rum äro avsedda för dem, som i lugn och stillhet önska begagna biblioteket, bokmagasinen äro inrymda i fyra rum. Värmeledning och elektriskt ljus ha införts överallt. Inom de nuvarande lokalerna torde dock icke möjlighet till utvidgning föreligga. Biblioteket är brandförsäkrat för 55,000 kronor.

Biblioteket hålles f. n. öppet alla söckendagar 10—2 och 6—9 med undantag för juni—aug., då biblioteket stänges kl. 8 e. m. Antalet utlånade volymer, som första verksamhetsåret utgjorde 4,688, uppgår f. n. till omkr. 25,000 volymer om året.¹

Utom de ovannämnda anslagen av staden äger biblioteket även två donationer, en av grosshandlare *Sten Nordström* å 4,500 kronor och en av fru *Louise Bång* å 10,000 kronor. Utgifterna för biblioteket belöpa sig årligen till 12,000 kronor, varav hyra 3,500, bibliotekariens lön 2,000, en expeditris 1,500, en amanuens 900 o. s. v. För bokinköp och bindning användes en summa av 3,010 kronor.

Tillgångar

Utgifter

HUDIKSVALL

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Hudiksvalls trivialskola grundades år 1650, då på drottning Kristinas befallning en i Enköping troligen redan under Johan III grundlagd lärdomsskola flyttades till Hudiksvall; år 1858 ombildades den till ett högre allmänt läroverk.²

Skolan

Om ett bokförråd under äldre tid funnits vid skolan torde detta ha förstörts under de olyckor, som vid olika tillfällen övergingo skolan. Det äldsta lärohuset nedbrann genom vådeld 1670 och det

¹ Gävle stadsbibliotek 15 år. (I: *Arbetsbladets julläsning* 21/12 1921.)

² FR. WENNBERG, Handlingar vid den sekular-fest, hvarmed Hudiksvalls högre lärdomsskolas grundläggande år 1650 firades . . . den 1 maj 1850. (Om biblioteket se s. 13 f.) — A. SCHAGERSTRÖM, Handlingar vid Hudiksvalls h. allm. läroverks 250-årsfest den 30 apr. 1900. (Biblioteket beskrives s. 14.)

Donationer

senare uppbyggda uppbrändes med staden under ryssarnas härjningar 1721. I början av 1800-talet fanns endast ett obetydligt bibliotek — 1813 uppgives det till omkring 60 volymer jämte en större och tvänne mindre glober — tillkommet dels genom gåvor, dels genom inköp för skolans medel. Vid skolan förvarades emellertid också, enligt domkapitlets föreskrift den 27 mars 1811, en av expeditionssekreteraren, rektor *J. D. Flintenberg* till lån- och läsbibliotek för Hälsinglands invånare donerad boksamling, utgörande omkring 250 band och häften.¹ År 1815 fick biblioteket en avsevärd tillökning, då rektor *L. D. Qvist* dit donerade sin boksamling, uppgående till 377 arbeten i 462 volymer. Nästa mera betydande bokgåva erhöll läroverket år 1824, då rektor *L. Jäderlund* (d. 1839) skänkte detsamma 244 arbeten i 323 volymer. År 1848 företogs på initiativ av skolans lärare en insamling i staden och länet, som inbragte 101 verk i 294 volymer samt en summa av över 500 riksdaler banko. Av detta belopp reserverades för framtida behov 200 riksdaler, för resten inköptes 34 arbeten i 82 band. Från stadens läsesällskap, som fått disponera ett rum i skollokalen, överlämnades under hand åren 1840—59 (sistnämnda år upplöstes sällskapet) till läroverksbiblioteket samtliga inköpta böcker. Genom av rektor *Fr. Wennberg* år 1858 upprättat testamente erhöll biblioteket vid hans död en samling böcker om 312 arbeten i 570 band. En annan gåva kom biblioteket till del år 1887 från Norra Hälsinglands kontrakts prästerskap, som nämnda år överlämnade sin i läroverkets bibliotekssal förvarade, 251 band omfattande boksamling av mest teologiskt innehåll. Genom rektor *J. Selggrens* testamentariska förordnande, att dupletterna i hans till Gävle läroverk skänkta boksamling skulle tillfalla läroverksbiblioteket i Hudiksvall, erhöll detta år 1898 en tillökning av 230 band.

1900 års jubileumsfond

Med anledning av skolans 250-åriga bestånd, som högtidlighölls den 30 april 1900, bildades den s. k. 1900 års jubileumsfond, till vilken ett belopp på 11,487 kr. 50 öre insamlades. Fondens räntesavkastning skall användas till inköp av behövlig undervisningsmateriel, även litteratur, samt för andra läroverkets behov. Den kommer således även biblioteket till godo.

Bland senare bokdonatorer till Hudiksvalls läroverk kunna nämnas lektor *J. L. V. Himmelstrand* samt framför allt slottsarkitekten *Agi Lindegren*, som en följd av år mäktigt bidragit till biblio-

¹ Uppfostringskommitténs handlingar: Konsistoriernas skrivelser 1813—1814.

tekets tillväxt. Så skänkte han läsåret 1907/08 en samling på inalles 1,460 volymer, följande år 750 volymer, läsåret 1910/11 ytterligare 1,250 band, vilka ökades följande år med ännu en större samling av samme givare; även läsåret 1917/18 är han bibliotekets störste välgörare genom en gåva av omkring 850 volymer. Bokbeståndet utgjorde år 1918 något över 21,000 volymer med ett hyllmeterantal av omkr. 500 meter, oberäknat c:a 30 meter riksdagstryck m. m. samt ett stort antal årsredogörelser från svenska, norska och danska skolor. Samlingen är ofullständigt katalogiserad och synes också rätt litet använd; medeltalet boklån för de sista fem åren visar en siffra av endast något över 100, läsåret 1921/22 så låg som 34. Låntagarnas antal har uppgått till omkring 30 om året.

Bibliotekslokalerna bestå av en större sal med ett bredvidliggande mindre rum i förbindelse med kollegierummet. Lärjungebiblioteket står i omedelbar förbindelse med ett klassrum. Värme- och belysningsförhållandena äro tillfredsställande och utvidgningsmöjligheter föreligga. På vinden förvaras en del utgallrade böcker och dupletter.

Lokaler

Ett *lärjungebibliotek* grundades år 1887 genom kollegiets beslut att för detta ändamål anslå 250 kronor. Genom gåvor inflöto på kort tid 1,000 å 1,200 goda böcker till detta bibliotek. År 1890 utgjorde volymantalet 1,650, år 1900 2,150; f. n. har siffran dock genom utgallring av böcker nedgått till 1,200. Utlåningen för läsåret 1921/22 utgjorde 641 band; låntagarnas antal var 89.

Lärjungebiblioteket

ENKÖPING

Realskolans bibliotek

I Enköping skall redan under medeltiden en betydande skola ha funnits. Under Johan III:s regering anlades här en trivialskola, vilken ägde bestånd till 1650, då den på drottning Kristinas befallning flyttades till Hudiksvall. Orsaken till förflyttningen var, att trivialskolan i Enköping ansågs ligga alltför nära de tre lärosätena i Uppsala, Västerås och Strängnäs. Från denna tid fanns här endast en stadsskola. Genom kungl. resolution av den 28 april 1808 föreskrevs, att Uppsala katedralskola skulle förflyttas till Enköping, men förflyttningen blev uppskjuten och kom senare aldrig till verk-

ställighet; i stället blev den gamla rektorslönen i Enköping indragen till skolan i Uppsala. Under några år på 1850-talet låg skolan öde, men återupplivades genom kungl. brev den 12 nov. 1858 som pedagogi med två lärare. År 1860 beslöts skolans utvidgning till 3-klassigt läroverk och 1866 till 5-klassigt. Efter 1904 års läroverksreform är den realskola.

Skolans boksamling har varit helt obetydlig. År 1890 utgjordes den av endast omkring 150 volymer, och tio år senare beräknades den till omkring 600 volymer, i vilken senare siffra emellertid även för undervisningen avsedda dubbelexemplar äro inräknade (med frånräknande av dessa omkring 400 volymer). För närvarande (1922) omfattar boksamlingen omkring 1,550 band.

Hela biblioteket (utom lärjungebiblioteket) har karaktär av referensbibliotek. Det är uppställt på öppna hyllor i kollegierummet och får av lärarna användas efter behov eller önskan; vid hemlån antecknas lånet av låntagaren själv i en utlåningsbok. Under läsåret 1921/22 uppgick hemlånens antal till 16 (låntagarnas antal 4). Utgifterna för biblioteket, som bestridas av skolans biblioteks- och materielkassa, ha under senaste femårs-period uppgått till omkring 75 kronor årligen.

En del i boksamlingen ingående historiska och naturhistoriska arbeten, reseskildringar, läseböcker m. m. användes tidigt som *lärjungebibliotek* och anlätades flitigt av lärjungarna. Detta lärjungebibliotek omfattar nu omkring 350 band och förvaras i låst skåp i ett av klassrummen. Lån därur utlämnas en gång i veckan, tidigare av rektor, numera av annan lärare. Under år 1921/22 uppgingo lånens antal till 672, fördelade på 75 låntagare. Utgifterna för detta bibliotek ha under femårsperioden uppgått till i medeltal 33 kronor om året.

SÖDERHAMN

Realskolans bibliotek

En i Söderhamn befintlig pedagogi omändrades genom kungl. beslut 1860 till ett treklassigt elementarläroverk, som år 1875 utvidgades till ett femklassigt läroverk och 1905 till en realskola; fr. o. m. år 1913 utökades denna med ett kommunalt gymnasium i tre ringar.

I de äldsta redogörelserna för detta läroverk klagas över bibliotekskassans trångmål, varigenom bokinköp omöjliggöres. Först under läsåret 1874/75 synes grunden till en boksamling ha blivit lagd, särskilt genom gåvan av Söderhamns f. d. läsesällskaps bibliotek på 300 volymer, varmed även följde en penningdonation av Spritvaruförsäljningsaktiebolaget i Söderhamn, utgörande 200 kronor för vartdera av åren 1876—79. Från dr *L. Edlings* sterbhus skänktes omkr. 100 volymer, vidare insamlades inom samhället en summa av 500 kronor till bildande av en fond för läroverkets bibliotek. Hela volymantalet uppgick år 1875 till 600 volymer, år 1880 hade detta stigit till omkr. 2,200 band, huvudsakligen språkvetenskap, historia och geografi samt pedagogik. Bland senare donationer märkes egentligen endast en, nämligen från medicinalrådet *D. Edlings* sterbhus, omfattande över 100 olika verk. F. n. utgör bokbeståndet omkr. 5,600 volymer (160 hyllmeter), ofullständigt katalogiserade. På grund av att nya rum måst inredas för gymnasiet, har biblioteket blivit fört till skilda lokaler i den år 1909 om- och tillbyggda läroverksbyggnaden. Här är också ett mindre stadsbibliotek inrymt, vars vård handhaves av skolan och som nu övergått i dess ägo.¹ Till detta bibliotek lämnar staden ett årligt bidrag av 150 kronor. Utgifterna för biblioteket har under åren 1918—21 i medeltal varit 270 kronor, för läsåret 1921/22 400 kronor.

Ett *lärjungebibliotek* — tillgängligt även för allmänheten — omnämnes första gången under läsåret 1920/21 med en utlåning av 2,888 band till 213 låntagare, läsåret 1921/22 voro motsvarande siffror 2,936 och 191.

NORRTÄLJE

Samskolans bibliotek

Samskolan äger ett bibliotek, som vid läsårets slut 1921/22 omfattade omkring 1,322 verk i omkring 3,433 volymer, och upptog (1918) en hyllängd av 53,5 meter. Särskilt referensbibliotek saknas.

För inköp har från läroverkets biblioteks- och materielkassa under de senaste fem åren kunnat i medeltal disponeras en summa av kr. 151: 29 per år.

¹ Arsredog. 1916/17, s. 32.

Accessionskatalog (i bokform), nominal- och realkatalog (på lappar) finnas.

Biblioteket har hållits tillgängligt en gång i veckan. Antalet utlånta band har under åren 1917/18—1921/22 varit 191 och antalet låntagare under samma tid 62.

Biblioteket är inrymt i ett särskilt rum intill kollegierummet och delvis även i detta senare. Biblioteksrummet kan även begagnas som läsrum. Ljus- och värmeledningar finnas.

Ett *lärjungebibliotek* är inrättat, som förvaras i samma rum som det övriga biblioteket och är tillgängligt på samma tider. Det omfattade vid slutet av läsåret 1921/22 251 verk i 351 volymer. Det har underhållits genom gåvor och genom inkomster från fester, som anordnats av eleverna. Antalet utlånta band utgjorde under läsåren 1917/18—1921/22 3,159, antalet låntagare under samma tid 494.

LINKÖPINGS STIFT

LINKÖPING

Stiftsbiblioteket

Detta bibliotek intager otvivelaktigt såväl genom sin storlek som genom de här förvarade bok- och handskriftssamlingarnas värde det första rummet bland de svenska stiftsbiblioteken. Det innehåller för närvarande omkring 130,000 tryckta volymer, c:a 12,000 dissertationer och småtryck, över 2,100 handskrifter samt en inkunabelsamling om 133 nummer. I hyllmeter uppgår bibliotekets storlek till över 3,000 meter.

*Allmän
översikt*

Handskriftssamlingen, vars värdefullaste delar förvärvats med Eric Benzelius d. y:s bibliotek, är synnerligen förnämlig.¹ Sålunda intager Linköpings stiftsbibliotek det tredje rummet bland svenska bibliotek i anseende till antalet här förvarade fornsvenska handskrifter.² Icke mindre än 9 grekiska codices³, Benzeliska avskrifter icke medräknade, förvaras i detta bibliotek, däribland två från 1100-talet. Från samma århundrade härstammar också dess äldsta latinska handskrift. Även samlingen medeltida pergamentsbrev⁴

¹ Om de Benzeliska handskrifterna och förteckningarna över dessa, se nedan. Se vidare P. KYLANDER, Handskrifter i Linköpings bibliotek till deras innehåll recenserade (*Link. bibl. handl.*, D. 1, s. 1—140; 2, s. 1—177); J. I. HÄHL, Förteckning på Linköpings gymnasii biblioteks handskrifter (Bil. t. Handl. rör. Skand. hist., d. 15—16, 1842—43. Ofullbordad).

² R. GEETE, Fornsvensk bibliografi (1903), s. 399, o. Suppl. (1919), s. 263. Se också V. GÖDEL, Sveriges medeltidslitteratur (1916), s. 17—20.

³ CH. GRAUX, Notices sommaires des manuscrits grecs de Suède (Paris 1889), s. 71—76.

⁴ P. KYLANDER, Förteckning på gamla pergaments-bref . . . (*Link. bibl. handl.*, D. 1, s. 208—52, jämte Bih., s. 252—60).

är betydande och har ytterligare tillökats genom en på sista tiden gjord donation.¹

Bland inkunablerna² förtjäna nämnas Breviarium Lincopense (1493), Breviarium Strengnense (1495), Missale Raceburgense (1493), flera Lübecktryck, däribland Ghotan-upplagan av Birgittas relevationer (1492) och den i endast ett exemplar förut kända Des dodes dantz (1489). En stor del av inkunablerna har tillförts stiftsbiblioteket genom Eric Benzelius och Uno v. Troil.

Linköpings stiftsbibliotek är även rikt på svenska 1500-talstryck, särskilt kan framhållas ett samlingsband med Olavus Petris flesta skrifter. Ävenså finnes en vacker samling Luther- och andra reformationstryck.

Över delar av stiftsbibliotekets äldre samlingar, särskilt handskrifterna och pärmbreven, finnas förteckningar i de av biskop Lindblom utgivna båda banden »Linköpings biblioteks handlingar» (1793, 95), av vilken publikation den år 1923 avlidne stiftsbibliotekarien greve C. M. Stenbock utgav en ny serie, som hittills utkommit med tre häften (1920—22). I dessa liksom i de år 1918 utgivna »Strövtåg i Linköpings stiftsbibliotek» har Stenbock beskrivit stiftsbibliotekets äldsta bokbestånd, flera av dess märkligaste handskrifter samt bibliografiska sällsyntheter, såsom Visingsborgstryck (flera hittills okända), elzevierer, kopparstick m. m. I samband med en år 1919 hållen bokbandsutställning har han också redogjort för några av de märkligaste bokbanden i stiftsbiblioteket.³

Det medeltida
domkyrko-
librarier

Biblioteket leder sin upprinnelse från domkyrkobiblioteket. Redan tidigt fanns vid Linköpings domkyrka ett librarium, varom flera till vår tid bevarade testamenten, de flesta från 1200-talets slut och 1300-talet, bära vittne.⁴ Den äldsta kända testamentariska

¹ *Link. bibl. handl.*, N. S. 1, s. 24 ff.

² I. COLLIJN, Katalog öfver Linköpings stifts- och läroverksbiblioteks inkunabler. Upps. 1909. — Några tillägg till katalogen ö. Linköpings stiftsbiblioteks inkunabler (i *Link. bibl. handl.*, N. S. 3, s. 40—44).

³ Litteratur i öfrigt om stiftsbiblioteket: J. H. LIDÉN, Bref . . . rörande gymnasii-biblioteket i Linköping. (*Kongl. bibliotekets tidningar om lärda saker*, 1767: 2, s. 273—87.) — J. H. LIDÉN, Repertorium Benzelianum. Stockh. 1791. — C. M. CARLANDER, Svenska bibliotek och exlibris, uppl. 2, del I (1904), s. 234—42. — Se också J. A. ALMQUIST, Sveriges bibliografiska litteratur, nr 3166—98, samt hänvisningarna nedan i texten.

⁴ V. GÖDEL, a. a., s. 79—81.

dispositionen av böcker till förmån för domkyrkan är gjord den 14 juli år 1287 av hertig *Bengt Birgersson*, biskop i Linköping 1286—91, i det testamente¹, som han upprättade vid sin andra visitationsresa till Gottland. Han donerade då till kyrkan »totam capellam nostram cum libris». Av andra donationer denna tid kunna anföras de som gjorts av ärkedjåknen *Sigtradius*, kyrkoherde i Harg, och kaniken *Haquinus*, biskopens kaplan. Den förre testamenterade den 15 febr. 1291² till domkyrkan alla sina juridiska böcker: »item eidem ecclesie Lincopensi lego omnes libellos meos iuris videlicet gaufridum, lecturam petri de sampsona super decretales et distinctiones eiusdem, questiones bartholomej cum breviario, bernardj casus legum, ostiensem super quartum librum decretalium, glosam decreti cum paleis et hystoriis». Till sin biskop testamenterade han samtidigt »duos libros videlicet legendam sanctorum et unum librum qui vocatur summa provincialis», den senare väl någon svensk lagcodex, och till Mychälby (Mellby) kyrka i Vidbo härad sitt brevium och sitt missale. Kaniken *Haquinus*, prost i Niudungh, testamenterade³ domkyrkan år 1295 »decretum, decretales cum glosa ordinaria, jtem vetus digestum cum glosa magistri Azonis, quoddam psalterium glosatum». En annan donator, vars namn dock förblivit okänt, har någon gång före år 1312 gjort följande bestämmelse i sitt testamente⁴ till förmån för Linköpings domkyrka: »Item missalem meum novum relinquo eidem domino d. decano, capelle mee lincopensi post obitum ipsius relinquendum. Item summam abstinentie eidem et omnes libros meos iuris, videlicet decretum et decretales, summam gaufredi cum aliis summis iuris post obitum suum relinquendis ecclesie lincopensi». Det var också vanligt, att den som stiftade en prebenda i domkyrkan även skänkte den nödiga altarutstyrelsen, vari också prästskrudar och böcker, särskilt missalen, ingingo. Domprosten *Wimundus* skänkte sålunda i sitt testamente den 7 febr. 1311⁵ till grundandet av en ständig vicaria vid Linköpings domkyrka »totalem ornatum altaris cum calice, libro missalj, ceterisque indumentis sacerdotalibus ad altare». Samma bestämmelse gjordes den 31 mars 1319⁶ av domprosten *Bero* och kaniken *Olof*. Den 16 juli 1345 hade riddaren *Nils Abjörnsson*

¹ DS¹ 941.² DS¹ 155 o. 1034.³ DS¹ 1124.⁴ RA A 18 (Registr. eccl. Lincop.), fol. 64^r. Fol. 63 saknas.⁵ DS¹ 1777.⁶ DS¹ 2188.

stiftat S. Anna prebenda i Linköpings domkyrka¹ med altare, vilket i ett av ärkebiskop Petrus i Uppsala den 14 aug. 1355 utfärdad intyg² såges vara »ornatu decenti quo ad libros, calices, indumenta sacerdotalia et altaris ornamenta . . . dotatum». Den 31 aug. 1333 testamenterade³ kaniken *Hermannus* till Linköpings domkyrka »passionarium meum et psalterium», samtidigt som han till släktingar skänkte en del andra böcker, casus bernardi, sextum decretalium och sitt breviarium samt i och för testamentets fullgörande anslog »partem hyemalem unius mattutinalis valentem xxxv marchas denariorum et missalem valentem viii marchas denariorum». Kaniken *Ger-mundus* efterlämnade en hel del böcker, som han den 10 nov. 1350⁴ borttestamenterade till skilda personer och kyrkor; Linköpings domkyrka fick då hans decretum. Säkerligen har domkyrkan även under senare hälften av 1300-talet och 1400-talet blivit ihågkommen även med bokdonationer, men de för denna tid bevarade urkunderna för Linköpings stift äro synnerligen fåtaliga.

15- o. 1600-
talen. Biskop
Petrus Bene-
dicti

Av det äldsta bokbeståndet i Linköpings domkyrkolibrarium återstår nu icke mycket. Antagligen har detsamma under de elds-vådor, som vid mitten av 1500-talet övergingo domkyrkan, utsatts för förstörelse. I de äldsta bevarade visitationsprotokollen⁵, från biskop *Petrus Benedictis* tid (1589—1606), förtecknas domkyrkans böcker vid en den 30 april år 1600 av biskopen förrättad inventering, varvid utom tryckta böcker en del liturgiska handskrifter på pergament med beteckningen »gammal» uppräknas: ett graduale, ett antiphonale, ett psalterium, en biblia på latin, »hela årsången schrifven», ett officiale, vid vilket senare en anteckning gjorts, att detsamma är »tagit t. K. Mtz Canzelij». Dessa handskrifter hava otvivelaktigt tillhört det medeltida bokbeståndet i Linköpings domkyrka. Vid nästa inventering, som verkställdes den 12 juni år 1607, året efter Petrus Benedictis död, äro de nämnda handskrifterna överkorsade och vid graduale har anmärkts »inthe mycket igen. Tij thet andra togs till K. Mtz Cancelij». Dessa handskrifter torde således hava delat så många andra medeltidshandskrifters öde i

¹ DS¹ 3970.

² RA A 18 (Registr. eccl. Lincop.), fol. 179^r.

³ DS¹ 3002.

⁴ DS¹ 4639.

⁵ Link. domk. arkiv A I a nr 1. Se C. M. STENBOCK, Strövtåg i Linköpings stiftsbibliotek (1918), s. 9 ff.

Sverige, att användas till inbindning av fogderäkenskaper. Det är möjligt, att rester av de gamla Linköpingshandskrifterna kunna återfinnas bland arkivalieomslagen i Kammararkivet¹; de pergamentsblad, som använts till inbindning av de äldsta visitationsprotokollen i domkapitelsarkivet, torde säkerligen härstamma från någon gammal codex ur domkyrkobiblioteket.

I 1607 års inventarium har tillkommit »en gammal bok om domkiörkones ägo», som torde vara identisk med det nu i stiftsbiblioteket under signaturen Kh 54 förvarade Registrum ecclesie Lincopensis, som till stor del är skrivet av biskop Hans Brask notarie Johan Spegelberg. Tillsammans med biskop Brask kopiebok (Kh 53) har denna handskrift återställts till stiftsbiblioteket av biskop A. O. Rhyzelius. Ett annat och för Linköpings domkyrkas och stifts historia ännu viktigare registrum förvaras i Riksarkivet bland dess medeltida kopieböcker (sign. A 18). Det har år 1613 restituerats till domkyrkan av Johannes Messenius, såsom framgår av en med dennes hand på fol. 2^v gjord anteckning.² En bok, som Brask ursprungligen skänkt till domkyrkobiblioteket i Linköping, men som sedan hamnat i domkapitelsbiblioteket i Strängnäs, är en tryckt jättefoliant innehållande Justinianus, Digestum vetus cum glossa (Venedig 1494).³

I stiftsbiblioteket finnas flera handskrifter från Vadstena kloster, som på olika vägar, Eric Benzelius, Samuel Älf, införlivats med dessamma. Möjligen har den legendariesamling, varav domprosten Älf återfann några fragment (nu B 70 b) i ett skrin bak högaltaret, redan under medeltiden befunnit sig i domkyrkolibrariet.⁴ I Linköpings

¹ Här förvaras räkenskaper för Linköpings domkyrka för åren 1551, 79, 80, 82—94, 1602—07, 10, 14, 32, 33, 55—60. De äldsta äro inbundna i gamla missal- och andra liturgiska fragment från 1100—1400-talen, vilka gott kunna härstamma från codices i domkyrkolibrariet. Så även några av de omslag, som finnas kring de s. k. nummerhandlingarna från Östergötland.

² »Hunc librum Ecclesie Lincopensis restituit Johannes Messenius anno MDCXIII, ipsis Calendis Feb: vt perpetuo eidem Ecclesie adhaereat alias Messenio repetendus.»

³ Denna bok har följande proveniensanteckning: »Liber Bibliothecae Lincopensis legatus eidem per Reverendum patrem dominum Johannem Brasche episcopum Lincopensem anno domini mdxvj oretis pro eo». (Se *Samlaren*, 1904, s. 207.)

⁴ Däremot torde inkunabeln nr 61, Hugo de S. Caro, Postilla (Basel 1482), som har proveniensanteckningen »liber ecclesie cathedralis», av vissa tecken att döma en gång hava tillhört Uppsala domkyrka, icke Linköpings. Den i Uppsala universitetsbibliotek befintliga pappershandskriften C 428, en s. k. Ordinarius ecclesie Lincopensis,

domkyrka har även funnits originalet till Nicolaus Hermannis biografi, varav avskrift blev tagen för det engelska birgittinklostret Syon.¹ En annan medeltidshandskrift, som nu förvaras i stiftsbiblioteket, men som ursprungligen tillhört dominikanerklostret i Stockholm, nämligen Hermann Korner, *Chronica novella*, skriven år 1423, synes även av vissa skäl att döma redan före 1400-talets slut hava tillhört Linköpings domkyrka.²

Vid inventeringen år 1600 utgjorde domkyrkobibliotekets bestånd, de ovan uppräknade handskrifterna inbegripna, endast 32 nummer, dock många av dessa i flera band. Accessionen åren 1600—1607 belöpte sig till 14 arbeten, varav dock två på grund av deras illa medfarna skick såldes till Claes organist, ännu en väg på vilken otaliga gamla böcker och handskrifter i vårt land vandrat till förintelse. En del av de i de båda inventarierna förtecknade böckerna återfinnes ännu i stiftsbiblioteket. Huvudparten utgöres av teologisk litteratur, vissa kyrkofäders skrifter, såsom Ambrosius, Augustinus, Chrysostomus, bibelkonkordanser, däribland Pellicanus, *Commentaria bibliorum* (Zürich 1532—46) i fyra band, testamenterade av drottning Margareta Leijonhufvud³, Bullingerus, *Commentarii in evangelium Matthaei* (Zürich 1542)⁴, m. fl. Men även historisk och filologisk litteratur är representerad i domkyrkobiblioteket, så en upplaga av Münsters *Cosmographia*⁵ och Homerus' *Odysse*

har inga yttre tecken på att den en gång tillhört Linköpings domkyrka, snarare torde den, av en fornsvensk formuläranteckning på bakre pärmens försättsblad att döma, hava hört hemma i Vadstena. I rubriken fol. 108^a talas om äldre ordinarier och sakramentariet i Linköpings domkyrka: »Sequntur quedam regule ex longeva consuetudine cathedralis ecclesie lincopensis in horis canonicis et missis observate que quidem regule sunt hic conscripte quia plurime earum in antiquis ordinariis et sacramentariis penitus non habentur». Sakramentariet var missalets föregångare och tyder på en mycket hög ålder, i det att missalet först omkr. år 1100 var fullt utbildat.

¹ H. SCHÜCK, Två svenska biografier från medeltiden. (*Antiqvar. tidskr.*, D. 5, 1895), s. 423.

² E. NYGREN, Ännu en handskrift från Stockholms dominikanerkloster. (*Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, 1919, s. 195—97.)

³ I samtliga band finnes följande anteckning: Testamentum Illustrissimae atque Nobilissimae Dominae Margaretae, Sueciae foelicissimae Reginae Anno D. 1551 Ex hac lacrimarum valle decedentis, quae vna cum omnibus Dei electis leta resurgat ad aeterna gaudia. AMEN.

⁴ Testamenterad år 1591 till domkyrkan av en Magnus Martini.

⁵ Basel 1561. »Ex libris Ecclesie cathedralis.»

och Iliad på grekiska¹, vilka senare vittna om de dåvarande Linköpingsprelaternas höga bildningsgrad.

Den nästa biblioteksinventering, varom vi genom protokollen äga kännedom, förrättades av biskop *Johannes Botvidi* (1631—35) den 14—15 sept. 1634.² Böckernas antal uppgick nu till 50 verk i 91 volymer. Härtill kommer en till inventeringsinstrumentet fogad förteckning på en av riksrådet och riksstallmästaren *Axel Banér* på Herrborum (d. 1642) till Linköpings domkyrka gjord donation av böcker, vilka som krigsbyte blivit tagna i cistersienser-klostret Pelplin i Preussen. Detta erövrades av svenskarna den 3 aug. 1626 och skänktes av Gustav Adolf till Banér. Endast en del av Pelplinbiblioteket³, omkr. 160 volymer, synes ha hamnat i Linköping. I den nämnda förteckningen äro de uppförda i 123 poster, däribland verk i flera delar eller i klump, såsom »Noch 4 folianter Pälenske», »Sångböcker in folio 5 str.» De flesta av de nu till ett antal av 104 av greve Stenbock, delvis med hjälp av en av bibliotekarien L. C. Wiede (1845—68) uppgjord förteckning på »Böcker från Pölplin nu i Linköpings Bibliotek», sammanförda böckerna med denna proveniens bära anteckningen »Liber b. Marie virginis in Pelplin» samt hava biskop Botvidis inventarienummer på ryggen. Till de 104 Pelplinböckerna i Linköping komma här ytterligare tre, som av Banér skänkts till enskilda personer, men som senare hamnat i stiftsbiblioteket. Genom de fyra duplettauktioner⁴, som ägt rum från stiftsbiblioteket i Linköping, ha säkerligen många böcker från den Banérska donationen förskingrats. Enstaka böcker från cistercienser-klostret i Pelplin ha också anträffats i andra svenska bibliotek,

Biskop Johannes Botvidi

Axel Banérs donation av böcker från Pelplin

¹ Två oktavband, tryckta Strassburg 1525. Proveniens: Monumentum M. Magni pie recordacionis pro usu ecclesie Lincopensis. Givaren var domprosten i Linköping Magnus Laurentii (1531—omkr. 1547).

² Link. domk. arkiv A VII nr 1.

³ WALDE, Storhetstidens litterära krigsbyten, I (1916), s. 82—87.

⁴ Den första av dessa auktioner ägde rum 12—13 mars år 1735 (av den tryckta katalogen är intet exemplar bevarat till vår tid); en andra auktion förrättades i slutet på 1700-talet (tryckt odaterad katalog, men efter 1780; en tredjedel av katalogens bestånd, 472 nr, utgjordes av litteratur, tryckt före 1655); vidare auktioner maj 1807 (775 nr) och okt. 1886 (5,039 nr), på vilka också mycken äldre, särskilt svensk litteratur försåldes.

nämligen Skoklosters bibliotek, universitetsbiblioteket i Uppsala¹ samt stiftsbiblioteken i Västerås och Växjö.²

Den Banérska donationen synes vara den enda, genom vilken Linköpings stiftsbibliotek på *direkt* väg erhöi del av de under 1600-talet till Sverige som krigsbyten hemförda bokskatterna. Sekretären Lars Grubb³ har dock i en till rikskanslern Axel Oxenstierna år 1634 ingiven promemoria påmint denne om anskaffande av bibliotek till Västerås och Linköping, därav »itt lijtet till Linköping», antagligen med tanke på de i Mainz rövade boksamlingarna.⁴ Med senare gjorda donationer och förvärv, särskilt av Eric Benzelius bibliotek, ha däremot, som nedan skall visas, många böcker med krigsproveniens tillförts också Linköpings stiftsbibliotek. Under senare hälften av 1600-talet tillväxte detta huvudsakligen genom gåvor inom stiftet, särskilt genom bruket att från de prästerliga sterbhusen avlämna en värdefull bok till biblioteket.⁵

*Bibliotekets
äldsta förvaringsplatser*

Någon bestämd uppgift finnes icke, var biblioteket i äldsta tider var uppställt. Att det förvarades i domkyrkan, antingen i sakristian eller något kor, får man antaga för givet. Vid biskop Botvidis visitation år 1634 försiggick inventeringen bakom högaltaret, varav man möjligen skulle kunna sluta sig till att böckerna varit placerade i ett av koren här.⁶ Senare synas de ha flyttats till den gamla sakristian, som var belägen vid lilla kyrkoporten på södra sidan, men som nedrevs vid det Härlemanska tornets byggande vid mitten av 1700-talet. Vid synoden år 1667 anmälde nämligen biskop Samuel Enander (1655—70), att sakristian blivit för trång för böckerna, som därför skulle uppställas i ett för ändamålet inrett rum »in minore gymnasio»⁷, ett hus söder om domkyrkan. Men först år 1681 har flytt-

¹ Se WALDE, a. a., I, s. 86.

² Dessa hittills icke observerade böcker äro: Nic. Sanderus, *De visibili monarchia ecclesiae*. Antv. 1578 fol. (Västerås) och Aristoteles, *Opera*, Orléans 1605 fol. (Växjö).

³ Om denne se mera under historiken öfver Västerås läroverksbibliotek.

⁴ WALDE, I, s. 143.

⁵ Donatorena anföras i den nedan omtalade Echmanska katalogen.

⁶ C. M. STENBOCK, a. a., s. II.

⁷ Link. domkap. arkiv A I a nr 8 1667 ²⁸/₈. § 8. »Upräknares och framwijstes för samptl. clero, dhe böker, som allerede äre för Testamente och åminnelse effter dhe framledne Pastores, inkombne, med förmaning, att och the andre som i så fall wederböre, wille hafwa detta uthi itt godt minne til sine dödes heder. Dertill man hafwer uthseedt itt tjänligt rum framme in minore Gymnasio, tijt man ock är sinnad, them som

ningen av biblioteket från sakristian till gymnasiet ägt rum enligt en anteckning i »Liber gymnasii Lincopensis Anno 1639—1713».¹ Under biskop Spegels tid synes det fortfarande ha förvarats i det mindre gymnasiehuset, vilket framgår av ett i Kammararkivet befintligt brev från Spegel av den 23 mars 1700², antagligen ställt till rikskammarrådet greve Wrede, vari hjälp begäres med anledning av den brand, som nyligen övergått skolbyggnaden och var-över en berättelse bifogas jämte teckning och planritning av de båda gymnasiehusens utseende före branden. I beskrivningen säges bl. a. »Ofwan för trappan som war emellan thesa tu husen, och gick til öfra wåningarna, war en förstuga 7¹/₂ alnar inuti, och jämte then samma et rum af 7 alnars längd, hwarest Gymnasii bibliothec war». När så utrymmet i gymnasiet i sin tur blev för knappt, återflyttades biblioteket till domkyrkan³, där det placerades i det förnämsta koret, det östra eller S. Andreae kor, också kallat bibliotekskoret, där det förblev till mitten av 1700-talet, då det flyttades till det nybyggda tornet.

Biblioteket torde under medeltiden uteslutande ha betraktats såsom domkyrkans egendom. Första gången namnet »Bibliotheca Lincopensis» förekommer är emellertid redan år 1516, nämligen i den ovan omnämnda av biskop Brask skänkta paläotypen. Men övriga donationsanteckningar från 1500-talet, som upptecknats, avse endast domkyrkan, så på 1540-talet »pro usu ecclesie Lincopensis», år 1591 »amplissimo et splendidissimo templo cathedrali Lincopensi», ja ännu 1629 doneras en bok »amplissimo templo Lin-

*Gymnasie-
biblioteket*

förr äre förährade hijt till Bibliotheqvet och nu stää uthi domkyrkiones Sacherstija, till berörde rum at transportera och förwara, sampt den främbre deelen af auditorio till den ände med bräder afskifftha låta».

¹ I Linköpings H. allm. läroverks arkiv. Meddel. av lektor K. Beckman. Notisen lyder: »Anno 1681 d. 22 Junij blef Biblioteket utur Sachristigan upp utj Gymnasij Cammar transporterat Rectore Gymnasii M. Olao Wång och finnes dhär ännu förtrafvat, som Index gifwer tillkiänna».

² KA Fasc. Kyrkor, Link. stift, skolor. — Om boksamlingen vid eldsvådan år 1700 lidit någon skada framgår icke av bevarade relationer om branden. Dock synes förlusten, om någon sådan inträffat, icke ha varit synnerligen stor, då biskop Spegel strax efter branden lät uppgöra en katalog, omfattande 800 band (se nedan).

³ O. HOLMSTRÖM, Linköpings domkapitels arkiv (1901), s. VI. — Att biblioteket år 1732 åter befann sig i domkyrkan framgår av DAHLMAN-ASPS detta år i Uppsala ventilerade avhandling De templo cathedrali Lincopensi, där det s. 24 heter: Altare praeb. S. Andreae, ubi nunc est Bibliotheca Cathedralis seu dioecesana.

copensi». Men senare ha böcker även skänkts till katedralskolan i Linköping. Så förvaras nu i stiftsbiblioteket en foliovolym, M. Nizolius, Thesaurus Ciceronianus, Basel 1595, som år 1614 i Jena inköpts av sedermera biskopen i Linköping Jonas Petri Gothus (d. 1644) och i maj år 1627 av honom skänktes till Schola Lincopensis till minne av att han under ett decennium varit conrector och lektor vid densamma. När gymnasiet följande år upprättades i Linköping fick även detta en egen boksamling, till vilken grunden lades av de få böcker, som funnits i katedralskolan. I biskop Botvidis den 17 nov. 1633 utfärdade skolordning¹ heter det i § 7 att »rector skall medh flijt föröka Schole libriet, sankandes thett aff clero och andre förnämde män». Vid den ovan nämnda biskopsvisitationen i Linköping år 1634 inventerades också gymnasiet², varvid »libri gymnasij» särskilt förtecknades. De utgjorde 11 till antalet, däribland musikverk av Orlando di Lasso och Gallus Dressler. Två geografiska kartor, den ena Andreas Bureus' karta över Skandinavien, och två glober förtecknas även. Här förefinnes således en bestämd skillnad mellan domkyrkans bibliotek och gymnasiets. Flera tidiga bokdonationer till detta senare kunna också anföras. Sålunda förvaras nu i stiftsbiblioteket sex kvartband (fyra i de ursprungliga pergamentsbanden, två ombundna) med äldre musiktryck i olika stämmor: Praetorius, Cantiones sacræ, Hamburg 1599, Demantius, Canticum b. Mariæ virginis, Nürn. 1602, Gotschovius, Centuriæ sacrarum cantionum et motectarum, Rostock 1611, m. m. (även handskrivna noter med text på latin, tyska och svenska ingå i dessa band), vilka år 1634 skänkts till Linköpings gymnasium av fältpredikanten *Johannes Nicolai Eosander*, sedermera kyrkoherde i Åsbo (d. 1661).³

År 1638 donerade friherre *Thure Oxenstierna* till Sturefors några böcker till gymnasiet, däribland en upplaga av Plutarchus på tyska,

¹ »En liten Vnderwijsningh om Gymnasio och Paedagogio i Linköpingh skriffvin then 17 Nov. An. 1633.» Avtr. i läroverkets årsredog. 1864/65.

² Link. domkap. arkiv A VII, nr 1, fol. 74^r.

³ På försättsbladet till Tenor finnes följande proveniensanteckning: »Hunc cum reliquis septem eiusdem generis cantionum libellis in quacunque gratitudinis Deo declarandae signum pro benigna atque paterna eius ex multis et presentissimis periculis in exoticis regionibus bello caesareano crudeliter vexatis liberatione et felici inde in patriam terram reditu, celeberrimo Gymnasio Lincopensi consecrat Johannes Nicolai Eosander Gothus 22 August. Anno 1634».

tryckt i Frankfurt a. M. 1580, Ryffs Anatomii 1541 och Crantz, Denmårckische Chronick, Strassburg 1545, alla folianter och försedda med anteckning att de skänktes »procurante Rn. M. Jona Petri Episcopo Lincopensi sub rectoratu S. Enandri». Biskop *Jonas Petri Gothus* synes sålunda väl på grund av sin förutvarande lärarställning vid Linköpings skola ha på ett alldeles särskilt sätt beflitat sig just om gymnasiebiblioteket. Vidare kan anföras, att *Laurentius Laurinus*, sedermera kyrkoherde i Söderköping (d. 1672), den 18 maj 1648 till gymnasiet skänkte en upplaga av Platons Opera (Basel 1561) med anledning av att han denna dag nedlade rektoratet. Boken är dessutom märklig som en av de få bevarade resterna från det av svenskarna år 1626 erövrade klosterbiblioteket i Oliva. När de i domkyrkan förvarade böckerna år 1681 flyttades till det mindre gymnasiet, synes en sammanslagning ha blivit gjord, som även för framtiden fått bestå. Denna sammanslagning gick desto lättare för sig, som såväl domkyrkobiblioteket som gymnasiet lydde under domkapitlet, vilket till bibliotekarie utnämnde en av gymnasiets lektorer. Under senare delen av 1600-talet synas också donationerna till kyrkan upphöra, i stället doneras böckerna nu än till konsistoriet (1668), än till Bibliotheca gymnasii Lincopensis (1694), än till Bibliotheca Lincopensis (1693) eller Bibliotheca publica Lincopensis (1694). I och med den nya skolordningens av år 1724 trädande i kraft övertager gymnasiets rektor bibliotekets räkenskaper. Den år 1724 upplagda räkenskapsboken har dels titeln »Summarisk Räkning för Bibliothecae Dioecesanæ årliga inkomster och utgifter, påbegynt år 1724 och sedan af rectoribus gymnasii Lincopiensis år efter år i thenna bok inskrefwen», dels kallas den (på främre pärmen) »Rationarium Bibliothecae Lincopiensis», dels slutligen (i första rubriken) »Räckning för Gymnasii Lincopensis Bibliothèques medel etc.» Denna bibliotekets dubbelställning skall längre fram än ytterligare belysas.

Under biskop *Haqvin Spegel* (1691—1711) hade biblioteket vuxit till en storlek av 800 band enligt en år 1700 uppgjord katalog med titel: »Catalogus Bibliothecae Lincopensis anno 1700 h. e. tristissimo incendio tempore confectus . . . auspiciisque Episcopi Doct. Haqvini Spegel . . . redactus». Biskop Spegel har själv skänkt biblioteket ett stort antal böcker, däribland en stor samling disputationer, orationer och program; han anskaffade vidare genom kon-

1700-talet
H. Spegel

sistoriet medel till inköp av professor Lagerlöfs efterlämnade boksamling samt lät även göra uppköp på auktioner.¹ Under Spegels tid kom biblioteket även i åtnjutande av sin första penningdonation. Kungl. rådet, greve Carl Piper (d. 1716 i rysk fångenskap) hade nämligen till Linköpings domkapitel donerat en fond på ursprungligen 20,000 daler s:mt till stipendier åt fattiga studerande vid Linköpings gymnasium. Sedermera ändrades denna donation därhän, att blott 9,777 daler 25 öre s:mt ställdes under domkapitlets förvaltning till stipendier och 20,000 daler s:mt donerades till Uppsala universitet för samma ändamål. Av överskottsmedel, som uppstodo ur denna fond, kunde ett icke obetydligt belopp användas till bokinköp. En förteckning finnes i stiftsbiblioteket på de under åren 1700—06 för de Piperska medlen, inalles 1,350 daler k:mt, inköpta böckerna.² År 1719 hade boksamlingen stigit till 1,000 volymer, då magister Sven Laurelius överlämnade bibliotekariebefattningen till lektor Johan Törner.

Vid 1722 års prästmöte uppsattes ett upprop till prästerskapet, vari detsamma uppmanades att skänka biblioteket böcker. Vidare beslöt mötet att till bibliotekets upphjälpande varje ordinerad prästkandidat skulle erlägga $\frac{1}{3}$ karolin till bibliotekskassan och att varje präst för erhållen fullmakt skulle betala detsamma en karolin.³

*Eric Benze-
lius d. y.*

Linköpings stiftsbiblioteks historia är nära förknippad med den verksamhet, som flera av stiftets dådkraftigaste biskopar utvecklade. Ingen har dock varit av sådan betydelse för biblioteket som *Eric*

¹ B. G. W. WESTLING, Ur Linköpings stifts historia 1593—1843 (Link. 1919), s. 47—49.

² Om den Piperska donationen se O. KLOCKHOFF, Författningar rör. stiftelser som stå under förvaltning av Linköpings stifts biskop o. domkapitel (Link. 1916), s. 277—90. — Genom nådig resolution den 8 apr. 1782 bestämdes, att när överskottsmedlen uppgått till 1,500 rdr species, denna summa skulle fonderas och av årliga räntan 60 rdr species användas till avlöning åt bibliotekarien, vilken skulle utses av de Piperska descendenterna, resten till andra bibliotekets förefallande behov. Bibliotekarien ålåg bl. a. att fyra timmar i veckan föreläsa i franska språket för den studerande ungdomen och hålla biblioteket öppet viss tid onsdagar och lördagar. Genom resolution den 8 febr. 1895 borttogs skyldigheten för bibliotekarien att föreläsa i franska, liksom det även bestämdes, att bibliotekarien skulle utnämnas av domkapitlet och avlöning åt honom utgå med 1,000 kronor av anslaget till arvoden åt bibliotekarier vid de allmänna läroverken. De Piperska medlen ha sedan införts bland bibliotekets allmänna inkomster.

³ Se WESTLING, a. a., s. 48.

Benzelius d. y., biskop i Linköping åren 1731—42, sedan Svea rikets ärkebiskop, men död redan 1743. Som bibliotekarie vid Uppsala universitet hade han där utvecklat en betydelsefull verksamhet, som än i dag lämnat spår efter sig. En av hans efterträdare på biskopsstolen i Linköping har också kallat honom »tantus et totus bibliothecarius». Hans stora lärdom och hans kärlek till böcker kom stiftsbiblioteket i rikt mått till godo, och med honom inträder stiftsbibliotekets glanstid och grunden lägges till dess nuvarande storhet. Hans första åtgärd var att anskaffa solida ekskåp för böckerna, som ledo av fukten i S. Andreae kor, där de nu voro placerade. Biblioteket nykatalogiserades på hans föranstaltande av lektorn, sedermera prosten i Söderköping *Carl Echman*. Katalogen, som har titeln »Catalogus Bibliothecae Lincopensis recensitae et in distinctiorem ordinem, quantum per spatium fieri potuit, redactæ», är daterad den 19 nov. 1737. Katalogen utmärker sig bl. a. genom noggrant angivande av donatorer. Bokbeståndet uppgick nu till 1,300 volymer. I slutet av katalogen har Echman lämnat upplysningar om sitt arbete i biblioteket under åren 1730—37, då han var sysselsatt med katalogiseringsarbetet. Härav framgår bl. a., att en del dupletter avskilts och försålt den 12—13 mars 1735 efter en tryckt katalog, varav dock intet exemplar bevarats till vår tid, vidare upplades år 1732 på biskopens tillskyndan en särskild donationsbok m. m.

Betydelsefullast för stiftsbiblioteket blev dock förvärvet av biskop *Benzelius'* egen för den tiden storartade bok- och handskriftsamling. Detta skedde under biskop *Andreas Rhyzelius* (1744—61), vilken lärde biskop likaledes inskrivit sitt namn i den svenska hävdaforskningens annaler och också vårdat sig om sitt stifts bibliotek. Bl. a. genomförde han på 1745 års prästmöte, att prästerna i stället för en bok skulle lämna en frivillig avgift till bibliotekskassan; sålunda betalade en pastor 12 daler k:mt, det lägre prästerskapet i proportion härtill. *Benzelius'* boksamling hade allt sedan hans död — själv hade *Benzelius* valt sin grav, »Sepulchretum Erii-Benzelianum», i bibliotekskoret — stått förvarat i domkyrkan och skulle år 1757 avföras till Uppsala för att där försäljas på auktion. Biskopen och domkapitlet hemställde då till arvingarna att för stiftsbibliotekets räkning få inköpa samlingen för en summa av 12,000 daler k:mt. Det var särskilt genom tillmötesgående av då-

*Förvärvet av
Benzelius'
bibliotek*

varande domprosten i Linköping, sedermera biskopen Petrus Filenius, Benzelius' svärson, som köpet kom till stånd och biblioteket genom denna »ganska fördelaktiga handel», såsom Lidén uttrycker sig, kunde förvärfvas till Linköping. Det den 15 febr. 1757 upprättade köpebrevet förvaras nu i stiftsbiblioteket.

Benzelius' boksamling bestod av 3,000 volymer, vartill kommo 175 handskrifter. Av de grekiska handskrifter, som nu finnas i stiftsbiblioteket, härröra alla utom en från Benzelius, däribland en, visserligen fragmentarisk, codex från 1100-talet (Teol. 178), innehållande Chrysostomos' homilier över 1. Korintherbrevet.¹ Från samma århundrade stammar också den berömda Cassiodorus-handskriften av den under titeln *Variae* bekanta brevsamlingen (Kf 46)², som Benzelius år 1699 inköpt i Frankfurt a. M. och som ursprungligen tillhört benediktinerklostret Brauweiler i Rhenprovinsen. Flera av stiftsbibliotekets fornsvenska handskrifter ha likaledes tillförts detsamma genom förvärvet av Benzelius' samling, däribland Peder Månssons bekanta egenhändiga liber C, innehållande bl. a. Sjökonsulatet, Läkebok, Konstbok m. m.³ — För det senare gjorda förvärvet av övriga Benzeliska handskrifter och hans omfattande brevsamling skall nedan redogöras.

Benzelius' bibliotek⁴ var särskilt rikt på arbeten i klassiska och orientaliska språk, så funnos icke mindre än 500 volymer ut-

¹ Se A. R. ALVIN, *Chrysostomi homilia öfver 1. Kor. 8* efter en grekisk handskrift (Ak. avh. Upps. 1885) o. J. PAULSON, *De codice Lincopensi homiliarum Chrysostomi in epist. ad Cor. I habitatum* (*Lunds univ. årsskr.*, årg. 25, 1888—89). En annan af Benzelius' grekiska handskrifter i Linköpings stiftsbibliotek (Kf 10) har gjorts till föremål för en akad. avh. av G. V. GUMÆLIUS, *Descriptio cod. ms. graeci Benzelianus bibl. reg. gymn. Lincopensis*, P. 1—3. Ups. 1822.

² Se E. HÄGG, *Linköpingshandskriften af Cassiodorus' Variae*. Ak. avh. Gbg 1911.

³ Se R. GEETE, *Peder Månssons skrifter på svenska* (1913—15), s. XLVIII—LIII. (SFSS 43.)

⁴ En av Benzelius själv i september år 1709 uppgjord katalog över hans boksamling finnes på stiftsbiblioteket med titel »*Catalogus librorum Erici Benzeli Erici filii*». Benzelius' dotterson, bibliotekarien i Uppsala Eric Filenius har år 1776 uppgjort en katalog över de grekiska böckerna: »*Bibliotheca graeca Benzeliana*», nu i stiftsbiblioteket. Från 1777 finnas här också andra av Filenius påbörjade kataloger, så »*Concept til Catalogue öfwer Benzeliska el. Stifts-Bibliotheket uti Linköping*», »*Catalogus Bibl. Linc. Theologica*» och »*Concept til Catalogue öfwer Linköpings Stifts Philosphiska Bibliothetheque, upsatt uti April mån. 1777 af E. F.*»

sökta editioner av grekiska auktorer, vidare ägde han omkring 900 band historiska verk. Många av böckerna innehålla egenhändiga anteckningar och kommentarer av Benzelius, vilka vittna om hans lärdom och belästhet. Icke mindre än 13 inkunabelupplagor, däribland flera editiones principes av grekiska och latinska klassiker, tillfördes stiftsbiblioteket genom förvärvet av Benzelius' boksamling. Av sällsynta svenska tryck upptagas i hans egenhändiga katalog bl. a. Breviarium Strengnense 1495, Breviarium Scarense 1498 (ej i stiftsbiblioteket), Breviarium Arosiense 1513, Missale Upsalense 1513, Birgitta, Revelationes 1492 (annat ex. nu i stiftsbiblioteket) och 1517, två tryck av Paul Grijs i Uppsala, nämligen Psalterium Davidis 1510 och Gerson, Ars moriendi på svenska 1514 (den senare boken ej i stiftsbiblioteket), Johan III:s liturgi 1576, Nya Testamentet, Stockholm 1549, vidare två sällsynta danska 1500-talstryck: Breviarium Roskildense, Paris 1517, och Statuta provincialia Birgeri ep. Lundensis, Paris 1514, denna sistnämnda raritet inköpt på auktion i Uppsala 1704. Även böcker ur Stiernhielms, Melanchtons, Leibnitz' m. fl. berömda mäns bibliotek ha genom Benzelius' boksamling införlivats med stiftsbiblioteket i Linköping.

Ovan har nämnts, att Linköpings stiftsbibliotek äger ett icke ringa antal böcker, som härstamma från de av svenskarna under 1600-talets krig erövrade biblioteken, ehuru det endast är ett av dessa, cisterciensernas i *Pelplin*, som måst lämna en större tribut till Linköping. Övriga böcker i Linköping med krigsbytesproveniens ha ditkommit från skilda håll och samlingar, t. o. m. från enskilda präster, vilket visar, huru det litterära krigsbytet skingrades runt landet. Då de flesta dylika böcker emellertid tillförts stiftsbiblioteket genom förvärvet av den Benzeliska boksamlingen, torde en redogörelse för dessa bäst kunna lämnas i detta sammanhang, stödd såväl på Waldes stora verk som på egna vid upprepade tillfällen företagna forskningar i stiftsbiblioteket. Genom Benzelius har särskilt böcker ur de till Uppsala universitet skänkta krigsbytena kommit till Linköping. De flesta har han enligt anteckningar förvärvat på de bokauktioner, sorgliga i åminnelse, som universitetsbiblioteket i början av 1700-talet anställde på utgallrade s. k. dupletter. Följande erövrade bibliotek äro nu genom Benzelius representerade i Linköpings stiftsbibliotek: jesuitkollegiernas bibliotek i

Krigsbyten

*Riga*¹ och *Braunsberg*², universitetsbiblioteket³ och det furstbiskopliga biblioteket i *Würzburg*⁴, det kurfurstliga biblioteket i *Mainz* jämte flera enskilda bibliotek här⁵, jesuitkollegiets bibliotek i *Erfurt*⁶, av de mähriska bytena äro jesuitkollegiets bibliotek i *Olmütz*⁷ och det Dietrichstainska biblioteket på *Nikolsburg*⁸ representerade, flera under Karl X Gustafs krig eröfrade polska bibliotek, såsom jesuit-

¹ WALDE, I, s. 50. Dessutom ett band, innehållande Gerson, Opera, P. 4 (Strassb. 1502) och Homeliarius doctorum (Basel 1506). Även inkunabeln 64, dupl. fr. Upps. univ.-bibl., torde härstamma från Rigajesuiternas bibliotek. Möjligen har också del 8 av Luthers verk, Wittenberg 1568, som ursprungligen tillhört jesuitkollegiet i *Dorpat*, från vilket flera böcker övergått i Rigakollegiets ägo, kommit med detta senares böcker till Sverige. År 1643 befann sig volymen i Stellan Otto Mörners till Högsäter ägo.

² Ibid., s. 104. Ett tiotal böcker finnas i Linköping med denna proveniens; de flesta ha tillhört Benzeliuss, däribland Laurentius Nicolai Norvegus, Confessio christiana (Krakau 1604) med anteckningen: Ex libris alumnatus Brunsbergensis.

³ Ibid., s. 120, 125.

⁴ Från detta bibliotek ha antecknats 6 volymer i Linköping, alla med furstbiskop Julius Echter von Mespelbrunnns vapen på pärmarna; av dessa ha tre ägts av Eric Benzeliuss och en av Samuel Älf.

⁵ WALDE, I, s. 167, uppräknar 5 volymer i Linköping med Mainz-proveniens; dessa hava tillhört kurfursten Daniel Brendel, domdekanterna Adam Freysbach och Friedrich von Sickingen samt rådsherren Heinrich Faber (från kollegan Johann von Born). Tre av dessa böcker ha sedan tillhört Benzeliuss. Dessutom ha antecknats två volymer ur kurfursten Johann Schweickhard von Cronbergs bibliotek med hans pärmexlibris, varav en tillhört Benzeliuss. Gerardus de Roo, Annales, Innsbruck 1592, har tillhört den kurmainziske rådsherren Petrus Kraych, som här utskriver sitt fulla namn: von der Harth (jfr ovan s. 75). Även denna bok har med Benzeliuss samling kommit till Linköping.

⁶ Ibid., s. 178.

⁷ Benzeliuss har ägt från detta bibliotek Heliodorus, Aethiopicæ historiae, Basel (1551), fol. För övrigt ha endast ännu två volymer från Olmütz antecknats, näml. Priscianus, Libri omnes, Basel 1545, 8°, från jesuitkollegiet, och Canones et decreta concilii Tridentini, Colon. 1602, 12°, ursprungligen tillhörande kapucinerklostret darsammastädes.

⁸ En i Benzeliuss samling befintlig foliant, Sigonius, Commentarius in fastos consulares ac triumphos romanos, Vened. 1556, har tillhört det furstliga Salmska rådet Giacomo Malipiero, vilkens boksamling övergått till det Dietrichstainska på Nikolsburg. Även från biskop Andreas Dudiths bibliotek, som också uppgick i det Dietrichstainska, har en volym antecknats i Linköping, näml. en Demosthenes-upplaga, Basel 1569, 8°. Andra volymer från det Dietrichstainska biblioteket, nu i Linköping, äro Acta et constitutiones synodi Olomucensis, Olmütz 1592, 4° och Theodoretus, Opera, Köln 1573, fol., vilken senare bok sedan varit i Magnus Gabriel De la Gardies ägo.

kollegiets och benediktinerklostrets bibliotek i *Posen*¹, kungl. biblioteket i *Warschau*², jesuitkollegiets bibliotek i *Thorn*³.

Till de intressantare polska krigsbytesböckerna hör onekligen den i flera källor, senast hos Walde⁴, beskrivna Niscicki, Iuris universi conclusio, Rom 1611, tryckt på siden och bunden i brunrött skinnband med det polska Vasavapnet i guld på pärmarna samt dedicerad till prins Vladislaus, Sigismunds äldste son. Boken har en egenhändig anteckning av kanslisten Blix hos riksrådet Mathias Biörenklou, att han tagit boken i kungl. biblioteket i Warschau.⁵ Den har år 1751 skänkts till Linköpings stiftsbibliotek av överstelöjtnant C. G. Boye.

Från det nyss nämnda *Thorn*-biblioteket ävensom från de polska jesuitkollegiernas bibliotek i *Luck* och *Bromberg* finnas flera volymer i Linköpings stiftsbibliotek, vilka tillhört det Rosenhaneska krigsbytet.⁶ Några av dessa böcker ha sedan övergått i Bengt Gyllen-anckars⁷ ägo, men på vilken väg de hamnat i Linköpings stiftsbibliotek, har ännu icke kunnat utredas. Möjligen skulle de kunna utgöra dupletter från Lunds universitetsbibliotek.⁸ Andra polska klosterbibliotek, varav böcker finnas i Linköpings stiftsbibliotek,

¹ Ibid., II, s. 136. Ett tiotal volymer, de flesta från jesuitkollegiets bibliotek i Posen, finnas nu i stiftsbiblioteket. Det är sannolikt, att flertalet av dessa en gång tillhört Benzelius. På auktion i Uppsala år 1703 har han inköpt Clemens Alexandrinus, Opera på grekiska, fol., som tillhört först domherren i Posen Gabriel Szadkovius och sedan jesuitkollegiet. Han har likaledes ägt en Liviusupplaga, tryckt i Frankfurt a. M. 1578, fol., som av Posenläkaren Jacobus Grodzicki skänkts till jesuitkollegiet. En annan bok från jesuitkollegiet, Lucianus, Dialogi, Vened. 1522, fol., har kommit till Linköping med Lidéns bokdonationer.

² Hilarius, Lucubrationes, Basel 1550, fol., har proveniansanteckningarna Ex libris Serenissimi Regis Polonie Sigismundi III och Erici Benzeli. — Galenus, Epitome, Basel 1551, fol., har tillhört Sigismund II August och är bunden i ett av hans karaktäristiska band med inskrift och datering 1560.

³ Därbland M. del Rio, Adagialia sacra. Lugd. 1612. 4°.

⁴ WALDE, II, s. 33 ff. — Avbildningar i Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecyi (1914), s. 316—18.

⁵ »Denna Book togh iagh Undertegnat utj Kongl. Maijts Bibliothek aff Påländ, ner det under Kriget blef skjöfflat, som skiedde den 11 Augusti 1655 (för 1656 enligt Walde). Måns Jonsson Blix manu propria.»

⁶ WALDE, II, s. 170 ff.

⁷ Ibid., s. 158 f.

⁸ I stiftsbiblioteket finnes en foliovolym Tertullianus, Scripta, Basel 1562, som tillhört kaniken i Lund Tychicus Petreius Vhaeanus (från Vä), vilken är duplett från Lund.

äro bernardinerklostrets i *Petrikau*¹, jesuitkollegiets i *Warschau*², bernardinerklostrets i *Warschau*³, jesuitkollegiets i *Jaroslav*⁴, jesuitkollegiets i *Rawa*⁵. Om bytet i *Prag* erinra några Rosenbergska volymer med olika pärmstämplar⁶ samt en bok tillhörig kejsrerliga rådet Johannes à Lober⁷, som kommit till Linköping med det Burénska biblioteket år 1865. Även de danska bibliotek, som på 1650-talet kommo till Sverige dels som krigsbyten, dels genom Magnus Gabriel De La Gardies förvärv, finnas representerade i Linköpings stiftsbibliotek. Så finnas här flera band ur *Stephanus Johannis Stephanius'* bibliotek, vilka alla också bära De la Gardies ägarebeteckning; åtminstone ett av dessa har sedan tillhört Eric Benzelius. Philo Judaeus, *Lucubrationes* (Basel 1561 fol.) har tillhört den danske rikshistoriografen *Hans Svaning* och sedan Benzelius. Benzelius har också varit ägare till ett samlingsband, som tillhört Svanings svärson och efterträdare som dansk rikshistoriograf *Anders Sörensen Vedel*⁸, desslikes till några handskrifter ur Soröprofessorn *Johannes Meursius'* bibliotek, vilka senare väl med det Seefeldska biblioteket kommit till Sverige.⁹ Även en bok, som en gång tillhört professorn i Sorö *Christopher Heidman*, finnes i Linköping, dit även den kommit med Benzelius' böcker. Det är en oktavupplaga av Seneca, *Tragoediae*, Antwerpen 1588, som av en överstelöjtnant Mortaigne den 25 maj år 1658 skänkts till riksrådet och riksmarskalken Gabriel Gabrielsson Oxenstierna.¹⁰ Om böcker tillhöriga Rud, se nedan vid Eric von Rolands boksamling.

¹ WALDE, II, s. 24. P. Thyraeus, *De obsessis a spiritibus daemoniorum hominibus*. Köln 1598. 4°. Enda kända bok med denna proveniens i Sverige.

² *Ibid.*, s. 24.

³ BARONIUS, *Annales ecclesiastici*, T. 3, 5. Antwerpenupplagan 1589—1603, fol. Proveniens: Conuentus Varsaviensis PP. s. Francisci de Observantia ad S. Annam.

⁴ Samma arbete, T. 2, 4, 7, 8, 12 med proveniens: *Ex missione Zamossen' inscriptus catal. libr. Coll. Jarosl. S. J. 1645*. Vidare har antecknats från Jaroslav Nic. Sanderus, *De origine ac progressu schismatis Anglicani*. Ingolst. 1587. 8°.

⁵ *Origines, Opera* 1604, fol. *Inscriptus Cat. Coll. Rauensis Soc. Jesu ab Illmo Fundatore donatus*. Gåva till stiftsbiblioteket av kyrkoherden Daniel Dalenius i Hjørthed (d. 1709).

⁶ Sex ha antecknats, varav några skänkts av präster i stiftet.

⁷ WALDE, I, s. 329.

⁸ WALDE, II, s. 330.

⁹ WALDE, II, s. 435.

¹⁰ *Donationsanteckningen* lyder: aff öff^t Mortaigne förehred 658 Fredriksb. d. 25 Maj Gabriel Gabrielsson Oxenstierna. I stiftsbiblioteket finnes en annan bok med samma proveniens: Bonfinius, *Rerum ungaricarum decades*, Francof. 1581, fol.

Även några böcker ur den strassburgska rådsherren *Sebastian Miegius'* bibliotek, som delvis förvärvats av Johannes Schefferus och sedan införlivats med universitetsbiblioteket i Uppsala, ha genom Benzelius kommit till Linköping.

I Linköpings stiftsbibliotek ha även anträffats några böcker, vilka mycket väl kunna höra till under krigen plundrade boksamlingar, men om vilkas förekomst i svenska bibliotek underrättelser hittills icke förelegat. Så äger stiftsbiblioteket en foliovolym *Eclesiasticae historiae autores*, Basel 1554, som ursprungligen tillhört dominikanerklostret i *Dirschau*¹, vilken stad besattes av Gustaf Adolf i juli 1626 och sedan av svenskarna innehades till år 1629. Under Karl X Gustafs krig var även Dirschau vid olika tillfällen i svenskarnas händer. Likaledes finnas i stiftsbiblioteket två volymer, som en gång tillhört augustinerklostret i *Magdeburg*, båda med år 1631 daterad proveniensanteckning.² På vilken väg dessa böcker räddats ur det i ruiner detta år lagda Magdeburg, kan icke nu utrönas; båda hava emellertid tillhört präster i Linköpings stift och från deras sterbhus skänkts till stiftsbiblioteket.

Genom förvärvet av den Benzeliska bok- och handskriftssamlingen hade stiftsbiblioteket nu vuxit till en storlek av över 5,000 band och S. Andreae kor hade blivit för trångt att rymma detsamma. Men redan dessförrinnan var en ny bibliotekslokal påtänkt, nämligen »uti nybyggnaden vid västra ändan af domkyrkion», d. v. s. domkyrkotornet, som fullbordades år 1758 och där tre rum skulle få disponeras av biblioteket. I den ovannämnda Echmanska katalogen har biskop Rhyzelius redan år 1751 skrivit en »Wälment erindran» med förslag om bibliotekets uppställning i de planerade nya lokalerna. De förut i koret använda ekskåpen kunde icke överflyttas till tornet, varför biskopen i sin promemoria föreslog, att de skulle auktioneras bort till kyrkoskåp i stiftets kyrkor. Överflyttningen av biblioteket ägde rum strax efter tornets fullbordande, men den nya lokalen, som var belägen över konsistorium och sakristian och dit en smal och obekväm uppgång ledde, torde ha varit föga ändamålsenlig. Böckerna magasineras här på breda hyllor i dubbla rader på samma hyllbräde; på sina ställen voro hyllorna

Ny bibliotekslokal

¹ Proveniensanteckning: Conuentus Dersouiensis ord. Predicatorum.

² Den ena är en latinsk bibel i folio tryckt i Basel år 1487 (ink. 32), den andra Westhemerus, Troporum, Schematum etc. liber. Basel 1551. 8°.

så höga, att tre av bibliotekets längsta stegar måste sammanbindas, för att de översta hyllorna skulle kunna nås. En beskrivning av bibliotekslokalen har Lorenzo Hammarskiöld givit¹: »det är stort, aflångt, liksom i twenne delar afstyckadt och med balkon försedt». Han beklagar särskilt saknaden av ett eget rum för handskrifterna. Här förvarades stiftsbiblioteket ända till år 1875, då det överflyttades till konsistoriehuset. — År 1759 tillsattes en särskild bibliotekarie, nämligen den nyss från en utländsk resa hemkomne magister Per Tidén, som genast grep sig an med bibliotekets ordnande och katalogiserande.² I stiftsbiblioteket förvaras den år 1780 avslutade Tidénska katalogen i fyra foliovolymmer.

*Petrus
Filenius*

Rhyzelius' efterträdare på Linköpings biskopsstol blev Benzelius' ovan nämnde svärson *Petrus Filenius* (1761—80), vilken själv var en stor boksamlare och även en av stiftsbibliotekets största gynnare. År 1776 förordnade han, att hela hans boksamling efter hans död skulle tillfalla biblioteket. Redan i juni 1780 kunde densamma införlivas med bibliotekets övriga samlingar. En av Filenius' son, bibliotekarien i Uppsala Erik Filenius upprättad katalog, »*Conspetus Bibliothecae Reverendissimi Domini Episcopi Lincop. Doctoris Petri Filenii . . .*», avslutad den 28 sept. 1767, förvaras nu på stiftsbiblioteket. Erik Filenius hade som ovan nämnts även katalogiserat Eric Benzelius' grekiska böcker och gjort utkast till kataloger över de teologiska och filosofiska böckerna i stiftsbiblioteket; själv skänkte han detsamma en samling av 100 kopparstick av namnkunniga män.

Med biskop Filenius' donation kom även en annan betydande bok- och handskriftssamling till Linköpings stiftsbibliotek, nämligen kanslirådet *Eric von Rolands*, som förvärvats av Filenius. Roland hade efter avslutade studier vid Uppsala universitet företagit vidlyftiga resor i hela Europa, år 1701 anställdes han vid

¹ Bih. t. *Svensk Literatur-Tidning*, 1815, nr 11.

² Bibliotekarierna fr. o. m. Tidén förtecknas i J. A. WESTERLUND O. J. A. SETTERDAHL, *Linköpings stifts herdaminne*, del 1: 2 (Link. 1916), s. 375—77; s. 372—74 finnes en kortfattad historik om »Stiftsbiblioteket». En synnerligen förtjänstfull verksamhet som stiftsbibliotekarie utövades av sedermera kyrkoherden i Ekebyborna L. CH. WIEDE, som under åren 1847—69 på ett utmärkt sätt vårdade sig om bibliotekets skatter.

kansliet i Mitau och följande år utnämndes han till sekreterare vid svenska generalkrigskommissariatet i Krakau, där han var verksam ända till år 1707. Han var en för sin tid ovanligt lärd man, ägde stora språkkunskaper och livligt intresse för politik och historia. Hans efterlämnade boksamling¹, till stor del förvärvad på hans resor, och särskilt hans stora handskriftssamling², som är av största vikt för den karolinska tidens politiska historia, bära vittne om hans omfattande intressen. Walde har framdragit några böcker ur Rolands bibliotek, som sannolikt härstamma från krigsbytena, däribland en från domkapitelsbiblioteket i Frauenburg och två, som tillhört *Borkard Rud.*³

Även i biskop *Uno von Troil* (utnämnd 1780, tillträdde först 1782, ärkebiskop 1786) fann stiftsbiblioteket en vän och gynnare. Det var genom hans tillskyndan, som den ovan nämnda Piperska donationen ändrades därhän, att 60 rdr sp. räntemedel anslogos till årlig lön åt bibliotekarien. På förslag av biskop Troil utfärdade även kanslikollegium den 28 maj 1782 den första instruktionen för stiftsbiblioteket⁴, vari bl. a. bestämdes, att biblioteket skulle hållas öppet två timmar på eftermiddagen varje onsdag och lördag. Flera viktiga donationer⁵ äro även att anteckna från denne biskops tid. Så erhöll stiftsbiblioteket kanslirådet *Eric af Sotbergs* (d. 1781) samling böcker i »nya litteraturen»⁶, kyrkoherden i Gistad *O. Wigius* (d. 1783) testamenterade sin boksamling⁷, av arvingarna till kyrkoherden i Veta och Viby dr *C. M. Ekman* (d. 1781) skänktes en sam-

Uno v. Troil

¹ Egenhändig katalog i stiftsbiblioteket: »Catalogus librorum meorum ut deprehendebantur Anno MDCCLIII. E. v. Roland».

² Se S. TUNBERG, Ur Eric von Rolands litterära kvarlätskap (*Karol. förbundets årsbok*, 1917, s. 215 ff.).

³ Storhetstidens litterära krigsbyten, II, s. 192 f., 272. Dessa böcker torde emellertid, som Walde också påpekar, icke direkt ha förvärvats utav Roland, utan först i andra hand. Från hans vistelse i Mitau torde följande bok härröra: Giov. Miranda, *Della lingua castigliana*, Ven. 1568, 8°, som har en gammal proveniensanteckning: Joachim Transaeus ex Livonis Curlandus.

⁴ Avtr. i *Link. stiftstidn.*, 1782, nr 5 och i *Link. bibl. handl.*, 2 (1795), s. 386—89.

⁵ En mängd större och mindre donationer under tiden 1767—85 finnas uppräknade i *Upfostrings-Sälskapets tidningar*, 1785, nr 80.

⁶ *Upfostr.-Sälskapets tidn.*, 1785, nr 80, s. 633—36. I stiftsbiblioteket förvaras »Catalogue öfver framledne cantzelle-rådet och riddaren af Sotbergs boksamling, uprättad på Fredrikshof 1782».

⁷ *Link. stiftstidn.*, 1783, nr 12.

ling teologisk, särskilt homiletisk litteratur, lagmannen *Johan Oden-crants* hade till domprosten Älf överlämnat en del handskrifter, vilka han ärft efter sin fader biskop Rhyzelius och som av Älf i sin tur år 1784 skänktes till stiftsbiblioteket¹, vidare må nämnas assessor *C. H. Braads* testamentariska disposition av den 26 nov. 1781², varigenom hans stora i handskrift föreliggande verk »Ostrogothia litterata» (fem band) donerades till stiftsbiblioteket. Dessutom testamenterade han biblioteket en summa av 300 rdr sp., varav räntan skulle användas till förbättring av bibliotekariens lön mot förbindelse från dennes sida, att »continuera lärde Öst-Göthars litteraire förtjänster i någon särskild Bok». En betydande samling pergamentsbrev från Vadstena hospital deponerades även denna tid i stiftsbiblioteket.³ Själv har biskop Troil skänkt stiftsbiblioteket en större samling böcker rörande Island, förtecknade i hans bekanta »Bref rörande en resa til Island 1772» (1777), s. 11—20⁴, samt en del »Böcker ur seculo typographico», d. v. s. inkunabler. Dessa senare, som utlovats redan på 1784 års prästmöte, införlivades först i september år 1791 med stiftsbiblioteket. Dessförinnan hade dock Uppsala universitetsbibliotek fått tillbyta sig de nummer, som saknades i detta biblioteks ansenliga paläotypsamling, mot att till Linköping avlämna lika många inkunabler.⁵ Genom den Troilska donationen förvärvade stiftsbiblioteket i Linköping icke mindre än 26 1400-talstryck, därav 16 voro dupletter från Uppsala. En av dessa, *Cassianus, De institutis coenobiorum* (Basel 1485), har svensk medeltidsproveniens: den har ursprungligen tillhört Mariefreds kloster vid Gripsholm.

¹ Uppräknade i *Link. stiftstidn.*, 1784, nr 3. Bland dessa handskrifter märkes Magnus Erikssons landslag i latinsk översättning av Ragvaldus Ingemundi 1506 (J 73), vilken troligen tillhört ärkebiskop Jakob Ulfsson (se *STENBOCK, Strövtåg*, s. 38 f.).

² Test. avtr. i *Link. stiftstidn.*, 1782, nr 4. Se S. G. HARLINGSSON i *Uppfostr.-Sällskapets tidn.*, 1781, nr 95, s. 381 f. Harlingsson var Tidéns efterträdare som bibliotekarie vid stiftsbiblioteket.

³ De äro delvis förtecknade av P. KYLANDER i *Link. bibl. handl.*, 1, s. 208—60. Häri ingingo flera privilegiebrev för Vadstena stad, vilka genom kungl. resolution 1906 överlämnats till landsarkivet i Vadstena.

⁴ Även i Linköpings stiftsbiblioteks donationsbok 1784, bl. 1—5.

⁵ De handlingar, som avse den Troilska inkunabeldonationen till Linköping, äro avtryckta i *COLLIJN, Katalog ö. Linköpings stifts- och läroverksbiblioteks inkunabler* (1909), s. 48—50.

Näst Eric Benzelius torde ingen av Linköpings stifts biskopar ha varit av sådan betydelse för stiftsbibliotekets utveckling och tillväxt som biskop *Jacob Axelsson Lindblom* (1786—1803, sedan Svea rikes ärkebiskop, d. 1819). Det var särskilt genom utgivande av *Linköpings Bibliotheks Handlingar*, varav första delen utkom 1793, den andra 1795, som han förstod att väcka intresse för biblioteket såväl inom stiftet som hos östgötarna i allmänhet och tillföra detsamma nya, stora donationer. I sitt arbete för biblioteket biträdades han också av män sådana som Johan Hinric Lidén och Samuel Älf. I de ovannämnda Handlingarna trycktes förteckningar på handskrifter och pergamentsbrev, utdrag meddelades ur viktigare historiska dokument i stiftsbiblioteket, donationer m. m. förtecknades. I första delen finnes som inledning en av biskop Lindblom själv författad historik över stiftsbiblioteket, däri även verksamheten vid biblioteket under hans biskopstid beröres. Så erfar man, att han låtit på nytt inventera hela biblioteket samt att nya kataloger börjat upprättas. Under biskop Lindbloms tid anordnades även föreläsningar på biblioteket av bibliotekarien två gånger i veckan i avsikt att giva gymnasieungdomen kännedom om biblioteket och dess samlingar. Den första föreläsningen av denna art hölls den 30 april 1794.¹

*J. A. Lind-
blom*

De under denna tid gjorda förvärven torde kunna betecknas såsom de viktigaste näst efter inköpet av den Benzeliska samlingen. Själva denna samling ökades nu än ytterligare genom sonen, biskop *C. J. Benzelius'* gåva till stiftsbiblioteket av en större samling handskrifter, som tillhört fadern och som icke ingått i det 1757 avslutade köpet. Det var till stor del Eric Benzelius' egna i handskrift efterlämnade avskrifts- och materialsamlingar samt hans stora brevsamlingar. År 1761 hade C. J. Benzelius som professor i Lund förordnat, att efter hans död nämnda samlingar skulle tillfalla stiftsbiblioteket i Linköping, men redan i december 1789 — han dog först 1793 som biskop i Strängnäs — gav han tillstånd till samlingarnas överförande till Linköping, varmed kyrkoherden Johan Schenmark betroddes. På nedtransporten fick den i Norrköping genom svår gikt vid sjuksängen bundne Lidén tillfälle att genomgå både handskrifter och brev, och till tack för den förströelse, som

*Benzelius
handskrifter
o. brev*

¹ *Link. stiftstidn.*, 1794, nr 4.

härigenom bereddades honom, uppgjorde han en katalog över hela samlingen, vilken med titel *Repertorium Benzelianum* utkom av trycket år 1791 och innehöll beskrivning på de till jämmt 100 stycken uppgående handskriftsvolymerna jämte registrering av breven.

Benzelius' nu i Linköpings stiftsbibliotek förvarade epistolarium är av den allra största betydelse för den tidens lärdomshistoria. Det består av 17 foliovolymers brev till Benzelius själv från lärda män in- och utrikes (2,800 st.), 2 volymer brev till fadern Eric Benzelius d. ä. (217 st.), vidare brevväxlingen mellan Eric Benzelius d. y. och hans broder Gustaf Benzelstierna (207 st.), vilken senare samling också utgavs i tryck av Lidén.¹ Men härtill komma följande viktiga brevsamlingar: den Sparfvenfeldtska (188 st.), »Illustrium et clarorum virorum epistolae» (150 st.), 291 st. originalbrev i två volymer till biskopen av Ermland Martin Cromer samt 81 brev till och från kardinal Stanislaus Hosius, likaledes original.² I avskrift finnas dessutom de i Uppsala befintliga originalbrev till Ermlandsbiskopen Johannes Dantiscus.

Bland de övriga manuskripten märkas vidlyftiga samlingar till svensk historia och kyrkohistoria, viktiga urkundssamlingar och avskrifter såsom av det stockholmska minoriterdiariet, Vita Katharine och Vita Brynolphi, Benzelius' samlingar till den av honom tilltänkta nya upplagan av Philo Judaeus³, Jesper Svedbergs egenhändiga levernesbeskrivning, Benzelius' katalog över grekiska och latinska handskrifter i Uppsala universitetsbibliotek, m. m.

Samuel Älf

Andra viktiga samlingar tillföll stiftsbiblioteket genom domprosten Samuel Älf (d. 1799). Redan år 1775 hade han utfäst sig

¹ Brevväxling imellan ärke-biskop Eric Benzelius d. y. och dess broder, censor librorum Gustaf Benzelstierna efter originalerne utg. af J. H. LIDÉN. Link. 1791. Dessa brev hade egentligen av biskop C. J. Benzelius skänkts till Samuel Älf, men öfverlämnades av honom till stiftsbiblioteket att där förenas med övriga Benzeliska brev. Ytterligare 25 brev av Gustaf Benzelstierna skänktes år 1791 till stiftsbiblioteket av kungl. bibliotekarien Johan Björnstierna. (*Link. stiftstidn.*, 1791, nr 7.)

² Om Benzelius' förvärf av de båda polska biskoparnas brev, som ursprungligen tillhört det ermländska biskopsarkivet i Heilsberg, se WALDE, a. a., II, s. 182 f. En annan volym från Heilsberg, en handskrift, innehållande handlingar och urkunder rörande Tyska orden i Preussen intill 1427, har kommit till Linköping genom Benzelius, som förvärfvat densamma från Carl Hermelin, vars fader Olof blivit delaktig av krigsbytet här under fälttåget i Polen och Preussen 1704. WALDE, II, s. 189.

³ Om dessa och andra Benzeliska manuskript i Linköping se H. FORSELL, Minne af erkebiskopen doktor Erik Benzelius d. y. (*Sv. Akad. handl. fr. 1796*, del 58, 1883).

att till biblioteket donera sin stora samling »carmina poetarum svecorum latina», vilket löfte han uppfyllde genom ett den 6 juli 1792 daterat »Instrumentum donationis».¹ Samlingen bestod av 38 foliovolymen och 8 kvartvolymen »carmina» från 1560-talet framåt, vartill kommo 17 foliovolymen och 30 kvartvolymen under rubriken »variorum varia», innehållande likpredikningar, tal, program o. d. samt 15 volymen poetiska alster och översättningar (i original) av den för sina försök att efter antika mönster grundlägga en svensk metrik bekante Anders Nicander (d. 1781). Men dessutom skänkte domprosten Älf talrika både handskrifter och sällsynta böcker, vilka uppräknas såväl i donationsurkunden som på andra ställen i Handlingarna och nu i stiftsbiblioteket äro försedda med ett donations-exlibris, som bär inskriften »soli natalis amore».

Samma intresse och kärlek, som Samuel Älf hyste till Linköpings stiftsbibliotek, besjälade också hans halvbroder, den store bokälskaren och samlaren *Johan Hinric Lidén* (d. 1795). Denne hade redan år 1779 donerat hela sitt bibliotek till Uppsala universitet på villkor, att dupletterna skulle fördelas mellan biblioteken i Åbo, Lund och Linköping. Boksamlingen hade år 1780 överförts till Uppsala; med senare tillkomna gåvor uppgick den till över 6,000 band. Då det emellertid dröjde med fördelningen av dupletterna, skänkte Lidén år 1789 en särskild samling på 156 band jämte prostens i Kuddby dr Carl Nyréns efterlämnade handskrifter, 81 band, som han förvärvat. Den handskrivna förteckningen² på denna donation — de Nyrénska manuskripten äro förtecknade av förutvarande ägaren själv och fogade till den Lidénska — föregås av en inledning, vari Lidén för biskopen och konsistoriet framhåller nödvändigheten av att en katalog tryckes över hela stiftsbiblioteket, såväl böckerna som manuskripten, och erbjuder sig att bekosta tryckningen av en sådan katalog. Slutligen skänker han originalkatalogen över sin boksamling till stiftsbiblioteket; i margin är för varje bok antecknat, till vilket bibliotek den kommit vid fördelningen. Som redan förut nämnts, visade Lidén också sitt intresse för Linköpings stiftsbibliotek genom utgivningen av Repertorium Benzelianum och brevväxlingen mellan Eric Benzelius d. y. och hans broder Gustaf Benzeli-

¹ Avtr. i *Link. bibl. handl.*, 1, s. 337—60. Se också S. G. HARLINGSSON i *Nya lärda tidningar*, 1775, nr 50—51.

² I sammandrag avtr. i *Link. bibl. handl.*, 1, s. 314—26.

stierna. De båda upplagorna skänkte han till biblioteket och bestämde, att av inkomsten för desammas försäljning ett belopp av 500 rdr skulle tillfalla biblioteket. År 1791 hade en summa av 200 rdr influtit, varav årliga räntan användes till bokinköp.¹

S. Gahm

En annan betydande donation gjordes av lagmannen *Sigfrid Gahm* (d. 1799), vilken år 1784 skänkte stiftsbiblioteket hela sin betydande samling böcker och handskrifter i svenska lagfarenheten. Av det 20-tal svenska laghandskrifter, därav flera medeltidscodices, som stiftsbiblioteket nu äger, har flertalet kommit till detsamma med den Gahmska donationen. Här kunna särskilt nämnas tre pergamentshandskrifter, den s. k. Codex Nyköping (J 79), innehållande Stadslagen och Magnus Erikssons landslag, skriven i Nyköping år 1469², J 88, Stadslagen från senare hälften av 1300-talet³, och J 80, Magnus Erikssons landslag, äldsta handen från omkring 1350.⁴ Vidare skänkte Gahm genom särskild donation år 1791 en mindre myntsamling samt en summa av 166 rdr 3 skill. sp., över vars användning biskopen ägde att bestämma.⁵ Då denna summa vuxit till 200 rdr förordnade biskop Lindblom den 17 dec. 1794, att årliga räntan skulle användas till att med moderna arbeten föröka »collectio juridica Gahmiana».⁶ Genom denna penningdonation hade biskopen även satts i stånd att utgiva bibliotekets Handlingar.

Bland övriga talrika donationer, som tillföll stiftsbiblioteket under biskop Lindbloms tid och som finnas förtecknade i Handlingarna och i Linköpings stiftstidningar, kunna nämnas följande: 114 band av kammarherren *Mathias Odencrants*⁷ på Medevi, 71 volymer av arvingarna till professorn och bibliotekarien i Uppsala *B. Frondin*, 200 äldre och yngre pergamentsbrev, huvudsakligen rörande Bo Jonsson Grips egendomar, skänkta av riksrådet greve *Melker Falkenberg*⁸, en del böcker från professor *Nils Lindbloms* sterbhus, vidare

¹ *Link. bibl. handl.*, I, s. 368 f.

² N. BECKMAN, Studier i outgivna fornsvenska handskrifter (1917), s. 156—58. (SFSS 44.)

³ *Ibid.*, s. 150—54.

⁴ SCHLYTER, s. V.

⁵ Donationsbrevet är avtryckt i *Link. bibl. handl.*, I, s. 367—68.

⁶ Hans författning härom enligt domkapitelsprotokollet nämnda dag avtr. *ibid.*, 2, s. 395—97.

⁷ *Link. stiftstidn.*, 1788, nr 1; *Link. bibl. handl.*, 2, s. 398.

⁸ *Link. stiftstidn.*, 1791, nr 5.

inkom den förut nämnda Troilska inkunabeldonationen. Handlanden *Mörkland* i Norrköping skänkte år 1787 flera handskrifter efter assessor Eric Tuneld, ävenså skänkte biskop *M. G. Wallenstråle* i Kalmar år 1793 flera handskrifter efter sin fader, Göteborgsbiskopen Georg Wallin d. y. Genom bergsrådet *Jonas Cederstedt*¹ skänkte biskop Jesper Benzelius' arvingar flera Benzeliska handskrifter, kanslirådet och rikshistoriografen *Anders Schönberg*² ihågkom biblioteket med en bokdonation, som dock först år 1841 och endast delvis inkom till detsamma, en ännu större donation (777 vol.) gjordes av fru *Hedvig Hellvik, f. Palén*³, änka efter slottsfogden i Uppsala Jon. Hellvik. »En betydande samling manuscripter i åtskilliga ämnen» skänktes år 1801 av assessor *N. Rulander*.⁴

Donationer
under
1800-talet

Under 1800-talet fortsattes stiftsbibliotekets utveckling raskt genom nya, delvis mycket betydande gåvor. Kammarjunkaren *L. Rääf* i Kisa skänkte år 1814 239 band i olika ämnen, samt år 1818 flera äldre Luthertryck⁵, häradshövding *Fr. Odencrants* en del handskrifter, därav flera på pergament⁶, ärkebiskop *Lindblom* testamenterade biblioteket sin stora bibelsamling och en betydande manuskriptsamling (inkommo år 1820), en till 4,200 volymer uppgående boksamling, bestående huvudsakligen av naturhistoriska och medicinska verk samt resebeskrivningar, donerades år 1818 av Gustaf III:s bekante livmedikus, bergsrådet *Nils Dalberg* (d. 1820).⁷ En annan vacker boksamling skänktes av kommissionssekreteraren, friherre *H. v. Lingen* (d. 1820).⁸ En viktig tillökning erhöill handskriftssamlingen år 1841 genom en donation av kammarjunkaren greve *C. S. Mörner* å Thorönsborg, som skänkte resterna av det Brahe-Skytte-Gyllenstiernska arkivet, omkring 1,500 handlingar, nu inbundna i ett tiotal volymer i stiftsbiblioteket.⁹

¹ *Link. bibl. handl.*, 2, s. 403—06.

² *Ibid.*, s. 408.

³ Donationsbrevet 11 mars 1793 avtr. i *Link. bibl. handl.*, 1, s. 361—63. Katalog över samlingen medföljde: »Förteckning på den del af framledne SlottsFogden öfver Upsala Slott herr Jon. Hellwiks boksamling . . .»

⁴ *Link. stiftstidn.*, 1801, nr 9.

⁵ *Link. stiftstidn.*, 1814, nr 4; 1818, nr 2.

⁶ *Ibid.* 1818, nr 2.

⁷ *Bih. t. Sv. Lit.-tidn.*, 1818, nr 8, 11. Katalog i stiftsbiblioteket.

⁸ Kataloger över denna samling i stiftsbiblioteket: »Catalogus librorum H. v. Lingen», upprättade den 12 juli 1794 och 1 juni 1815.

⁹ Årsredog. 1845.

Enligt uppgift i läroverkets årsredogörelse för år 1845 uppgick bokbeståndet detta år till 24,000 band, men redan år 1850 angives detsamma till 50,000 band, handskrifterna icke medräknade. År 1865 skänkte brukspatron *D. P. af Burén* sin farfars, *C. D. Buréns* å Boxholm, boksamling på c:a 3,500 band. Utom fransk litteratur från 1600- och 1700-talen innehöll denna samling även den framstående rättslärde, professorn i Lund *David Nehrman Ehrenstråles* böcker¹, som genom köp förvärvats av brukspatron Burén och på denna väg införlivades med stiftsbiblioteket. Bibliotekslokalen i tornet, som redan från början ju var mindre ändamålsnlig, blev naturligtvis med bibliotekets starka tillväxt ännu otillräckligare, och nytt utrymme måste därför anskaffas, vilket skedde i det år 1875 tillbyggda konsistoriehuset, som ursprungligen uppförts år 1830 till trivialskolans bruk. Stiftsbiblioteket kom här att dela lokaler med domkapitlet. I denna byggnad disponerar stiftsbiblioteket hela övre våningen och vinden (för dupletter); i västra flygeln voro till år 1915 inrymda expeditions- och läsrum jämte rum för konst- och kuriosasamlingarna, varjämte det Steinnordhska biblioteket (se nedan) här var uppställt, under det att östra flygeln disponerades av domkapitlet, som här även inrett lokaler för det nyordnade domkapitelsarkivet. Nämnda år bytte biblioteket och domkapitlet lokalerna i bottenvåningen, varigenom ett ännu större utrymme kunde beredas åt bibliotekets expeditions- och läsrum samt ett särskilt brandfritt rum för den dyrbara handskriftssamlingen iordningställas. Vid böckernas överflyttning från tornet och desammas uppställning i de nya lokalerna var bibliotekarien *Elof Tegnér* behjälplig; han har även år 1873 uppgjort en katalog över stiftsbibliotekets handskrifter.

*Ny lokal i
konsistorie-
huset*

En stor tillökning erhöill stiftsbiblioteket år 1877, då friherre *G. Lagerfelt* skänkte det på Lagerlunda förvarade biblioteket, vilket räddats undan den eldsvåda, som samma år förstörde detta herresäte. Biblioteket innehöll icke så få av biskop *A. O. Rhyzelius'* böcker och handskrifter, som genom arv övergått i den Lagerfeltska ättens ägo.²

¹ Katalog i stiftsbiblioteket: »Förteckning öfver Boksamlingen efter framlidne Revisions Secreteraren och Juris Professoren *David Nehrman Ehrenstråle*».

² Katalog i stiftsbiblioteket: »Catalog öfver Friherrliga Lagerfelt'ska Biblioteket på Lagerlunda, upprättad år 1838 af *Gust. Andersson*». *CARLANDER* uppgiver (I,

I de av läroverket utgivna årsredogörelserna angivas härefter bokdonationerna med stor noggrannhet, mången gång med utförliga förteckningar över de skänkta böckerna. Bland mera betydande donationer under de senare årtiondena kunna nämnas de som gjorts av brukspatron *P. Wassrin*¹, med. doktor *C. A. J. Wallin*², konsistorienotarien dr *Joh. Friedleif*³ (d. 1881), fru *Wilhelmina Wallenberg* (1879 ff. år), bokhållaren *C. G. W. Siljeström*⁴, biskop *E. G. Bring*⁵ (d. 1884). År 1883 erhöll stiftsbiblioteket omkr. 2,000 böcker och småskrifter från Riksarkivet. Genom testamentariskt förordnande skänkte lektor *J. H. W. Steinnordh* (d. 1897) hela sin boksamling till stiftsbiblioteket⁶, vilken nu står uppställd särskilt för sig i ett rum i västra flygeln intill domkapitlets arkiv. År 1890 hade bokbeståndet vuxit till 80,000 band jämte 1,000 handskrifter och 300 pergamentsbrev. Bland donatorer efter detta år kunna nämnas f. regementsläkaren *A. E. Huitfeldt*⁷, konsistorienotarien *O. Holmström*⁸, den förtjante förtecknaren av »Linköpings domkapitels arkiv» (Stockh. 1901), vidare kapten *F. Egerström*⁹, ryttmästaren *A. Sjögréen*¹⁰ på Ryssebo, rektor *Chr. L. Anjous* sterbhus¹¹, f. länshövdingen greve *G. H. Spens*¹², adjunkten *T. F. Kylanders* sterbhus¹³, kontraktsprosten i Skeninge *F. W. Metzén*¹⁴, m. fl.

Den mest betydande donation, som i början av 1900-talet tillföll stiftsbiblioteket, är gjord av bibliotekarien *E. H. Segersteen*¹⁵, som med kärlek och nit vårdade biblioteket i över 30 år, från 1869

*Segerstenska
donationen*

s. 240) bibliotekets storlek till c:a 10,000 band, varav flera dock försålt på duplett-auktioner.

¹ Årsredog. 1879/80, s. 30—40. Samma donator skänkte år 1878 5,000 band till Norrköpings h. allm. läroverk.

² Samling medicinsk litteratur, förtecknad i Årsredog. 1881/82, s. 32—51.

³ Årsredog. 1881/82, s. 51—60. ⁴ Årsredog. 1885/86, s. 44—48.

⁵ Årsredog. 1886/87, s. 62—68.

⁶ Hans boksamling är förtecknad i Årsredogörelserna 1897/98, s. 43—48, 1898/99, s. 46—83, 1899/1900, s. 45—92.

⁷ Årsredog. 1891/92, s. 44—48.

⁸ Ibid. 1892/93, s. 46—50. Vidare bokgåvor från hans sterbhus ibid. 1913/14.

⁹ Ibid. 1894/95, s. 47—50. ¹⁰ Ibid. 1895/96, s. 44—54.

¹¹ Ibid. 1897/98, s. 48—52. ¹² Ibid. 1904—05, s. 44—53.

¹³ Ibid. 1908/09, s. 50—60.

¹⁴ Ibid. 1902/03, s. 43—61. Katalog i stiftsbiblioteket, c:a 1,000 volymer vitterhet, klassisk och teologisk litteratur.

¹⁵ Böckerna äro förtecknade i Årsredog. 1901/02, s. 46—59.

till sin död 1901. Sin förmögenhet, förvärvat genom försäljning av en av honom hopbragt enastående tavelsamling, testamenterade han, med undantag av några smärre legat, till stiftsbiblioteket i ett den 22 aug. 1886 daterat testamente, som också enligt samma testamentariska bestämmelse ägde att ur hans efterlämnade boksamling utvälja, vad som för biblioteket kunde vara av intresse. Kapitalet finge dock icke röras förrän det uppnått en storlek av 100,000 kronor, då $\frac{1}{5}$ av räntan får användas till bibliotekets behov, därav $\frac{1}{5}$ till tjänstemäns och betjänings avlöning. Fonden bär donators föräldrars namn: »Anders Petter Segerstéens och Anna Sofia Norbecks biblioteksfond» och uppgick vid slutet av år 1922 till 81,860 kronor 33 öre.

*H. Westmans
donation*

En annan fond är bildad genom en donation av kapten *Henric Westman* å 10,000 kronor, gjord den 27 juli 1909 och likaledes uppkallad efter donators föräldrar »Leonard och Ida Westmans fond». Denna fond skall enligt donators bestämmelser ökas med $\frac{1}{4}$ av den årliga avkastningen, den övriga inkomsten skall användas till inköp och inbindning av originalarbeten i utländsk historia, även krigshistoria med tanke på de i Linköping förlagda regementena. Denna fond uppgick vid 1922 års slut till 12,721 kronor 88 öre.

Att intresset för Linköpings stiftsbibliotek fortfarande är livligt, visar grundandet den 6 nov. 1918 av *Samfundet Linköpings stiftsbiblioteks vänner*, som har till uppgift »att väcka intresse för biblioteket, att verka för vidmakthållande av dess gamla förråd, att samla och till stiftsbiblioteket som gåvor överlämna för dess utveckling betydelsefulla förvärv . . .» m. m. Detta samfund har under de få år det ägt bestånd utövat en för stiftsbibliotekets utveckling synnerligen gagnande verksamhet och möjliggjort flera viktiga nyförvärv; vidare kan med samfundets medel en amanuens avlönas. För samfundets medel redogöres nedan i översikten över stiftsbibliotekets ekonomiska ställning.

*Ekonomiska
förhållanden*

Bibliotekets tillgångar voro sedan gammalt de — för varje år olika och »till bibliotekets behov visserligen otillräckliga» — inkomster det ägde genom föreskrivna ordinationsavgifter, befordringsavgifter och pastorers sterbhusavgifter, tidvis också de avgifter, som erlades av var och en som intogs vid gymnasiet och vid skolorna i stiftet (introduktionspenningar). Härtill kom avkastningen av de donationsmedel, som vid olika tillfällen kommo biblioteket till

del, och för vilka här tidigare redogjorts, samt en årlig avgift av domkyrkomedlen å 16 rdr 32 sk. bko. Den bibliotekskassa, som på detta sätt bildades, uppvisade vid 1813 års slut — enligt de till uppfostringskommittén under följande år lämnade uppgifterna — en behållning av 2,945 rdr 18 sk. 5 rst. bko. Av denna fond skulle såväl avlöning till bibliotekarien och biblioteksvaktmästaren utgå som alla andra för biblioteket nödvändiga utgifter bestridas.

Det är under dessa omständigheter klart, att de nämnda lönerna till bibliotekets personal icke kunde uppgå till mera betydande belopp. De utgjordes också för bibliotekariens del egentligen av de arvoden, han mot vissa särskilda förpliktelser sedan början av 1780-talet åtnjutit av de Piperska och Braadska donationsmedlen, tillsammans 78 rdr årligen — tidigare synes ingen bestämd avlöning ha varit honom tilldelad; vaktmästarens lön uppgick till 25 rdr årligen.

Först genom 1819 års interimstat tillförsäkrades bibliotekarien från statens sida en bestämd årlig lön, i det 30 tunnor spannmål (= 180 rdr bko) anslogos till hans avlöning jämte det ur donationsmedlen utgående beloppet; samtidigt anslogos också ett årligt arvode å 90 rdr till en amanuens åt bibliotekarien. Frånsett ett 1843 tillkommet lönetillskott å $3\frac{3}{8}$ rdr fortblev sedan lönesumman nästan hela 1800-talet igenom vid dessa belopp, men den förändringen vidtogs på 1850-talet, att amanuensbefattningen indrogs och det särskilda amanuensarvode lades till bibliotekarielönen.¹ Därjämte utverkades också vid olika tillfällen *personliga* lönetillägg åt den då fungerande bibliotekarien, pastor L. C. Wiede², men de försök som på 1840- och 1850-talen gjordes att åstadkomma en stadigare förbättring av bibliotekariens löneförhållanden, ledde icke till något resultat. Vid Wiedes avgång (1869) återgick avlöningen till den gamla.

År 1888 ingick emellertid Linköpings domkapitel till Kungl.

¹ Denna uppgick sålunda nu sammanlagt till $351\frac{3}{8}$ rdr bko (180+78+90+ $3\frac{3}{8}$ rdr) = 527 kr. 6 öre, därav från statens sida $273\frac{3}{8}$ rdr bko = 410 kr. 6 öre.

² Så erhöll denne på begäran av ständerna vid 1850—51 års riksdag ett lönetillskott av 266 rdr 32 sk. bko (400 kr.), vilken summa skulle utgå ur reservationerna å emeritlöner vid läroverken, och genom kungl. brev den 10 juli 1863 ytterligare fylldad i lön ur Linköpings stifts emeritikassa, så att hela lönen uppgick till en årlig summa av 2,000 kr.

Maj:t med begäran om förbättring i de bestående förhållandena, såväl för bibliotekspersonalens som för bibliotekets egen del. För bibliotekarien ansågs en lön av minst 2,000 kr. erforderlig, varjämte till avlöning åt en amanuens begärdes 700 kr.; för bibliotekets del äskades till inköp och bindning av böcker 500 kr. och till uppvärmning, städning m. m. likaledes 500 kr. årligen. Hela det begärda beloppet uppgick sålunda till 3,700 kr., vilket betecknade ett tillskott till redan befintliga medel av 2,589 kr. 94 öre. (Bibliotekets ränteinkomster beräknades till omkring 700 kr. årligen och det redan utgående statsanslaget utgjorde 410 kr. 6 öre.) Denna domkapitlets begäran fann sig Kungl. Maj:t visserligen icke kunna tillmötesgå, men då behovet av ökade medel för bibliotekets skötsel och vård erkändes synnerligen trängande, anslog Kungl. Maj:t för detta ändamål tillfälligt ett belopp av 1,500 kr. ur reservationerna å anslagen till de allmänna läroverken. Genom den vid 1890 års riksdag beslutade höjningen av det allmänna anslaget till arvoden åt bibliotekarierna vid de allmänna läroverken, vilket nu även kunde få tagas i anspråk för andra biblioteksändamål, bereddes vidare möjligheter till en mera permanent förbättring av förhållandena. Bibliotekarien skulle sålunda nu enligt kungl. brev den 27 febr. 1891 ur detta anslag uppbära ett belopp av 883 kr. årligen, varigenom hans lön, med inräknande av det ur donationerna utgående beloppet, nu i sin helhet skulle uppgå till 1,000 kr. Därjämte anvisades ur samma anslag ett årligt belopp av 500 kr. till ett biträde åt bibliotekarien och — likaledes ur samma anslag — en summa av 527 kr. 6 öre till kostnader för lokalens uppvärmning, bindning av böcker m. fl. erforderliga utgifter.¹ Hela det ur anslaget till arvoden åt bibliotekarien vid de allmänna läroverken till Linköpings stiftsbibliotek utgående beloppet utgjorde sålunda från denna tid 1,910 kr. 6 öre (= 883 kr. + 500 kr. + 527 kr. 6 öre).

Liksom tidigare kom emellertid bibliotekarien att jämte den egna lönen även uppbära det till biträde åt honom anslagna beloppet, men trots detta var lönen alltför obetydlig i förhållande till det arbete platsen krävde. Den 7 nov. 1907 ingick också domkapitlet ånyo till Kungl. Maj:t med begäran om beredande av ökad avlöning åt bibliotekarien. Som lämplig ersättning föreslogs nu först en

¹ Denna sistnämnda summa är således fullt identisk med det belopp som tidigare utgått som sammanlagd lön åt bibliotekarien.

årlig lön av 2,500 kr. (efter 10 års väl vitsordad tjänstgöring 3,000), men sedan därjämte under frågans behandling en utvidgad tjänstgöring för bibliotekarien ifrågasatts, ett något högre belopp: 3,000, resp. 3,500 kr., med särskild fördelning på lön och tjänstgöringspenningar. Efter framställning av Kungl. Maj:t anvisade också 1909 års riksdag på extra stat för år 1910 ett anslag av 1,500 kr. för ifrågavarande ändamål »att utgå enligt de närmare bestämmelser, Kungl. Maj:t kunde finna för gott föreskriva». Sådana bestämmelser meddelades nu den 30 sept. 1910, varvid föreskrifter gävos för bibliotekets öppethållande samt bemyndigande lämnades domkapitlet att med iakttagande av dessa föreskrifter utfärda reglemente för biblioteket. Enahanda anslag anvisades sedermera årligen av riksdagen på extra stat, tills år 1917 på särskild framställning beloppet höjdes till 2,000 kr. Jämte denna arvodesökning åt bibliotekarien har fr. o. m. 1920 jämväl ett anslag på extra stat å 600 kr. utgått till arvode åt vaktmästaren vid stiftsbiblioteket, varigenom bibliotekskassan befriats från denna utgiftspost.

Efter den 1891 fastställda ordningen utgjorde bibliotekskassans inkomster, förutom årliga ränteinkomster och en viss årlig avgift från läroverket, de ovannämnda bidrag som utgingo av stats- och domkyrkomedel (527:06 resp. 25 kr.). Genom senare träffade anstalter ha till dessa belopp kommit även andra: sålunda här enligt kungl. brev den 24 mars 1916 ur stiftets byggnadskassa anslagits ett årligt belopp av 900 kr., och vidare ha såväl Linköpings stadsfullmäktige (fr. o. m. år 1919) som Östergötlands läns landsting (fr. o. m. 1920) anslagit årliga belopp av 1,000 kr. vardera. Å andra sidan har, såsom ovan nämnts, kassan förlorat det anslag, som tidigare utgått från Linköpings läroverk. Vid 1922 års slut uppvisade kassan en behållning av 18,657 kr. 10 öre.

Fristående från bibliotekskassan stå emellertid en del av de fonder, vilka i det föregående omtalats, och vilka för bibliotekets nuvarande ekonomi spela en mycket väsentlig roll. Den största av dessa fonder, den *Segerstéen-Norbeckska*, har visserligen på grund av bestämmelserna ännu icke kunnat tagas i bruk för bibliotekets ändamål. Från de övriga fonderna däremot, Leonard och Ida Westmans fond samt Stiftsbibliotekets vänners olika fonder och medel, utgingo under år 1922 ej mindre än sammanlagt 13,965 kr. 19 öre

till biblioteksförvärv, under det den summa, som från bibliotekskassan kunde disponeras för samma ändamål, ej uppgick till mera än 1,565 kr. 60 öre. Dessutom utgingo av Stiftsbibliotekets vänners medel en summa av 1,200 kr. till avlönande av en amanuens. Att märka är emellertid, att de ovan angivna summorna icke utgöra respektive fonders räntemedel, utan att åtminstone ett flertal av kassorna bygga på gåvomedel, som naturligen kunna te sig helt olika under olika år. Nedanstående tablå giver en översikt över de olika kassornas och fondernas nuvarande ställning.

BIBLIOTEKSKASSAN.

Utgående behållning ^{31/12} 1922 . . . . . Kr. 18,657: 18

Inkomster:

Statsbidrag	527: 06
Anslag från Linköpings stadsfullmäktige	1,000: —
» » landstinget	1,000: —
» » domkyrkan	25: —
» » stiftets byggnadskassa	900: —
Upplupna räntor	885: 56
	<hr/>
	4,337: 62

Utgifter:

Böcker	1,123: 40
Inbindning av böcker	442: 20
Papper, trycksaker, kort m. m.	515: 50
Värme och belysning	1,259: 40
Telefon	132: 20
Uppsättning av hyllor	616: 28
Furhoff för vattenförduustare	46: 50
Uppsättning av medaljonger	12: 25
Katalogisering	150: —
Prenumeration å tidningar	32: —
Vaktmästaren för städning	450: —
Vaktmästaren för rengöring	90: 84
Pipers arvode till bibliotekarien	117: —
Räkenskapsarvode	100: —
Frakter	57: 65
Diverse	33: 20
	<hr/>
	5,178: 42

SEGERSTÉENS & NORBECKS FOND.

Utgående behållning ^{31/12} 1922 . . . . . Kr. 81,860: 33

LEONARD OCH IDA WESTMANS FOND.

Ingående behållning 1/1 1922	Kr. 13,213: 27
Inkomster 1922	Kr. 680: 42
	<u>Kr. 13,893: 69</u>

Utgifter:

Biblioteksförvärv	1,148: 31
Diverse utgifter	23: 50
	<u>1,171: 81</u>
Utgående behållning 31/12 1922	12,721: 88
	<u>13,893: 69</u>

SAMFUNDET LINKÖPINGS STIFTSBIBLIOTEKS VÄNNERS FONDER.

Gåvomedlen:

Ingående behållning	665: 36
Ränta	35: 45
Gåva	1,000: —
	<u>1,700: 81</u>

Utgifter:

Amanuensarvode	1,200: —
Utgående behållning 31/12	500: 81
	<u>1,700: 81</u>

Dispositionsfonden:

Ing. behållning	12,525: 98
Inkomster	544: 51
	<u>13,070: 49</u>

Utgifter:

Biblioteksförvärv	5,700: —
Diverse	13: —
	<u>5,713: —</u>
Utgående behållning	7,357: 49
	<u>13,070: 49</u>

Samfundet Linköpings stiftsbiblioteks vänners fond:

Ing. behållning	10,629: 16
Inkomster	579: 13
	<u>11,208: 29</u>

Utgifter:

Biblioteksförvärv	700: —
Diverse	18: 25
	<u>718: 25</u>
Utgående behållning	10,490: 04
	<u>11,208: 29</u>

Birgittafonden (avsedd för inköp av Birgittalitteratur):

Gåva av H. Westman	1,450: —
Ränta	40: 63
	<u>1,490: 63</u>

Utgifter:

Biblioteksförvärv	95: 41
Utgående behållning	1,395: 22
	<u>1,490: 63</u>

H. Westmans gåvomedel och övriga medel:

Ingående behållning	8,421: 69
Inkomster	2,398: 97
	<u>10,820: 66</u>

Utgifter:

Löpande utgifter	352: 66
Årspublikationen	2,563: 65
Biblioteksförvärv	6,321: 47
	9,237: 78
Utgående behållning	1,582: 88
	<u>10,820: 66</u>

Reglemente

Det senast för Linköpings stifts- och läroverksbibliotek utfärdade reglementet är stadfäst av Linköpings domkapitel den 29 sept. 1911 (Link. 1912, 8°, 8 s.).¹ Enligt detsamma skall biblioteket hållas öppet för begagnande helgfria dagar kl. 11 f. m. —3 e. m. Under läroverkets ferier kan öppethållandet inskränkas till två timmar om dagen. Med domkapitlets medgivande må biblioteket under högst en månad av sommaren hållas öppet endast två dagar i veckan, vardera dagen under en timme. Dock kan i och för forskningar överenskommelse träffas med stiftsbibliotekarien om tillträde till bibliotekets samlingar även på andra tider än ovan angivna. Villkoren för erhållande av boklån äro synnerligen liberala, sålunda erhålla präster i stiftet, lärare och lärarinnor vid allmänna läroverk inom stiftet ävensom lärare och lärarinnor vid folkskoleseminariet och statsunderstödd enskild läroanstalt i Linköping lån från biblioteket utan borgen, övriga personer inom och utom stiftet mot av bibliotekarien godkänd säkerhet. Från offentliga bibliotek och arkiv i Sverige förmedlas lån genom stiftsbiblioteket, som likaledes

¹ Andra tryckta reglementen äro utfärdade den 30 apr. 1875 och den 5 juli 1901. Om den första biblioteksinstruktionen under biskop v. Troil se ovan s. 103.

efter bibliotekariens hörande av domkapitlet beviljar lån, som begäras av dylika institutioner. Bokinköpen bestämmas av domkapitlet på förslag av en inköpsnämnd, bestående jämte bibliotekarien av två domkapitelsledamöter, utsedda av domkapitlet. Till bibliotekssalarna äger ingen tillträde utan att vara åtföljd av bibliotekarien eller vaktmästaren. Endast elektriskt ljus får användas i bibliotekslokalerna. Stiftsbibliotekarien åligger att föra accessions-, nominal- och realkataloger över bibliotekets samlingar, verkställa de beslutade bokinköpen, ombesörja böckernas inbinding m. m.

Härav framgår, att Linköpings stiftsbibliotek helt står under domkapitlets myndighet, som även tillsätter bibliotekarie. Av den ovan s. 91 ff. lämnade utredningen har visats, att domkyrkobiblioteket och gymnasiebiblioteket, som ursprungligen utgjorde två skilda boksamlingar, vid 1600-talets slut kommit att förenas. På grund av bibliotekets storlek har detta sedan icke kunnat förvaras i samband med läroverket, utan lokaler ha för detsamma måst anskaffas på annat håll. Det nuvarande konsistoriehuset, där stiftsbiblioteket är inrymt, äges av stiftets byggnadskassa, som uppkommit på så sätt att från prästerliga sterbhus, där inga nådårsberättigade arvingar funnos, ett års behållen inkomst gick till nämnda kassa. Till och med år 1918 har dock läroverket lämnat bidrag till biblioteket i form av viss avgift för lärjunge; för år 1918 utgjorde detta bidrag 348 kr. Sedermera har detta bidrag indragits. I forna tider utgick det även från skolorna i stiftets övriga städer.

Läroverksbiblioteket

Stiftsbibliotekets förbindelse med det högre allmänna läroverket har, såsom av föregående framställning synes, under tidens lopp kommit att allt mera lösas. Förändringen har givetvis underlättats — liksom också å andra sidan starkare markerats — därigenom, att ett särskilt bibliotek vuxit upp inom läroverket. Detta bibliotek leder sitt ursprung från en av lärarna vid Linköpings stiftsgymnasium och skolor år 1840 stiftad lärareförening, vilken bl. a. samlade skrifter i pedagogiska ämnen, införskrev utländska tidskrifter och broschyrer om undervisningsverken och av förläggare mottog utgivna skol-

*Läroverks-
biblioteket*

böcker till granskning och avgivande av utlåtanden m. m. När denna förening efter några års livlig verksamhet småningom avtynade och upplöstes, överlämnades dess samlingar dels till stifts- och gymnasiebiblioteket, dels också till elementarläroverket som grund till ett särskilt skolbibliotek, vars uppgift skulle vara att gratis tillhandahålla boklån såväl åt lärarna som åt den studerande ungdomen. Till föreståndare för detta skolbibliotek skulle en av läroverkets lärare utses. Boksamlingen tillväxte småningom genom värdefulla gåvor, särskilt i historia, filologi och naturkunnighet m. m., såväl av lärare som av förläggare och andra; likaså började inköp av dyrbarare verk ske till detta bibliotek för medel ur den för skolans materiel avsedda kassan.¹ Bibliotekets följande utveckling är analog med övriga skolbiblioteks; dock ha enskilda donationer ej i samma utsträckning kommit detsamma till del, som eljest plägat vara fallet. Stiftsbibliotekets tillvaro har givetvis i detta fall inverkat hämmande. Någon närmare förbindelse mellan de bägge biblioteken, som dock åtminstone formellt i viss grad varit knutna till samma institution, synes åtminstone icke som regel ha ägt rum; det förekommer dock exempel på, att vissa för läroverksbiblioteket umbärliga arbeten överlämnats till stiftsbiblioteket.²

Bestånd

Läroverkets särskilda bibliotek beräknades år 1918 omfatta omkring 4,700 volymer och upptaga en hyllmeterlängd av omkring 100 meter. Det är inrymt i ett stort och rymligt, med värmeledning och elektriskt ljus försett biblioteksrum, som ligger intill kollegierummet och även är anordnat som läsrum. Böckerna äro till större delen förvarade i slutna skåp med glasdörrar. Lexika, ordböcker, de nyaste läse- och läroböckerna samt övriga för undervisningen direkt nyttiga handböcker förvaras i öppna skåp och hyllor och stå som ett slags referensbibliotek ständigt till lärarnas förfogande. Läseböcker, inköpta för lärjungarnas begagnande under lektionerna,

¹ Se ang. skolbibliotekets uppkomst läroverkets årsredogörelse läsåret 1862/63, s. 25—26. — I de närmast följande årsberättelserna förekomma redogörelser för såväl stiftsbibliotekets som det särskilda skolbibliotekets tillväxt, därefter försvinner stiftsbiblioteket till en tid, men fr. o. m. läsåret 1876/77 avgivas åter utförliga redogörelser för såväl stifts- och läroverksbiblioteket som läroverkets särskilda bibliotek. Redogörelserna för stiftsbiblioteket fortsätta även sedan detta ej längre uppbär några avgifter från läroverket (sälunda ännu i årsberättelsen 1921/22).

² Så enligt årsredogörelsen 1877/78 vissa ståndsprotokoll, memorialer m. m.

förvaras i slutna skåp i ett särskilt rum. Biblioteket är särskilt brandförsäkrat (för 13,000 kr.).

Tryckta kataloger över biblioteket finnas ej, men väl fullständiga såväl accessions- som real- och nominalkataloger. Accessionskatalogen, som är i bokform, härstammar från år 1877, de övriga katalogerna — å lösa blad — förmodligen från samma tid. Dessutom finnes en äldre förteckning över »Boksamling tillhörig Elementarläroverket i Linköping» utan angivet årtal.

Särskild tid för läroverksbibliotekets öppethållande finnes ej. Boklån förmedlas under terminerna dagligen av bibliotekarien. De antecknade boklånens antal växlade under perioden 1914—1918 för år mellan 65 (1914) och 170 (1916). — Utgifterna för biblioteket, som helt bestridas av läroverkets biblioteks- och materielkassa, uppgingo under perioden 1913—1917 i medeltal till omkring 600 kr. årligen (367: 55 år 1915, 892: 31 år 1916).¹

Lärjungebiblioteket, som i läroverkets årsredogörelse nämnes första gången 1914, ehuru det säkerligen redan tidigare existerat, omfattade 1918 inemot 600 volymer och upptog en hyllmeterlängd av något över 12 meter. Det är inrymt i ett större rum i bottenvåningen, där böckerna förvaras å öppna hyllor. Värmeledning och elektriskt ljus finnas. Biblioteket hålles under terminerna öppet två dagar i veckan 1 timme per gång, under julferierna 1 timme i veckan. Antalet utlånade böcker växlade under åren 1914—1917 mellan 1,804 (1914) och 2,930 (1916), låntagarnas antal samma tid mellan 138 (1915) och 335 (1916).

*Lärjunge-
biblioteket*

Stadsbiblioteksfrågan i Linköping

I Linköping har hittills icke funnits något bibliotek av mera allmän natur. Åtgärder hava emellertid på sista tiden vidtagits även här för åstadkommande av ett stadsbibliotek och stadsfullmäktige hava för upprättande därav reserverat viss del av stadens nöjesskatteinkomster. F. n. finnes sålunda till detta biblioteks förfogande ett disponibelt kapital av 170,000 kronor.

På grund av en till stadsfullmäktige i början av innevarande år

¹ Såsom ovan nämnts utgingo under denna tid dessutom omkr. 300 kr. årligen till stiftsbiblioteket.

(1923) ingiven motion har vidare en kommitté på tre personer tillsatts för att närmare utreda frågan, vilken kommitté f. n. är sysselsatt med sitt utredningsuppdrag. I motionen berördes även det blivande bibliotekets lokalfråga och olika möjligheter härtill dryftades. Bland byggnader, som kunde tänkas ifrågakomma, var sålunda seminariet och vidare läroverkets gymnastikhus, för den händelse staden skulle åläggas att bygga nytt sådant; bästa lösningen ansågs emellertid kunna vinnas genom nybyggnad på den s. k. Ljungstedtska skolans tomt.

Sakkunniga hava icke haft tillfälle att taga närmare del av dessa planer. Enligt sakkunnigas bestämda mening bör emellertid denna fråga lösas endast i intim samverkan med stiftsbiblioteket. Om nybyggnad för stadsbiblioteket uppföres på stiftsbibliotekets tomt och biblioteket ställes i nära förbindelse med och under gemensam ledning med detta, förefinnas här alla förutsättningar för en lycklig lösning även av den *större* uppgift, vars lösande här eljest torde bli skjuten till en oviss framtid: frågan om upprättandet av ett *landsbibliotek* i Linköping.

NORRKÖPING

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Skolan

Om Norrköpings skola under äldre tider är föga känt.¹ Dock fanns en skola här redan 1552, då Claudius Bothvidi d. ä. nämnes som densammes rektor. Den utökades år 1650 till en trivialskola. Då ryssarna den 30 juli 1719 brände staden, blev även skolan lågornas rov, varvid skolan tillhöriga böcker och dokument »dels lämnades till skövels, dels i rök uppgingo».²

Äldsta bokbeståndet

Den äldsta i läroverkets arkiv förvarade bok, som rör biblioteket, är dess i grönt siden med guldorneringar bundna donationsbok med titel »Föräringar till Norrköpings trivial-skola antecknade af är-

¹ H. ASPLING, Några drag ur Norrköpings elementarläroverks forntid. (I: Inbjudning ... 1858/59.)

² H. ASPLING, Bidrag till Norrköpings skolas yttre historia. (I: Inbjudn.-skrift ... 1868.)

känslan», vilken i samband med överdirektör C. B. Wadströms stora bokdonation 1799, varom mera nedan, skänktes till skolan av hans broder rådmannen i Norrköping P. G. Wadström (d. 1828). De första sidorna innehålla i avskrift utdrag ur skolans memorialbok rörande äldre bokgåvor till skolbiblioteket. Före år 1771 finnes endast en bok antecknad, »en bibel af Brockmans tryck in Quart» och den 8 juli 1771 donerade biskop Filenius i Linköping sju stycken på väv klistrade landkartor, men först från och med år 1786 bliva bokförvärven talrikare. Bland donatorerna märkes särskilt sedermera grosshandlaren J. N. Lindahl (d. 1813), Gjörwells måg, som åren 1797—99 skänkte 781 volymer såväl modern vitterhet på främmande språk som klassisk litteratur och som härigenom kan anses som skolbibliotekets grundläggare. Den Lindahlska samlingen lär senare ha förstörts genom eldsvåda.¹ Samtidigt inköptes också en del läroböcker av räntemedlen från den av grosshandlaren M. Nyström genom testamente $\frac{6}{18}$ 1790 och $\frac{18}{7}$ 1791 skänkta fonden om 5,200 rdr sp.

En stor tillökning erhöll trivialskolans bibliotek genom den originelle överdirektören C. B. Wadströms (d. $\frac{5}{4}$ 1788)² — den kände kämpen mot negerslaveriet — nyssnämnda testamentariska gåva den 7 mars 1799 av sin till 2,087 band, huvudsakligen naturvetenskaplig litteratur, uppgående boksamling. I den nämnda donationsboken finnes en avskrift av katalogen över samlingen³ samt av de handlingar, som röra donationen. Denna är ställd till »Sjö- och Stapelstaden Norrkjöping i Öster Göthland belägen . . . såsom en begynnelse till ett publikt Stadsbiblioteks inrättande». Wadströms avsikt hade enligt den i Paris den 31 dec. 1798 undertecknade donationshandlingen ursprungligen varit att skänka boksamlingen till det av honom stiftade »Exegetiska och Philantropiska Sällskapet i Stockholm», men efter inhämtat samtycke av kvarlevande medlemmar i detta kuriösa sällskap ändrades donationen

Wadströmska
donationen

¹ Se bl. a. HJ. LUNDGREN i *Norrköpings stadsbiblioteks och museums handlingar*, I (1920), s. 8. Någon exakt uppgift härom har ej kunnat anträffas, men de Lindahlska och Wadströmska samlingarna nämnas senare alltid tillsammans, så vid överflyttningen till det nya skolhuset. Man torde därför göra bäst i att icke skänka den obestyrkta uppgiften större tilltro.

² E. W. DAHLGREN, Carl Bernhard Wadström. (I: *Nord. tidskr. f. bok- och biblioteksväsen*, 1915, s. 1—52.)

³ Orig. nu i stadsbiblioteket.

till förmån för Norrköpings stad. I de donationen åtföljande bestämmelserna förordnas i 1 §, att boksamlingen, på grund av att »allmänna Bibliothecsinnrättningar äga det naturligaste sambandet med de Allmänna Uppfostringswercken», bör höra till »Stadens publica så kallade Trivial Schola». I 2 § bestämmes, att biblioteket det oaktat på vissa bestämda tider skall vara öppet för allmänheten. Dessa och liknande förfoganden tyda onekligen på donators vidsynthet.¹ Den 10 dec. år 1801 invigdes det under rektor J. P. Westelius färdigbyggda nya läroverkshuset av stiftets biskop J. A. Lindblom och i mars följande år överflyttades de Lindahlska och Wadströmska samlingarna till skolan, där de uppställdes i skåp i solennitetssalen. Vikarierande rektor var då magister *Johannes Thilander*, som 1804 blev ordinarie rektor, men samma år avled. Han skänkte själv en samling om 71 volymer till skolbiblioteket, som finnas förtecknade i donationsboken.

Senare förvärv o. lokal-förhållanden

I donationsboken finnas härefter uppförda enstaka smärre gåvor av böcker t. o. m. år 1856, varefter boken avslutas med en lista på under H. Asplings rektorat (dock endast till 1867) förvärvade böcker.

En betydande tillökning erhöll biblioteket år 1863 och följande år genom donation av expeditionssekreteraren *C. W. Ringborg* (d. 1881) i Stockholm, som vid olika tillfällen överlämnade sammanlagt omkr. 7,000 band, åt vilka plats först bereddes i S:t Olai kyrkas sakristia. Läsåret 1865/66 antecknas en testamentarisk donation av omkr. 3,400 volymer, gjord av överingenjören *A. Alveik*. Samma år skänkte grosshandlaren *E. Swartz* 1,000 rdr rmt att användas till inköp vid auktionen å den boksamling, som den i Norrköping år 1879 avlidne medicine professorn *J. G. Collin* efterlämnat. Häri genom förvärvade biblioteket 500 värdefulla volymer. Till bibliotekets behov anslogs också en viss del av lärjungarnas inskrivningsavgifter, som i 1856 års läroverksstadga bestämdes till 50 öre rmt av varje lärjunge.²

Den 1 sept. 1868 invigdes den nya byggnad, som uppförts för Norrköpings läroverk. Under vårterminen 1869 uppställdes, nyordnades och katalogiserades skolans boksamling, som nu uppgick till över 12,500 band. Läsåret 1870/71 upprättades också ett särskilt

¹ Se utförligare härom »Wadströmska samlingarna i biblioteket» i *Norrköpings stadsbiblioteks och museums Handlingar*, I (1920), s. 35 ff.

² Inbjudn.-skr. 1/9 1868.

för lärjungarna avsett bibliotek, bestående av 150 band religiösa, historiska och naturvetenskapliga arbeten. Bland senare donationer kunna anföras: lagmannen m. m. friherre *F. J. Funcks* sterbhus 1878 350 volymer¹, brukspatron *P. A. Wassrin* genom testamente 1879 4,900 volymer jämte 300 kronor till bestridande av kostnaderna för böckernas flyttning, läsåret 1894/95 en större boksamling av grosshandlaren *C. Swartz*, 1898 f. år en samling böcker från rektor *Engholms* sterbhus, 1899 en större boksamling av doktor *I. Lyttkens*. År 1900 hade volymantalet genom dessa och andra gåvor vuxit till 25,000.

Från början av 1900-talet kunna antecknas donationer av grosshandlaren *O. Scherrini*, pastor *U. M. Lundgren* m. fl. År 1910 utgjorde volymantalet c:a 30,000 band. Vid läroverkshusets ombyggnad 1910—12 installerades boksamlingen i två rum (127, 128) i tredje våningen ovanpå musiksalen. Det mindre av dessa rum är avsett till expeditjonsrum och till förvaringsrum för lärjungebiblioteket, i det större rummet äro bord placerade för dem, som önska göra studier på stället. Biblioteket disponerar ännu ett rum (110) i samma våning, beläget intill högtidssalens läktare, vilket användes till magasinering av dupletter, tidningar m. m. Vid inflyttningen i de nyinredda lokalerna beräknades bibliotekets storlek till c:a 35,000 volymer, men under följande år kom det att betydligt minskas genom att stora delar av särskilt dess äldre bestånd överfördes till stadsbiblioteket (se mera härom vid detta) genom kungl. beslut den 21 nov. 1913. I läroverkets årsredogörelse 1921/22 beräknas det s. k. allmänna biblioteket och referensbiblioteket bestå av 13,376 verk i 24,543 volymer, lärjungebiblioteket av 796 verk i 1,157 band; antalet låntagare i det stora biblioteket utgjorde 119 med 197 boklån och i lärjungebiblioteket 190 med 1,085 lån.

Norrköpings stadsbibliotek

Grunden till Norrköpings stadsbibliotek utgöres av det av stadsfullmäktige år 1904 för en summa av 35,000 kronor inköpta De

Finspångs-
biblioteket

¹ Frih. *Funck* hade på sin egendom *Almsta* samlat ett större bibliotek. Han har gjort sig känd som en varm folkbildningsvän och grundade själv 14 sockenbibliotek. De från hans bibliotek härrörande böckerna, de flesta nu i stadsbiblioteket, ha ett exlibris »*Almsta Bibliotek*».

Geerska biblioteket på Finspång. Över detta bibliotek finnes tryckt en av dåvarande e. o. amanuensen vid Kungl. biblioteket B. Lundstedt utgiven katalog, som i inledningen behandlar Finspångsbibliotekets historia.¹ Den egentlige grundläggaren av biblioteket är överintendenten *Louis De Geer* (d. 1758), en sonson till den store Louis De Geer, som år 1618 förvärvade Finspångs bruk. Överintendenten De Geer har själv upprättat en katalog över biblioteket med titel »Finspångs Boksab»; i det på latin, svenska och franska författade företalet, daterat den 20 sept. 1747, finnes en redogörelse för bibliotekets dittillsvarande historia. Härav framgår, att biblioteket huvudsakligen hopbragts av överintendentens farbroder *Louis De Geer* (d. 1691) och honom själv. Dock torde en del av det äldre bokbeståndet, däribland inkunablerna, härstamma från stamfadern Louis De Geer.² En annan del synes ha tillhört presidenten Anders von Drake. Biblioteket, som vid överintendenten De Geers död uppgick till omkr. 8,000 band, ökades även av dennes son överkammarherren *J. J. De Geer* (d. 1809). Under förra hälften av 1800-talet övergick Finspång i utrikes-statsministern greve *Gustaf af Wetterstedts* ägo, under vilkens vård biblioteket betydligt tillväxte. Under hans arvingar däremot synes intresset för boksamlingen ha avtagit, i det att delar av samlingarna försålde; sålunda kom den stora gravysamlingen genom köp i juveleraren Chr. Hammers ägo.

*Ekman
biblioteket*

År 1856 inköptes hela Finspångs bruk av brukspatronen *C. E. Ekman*, som med det gamla biblioteket på Finspång förenade de boksamlingar, som han ärvt dels efter sin fader kommerserådet *G. H. Ekman* (d. 1847), dels efter sin svärfader överintendenten *F. A. von Schéele* (d. 1863). Brukspatron Ekman lät även inreda nya bibliotekslokaler vid den genomgående reparation, som Finspångs slott under 1870-talets förra hälft undergick. Under loppet av år 1876 inflyttades biblioteket i de nya lokalerna, varest det ordnades och katalogiserades av amanuensen Lundstedt. Hela boksamlingen bestod av 12,600 arbeten i 20,200 band och häften. Bland det mera värdefulla beståndet märkes en del handskrifter³ och inkunabler.⁴

¹ Katalog över Finspångs bibliotek. Stockh. 1883. 8°. 13, XXVII, 736 s.

² Enligt meddelande från f. riksbibliotekarien *E. W. DAHLGREN*.

³ Se *Hj. LUNDGREN* i anförda *Handlingar*, s. 27 ff.: »Brev och handskrifter».

⁴ Inkunabelsamlingen består huvudsakligen av rätt vanliga tryck, från Basel, Köln, Strassburg, Venedig. Dock förtjäna följande anföras: Eusebius, *Historia ecclesiastica*. [Utrecht: Nicolaus Ketelaer & Gerardus Leempt], 1474. Fol. (Campbell

Det av Norrköpings stad förvärvade Finspångsbiblioteket uppställdes till en början i rådhuset, då olika meningar rådde om bibliotekets framtida användning. Biblioteket hade visserligen inköpts för att därmed bilda grundvalen till ett Norrköpings stads bibliotek, men stadsfullmäktiges majoritet ville icke utan vidare ställa det samma under ledning av styrelsen för det år 1902 bildade folkbiblioteket i Norrköping. Genom beslut den 17 febr. 1905 uppdrogs emellertid åt styrelsen för Finspångsbiblioteket att tillsammans med styrelsen för Norrköpings biblioteksörening, d. v. s. folkbiblioteket, ävensom med delegerade för högre allmänna läroverkets lärarekår taga i övervägande lämpligheten av en sådan anordning, varigenom Finspångsbiblioteket och folkbiblioteket samt möjligen läroverksbiblioteket komme att bilda avdelningar av ett gemensamt stadsbibliotek.¹ Efter åtskilliga strider bestämde stadsfullmäktige den 2 apr. 1906, att Finspångsbiblioteket snarast möjligt skulle förenas med folkbiblioteket till ett under stadsfullmäktige stående fritt offentligt bibliotek, benämnt Norrköpings stadsbibliotek. På grund av omöjligheten att erhålla lämplig bibliotekslokal kunde detta önskemål dock icke förverkligas, förrän nuvarande kanslern för rikets universitet, förre statsrådet *C. Swartz* genom ett den 23 sept. 1912 dagtecknat gåvobrev för ändamålet skänkte Norrköpings stad en honom tillhörig större villabyggnad. Som villkor för denna storslagna gåva hade donator uppställt, att staden skulle i villans övre våning kostnadsfritt upplåta utrymme åt Norrköpings konstförenings samlingar. Då staden naturligtvis ingick på detta villkor, beslöt konstföreningen att till staden såsom gåva överlämna sina samlingar och fonder, varigenom Norrköping också kom i besittning av ett värdefullt museum. För att Villa Swartz bättre skulle kunna motsvara sin nya bestämmelse som bibliotek och museum företogs en inre omdaning av densamma, vartill ur den Trozelliska fondens avkastning anvisades 32,000 kronor. Ur samma fond beviljades sedermera

Stadsbibliotekets grundande

Den Swartzska donationen

711*); *Leben der Altväter*. Augsburg: Joh. Schönsperger, 1497. Fol. (Hain *8608); Leonardus de Utino, *Sermones aurei de sanctis*. [Köln: Ulr. Zell], 1473. Fol. (Voulliéme: Köln 740); Schedel, *Liber chronicarum*. Nürnberg: Ant. Koberger, 1493. Fol. (Hain *14508). Denna sista bok är ett svenskt krigsbyte, den härstammar från jesuitkollegiets i Olmütz bibliotek.

¹ J. BAGER-SJÖGREN, Norrköpings biblioteksfråga. Norrk. 1905. (Även som artiklar i *Norrköpings Tidningar*, febr. 1905.)

6,000 kronor för bibliotekets möblering. Även Norrköpings biblioteksörening överlät folkbiblioteket jämte sina övriga tillhörigheter till staden för att uppgå i stadsbiblioteket, som den 22 okt. 1913 högtidligen invigdes.¹

Stadsbibliotekets nuvarande bokbestånd och verksamhet

Stadsbiblioteket är indelat i en lärd och en populär avdelning, vilken senares grundstomme huvudsakligen utgöres av det gamla folkbiblioteket, som på grund av bekvämlighetsskäl till största delen är uppställt i expeditjonsrummet. Huvudmassan av det övriga bokbeståndet är uppställt i tio rum i den stora och rymliga bottenvåningen. Det är huvudsakligen Finspångsbiblioteket samt vissa delar av läroverksbiblioteket, som här förvaras. Under år 1917 inreddes också den översta våningen i Villa Swartz till bokmagasin, vartill stadsfullmäktige beviljat ett anslag av 4,250 kronor. Följande år överlämnades från h. allm. läroverkets bibliotek dels det Wadströmska biblioteket, c:a 2,000 band, dels c:a 6,500 volymer i skilda ämnen. År 1915 hade en första post om 350 volymer överlämnats. År 1919 överlämnades c:a 1,665 volymer. På grund av kungl. brev den 21 nov. 1913 har nämligen bestämts, att till stadsbiblioteket må överlämnas hela läroverkets bokbestånd med undantag av böcker m. m., som anses böra ingå i det för lärarna avsedda referens- och handbiblioteket eller i lärjungebiblioteket.² Efter år 1919 ha emellertid inga vidare depositioner från läroverksbiblioteket blivit gjorda i stadsbiblioteket.

Om verksamheten i stadsbiblioteket lämna de av stadsbibliotekarien i Stadsfullmäktiges Handlingar fr. o. m. år 1913 publicerade årsberättelserna upplysning samt en separat utkommen redogörelse för »Norrköpings stadsbibliotek och museum ^{22/10} 1913—^{22/10} 1918» (Norrk. 1918, 4°, 13 s.). I sistnämnda framhåller stadsbibliotekarien, att av bibliotekets avdelningar är det särskilt den populära och ungdomsavdelningen, som mest frekventerats, men även den mera vetenskapliga sidan av bibliotekets verksamhet har mer och mer ökat. Så har i ett särskilt rum i övre våningen sammanförts all biblioteket tillhörig medicinsk litteratur och här framläggas till

¹ Minnesblad från invigningshögtidligheten i Villa Swartz den 22 okt. 1913. Norrk. 1913. 8°.

² HJ. LUNDGREN, Norrköpings stadsbibliotek. Norrk. 1913. 8°. (Särtr. ur *Ostergöhl. dagbl.*, julnr 1913.) Se också årsberättelserna i Norrk. stadsfullmäktiges Handlingar 1913 ff.

begagnande de av Norrköpings läkaresällskap subskriberade tidsskrifterna, som sedan tillfalla biblioteket. Under den nämnda femårsperioden har biblioteket hållits öppet alla helgfria dagar kl. 11—2 m. och kl. $\frac{1}{2}$ 5— $\frac{1}{2}$ 9 e. m. (med vissa mindre inskränknin­gar för tiden 25 juni—24 aug.). Under år 1922 var biblioteket tillgängligt kl. 11—3 och $\frac{1}{2}$ 5— $\frac{1}{2}$ 8 (utom lördagar, då det stängdes kl. $\frac{1}{2}$ 7 samt 1 juni—1 sept., då det hölls öppet 11—2 och $\frac{1}{2}$ 5—7 med undantag för lördagseftermiddagarna). I medeltal har biblioteket varit besökt av 32,000 personer årligen och till ungefär samma siffra visar sig antalet hemlån uppgå under femårsperioden 1913—18. Under år 1922 har biblioteket varit besökt av 35,697 personer. Till hemlån ha utlämnats 55,303 volymer, en siffra, som visar stark ökning jämförd med föregående års, till läsning på stället ha framtagits 2,997 volymer åt 1,338 personer. Från andra bibliotek ha förmedlats lån av 171 volymer.

Bland förvärv sedan stadsbibliotekets tillkomst kunna utom de från läroverkets bibliotek överlämnade bestånden nämnas den *Kugelbergska* samlingen biografica (1,209 småtryck i 42 kapslar), skänkt år 1914 av f. statsrådet C. Swartz, den av familjen *Ringborg* överlämnade samlingen *Norrcopensia* jämte familjens släktpapper fr. o. m. år 1646, m. fl. mindre donationer. Den största donationen, som stadsbiblioteket hittills fått mottaga, består visserligen icke av böcker, men är icke desto mindre viktig för ett offentligt bibliotek, nämligen de stora *Wadströmska* plansch- och porträttsamlingarna i 165 stora foliokartonger (jämte en mängd lösa blad och planscher). Dessa samlingar hava hopbragts av en brorsonson till C. B. Wadström, komminister C. B. *Wadström* i Klara församling i Stockholm, och skänktes genom donationsbrev den 21 okt. 1919 till stadsbiblioteket av konsul och fru *Robert Göhle*. Under år 1921 erhö­ll biblioteket en större samling fransk litteratur av franska staten genom dess legation i Stockholm.

Bibliotekets personal består av en stadsbibliotekarie, en amanuens, två assistenter, en vaktmästare och en städerska. Bibliotekariens löneförmåner äro: begynnelse­lön 6,300 kronor med fyra ålders­ tillägg å 420 kronor; härtill kommer ett personligt lönetillägg av 500 kronor jämte dyrtidstillägg; amanuensen och assistenterna upp­ bära i begynnelse­lön 1,860 kronor med fyra ålderstillägg å 180 kronor (jämte dyrtidstillägg); vaktmästarens begynnelse­lön är 1,920

Senare för­
värv

Personal

kronor med fem ålderstillägg å 180 kronor samt bostad (ett rum och kök), belysning och värme (dock avdragas 500 kr. å lönen för bostadsförmånen); städerskan slutligen är avlönad med 25 kronor i månaden samt har fri bostad (ett rum och kök) jämte fri belysning och värme.

Stat

Bibliotekets stat balanserar för år 1921 på 50,065: 90 kronor; härav utgöra löner med dyrtidstillägg kronor 23,306: 59, till bokinköp och bindning ha använts 10,363: 36 kronor, posten bränsle, lyse och vatten går till 5,022: 50 kronor. Stadsfullmäktiges anslag till biblioteket uppgår jämte dyrtidsanslag till 41,950: 59 kronor.

VÄSTERVIK

Högre allmänna läroverkets bibliotek

I Gustaf II Adolfs privilegier för Västervik anbefalldes staden att inrätta en god räkneskola och 1643 beslöt riksdagen att där upprätta en trivialskola. Då Johannes Törning introducerades som rektor 1660 fanns, enligt vad han omtalar, »ingen book ved scholan, hvarken gammall eller ny, lijten eller stor». Två gånger förstördes staden under 1600-talet genom eldsvåda, och skolan har följt stadens öden.

Läroverkets boksamling har under äldre tid huvudsakligen bestått av läroböcker och lexika för utlåning åt mindre bemedlade lärjungar. Ett bibliotek kan först sägas ha grundats genom rektor *Malmströms* (d. 1835) donation, sedermera följd av komminister *S. Bleckertz'* (d. 1843). Av ännu större betydelse var dock den bokgåva, som erhöles genom testamente av rådmannen *Erik Havton* (d. 1848), som även i övrigt varit läroverkets välgörare. Hans donation innehöll bl. a. samlingar till traktens historia och beskrivning, och dessa kompletterades några år senare genom en gåva av hans efterlevande maka, som överlämnade några av honom gjorda uppteckningar rörande »Seder och bruk, fördomar, vantro och vidskepelse i Tjust, ordspråk samt anteckningar öfver munarten i Tjust».

Riksdagen 1856—58 beslöt att i Västervik upprätta ett på realinjen fullständigt elementarläroverk, och fr. o. m. 1860 erhöles läroverksbiblioteket i kollegan *C. L. Hanström* en nitisk och förtjänstfull

bibliotekarie, som under 21 års tid skötte biblioteket, ordnade det och efter mönster av katalogen över Uppsala studentförenings bibliotek uppgjorde en realkatalog över bokbeståndet.

Under läsåret 1859/60 erhöll läroverksbiblioteket 107 band av det 1855 stiftade Läsesällskapet för skandinavisk litteratur i Väster-vik och under de följande åren har sällskapet regelbundet lämnat böcker till läroverksbiblioteket.

1861/62 och följande år överlämnades från Linköpings stifts-bibliotek av dess dupletter i allt bortåt 500 band och häften, huvud-sakligen äldre verk i teologi, juridik, naturvetenskap, filologi, his-toria och lärda sällskaps handlingar.

Bland övriga något större bokgävor, som kommit läroverks-biblioteket till del, kunna nämnas prosten i Locknevi *Paul Levin Ahlborgs* efterlämnade boksamling, skänkt av bibliotekarien i Lin-köping *L. C. Wiede* (1866/67), och läroverkets förste bibliotekarie adjunkten *Hanströms* bibliotek, 570 arbeten (1881/82).

Bokbeståndet utgjorde i slutet av vårterminen 1922 12,415 band. Biblioteket hålles öppet tre halvtimmar i veckan. Antalet lån ut-gjorde läsåret 1921/22 1,302 till 121 låntagare.

Läroverksbiblioteket och ungdomsbiblioteket, vilket senare första gången nämnes 1912/13, äro ej skilda. Läsrum saknas. För under-håll och tillökning av biblioteket har i medeltal under de sista fem åren använts ett belopp av 360: 41 kronor; för läsåret 1921/22 var summan 422 kronor.

EKSJÖ

Realskolans bibliotek

Eksjö skola, som kan ledas tillbaka till Karl IX:s tid, ombildades 1858 till ett femklassigt elementarläroverk, som 1905 övergick till en (följande år sexklassig) realskola; 1913 invigdes en ny läroverks-byggnad, och med läsåret 1915/16 förenades realskolan med ett kommunalt gymnasium.

I november 1918 bestod biblioteket av 1,137 band, upptagande 53 hyllmeter. Det förvaras i ett rum, som är något mindre än de van-liga klassrummen, men med samma anordningar för ljus och värme (elektriskt ljus och värmeledning).

1875 påbörjades en accessionskatalog över biblioteket och denna har också sedan fullföljts. Däremot finnas inga andra kataloger fullständiga. 1862 trycktes en »Katalog över Ekeshöj elementarläroverksbibliotek», vilken sedan givits ut i nya upplagor 1860 (+Suppl. 1869), 1880, 1889 (+ Tillägg 1894).

Av biblioteks- och materielkassans inkomster ha för bibliotekets räkning under åren 1918—21 använts i medeltal blott 477: 78 kr. per år.

Biblioteket har hållits tillgängligt två gånger i veckan; över antalet utlånade volymer har ingen regelbunden statistik förts, men under läsåret 1918/19 utlånades 327 volymer till 66 låntagare.

Något särskilt *lärjungebibliotek* finnes ej och har ej kunnat anskaffas på grund av bristande tillgångar. Biblioteket äger ett femtiotal ungdomsböcker, som dock enligt rektors uppgift till största delen genom flitigt begagnande äro »så nötta, att de egentligen borde avskrivas».

VIMMERBY

Samskolans bibliotek

Samskolan äger ett litet bibliotek, som 1918 beräknades till 1,163 volymer med ett upptaget hyllutrymme av 30 m. Dessutom finnes ett särskilt referensbibliotek, som vid samma tid räknade 692 volymer böcker och 14 band musikalier. För inköp har läroverket under de sista fem åren kunnat i medeltal disponera kr. 62: 77 per år.

Till allmänna biblioteket finnas nominal- och realkatalog på kort, till referensbiblioteket real- och accessionskatalog i bokform.

Både allmänna biblioteket och referensbiblioteket äro uppställda i kollegierummet och begagnas av lärarna, när de så önska. Någon uppgift om boklån och biblioteksbesök föreligger ej.

Lärjungebiblioteket räknade 1918 110 band. Det har riktats genom gåvor och genom avkastningen från två små fonder: Vimmerby sparbanks lärjungebiblioteksfond å 200 kr' och rektor Alfr. Björklunds fond' (urspr. 236 kr.) för inköp av böcker att utlånas åt obemedlade lärjungar. Nominal- och accessionskataloger i bokform

finnas upprättade. Biblioteket hålles öppet två gånger i veckan, och utlåningen belöpte sig under åren 1913/14—1917/18 till i medeltal 612 volymer per år.

VADSTENA

Samskolans bibliotek

Vadstena hade en skola redan i slutet av 1400-talet. Dock är intet känt om dess bibliotek. I uppgifterna till uppfostringskommittén 1813 anges uttryckligen, att intet bibliotek fanns vid skolan.

Skolan är nu en samskola och äger ett bibliotek, som vid läsårets slut 1921/22 räknade omkr. 3,670 verk i omkr. 5,230 band. Hyllutrymmet belöpte sig 1918 till närmare 150 meter. Ett referensbibliotek på omkr. 450 böcker finnes. För inköp har från läroverkets biblioteks- och materielkassa under de senaste fem åren kunnat i medeltal disponeras kr. 157: 10.

Av kataloger finnes endast realkatalog, påbörjad före 1890, samt för de senare åren accessionskatalog, bägge i bokform. Katalogisering av biblioteket pågår.

Biblioteket har hållits tillgängligt en halvtimme i veckan. Antalet boklån under året 1921/22 var 18 och antalet låntagare 5.

Referens- och lärjungebiblioteken äro inrymda i kollegierummet; det övriga biblioteket i rektors expeditjonsrum samt i ett rum, beläget under detsamma. Särskilt läsrum saknas. Utrymmet för referens- och lärjungebiblioteken är mycket begränsat.

Ett *lärjungebibliotek* är inrättat och bestod vid sista läsårets slut av 247 verk i 312 volymer. Från läroverkets biblioteks- och materielkassa har under de sista fem åren i medeltal för lärjungebiblioteket utgivits kr. 49: 77.

Antalet utlånta band utgjorde 1921/22 600 och antalet låntagare under samma tid 83.

SKARA STIFT

SKARA

Skara stifts och allmänna läroverks bibliotek

*Domkyrko-
biblioteket*

Ehuru Skara icke fick gymnasium förrän 1641, hade det dock därstädes sedan långt tillbaka i medeltiden existerat en skola vid domkyrkan under domkapitlets ledning. Denna domkapitelsskola åtnjöt stort anseende och var mycket besökt. Skolan var också försedd med bibliotek, som förvarades i domkyrkans bokkammare. Bland Skara stifts medeltida biskopar funnos flera, som voro intresserade för biblioteket och helt säkert riktade detsamma genom gåvor och inköp. Så skänkte Bengt den gode (d. omkr. 1190) till domkyrkan en bibel, som han köpt i England.

Den dyrbaraste donationen fick domkyrkobiblioteket mottaga 1475, då det erhöll magister *Beros* bibliotek om 138 volymer. Såsom nyare forskningar visat¹, är denne Bero identisk med Bero Magni de Ludosia (från Lödöse), vilken 1429 inskrevs vid universitetet i Wien. Efter att ha promoverats till artium magister, blev han 1433 »magister regens» därstädes, och i denna egenskap föreläste han för den akademiska ungdomen under mer än 30 år. Han hade emellertid innehaft ett kanonikat i Skara, blev sedan domprost därstädes och 1462 biskop, ehuru han aldrig brydde sig om att uttaga vederbörlig fullmakt, varför påven 1465 kasserade hans utnämning. Över *Beros* donation finnes en medeltida förteckning i Riksarkivet. Den hade redan 1863, dock på ett ganska felaktigt sätt, avtryckts av Reuterdahl i hans Svenska kyrkans historia (III: 2, s. 562—67). Nyligen har den omtryckts av Gottfrid Carls-

¹ G. CARLSSON, Vårt största enskilda medeltidsbibliotek och dess ägare. (*Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-våsen*, 1918, s. 228—38.)

son.¹ Beros bibliotek, som naturligtvis huvudsakligen bestod av handskrifter, räknade ett 90-tal teologiska, omkr. 20 filosofiska och naturvetenskapliga och ett 10-tal juridiska, särskilt kyrkorättsliga arbeten. Förteckningen innehåller i slutet en intressant anteckning om att kaniken Arvidus 1475 lånat några arbeten ur domkyrko-biblioteket, dock ej ur Beros samling.

Av det medeltida biblioteket i Skara återstå nu blott några få obetydliga rester: ett par missalen, en konkordans från 1300- eller 1400-talet, ett grekiskt manuskript och ett par paleotyper. Eldsvådor och danskarnas härjningar, som flera gånger drabbat Skara, ha nog varit huvudsakliga orsaken till detta sorgliga faktum. Men vårdslös ledning har väl också sin andel i förstörelsen. Böcker skänktes bort eller behölls av läntagarna. I Kungl. biblioteket finnes nu en paleotyp: Biblia latina cum postillis Nicolai de Lyra, Nürnberg: Koberger, 1487, som biblioteket förvärvat på Banérska auktionen 1876. Den har ägts av Sveno Jacobi, den förste protestantiske biskopen i Skara (1530—1544), som på insidan av pärmen till P. 1 antecknat, att han fått den av Skara domkyrka 1509, men att han mottagit den »cum protestatione quod ab ecclesia nequaquam proprietas alienetur».² Sveno Jacobi (som 1544 avgått från episkopatet) uttog i sterbhuset efter sin år 1545 avlidne efterträdare Ericus Svenonis Hjort ett »bokafat» med 6 à 8 böcker under förklaring, att böckerna tillhörde domkyrkan.³

Från den återstående delen av 1500-talet finnes ingen annan uppgift om domkyrkans bibliotek än ett inventarium från 1583 i Kammararkivet, som avtryckts av F. Ödberg i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift, H. 4/5, 1888. På sid. 84—85 uppräknas det 9 »Böcker» jämte 3, som »R. Dom:s Episcopus (Jacobus Johannis Westrogotus) haff:r kiöpt».⁴ Domkyrkans bibliotek skulle således då ej ha räknat mera än 12 böcker. Det medeltida beståndet torde ej varit uppmärksammat.

¹ G. CARLSSON, Mäster Beros af Ljödöse bibliotek. (Ibid., 1922, s. 129—42.)

² I. COLLIJN, Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare. 4. (Sam-laren, 1906, s. 103.) I samma uppsats omnämnas flera andra böcker, som tillhört Sveno Jacobi och andra Skarapräster, och som möjligen också härstamma från domkyrkans bibliotek i Skara (nu i Kungl. biblioteket).

³ Västergötl. forn.-förenings tidskr., H. 8/9, 1897, s. 53 och 60.

⁴ Schara Domkyrkies Inventarium som Nicolaus Joannis Leffrerat haff:r D: no Jonæ Laurentii thenn 17 Maj A:o 83 och är öfversedt aff Lauris Håkonson och Mat-

Om domkyrkobibliotekets öden under 1600-talet finnas just inga underrättelser. Domkapitlets protokoll m. m. äro för denna tiden mycket defekta. Förökningen och begagnandet torde nog varit mycket ringa. Anteckningar i böcker ge oss någon liten upplysning.

En upplaga av Luthers tyska skrifter i 9 volymer bär anteckning om, att den skänkts till Skara 1614 av arvingarna till Arwed Swahn till Kolltorp. Theod. Sneffii In Esaiæ proph. vaticinia, Tubing. 1583 fick biblioteket 1618 från sterbhuset efter kyrkoherden Joh. Magni i Hjälsstad. Lånerörelsens ringa omfattning torde framgå bl. a. därav, att man begagnat sig av de rena bladen i slutet av en bok (Petrus Gregorius Tholosanus, Syntagma juris universi, Francof. 1599. Stor fol.) för att där anteckna boklån. Där äro sådana antecknade från åren 1654, 1661, 1674 och 1675. Det är tydligen med full avsikt man här upplagt sin lånejournal, vilket framgår av överskriften:

»Anno 1654 et seqq. subscriptos templi Scharensis Libros, subscripti mutuo
sumpserunt

Et restituerunt».

Och biskopen själv börjar: »Ego Andreas Amberni Omænius fateor me sumpsisse decimum Tomum Lutheri Germanicum, in Genesin, ad cap. 25. die 2. Nov., huius anni. Hunc restitui Anno 1657 6. Junij».

thias Grunn Borgemestare udij för:de Schara. (Nils Johannis Räkensk. 1581—83, Kammarkollegii arkiv.)

Böcker.

Concordantiæ biblorum	1 st.
Eusebius	1 »
Bulingerius in Epist.	1 »
Nicephorus	1 »
Brentius in Esaiam	1 »
Brentius in Johan[nem]	1 »
Officiale	1 »
Graduale	1 »
Psalmebogh	1 »

Böcker som R. Dom:s Episcopus Jacobus Joh. Westrogotus biskop
1570—1593, död 1602 hafv:r köpt:

Novem thomi Jeronimi för penngr:r	20 dal:r
Quinque thomi Ambro[sii] för penngr:r	9 »
Cyprianus för penngr:r	1 »

Kyrkiokista 1 med all sin behoring.

Först mot slutet av 1600-talet göras förberedande anstalter för bibliotekets förökande, ehuru det dröjer ett stycke in på nästa århundrade, innan de omsättas i handling.

Innan vi övergå till detta ämne, kan det vara av intresse att anföra ett utdrag ur Skara domkapitels protokoll¹ för den 20 febr. 1695, där en ämbetsåtgärd av en rikets generalbibliotekarie prof. Elias Obrecht, bibliotekarie i Uppsala samt tillika detta år utnämnd till kungl. bibliotekarie i Stockholm², omnämnes på följande sätt:

«11) Professoris Eliæ Obrechts bref i Upsala, der uti han skrifwer om åthskillige ärender, i synnerhet att Bibliothecarius will augere och ornare nostram Bibliothecam. Item att Catalogus, på alla böcker uti Gymnasio som i domkyrckian skall upsättias och öfwersändas, skall skrifwas Locus impressionis och annus, och numerus materi-arum uti hwart bandh, om thet finnes några flera materier uti them, skall noga efftersees». — Vad resultat, som framgått ur denna generalbibliotekariens hänvändelse, är obekant. Ämbetet torde väl ha upphört med Obrechts snart timade död (1698).

Den 26 nov. 1695 utfärdas en kungl. resolution, varigenom på biskop Petri Rudbeckii »underdt insinuerade memorial» anslås 50 daler smt av domkyrkomedlen »till nödige och nyttige böckers anskaffande, hvaraf i längden ett Bibliothec må kunna formeras». Detta Rudbeckii memorial stödde sig på det tidigare kungl. brev till ärkebiskopen av den 6 nov. 1693, angående anskaffande till rikets domkyrkor av de »bästa theologiske böcker», för vilket här tidigare blivit redogjort.³ Under de följande åren behandlades bokinköpsfrågan upprepade gånger, utan att det dock blev något resultat av. Och domkapitlet fann sig ibland nödsakat att använda de reserverade medlen för annat ändamål.³

¹ Lektor Sven Dahlgren i Skara, som är sysselsatt med registrering av domkapitlets arkiv, har benäget lämnat anvisning härom liksom om andra ställen, som röra biblioteket.

² Se ovan under den allmänna historiken.

³ Följande utdrag ur domkapitlets protokoll kunna vara av intresse (de bägge sista ur en vol. konceptprotokoll 1703—04):

1699. 29 mars. »Abs. R:ndo Epō. 10) Wid slutit påminte Consistoriales, att åhrl. måtte Böcker köpas till Bibliotheket för the 50 Dlr Smt, som högstsahl. Kungl. Majjt bewiljat af domkiörckans medell.

1700. 17 dec. »Absente Reverendissimo Epō. 8) Påminte Hr Probsten Bredberg om the 50 Dlr Smt, som äro bewiljade till Theologiske Böckers

Äntligen 1704 gjorde den nye biskopen *Jesper Swedberg* slag i saken. Då inköptes från Stockholm 48 arbeten för 864 daler kopparm. (inkl. frakt). Inköpen fortsattes de närmaste åren. 1709 inköptes en samling böcker efter biskop Zach. Edsberg och 1711 en ur dömprosten Löfgrens bibliotek. Och år 1713 erhöll domkapitlet kungl. senatens tillstånd att få inköpa 7 st. av biskop Swedbergs *egna* arbeten. Dessa inköp under Swedbergs tid äro införda i ett särskilt häfte, som förvaras i bibliotekets arkiv och inledes med en av Swedberg uppsatt och av domkapitlet underskriven instruktion¹ för vårdaren av domkyrkans och gymnasiet's bibliotek. Domkyrko-sysslomannen tjänstgjorde som bibliotekarie. Alla dessa inköp gjordes

åhrl:a inkiöpande huru der med skall blifwa. Om icke Consist:m borde sig af den Kongl. Nåden tidsigt betiena, att icke något annat kan härpä framdeles inwändas.

1701. 26 jan. »In pleno Consistorio. 3) Såsom H. Mt allernådigt består utaf domkyrkomedlen åhrl. någre penningar till ett Bibliotheks uphandlande; altså slötz, att ett register skulle upsättas på en hop nyttige och nödige auctores, hvilka sedan för samma penningar upkiöpas.
1701. 10 juli. »In pleno Consistorio. 11) Efter domprostens och de andre Consistorialium påminnelse nu såsom tillförende slutades, att upsättas skulle med thet aldä första ett register på the nödigste böcker till ett bibliotheque här wid Scara i följe af K. Mts långt för detta utfalne resol.»
1701. 21 aug. »1) Communicerades med Dnn. Consistorialibus en catalogue på en hop böcker, som wart nedsänd till Högwyrdige Biskopen ifrån Högährewyrdige Hr Professor Norrman. (Dupletter från Uppsala, där Norrman var bibliotekarie?)
1703. 15 jan. »2:do. Utaf tillfälle att något taltes om Kl. förordningar angående domkyrkokostipend. fan man nödigt, att blifwa wid K. Mts tillstånd att få kiöpa för 50 Dlr Smt af domkyrckans medel böcker åhrl., som nödige äro. Emedlertid är han ombetänkt att göra en uppsattz på sådant, och på hwad sätt the kunna bäst uphandlas: dock så, emedan domkyrkan nu behöfwer 500 Dr Smt till orgewärckets reparation och något til en quarns upsättande i Marums Ström at en begynnelse görs med 100 Dr Smt till böcker, så att ej alt, som står tillbaka och på 7 åhr intet är affördt uti räkningarne tagas ut på en gång.»
1703. 29 apr. »Uplästes Högwyrdige Biskopens bref, dat. Upsala d. 22 hujus . . . . (4) Att högw. Biskopen måtte få en uppsattz på the böcker, som domkyrckan nu äger och huru många äro i förråd att kiöpa böcker för til ett bibliotheque efter k. förordning. — Res. Det förra är skedd af Hr Luth redan; det andra sker i dag med påsten.»

¹ Se bilaga nedan s. 156—57.

för domkyrkobiblioteket och äro i den af Sven Wilskman upprättade bibliotekskatalogen 1748 märkta med domkyrkans signum. De sista speciellt för domkyrkobiblioteket gjorda inköpen torde ha skett på 1740-talet. Det yngsta tryckåret för en med domkyrkans signum försedd bok är 1742. Vid räkning av de i Wilskmans katalog upptagna domkyrkoböckerna finner man dem uppgå till 169. Av dessa torde omkr. 147 vara förvärvade under tiden 1704—1716, vilket framgår av den ovannämnda Swedbergska inköpskatalogen.

Av krigsbyteslitteraturen är det blott en bok, från jesuitkollegiets i *Braunsberg* bibliotek, som angivits tillhöra domkyrkobiblioteket.

Domkyrkobiblioteket, som hittills förvarats i domkyrkans bokkammare, flyttades den 28 okt. 1746 tillsammans med »Scholans och Gymnasii Böcker uti Bibliotheket öfwer Proban» enligt en anteckning i ett exemplar av 1541 års svenska bibel av dåvarande rektor för gymnasiet M. A. Lidtgren, som med anledning av dagens betydelse överlämnade sina »Sahl:a föräldrars Huus-Bibel» till gymnasiebiblioteket.

Skara fick, som förut är nämnt, gymnasium först år 1641. Till gymnasiet hörde, såsom framgår av det föregående, ett bibliotek, skilt från domkyrkobiblioteket. Luth¹ och andra påstå, att det blivit bildat först efter 1724 till följd av den nya skolordningen av detta år, men det har tydligen funnits böcker förut. I läroverkets äldsta bevarade räkenskapsbok, befintlig i läroverkets arkiv, finnes för läsåret 1687/88 ett »Inventarium Gymnasii vti Böcker», där 16 arbeten uppräknas och dessutom 22 st. musikalier, oftast i flera ex. De flesta böckerna återfinnas i inventariet för 1711/12 och biblioteket är ytterligare tillökadt. Gymnasiet hade också skolböcker på lager, såsom bl. a. framgår av inventariet 1693/94. I kungl. förordningen den 31 jan. 1693 stadgas (kap. 1: § 8), att »Biskoparne skola sig om befrita att Gymnasia och Scholor uti deras Stift warda försörjde med nödvändige och i thenna Ordningen opteknade Böcker, som wäl ock rätt efter de bästa Editioner äro tryckte, lagandes, att uppå dem må alltid för skäligt värde wara ett godt förråd». Huruvida detta stadgande lett till någon efterföljd i Skara framgår icke av handlingarna. I domkapitlets protokoll för den 6 febr. 1695

*Gymnasiets
bibliotek*

¹ W. LUTH, Catalog öfver Skara kongl. gymnasii bibliothek (Skara 1830), s. VII.

mom. 17 finnes följande: »Påminste Eps att måtte äntel. skrifwas effter the Böcker som fattas wid Scholan».

Inköpen för bibliotekets räkning synas ha börjat först några år efter skolordningens utfärdande. Vid domkapitlets sammanträde den 21 aug. 1728 påminner prosten J. Sidrenius »om Gymnasii Bibliothecque, at begynnelse til thes inrettande motte med första göras». I Wilskmans katalog 1748 äro omkr. 370 arbeten betecknade som tillhöriga gymnasiebiblioteket.

Det förenade
biblioteket

År 1746 flyttades, som redan anförts, gymnasiet och domkyrkans bibliotek ihop. Sedan det nya bibliotekshuset 1748 blivit taget i bruk, tyckes icke vidare någon skilnad ha existerat mellan de bägge biblioteken, utan de ha ständigt varit förenade till ett bibliotek, som länge benämnes Skara Kongl. gymnasii bibliotek. På senare tider benämnes det *Skara stifts och allmänna läroverks bibliotek*. Det förvaltades emellertid ända intill våra dagar av domkapitlet, som också bestämde om inköpen.

Biblioteket växte så småningom, huvudsakligen genom donationer, vilka dock först mot slutet av 1700-talet och sedermera under 1800- och 1900-talen togo någon större fart. Under 1700-talets mitt är den enda större donationen den från prosten *Sv. Wahlberg* i Alingsås (d. 1749).

År 1764 uppger d. v. bibliotekarien A. Siberg bibliotekets storlek till 900 volymer.¹ När 1773 bibliotekariatet övertogs av lektor P. Luth omfattade biblioteket 1,000 volymer (däri inräknade en del dupletter).² När han 1803 frånträdde sin befattning räknade biblioteket 4,000 volymer. W. O. Luth, som 1808 blev bibliotekarie och sedermera verkade som sådan i 36 år, uppger 1814 till uppfostringskommittén bibliotekets storlek till 6,000 volymer. När Luth år 1830 utgav den tryckta katalogen över biblioteket, räknade det mer än 11,000 volymer. 1858 uppskattades biblioteket till omkr. 18,000 band. Nu uppgår det till omkr. 40,000 volymer.

I Skara stiftstidningar (och andra Skaratidningar) samt senare

¹ *Sv. Mercurius*, 1764, s. 942—43.

² Luth ger i *Nya lärda tidningar*, 1774, s. 241—43 en kortfattad skildring av gymnasiebibliotekets historia. Han uppräknar några rara böcker, däribland flera paleotyper. »Theologer och exegeter, och i synnerhet en stor mängd patres utgöra för öfrigt bibliotekets största och betydligaste samling». I avseende på handskrifter säger han: »Manuscripter träffas här inga, utan åtskilliga gamla Missaler och Choralböcker».

i läroverkets årsredogörelser upptagas donationer till biblioteket, av vilka i det följande några av de viktigaste anföras.

Borgmästaren i Mariestad *Jonas Wollin* 1757 (?): ett band med ytterligt rara svenska tryck, bl. a. flera av boktryckaren P. Grijs i Uppsala (se nedan).

Professor *Sven Hof* 1792 (?): en större samling litteratur (c:a 450 arbeten) och en mängd handskrifter, flera av Hofs egen hand.

Prosten *Cl. Bjerchander* 1795: De Geer, Mémoires pour servir à l'histoire des insectes. 9 vol. 4°.

Kontraktprosten *A. Timberg* 1797: en samling böcker, bl. a. många av Sylvester Phrygii skrifter.

Kyrkoherde *J. P. Rhodin* 1800: bl. a. en fransk bibel av år 1533 (La sainte bible. Anvers 1533. Fol.).

Gymnasisten *Ol. Dyrén* 1800: flera gamla brev och handlingar jämte ett gammalt före 1574 handskrivet ex. av stads- och landslagen.

Förste expeditionssekreteraren *Noring* 1801: några egenhändiga handskrifter av biskop J. Swedberg: Sabbats Ro (2 vol.), Pharus biblica (2 vol.), Svensk ordbok (5 vol. 4°).

Kontraktprosten *J. Bilmark* 1802: ett år 1589 handskrivet ex. av lands- och stadslagen, Kon. Göstoffs gårdsrätt, m. m.

Komminister *Joh. Sparrström* 1803: Doct. Luthers Husspostille; fordansket aff Knufflock. Khvn 1577.

Frih. *Gabriel Posse* till Säby 1804: 62 vol. diverse litteratur.

Lektor *O. Knös*' (d. 1804) sterbhus: en stor samling handskrifter, särskilt Vestrogothica, latinska och svenska dikter, Knös omfattande korrespondens.

Kontraktprosten *Z. Tidbloms* sterbhus 1805: några böcker samt 2 handskrifter: Nehrmanni Jurisprudentia ecclesiastica och Immanuel eller Michael och hans Englars strids- och segersång.

Prosten *Joh. Otter* i Gökhem 1806: 240 vol. i varjehanda ämnen.

Adj. *A. M. Lillgegren* 1806: en samling böcker och manuskript samt svenskt historiskt småtryck från 1600- och 1700-talen.

Prosten *L. G. Retzius* 1806: ett stort antal böcker, samt en samling manuskript rörande Karl XII:s historia.

Prosten *O. Sundholm* 1806: bl. a. en egenhändig handskrift av J. Swedberg: En christelig predikan om Herrans hel. sabbatsdag 1690.

Prof. *P. Hernqvist* (d. 1808): hans efterlämnade boksamling.

Lektor *Samuel Juslenius* 1809: hans hela efterlämnade vackra boksamling. Dess storlek uppges något olika: 600, 800 och 1,000 vol. (Särskild donationskatalog i bibliotekets arkiv.)

Ingeniör *B. Risberg* 1812: 26 st. kungl. och privata personers brev, samt dombrev, de äldsta från 1400-talet; 12 st. på pergament och 14 på papper.

- Komminister *J. O. Wahlén* 1814: 12 arbeten, varibland *Den rette Ordinantz*. Khvn 1582.
- Kanslirådet *Carl Kämpe* 1815: hela hans vackra boksamling, efter avdrag av dupletter omkr. 3,000 vol.
- Kapten *B. Hall* 1817: *Athan. Kircherus, Obeliscus Pamphilius*. Romæ 1650. Fol. (Har tillhört De la Gardies bibliotek.)
- Fältkamrer *C. Almberg* 1818: en samling böcker, varibland flera 1500-talsböcker.
- Gymnasisten *Er. Moberger* 1820: *Messan på svenska och En Handbok*. Ups. 1541; Then Sv. kyrkeordningen, Sthlm 1571.
- Kyrkoherde *Bernh. Odström* 1820: 4 isländska tryck. Skalholt 1688.
- Kyrkoherde *Christ. Hasselgren*: genom testamente efter denne fick biblioteket 1824 en större donation på omkr. 500 vol. »goda och till en del sällsynta böcker, mest i teologiska ämnen».
- Biskop *Th. Weidmans* (d. 1828) sterbhus: en dyrbar samling orientaliska manuskript, varibland ett vackert ex. av Koranen.¹
- Major *L. Gyllenhaal* 1832: 50 st. brev av kungl. personer, 30 st. perm-brev samt flera till större delen originalhandskrifter.
- Prosten *Bengt Jungblad* i Sorunda överlämnade 1833 1,500 rdr bko, varav 500 rdr ofördröjligen kunde användas till inköp av böcker, som ansågos nödvändiga, det övriga förräntas för bibliotekets räkning.
- Lektor *Wilhelm Olof Luth* (d. 1844), som sedan 1808 nitiskt verkat som bibliotekarie, överlämnade 1843 sin av fadern ärvda och av honom själv förökade boksamling, som uppgick till omkr. 5,000 vol. och i vilken särskilt de historiska disciplinerna, men även den klassiska och moderna vitterheten voro rikhaltigt företrädda. Detta är den största donation, som gymnasiebiblioteket någonsin fått emottaga. (Särskild donationskatalog i bibliotekets arkiv.)
- Carlanderska* donationen 1847: c:a 800 volymer, särskilt historia och topografi. (Särskild donationskatalog i bibliotekets arkiv.)
- Domprosten *J. Torin* och Prof. *A. Knös*s överlämnade 1847 c:a 300 porträtt i gravyr, etsning och stentryck.
- Göteneds församling 1847: ett avlatsbrev för Göteneds kyrka, utfärdat av biskop Brynolf 1480.
- Ekby församling 1847: ett avlatsbrev för Utby annexkyrka, utfärdat av biskop Hans Marquardi 1467, samt några kvittenser och handlingar från 1500-talet.
- Domkyrkosyssloman *J. P. Carlmark* 1851: en handskrift *Biblisk namnspegel* av O. Kolmodin.
- Prosten *Cl. Odhners* sterbhus 1852: 14 band anteckningar ur Swedensborgs skrifter.
- Domkyrkosyssloman *J. P. Carlmark* 1855 (genom gåvobrev av 1847):

¹ Donationen omnämnd i *Samlaren* (Strängnäs 1830), Nr 28, sp. 223.

35 nr handskrifter, varibland många Vestrogothica, originalbrev av kungl. personer, musikalier samlade i Tobolsk 1715 av svenska fångar.

- Boktryckare *P. Hedenius'* sterbhus 1858: en större samling böcker, särskilt svenska.¹
- Fru *Johanna Gudheim* i Hvarf 1861: 3 st. minnesböcker, som tillhört kanslirådet C. Kämpe, samt en annan handskrift Regum, reginarum, principum, ducum etc. Chirographia curiosissima magno studio collecta . . . ab Henrico Jacobo Sivers P. & P. in Tryserum 1738.
- Domprosten *Jos. Wallins* sterbhus 1864: Bibliotheca classica latina. Paris 1822—32. 78 vol.
- Rektor *N. L. Ahlberg* 1867: 204 vol. diverse engelska och franska litterära tidskrifter.
- Pastor *C. E. Rödholms* sterbhus 1867: en samling böcker om nära 300 vol.
- Fru överstelöjtnantskan *Wahlfelt* 1869: 17 st. originalbrev av kungl. personer.
- Biskop *J. A. Butsch* 1870: Acta historico-ecclesiastica Th. 1—19, Beyträge zu den Actis Th. 1—2, Nova acta historico-ecclesiastica, Th. 1—6. 1737—65.
- Domkyrkosysslomannen *J. P. Carlmarks* sterbhusdelägare 1870: en större samling manuskript rörande Västergötlands historia och topografi.
- Biskopinnan *Butsch* 1876: 219 vol. av biskop Butschs dyrbara boksamling.
- Patron *Tell Lundberger* 1877: »Wärser författade af den narraktiga Bellman.» Ms. med teckningar.
- Kapten *Vollrath Tham* 1880: 13 st. brev rörande gårdar i Bjerka socken 1640—1660.
- Riksarkivet 1884: omkring 1,400 vol. i historia, litteratur m. m.
- Doktor *Gustaf Berggren* 1893—97: diverse handskrifter rörande Västergötland.
- Biskop *Beckmans* sterbhus 1895: en stor samling böcker, huvudsakligen teologi.
- Frih. *P. Hierta* 1898: en inkunabel.
- Major *K. R. E. Leijonancker* 1900: Revue des deux mondes 1851—1880. 154 vol.
- Registrator *F. F. Flachs* sterbhus 1910: en större samling böcker i svensk klassisk litteratur, biografi, historia.
- Kontraktprosten *A. Rudbergs* sterbhus 1913: en större boksamling, innehållande huvudsakligen botanisk litteratur.
- Professor *B. Hasselberg* 1917: en samling böcker.

¹ I en volym i denna samling har G. LINDSTEN funnit några anonyma brev om 1809 års revolution och regeringsformens tillkomst, som han publicerat i *Hist. Tidskr.*, 1918, s. 179—205.

Apotekare C. Victor Lindqvist 1920: Engler & Prantl, Die natürlichen Pflanzenfamilien.

Lektorskan Nina Ödberg 1921: omkr. 250 vol. litteratur, historia och biografi ur lektor Fr. Ödbergs bibliotek.

Därjämte har biblioteket under långa tider fått mottaga gåvor från statliga institutioner (genom Ecklesiastikdepartementet, Skolöverstyrelsen, Statistiska centralbyrån m. fl.), K. Vetenskapsakademien, Västgöta nation i Uppsala, Västgöta nation i Lund, Universitetet i Kristiania m. fl.

En icke så oväsentlig del i bibliotekets förökning åtminstone under 1700-talet spelade påbudet i 1724 års skolordning att från prästernas sterbhus skulle överlämnas en eller flera böcker till biblioteket. Denna skyldighet avlöstes sedermera av en viss konstant avgift (4 dlr smt), som gick till bibliotekskassan.

Bibliotekets tillökning genom inköp

Genom inköp har naturligtvis biblioteket förvärvat åtskilligt av värde, ehuru anslagen alltid varit knappa. W. Luth uppger i företalet till sin katalog, att under åren 1808—1830 nya böcker inköpts för ett värde av 1,926 rdr 37 sk. 8 rst. banko. Inkomsterna utgjorde under åren 1820—1829 enligt samma källa i medeltal 120 rdr banko om året. Läroverket har en fond »Skara stifts och allmänna läroverks bibliotekskassa» på omkr. 2,500 kr., vars avkastning användes till bibliotekets bästa. Men bidrag lämnas också av läroverkets biblioteks- och materielkassa. Under de sista fem åren har i medeltal för år använts 581 kr. för bibliotekets räkning.

Bibliotekets bestånd

Biblioteket beräknas f. n. innehålla över 40,000 volymer böcker, c:a 800 nr handskrifter och ett 40-tal äldre musikalien. Den upptagna hyllängden belöper sig till c:a 1,150 meter. Boksamlingen är mycket värdefull, och de olika vetenskaperna äro ganska väl företrädda, även med nyare arbeten. Bland dess äldre bestånd intager naturligtvis teologien ett framstående rum. Rätt väl representerade äro även de historiska disciplinerna, den klassiska litteraturen och naturvetenskapen.

Här skall något utförligare talas om inkunablerna, krigsbytena, 1500-talslitteraturen och handskrifterna.

Inkunabler

Skara stifts- och läroverksbibliotek äger ett tjugotal inkunabler, varav endast en är särskilt märklig, nämligen det defekta exemplaret av den i Stockholm av Bartholomaeus Ghotan omkr. 1486 tryckta lilla skriften Vita Katherine, det tredje kända exemplaret. Bland

de övriga förtjäna anföras ett rätt sällsynt Kölntryck: Alexander de Villa Dei, Doctrinale, P. 1—2. Köln: Heinrich Quentell, 1498. Hain 717 + Copinger II 317) samt en i Lyon hos Jacques Maillet 1497/98 tryckt Ovidius-upplaga (Hain 12175). Ett samlingsband i kvart, innehållande några Leipzig- och Kölntryck: Niger, Modus epistolandi, u. å. (Hain *11861), Synthen, Composita verborum, Leipzig: Lotter, 1500 (Hain 14781), Elegantiarum viginti praecepta, Leipzig: Lotter, 1503 samt Meneken, Formulae epistolarum, Köln: Quentell, 1493 (Hain *10680), är intressant på grund av dess svenska medeltidsproveniens, i det att det en gång tillhört Mariefreds kloster vid Gripsholm.¹ De övriga² inkunablerna i Skara ha förvärvats från skilda håll och på skilda tider och erbjuda icke heller något av intresse med hänsyn till föregående ägare, sålunda synes ingen härstamma från krigsbytena. Flera äro dessutom rätt defekta med skadade band.

Ehuru biblioteket ej direkt erhållit något av de litterära krigsbytena från storhetstiden, har det dock under senare tider genom donationer erhållit en ganska stor mängd böcker från olika ställen i Tyskland och Polen. Det föreligger sålunda böcker från *Riga*³, *Braunsberg*⁴, *Frauenburg*⁵, *Oliva*⁶, *Würzburg*⁷, *Olmütz*⁸, *Nikolsburg*⁹, *Prag*¹⁰, *Posen*¹¹, *Thorn*¹², *Bromberg*.¹³

Krigsbyten

¹ På främre pärmens insida: Liber domus pacis marie.

² Övriga i Skara läroverksbibliotek befintliga inkunabler kunna här anföras efter deras bibliografiska beteckningar: Hain *783, *2032, *3091, *3166: P. III, *3107, *5111, *6915, *7749, *7988, 14781, Copinger III 6283 o. III 6443.

³ Diodorus Siculus, Bibliotheca historica. Bas. 1578. Fol. — Ant. Possevinus, Atheismi Lutheri, Melanchthonis . . . Vilnae 1586. (Coll. Rig. Soc. Jesu 1595). 8°.

⁴ Biblia lat. Parisiis 1558. Fol. (Proveniens: 1. Coll. Braunsb. Soc. Jesu. 2. Liber templi Scharensis.)

⁵ Augustinus, Opera. Augsb. 1537. Fol. (Dantiscus' pärmst.). — Augustinus, Opera. T. 2. Bas. 1542. Fol. (1. Bibl. Varm. 2. Joh. Baazius. 3. Skänkt till Skara av kyrkoh. A. Tysks (d. 1727) sterbhush.). — N. Machiavelli, De republica. Mompelgart. 1599. 8°. — Ph. Diez, Summa praedicantium. T. 2. Antv. 1600. 4°.

⁶ Cicero, Epistolae. T. 3. Lutet. 1554. Fol. (Inscr. Catalogo Fratrum de Oliua.)

⁷ Origines, Opera. P. 1—2. Paris 1572—74. Fol. (1. Furstbisk. bibl. 2. J. P. Carlenius 1765.) — N. Gilles, Annales et croniques de France. Paris 1560. Fol. (1. Bibl. Acad. Herbipol. 2. Luth.) — Chronica del famoso cavallero Cid Ruydiez campeador. Burgos 1593. Fol. (1. Bibl. Acad. Herbipol. 2. Gabriel Oxenstiernas och Anna Banérs pärmstämplat 1644.)

⁸ Eusebius, Epistolae. T. 1—9. Basel 1516. Fol. — Caecilius Cyprianus, Opera.

Från *Warschau* torde möjligen Irenaeus, *Adversus gnosticorum haereses*, Col. Agr. 1596, fol., härstamma. Boken är försedd med Sigismunds superexlibris och har sedan tillhört Joh. Rosenhane och Eckleff. De polska krigsbyten, som tillhört Joh. Rosenhane, ha möjligen kommit till Skara genom Kempes donation 1815.

Ett arbete, Petrus Galatinus, *Opus de arcanis catholicae veritatis*, Basel 1561, är försett med följande anteckning: *Ex libris Ser:mi Regis Sigismundi [överstruket] designati Caroli Svecorum, Gothorum, Vandalorumque etc. servi humilissimi Thorstenij Johannis transijt in possessionem Regiae ipsius Majestatis Concionatoris Aulicae D. Abelis Petri Die Xbris 19 a^o 1605.*

Bas. 1516. Fol. — Cyrillus Alexandrinus, *Thesaurus*. Paris 1521. Fol. (Alla dessa tre från domkyrkokobiblioteket.) — Wolfg. Sedelius, *De templo Salomonis*, Mog. 1548 (bland dupl.). — Jac. Gretserus, *De cruce Christi*. Ingolst. 1600. 4° (de två sista från jesuitkollegiet).

⁹ Athanasius, *Opera*. Paris 1520. Fol. — Epiphanius, *Opus contra octoaginta haereses*. Paris 1566. Fol. (bägge Dietrichstains). — Theocritus, *Idyllia*. Bas. 1541. 4°. (1. Dudith. 2. Carl Aurivillius 1772.) — Julianus imp., *Caesares*. Paris. 1583. 8°. (1. Dudith. 2. C. Aurivillius 1753. 3. J. Luth.)

¹⁰ G. Cedrenus, *Annales*. Basel 1566. Fol. (*Ex libris olim Hermanni Bulderi 1612*. WALDE, I, s. 319.) — J. Simlerus, *Scripta veterum latina de una persona et duabus naturis domini Jesu Christi*. Tiguri 1571. Fol. (1. Rosenb. exlibris. 2. Petrus Laurbeckius.) — Basilius Magnus, *Opera*. Basel 1540. Fol. (Rosenb. exlibris.)

¹¹ Joh. Eckius, *Opera contra Ludderum*. P. 1. Augsb. 1530. Fol. (1. Valentini Orpijszenii Coszmin. Art. Bacc. suppellex 1567 (WALDE, II, s. 134). 2. Inscr. Catal. libr. Coll. Posn. Soc. Jesu.) (Mjuk skinnpärm m. tryckmakulatur, flera ex. av ett polskt tryck Rubricella alme ecclesiae Metropol. Gnezn. ad Annum Dom. 1536. Cracovie.) — Leo X, *Opera*. Col. Agr. 1568. Fol. (1. Stanisl. Schedzinskij Sufrag. Pos. (WALDE, II, s. 128). 2. Jesuitkoll. 1620.)

¹² Clemens Alexandrinus, *Opera*. Col. Agr. 1569. Fol. (1. Fratrum Sacerdotum Toruniensis. 2. Ex. bibl. Johannis Rosenhane A:o 1673. 3. Eckleffs exlibris.) — R. Belarminus, *De scriptoribus ecclesiasticis*. Col. Agr. 1613. 8°. (1. Inscr. Catal. libror. Coll. Toruniensis. 2. Carl L. Kämpe 1814.)

¹³ Chrysostomus, *Opera*. T. 1—3. Bas. 1539. Fol. (1. Ex liberal. Petri de Kru-sino Sierski Praepos. Koscielencensis . . . pro Residentia Bijdgostiensi societatis Jesu Anno 1633 (WALDE, II, s. 173).) — Nicephorus, *Hist. Ecclesiast.* Basel 1560. Fol. (1. Inscr. Catal. libr. Hieron. Samotulii m. fl. 2. Resid. Bydgostiens. Soc. Jesu 1628. 3. Joh. Rosenhane 1673. 4. Eckleff.) — Lactantius, *Institutiones divinae*. Col. Agr. 1544. Fol. (1. Resid. Bydg. Soc. Jesu 1618. 2. Joh. Rosenhane 1673. 3. Eckleff.) — Origenes, *Opera*. T. 1—2. Bas. 1557. Fol. (1. Eccl. paroch. Bidgost. 2. Coll. Bidgost. Soc. Jesu. 3. Joh. Rosenhane 1673. 4. Eckleff.) — Chrysostomus, *Orationes*. Lutet. 1604. Fol. (1. Martinus Pomietlicky. 2. Resid. Bidgost. Soc. Jesu, 1633. 3. Joh. Rosenhane 1673. 4. Eckleff.)

Skarabiblioteket är ganska rikt på svenska 1500-talstryck. Det 1500-talstryck ägde en gång tre unika tryck av Uppsalas förste boktryckare Paul Grijs (Legenden om kardinal Manfredus, Legenden om den hel. Anna 1515 samt psalmen En rikir man och welloger han), men dessa jämte *Ars moriendi* på svenska 1514 hava genom byte år 1880 överlämnats till Kungl. biblioteket. Dessa rara tryck sutto tillsammans med andra i ett samlingsband, som av borgmästaren i Mariestad *Jonas Wollin* (d. 1779) uppspårats i Västergötland och av honom skänkts till Skara.¹ Av Grijsstrycken i detta band finnes ännu kvar *Gerson, Expositio s. septem psalmos poenitentiales* 1515. Förutom nu nämnda tryck funnos i bandet även ett defekt exemplar av *Vita Katherine*, Stockh. ca. 1486, nu separat bundet, samt 6 blad av *Breviarium Upsalense* 1496.) Av Uppsalamissalet 1513 äger biblioteket ett defekt exemplar, innehållande fol. i, lxxix—xciv, ccxv—ccxxix. Det har proveniensanteckningen: »Liber majoris capellae Sti Erici».² I pärmen finnas bakvända avdrag av 2 blad av *Canon missae*. Av de svenska reformatörernas skrifter finnes åtskilliga i biblioteket. *Olavus Petri* är bl. a. representerad av *Om Gudz ordh och menniskios bodh* 1528, *Messan och handboken* av 1541 och 1548, *Een liten underwisning om echteskapet* 1528, *Laur. Andreae* av *Een kort underwisning om troona* 1528, *Laur. Petri* av *Emoot dryckenskap* 1557, *Emoot the gruffvelige edher* 1560, *Een christeligh predican om werldzligh öffuerheet* 1561, *Een predican emoot mandrâp* 1562, *Dialogus om then förwandling*, som med *messone skedde* 1587 (utg. av *Abr. Andreae Angermannus*). Vidare märkas *Thet Nyia Testamentit*, Stockh. 1550, *Then swenska kyrkeordningen* 1571, *Liturgia svecanae ecclesiae catholicae et orthodoxae conformis* 1576 och 1588 (den förra med proveniensens: *Arnoldi Johannis Messenii* 1641), *Abrah. Andreae Angermannus*, *Utlegning på Propheten Daniel*, *Forum adiaphororum* 1587, *Confessio fidei* 1593—94 m. fl.

¹ Samlingsbandet finnes beskrivet i *Swenska Mercurius*, 1757, s. 167—73, W. O. LUTH, *Catalog öfver Skara kongl. gymnasii bibliothek* (1830), s. 592—93, CARLANDER, *Svenska bibliotek o. ex-libris*, 2:a uppl., D. 2: 1 (1902), s. 316 f., COLLIJN, *Paul Grijs Uppsalas förste boktryckare 1510—1519 i Uppsala universitets biblioteks minneskrift 1621—1921* (1921), s. 105.

² Skara domkyrka hade ett St. Eriks kapell, instiftat av biskop Sven Grotte (d. omkr. 1459).

Talrika danska 1500-talstryck finnas också. Bland andra kunna nämnas: Chr. Pedersen, En nøttelig Legebog, Malmö 1533 och Om Urtevand 1534, Davids Psalter m. Lutheri Summarier, Wittenb. 1557, Den rette ordinantz 1562 och 1582, Luthers Husspostilla 1564 och 1577, Biblia paa Dansk 1589, David Lyndesio, Fire Bøger effter de fire verdens Monarchier 1591, Huitfeldt, Kong Hansis Krønike 1599. Biblioteket äger även ett något defekt exemplar av det mycket sällsynta Breviarium Nidrosiense Paris 1519.¹

Från övriga länder är 1500-talets litteratur ganska väl representerad. Bland tidigare 1500-talstryck kunna sålunda anföras: Missale secundum ordinem fratrum B. V. Mariæ de Monte Carmelo, Paris 1512, Biblia cum concordantiis veteris ac novi testamenti, Lugd. Bat. 1518², Biblia s. l. 1524³, skrifter av Luther, Melanchton och Oecolampadius från 1520-talet. Nämnas böra ett par 1500-talsböcker, som utmärka sig genom magnifika band: La Bible en françoys, Lyon 1547, fol. (m. mosaikband i Maiolistil; från Luthska donationen), Corpus disserendi doctrinae ed. a Phil. Melanchtone et Quatuor libri de dialectica Melanchtonis autore Val. Erythraeo, Argentor. 1574, fol. (mosaikband i guld, rött, grönt, vitt; sist angivne ägare är Ericus Sparre 1634).

*Senare tryck,
kartor m. m.*

Bland böckerna från 1600- och 1700-talen finnas naturligtvis även många av värde och sällsynthet; bl. a. har ett unikt 1700-talstryck från Skara påträffats i biblioteket.⁴

Biblioteket äger en rätt stor samling äldre och nyare kartor och atlantar. Bland dem kan särskilt nämnas en kartbok, innehållande en samling kartor av olika författare och gravörer, som tillhört Erik Dahlberg. Påskrift: »Sum Erici Dahlbergij. Hamburgum die 24 Julij A:o 1657»⁵.

¹ Jfr COLLIGN i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, 1919, s. 259.

² »Gifven till Skara Gymnasii Bibliothek af Kyrkoherden i Horn Herr Gustaf Lithander» (d. 1827).

³ »Biblioth. Gymn. Scarens. d. d. Mag. Andr. Brun. P. & Pr. in Od.» (d. 1806).

⁴ G. LINDSTEN, Ett unikt svenskt 1700-talstryck i Skara stiftsbibliotek. (*Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, 1919, s. 199—201.)

⁵ Skänkt till Skara av prosten A. Mellin i Hvarf.

Som ett kuriosum i samlingarna kan nämnas en »bok» av 5 träskivor, som invändigt varit överdragna med vax och harts till anteckningar, och vilken hittades vid rivningen av en läktare i Edåsa kyrkas äldre del.

Den redogörelse för Skara stifts- och läroverksbiblioteks handskriftssamling som nedan följer är på begäran lämnad av lektor Gustaf Lindsten, som under sin tjänstgöring i Skara ingående sysslat med studier i densamma¹ och nu benäget ställt sina anteckningar till sakkunnigas förfogande. Dessförinnan må meddelas, att W. Luth publicerat en förteckning över de historiska manuskripten² och K. Torin förtecknat en del av pärmbreven.³ Ej omnämnda nedan äro ett mycket defekt Breviarium cum notis från 1100-talets senare hälft (origbd; i pärmarna 4 bl. av ett antifonarium från 1000-talet) samt en latinsk bibelkonkordans (defekt i slutet) från 1300-talet (likaledes i origbd).

*Handskrifts-
samlingen*

Samlingen har nästan uteslutande tillkommit genom enskilda gåvor, företrädesvis under 1800-talet. Endast undantagsvis finner man i accessionskatalogen någon uppgift om handskriftsinköp. I den redogörelse för stiftsbiblioteket, som förekommer i Lärda tidningar 1774, anmärkes särskilt av förf. (Peter Luth), att biblioteket ej äger några handskrifter.

Tillkomst

De förnämsta donatorerna äro: Sven Hof, Olof Andersson Knös, Olof Sundholm (dock är det ovisst, om alla dennes manuskript äro skänkta), Wilhelm Luth och hans svåger lektor Carlmark. Dessutom ha enstaka manuskript skänkts av en hel del enskilda givare. — Några av bibliotekets värdefullaste manuskript (en del laghandskrifter) deponerades, troligen på 1820-talet, i Kungl. biblioteket.

Samlingens storlek är svår att ange, men torde kunna beräknas till ett 20-tal hyllmeter. En stor del finnes i form av lösa lappar och ark.

Omfattning

¹ Utom redan nämnda fynd har lektor LINDSTEN i *Samlaren* och som läroverksprogram publicerat ett flertal uppsatser, vilka i huvudsak äro grundade på nyfunnet material i Skarabibliotekets handskriftssamling.

² *Handl. rör. Skand. hist.*, D. 9 (1821), bihanget.

³ *Västergö. fornminn.fören. tidskr.*, H. 1, 1869, s. 51—56. — S. 57—67 har CL. JON. LJUNGSTRÖM avtryckt några av dem. Inalles har Torin upptagit 57 brev, av vilka 4 tillhöra Fornminnesföreningen. Utlovad fortsättning kom aldrig.

Innehåll

Av *äldre handlingar* (medeltids- och 1500-talshandlingar) finnes en ganska stor mängd pärmebrev, omsorgsfullt förtecknade av lektor Carlmark och doktor Torin. Övriga medeltidshandlingar obetydliga: utom ett par gamla missalen den av Luth såsom »En gammal bok i andliga ämnen» upptagna handskriften, vilken förmodligen är en rest av dominikanerklostrets bibliotek i Skara att döma av innehållet på ett par pergamentsremсор i bandet. *Från 1500-talet* finnas några laghandskrifter samt åtminstone en avskrift av Olaus Petris krönika. *Från 1600-talet* finnes ett betydande antal Svedbergshandskrifter (självbiografien, Mina personalier, ett stort antal predikningar; däremot finns det endast ett fåtal av hans brev). Till 1600-talet höra också *Harald Ullenius'* många volymer handskrifter. Författaren, som var prost i Timmelhed i slutet av 1600- och början av 1700-talet, synes bokstavligen ha följt föreskriften »Nulla dies sine linea». Volymerna innehålla om vartannat excerpter ur böcker, predikningar, språkliga funderingar, anekdoter o. s. v. Noggranna register i varje volym underlättar användningen. — *Från 1700-talet* härstamma de flesta manuskripten. De mest betydande samlingarna äro 1) *Sven Hof's*. Nästan alla hans handskrifter med undantag av de språkvetenskapliga finnas i biblioteket. Det är en stor mängd teologiska, pedagogiska, filosofiska och ekonomiska arbeten, alla noggrant förtecknade i varje volym. 2) *Olof Andersson Knös'* samling. På auktionen efter honom (1804) såldes det värdefullaste av hans stora manuskriptsamling. Men till stiftsbiblioteket skänkte arfvingarna alla hans övriga stora samlingar. Dit höra a) topografi (samlingar till Västergötlands beskrivning); b) personhistoria (bl. a. en volym Vestrogothica illustris och en ecclesiastica); c) lärdomshistoria (fyra volymer Vestrogothia litterata, innehållande excerpter till biografier över västgötar, samt en volym med liknande excerpter till biografier över övriga svenskar; alla fem volymernas excerpter äro ordnade i bokstavsordning efter personerna); d) en stor samling latinska dikter, både i tryck och manuskript; endast en del av detta stora material behandlas i hans bekanta arbete över svenska latinskalder; e) ganska stora samlingar svenska dikter; f) en rätt stor samling av hans egna, ej publicerade manuskript; g) almanacksanteckningar, huvudsakligen innehållande anteckningar över anlända och avgångna brev, hans resor mellan hemmet i Skara och Uppsala o. s. v.; h) brev, fem tomer, av vilka 2 inbundna, inne-

hållande hans stora korrespondens; vidare en del brevkoncept. En volym innehåller brev från Spegel, Svedberg, Petrus Schyllberg m. fl., ofta av stort biografiskt intresse. 3) *Olof Sundholms*, kyrkoherde på Torsö, omfattande samling. Den består huvudsakligen av a) topografi: Ortsbeskrivningar över så gott som alla Västergötlands städer och socknar, en särskild volym för varje församling. Ett synnerligen viktigt material till en landskapsbeskrivning, som ännu ej blivit beaktat, såvitt bekant;¹ b) personhistoria (2 volymer herdaminne över Skara stift; utredning över adliga västgötaätter; 2 fol.-vol. prästsläkter i Västergötland samt en volym borgerliga släkter). Det förefaller, som om Sundholm lånat ut till Torsö kyrkoböckerna från hela Västergötland och där excerperat dem. För personhistorisk forskning rörande Västergötland torde dessa volymer vara av oskattbart värde; c) en mängd avskrifter och originalhandlingar av olika värde, mest historiska och personhistoriska; d) brev. Bland dessa märkas en volym av Sundholm avskrivna brev, som skrivits av regementspastorn Kämpe under sjuåriga kriget, samt en volym Sundholms egna talrika brev till en vän under åren 1788—89.

Från 1800-talet härstammar den i en mängd volymer fördelade *Carlmarkska* avskriftssamlingen. Huvuddelen utgöres av kopior av äldre handlingar, till allra största delen verkställda med Carlmarks egen prydliga stil. En noggrann genomgång torde visa, att de innehålla mycket av intresse. Även originalhandlingar finnas i denna samling, bl. a. en serie kungl. brev, 4 volymer brev från 1600—1800-talen, bl. a. många av Schering Rosenhane.

För största delen av handskrifterna finnes en handskriven katalog. Den är dock ganska ofullständig. De i buntar liggande manuskripten äro ej alls katalogiserade. Vad som i hög grad skulle underlätta användningen av manuskriptsamlingen vore en lappkatalog över breven och en över de »biografica», som finnas. Av vikt vore även, vid en eventuell katalogisering och omordning av samlingarna, att proveniensfrågan utreddes.

*Katalogiser-
ring*

Kort efter domkyrko- och gymnasiebibliotekens sammanslagning upplade dåvarande bibliotekarien, domkyrkosysslomannen *Sven Wilskman*, år 1748 en systematisk katalog i bokform över boksam-

Kataloger

¹ En jämförelse med P. E. LINDSKOG, *Försök till en kort beskrifning om Skara stift*, H. 1—5 (Skara 1812—15), visar, att Sundholm på många punkter meddelar mycket mera.

lingen. Den användes för accessionen långt in på 1800-talet. Behovet av en tryckt katalog gjorde sig emellertid gällande, och stiftets prästerskap beslöt vid prästmöte år 1816, att genom ett mindre samman-skott i tre år bidra till tryckningen. Detta prästernas bidrag blev dock ej så stort; genom mindre, successiva besparingar blev det möjligt att bestrida återstoden av kostnaden. Arbetet sköttes av den nitiske bibliotekarien Wilhelm Luth utan någon ersättning, och år 1830 hade han den glädjen att få den färdig. Den hade då, såsom han säger i företalet, kostat honom en ansenlig tid av hans bästa levnadsår och även icke obetydliga enskilda uppoffringar. Katalogens titel är: *Catalog öfver Skara Kongl. gymnasii bibliotek*. Skara: C. M. Torin 1830. 4°. xi, 644 s. Den är systematiskt uppställd, men saknar tyvärr alfabetiskt register.

Biblioteket har för övrigt skrivna accessionskataloger, en för köp och en för gåvor, påbörjade 1846, bägge i bokform, en nominal-katalog i bokform 1808—1863. Realkatalogen är på senare tider, sedan Wilskmans katalog blivit fullskriven, förd på lösa ark. En nykatalogisering av samlingarna är mycket av behovet påkallad; särskilt är en nominalkatalog av nöden. En sådan har också nyligen (1921) påbörjats genom anslag från skolöverstyrelsen.

Över den mycket värdefulla handskriftssamlingen finnes, såsom ovan nämnts, tyvärr ännu ingen fullständig katalog.

I sammanhang med katalogerna kan nämnas, att 1815 en försäljning av dupletter gjordes enligt tryckt »Förteckning på en duplettsamling utur Kongl. gymnasii biblioteket i Skara». Skara 1815. 8°. 54 s.

*Bibliotekets
begagnande*

Biblioteket har hållits öppet 2 gånger i veckan. Antalet besök under åren 1914—18 utgjorde i medeltal 206. Antalet utlånade band under samma tid uppgick i medeltal till 317.

Biblioteket är särskilt brandförsäkrat för 30,000 kr.

*Referensbib-
lioteket*

Utom det stora huvudbiblioteket finnes givetvis även ett referensbibliotek, uppställt i läroverkets kollegierum. Det omfattar i allmänhet uppslags-, läro- och läseböcker samt till skänks erhållen lärobokslitteratur. En del tidskriftsserier äro där också uppställda, varjämte de löpande häftena framläggas. Läroverket prenumererar på 16 in- och utländska tidskrifter, 6 inländska erhållas som gåva. Dessutom hålla lärarna själva 9 tidskrifter, som tillfalla biblioteket.

Ett *lärjungebibliotek* grundades 1875 genom enskild frikostighet, i det handlandena *Karl* och *Alfred Andersson* i Skara överlämnade en större summa penningar till inköp av »skönlitteratur och annan för den studerande ungdomen särskilt lämpad lektyr». Även under de följande fyra åren visade de bägge givarna sitt intresse för biblioteket genom värdefulla bokgåvor. Kyrkoherden *A. Rudberg* i Björnsäter skänkte 1897 50 volymer reseskildringar m. m. År 1900 innehöll biblioteket 380 band, år 1914 bestod det av c:a 450 band. År 1907 skänkte f. läroverksadjunkten *N. J. Kylén* en samling av omkr. 215 band, »med rätt för kollegiet att förfoga över dessa böcker, såsom det för nämnda bibliotek ansågs fördelaktigast och lämpligast». Lärjungebiblioteket har av brist på medel i blott obetydlig mån kunnat riktas genom inköp av nya böcker. Det är därför nu ganska otidsenligt och föga begagnat. Det ansågs 1918 innehålla c:a 500 band och förvarades i 2 skåp i sångsalen. Över samlingen finnes en realkatalog upprättad.

Lärjungebiblioteket

Domkyrkobiblioteket förvarades ända till 1746 i en särskild bokkammare i domkyrkan. Om denna kammars belägenhet föreliggande inga säkra underrättelser. Troligt är, att dess läge växlat i och med de många genomgående ombyggnader domkyrkan måst undergå på grund av fiendehärjningar och eldsvådor. Under den långa återbyggnadsperiod, som efter danskarnas härjning 1566 började på 1570-talet, omnämnes bokkammaren några gånger i räkenskaperna¹, dock såges intet om dess läge i domkyrkan.

Bibliotekets lokaler

År 1710 (¹⁴/₁₂) beslöt domkapitlet anhålla hos landshövdingen,

¹ Räkenskaperna (ur Kammararkivet) äro av F. ÖDBERG publicerade i *Västergöth. fornm.-förenings tidskr.*, H. 4/5, 1888.

»Staffan Persons räkning ... 1576.

Än är gifvit Jon Muremestare på en »stadga, för thet han skulle sparra och teckia med breder öff:r Cappitleedt, Libritt, och Vinkiellaren» 4 T:r Rogh $1\frac{1}{2}$ T:r Korn.

Item ... streckenmurarna upfordrade på korskyrkian, Capitels huset, Liberiet ...
Joen Laurentii Räkning för 1584 ...

649 glasfönster insattes, en del i kapitlet och liberiet.

Nils Anderssons Räkn. 1623.

Thomas Stenhuggare högg och insatte sten till fönster i bokkammaren.»

»at ett rum i domkyrckian wid södra dörren, må intagas til domkyrckians Bibliothéque».¹ Och 1712 utsåg domkapitlet i landshövdingens närvaro »ett rum emillan Spånhuset och Hwalfwet till domkyrckians bibliothéque».² Huruvida detta var samma rum kan ej nu avgöras. Enligt Hildebrand³ låg däremot 1700-talets bokkammare i vinkeln mellan den norra korsarmen och långhuset. Bokkammaren anses av honom som ett senare tillägg; tiden för dess tillbyggnad är honom obekant. Gymnasiets bibliotek förvarades troligen i gymnasiets byggnad. Under år 1733 hade domkapitlet frågan före om lokaler för gymnasiebiblioteket.⁴

Som vi förut sett, sammanfördes domkyrkans och gymnasiets bibliotek år 1746 och förvarades i skolan, till dess det nya biblioteks-huset av sten norr om domkyrkan blev färdigt 1748. För dess tillkomst hade särskilt dåvarande lektorerna, sedermera biskopen A. Forsenius och professor Sven Hof varit verksamma. Då boksamlingarna alltmer tillväxte, måste man 1803 påbygga huset och 1809 inreddes vinden till ett galleri för böckers bevarande. Men snart var detta hus för litet och 1854 lades grunden till ett nytt bibliotekshus (det nuvarande), som också skulle inrymma läroverkets samlingar av »naturalier och antiqviteter m. m. och derförutan, åtminstone tillsvidare, upplåta rum för konsistorii sessioner, expedition och arkiv».⁵

¹ Domkapitlets protokoll. »1710 d. 14 Decemb. in pl. Consistorio. . . . 20) Decanus Mag. Sven Wahlberg befalltes at upsetja ett bref til Hr. Baron och Landshövdingen Soop, at ett rum i domkyrckian wid södra dören, må intagas til domkyrckians Bibliothéque».

² Domkapitlets protokoll. »Anno 1712 d. 4 och 5 Maj in pl. Consistorio, närvarande Hr Landshövdingen Cederhielm. . . . 7) Utsågs ett rum emillan Spånhuset och Hwalfwet till domkyrckians bibliothéque, til hwilckets förfärdigande emedan något timber och bielckar nödigt betarfwas; ty begärte hr. vice Landshövdingen at honom gifwes memorial ther öfwer till Mariestad, så wil han sådana materialier förordna».

³ H. HILDEBRAND, Skara domkyrka (Stockh. 1894), s. 56 o. 59.

⁴ Domkapitlets protokoll. 1733 »11 julii. . . . 9) Hr Rector Mag. [P.] Tegnaeus föreställte huru thet rum öfwer orgelwäcket, hwaräst boktryckaren Möller har sitt papper woro beqwämligast och säkrast att inrätta til Gymnasii Bibliothéque. Resol. Thetta rum skal af någre Consistorii ledamöter besichtigas, och så framt thet til Bibliothéques rum tienligt finnes, skal thet thertil inrättas».

Domkapitlets protokoll. 1733. ¹⁴/11. »... 10) Uppå Rectoris Gymnasii, hr Mag. Tegnaei skrifteliga Memorial resolverades: 2) Skal en del af lilla Auditorio på Gymnasio afstängas, och til Bibliothéque rum inrättas».

⁵ Årsredog. 1858, s. 7.

Boksamlingen överflyttades under år 1858 och 1859, varefter det gamla bibliotekshuset nedrevs. Under år 1861 blev biblioteket fullständigt uppordnat och placerat i husets övre våning i rummen åt södra sidan. I de två rummen åt norr, öster om förstugan, förvarades bokdupletter, myntsamlingen m. m. År 1910 gjordes vidlyftiga omändringar i bibliotekshuset, varvid biblioteket miste två rum åt söder, men fick i stället helt förfoga över de två ovannämnda rummen åt norr. Det ena, yttre, av dessa senare skulle kunna användas som läsrum, ehuru det rymmer blott ett par personer. I biblioteksrummen uppsattes flera fristående hyllor. Rummen äro vackra och ljusa, men nästan för höga. Böckerna fylla hyllorna ända upp i taket, så att långa, ohanterliga stegar behövas för att nå de översta hyllorna. Värmeledning och elektriskt ljus äro införda. Accessionsutrymmet är ganska begränsat, varför åtgärder snart måste vidtagas för att hysa de växande bokmassorna. Bibliotekets belägenhet i ett hus, som för övrigt är upptaget av bl. a. de naturvetenskapliga institutionerna med deras eldfarliga inrättningar, är förenat med stora risker. Det är därför av vikt att snarast möjligt tänka på andra möjligheter för bibliotekets förvaring.

För biblioteket kräves som sagt mera utrymmen redan under nuvarande förhållanden. För de närmaste årens behov kan väl något åstadkommas genom en fristående dubbelhyllas placering i södra mittelrummet. Men för framtiden och särskilt om biblioteket, såsom sakkunniga föreslå, skulle bli ett landsbibliotek för Västergötland, fordras det mycket större och lämpligare lokaler med möjligheter till läsesalar för allmänheten, rum för studiecirklar, arbetsrum för bibliotekets personal m. m. Detta skulle naturligtvis kunna åstadkommas i den nuvarande byggnaden, om biblioteket ensamt finge disponera densamma. De här nu installerade naturvetenskapliga institutionerna m. fl. måste då få en annan byggnad till sin disposition i närheten av läroverket. Men då detta också medför stora kostnader och då skolan faktiskt behöver ytterligare utrymme, torde det vara lämpligast, att för biblioteket anskaffades annan lokal och det nuvarande bibliotekshuset helt och hållet upplättes för undervisningen. För biblioteket behövde då ett nytt hus uppföras, såvida ej någon annan byggnad i staden kan tagas i anspråk för ändamålet. Nu gives det verkligen en möjlighet att kunna begagna sig av det senare alternativet. För folkskoleseminariet i Skara,

*Önskemål för
framtiden
Nya lokaler*

som nu är mycket trångbott, är det meningen att, så snart de ekonomiska förhållandena det medgiva, uppföra nya byggnader. Därigenom skulle dess nuvarande hus bliva ledigt och biblioteket där kunna få utmärkta lokaler. Byggnaden har ett fritt läge i en stor park, blott några minuters väg från läroverket. Åtskilliga ändringar måste naturligtvis vidtagas, men kostnaderna därför torde väl staden och eventuellt landstinget böra få vidkännas. Det torde väl vara att hoppas, att staten lämnar ifrån sig denna byggnad utan särskild lösen. Seminariets nuvarande högtidssal skulle helt säkert bli en förträfflig läsesal.

Lärjungebiblioteket

För läroverkets lärjungebibliotek, som enligt sakkunnigas mening fortfarande bör omhänderhavas av läroverket, kräves minst *ett* särskilt rum, som också kan användas som läsesal. Detta bör naturligtvis vara förlagt till läroverksbyggnaden eller eventuellt i bibliotekshuset, sedan det stora biblioteket bortflyttats.

I Skara finnas ett par andra bibliotek, vilka här omnämnas, enär deras samlingar delvis borde kunna uppgå i eller förenas med stadens huvudbibliotek.

Veterinärinrättningens bibliotek

Veterinärinrättningen har ett litet bibliotek och arkiv, förvarade i en särskild liten byggnad. Där finnes rätt mycken äldre litteratur, som naturligtvis icke har den ringaste betydelse för den nuvarande undervisningen. Denna litteratur liksom väl också en del arkivalier borde deponeras i det blivande landsbiblioteket.

Folkskoleseminariets bibliotek

Folkskoleseminariet har ett litet bibliotek, som 1918 räknade 1,497 volymer. Bibliotekssakkunniga, som ej i övrigt haft anledning att befatta sig med seminariebiblioteken, vilja blott framhålla, att litteratur, som framdeles ej är behöflig för seminariets behov, lämpligen bör deponeras i eller överlämnas till det blivande landsbiblioteket.

Bilaga.

Förordning

Angående Skara Domkyrkios och Gymnasii Bibliothec. 1705 uti Junio.

I. Oeconomus templi Cathedr. är ock Bibliothecarius. Som wid tilträdet emottager alla böcker af then afträdande; alt efter föregängen

richtig inventering: then en Lector och Notarius Consistorii biwista, och jämte Bibliothecario underskrifwa.

II. Samma Bibliothec inventeres wid hwar och en ny Biskops ankomst af twenne consistorialibus, och Notario Consistorii; och av them underskrifwes. Warande ock wäl, ther Hr Biskopen sielf thet underskrifwa wille, eller Hr Domprobsten i thess ställe.

III. Biskopen, Capitulares och Scholebetiente hafwa macht at nyttia samma Bibliothec alla Lögerdagar och Odensdagar, tå Bibliothecarien måste wara uppe, och tilse at hwar blifwer betiänt.

IV. Eller ther the taga boken hem, måga the icke hafwa henne öfwer en månad i sänder: utan han får ther vidare tilstånd til af Hr Biskopen och Consistorio.

V. Präster å landet som kunna för prästemötet skull behöfwa någon bok, måga få then låna på 6 wekor emot försäkran, at skaffa then oskadd och wäl tillbaka.

VI. Eho som låner någon bok, måste ther lämna skriftl. uppå ifrån sig; then Bibliothecarien wäl förwarar i en wiss lådo; och fordrar boken i rättom tid in igen.

VII. Ingen Scholepilt får låna hem någon bok; utan en Lectoris caution och försäkran at den kommer oskadd igen i rättom tid.

IX. Them som plumpar, eller på något sätt förwärrar någon bok, betale dubbelt skadan: hwar om Consistorium äger känna.

IX. Alle böcker, som tilkomma, skrifwas noga up i thenna bok, som altid förwaras i Bibliothecet.

Jesperus Swedberg.

Episc. Scar.

Magnus Bredberg.

P. et P. Cathed. Scar.

Magnus Detterberg.

S. S. Theologiae Lector.

Andreas Unge.

Eloqv. et Poës. Lector.

Laurentius Odhelius.

Phys. et log. Lector.

Sv. Bierchenius.

S. S. Theol. Lector prim.

Sveno Noring.

Graec. lit. Lector.

Jacob Wännergren.

Histor. et Ethic. Lector.

Jacob Alberg.

Mathem.

VÄNERSBORG

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Vänersborgs läroverk blev fullständigt på reallinjen 1858 och med läsåret 1862/63 även på klassiska linjen.

Skolan

Om skolans äldsta historia vet man ej så mycket, då dess arkivalier tyvärr gingo förlorade i en svår eldsvåda, som 1777 härjade

staden. Men icke långt efter stadens anläggning 1642 torde en enklassig skola ha inrättats. Den blev tvåklassig 1707 och genom 1820 års skolordning treklassig. 1839 förändrades den till en högre apologistkola med 4 klasser.

Biblioteket

Under skolans äldre tider var biblioteket naturligtvis av mycket ringa omfattning och intet torde vara bevarat till våra dagar. Bland de av 1812 års uppfostringskommitté infortrade uppgifterna från Vänersborg finnes om biblioteket endast följande: »Intet vidare bibliothek finnes wid skolen, mer än en bibel och Åkermans lilla geographie med chartor utan måste scholairerna sjelfwa hålla sig böcker».

På 1820-talet erhöll skolan åtskilliga donationer. Främst bland dessa var generalauditör *E. G. Gyllenheims*, som räknade c:a 860 arbeten jämte en mängd småskrifter, kartor och tavlor. Över denna samt över fältkamreraren *D. Rådbergs* och rektor *Salmenius'* donationer trycktes en katalog 1829.¹

Största delen av bibliotekets bestånd förstördes genom den stora eldsvådan 1834. Av Gyllenheims donation räddades c:a 245 arbeten, över vilka en förteckning finnes i biblioteket. Gyllenheim hade även på annat sätt riktat läroverket i det han till bibliotekets underhåll och förökande donerat tvänne mindre frälseräntor och 8 aktier i Göta kanal. Den ena frälseräntan har senare avlösts med ett belopp av 3,857: 45 kr.

Efter 1834 har biblioteket genom donationer och inköp vuxit till en ganska ståtlig samling. Av viktigare donationer kunna nämnas följande: Vänersborgs läsesällskap skänkte 1835 sitt bibliotek till skolan. Väne kontrakts prästförening överlämnade 1850 en samling böcker, mest tidskrifter. Kamrer *P. Bagge* skänkte 1859 24 större arbeten. Under läsåret 1861/62 fick läroverket genom testamente av regementsläkaren *G. Sandmark* mottaga en värdefull samling böcker, mest planschverk, varibland ett komplett exemplar av Svensk botanik och Illuminerade figurer till Nilssons fauna. Herr *C. A. Ryding* skänkte 1862 72 nr diverse arbeten, varibland Nordberg, Carl XII:s historia. Handlanden *J. Adolf Andersson* överlämnade 1871 en samling diverse böcker om 368 volymer, varibland en mängd

¹ Förteckning öfver böcker, chartor, tabeller och taflor, som af general auditeuren m. m. *E. G. Gyllenheim* blifwit skänkte till Wenersborgs lägre lärdoms scholas bibliothek. Wenersb. 1829. 8°. 64 s.

Nya testamenten på olika språk. I redogörelsen för 1887/88 omnämnes en gåva av en fröken *Appelberg* bestående av 3 brev från Thorild till räntmästare Stål.¹ Under läsåret 1888/89 fick läroverket från sterbhuset efter apotekaren *J. S. Pyhlson* mottaga den avlidnes boksamling. Kapten *Filip Slöör* donerade följande läsår en samling naturvetenskapliga arbeten inbundna i 63 band.

Efter dr *L. Grundberg* erhöll biblioteket 1907 en samling böcker om 714 volymer, varibland märkes riksdagstryck för tiden 1893—1905, kommittébetänkanden samt medicinsk litteratur. Godsägare *K. Hernströms* sterbhus donerade under läsåret 1917/18 en vacker samling av 276 arbeten i 376 volymer diverse litteratur. En väsentlig del av denna skulle dock införlivas med lärjungebiblioteket. Lektorskan *Elin Palmgren* har under 1921 skänkt diverse språkvetenskap. Biblioteket har dessutom fått mottaga det mesta av det statsunderstödda trycket, K. Vetenskapsakademiens publikationer och akademiska avhandlingar m. m. från Västgöta nation i Uppsala. För bibliotekets underhåll och tillökning användes under åren 1917—1921 i medeltal om året kr. 645: 60.

Bibliotekets storlek var 1859 omkring 1,100 volymer och 1864 något mera än 2,000, 1880 beräknades det omfatta 1,702 arbeten, 1900 2,429 arbeten och 1922 5,539 arbeten om 10,646 volymer. Det upptar nu en hyllängd av omkr. 300 m. Antalet boklån var under sista läsåret 103, varav 33 voro förmedlade från andra bibliotek. Låntagarnas antal var 26, varav 12 lärare, 10 lärjungar och 4 andra personer.

Utom den förut omnämnda katalogen över den Gyllenheimska donationen har läroverket utgivit tryckta kataloger 1841² och 1878.³

Biblioteket är ännu ej fullständigt katalogiserat, men arbetet härmed pågår. Accessionskatalog föres i bokform, real- och nominalkatalog numera på kort.

Lärjungebiblioteket är av ganska ungt datum. Det bildades först i början av detta århundrade. Genom gåvor och inköp, det

Kataloger

Lärjungebiblioteket

¹ Dessa kunde vid överbibliotekarien Hulths besök i Vänersborg april 1922 ej återfinnas och varken bibliotekarien eller rektor hade någonsin hört talas om dem.

² Förteckning öfver chartor, planscher, böcker och tidningar, som tillhöra Wenersborgs högre apologist-skolas bibliothek. Webersb. 1841. 8°. 39 s.

³ Katalog öfver Wenersborgs h. elementarläroverks bibliotek. Wenersb. 1878. 8°. 65 s.

senare särskilt genom skänkta medel (fru *Bertha Erikson* å Esset skänkte 1917/18 500 kr.) har biblioteket ökats, så att det under läsåret 1921/22 uppgick till 387 arbeten om 451 volymer och upptog en hyllängd av bortåt 10 m. Antalet boklån uppgick under samma tid till 851, antalet låntagare var 149.

Lokaler

Någon särskild biblioteksbyggnad finnes ej, utan större delen av läroverksbiblioteket och hela lärjungebiblioteket är inrymt i ett rum 1 tr. upp i gamla läroverksbyggnaden, som för övrigt upptages av de naturvetenskapliga institutionerna, en belägenhet, som naturligtvis har sina risker för biblioteket. Rummet har en golvyta av ungefär 98 kvm. och en höjd av 3,35 m. Tillräckligt med utrymme finnes nog för de närmaste 10 å 15 åren. Någon möjlighet till läsrum för lärjungarna i samband med lärjungebiblioteket gives ej f. n. I kollegierummet i läroverkets huvudbyggnad, på ganska långt avstånd från den gamla byggnaden, förvaras dels referensbiblioteket dels en samling av den viktigare nyare litteraturen och de löpande tidskriftsserierna. Läroverket håller 15 st. tidskrifter, varförutom 10 erhållas som gåva.

*Vänersborgs
folkbibliotek*

I staden finnes ett litet folkbibliotek om c:a 1,200 volymer. Staden består lokal med ljus och värme och lämnar ett anslag på 500 kr. Bibliotekarien åtnjuter ett arvode av 125 kronor. Biblioteket hålles öppet 2 gånger i veckan och böckerna utlånas gratis och utan borgen.

BORÅS

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Skolan

Högre allmänna läroverket i Borås är av ganska ungt datum. Först med läsåret 1908/09 blev det fullständigt på reallinjen, och 1912 avlades studentexamen första gången därstädes. I avseende på antalet lärjungar är det emellertid numera det största läroverket i stiftet.

Borås, som anlades 1622 av Gustaf II Adolf, fick 1639 en stads-skola, ledd av en enda lärare, »pædagogus». 1665 anställdes en lärare till och skolan blev tvåklassig samt existerade som sådan i

nära 200 år. I uppfostringskommitténs av år 1812 handlingar har skolans rektor angivit skolans ändamål: »inhemtande af så mycken äfven litterair kännedom, som kan behöfvas för en handelsman och en handtverkare; men också, at skicklige och hågade för studier måtte handledas och muntras till vidare framsteg; emedan, tid efter annan, flere, äfven härifrån, til högre läroverk utgått». År 1850 blev skolan treklassig och 1858 femklassig. 1904 förvandlades det lägre allmänna läroverket genom riksdagens beslut till 6-klassig realskola.

Läroverkets bibliotek är ej så stort och har huvudsakligen bildats på senare tider. I ovan anförda uppfostringskommittés handlingar säger rektor: »Egentligt bibliothek finnes icke. Blott 2:nne biblar, 1 större, 1 mindre; inköpta genom sammanskott af ungdomen. Äfven 2:ne chartor, af baron Hermelin. 1. öfver Europa, 1 öfver Sverige, inköpte för öfverskottspgr af Kellmanske fattigmedlen. item Åkermans Atlas juvenilis, skänkt af borgmäst. Tollstorp defect. Äfven har 1 ex. af samma atlas blifvit skänkt af prosten och kyrkoherden Reinholdsson år 1790 till collegæ class» . . . »Af lilla scholcassan är ock inköpt 1 ex. af F. H. C. Schwartz's Lärobok i sedoläran och religions läran». (Sedermera följer uppräknings- och beskrivning av skolans arkivalier.)

*Biblioteket
Historik*

I läroverkets redogörelse 1879/80 uppräknades de viktigaste arbetena i biblioteket, utgörande blott ett 40-tal jämte ett par tidskrifter. Tio år senare uppges biblioteket innehålla omkr. 700 arbeten. Och i redogörelsen 1909/10 beräknas biblioteket innehålla 1,816 böcker och »handlingar», varvid på lärarebiblioteket komma 683, på referensbiblioteket 295 och på lärjungebiblioteket 848. 1921 är läroverkets bibliotek (= lärare- och referensbiblioteket) uppskattat till 3,129 volymer och lärjungebiblioteket till 1,217 volymer. Hyllängden utgjorde 1918 för lärarebiblioteket 62,85 m., för referensbiblioteket 17,14 och för lärjungebiblioteket 21,34 m.

Läroverksbiblioteket är ganska värdefullt och innehåller mycken nyare litteratur. 10 tidskrifter höllos 1922, 4 erhöles från Skolöverstyrelsen. Genom denna senare erhåller biblioteket det statliga trycket, varförutan det erhåller gåvor från K. Vetenskapsakademien, Västgöta nation i Uppsala (avhandlingar och program), bokförläggare m. fl. Några större gåvor från enskilda personer har läroverksbiblioteket ej erhållit. Övrig förökning sker genom inköp

genom medel från läroverkets biblioteks- och materielkassa. För bibliotekets underhåll och tillökning har under åren 1912—1921 använts i medeltal kr. 381: 87.

Lärjungebiblioteket

Lärjungebiblioteket, som existerat ganska länge, utgöres till större delen av en för medellösa studerande avsedd samling av läroböcker och lexika (i många ex.), som utlånas utan borgen och få utan vidare behållas, så länge lärjungarna behöva dem. Den 1 jan. 1922 utgjordes denna samling av 70 arbeten i över 760 ex., varav 650 voro utlånta. Biblioteket riktas genom avkastningen från den Norin-Salmeniska donationen, varjämte medel ställts till dess förfogande från Borås sparbank och från en litterär lärjungeförening »Eos». Under åren 1912—1921 har för lärjungebibliotekets underhåll och tillökning använts i medeltal kr. 326: 64. Den övriga, allmänna, delen av lärjungebiblioteket, som är avsedd för alla lärjungar, har huvudsakligen uppkommit genom gåvor och behöver naturligtvis kompletteras och förnyas, vartill anslag f. n. saknas.

Kataloger

Ingen tryckt katalog föreligger. Läroverkets bibliotek är med undantag av statistik och en del gamla läroböcker fullständigt katalogiserat; nominal-, real- och accessionskataloger finnas på lösa blad. Katalogiseringen påbörjades 1908.

Till lärjungebiblioteket finnes nominal- och accessionskatalog.

Lokaler

Läroverks- och lärjungebiblioteken förvaras i ett stort rum eller kanske rättare i ett större och ett mindre rum, dock ej skilda genom dörrar, i nedre botten av den nya utbyggnaden från skolhuset och upptaga en golvyta av c:a 80 kvm. Särskilt läsrum finnes ej, men något utrymme för studier på stället kan beredas i bibliotekslokalen.

Utrymmet för läroverksbiblioteket kan anses räcka omkr. 25 år till, om lärjungebiblioteket, som enligt sakkunnigas förslag bör kombineras med läsrum, kan få plats på annat håll. I läroverkets nuvarande byggnader finnas härför inga möjligheter. Men rektor har framkastat möjligheten att få ett eller ett par rum i det blivande kommunala biblioteket, vilket stadsfullmäktige under vissa förutsättningar beslutat inrätta i läroverkets nuvarande gymnastikbyggnad, som för ändamålet skulle ombyggas och inredas. Denna, som ligger alldeles brevid läroverkshuset, har det bästa läge för tillgodoseendet av lämpliga lokaler för lärjungebibliotekets behov.

Någon annan gemenskap mellan läroverks- och stadsbiblioteken

kan åtminstone f. n. icke ifrågakomma. Längre fram kan det ju tänkas, att för läroverkets behov mindre användbara arbeten deponeras i stadens bibliotek.

Om lärjungebiblioteket erhåller lokal inom stadsbiblioteket, bör dess skötsel dock fortfarande omhändervas av läroverkets bibliotekarie eller annan lämplig läroverklärare.

Borås Tekniska elementarskolas bibliotek. Då vid besök i Borås 1922 detta bibliotek icke var tillgängligt på grund av pågående reparation i byggnaden, och då för övrigt sakkunniga ej tagit upp dessa skolors bibliotek på sitt program, är det blott att anteckna dess förekomst. Troligen har det dock en del äldre litteratur, som framdeles kunde få en bättre plats i det kommunala biblioteket.

Borås folkbibliotek

Arbetsinstitutets styrelse beslöt redan under föreningens första verksamhetsår (den 20 aug. 1898) att inrätta ett folkbibliotek jämte läsesalar. Biblioteket skulle benämnas Borås folkbibliotek. Till bibliotekarie utsågs herr David Hellmér, vilken ännu fungerar såsom sådan. Vid bibliotekets öppnande i januari 1899 fanns redan en boksamling av nära 1,000 volymer, sammanbragta dels genom gåvor och inköp, dels genom övertagande av det s. k. stadsbiblioteket (322 nr).

Biblioteket har sedan stadigt växt genom donationer och inköp och räknar nu c:a 6,000 volymer, varjämte 1,500 volymer ligga upp-travade och vänta på utrymme för uppställning och katalogisering. Dess utgiftsstat gick 1920 till över 3,600 kr., varav 1,035 till bokinköp, 300 kr. till bindning och 1,200 kr. till arvode åt bibliotekarien Borås stad lämnade ett anslag av 3,000 kr. Under år 1920 utlämnades 16,407 boklån.

Stadsfullmäktige i Borås ha i dec. 1920 beslutat anslå 90,000 kr. för att under förutsättning, att åtgärder vidtagas, varigenom allmänna läroverkets nuvarande gymnasikbyggnad göres obehövlig för sitt ändamål, förändra nämnda byggnad till lokaler för ett kommunalt lånebibliotek med läsesalar. Beslutets verkställande har dock något

uppskjutits på grund av de tryckta tiderna. Arbetarinstitutsföreningen ämnar överlämna sitt folkbibliotek till det nya kommunalbiblioteket.

Det blivande stadsbiblioteket skulle väl senare kunna utvidgas till ett kommunalt centralbibliotek för södra Västergötland.

MARIESTAD

Realskolans bibliotek

I Mariestad har det funnits en stadsskola sedan 1587. År 1858 utvidgades den till ett 5-klassigt läroverk. Numera är det en realskola.

Om skolans bibliotek i äldre tider är intet bekant. I rektors rapport till 1812 års uppfostringskommitté säges: »Något som förtjänar namn af Bibliotek finnes här icke». Genom gåvor och inköp har på senare tider skapats ett icke obetydligt bibliotek, som dock enligt rektors uppgift 1918 icke hunnit bliva ordnat, än mindre katalogiserat efter den genomgripande om- och tillbyggnaden av läroverket, som avslutades 1911. Bland donationer kunna vi nämna: av fil. dr *Ludv. Löfvensköld* hans framlidne broder Gustafs boksamling (1870/71), genom testamente (1880/81) dr Ludvig Löfvenskölds värdefulla boksamling, av guldsmeden *O. Närman* (1889/90) en mindre samling böcker och manuskript, av landshövding *C. A. Sjöcrona* diverse böcker, av fröken *Ida Chapmans* sterbhus (1902/03) en större samling böcker, manuskript, kartor och planschverk, av kommissionären *V. K. Levander* (1903/04) diverse gamla handlingar. Läroverkets bibliotek räknade 1887, då en tryckt katalog utgavs, 3,109 volymer (utom lärjungebiblioteket) och uppskattades 1918 till 5,500 volymer böcker och 70 handskrifter, upptagande ett hyllutrymme av 135 m. Häre ingår det särskilt uppställda Löfvensköldska biblioteket med 631 volymer, varav 26 manuskript. Dessutom finnes ett referensbibliotek på 400 volymer (hyllutrymme 7 m.). Bland bibliotekets handskrifter böra omnämnas: ett manuskript av *Hogenskild Bielke* samt i Löfvensköldska biblioteket *Revue générale des écrits de Linné*, *F. Weise*, *Anmärkingar öfver diäten af doctor Lindo* (? = Linnæo), skrifna på skeppet *Götha Leijon*

1753—54, diverse anteckningar efter naturvetenskapliga föreläsningar i Lund från mitten av 1800-talet, anteckningar angående presidenten frih. Löfvenskiölds resa genom bergslagsorterna 1817 och hans utländska resor 1841 och 1844—47. — För bibliotekets underhåll och förökning har ur läroverkets biblioteks- och materielkassa under de sista fem åren utgått kr. 135 i medeltal per år.

Över läroverkets boksamlingar (även lärjungebiblioteket) utgavs 1887 en tryckt realkatalog.¹ De senare tillkomna samlingarna äro blott delvis katalogiserade. En accessionskatalog i bokform från år 1914 finnes.

Biblioteket har hållits öppet en halvtimme i veckan. Till följd av dess efter läroverkets ombyggnad oordnade skick har låneverksamheten varit så gott som ingen.

Bibliotekslokalen utgöres av ett större rum innanför kollegierummet, utan särskilt lärum, upplyst med elektriskt ljus. Uppvärmningen är (åtminstone 1918) högst otillfredsställande, i det att biblioteksrummet vintertid i regel är 4—6 grader kallare än skolans övriga lokaler.

Lärjungebiblioteket, som enligt 1887 års tryckta katalog uppgick till 249 volymer, uppskattas 1918 till 831 volymer, varav 641 utgöras av skolböcker, som utlånas åt obemedlade lärjungar. Hyllutrymmet uppgick till 12,5 hyllmeter.

Antalet utlånade band under perioden 1913—17 utgjorde i medeltal 164, antalet besök under samma tid 51.

LIDKÖPING

Realskolans bibliotek

I Lidköping har det funnits en skola sedan mycket långt tillbaka. År 1858 upprättades ett femklassigt läroverk, som med läsåret 1904/1905 förvandlades till sexklassig realskola.

Biblioteket är av ganska ungt datum. I rapporten till 1812 års uppfostringskommitté nämnes intet om något bibliotek. Under läsåret 1879/80 uppgives det innehålla inemot 200 arbeten, och

¹ Katalog öfver Mariestads allmänna läroverks boksamlingar. Mariestad 1887. 8°. 68 s.

1899/1900 beräknas det till 1,069 volymer. Under läsåret 1909/10 genomgicks och granskades hela bokförrådet, varvid, sedan en del förbrukad undervisningslitteratur avskilts och utsöndrats, det övriga uppdelades på allmänna läroverksbiblioteket med 298 arbeten, referensbiblioteket med 414 arbeten och lärjungebiblioteket med 215 arbeten om 400 volymer. I sista redogörelsen beräknas allmänna biblioteket innehålla omkr. 550 arbeten och referensbiblioteket c:a 800 band. Huvudsakliga förökningen av dessa samlingar har skett genom gåvor från statsverket, bokförlag och enskilda personer. För inköp har endast biblioteks- och materielkassan varit tillgänglig och från densamma har under de senaste fem läsåren utgått i medeltal kr. 316: 34 per år.

Över boksamlingarna finnas nominal- och accessionskataloger i bokform, men samlingarna äro ej fullständigt katalogiserade.

Både det allmänna biblioteket och referensbiblioteket äro tillgängliga varje söckendag och besökas endast av lärarna, som mest idka studier på stället. Hemlånen utgjorde åren 1913—17 blott 77 band.

Det allmänna biblioteket är huvudsakligen inrymt i materialrummet, referensbiblioteket i kollegierummet, vilket tjänar som läsrum. Rummen, som torde vara tillräckliga för den närmaste framtiden, äro försedda med centraluppvärmning och elektrisk belysning.

Lärjungebiblioteket är ganska sent inrättat. I årsredogörelsen för 1899/1900 talas om »begynnelsen» till ett lärjungebibliotek uppgående till 120 volymer, företrädesvis läro- och läseböcker. I sista redogörelsen beräknas det innehålla omkr. 482 band. Accessionen sker genom gåvor och inköp. År 1914 bildades en lärjungebibliotekskassa å kr. 549: 77 för inköp av lämplig förströelselitteratur. Ur en understödsfond användes årligen en mindre summa till inköp av skolböcker, som utlånas till mindre bemedlade lärjungar. Under de senaste fem åren har för biblioteket använts kr. 39: 35 i medeltal för år.

Antalet boklån utgjorde under de sista fem åren i medeltal per år 930, antalet låntagare 100.

Lokalen är trång och otidsenlig. Intet läsrum finnes.

SKÖVDE

Realskolans bibliotek

En skola inrättades år 1597 i Skövde. Den existerade som enklassig pedagogi till 1859, då den blev 2-klassig; 1866 beslöts dennas utvidgning till 3-klassigt läroverk och 1875 till 5-klassigt. Med läsåret 1905/06 förvandlades läroverket till 6-klassig realskola. På stadens bekostnad är ett kommunalt realgymnasium inrättat, och 1913 avlades där studentexamen för första gången.

Biblioteket är av relativt ungt datum. I uppgifterna till 1812 års uppfostringskommitté angives visserligen biblioteket, tillkommet genom privata donationer, innehålla omkr. »100 böcker och piecer», av vilka dock de flesta »äro olämplige för denna skolans behof». Boksamlingen har ökats genom gåvor från statsverket och från enskilda samt genom inköp och räknade 1918 2,007 volymer böcker samt 35 st. musikalier, upptagande ett hyllutrymme av ungefär 73 m. Bland gåvor kunna nämnas fröken *Cecilia Milows* (1906/07) av omkr. 150 band böcker, till största delen utländsk litteratur, samt genom testamente av adjunkten *H. Dahlstein* en rätt stor samling böcker. — Av bokbeståndet kan särskilt anföras Gustaf Vasas bibel 1541. — Under läsåret 1909/10 upprättades ett särskilt referensbibliotek genom utbrytning från allmänna samlingen; det uppgick år 1918 till 871 volymer. För bibliotekens underhåll och förökning har under de sista fem åren använts i medeltal kr. 669 per år.

Nominal-, real- och accessionskataloger finnas till samlingen på lösa kort.

Biblioteket hålles tillgängligt efter överenskommelse med bibliotekarien. Under läsåren 1917/18—1918/19 utlämnades sammanlagt 319 lån till 41 låntagare.

Biblioteket är inrymt i en intill kollegierummet gränsande sal i läroverksbygganden. Särskilt läsrum saknas. Böckerna förvaras i öppna hyllor. En utvidgning av utrymmet vore enligt rektor önskvärd, men torde näppeligen kunna företagas annat än i samband med ombyggnad av läroverket.

Ett *lärjungebibliotek* började bildas under läsåret 1904/05 och har riktats huvudsakligen genom gåvor. Det omfattade 1918 101 volymer. Några uppgifter om begagnandet föreligga ej.

ALINGSÅS

Samskolans bibliotek

Redan i ett konungabrev av 1642 omtalas en stadsskola i Alingsås, den sedermera s. k. kungsskolan i motsats till en på 1700-talet i samband med de Alströmerska fabriksanläggningarna av »manufaktur-societeten» grundad fabriksskola, även kallad fattigskolan. Den senare var ursprungligen avsedd att utgöra ett slags mönsterskola och synes en tid ha varit talrikt besökt, även av lärjungar från andra orter. En särskild »ny scholæ-ordning» fastställdes för skolan den 2 maj 1737, och i denna finnes också intagen en »instruktion för bibliothecarius». Ordalagen synas ge vid handen, att ett verkligt bibliotek skulle upprättats, och särskilda inkomster anslås till dess »nytta», men förmodligen har saken haft rätt små dimensioner; av allt att döma har bokförrådet inskränkt sig till några läroböcker o. d.¹ Några av dessa böcker finnas emellertid ännu i dag kvar i läroverkets bibliotek, med anteckning att de tillhört »Alingsås fabrique scholas bibliothek».²

Stadsskolan var enklassig till 1789, då den genom enskild donation blev tvåklassig. 1821 blev den lägre (3-klassig) trivialskola och i 1858 års stat upptogs den som treklassigt läroverk. År 1890 tillades en fjärde, 1891 en femte och 1901 en sjätte klass på kommunens

¹ Skolordningen är efter en i samskolans arkiv förvarad handskrift avtryckt av rektor G. A. BOHLIN i samskolans årsredogörelse 1911/12. Några punkter ur instruktionen kunna här meddelas: »§ 2. Ett utförliget Register på alla böcker, som i Bibliothequet finnes, skal wara uprättadt, hwilcket alt stadigt skal finnas hos Bibliothequet. — § 3. Hwar onsdags eftermiddag ifrån kl:n 4. til 5. hafwa samt:le Scholans ledamöter frijhet, at se på böcker i Bibliothequet, doch måste Bibliothecarius el: thes Amanuensis wara tilstades. — § 4. Skulle någon hafwa lust, at på någon tid låna en bok, så stände thet honom fritt, doch måste han lemna til Bibliothecarien sin revers och betale sedan månatel:n som the komma öfwerens. — § 7. Och på thet man altid må hafwa tilfelle at Bibliothequet med nöttiga och nödiga böcker föröka, så förslås alla Chartæ sigillatæmedlen, alt hwad wid Oeconomie-Rätter falla kan samt thet Bibliothequet sielf indraga kan, til dess nytto.»

² I Anders Bålds Predikan om then korsfäste Christo (Stockh. 1758) är antecknat: »Denna bok gifwer iag till Alingsås Fabriq scholæ med det wilkor, at war dag et sty: der utur läses för ungdomen. Alingsås den 22 novemb. 1763. Hedvig E. Alströmer.»

bekostnad. Med läsåret 1905/06 förvandlades den till en 6-klassig samskola.

Den boksamling, som skolan möjligen ägt under äldre tid, har varit obetydlig. I uppgifterna till 1812 års uppfostringskommitté heter det också härom, att »skolæ bibliotek fins intet, utom en mängd gamla obrukbara, samt några nyare skolböcker». Det är först på senare tider, som biblioteket genom gåvor och inköp vuxit något hastigare, så att det vid slutet av läsåret 1921/22 uppgick till 4,074 nr. För bibliotekets behov har under de senaste fem åren av medel från biblioteks- och materielkassan använts i medeltal ett belopp av kronor 193: 31 per år. Avkastningen av en liten fond »Elftefebruari-fonden» å kr. 490: 60 (1919) får användas till inköp av böcker och planschverk för skolan.

Real- och accessionskatalog finnas, den förra på lappar, den senare i bokform.

Biblioteket begagnas uteslutande som referensbibliotek, vadan ingen utlåning förekommer.

Största delen av biblioteket inrymmes i ett väggfast skåp i kollegierummet, de äldre böckerna i ett särskilt biblioteksrum i skolhusets tredje våning. Utrymmena äro tillräckliga för ännu en följd av år.

Ett *lärjungebibliotek* grundades under läsåret 1904/05 och har sedan vuxit genom gåvor och inköp för medel från biblioteks- och materielkassan, så att det vid slutet av läsåret 1921/22 utgjorde 501 verk i 528 band. Under de senaste fem åren har för bibliotekets underhåll och förökning använts i medeltal kr. 49: 12 per år. Bibliotekets katalog är gemensam med allmänna bibliotekets. Under sista läsåret har biblioteket hållits öppet 2 gånger i veckan och utlåningen, som uppgick till omkr. 600 boklån, skötts av en lärarinna med biträde av 4 lärjungar.

Adelsköldska folkbiblioteket

I dec. 1905 donerade major Claes Adelsköld en summa av 20,000 kronor för upprättande i Alingsås stad av ett »bibliotek med läsrum» samt 1,000 kronor för inköp av inventarier till detta. Genom gåvor av stadens sparbank m. fl. samt på senare tider genom anslag från stadsfullmäktige har biblioteket förkovrats, så att dess bokbestånd

vid ingången av 1922 utgjorde bortåt 2,500 band, som äro föremål för livlig utlåning. Biblioteket är nu inrymt i stadens äldsta byggnad, det Alströmerska magasinet, som genom anslag från stadsfullmäktige blivit iordningställt för sitt nya ändamål.¹

FALKÖPING

Samskolans bibliotek

Samskolan ägde år 1918 ett bibliotek på 1,425 volymer böcker och 75 musikalien samt dessutom ett referensbibliotek på 450 volymer.

För bibliotekets underhåll och förökning användes under de sista fem åren i medeltal 449 kr. per år.

Över samlingarna finnes blott en accessionskatalog (i bokform).

Det är nästan uteslutande lärarna, som använda sig av biblioteket, och för dem är det ständigt tillgängligt, för andra när rektor är att träffa. Under åren 1913—17 utlämnades i medeltal 47 hemlån per år.

Böckerna förvaras (i hyllor eller skåp) i olika rum inom läroverks-huset, de värdefullaste i kollegierummet. Där finnes enligt rektors uppgift »god plats för anordnandet av ett ordentligt bibliotek».

Ett *lärjungebibliotek* finnes, som 1918 räknade 372 volymer. Det ökas och underhålles dels genom gåvor, dels genom inköp för medel, insamlade medelst någon aftonunderhållning». Under åren 1913—17 utlämnades i medeltal 862 boklån per år. Fullständig katalog förefinnes. Biblioteket förvaras i ett särskilt rum i slutet skåp.

---

¹ ANNA NORLANDER, Huru Alingsås fick sin biblioteksfråga löst (*Biblioteksbladet*, 1922, s. 77—79).

STRÄNGNÄS STIFT

STRÄNGNÄS

Domkyrkobiblioteket

Under den senare medeltiden funnos i Strängnäs två för tiden säkerligen betydande bibliotek: domkyrkans och dominikanerklostrets.

Om detta sistnämnda biblioteks storlek saknas dock varje uppgift och de till vår tid bevarade resterna av detsamma äro synnerligen fåtaliga. Testamentariska gåvor av böcker till klostret förekomma emellertid en eller annan gång. Sålunda testamenterar Knut Erikssons änka *Margareta* ²⁵/₁₁ 1316¹ till Strängnäs dominikanerkloster bl. a. »cappellam meam cum tribus libris, videlicet graduali et matutinali in duobus voluminibus». Och domprosten i Strängnäs *Nils Magnusson* ihågkommer i sitt omkr. år 1350 omredigerade testamente² conventus Strengnensis med »speculum iudiciale et summam Innocencii», dock med bestämmelse, att de skola säljas och pengarna användas till kyrkans tak. Av nu bevarade böcker från detta librarium äro endast två kända. I Kungl. biblioteket finnes sålunda ett exemplar av Hartmann Schedels stora *Liber chronicarum*, den i Augsburg 1497 tryckta upplagan, vilket har följande proveniensanteckning: »Istum librum contulit Johan wan klawen conuentui Strengenensi de procuracione quorundam fratrum deo notorum Anno dominj 1518 prefati conuentus reformacionis tertio».³ Dessutom finnes i Strängnäs läroverksbibliotek ett litet *Brevarium dominicanum*, antagligen tryckt i Venedig år 1492,

*Dominikaner-
klostrets
bibliotek*

¹ DS¹ 2075.

² DS¹ 4083.

³ COLLIGN, Katalog der Inkunabeln der Kgl. Bibliothek in Stockholm, I, nr 965. Se också *Samlaren*, 1906, s. 105.

vilket med all sannolikhet tillhört Strängnäs dominikanerklosters librarium. På främre pärmens innersida finnas nämligen med hand från slutet av 1400-talet nedskrivna uppgifter om de svenska dominikanerklostrens grundläggningsår.¹

*Domkyrko-
bibliotekets
medeltida
bestånd*

Av domkyrkans medeltida bok- och handskriftsbestånd har däremot en icke ringa del trots vidriga öden räddats undan förstörelse. Det mesta härav förvaras i det nuvarande domkyrkbiblioteket, som sedan sommaren 1910 åter står uppställt i domkyrkans nordvästligaste kor, där det även hade sin plats vid mitten av 1600-talet och där det genom biskop Johannes Matthiae fick sin ståtliga tillväxt. Men även till andra bibliotek och arkiv (Riksarkivet, Kungl. biblioteket, det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn m. fl.) ha spillror av Strängnäs medeltida domkyrkbibliotek funnit vägen, förnämligast genom den planlösa utgallringen för duplett-auktionen år 1765, för vilken utförligare nedan kommer att redogöras.

Ritualböcker funnos i Strängnäs redan från 1100-talets första årtionden, då en biskop här byggde sitt domus. Före 1100-talets utgång var också en domskola i verksamhet här, som åtminstone för lärarens räkning måste ha böcker, ur vilka han föreläste, vad nybörjaren muntligen måste upprepa och de längre komna uppskriva. Skenningebeslutet av år 1248 ålade de svenska biskoparna att inom året anskaffa dekretalboken efter den sista samlingen.² År 1291 invigdes domkyrkan byggd av tegelsten. Vid vart och ett av dess altaren måste finnas åtminstone en mässbok (missale); och när på 1300- och 1400-talen domkyrkan utbyggdes med många kor, måste även deras altaren förses med ritualböcker. De allt ymnigare donationerna till domkyrkan och till hennes kor och altaren tilläto anskaffandet av flera gudstjänstböcker såsom legendarier, breviarier, psalterier och evangeliarier. Men dessa handskrifter lågo spridda hos biskoparna och kanikerna, i domskolan och på de många altarborden eller i deras nischer. Ett och annat pärm-brev finnes bevarat om gåvor till Strängnäs domkyrka av böcker redan på 1300-talet.³

¹ Anteckningarna, som i huvudsak stämma med hittills från andra källor kända uppgifter, lyda: de fundacione conuentuum. Conuentus Stockholmensis Anno Mcccxluiij. Conuentus Stringnensis Mcclxviiij, Kalmarnie et Ludosie Mccclxliij.

² H. REUTERDAHL, Svenska kyrkans historia, 2: 1 (1843), s. 276.

³ V. GÖDEL, Sveriges medeltidslitteratur (1916), s. 77 o. 107.

År 1375 lämnade påven Gregorius XI tillåtelse åt tre biskopar, bland dem ärkebiskopen i Uppsala, att befria efter undergången bot dem, vilka däri blivit lysta för delaktighet i den våldsverkan, som i Strängnäs stad och stift förövats ej mindre mot präster och andliga personer än emot kyrkor och kloster samt deras tillhöriheter, såsom böcker, kalkar, kors, relikier m. m.¹

Antydningar finnas redan från den tidigare medeltiden, att Strängnäsprelater ägt boksamlingar: biskop Col i Strängnäs skänkte vid mitten av 1200-talet några av sina böcker till predikarbröderna i Västerås², domprosten i Strängnäs Nils Magnusson (d. omkr. 1350) har redan nämnts. Men det är först under en långt senare tid, som böcker sammanförts till ett bibliotek i Strängnäs domkyrka. Detta bibliotek är år 1461 förvarat i det sydvästligaste koret, det yttre vårfrukoret, och tillgängligt för dem, som där ville studera.³ För säkerhets skull voro de dyrbara böckerna fastkedjade vid läspulpeterna (s. k. kedjeböcker eller libri catenati). Flera nu i domkyrkobiblioteket förvarade böcker visa genom ännu kvarsittande märklor i bakpärmens övre kant eller andra märken, att de en gång varit sådana libri catenati. Som exempel härpå kan nämnas den av Schöffer i Mainz år 1470 tryckta folianten Hieronymus, Epistolae et tractatus (Hain *8554), som med stor sannolikhet tillhört Strängnäs medeltida domkyrkolibrarium; likaledes det från samma berömda officin utgångna, väl bevarade exemplaret av Thomas de Aquino, Scriptum super quartum librum sententiarum 1469 (Hain *1481). Det är mycket troligt, att dessa Schöfferttryck försålts till Strängnäs domkyrka av kaniken därstädes Gotmannus Almanus von Ravenspurg, vilken nog är identisk med den Gotmannus Almanus, som Schöffer på 1470-talet sände till Sverige för att sälja böcker från hans förlag. Gotmannus har även varit representant för boktryckare i Lübeck, varom flera i Strängnäsbiblioteket befintliga tryck bära vittne.⁴

Senare hälften av 1400-talet bevittnade under studiehågens mäk-

¹ Datum Auinione xiiij kalend. Marcij. Efter en i Strängnäs d. 3 maj 1411 gjord avskrift. Tryckt i DS^I I 264, men där feldaterat 1232.

² DS^I 1707.

³ C. R. BERCH i *Kongl. bibliotekets tidningar om lärda saker*, 1767: a, s. 40: »pro communi usu in eis studere volentium».

⁴ Se *Sammlaren*, 1904, s. 207; 1906, s. 100.

tiga tillväxt en ökning av boktillgången, då till de handskrivna böckerna kommo den nya boktryckarkonstens underbara alster. Strängnäs domkyrka fick då många och vackra handskrifter och många ståtliga inkunabler.

De förnämsta handskrifterna äro skrivna eller anskaffade av *Conrad Rogge*, det medeltida Strängnäs verksammaste, mäktigaste och mest lysande kyrkofurste (1479—1501), då han åren 1455—61 studerade i Perugia. Den märkligaste av hans egenhändigt skrivna och med hans vapen utsirade böcker är Susos *Horologium aeternae sapientiae*, som i medeltidens vanliga dialogform utvecklar mystikens läror genom Sapientia's (d. v. s. Guds) svar på Discipulus' frågor. Av de genom Rogge i Perugia inköpta manuskripten äro skrifter av Petrarca, Cicero och Lactantius de märkvärdigaste och vackraste. Lactantiusbandet har i slutet två smärre handskrifter: en samtida skildring av Konstantinopels erövring (tryckt som akademisk avhandling i Uppsala under P. E. Thyselius' presidium år 1835) och det tal, som Rogge höll vid sin promotion till decretorum doctor i Perugia, år 1460.¹ En vacker handskrift, *Novum Testamentum*, från 1430-talet, köpte Rogge troligen i Leipzig år 1446.² Tre hans något äldre eller samtida i Strängnäs, kanikerna *Birger Hamor* (d. 1481) och *Magnus Siggonis Holk* samt prebendaten *Hacquinus* skänkte även vackra handskrifter (F. 12, 13, 11) till domkyrkan. På en foliant (F. 9) står skrivet av medeltida hand »Liber ecclesie Strengnensis». Ett band (4° 12) innehåller flera Vadstenahandskrifter från omkring år 1460. Alla dessa manuskript, som här ännu förvaras, äro beskrivna av Aminson.³ Två pergamentshandskrifter, som tillhört Strängnäs domkyrka, förvaras nu i Riksarkivet och Kungl. biblioteket. Riksarkivets handskrift, det s. k. Registrum Strengnense, sign. Kopieböcker från medeltiden 15, innehåller handlingar från år 1295 till slutet av 1400-talet. Många av dessa äro tryckta i *Svenskt Diplomatarium*⁴ och två i *Scriptores rerum Suecicarum III: 2*.⁵

¹ E. BENZELIUS, *Monumenta ecclesiae Sveogothicae* (1709—13), s. 106. — H. SPEGEL, *Skriftelige bevis, hörande til svenska kyrckio-historien* (1716), s. 156; jfr Benzeli prolegomena, s. XXIX.

² C. ANNERSTEDT, *Upsala universitets historia*, 1 (1877), s. 12.

³ H. AMINSON, *Bibliotheca templi cathedralis Strengnensis, Supplementum* (1864), s. 3—59.

⁴ Nr 2889: 1—12, 1947, 2091, 1355—57, 1303.

⁵ S. 280 och 281.

De flesta handla om domkyrkans inkomster och tillhörigheter. Av särskilt intresse är ett inventarium över curia Tynnelsö 1463, Conrad Rogges bestämmelse till förmån för fattiga studerande av år 1482, vissa formulär m. m. Kungl. bibliotekets handskrift, sign. A. 28, innehåller ett Martyrologium Strengnense. Kalendariet har anteckningar om många biskopar och andra bemärkta domkyrkans präster i Strängnäs samt om märkliga händelser i domkyrkans och stadens historia såsom eldsolyckor och tillbyggnader. De flesta anteckningarna äro från 1400-talet.

Av tryckta böcker från det medeltida domkyrkobiblioteket bör främst nämnas ett exemplar på papper av Missale Strengnense, tryckt i 170 exemplar i Stockholm år 1487 genom den av Rogge väl för detta ändamål inkallade lübeckiske boktryckaren Bartholomaeus Ghotan.¹

För följande inkunabler med medeltida Strängnäsproveniens, vilka nu förvaras i domkyrkobiblioteket, redogör Collijn²: Baptista de Salis, Summa casuum conscientiae dicta Rosella. Nürnberg 1488. Skänkt till Strängnäs kyrka av ärkedjaken i Strängnäs Swarte Johannes Akonis år 1502; Bernardus Clarevallensis, Sermo nes de tempore et de sanctis. Speier 1481. »Liber ecclesie Strengnensis» (med hand från slutet av 1400-talet); Nicolaus Panormitanus, Lectura super 2° decretalium. Nürnberg 1486. Given till Strängnäs kyrka av domprosten i Strängnäs, doktor Helgo Petri; Nicolaus Panormitanus, Lectura super 4° et 5° decretalium. Roma 1475. Från Strängnäsiskaniken Olavus Andreae år 1484; Valerius Maximus, Factorum dictorumque memorabilium libri IX. Mainz 1471. »Liber ecclesie Strengnensis» (med hand från slutet av 1400-talet).

Dessutom finnas i Strängnäs domkyrkobibliotek ytterligare två folianter, märkta med domprosten Helgo Petris (1470—94) handmålade exlibris³, nämligen Formularium procuratorum, Basel 1489⁴, och Bartholomaeus Pisanus, Supplementum summae Pisanellae, Köln 1479.⁵ Enligt meddelande från bibliotekarien V. Madsen i

¹ COLLIJN, Bibliografiska miscellanea, 2 (1910), s. 4.

² Svenska boksamlingar under medeltiden, 3 (Sammlaren, 1904, s. 205—13).

³ Avbildat i Sv. exlibristidskr., Årg. 1, s. 10.

⁴ HAIN *7926. AMINSON, s. 270 (F 482).

⁵ HAIN 2160. AMINSON, s. 600 (F 261).

i Köpenhamn har han i det Kongel. Bibliotek därstädes påträffat likaledes två inkunabler med samma exlibris: Alfonsus Diaz de Montalvo, Repertorium s. abbatem Panormitanum, Nürnberg u. å.¹ och Vocabularius brevilocus [Köln ca. 1477].²

Av Conrad Rogges böcker har en vacker inkunabelupplaga av Augustinus, De civitate dei, Venedig 1475, hittat vägen till Växjö stiftsbibliotek efter att hava tillhört det Braheska biblioteket på Visingsö (det har Margareta Brahes namnteckning på det förutgående registrets första sida samt Rogges handmålade vapen på textens första konstfullt illuminerade sida).

Kungl. biblioteket äger ett exemplar av Jacobus de Voragine, Lombardica historia, Nürnberg 1501, som på titelbladet har proveniensanteckningen: »Liber alme ecclesie Strengnensis» och som jämte andra böcker förvärvats på den beryktade auktionen 1765. Exemplaret är bundet i pressat skinnband med stora blindstämplar föreställande de nordiska helgonen Erik och Knut; en kraftig märkla i bakpärmens övre kant visar dessutom, att boken tillhört libri catenati i domkyrkobiblioteket.³

Av den stora mängden inkunabler utan proveniensbeteckning, över 150, ha sannolikt många tillhört det medeltida domkyrkobiblioteket. De utländska bibliotek, från vilka böcker omkring år 1650 kommit till domkyrkan, ha tydligen varit mycket noggranna med ägareanteckning. Så synes ej varit allmän sed i Sverige. De lärda prelaterna i Strängnäs, såsom Hemmingus Magni (d. 1470), Helgo Petri (d. 1494) och Conrad Rogge (d. 1501), alla decretorum doctores, ha säkert till domkyrkan anskaffat åtskilliga böcker. Och i synnerhet Conrad Rogge, som genom sina manuskriptförvärv i Perugia visat sin entusiasm för böcker och lärdom, måste, då han fick hand om domkyrkans rika tillgångar, ha fortsatt sina bokinköp av den nya tryckkonstens praktfulla alster, denne skönhetsälskande biskop, som till Strängnäsdomen förskaffade flandriska mästares underbaraste och dyrbaraste altarskåp. Hur starkt under århundradenas gång domkyrkobiblioteket decimerats, finnas med stor sannolikhet många flera böcker av det medeltida domkyrkobiblioteket ännu bevarade, än man hittills lyckats identifiera.

¹ HAIN *11567. BÖLLING 1752.

² KÖLN 1018. BÖLLING 2496.

³ Se om detta band COLLIJN, Paul Grijs, s. 126.

Reformationstidevarvet vårdslösade den föraktade medeltida lärdomens bokskatter. Mycket av det dyrbara pergamentet användes till omslag för räkenskaper och böcker m. m. Så infordrade hertig Karl den 19 jan. 1590¹ från domkyrkan en gammal pergamentsbok med stadigt och skönt pergament för att därmed inbinda sitt kanslis räkenskaper. Trots domkyrkans utblottade tillstånd genom Gustaf Vasas hårdhänta räfst, har dock domkyrkans liberi fått en rätt stor tillökning, isynnerhet mot slutet av 1500-talet.² För denna tid finnas nya källor till kännedom om bibliotekets förvärv, nämligen domkyrkans räkenskaper, som förvaras i Kammararkivet, och Strängnäs stifts synodalakter, utgivna av Herman Lundström. I stiftssynoden 1584 beslöts, »att tu låss skulle göres för liberijt och en nyckel Bispen, annan syslemannen haffuandes, och at ingen bock vtlånes, med minner fuller pant strax i liberijt nidersettijes».³ Räkenskapernas notiser äro i all sin torftighet dock högst intressanta; för år 1583 står antecknat: »för två tomis Krantzii 22 mark» (böckerna finnas ännu väl bevarade i sina gamla vita, glättade pergamentsband).⁴ På titelbladet i vardera folianten står skrivet: »Liber eccl. Streng. emptus XI marcis, X calend. Martii Anno 1583». Enligt 1588 och 1590 års räkenskaper köptes av herr Björns arvingar böcker för 4 lod silver och två dlr penningar; år 1589 betalades för tomis Augustini till domkyrkans librij pgr 7 dlr⁵, för cronologia funtii pgr 6 mark⁶; för år 1595: L. Osiandri Commentarii in biblia — Råg 7 tunnor; år 1597 för en bok, theatrum, pgr 9¹/₂ mark.

Även proveniensanteckningar på flera böcker bevisa, att de ha tillförts domkyrkbiblioteket under 1500-talet. På titelbladet av Epplinus⁷ står skrivet: »Liber Eccl. Strengen. emptus 9 mc holmenses. Anno domini 1562 per Botvidum ibidem episcopum, sed

¹ Kungl. brev i Strängnäs domkapitelsarkiv, I, s. 170.

² Möjligen ha böcker inköpts här liksom i Kalmar av de 100 mark (den tiden lika med 50 tunnor kronotonde), som konung Gustaf Vasa i sitt testamente anslagit till varje skola (A. G. HOLLANDER, Svenska undervisningsväsendets historia, I, s. 220; A. M. STRINNHOLM, Sveriges historia, 3, s. 373).

³ H. LUNDSTRÖM, Svenska synodalakter, Ser. 2 (1909—11), s. 14.

⁴ AMINSON, s. 380 och 381 (F. 366 och 367).

⁵ AMINSON, s. 54 (F. 81—87?).

⁶ AMINSON, s. 275 (F. 220?).

⁷ AMINSON, s. 237 (F. 281).

pro pecunia Ecclesiae». ¹ På främre pärmens insida i Conciliorum quatuor ² läses: »Liber ecclesiae Strengnensis huic datus a domini Raffualdi heredibus. Nemo itaque hunc tentet vel presumat auferre. Nicolaus Helsingus manu propria». ³

På Luthers Uthlegging ⁴ har främre pärmens insida följande med kraftig hand gjorda tillskrift: »Honorabili viro, doctrina, pietate et morum integritate ornatissimo Dno Petro in qualemcumque suae erga ipsum non futatae voluntatis significationem paruum hunc libellum dedit Erasmus Lodovici Anno 1560 augusti 20». Det är visserligen ej härmed bevisat, att denna bok införlivats med domkyrkobiblioteket på 1500-talet, men då detta dock är högst sannolikt, har denna tillägnan av den bokkunnige historieskrivaren, sekreteraren Rasmus Ludvigsson, till sin förman, den boklärde ⁵ Per Brahe d. ä., sedan 1540 överste kammarråd, här såsom högst intressant medtagits.

Bland sällsynta i Sverige tryckta böcker bör väl nämnas den här befintliga första upplagan (år 1576) av Johan III:s liturgi (= Röda boken). I äldre historiska skrifter uppgivas flera donationer, som under senare hälften av 1500-talet skulle kommit domkyrkan till del. Så berättas, att det lärda riksrådet Jöran Gera till Algö skänkt böcker ⁶ och att hertig Karl år 1593 hit donerade halva sin boksamling. ⁷ Inga spår av dessa båda donationer ha nu anträffats i domkyrkobiblioteket. En donation av Vasakonungarnas välbekante sekreterare *Sven Elofsson* är bevitnad både genom ett avtryck av Strängnäs domkapitels kvittens i Thuns skrift *Vita Palmschiöldii* (1707), s. 15, och i en i Riksarkivet ⁸ förvarad kopia

¹ Botvidus Sunonis, biskop i Strängnäs 1536—56, 1561—62.

² AMINSON, s. 174 (F. 120).

³ Ragvald, domprost i Strängnäs 1556—64; Nicolaus Helsingus, biskop i Strängnäs 1562—85. ⁴ AMINSON, s. 407 (F. 207).

⁵ Se redogörelsen i hans Hushållsbok (från o. 1581, tr. 1677) för de bästa böckerna.

⁶ UB, Palmsk. saml., vol. 285.

⁷ Denna uppgift återfinnes senast hos K. HENNING, Strängnäs stift under den liturgiska striden till Upsala möte 1593 (Strängnäs läroverksprogram för år 1892/93), s. II.

⁸ WALDE, Storhetstidens litterära krigsbyten, I, s. 26. — Bokförteckningen upptager nästan hela Sven Elofssons bibliotek; endast en mindre del (11 volymer) skänktes samtidigt till Västerås domkyrkobibliotek (se nedan redogörelsen för Västerås läroverksbibliotek).

av denna 1597 års kvittens med vidfogat register på de 120 böcker, som Sven Elofsson »till domkyrkans librij givit, skänkt och förärat». Av denna vackra donation har det lyckats att identifiera blott fyra folianter, i vilka står namnet *Svenno Elai*. Många blevo som dupletter bortsålda efter den stora utgallringen på 1760-talet, emedan biblioteket genom drottning Kristinas och Joh. Matthiaes donationer vid mitten av 1600-talet fått vackrare upplagor av dessa böcker. De som ha sekreterarens namnteckning äro: Hotomannus' *Commentarius*¹, Plutarchus' *Vitae*², Melanchtons *Opera*.³ Emellertid har väl detta betydande tillskott av reformationens och humanismens litteratur i hög grad bidragit till bibliotekets berömmelse och föranlett, att den kommitté, som skulle förbereda en ny bibelöversättning, år 1600 sammanträdde i Strängnäs under ordförandeskap av biskop Petrus Jonae.⁴ Resultatet blev de s. k. *Observationes Strengnenses*.⁵

På 1600-talet har domkyrkobiblioteket sin korta storhetstid under biskop Johannes Matthiae (1644—64). Märkvärdigt nog finnas inga spår i biblioteket efter den store undervisningsmannen, den mäktige och lärde biskop *Laurentius Paulinus* (1607—37), Strängnäs-gymnasiets upphovsman (1626) och organisatör samt Strängnässtryckeriets grundläggare (1622). Visserligen hade han stora planer till bibliotekets riktande, till vilka planers fullbordande han i brev utbad sig den mäktige rikskansleren Axel Oxenstiernas bistånd.⁶ Detta var så mycket nödvändigare, som *Laurentius Paulinus* ivrigt och ihärdigt strävade för Strängnäs-gymnasiets upphöjande till akademi. Bevis härpå lämna hans och konsistorialeskrivelse till Gustaf II Adolf och Johan Skytte år 1629.⁷ Men varken den ena eller den andra planen lyckades biskopen genomdriva.

1600-talet

Laurentius Paulinus

¹ AMINSON, s. 338 (F. 485).

² AMINSON, s. 514 (F. 333).

³ AMINSON, s. 437 (F. 152, 153).

⁴ Bildningsanstalterna i Sverige (*Skandia*, Bd 5, 1835, s. 199).

⁵ Dessa »*Observationes*» uppspårade biskop Serenius, som vid skriftens framvisande i Strängnäs domkapitel år 1768 yttrade, att de »alltsedan i förra seculo varit aktade för förlorade» (se prot. 1768 ⁷/s). Vid denna tid pådrev Serenius med iver, särskilt inom sitt stift, arbetet på en ny bibelöversättning. Nu förvaras delar av dessa »*Observationes*» i Uppsala landsarkiv och i Uppsala domkyrkas librarium.

⁶ H. LUNDSTRÖM, *Laurentius Paulinus Gothus*, 1—2 (1893), s. 230, not 2.

⁷ Se *Liber consistorii Strengnensis ab anno 1626* i domkapitlets arkiv.

Emellertid låg i hans uppfordran till Axel Oxenstierna¹ uppslaget till drottning Kristinas senare donation av en del av det litterära krigsbytet från 1640-talet.

*Johannes
Matthiae*

Det var biskop *Johannes Matthiae*s kärlek till visdom och böcker och den ynnest han ägde hos drottning Kristina, som med ett slag gjorde domkyrkobiblioteket till en stor och utomordentligt värdefull boksamling. Men tidens teologiska ofördragsamhet och hätskhet blåste upp ett hårt väder emot biskopen och alla hans åtgöranden, även mot denna hans skapelse. Vilka stora bokskatter han hitskaffat, därom vittnar biblioteket än i dag, trots de stora förluster, det sedan hans dagar lidit. De flesta böcker, som det nu äger, ha blivit dess egendom genom *Johannes Matthiae*s. Men svårt är att visa, vilka av dessa böcker varit donation av drottning Kristina och vad biblioteket har biskopens frikostighet att tacka för. Av skäl, som nu äro svåra att utreda, har ett utrotningskrig förts mot de handlingar, som kunna upplysa härom. Strängnäs domkapitel har så gott som ingenting. Vad det haft, har på olika sätt kommit bort. Den bekante orientlisten, censor librorum Gustaf Peringer Lillieblad (en son till Strängnäslektorn L. Peringer) donerade år 1704 en samling handlingar till Strängnäs domkapitel med följande överskrift: »Desse originalakter, hållne år 1663 in causa Reverendissimi & de ecclesiae bonisque litteris optime meriti Episcopi Strengnensis Doct. Johannis Matthiae, som jag av en händelse om händer bekommit, varda härmed delegerade till Vener. Consistorium Strengnense, att de darsammastädes måge väl förvaras inter acta publica idque propter Historiae certitudinem & ad memoriam posteritatis. Stockholm den 10 Augusti 1704. G. Peringer Lillieblad.» Detta manuskript förvaras nu i Uppsala universitetsbibliotek (sign. X 267), dit donerat av biskop Olof Celsius i Lund. Denne hade inköpt dessa akter på doktor J. C. Hausswolffs bokauktion i Stockholm år 1774.² Deras viktigaste stycken äro den kungl. kommissionens förhör i Strängnäs 15—24 sept. 1663 med biskopen och konsistoriales var för sig. Ur de motsägande uppgifterna framgår dock mycket till upplysning om biblioteket. I konsistoriales' brev till Kungl. Maj:t den 6 febr. 1663 om *Joh. Matthiae*s verksamhet meddelas: »nederst i kyrkan

¹ Liksom ett eko härav förnimmes i Axel Oxenstiernas memorial till Lennart Torstensson år 1643 (WALDE, I, s. 21, 206 och 345).

² J. A. ALMQUIST, Sveriges bibliografiska litteratur, nr 4398.

[är] upprättat ett stort bibliotek, utan någon uppsikt och ordning med böcker, bibliothecario, caution och inventering utur den ena handen i den andra, så att vi varken veta huru det är infört eller bevarat, och nu står till föga nytta». Omedelbart därefter, den 7 febr., är av biskopen undertecknad 'En kort relation om . . . D. Joh. Matthiae actioner . . . uti Strängnäs stift'; den innehåller om biblioteket följande: »Domkyrkan haver D. Episcopus i sin tid låtit reparera och förbättra innantill . . . och i synnerhet [med] en stor kors, som låg full med orenlighet nederst i kyrkan, vid norra och västra sidan, reparation, till ett bibliotek av en stor myckenhet böcker, av vilka han största delen haver dit förärat av sina egna». Vid den kungl. kommissionens förhör med konsistoriales den 15 sept. 1663 på e. m. »frågades sedan om biblioteket, vem däröver inspektion haver, och om register därpå finnes? Resp.: H. H. Biskopen haver nyckelen därtill, och [vi] tro ingen vara tillsatt, som inspektion däröver haver. Mgr Petrus Grubb¹ i synnerhet svarade, här finnes 3:ne handa bibliotek: 1) ett gammalt, på vilket sal. Mag. Joseph² register gjort; 2) det vid västra gaveln står, haver H. H. Biskopen själv tillskaffat, igenom vad medel vet han (= Grubb) intet; det 3) hitskänkt av H:s M. drottning Kristina, vilket ock väl igenom H. H. Biskopens prokuration skett är; är kommit från Ulm (i marginalen står: lärer vara Olmutz) i Mähren, stort till kvantiteten, men intet synnerligt av värde, vilket jag tillika med sacellano³ största delen därav registrerat. Skola ock därav några böcker, sedan det hitkom, förkomne vara». Vid det fortsatta förhöret den 16 sept. på e. m. tillfrågades konsistoriales ånyo om biblioteket, »vem däröver inspektion haver. Resp.: Tillförne haver klockaren nyckelen därtill haft; nu haver honom Biskopen själv». Då talet sedan fördes på »vad penningar av höga överheten och några andre skulle till kyrkan eller konsistorium donerade vara», berördes även ett par gåvor, vilka tilläventyrs gått till biblioteksändamål, även om de åtminstone icke direkt, och måhända alls icke, varit därför avsedda: »M:r Petrus Grubb [sade] sig efter befallning, no-

¹ Lektor i Strängnäs 1645, d. 1686.

² Joseph Fougdonius, kyrkoherde i Strängnäs 1603, domprost 1645, d. där 1656, 94 år gammal.

³ Johannes Jonæ Aulinus, komminister i Strängnäs 1652—67.

mine Episcopi & Consistorii, ett tacksägelsebrev till sekret. Swalch¹ skrivit, betäckandes honom däruti för de 500 Rdr han hit till domkyrkan förärat hade, vilken donation han därav mente komma skulle, att Swalch skulle igenom H. Biskopens prokuration, uti Pommern av H:s M. Dr. Kristina ett gods fått, och därav första årets intraderne, som till 500 Rdr skulle stigit, hit givit. . . . Haver ock H:s M. Dr. Kristina ett stipendium till en philosophiæ adjunctum hit givit; men vartill det nu använt är, är oss (consistoriales) helt okunnigt. M:r Petrus Grubb sade fuller sig uti biblioteks-boken sett inskrivit stå, att för den summan H:s M. Dr. Kristina hitgivit haver, skulle en hop böcker nyköpte vara, sammaledes att för de 500 Rdr Swalch hitgivit hade; men huru det ihop hänger, kan han ej förvisso säga.»²

Den 19 sept. gingo kommissarierna ned i biskopens hus, efter han för sin opasslighet skull ej förmådde komma upp i konsistorium (som då hade sitt rum i domkyrkans övre sakristia). Biskopen hänvisar vid många anklagelsepunkter till sitt »scriptum declarationis». Kommissionen lämnade blott utdrag därav i sitt protokoll, då den »med något iver och hårda ord emot consistoriales mest allestädes sig utlät». Denna Joh. Matthiaes Declaratio finnes även bifogad dessa handlingar. Om biblioteket förklarade biskopen där: »Gud tröste den biskop, som råkar ut för så vidriga consistorialium uttydningar, att allt som väl görs tydes till det värsta. Biblioteket står i en ljus, vacker kor, som alla kunna se. Böckerna äro merendels uppskrevne uti en bok in folio, som ligger för allas ögon på ett bord i biblioteket med denna titel: Instauratio Bibliothecae Cathedralis, quae Strængnesiæ, sub Episcopo D. Joh. Matthiae Gotho, anno D:i 1649. I samma bok finnas antecknade Regulae sive leges

¹ Chr. Fr. von Schwalch, sekreterare i kansliet.

² Ett annat klagomål hade gällt »stipendium testamentarium», med vilket ock sades gå »sällsamt» till. Detta stipendium, varav 30 »skolepersoner» i Strängnäs deltog, var donerat av »gamla drottning Kristina» och bestod ursprungligen av 12,000 dlr smt. Gustaf II Adolf hade emellertid »tagit detta kapital till sig» och till en tid låtit giva ränta därför med 500 tunnor spannmål årligen; senare hade man i dess ställe fått 16 st. bondgårdar i Fellingsbro socken, under samma frihet som Uppsala akademi innehade sina gods. »Nu förmår själva donations brevet, att de allena som här studera skola därav participera; men nu på en tid är en god del av samma stipendium givit åt studenter, boktryckaren, bibliothecarien och organisten, vilket emot donationen strävar.»

Bibliothecae, Juramentum Bibliothecarii, och specificerat huru böckerne äro dit införde och donerade. Inventarium finnes på ett särdeles papper över de böcker, som dit transfererades utur Consistorio (= övre sakristian i domkyrkan), med sal. Pastoris M:r Josephi egen hand annoterade, cum hac inscriptione: Catal. Libror. in Bibliotheca Strengnensi. Ett annat inventarium finnes där ock, in peculiari instrumento av M:r Petro Grubb skrivit, sub tali titulo: Index Bibliothecae Strengnensium novissime translatae, secundum ordinem literarum alphabeti confectus. Om nu desse böcker icke äro så väl förvarade och behållne som sig borde, så fruktas man en part av själva consistorialibus äro de samma, som dem låna och uttaga, och intet efter bibliothecarii påfordran leverera tillbakars. Om ock böckerna stå där nu till föga nytta, hvi låna dem då och bruka dem så länge i deras hus? Biskopen haver fordom skaffat ett härligt bibliotek till Uppsala; nu sedermera detta ansenliga biblioteket, merendels av egna medel upprättat i Strängnäs, och får nu det till tacka av dessa consistorialibus för ett sådant ornameto Templi & Gymnasii, att det står till föga nytta! Ho haver någonsin hört homines litteratos så sinistre (= förvänt) judicera om sådana rebus litterariis & clarissimorum virorum monumentis? — På magister Grubbs insinuation om sekreteraren Schwalchs och drottning Kristinas penninggåvor svarade biskopen enligt kommissionens protokoll: »Swalch haver inga penningar hitgivit, utan böcker, som av biblioteksboken noggrant till seendes är»; om drottning Kristinas donation: »Därom finnes besked i biblioteksboken». I Strängnäs läroverksarkiv fol. I finnas två brev av Joh. Matthiae till Schwalch, som båda innehålla tacksägelser för dennes gåva av 500 riksdaler. I det senare brevet (1646 $\frac{9}{2}$) skriver biskopen, »att alltsammans skall användas Gudi till ära, min herre till beröm och ungdomen till nytta». Det vill härav synas, som Schwalch givit biskopen fria händer att, som han fann för gott, använda penningarna.¹ Den 21 sept. förhörde kommissionen ytterligare konsistoriales och nu efter extraktet ur biskopens skrift (Declaratio). »Om biblioteket svarade de, somlige sägandes sig därutur ingen bok till låns tagit, somlige inge till låns

¹ På punkten om »stipendio testamentario» svarade biskopen i sin skrift: »Detta bekänner Biskopen under tiden vara skett. Dock alltid efter deras (consistoriales') anhållande, eller åtminstone consens . . . men som Consistoriales nu klaga, det vore sällsamt, så kan det härefter korrigeras: Episcopo nec seritur nec metitur».

kunnat av klockaren få; och de som då någre till låns haft, aldrig fått klockaren så länge upp i kyrkan [att] han dem emottaga velat. Pastor¹ svarade: Atlantem² haver jag för en tid sedan hos mig haft; klockaren pantsatte honom min systerson, men är nu återlöst; stod hos mig likväl 4 eller 5 år. Det går därmed intet allt riktigt till. Klockaren haver nyckelen och en annan stipendium. En bok därav över Danielelem, haver jag ännu hos mig, sade pastor, den klockaren åt mig utletat haver, han skall komma i sitt rum igen. Commissarii: I sägen böckerna stå där ingen till gagns, likväl länen I dem? Resp.: Vi slippa intet dit, klockaren nekar, förebärandes sig intet hava nyckelen, skjutandes på biskopen. Comm.: Om I haden talt med biskopen, hade däröver någon ordning kunnat gjort bleven. Resp. M:r Grubb: vi havom fuller därom talt, jag haver, som jag ock tillföre refererat, fört största delen av det ulmiska biblioteket uti ordning, men är dock en del därav ännu oregistrerat. Jag haver någre böcker till låns haft, velat ock någre andre haft, och de förre återburit; men aldrig fått klockaren däropp. M:r Is. Watrangius³ sade sig ofta av klockaren böcker begärt, men han nekat sig nyckelen hava. M:r Joh. Luth i Nyköping⁴ begärte av biskopen själv till låns Exam. Conc. Trid. Chemnitii⁵, kunde intet fåt; biskopen nekade därtill. Commiss.: Biskopen gjorde däri rät: Consistorii böcker böra intet lämnas utur staden. Consistoriales samtliga sade: vi tala mest därom, att därmed ingen ordning är. Biblioteket kan vara nyttigt nog, oavsett däribland ock mycket finnes, som intet duger.»

Av dessa förhör framgår den nästan förbluffande simplicitas och okunnighet hos konsistoriales om biblioteket med allt vad därtill hörde, men ock biskopens lågande kärlek till det bibliotek, som han förklarar »till största delen» vara en donation av honom själv och »av hans egna medel». Denna upprepade uppgift med hänvisning till då för handen varande dokument, avgiven både muntligen

¹ Daniel Fougdonius, domprost 1658—69.

² Denna väldiga foliant, som spelat en stor roll i bibliotekets historia, finnes ännu kvar, men i mycket stympat skick. Det är Mercatoris Atlas major. Amsterdam 1607. (Se BARKMAN, Catalogus bibliothecæ templi cathedralis Strengnesensis (1776), s. 57, och AMINSON, Supplementum, s. LXVII.)

³ Lektor i Strängnäs 1659—67.

⁴ Fortsättning av Watrangius' yttrande.

⁵ Finnes ännu i domkyrkobiblioteket. (AMINSON, s. 150. F. 178.)

och skriftligen, just då han var utsatt för ett hänsynslöst misstroende och på heder och ära gående beskyllningar, måste bevisa, att saken åtminstone i stort sett så verkligen förhållit sig, som han säger och skriver. Hur det kan förlika sig med den sedan länge rådande fördelning av bibliotekets två huvuddelar, det egentliga domkyrkobiblioteket och Joh. Matthiaes donation, blir en fråga att senare söka besvara. Då bevismaterialet synes vara undanskaffat, får man väl nöja sig med sannolikheter.

Huvudparten av domkyrkobibliotekets nuvarande bestånd härleder sig med säkerhet från dessa båda donationer. Den del av det stora litterära krigsbytet, som drottning Kristina hitskänkte, härstammar till allra största antalet från Mähren och det mesta därav från Olmützbiblioteken, men rätt många böcker även från Nikolsburg. Från Prag har även ett betydligt antal kommit. Dessutom finnas några få böcker från Würzburg och från Polen samt några andra orter.

Enligt nyligen företagen inventering fördelar sig antalet böcker med säker krigsbytesproveniens i Strängnäs domkyrkobibliotek på följande sätt: bibliotek i *Olmütz*: jesuitkollegiets bibliotek 657 (varav 29 illa brända); domkyrkans bibliotek 95 (20 illa brända); bernhardinerklostrets bibliotek (Conventus Olomuc. ad S. Bernhardum) 34 (7 brända); dominikanerklostrets bibliotek (Conventus Olomuc. S. Michaelis) 3; kapucinerklostrets bibliotek (Locus capucinatorum Olomuc.) 22 (3 brända); allhelgonaklostrets (6 volymer vilka ursprungligen tillhört det år 1492 till Olmütz »bey Allerheyiligen» överflyttade augustinkorherrestiftet Landscron i Böhmen (»Liber canonicorum regularium domus sancte Marie in Lanczkrona»); bibliotheca canonicorum regularium Olomucensium 5 (2 brända); från prämonstratenserklösteret *Hradisch* utanför Olmütz 51 (3 brända); *Neisse*, jesuiterkollegiets bibliotek 1; *Nikolsburg*, det Dietrichstainska biblioteket 183 (18 brända); *Prag*, det Rosenbergska biblioteket 357 (45 brända). Utom dessa från Mähren, Schlesien och Böhmen erövrade böcker finnes även ett mindre antal från de tidigare som byten hemförda biblioteken, nämligen jesuitkollegiets bibliotek i *Braunsberg* 6 (1 bränd)¹; *Würzburg*, furst-

Krigsbyten

¹ Däribland ett samlingsband, innehållande M. Savonarola, Opus medicinae, Vened. 1486, och Hugo Senensis, S. IV: fen primi canonis Avicennae, Vened. 1485, som en gång tillhört *Nicolaus Copernicus*.

biskop Julius Echter von Mespelbrunn's bibliotek 1, universitetsbiblioteket (Bibl. Academiae Herbipolensis) 1. Från franciskanerklostrets bibliotek i *Brünn* finnas två volymer i Strängnäs, men dessa hava ingått i det Nikolsburgska biblioteket. Så torde även ha varit förhållandet med de få volymer, som ha Wienproveniens; i Strängnäs finnas nämligen tre böcker från karmeliternas och en från kapucinernas bibliotek i denna stad.

I Joh. Matthiaes bibliotek finnas endast få böcker av det litterära krigsbytet, nämligen från *Olmütz*: jesuitkollegiets bibliotek 3; domkyrkans bibliotek 4; bernhardinerklostrets bibliotek 1; *Prag*, det Rosenbergska biblioteket 4; *Braunsberg*, jesuitkollegiets bibliotek 12; *Würzburg*, furstbiskop Julius Echter von Mespelbrunn's bibliotek 2, universitetsbiblioteket 6; dessutom från *Frauenburg*, Bibliotheca Varmiensis 4, från *Oliva*, cistercienserklostret 1 (flera av dessa illa brända).

Rätt många böcker finnas även, som genom ägarenamn och titlar förråda sig såsom tillhörande krigsbyteslitteraturen från smärre boksamlingar. Många av böckerna från jesuitkollegiets bibliotek i *Olmütz* visa genom namnteckningar sin härkomst från andra bibliotek såsom domprostens i *Olmütz* Martinus Wenceslaus von Greifenthal (7), frater Johannes Rokitte's (5), Daniel Prochelius' från Wockenstadt (6), domherrens i *Olmütz* Peter Illicinus (5), domdekantens i *Olmütz* Joh. Friedr. v. Breuner (7), domherrens i Neisse och Liegnitz Matthias Appelbaum (4); av böckerna från Dietrichstainska biblioteket såsom familjen Beck von Leopoldsdorfs (4), biskopens av Fünfkirchen Andreas Dudith (8), kejsrerliga rådets Jacobus Maripetrus (4), doktor Jakob Conrad Praetorius' von Perlenberg (3); av böckerna i Rosenbergska biblioteket astrologens hos furst Peter Rosenberg Herman Bulderus och sekreteraren hos familjen Rosenberg Martin Schürer. Om nästan alla dessa bibliotek och deras ägare lämnas utförliga underrättelser i Waldes bok om »Storhetstidens litterära krigsbyten».

Inemot hälften av hela det nuvarande beståndet har med säkerhet tillhört det från Tyska riket till Sverige åren 1647 och 1649 anlända litterära krigsbytet.¹ Därav förklaras den rikliga före-

¹ Av domkyrkans inventarieprotokoll och räkenskaper (år 1648: Bibliotekskoren full med böcker; år 1650: för hyllor i domkyrkobiblioteket 17 daler) synes framgå, att såväl drottning Kristinas donation av det litterära krigsbytet som Joh. Matthiae bokgåva redan år 1650 varit uppställda i bibliotekskoren. Att ryktet om denna stora

komsten av kyrkofädernas skrifter, av kyrkans och den romerska rättens lagböcker, av latinska klassiska författare, av skrifter från medeltidens berömdaste skolastiker och homilieförfattare samt av den romerska kyrkans talangfullaste stridsskrifter mot reformatorerna. Så ha exempelvis av omkring 30 skrifter av Thomas ab Aquino 19 tillhört Olmützbiblioteket; jesuitpatern Bellarminus 5 arbeten äro alla från mähriska bibliotek; Canisius 6 skrifter alla från Olmütz.

Men varifrån har det stora antalet av humanismens och reformationens skrifter kommit, som voro portförbudna utom i sällsynta undantagsfall¹ i de katolska stiftelserna? Icke få ha kommit från det Rosenbergska biblioteket i Prag, vars samlare och ägare tillhörde den böhmiska protestantismen.² Men varifrån det stora flertalet? Domkyrkobiblioteket äger ännu 100 skrifter av Luther (av dessa 39 ur det Rosenbergska biblioteket), 35 skrifter av Melanchton (av dessa 5 ur RB), av Bugenhagen 7 (en ur RB), av Chytraeus 4 (en ur RB), av Hunnius 4 skrifter. Av berömda reformerta teologer äger biblioteket av Calvin 5 skrifter, av Beza 12 (av dessa 3 ur RB), av Martin Bucer 11 (4 från RB), av Brentius 25 (av dessa 9 från RB), av Bullinger 14 (5 från RB). Av de beundrade humanisterna Erasmus Roterodamus omkr. 60 (av vilka 9 tillhört RB och 3 äro från mähriska bibliotek) och von Hutten 11 (av vilka 4 från RB).

Ett litet antal av dessa härleda sig, såsom redan bevisats, från 1500-talets donationer och inköp, men för de flesta har biblioteket sannolikt Johannes Matthiaes frikostighet att tacka. Det är nämligen att märka, att Joh. Matthiaes böcker sakna varje anteckning eller märke, som angiver deras härstamning från honom. Den nuvarande signeringen på folianterna är först från året efter eldsvådan 1864 (se domkapitlets räkenskaper 1866), för övriga böcker sannolikt från åren omkring 1850, då för bokbandens reparering, titlar till banden m. m. av domkyrkan betalades 484 riksdaler (se domkyrkans räkenskaper 1849—55). Det är alldeles otänkbart, att, under den

boksamling snart spreds framgår av anteckningen för den 21 juni 1652 i Gyllenii Dagbok (tr. 1882): »Komme vi till Strängnäs kl. 8 f. m.; strax gingo vi i kyrkan och besågo henne samt det stora liberit».

¹ WALDE, I, s. 269, 325.

² COLLIJN, Det Rosenbergska biblioteket (1907).

långvariga vanvård och de många omflyttningar, som biblioteket varit utsatt för, Joh. Matthiaes donationer kunnat undgå att hopblandas med de andra samlingarna. Enligt domkapitlets protokoll av 1679 refererade magister Peringer (lektor 1638, bibliotekarie, d. 1686), att det gamla biblioteket blev uti Johan Matthiaes tid transporterat till det större biblioteket, som står bak i kyrkan. Men uti Emporagrii tid (1664—74) blevo de åter separerade, då ock böckerna mellan biblioteken blivit blandade. Och i 1680 års domkapitels protokoll ²⁴/₉ står antecknat: »Begärde Herr Biskopen (Lithman 1674—86) kunskap av Mag. Peringero om det biblioteket, som drottning Kristina donerat till Strängnäs kyrka. Svarade sig därom ej så stor kunskap hava, emedan den gamla catalogus länge sedan bort kommen [är] och uti salig Emporagrii tid blivit eftersökter, men ej igenfunnits. Item huru med biblioteket sig företer, måge herrarne Oljeqvistarne (biskop Matthiaes arvingar) sig förklara. M:r Vidbyensis (lektor 1654—69, domprost, d. 1681) refererade, att av sekreteraren (Sven Elofsson) skola ock vara testamenterade 200 foliantböcker till kyrkan. Men ingen tillstädesvarande hade därom någon kunskap.»

Den oreda, som det av Joh. Matthiae upprättade biblioteket råkade i redan under hans senaste biskopsår, berodde på hans sjuklighet och ålderdom samt de sorger och motgångar, som hopade sig över honom: familjebekymmer, stora ekonomiska förluster, förorsakade genom reduktionen¹, och framför allt av den hänsynslösa hets som ortodoxismens förkämpar och hans eget domkapitel förde mot honom. Joh. Matthiaes efterträdare på biskopsstolen Erik Emporagrius, hans bittra fiende och förföljare, flyttade det medeltida och 1500-talsbiblioteket till dess förra rum i övre sakristian, och Joh. Matthiaes bibliotekskor med de genom hans bedrivande ditförda bokskatterna lämnades utan någon vård. Det förefaller icke omöjligt, att detta Emporagrii avskiljande och flyttande av det gamla domkyrkobiblioteket från de genom drottning Kristina och Joh. Matthiae donerade bokskatterna kunde orsakas av någon farhåga, att dessa kunde bli föremål för något återkrav (reduktion) från statens sida.

Sedan Joh. Matthiae år 1670 blivit gravsatt i sitt bibliotekskor, lämnade arvingarna gravkoret i ett ordnat skick, som gjorde

¹ Se hans testamentariska förordnanden 1658, manuskript i Uppsala universitetsbibliotek, X 275.

böckerna nästan otillgängliga. Lektor Peringer hade fortfarande tillsyn över det. Såsom redan nämnts, sökte biskop Lithman år 1680 få kunskap om biblioteket, men de önskade upplysningarna stodo ej att erhålla. Efter lektor Peringers död (1686) skedde en inventering år 1688, då biblioteket överlämnades av dennes söner Gustaf och Johan, de i Sveriges lärdomshistoria berömda Gustaf Peringer Lillieblad och Johan Peringsköld. Inventeringen blev ganska knapphändig. Domkapitlets protokoll för den 17 juli 1688 antecknar härom: »hölls uti domkyrkan ett konferens om biblioteket, vilket härtill varit under lektor salig magister Peringeri hand, då hans söner, herr professorn Gustaf Peringer och amanuens Johannes Peringer det samma åstundade att leverera ifrån sig, berättades huru deras salige fader hade därmed umgått, satt böckerna i ordning och låtit förfärdiga däröver en catalogum, vilken ock då framvistes, skriven med herr professorens Peringeri egen hand, kunnandes de icke annat förmoda än att böckerna, som i samma catalogo finnas, skulle vara behållne och tillstädes, undantagandes några få, som voro utlånte, vilka voro antecknade på sedlarna, som lågo på bordet. Men förr än salig herr Peringer detta verket sig antog, berättades hava varit en stor oriktighet och många böcker förkomne, som av förre catalogi jämförande kunde skönjas. Något inventerande kunde då ej företagas, efter såsom varken tiden eller den olägenhet, som själva rummet och den förfallande graven förorsaka, kunde det tillåta. Icke heller kunde i hastighet någon förordnas, som böckernas skötsel emottog. Lämnades alltså i sitt förriga tillstånd till närmare överläggande, när graven först blev hulpen och förvarat, varom arvingarna skulle påminnas, och nycklarna med Catalogo på böckerna, som var skriven av professore Peringero, emellertid läggas i förvar in loco publico.» Denna katalog, en foliobok bunden i pergament med titel och årtalet 1674, ursprungligen i guld, nu svartnat, finnes nu väl bibehållen i domkyrkobiblioteket.

Under den närmast följande tiden förekommo i domkapitlets protokoll flera gånger klagomål över bibliotekets lägvall. Biskopar såsom Erik Benzelius d. ä. (1687—1700) söka få rättelse, men någon väsentlig förbättring har det ej blivit av. Vid inventering i domkyrkan 1689 befanns »i bibliotekskoret något tillsammandragit, varest nu allenast sal. Doct. Johans Matthiae böcker, där på nya utstoferade hyllor över graven behållne», de andra domkyrkiones gamla

böcker transporterades in uti gamle konsistorium (= övre sakristian igen». Vid domkyrkoinventeringen 1696 antecknas, att de nu återigen äro flyttade tillbaka till stora biblioteket.

1700-talet

År 1704 väckte upptäckten av djäknars stölder i biblioteket en obehaglig uppmärksamhet på den bristande tillsynen. De hade skaffat sig biblioteksnyckeln och över valven kommit ned i kyrkan. I biblioteket hade de tagit många böcker, som de sålt i Stockholm eller på olika sätt förstört: bränt upp eller kastat i Norrström. De långa rannsakingarna¹ lämna föga upplysning om vilka böcker som stulits. Där nämnes en bok med tyska almanackor, en Bellarminus, en finsk bibel, samt om pergamenter, skurna ur böcker, och om tavlor, tagna ur Atlas (den förut omnämnda Mercators Atlas major).

Emellertid ledde denna sorgliga upptäckt till att biskop Bilberg (1701—17) befalldes lektorerna att inventera och katalogisera biblioteket; det synes varit hans mening, att inventeringsplikten liksom gymnasierectoratet skulle gå i tur mellan lektorerna.² Ovisst är, när katalogen blev utarbetad. Några anteckningar i den gamla av år 1674 om inkomna böcker år 1704 visa, att denna ännu då användes. Av domkapitlets protokoll den 14 sept. 1704 framgår, att domkyrkans gamla bibliotek åter står uti övre sakristian. I inventariet anno 1720³ läses: »Biblioteket bak uti kyrkan, som till själva byggnaden är uti biskopen salig Herr D:r Johan Billbergs tid reparerat och utvidgat, som det för ögon står, däröver register upprättat är, och står nu denna tiden under bibliotekarien Magister And. Lebetins inseende» (lektor 1711—1722). År 1723 förhärjade en häftig åskeld den västra delen av domkyrkan, där biblioteket, som hitkom vid mitten av 1600-talet, stod uppställt. Böckerna lyckades man visserligen rädda undan elden, men koret var illa åtgånget och böckerna hade råkat i fullständig villervalla. Korets vackra stjärnvalv rasade år 1724 och ersattes nödtorftigt med ett platt trätak. År 1727⁴ proponerades »huru böckerna skulle sättas i ordning». Men nu liksom vid flera föregående och efterföljande tillfällen stannade det vid ord utan verkställighet. I inven-

¹ Se gymnasiikollegiets protokoll 1704 ^{17/s}, ^{20/s}, ^{25/s}.

² Domkapitlets protokoll 1704 ^{18/s}, ^{21/s}, ^{14/s}; 1712 ^{21/7}; 1713 ^{3/s}.

³ I Domkyrkosysslomansarkivet.

⁴ Se domkapitlets protokoll ^{3/11}.

tariet anno 1728 är antecknat: »Kyrkans bibliotek efter branden och sedan valvet däröver 1724 om våren platt nederföll, har därigenom kommit i konfusion, men [är] numera, dock utan ordning till fakulteter och formater, på hyllorna uppsatt». I domkyrkorådets protokoll anno 1740 anföres: »Domkyrkans biblioteksrum är i år reparerat efter branden 1723 till tak och brandbotten, rappat och vitlimmat. Valvet bör lagas av vederbörande gravens ägare välb:ne Frankiske intressenterna» (= Oljequistska arvingarna). Och anno 1742 antecknas i domkyrkorådets protokoll: »Domkyrkans bibliotek översågs nu intet, emedan böckren efter reparationen icke voro i ordning satta, vilket likväl med första ske skall». Hur oeffterättligt det var ställt med detta bibliotek ses bäst av kyrkorådets protokoll den 27 juni 1744¹: »§ 4. Efterfrågade herr domprosten (Carl Fredrik Ljungberg 1744—61) bibliotekets tillstånd, varpå svarades, att allt sedan branden övergick domkyrkan 1721 (felaktigt i stället för 1723), då det blev rubbat, icke blivit i stånd ställt, vilket icke heller skall kunna ske, så länge brandbotten däröver intet blivit färdig, såsom ock att den Olivencra[n]tziska (felaktigt för Oljequistska) graven där uti nu blivit ånyo reparerad. Och som alla böckerna nu äro i en ganska stor konfusion, så beslöts att i öfvervägande tagas skulle, huru och på vad sätt biblioteket skulle komma i ordning igen, samt registrerat, emedan det arbetet vore något svårt, och ingen literat person torde väl vilja sig det åtaga, i fruktan för det myckna dambet, som över dem ligger».

År 1750 besökte det unga hovet under Karl Gustaf Tessins *Biblioteksrevisionen 1750* ciceronskap Strängnäs domkyrka. Man fann där mycket och särdeles biblioteket i »en ganska stor oordning». Hans Excellens (K. G. Tessin) gav den 19 sept. K. kanslikollegiet tillkänna, »i vad tillstånd han funnit detta bibliotek, som till domkyrkan i Strängnäs skall blivit skänkt av Paulino Gotho (= Laurentius Paulinus Gothus), och ehuru det befanns i största oordning, så kunde man dock ungefärligen gissa, att det bestode av en 3,000 volymer, ibland vilka H. E. upptagit av golvet åtskilliga böcker av gamla editioner, som förtjänade bättre rum och förvar i ett bibliotek, vars nuvarande missvårdnad ej annat kan än lämna de resande, isynnerhet utlänningar, ett vidrigt omdöme och föga bättre än av ett barbari».²

¹ Se Domkyrkosysslomannens arkiv. Fol. i brunt skinnband.

² Tessins uppgift om biskop Laur. Paulinus' bokdonation är oriktig, men har möj-

Sedan kanslikollegiet hos kungl. bibliotekarien och hos professor Celsius i Lund, vilken då för några år sedan besökt Strängnäs bibliotek, förgäves efterfrågat register till biblioteket, beslöt kollegiet den 1 okt. 1750, att censor regius N. v. Oelreich skulle anmodas att ju förr dess hellre företaga resan till Strängnäs. Den 8 okt. 1750 begav sig Oelreich till Strängnäs, och sedan han vid sin ankomst besökt biskop Alstrin, »blev dagen därefter anstalt gjord till bibliotekets öppnande». Oelreich fann där »en tämligen stor hop böcker men uti största oreda; där var ingen rätt katalog utan allenast några gamle stypade chartequer». Omsider fann han i det värdshus, där han tagit in, den av professor Celsius lånade och där kvarglömda katalogen. »Samma register var illa medfarit, många blad därutur bortrevne, och utan begynnelse och ända¹; men jag (Oelreich) feck dock därutav den underrättelsen, att där vore 2:ne bibliotek hopblandade». Det ena var kapitlets bibliotek, ökat genom drottning Kristinas donation av en hop under tyska kriget från Olmütz i Mähren inkomna böcker. Det andra fanns av rubriken vara en skänk av biskop Johannes Matthiae, uti vilkens gravkor bemålde bibliotek var uppställt». De bägge biblioteken skildes åt, och två register upprättades över bibliotekets alla böcker, av vilka det ena exemplaret lämnades kvar i biblioteket, det andra medfördes till kanslikollegiet. Oelreich meddelar vidare, att han »hade gott bistånd utav herrar lektorerna, så vida som deras hälsa det tillät; men de kunde ej uthärda uti den stora, kalla kyrkan [och i det] fuktiga gravkoret, varest fönsterne mest voro utslagne, hälst den stränga kölden och det mycket gamla bokdambet kände nog efter hälsan, i synnerhet som där arbetades ifrån klockan 8 om morgonen till 7 om aftonen vid ljus; och så framt jag ej hade varit så försiktig och tagit med mig en amanuensis här ifrån staden, som kunde härvid göra gott biträde särdeles vid kollationeringen och registrets renskrivning om nätterna; så hade det varit ett långvarigt arbete (nu fullbordades det på 5 veckor); ty av djäknarna kunde man ej annan hjälp hava än med böckernas nedhämtande och åter uppsättande». Oelreich redogör även för gymnasiebiblioteket, som befanns bestå av två sam-

ligen sin upprinnelse från det förut omnämnda brev, som denne skrev till Axel Oxenstierna med bön om böcker till Strängnäs från tyska bibliotek i erövrade städer.

¹ Det kan således ej vara 1674 års katalog, som nu finns i biblioteket fullständig och väl bevarad.

lingar: 1) prosten Joseph Thuns donation och 2) gymnasiet eget, som efter de i skolordningen (1724) förordnade revenyer årligen ökas. Han slutar sin berättelse med följande förslag: Såsom alla dessa bibliotek (domkyrkans och gymnasiet) äro donerade till den i Strängnäs studerande ungdomens tjänst och i dokumenten därför kallas Bibliotheca Strengnensis, så vore väl, om de blevo ihopsplagna. De kunde med ganska liten kostnad uppställas i den stora salen i översta våningen av gymnasiehuset, i vilket rum »glorvördigst i åminnelse konung Gustaf I blev vald till Sveriges konung». Om Joh. Matthiaes bibliotek säger han, att det kan ej med skäl kallas någon donation, ty det finnes intet spår i Consistorii arkiv, att Joh. Matthiae några böcker skänkt till domkyrkan; han kunde så mycket mindre skänka bort dessa böcker, som hans skuld till kronan steg till 11 tunnor guld och dessutom berättas, att han skulle vara förbunden att uppköpa böcker till biblioteket av det silver och guld, som togs av fanorna i domkyrkan, varom mig är lovad vidare under rättelse.¹

Oelreichs plan till ett hopslående av domkyrkans och gymnasiet bibliotek i gymnasiebyggnadens »rikssal» blev så till vida en verklighet, som dessa båda bibliotek, dock var för sig, där voro uppställda åren 1837—64. Hans framställning av Johannes Matthiaes donation m. m. är säkerligen oriktig och för resten mycket virrig; den har knappast något annat stöd än en mot Joh. Matthiae illvillig Strängnästradition, som han lånat sitt öra till.

Med anslutning till detta Oelreichs memorial fattade kanslikollegiet den 13 nov. samma år följande beslut: »Vad det nu i ordning bragta Strengnesensiska biblioteket vidkommer, så, på det att hädanefter detsamma icke måtte vidare råka i sådan oreda som hittills, prövades nödigt, att genom en förordning framdeles fastställa, det biblioteket vid varje ombyte av den lektor, som förestår biblioteket, skulle inventeras. Som vid igenomgående av registret befunnos en myckenhet dupletter, så tycktes vara väl, att de samma kunde försäljas och provenuen därav till bibliotekets förkovring användas samt att registret måtte vid Kungl. Biblioteket förvaras och framdeles tryckas, varförinnan dock censor sig förbehöll, att detsamma närmare överse och förbättra».

¹ Denna uppgift är genom drottning Kristinas brev till Joh. Matthiae d. 25 juli 1649 bevisligen oriktig (se Peringer Lillieblads originalakter Bil. Litt. A).

O. Wieselgren, som under titel »En biblioteksrevision på 1700-talet» redogjort för denna 1750 års biblioteksgranskning i Strängnäs¹, slutar sin skrift med följande ord: »Utan kanslikollegiets ingripande hade antagligen Strängnäs bibliotek gått sin undergång till mötes och vilken förlust därigenom skulle tillskyndats vetenskaperna är lätt att inse. Den huvudsakliga förtjänsten faller på Karl Gustaf Tessins lott; att revisionsarbetet blev så snabbt igångsatt och genomfört torde i väsentlig grad få tillskrivas hans initiativ».

I sin berömda bok »Det gamla och nya Strengnäs» (från slutet av 1750-talet, tr. 1853) skriver Lars Hallman, s. 40: »Allt sedan sista branden 1723 har detta bibliotek varit i stor oreda; men det har nu att tacka herr kanslirådet Oelreichs möda, att det är i ordning satt och under lektor Wetters vård» (lektor 1750—68, bibliotekarie från 1750).

Duplettauktionen 1765

Det kan tagas för givet, att den myndige och lärde prosten *Jakob Serenius*, som vid frihetstidens riksdagar från 1738 vistades i Stockholm, med sina vittomfattande intressen och sina många förbindelser hos rikets mäktiga män fått noga kännedom om 1750 års biblioteksrevision i hans stiftsstad. Kommen som biskop till Strängnäs år 1764 har han ej dröjt med² att hos regeringen begära tillåtelse att försälja domkyrkobibliotekets »defekter, dupletter och andra [böcker], som prövas alldeles onödiga; för att däremot anskaffas till gymnasibiblioteket sådana böcker, som docentes och discentes ej hava råd att själva sig tillhandla».³

Hur man gick tillväga vid denna utgallring beskriver lektor Carl Gustaf Barkman (1763—98, domprost 1798, död 1799) på de sista sidorna i den ännu i domkyrkobiblioteket förvarade katalog, som användes vid utgallringen: 1764 i okt. och nov. månader började hovrådet Archenholtz med biträde av lektor Barkman och några gymnasister att göra urskiljning. Biblioteket genomgicks efter denna katalog, och de böcker, som syntes böra säljas på auktion, nedtogos, numrerades och ställdes på golvet; de som ej syntes böra säljas [avskildes] till makulatur, kastades avsidet i högar, och de som prövades böra bibehållas, ställdes kvar i ordning på hyllorna. Detta fortsattes alla onsdagar och lördagar efter middagarna, nästan

¹ *Allm. sv. boktr.-fören:ns meddelanden*, 1910, h. 8.

² Domkapitlets prot. 1764 ²/s.

³ Domkapitlets skrivelse till kanslikollegiet d. 2 juni 1764. Kanslikollegii skrivelse till K. M:t d. 19 juni om domkapitlets begäran. K. M:ts bifall härtill d. 31 juli 1764.

hela höstterminen (1764). Men som ändå endast en del av biblioteket hant genomgås, till dess kölden blev för sträng, uppsköts denna urskiljnings fortsättande till 1765 om sommaren, då sekreteraren i K. Riksarchivo, herr Carl Joh. Strand, med tillhjälp av några gymnasister, fortsatte och fullbordade arbetet. De till makulatur avskilda böcker såldes sedan mest här i Strängnäs, men de, som skulle auktioneras, fördes till Stockholm i lårar; katalog däröver trycktes, och K. sekreteraren Strand besörjde försäljningen 1765 om hösten.» Inkomsten, 5,000 dlr kmt, lämnades till gymnasium, men har ej använts till dess bibliotek utan till den pågående nödvändiga reparationen av gymnasiet byggnad.

Av den i Stockholm aug. 1765 tryckta auktionskatalogen finnas exemplar i Kungl. biblioteket, Uppsala universitetsbibliotek, Västerås läroverksbibliotek och ett med utsatta priser i Köpenhamns Kongel. Bibliotek. Enligt denna försålles 454 folianter, 246 kvarter, 328 oktaver och 27 duodeser: summa 1,055 böcker. Av dessa voro omkring 200 inkunabler och 167 tryckta 1501—21. På auktionen gjordes talrika inrop av danska samlare och som följd härav har ett icke ringa antal böcker dels med medeltida Strängnäsproveniens, dels från de erövrade mähriska biblioteken hamnat i det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn. Bibliotekarien V. Madsen, vilken liksom riksbibliotekarien Collijn observerat de på denna auktion försålda böckernas röda sifferbeteckningar, ämnar utgiva en redogörelse i Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen för dessa bokförvärv till det Kongel. Bibliotek.¹ Redan av samtida klandrades denna försäljning, ett klander, som sannolikt mest härrörde från Serenii politiska motståndare.²

På Serenii initiativ och konsistoriets begäran (1773 ¹¹/₁₀) gav *Katalog 1776* Kungl. Maj:t redan den 13 okt. 1773 tillåtelse, att »boksamlingen, som drottning Kristina skänkt till domkyrkan och i ett gravkor förvaras, må till gymnasii bibliotek flyttas, att där få sitt eget ställe och särskilda katalog». Denna upprättades av lektor *Barkman*³ och trycktes 1776.⁴ Den var uppställd liksom alla sina skrivna föregångare enligt den sedan mitten av 1600-talet brukliga ämnes-

¹ Se härom COLLIJN i *NTBB*, 1922, s. 47.

² WALDE, II, s. 443 f.

³ Domkapitlets prot. 1775 ⁴/₁₀.

⁴ *Catalogus bibliothecae templi cathedralis Strengnensis. Strengnesiæ 1776. 4°.* — ALMQUIST 3138 uppger oriktigt F. V. Brannius som utg. Jfr domkapitlets prot. 1777 ¹⁰/₈.

indelningen: A. Biblia, B. Interpretes et comment. biblici, C. Concordantiae biblicae, D. Patres o. s. v. ända till X. Scholastici; och inom var avdelning efter formatet. Böckerna äro än i dag på detta sätt signerade och ordnade i biblioteket (med undantag för Joh. Matthiaes böcker). Denna bibliotekets första tryckta katalog innehåller även förteckning på handskrifterna och Joh. Matthiaes bibliotek. Den upptager dock endast ett utdrag av första titelbladet i varje band och lämnar ingen uppgift om de många andra skrifter, som finnas i de talrika samlingsbanden.

Det var säkert biskop Serenii önskan liksom Oelreichs, att domkyrkobiblioteket och gymnasiebiblioteket »blevo ihopsplagna» till ett bibliotek. Men till följd av den kungliga skrivelsen måste domkyrkans bibliotek alltfort ha »sitt eget ställe», åtskilt från det andra biblioteket. Men gymnasiebiblioteket erhöi den influtna summan, 5,000 dlr kpmt, för domkyrkobibliotekets sålda böcker. Snart därefter lät Serenius med åberopande av ett kungabrev av år 1693 ^{9/11} av domkyrkans medel inköpa till gymnasiebiblioteket böcker för 656 dlr kpmt.¹

Alla böcker, som skänktes eller inköptes till Strängnäs bibliotek, lämnades hädanefter till gymnasiebiblioteket, som kraftigt tillväxte. Domkyrkobiblioteket var en avslutad samling. Efter Barkmans katalogarbete synes allt intresse för denna avdelning av biblioteket vara utslocknat.

1800-talet

Först ett stycke in på 1800-talet väcktes en livlig forskariver och ett varmt intresse för dessa åldriga böcker, säkerligen under påverkan av den romantiska strömning inom litteraturen och åskådningen, som starkt reagerade mot 1700-talets förkärlek för »moderna och nyttiga» böcker samt allmänna underskattning av all äldre litteratur. Granskningen av denna här rika litteratur blev mycket lättare från år 1837, då biblioteken flyttades från de smärre gymnasierummen, där de hittills förvarats, till den nu i ordning ställda rymliga och ljusa »rikssalen». Där kunde lektor *Fredrik Vilhelm Brannius* (1827—45), som redan 1824 blivit bibliotekarie, utföra en grundlig undersökning av domkyrkobibliotekets åldriga bokskatter, vilken han flera år förut påbörjat.² Under nästan stän-

¹ Domkapitlets protokoll 1768 ^{7/11}.

² Se P. E. THYSELIUS, Constantinopolitanae civitatis expugnatio (Ups. 1835), pag. II.

dig tjänstledighet från 1837 till sin död ägnade han sin mesta tid åt detta noggranna katalogiserande av domkyrkobiblioteket. Resultatet föreligger i en utförligt skildrande katalog, vittnande om mycken boklärdom och oförtruten möda. Katalogen, skriven på lösa blad i kvartformat, utgör en diger volym, som förvaras i domkyrkobiblioteket. Trots mångårigt arbete hann han ej med registrering av manuskripten och Joh. Matthiaes böcker. Han efterträddes som bibliotekarie av lektor *Jonas Otto Pontén* (1846—87), som ägnade biblioteket, framför allt gymnasiebiblioteket (från 1850 läroverksbiblioteket) ett oförtröttat och entusiastiskt samlare- och ordnareintresse. Katalogiseringsarbetet i domkyrkobiblioteket upptogs med ledning av Brannii katalog och fortsattes under 18 år av lektor *Henrik Aminson*. Resultatet föreligger i hans ståtliga verk: »Bibliotheca Templi cathedralis Strengnesensis». Stockh. 1863. 8°. 687 s. med »Supplementum, continens codices manu scriptos et libros, quos Johannes Matthiae, Episc. Strengn. templo dono dedit». Stockh. 1864. 8°. 159 s.

På hösten 1864 inflyttade läroverks- och domkyrkobiblioteket i det av läroverket till samlingarnas förvarande inköpta huset (från 1794 domkyrkans tryckeribyggnad), och där inträffade den 20 dec. 1864 den eldsvåda, som drabbade domkyrkobiblioteket. Skadan inskränkte sig för flertalet till de skyddande gamla gedigna pärmarna och till böckernas förfulande genom brandröken och vattnet. Lektor Aminson uppgjorde, efter sitt och bibliotekarien Ponténs mödosamma arbete med reparerandet av de brandskadade volymerna, en förteckning på 20 foliosidor över skadans omfattning och konserveringsresultatet. Av de omkr. 800 böcker, som mer eller mindre tagit skada, hade elden nått och förbränt stycken av texten, d. v. s. gjort nästan alldeles värdelösa 250 böcker, vilkas sorgliga rester dock även bevaras i kartonger eller lösa pärmar i domkyrkobiblioteket.

Eldsvådan
1864

Ryktet om denna bibliotekets olycka kom till utlandets bokmän nästan samtidigt med Aminsons stora katalogarbete, vars andra del (Supplementum) var färdigtryckt först i juli 1864. Det vill säga, att på samma gång, som den lärda världen fick en noggrann kännedom om detta biblioteks bokskatter, kom ryktet, att samma bistra öde övergått detsamma, som ödelagt det Kungl. biblioteket i Stockholms slott år 1697 och Åbo universitetsbibliotek år 1827.

Under intryck härav och med anledning och ledning av Aminsons katalog, skrev överbibliotekarien i Würzburg Anton Ruland i Serapeum en redogörelse för detta Strängnäsbiblioteks dyrbarheter, som man trodde nu ha gått förlorade. Ruland karakteriserade Aminsons arbete som en svanesång, ett epitafium över Strängnäs domkyrkobibliotek. Lyckligtvis hade ryktet starkt överdrivit olyckans omfång. Genom att följa Rulands redogörelse för bibliotekets stora sällsyntheter och anteckna, huru många av dem, som alldeles eller nästan alldeles undgått eldfaran, och dem, som blivit nästan eller alldeles förstörda av elden, får man någon föreställning om förstörelsens omfattning.

Bland sällsyntheter, som alldeles eller nästan alldeles undsluppit faran, kan anföras: *Breviarium ord. s. Johannis Hierosolymitani*. Lyon 1517 (Aminson s. 115, 8° 569); *Breviarium Saltzburgense*. Nürnberg 1497 (A. 116, 8° 571); *Breviarium Wratislaviense*. Hain *3932, s. a. (A. 116 och 452, F. 520); *Castelho, Allegationes*. Rom 1474. H. *4579 (A. 143, F. 481); *Cicero, Orationes*. Venedig 1472 H. *5123 (A. 159, F. 429); *Cornalus*. Milano 1493 H. 5720 (A. 182, 4° 305); *Die loblich legend s. a.* (A. 197, 4° 227); *De sacrae Waldurensis peregrationis ortu*. Würzburg 1589 (A. 201, 4° 257); *Der Nollhart s. a.* (A. 206, 4° 227); *Dialogue apoletique* 1516 (A. 209, 4° 236); *Donater från början av 1500-talet* (A. 217); *Herberstein (genealogi)*. Wien 1559 (A. 317, 4° 272); *Herp, Speculum*, Mainz 1474. H. *9523 (A. 321, F. 645); *Hese, Itinerarius s. a.* (A. 321, 4° 186); *Gesangbuch der Böhmischen Brüder* 1570 (A. 346, 8° 396); *Institoris*. Olmütz 1502 (A. 356, F. 175 och 176); *Insulis*. Schrattental 1501 (A. 356, 4° 452); *Isidorus s. a.* Strassburg, Mentelin H. *9270 (A. 366, F. 500); *Missale dom. ultramontanorum*. Verona 1480. Copinger 4125 (A. 449, F. 517); *Missale Strengnense* Stockholm 1487 (A. 450, F. 530); *Missale Strigoniense* (Gran) 1501 (A. 451, F. 519); *Officia Missae*. Neapel 1477 (A. 479, 8° 575); *Silvaticus, Liber pandectarum medicinae*. Modena 1474. H. *15195. (A. 580, F. 453); *Valerius Maximus*. Mainz 1471. H. *15774 (A. 641, F. 337).

Nästan eller alldeles förstörda av elden äro följande: *Diurnale Pragense*. Nürnberg 1493 (A. 215, 8° 584); *Anbringinge*. Hamburg 1523 (A. 27, 4° 60); *Augustinus, De civitate Dei*. Rom (Sweinheim och Pannartz) 1468. H. 2047 (A. 55, F. 80), bibliotekets

äldsta daterade tryck; Bernhardus, Sermones. Mainz 1475. H. *2844 (A. 84, F. 117).

Av de 371 daterade inkunablerna äro 33 så gott som alldeles förstörda. Av de icke daterade inkunablerna, till antalet 142, äro 21 nästan alldeles förstörda i branden. Vid beräkningen av de icke daterade inkunablerna har nästan fullständigt följts en av riksbibliotekarien Collijn utarbetad, i manuskript föreliggande lappkatalog över domkyrkobibliotekets inkunabler, vilken av förf. ställts till förfogande. Inkunablernas antal är således 513.

Hårdast drabbade olyckan den slaviska litteraturen, av vilken biblioteket ägde flera nästan unika böcker.¹ Icke få av dessa, som av den lärde benediktinpatern B. Dudík beskrevos som väl bevarade och vackra, blevo totalt förstörda såsom Biblia Pražská 1488 (Aminson s. 92, F. 10), Bibli horská 1489 (A. 92, F. 11), Bibli svatá 1613 (A. 92, F. 12). Svårt skadad av elden blev även den avdelning av biblioteket, som är signerad J. M. Av dess böcker äro omkring 140 rätt illa medfarna av elden.

I det trånga, mörka och kalla rum i läroverkets biblioteksbyggnad, dit domkyrkobiblioteket flyttades på senhösten 1864 och där eldsolyckan drabbade det den 20 dec., fick det stå kvar till hösten 1907, då det fick en bättre och rymligare lokal i konsistoriehusets nyinredda arkiv (inre rummet mot gården), där uppsättning av böckerna i dubbla rader och andra olämpligheter kunde undvikas. Så upphörde samboendet med läroverksbiblioteket, som varat sedan 1775. Här kunde böckerna bättre överses och befrias från damm och yttre fukt. Detta arbete utfördes av en frivillig arbetskraft, kand. A. G. Andersson, som genom sitt mångåriga, nästan olönnade arbete i biblioteket gjort sig väl förtjänt av dess tacksamhet.

Under det stora restaureringsarbetet i domkyrkan 1907—10 beslöts på initiativ av detta företags ledare, arkitekt Fr. Lilljekvist, att återställa det Oljeqvistska gravkoret i det skick, som det haft under sin korta storhetstid vid mitten av 1600-talet. Därtill erhöles medel ur den testamentsfond av år 1764 å 1,000 dlr kmt, vilken lämnats av en dotterdotter till biskop Johannes Mat-

*Aterflyttning
till
domkyrkan*

¹ B. DUDÍK, Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte (Brünn 1852).

thiae, överstinnan Inga Starenflycht f. Franc. Donationen uppgick år 1908 till något över 6,000 kr. Därav användes 5,500 kr. till bibliotekskorets restaurering. På försommaren 1910 inflyttades hit hela domkyrkobiblioteket, som här på de nybyggda gröna hyllorna under det vackra stjärnvalvet i det ljusa och med värmeledning försedda koret fick en rymlig, trygg, värdig och stämningsfull bostad.

Biblioteket består nu av nära 2,000 band och inemot 4,000 särskilda arbeten. Av dessa äro omkring 500 inkunabler (därav 450 väl eller tämligen väl bevarade) och av dessas närmaste grannar i tiden daterade 1501—21, omkring 480 böcker. Ett stort antal icke daterade böcker höra också till årgångarna 1501—21. Ett ringa fåtal böcker äro yngre än 1640-talet. Till medeltidsbiblioteket hör så gott som hela handskriftssamlingen (20 volymer) jämte ett tiotal inkunabler med därom vittnande inskrifter samt kanske ett 100-tal av de inkunabler, som sakna proveniensbeteckning.¹ Många av dessa äro i ett bättre bevarat skick än de övriga inkunablerna, vilket kan förklaras därav, att »medeltidsbiblioteket» under nära ett sekel (o. 1665—1750) förvarades för sig självt i domkyrkans övre sakristia, den tid, då vanvård och vådeld skadade de i bibliotekskoret kvarstående. Såsom exempel på utmärkt väl bevarade, praktfullt illuminerade inkunabler kunna nämnas Ales: Summae Theol. pars IV (Aminson s. 19, F. 535) och Vincentius Bellovacensis: Speculum historiale (Aminson s. 653, F. 295).

Från reformationstidevarvet härstammar ett fåtal med tydlig proveniensbeteckning och flera tiotal utan sådan ur den Elofssonska donationen samt troligen åtskilliga av namnlösa givare.

På 1640- och 50-talen riktades biblioteket genom drottning Kristinas donationer, genom Joh. Matthiaes bokgåvor och även något genom böcker skänkta av stiftets präster, vilka biskopen vid prästmöten kraftigt uppmanade härtill.² Vad som då erhöles uppgick till inemot 3,000 böcker, vilkas antal dock senare genom 1765 års försäljning

¹ Domkyrkans äldre böcker (dit inkomna under medeltiden och 1500-talet) blevo under biskop Emporagrii tid 1664—74 »blandade» med de på 1600-talet förvärvade böckerna enligt lektor Peringers utsago år 1679 (se ovan s. 188).

² Se t. ex. stiftsynoden 1648, Sv. synodalakter, 2, s. 178: »Serio et sedulo admoneatur clerus ut curam habeat instaurationis bibliothecae Strengnensis illamque pecunia aliqua vel libris augeat».

är starkt reducerat. Hur många av dessa, som donerats av biskop Matthiae, kan ej uppgivas. Men troligen är det flera än som nu äro signerade med J. M. Fullt säkert är, att donationerna blivit blandade, varom flera redan citerade utsagor vittna. Däröfver vittnar även, att böcker, som nu stå i det egentliga domkyrkobiblioteket, tillhört Joh. Matthiaes donation¹, liksom ock att böcker, som under inverkan av biskop Matthiaes uppmaning skänkts av stiftets präster till Bibliotheca Strengnensis, med orätt stå bland Joh. Matthiaes böcker, såsom Cassanaeus (Aminson, II, s. 79, F. 37), skänkt av kyrkoherden i Knista (1619—62) Jacob Rondelitus; *Scriptores rei rusticae* (Aminson, II, s. 141, F. 51) av kyrkoherden i Vallby (1603—57) Olaus Johannis. Denna inkunabel har enligt inskrift genom arvsrätt tillhört Reinholdus Ragvaldi (domprost i Strängnäs 1565—99). Dennes dotter Brita var gift med Olaus Johannis, som skänkte denna värderika bok till biblioteket; Schlüsselburgius (Aminson, II, s. 141, 4° 18) skänkt av den beryktade Christopher Siggonis, kyrkoherde i Fors (1643—61); *Solida Refutatio* (Aminson, II, s. 145, F. 86) av kyrkoherden i Bälinge (1620—53) Recharius. Flera av humanisternas och reformatorernas skrifter torde ha inköpts till biblioteket av Joh. Matthiae för penningar, som biskopen med fri förfoganderätt erhållit av drottning Kristina och andra sina gynnare. 1700-talet medförde de stora förluster, som drabbade biblioteket genom den stora utgallringen och försäljningen 1765. Genom eldsvådan 1864 förstördes en mindre del av bibliotekets böcker.

Strängnäs domkyrkobibliotek är dock fortfarande, vad dess mest varmhjärtade, nitiske och lärde befordrare kallade det, ett »ornamentum templi» och ett hemvist för härliga »res litterariae et clarissimorum virorum monumenta».

Stifts- och läroverksbiblioteket

Detta stora biblioteks äldsta förvärv är böcker ur katedralskolans lilla bokförråd, vilket vid gymnasietts stiftelse (1626) övertogs av detta. Några av dessa finnas ännu kvar med sin ursprungsbe-
Katedralskolans bibliotek

¹ Se AMINSON, s. 54 och 422 samt s. 452, *Missale Upsaliense* enligt 1676 års katalog.

1611 (»Skänkt den 6 nov. 1623 av Joh. Rudbeckius Nericius till Strängnäs skola till minne därav, att han åren 1595 och 1596 frekventerade skolan»), Sveriges Rikes Stadslag 1617 (emptus 1624). Böcker ha även uppköpts gemensamt för gymnasium och skolan såsom Chemnitius, Examen concilii Trident. 1614 (inköpt 1633 till Collegium & schola Str.).

Äldsta inventarier

Det första inventariet (1629) över gymnasiebiblioteket upptar följande böcker: Biblia in folio vulgata versio, attrita; Biblia in 8. vulgata versio; Libri cantus: Volumina 5 Orlandi; Volumina 5 Meilandi; Volumina 5 varior. authorum; Manuscripti volumina 6; Ricchabonus in Rhetoricam Arist.; Riccius in Epist. familiares Cic. volumina 3; Promptuarium concionum Stapletonii; Lexicon Haebraeum Foosterij; Tertullianus, volumen 1; postilla Germanica Mencilii, volumen 1; Biblia Svetica; Biblia Andreae Osiandri, volumen 1; In oration. Ciceronis in 8° volumina 3 Freigii; Lexicon Scapulae, volumen 1; Tomus primus Lutheri; Calepinus II linguar.; Cronicon Gustavi Sveticum; Leges Sveticae; Florilegium poetarum, volumina 8; Logica, rhetorica, oratoria Conradi (Läroverkets arkiv F. 6). Det är inalles 18 lärda arbeten och 21 sångböcker, en även för den tiden obetydlig samling. Vid samma tid insattes i gymnasiet ett herrelöst bibliotek, som bestod av 51 lärda verk »cum ea spe, illos fore collegii». Men gymnasiet förhoppning att få behålla dessa böcker blev gäckad enligt följande anteckning: »dessa böcker och med mera som fanns i Skarpens gård bekom Jonas Christopheri Bööes efter faderens skrivelse, som rätte haeres var».

Visserligen tillät drottning Kristina i brev år 1647¹, att överskottet av det kungliga stipendiet även skulle få användas till en instauration av ett gymnasiet bibliotek, men detta överskott har måst användas för andra, ännu mer trängande behov. Ty enligt gymnasiet bokregister år 1667, skrivet på främre pärmens insida och försättsbladet i ovan nämnda 1617 års stadslag, har bibliotekets bokantal icke ökats. Det är fortfarande 18 lärda arbeten. Några, som kommit bort, ha ersatts av andra. Men samlingen av »musikaliske libri» uppgår nu till 92 (17 häften av dessa finnas ännu kvar i biblioteket). Man förstår härav djäkarnas betydelse för domkyrkans gudstjänster. 1667 års bokregister är reviderat i 1675 års

¹ Orig. i läroverkets arkiv.

inventarium utan tillägg av några nya böcker. Men biblioteksrummet fylldes av läroböcker, som den studerande ungdomen för skäligt pris här fick köpa. Från Strängnästryckeriet (uppsatt 1622) utgick vid mitten av 1600-talet ett mycket stort antal av den i 1649 års skolordning föreskrivna lärobokslitteraturen, icke mindre än 25 av de 45 där anbefallda.¹ Gymnasiebiblioteket blev sålunda väsentligen ett lagerrum för läroboksupplagor. Enligt protokollet den 11 nov. 1711 »inlevererades av Ethica, som för gymnasii räkning tryckt var, exemplar in alles 413. Stycket av Ethica betales med 6 öre»; sammaledes Computus ecclesiasticus 426 ex., »som komma av ungdomen att köpas à 9 öre exemplaret». År 1717 den 8 okt. »hölls inventering A) på de gymnasium tillhörige böcker, som nyss tryckte och till salu äre: såsom 1) av Praecepta Ethices 13 böcker tryckpapper à 24 ark uti var bok; nock på 14:de boken 16 ex. av dito med de alla exemplaren tillhörige supplementa, så att ett ark av de senare skäres i 4 delar, 2) äre 9 exemplar av Elementa Logices, även tryckpapper, 3) av Elementa Rhetorica Vossii på skrivpapper à 48 exemplar, 4) av Aritmetica Vulgaris på tryckpapper 281 exemplar, tillika med supplementa, som därill höra, 5) utav Praelusio Cosmographica 207 exemplar även på tryckpapper, 6) av Geographia Beers 47 ex., 7) av Computus ecclesiasticus 379 exemplar på tryckpapper. B) På de inbundna böcker i nedre skåprummet stående finnes ingen riktighet eller reda uppå, ty sköts dess inventering åter upp till vidare conference med samtelige Herrar Consistoriales».

I gymnasiets protokollsbok år 1718 den 5 maj förklaras, att »de ringa medel, som här kunna finnas, nödvändigt erfordras till gymnasii reparation och nödiga böckers uppläggande för ungdomen».

Egentligen först från år 1724 finns ett gymnasiebibliotek, som då grundades genom den vittre och lärde lektorn prosten *J. Thuns* (d. 1721) testamente till gymnasiet av 278 dyrbara böcker. I protokollet för den 4 nov. 1723 läses: »omtalt salig prosten Thuns testamenterade bibliotek, om de antingen skola sättas uti kyrkan eller gymnasio». Följande år inkom en skrivelse² med Elisabet Thuns egenhändiga underskrift och hennes sigill i svart lack, men själva

*Thuns
donation*

¹ HOLLANDER, a. a., I, s. 485.

² Läroverksarkivet, I, s. 17.

skrivelsen av annan hand, så lydande: »Såsom min salige käre man i livstiden, prosten över Nyköpings västra kontrakt och kyrkoherde uti Nyköpings västra församling magister Josephus Thun, testamenterat till den studerande ungdomens tjänst i Strängnäs den delen av sitt bibliotek, som undan branden kom; och hans välmenta uppsåt bäst fullgjort bliver, när de stå ungdomen närmast för handen, ty äro bemälte böcker med mitt samtycke satte uti gymnasiska konsistorium (d. v. s. kollegierummet), att de måtte efter min salige mans vilja stå åtskilda från de andra under sin överskrift och bliva genom årlig inventering så väl förvarade mot allt borttagande och förbytande, som de stodo uti ett skåp, och önskar att därvid bliva måtte, som gjort är». Redan i protokollet för detta år den 30 maj infördes, »att biblioteket är denna tiden inrättat och salig prosten Thuns böcker först där insatta, Ericus Geringius gymnasisten målade skranket för biblioteket och skrev verserna över salig prosten Thuns böcker utan betalning».

Genom dessa anordningar bestämdes för framtiden Strängnäs gymnasii biblioteks självständighet i förhållande till domkyrko-biblioteket, under det att i de andra gamla stiftsstäderna gymnasiebiblioteken förenades med domkyrkornas bibliotek. Denna för Strängnäsbiblioteken egendomliga ställning föranleddes från början väl främst av lokala förhållanden. Den 18 april 1723 blev domkyrko-bibliotekets kor illa åtgånget av den genom åkslag uppkomna eldsvådan, som förhärjade domkyrkan; böckerna räddades, men kommo därefter i den största oreda. Att då dit inflytta den stora Thunskas boksamlingen var föga lockande. Men till beslutet att inom gymnasiets murar förvara denna grundstomme till ett eget gymnasiebibliotek bidrog även de önsknings, som i 1724 års skolordning fingo sitt uttryck i föreskriften om inrättandet av gymnasiebibliotek och bestämmelsen om rätt betydande inkomster för dessa. Törhända läser man ej orätt mellan raderna i Elisabet Thuns anförda donationsskrift, om man däri inlägger ett uttryck för gymnasiets emancipationssträvande. Det saknas ingalunda under frihetstiden yttringar i Strängnäs av ett sådant strävande från gymnasiets sida gentemot den nästan enväldiga biskopsmyndigheten.

Gymnasiebibliotekets närmaste tillväxt skedde emellertid ingalunda med den snabbhet, som man av skolordningens bestämmelser kunnat vänta. Bibliotekskassans räkenskaper för åren 1723—59

visa vanskligheten att få in de fastställda avgifterna. De ojämna inkomsterna tvinga till sparsamma inköp. Under dessa 36 år inköptes ej stort mer än motsvarande en bok om året, och av dessa endast några få av högre prisvärde. Men av denna kassa togs (karakteristiskt för tiden) under åren 1752 och 53 till inköp för fysiska instrument 334 daler. För att öka gymnasiebibliotekets tillgångar beslöt domkapitlet på den alltid idérike biskop Serenius' förslag, att vitet för prästers brott och förseelse skulle gå till bibliotekskassan. Domkapitelsprotokollen (1768 3 febr. och 11 maj) visa, att beslutet också gick i verkställighet.

■ Då censor regius Oelreich år 1750 på kanslikollegiets anmodan *Inspektionen* besökte Strängnäs för att bringa ordning i det vårdslösa domkyrko- *1750* biblioteket, inspekterade han även gymnasiebiblioteket, som han fann bestå av två samlingar 1) prosten Joseph Thuns donation och 2) gymnasiet eget bibliotek, som efter de i skolordningen (1724) förordnade revenyer årligen ökas. Inför kanslikollegiet framlade Oelreich förslag, att gymnasiet och domkyrkans bibliotek skulle »ihopslås» till ett »Bibliotheca Strengnensis». Härav blev nu intet, men redan samma år utsågs lektor Wetter (1750—68) till bibliotekarie för bägge biblioteken. Denne synes ha tagit för givet, att Oelreichs förslag av kanslikollegiet blivit gillat, vilket framgår av hans anteckning i Hubner: Abregé de la Geographie 1709 på främre pärmens insida: »Sedan domkyrkans bibliotek i Strängnäs blev gymnasium tillagt, har Theologiae studiosus äreborne och högväl-lärde herr Eric Thurén, Sudermannus, varit den förste, som till bemälte bibliotek skänkt denna bok, till ungdomens besynnerliga nytta, vilket herr Thurén till heder skall även bliva i registret antecknat. Stockholm d. 9 jan. 1751. Jonas Wetter, Lector och Bibliothecarius».

■ När genom biskop Serenius' bedrivande tillåtelse år 1764 erhållits *Bokauktionen* att (såsom kanslikollegiet redan år 1750 önskat) verkställa en *1765* utgallring och försäljning ur domkyrkobiblioteket, beslöt domkapitlet att utsträcka dessa även till gymnasiebibliotekets »mindre nu för tiden tjänliga böcker». ¹ Om antalet böcker, som utgallrats ur detta bibliotek, får man en föreställning genom vad bibliotekarien Wetters efterträdare lektor Insulin (1767—93) vid inventeringen 1769

¹ Domkapitlets protokoll d. 31 juli 1764.

anmält, nämligen att i gymnasiebiblioteket saknades ibland de efter förordningen och genom köp samlade böcker: 23 in fol., 27 in 8°, 5 in 12°; ibland de av herr prosten J. Thun till gymnasium skänkta böcker: 5 in fol., 13 in 4°, 28 in 8°, 12 in 12°. — Det är förunderligt, hur nu (som här så ofta) traditionen brister. En bibliotekarie dör och efterträdaren har varken muntlig eller skriftlig under rättelse om ens de närmast föregående händelserna i biblioteket.

De penningar, som inflöto av bokauktionen år 1765, 5,000 daler, lämnade Serenius till gymnasiebiblioteket. Det uppgives visserligen, att dessa penningar måst användas till andra ändamål, men icke så alldeles obetydligt därav har kommit biblioteket till godo; ty många väl inbundna böcker angivas vara anskaffade under de närmaste åren efter mottagandet av den betydande summan.

På biskop Serenii initiativ och domkapitlets begäran lämnade konung Gustaf III den 13 okt. 1773¹ bifall till att »boksamlingen, som drottning Kristina skänkt till domkyrkan och i ett gravkor förvaras, må till Gymnasii biblioteket flyttas att där få sitt eget ställe och särskilda katalog». Flyttningen skedde i juni 1775. Den av Oelreich år 1750 föreslagna och av Serenius åsyftade »hopslagningen» av de båda biblioteken förbjöds härmed. Men den redan 1765 började anordningen, att till gymnasiebiblioteket lämna både penningar till dess bokinköp och de böcker, som av domkapitlet inköptes, fortsattes alltsedan. År 1768 påminte Serenius om ett kungabrev av den 6 nov. 1693, som påbjöd, »att för domkyrkans medel årligen måga anskaffas några av de bästa teologiska böcker», och fann konsistoriet det billigt, att två bibelverk, ett tyskt och ett engelskt, inköptes för tillhoppa 656 dlr kpmt. Dessa böcker äro det dyrbaraste inköp, som intill den tiden gjorts för gymnasiebiblioteket, där de ännu förvaras.

Åren 1769—94 förde bibliotekarien Insulin en »Dödbok» för att förvissa sig om, att biblioteket ej skulle gå miste om sin »goda bok» från präster eller prästerliga sterbhus. I denna intressanta förteckning på böcker, som avlämnats till gymnasiebiblioteket, läses bland annat: Haerenius, prost och kyrkoherde i Runtuna, ännu levande 1774: Svenska bibeln av år 1541, 2 tomer i franskt band; Dr Daniel Lundmark, prost i Österhanninge, d. 1776, utfattigt; Olof Westman,

¹ Kungl. brev i domkapitlets arkiv 1768—73.

syssloman vid Strängnäs domkyrka: Sveriges lands- och stadslag, ett manuskript (dena vackra handskrift är en av bibliotekets allra dyrbaraste); Berggren, pastor i Kvistbro, d. 1793, påminnelse 1795: i Berggrenska sterbhuset har intet varit att få, emedan konkursen uppslukade allt. Åhrberg, prost i Skyllerstad, d. 1794: Pufendorfs Historia von den Thaten Carl Gustaf, König in Schweden.

Strängnäs domkapitels cirkulär av år 1795 27 maj uppmanar prostarna att övervaka, att bok till gymnasiebiblioteket inlämnas från kyrkoherdesterbhusen; flera ha ej gjort det. Således fortfarande samma svårigheter, varöver tidigare klagats.

År 1795 erhöll biblioteket sin andra stora donation, då prosten *Jonas Ehrling* (1745—1813) i Husby-Rekarne skänkte dit 552 böcker och 15,000 disputationer i 376 band och lovade öka samlingen. Bokantalet vid 1700-talets utgång uppgick dock ej till 1,500.

Med 1800-talet börjar detta biblioteks mäktiga tillväxt genom stora donationer, smärre gåvor och bytesverksamhet. Man kan noga följa utvecklingen ända från 1790-talet till närvarande tid. Namnet stifts- och gymnasiebibliotek (från 1850, då gymnasium och lärdomsskolan här förenades, stifts- och läroverksbibliotek) har sannolikt uppkommit, sedan år 1775 domkyrkobiblioteket blev samboende med gymnasiebiblioteket. Då detta upphörde 1907, har namnet fortlevat. Att så skett, synes vara rättmätigt, då stiftets alla präster och skolor lämnat bidrag till dess förkovran, så att dess flesta och värdefullaste böcker och handskrifter äro frikostiga gåvor av stiftets söner. Utvecklingen här har således lett till det för Strängnäs egendomliga förhållandet, att här sedan 1907 funnits två alldeles skilda bibliotek (dock i regel under samme bibliotekarie).

1800-talet

Bibliotekets tillstånd mot slutet av 1800-talets första tredjedel tecknar rektor *G. W. Gumaelius* (lektor 1828—34, d. som prost i Örebro 1877) i sin inbjudningsskrift vid rektorsombytet år 1831 i märkliga, förståndiga och framsynta ord (ehuru ej i alla punkter, såsom av den föregående redogörelsen framgår, historiskt riktiga). Han anför bland annat: »Gymnasiibiblioteket har en vacker lokal i gymnasiehusets översta våning, för behovet nu fullt tillräcklig, och, som i fall av ett större, lämnar tillfälle till en betydlig utvidgning genom den förfallna s. k. Rikssalens inredning. Grundvalen är det bibliotek, som förut tillhört domkyrkan, utgörande närmare 2,000 volymer. Bland typografiska dyrbara saker må nämnas flera Giun-

tinska och Aldinska tryck. När samlingen hinner bli fullkomligt ordnad i det särskilda rum, där den nyligen fått sin plats, och en fullständig och upplysande katalog hunnit utarbetas i stället för den opålitliga, som av trycket utgavs 1776 i Strängnäs, skall det för bokvänner bli ännu synbarare, vilka sällsynta litterära skatter, den innehåller. Men detta hör i alla fall till den litterära lyxen.

Den egentliga brukbara samlingen skall således utgöras av gymnasii eget bibliotek. Men detta har blivit bildat så av en slump, utan alla spår till plan, att det ej utgör annat än föga sammanhängande fragmenter. Dess antal är närmare 4,000 volymer, dels inköpta för bibliotekets egna medel, dels hitkomna såsom skänker från prästernas sterbhus eller stora donationer. Biblioteket är för ett i en småstad beläget läroverk det angelägnaste av alla samlingar, ett bibliotek, som förser lärare med allt, vad de för sin fortgående bildning behöva. De ordinära inkomsterna inflyta huvudsakligen från prästhus samt från tjänstemän vid ecklesiastikstaten och läroverken. Detta är anledningen, varför det kallas Stifts- och gymnasii-bibliotek. Men skulle det ej kunna och böra förtjäna detta namn av en ännu vidsträcktare anledning? Skulle det ej kunna bli en medelpunkt och en källa för bildningen hos alla stiftets invånare av vad stånd som helst? Jag hoppas, att förr eller senare så skall ske.

Men verkställigheten fordrar betydliga medel, om den skall motsvara ändamålet. Årliga subskriptioner, 10 riksdaler banko på person, skulle, om subskriptionen bleve någorlunda allmän, snart bringa saken i verket, och vore den en gång begynt, så hoppas jag, att fördelarna därav snart skulle rättfärdiga den och betrygga dess fortgång.»

Genom stora donationer ökades bokantalet så betydligt, att en flyttning av biblioteken till den rymliga rikssalen blev nödvändig, där dr *Brannius* från 1837—39 inflyttade och ordnade böckerna. För detta arbete hade han 1837—38 tjänstledighet. De största donationerna under Brannii bibliotekarietid äro:

Livmedicus dr *C. A. Lindblads* år 1823, bestående av 298 naturvetenskapliga och medicinska böcker, bland vilka märkas *Benedicti Olai* läkarebok 1578, flera av *Linnaei* verk i första upplagan, *Palmbergs Svenska Örtekransen*, Strängnäs 1684, samt *Hastadius Jule-comedie*, Warnemynde skantz 1639, som lär vara unik.

Rosenhanes donation år 1826, bestående av 816 böcker ur det friherrliga *Rosenhaneska* biblioteket genom gåvobrev av hovmarskalken *John*

Jennings och dess hustru Sofia Eleonora, född friherinna Rosenhane. Denna donation är väl icke den största, men sannolikt den värdefullaste, som kommit biblioteket till del. Böckerna äro väl bevarade, vackert inbundna och försedda med Rosenhanes karakteristiska exlibris; Schering Rosenhane, bibliotekets skapare och förnämligaste innehavare, hade grundlagt sin lärda bildning i Strängnäs gymnasium.

Biskop *Tingstadii* gåva år 1816, överlämnad 1828, året efter biskopens död; den består av 418 filologiska böcker.

Konsul *J. F. Kocks* gåva år 1838. Den bestod av 480 böcker med givarens namnstämpel; bland dessa märkas Dahlbergs Suecia, Den svenska Argus 1732—34, Polyfem 1—4, Linnaei Öländska resa 1742, hans Västgöta resa 1747.

Med. kand. *J. W. Graffmans* donation 1836: 604 böcker. Detta bibliotek hade tillhört Strängnäsdomprosten Hans Graffman (1802—28), som testamenterat det till gymnasium. Testamentet överklagades och frändömdes gymnasium. Biblioteket överlämnades sedan dit av hans fosterson Johan Wilhelm, vilken avled 1868 som lasaretsläkare i Växiö.

Kapten *C. A. Staafs* gåva 1840, bestående av 874 böcker.

År 1840 inköptes från lektor *J. E. Strömberg* (1808—45) hans matematiska och fysikaliska bibliotek för 400 riksdaler banko. Det är det största förvärv genom inköp, som biblioteket någonsin på en gång gjort. Dessa böcker utgöra än i dag huvudstommen av bibliotekets förråd i dessa vetenskaper.

Efter bibliotekets lärde och nitiske företsändare dr Brannius' död uppgjorde rektor I. S. Widebeck 1845—46 en förträfflig förteckning över böckerna, vilken användes, då biblioteket överlämnades i den nye bibliotekarien dr *Jonas Otto Ponténs* händer. Katalogen följer böckernas uppställning i skåpen. Antalet volymer är 8,144, vartill kommer kartor, almanackor och tidningar m. m.

Dr Ponténs 41-åriga verksamhet (1846—87) för biblioteket samt för de under hans vård även ställda naturhistoriska, etnografiska, fornsaks- och myntsamlingar är av oskattbart värde. Han var för Strängnäs en Artur Hazelius. Då läroverket för undervisningens behov måste disponera hela den gamla byggnaden, inköpte det år 1864 domkyrkans tryckeribyggnad, ett rätt stort tvåvånings stenhus, dit samma år på hösten biblioteken, domkyrko- och läroverksbiblioteken, inflyttades, och även de övriga nyss nämnda samlingarna. Så småningom fylldes de rymliga salarna, som genom Ponténs samlariver, hänförelse och vänsälla väsen fingo mottaga alltjämt rikliga tillskott. Genom hans oförtrutna flit ordnades det hela. Genom

en stor bytesrörelse, framför allt med Växiö stiftsbibliotek och boksamlaren ålderman Westin i Stockholm, fyllde han de många luckorna och kompletterade läroverkets bibliotek. Med förkärlek fullföljde han samlingen av disputationer, predikningar och allehanda andra småskrifter, för vilkas kulturhistoriska värde han hade öppet öga. Genom uppmaningar i stiftstidningen och på många andra vägar nådde hans önsknings för biblioteket prästerskapet och den bokbildade allmänheten, som villigt tillmötesgingo hans vädjan. Så fick biblioteket av dessa litteraturalster ett mycket rikhaltigt förråd. Hans samlarglädje yttrar sig i en kort anteckning år 1880 i donationsboken: »En synodaldisputation 1682 (den enda som saknades i läroverkets samling av Växiö synodaldisputationer) R.R.R.» (d. v. s. den allra sällsyntaste).

Genom Ponténs energi fick biblioteket allt flera tillskott från offentliga institutioner såsom från Justitiedepartementet en del av årstrycket, från Riksarkivet och Kungl. biblioteket av dess dupletter, från fullmäktige i riksgäldskontoret riksdagstrycket, från respektive ämbetsverk deras Bidrag till Sveriges officiella statistik, från Kungl. Vetenskapsakademien dess Handlingar samt från Ecklesiastikdepartementet många vetenskapliga verk, som utgivits med statsanslag.

De förnämsta donationer, som under Ponténs tid tillföll biblioteket, äro:

- C. *J. Lundvalls* boksamling år 1858. Denna stora boksamling inköptes 1845 för 4,000 riksd. riksmünt av Strängnäs biskopen H. O. Holmström (1839—52) (med 1000 riksd.) och överdirektören Erik Hörstadius (med 3,000 riksd.) för att efter dr Lundvalls död tillfalla biblioteket vid det h. allmänna läroverket i Strängnäs. Boksändningen åtföljdes av en fullständigt upplysande och mycket prydlig »Systematisk katalog över ett encyklopediskt bibliotek, samlat av C. J. Lundvall, upprättat av v. pastor J. J. Svederus 1858». Samlaren av detta värderika och stora bibliotek var den som latinsk skald och vältalare berömde lärde Strängnäslektorn (1810—13), Uppsalaprofessorn och kyrkoherden i Munktorp, död 1858. Hans böcker äro försedda med hans namnteckning. Det är den största donation, som någonsin tillfallit läroverksbiblioteket. Den bestod av 2804 nummer och omkr. 4,000 volymer.
- C. *F. Tylanders* donation 1861 (till disposition av dr J. O. Pontén). Den bestod av omkr. 300 nummer (64 band disputationer och 45 band likpredikningar och äreminnen).

Major *C. F. Rylanders* donation 1861. Den bestod av 610 volymer, företrädesvis historia (disputationer i 55 band, likpredikningar i 40 band).

Riksheraldikern Frih. *A. W. Stiernstedts* donationer 1869, 79 och 82: omkr. 300 volymer, varav 200 volymer utgjorde hans dyrbara och ståtliga numismatiska bibliotek.

Frih. *B. von Beskows* donation 1871: 1095 böcker i vackra band och med hans *ex-libris* (mycket fransk vitterhet).

Medicinalrådet *S. E. Sköldbergs* donation 1880: 309 volymer medicinsk litteratur.

Biskop *Ture Annerstedts* donation (genom sterbhuset) 1882: 550 volymer.

Flera av dessa äro mycket vackra, synnerligen de som tillhört hans fränder, *C. G. Löwenhielm*, vilkens böcker äro smyckade med det utmärkt vackra *Löwenhiemska ex-libris*, och ärkebiskopen *Carl von Rosenstein*.

Under sina sista år (1881—87), då dr Pontén var fri från sin lektorstjänst, ägnade han all sin tid, sin håg och sina krafter åt biblioteket, där han ständigt vistades, så länge dagsljuset varade. Då han vid sin död lämnade biblioteket, var det fullt ordnat och försedd med bladkatalog och realkataloger. Bokantalet hade vuxit till omkring 35,000 volymer och småskrifternas antal till över 60,000. Därmed var utrymmet i de salar och rum, som anvisats till biblioteket, redan hårt anlitat.

Under den följande tiden har biblioteket ökats genom årliga inköp för i medeltal 400 kr. om året, genom gåvor av de nämnda statliga institutionerna, av Svenska Akademien, av Kungl. biblioteket och Uppsala universitetsbibliotek samt även något genom bytesrörelse. Följande större donationer ha tillkommit:

Doktor *Ponténs* donation 1888 (genom sterbhuset) omkr. 1,000 volymer.

Lektor *Henrik Aminsons* donation 1888, omkring 2,000 volymer.

Lektor *J. af Silléns* bokgåva 1902, omkr. 300 volymer modern skönlitteratur och litteraturhistoria.

Grosshandlanden *Magnus Lunds* donation 1903: 550 volymer nyare historisk litteratur och skönlitteratur samt 250 småskrifter. De förvaras enligt donators önskan i de av honom skänkta bokskåpen.

Brukspatron *Filip Mannerstråles* donation 1904 (genom sterbhuset): 250 volymer (geografi och geologi) samt en samling småskrifter.

Biskop *U. L. Ullmans* donation 1915. 500 volymer huvudsakligen nyare teologiska arbeten; de förvaras enligt donators föreskrift i ett särskilt rum och ha ökats alltjämt genom fortsättningsdelar och nya arbeten.

Bestånd Genom isynnerhet äldre donationer och gåvor har biblioteket fått många sällsynta och genom proveniensens anmärkningsvärda böcker. Så äger biblioteket följande inkunabler:

Inkunabler Ruschs i Strassburg omkr. år 1478 tryckta bibelupplaga med kommentarer av Walafridus Strabo och Anselmus Laudunensis (Hain *3173), som av biskop Serenius år 1774 inforrats från Malma kyrka till biblioteket; ett samlingsband, innehållande Lactantius, *De diuinis institutionibus*, Venedig 1478 (Hain *9813) och Thomas de Aquino, *Tractatus de universalibus*, etc., tr. i Köln c. 1472 (Hain *1514), som tillhört kyrkoherden i Kräcklinge Joh. Daniel Forssberg (1793—1812); Euclides, *Opera*. Venedig 1482 (Hain *6693), gåva av greve Hans Fersen 1831; *Revelationes S. Birgittae*, Lübeck 1492 i originalband, skänkt av J. H. Lidén 1790; *Biblia latina*, tryckt i Strassburg av den s. k. R-tryckaren c:a 1470 (Hain *3034), def. i början och slutet, men bunden i originalband av den i Lübeck på 1470- och 80-talen verksamme bokbindaren Heinrich Coster (har tillhört Tångeråsa församling); två exemplar finnas av *Breviarium Strengnense*, tryckt i Stockholm av Johann Fabri år 1495 (i det ena saknas det första och det sista bladet, det andra exemplaret har av prins Gustaf år 1765 lämnats till domkyrkobiblioteket i Strängnäs i utbyte mot ett exemplar av *Missale Upsalense* 1513); *Etymologium magnum*, på grek., tryckt i Venedig 1499 (Hain *6691); *Breviarium dominicanum*, (Venedig: Joh. Emericus de Spira 1492), (Copinger II 1290), se om detta breviarium ovan vid skildringen av dominikanernas bibliotek i Strängnäs; *Virgilius, Opera*, tr. av Giunta i Venedig 1500, samt Barth. Rimbertainus, *Liber de deliciis paradisi*, Venedig 1498 (Copinger III 5125).

Krigsbyten Följande av de under 1600-talet erövrade biblioteken äro representerade i Strängnäs läroverksbibliotek: jesuitkollegiets bibliotek i Riga¹, jesuitkollegiet i Braunsberg², det furstbiskopliga biblioteket, universitetsbiblioteket och Kilianseminariets bibliotek i Würzburg³, jesuitkollegiet i Olmütz, det Dietrichstainska biblioteket på

¹ C. JANSENIUS, *Commentarii in concordiam*. Lugd. 1577. Fol. Urspr. jesuitkollegiets i Vilna, men år 1583 köpt av jesuiterna i Riga.

² Lukianos, grek. T. I. Hagen. 1535. 8°. På bakpärmens tryckt namnet STANISLAVS CREPSIVS, på främre pärmens årtalet MDXXXXII.

³ Två volymer från det förstnämnda biblioteket, varav en av särskilt intresse för fastställandet av tiden, när detta bibliotek fördes till Sverige. Det är en liten oktav

*Nikolsburg*¹, jesuitkollegiernas bibliotek i *Posen, Bromberg, Thorn, Łuck*², det kungl. biblioteket i *Warschau*³. Även från de danska krigsbytena torde en eller annan bok finnas, som nu hamnat i Strängnäs läroverksbibliotek, t. ex. H. Junius, *Nomenclator*, Antv. 1583 8°, som varit i Johannes Stephanius' ägo. Som ett kuriosum kan anföras, att även en rysk foliant finnes, som enligt anteckning erövrats i slaget vid Svensksund den 10 juli 1790.

Bibliotekets största avdelning är naturligen den teologiska, inemot en tredjedel av hela bokförrådet. Den innehåller många sällsyntheter även av 1500- och 1600-talets svenska tryck, bland vilka förtjäna framhållas ett visserligen defekt ex. av *Psalterium Davidis*, tryckt i Uppsala av Paul Grijs 1510, Then Svenska Messordningen 1528, Handböcker och messor 1548, 1557 m. fl. År 1891 kunde biblioteket på begäran av Kungl. biblioteket deponera 6 där saknade svenska tryck, nämligen 1) Ett ljitet *Manuale* av 22 böcker. Stockholm hos H. Keijser 1668 (12°). Inbunden i sidenband med silke och silverbroderier samt silverknäppen. 2) Een rätt Christens andelig clenod eller själeskatt, 1691 (lång 12°), sammetsband. 3) *Manuale sueticum*, Stockholm 1691, pergamentsband (lång 12°).

med furstbiskop Julius' vapenstämpel, innehållande Art. Musa Brassavolus, De medicamentis. Vened. 1552. På titelbladet finnes följande anteckning: »Dänna bok är migh förärat worden af Ärligh wälförståndigh man Erich Larson Befalningzman utj wpsala dän 18 Aprilis 1634» (se COLLIJN i *NTBB*, 1916, s. 306). Från Kilianseminariet är blott förut en bok känd i svenska samlingar (*WALDE*, I, s. 125). Den i Strängnäs befintliga utgöres av ett ex. av Josephus, *Opera*, Frankf. 1580, fol., i vars främre pärm ett stort folioexlibris sitter med omskrift: M. ABRAHAMVS . NAGELIVS . GAMVNDIANVS. På titelbladet proveniensanteckningen »Bibliothecae Seminarij S. Kilianj Herbipolensis». Från »Bibl. Acad. Herbipolensis» härstammar Dio Chrysostomus, *Opera*, Paris 1604. Fol.

¹ Från Olmütz härstammar en och från Nikolsburg två volymer; en av dessa (*Virgilius: Opera*. Paris 1512. Fol.) har Jac. Conr. Praetorius å Perlenbergs pärm-exlibris.

² Från Posen finnes en volym (med domherren i Posen Gabriel Szadkovijs' pärmstämpel), från Bromberg två (båda sedan från det Rosenhaneska biblioteket), från Thorn och Łuck vardera en.

³ Det är följande böcker: Alexander ab Alexandro, *Genialium dierum libri sex*. Köln 1539. Fol. (Med en av Sigismund II Augusts större pärmstämplar.) Hesiodus *Opera*, Basel 1550. 8°. (Med en av samme konungs mindre vapenstämplar.) Följande två böcker hava tillhört Sigismund III: Augustinus, *Opera* T. I—II. Basel 1569. Fol. (»Ex libris serenissimi regis Sigismundi.»); De Sainctes, *De rebus eucharistiae controversiis*. Paris 1576. Fol. (»Ex bibliotheca III^{mi} Principis.»)

4) Andelighe och gudelighe betractelser aff Joh. Gerhardi, Stockholm 1617 (12°), pergamentsband. 5) Then svenska psalmboken, Strängnäs 1698 (12°), pergamentsband; 6) Then tydska theologia, forsvenskat aff Æg. Aurelio, Upsala 1617 (liten 8°), pergamentsband. — Ett betydande rum intager den stora samlingen av likpredikningar.

Den klassiska litteraturen är till storleken den andra inom biblioteket, vilket likaledes är både av böckernas proveniens och bibliotekets uppgift alldeles naturligt. Till denna avdelning höra de flesta av bibliotekets 83 elzevirer. I tredje rummet bör kanske nämnas den talrika samlingen av disputationer och skolprogram, som upptaga ett helt rum på vinden, samt ett stort förråd av tillfällighetstryck. Särskilt nämnvärd torde även vara den stora samlingen av teaterstycken (till denna samling hör den unika Hastadius: Julecomédie. Warnemynde skantz 1639).

Att den nyare och nyaste litteraturen endast fåtaligt förekommer beror på den obetydliga årliga inköpssumman, i medeltal under 1800-talet och även de två senaste årtiondena utgörande för bokinköp och bindning 400 kronor.

Handskrifter

Handskriftssamlingen består av gymnasiets och läroverkets äldre handlingar samt en ringa rest av trivialskolans arkiv: tillsammans 76 volymer. Av pärmbrev finnas 112 stycken; medeltida, 1328—1500, 65 st.; 1500—1681 47 st.¹ Bland 1500-talets pärmbrev märkas Strängnäs prästerskaps bekräftelseskrift på Uppsala mötes beslut (faksimile i Strängnäs läroverks program 1893) och de världsliga ståndens på samma beslut. Bland övriga torde de märkligaste vara: biskop Wallqvists samlingar 5 foliovolymer och 1 häfte; G. A. Liljestråles bibelöversättning (o. 1770); psalterium latinum på pergament; Strängnäslektorn Nordvalls filosofiska skrifter 25 foliovolymer; anteckningar efter Linnés föreläsningar, 14 häften (de flesta medicinska); 3 minnesalbum (Axel Oxenstiernas, medicinalrådet Tingstadii och lektor Esplings²); Beskrivning över staden Ystad av Georg Henric Baeijer Med D:r och Phys. år 1793, fol., med vackra

¹ De från 1328—1522 äro registrerade av C. V. A. THAM i *Handlingar rör. Skandinaviens historia*, 28, s. 376—404; V. ÖRNBERG, Förteckning på 99 äldre handskrifter i Strängnäs läroverksbibliotek (*Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria*, 7, s. III).

² Om dessa se I. FEHR, Minnesalbum i Strängnäs bibliotek (*Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria*, 17, 1921).

bilder och kartor; Lars Hallmans egenhändiga skrift *Det gamla och nya Strängnäs*, fol.; Sveriges lands- och stadslag, en utmärkt vacker handskrift från slutet av 1500-talet.

Detta stora bibliotek — böckerna och småskrifterna upptaga 1,700 hyllmeter — lider av stor trångboddhet. Men det dyrbara bokförrådet har även att kämpa med andra olämpor. Biblioteket saknar ljus- och värmeanordningar; har alldeles otillräckliga inkomster för inköp och bindning och otillräcklig arbetskraft.

Tillkommet till sin största och värdefullaste del genom enskildas frikostighet i gåvor och arbete, borde biblioteket kunna påräkna det nödvändiga tillskottet av statsmedel¹ för vården och nyttiggörandet av sina lärdomsskatter samt beredas möjlighet att förskaffa sig huvudverken inom den nya vetenskapliga och vittra litteraturen.

De otillfredsställande lokala förhållandena föranledde också Strängnäs läroverkskollegium att under läsåret 1919/20 tillsätta en kommitté för utredning av läroverkets biblioteksfråga. Denna kommitté, som bestod av läroverkets f. d. bibliotekarie, lektor I. Fehr, och dåvarande bibliotekarie, lektor J. Palmér, samt arkitekten Fr. Ekman, överlämnade den 28 maj sin i tre alternativa förslag uppsatta utredning till kollegiet.

*Förslag till
biblioteksfrå-
gans ordnande*

Det första av dessa förslag (Alt. I) avsåg endast att utan vidtagande av andra ändringar inleda värme och ljus i de nuvarande lokalerna, som beräknades draga en kostnad av 24,500 kr. Det andra (Alt. II) var uppgjort under den förutsättning, att biblioteket bleve utvidgat »till ett s. k. distriktsbibliotek i ett blivande Strängnäs distrikt», i vilket fall den nuvarande byggnaden icke i längden kunde motsvara behovet av utrymme. Förslaget innebar därför en utvidgning av det nuvarande bibliotekshuset genom tillbyggnad av en flygelbyggnad samt inredning av särskilda läsrum och expeditjonsrum på nedra botten i gamla byggnaden jämte hyllinredning i de rum, där sådan ej redan fanns. Till förekommande av eldfara borde därjämte golv och tak i gamla byggnaden beklädas med brandfri massa. Kostnaderna för detta förslags utförande beräknades uppgå till inalles 125,000 kr., därav 15,000 kr. för den nämnda golv- och tak-

¹ Om motioner i denna väg vid 1840- och 1850-talens riksdagar se allmänna historiken.

beklädnaden. Kommitterade förutsatte emellertid också (Alt. III), att den föreslagna tillbyggnaden icke skulle behöva anses omedelbart erforderlig, även om biblioteket erhöle en vidgad uppgift, utan att den nuvarande byggnaden tillsvidare skulle kunna vara tillräcklig även för detta ändamål. I detta fall måste dock vissa ändringar vidtagas i denna, expeditions- och läsrum inredas, ljus och värme inledas, hyllinredning uppsättas i de rum, där den nu ej fanns, samt golv och tak beklädas med brandfri massa. Enligt detta förslag skulle kostnaderna — med undantag för hyllinredningen, som icke finnes särskilt upptagen i kostnadsförslaget — uppgå till 39,500 kr. Då hyllinredningen torde kunna beräknas ej överskrida 5,000 kr., skulle hela förslaget stanna på en summa av omkring 44,500 kr.

Av de framställda förslagen beräknades endast det första kunna komma till utförande, om läroverket självt skulle bekosta utförandet. Kostnaderna härför kunde emellertid ej helt bestridas av läroverkets egna kassor, varför kommitterade ifrågasatte, huruvida ej kollegiet borde ingå till Kungl. Maj:t med anhållan, att av stiftets byggnadskassa ett så stort belopp som möjligt ansloges till inledande av ljus och värme i läroverkets bibliotekshus, såvida kassan ännu vore disponibel för detta ändamål.¹

I läroverkskollegiet debatterades frågan den 5 juni 1920, varvid beslöts att den gjorda utredningen skulle översändas till bibliotekssakkunniga med den förklaring, »att kollegiet icke för närvarande

¹ Till förslaget var fogad en översikt av läroverkets kassor d. 31 dec. 1919, vilken utvisade för ljus- och vedkassan en brist på 270: 52 kr., för biblioteks- och materielkassan utgående balans tillgångar 3,540: 57 kr., enskilda bibliotekskassan d: 2,457: 92 kr., egna kassan d: 65,677: 25 kr., däri värdet av läroverkets fastigheter var inräknat till 64,000 kr., samt byggnadsfondens tillgångar 3,137: 37 kr.

Vad beträffade avkastningen av läroverkets donationer och fonder, var deras användande bestämt i donationsbrev och kungl. brev. Hela avkastningen togs också i regel i bruk för de avsedda ändamålen. Endast den Sereniska fonden visade ett konstant årligt överskott, så att fonden ständigt ökades. Utgående balansen utgjorde den 31 dec. 1919 25,087: 07 kr. Utgifterna under året uppgingo till en summa 524: 75 kr., inkomsterna till 1,323: 09 kr., överskott sålunda 798: 34 kr.

Stiftets byggnadskassa utgjorde vid årets slut 18,114 kr. Strängnäs stad hade emellertid redan ingått med ansökan om att få disponera den för ifrågasatt ny läroverksbyggnad. Som denna anhållan nu blivit bifallen, kan från denna kassa ej något bidrag erhållas för biblioteksfrågans lösning.

har någon utväg att av läroverkets medel anskaffa ett så betydande belopp, som härvid erfordras».

Vid övervägandet av de gjorda förslagen ha sakkunniga utgått från, att den gamla stiftsstadens Strängnäs givetvis hör till de platser, som i främsta rummet borde ifrågakomma vid upprättande av de blivande distrikts- eller landsbiblioteken. Det räcker därför enligt sakkunnigas mening icke med den åtgärd, som kommitterades första förslag innebär, utan valet måste komma att stå mellan de båda andra. Av dessa ha emellertid sakkunniga i frågans nuvarande läge ansett sig kunna förorda det mindre förslaget (Alt. III ovan) och detta huvudsakligen av följande skäl.

*Sakkunnigas
förslag*

Den nuvarande byggnaden tjänar för närvarande ej blott till förvaringsrum för läroverkets bibliotek utan även för läroverkets många andra rikhaltiga samlingar samt för Södermanlands fornminnesförenings fornsaksamling och egyptiska museum.

I den nedre våningens fyra salar — av vilka två äro avdelade till fyra rum — upptar biblioteket ungefär en åttondel.

Våningen en trappa upp är helt och hållet upptagen av boksamlingen, utom ett mindre rum, som till allra största delen är upptaget av bibliotekets manuskript, läroverkets arkiv och dess stora och dyrbara myntsamling. Denna våning innehåller således det stora bokförrådet, som där är ganska trångbott, så att böckers uppställning i dubbla rader på många hyllor förekommer. Här är också mottagningsavskrankningen och expeditionsrummet.

Våningen två trappor upp är till mer än två tredjedelar upptagen av läroverkets fågelsamling. Endast två smärre rum (ej fullt en tredjedel av utrymmet i denna våning) äro upptagna av böcker, nämligen disputationer och program samt duplett-förrådet.

Kunde nu dessa utrymmen i biblioteksbyggnaden, som användas till de nyssnämnda läroverkets samlingar, upplåtas åt böckerna, torde för en rätt lång tid framåt byggnaden räcka till även som distriktsbibliotek. Ty utrymmet för böcker skulle mer än fördubblas.

Då nu läroverket redan har ritningar färdiga till anordning och ansenlig utvidgning av sin skolbyggnad, och staden, under vissa förutsättningar, utlovat 500,000 kr. till denna om- och tillbyggnad, varigenom här utrymme beredes för de i biblioteksbyggnaden förvarade naturalie-, etnografiska, fornsaks- och myntsam-

lingarna, förefinnas möjligheter för hela biblioteksbyggnadens användning ensamt för boksamlingen.

Om den nya, stora skolbyggnaden under de närmaste åren ej kommer till utförande, måste läroverket vara betänkt på att vidtaga ändringar av sina nu otillfredsställande skollokaler. Läroverket äger också en gammal gymnastikbyggnad alldeles invid läroverket, vilken nu står nästan ledig — den användes endast några timmar till slöjdlokal —, där åtminstone några av de i biblioteksbyggnaden förvarade omnämnda samlingarna lämpligen kunde inhysas.

Under sådana förhållanden och förutsättningar anse sig bibliotekssakkunniga böra förorda det tredje alternativet och föreslå, att, efter hand och efter vederbörandes prövningar av ritningar, statsverket, då läroverket saknar medel härtill, må till biblioteksbyggnadens förbättrande och tryggande anslå den erforderliga summan, år 1920 beräknad till omkring 44,500 kr.

ÖREBRO

Karolinska högre allmänna läroverkets bibliotek

Skolan

Redan på 1300-talet har en skola funnits i Örebro.¹ Tre vid densamma under medeltiden verksamma scholastici eller skolmästare äro kända, Johannes de Kijl 1347, Petrus Johannis 1374—75, sedermera (1401—08) biskop i Strängnäs, samt Andreas Lydhekini, som år 1387 vigdes till munk i Vadstena kloster. Man känner emellertid föga om denna skolas verksamhet i äldsta tider; ej heller finnas några notiser om skolans böcker under medeltiden, lika litet som underrättelser bevarats om ett librarium i Vårfru- eller karmeliterklostret i Örebro.

Efter reformationen omdanades skolan till en kyrkskola, som var inrymd i den gamla gillestugan vid Nicolaikyrkan. Den förste kände rektorn från denna epok i skolans historia är dominus Sveno,

¹ Som källa för efterföljande framställning har huvudsakligen använts K. FR. KARLSON, Blad ur Örebro skolas historia, h. 1—5 (Örebro 1871—1900), särskilt h. 5, 1900, samt den i läroverkets arkiv förvarade av Karlson sammanhäftade och registrerade »Örebro skolas räkenskaps- och inventariebok 1615—1830». Vidare inledningen till K. AHLÉN, Katalog öfver Örebro h. allm. läroverks bibliotek. Örebro 1889.

nämnd 1538. Av de skolmästare, som följde efter denne, är det först med *Jacobus Bøse Rudbeckius*, som ett större uppsving för skolan inträder. Tack vare de av Rudbeckius vid hans tillträde till rektoratet år 1615 upplagda räkenskaps- och inventarieböckerna, i vilka även skolans bokförråd förtecknas, äga vi från och med nämnda år en mera ingående kännedom om förhållandena vid Örebro skola denna tid.¹ *Jacobus Rudbeckius*, broder till biskop Johannes Rudbeckius, vilkens verksamhet för det nybildade gymnasiet i Västerås varit så betydelsefull, har liksom brodern inlagt stora förtjänster om vårt lands skolväsen under 1600-talets första decennier. Som rektor vid Örebro skola åren 1615—26 har han kallats denna skolas »fader och nyskapare», som på alla håll av skollivet grep in ordnande och ledande. År 1627 kallades han till lektor vid Strängnäs gymnasium och år 1629 till föreståndare för Collegium illustre i Stockholm samt, då denna läroanstalt upphörde, år 1630 till rektor vid Stockholms gymnasium, i vilken egenskap han var verksam till sin död år 1640. För Stockholms gymnasium har hans arbete varit lika välsignelsebringande som hans verksamhet i Örebro skola, och även här har han genom noggrant förda inventarier och anteckningar lämnat ett betydande material till kännedomen om gymnasiets äldsta historia.

I det »inventarium scholae Orbroensis», som *Jacobus Rudbeckius* uppsatte, när han den 9 maj 1615 övertog rektoratet efter den förutvarande skolmästaren Andreas Birgeri Cantherus (rektor 1612—15), som befordrats till kyrkoherde i Mellösa (d. 1648), finnes följande post upptagen, som synes utgöra skolans hela dåvarande bokförråd: »Praeterea sex libri discantus erant, qui ad scholam pertinebant. Item sacra biblia in regali octavo impressa Basileae».² Rudbeckius synes genast ha gått i författning om anskaffande av böcker till skolan, ty i räkenskaperna finnes under »Utgifter in til then 4 Junii 1619» en post, som lyder: »Globus 5.2.3. Boker köpte för 43.2.6. Förskrefne böcker met M. Lars Wallio för 38.1.0.» I

¹ Räkenskapsboken har följande titel: »Scholans Räkenskapzbook ifrån thed *Jacobus Bøse* blef scholemästare, nämblij år Christi 1615».

² Avtr. KARLSON, a. a., h. 1, s. 2.

³ Den här nämnda bibelupplagan torde vara den i Basel år 1569 tryckta, varav ett ex. nu finnes i läroverksbiblioteket med gammal proveniensanteckning »Liber Scholae Orebrogiensis».

»Scholens inventarium A. 1615—19¹ förtecknas också med utsatta pris ett 30-tal volymer, däribland dock en »codex chartaceus, cui litterae ad scholam pertinentes inscribantur» och en räkenskapsbok, två psalmböcker och två skrivna sångböcker, som användas i kyrkan, vidare en bild av Gustaf I och insignia Sueciæ. Vid en år 1656 företagen inventering, varom anteckning finnes i margen, äro tre böcker förmärkta såsom sålda och de härför uppburna medlen förda till skolans inkomster, tre band äro förkomna, vilket likaledes är fallet med Gustaf Vasas bild och Sveriges vapen.

I samma inventarium förtecknas också några bokgåvor för nämnda år, varav den mest betydande erhållits från den avgående rektorn *Andreas Cantherus*, nio till 5 daler 1 mark värderade volymer, däribland den enda nu i läroverksbiblioteket förvarade paleotypen.² Bland de av Cantherus skänkta böckerna fanns också ett exemplar av Frischlinus, *Opera poetica* (Strassb. 1595. 8°), som i så måtto varit av betydelse för livet i Örebro skola, som Rudbeckius härur översatte komedien *Rebecca*, vilken av djäknarna uppfördes inför stadens borgarskap.

För år 1620 antecknas en gåva av doktor *Laurentius Wallius*, den sedermera så bekante hovpredikanten, 1637 utnämnd till biskop i Strängnäs, men död redan följande år. Han skänkte nämnda år till Örebro skola Osiander, *Commentarii in tota biblia* i nio delar (Tübingen 1574—76. 8°), värderade till 15 daler. Wallius vistades år 1619 utrikes på en studieresa, varvid han i Tübingen förvärvade teologie doktorsgraden. På uppdrag av Rudbeckius gjorde han också några bokinköp för Örebro skolas räkning; enligt en redan ovan anförd utgiftspost använde han härtill ett belopp av 38 daler 1 mark. De inköpta böckerna, några lexika, såsom Calepinus, *Scapula*, en grekisk-latinsk *Aristotelesupplaga* m. fl., förtecknas i inventariet för år 1622. Andra donatorer voro *Johan Nicodemi* från Örebro, som skänkte en *Caesar*, skolmästaren i Södertälje, magister *Olaus Lundius*, som gav en upplaga av *Aristophanes* komedier, och borgmästaren i Örebro *Jacobus Bom*, som förärade *Chronicon Ca-*

¹ Avtr. *ibid.*, s. 43 ff.

² *Armandus de Bellovisu, De declaratione difficilium terminorum*. Basel [Johann v. Amerbach, för Michael Wenssler], 13.1491. 4°. (Hain *1793.) Originalband av träpärmar med brunt blindpräsat skinn. Har ursprungligen tillhört en frater Mathias.

rionis. Av 1622 års inventarium framgår, att böckerna förvarades i två bokskåp med lås. År 1625 har boksamlingen ökat med en bibelkonkordans samt »Tabulae Cosmographicae quatuor».

De flesta av de i det gamla inventariet förtecknade böckerna återfinnas nu i Örebro läroverksbibliotek. Många av dem igenkännas också på en egendomlig mitt på bokens snitt inbränd bibliotekssignatur, tre små cirklar sammanbundna med två streck, åstadkommen med ett enkom för ändamålet anskaffat »merkejärn», likaledes upptaget i inventariet och där värderat till 5 öre.¹

I förbigående kan nämnas, att Örebro skola icke har blivit delaktig av de under 1600-talet gjorda litterära krigsbytena. Vid en i april 1922 företagen genomgång av bokbeståndet anträffades endast tre verk, som höra till dessa och på omvägar hamnat i Örebro.²

Sedan Jacobus Rudbeckius år 1627 lämnat Örebro, har såväl skolans som boksamlingens utveckling en längre tid avstannat. Inventeringen år 1656, som företogs av den nytillträdande rektorn Antonius Caroli Hesler, har redan omnämnts, varvid en del förkomna böcker antecknades i marginen av det gamla inventariet. Då Andreas Hedenius år 1689 tillträdde rektoratet, gjordes en ny inventering, varvid även en förteckning på böckerna uppgjordes med anteck-

¹ Bland på detta sätt märkta böcker kan anföras ett antal verk av klassiska författare: Aristophanes, Comoediæ (Basel 1552. 8°); Logica axiomatum Aristotelis (Basel 1590. 8°); Cicero, De officiis etc. (Leiptz. 1560. 8°); Herodotus, Libri IX (Lugd. 1542. 8°); Chytraeus, Commentarii in Herodotum (Halæ Sax. 1597. 8°); Plutarchus, Graecorum romanorumque illustrium vitae. T. I—II (Lugd. 1560. 8°); Epitome vitarum Plutarchi (U. o. 1573. 12°); Suetonius, De vita XII caesarum (Basel 1537. 8°); Xenophon, De Cyri vita (Paris 1572. 4°). Vidare Epistolae obscurorum virorum (U. o. 1557. 12°); Machiavelli, Principes (Basel 1580. 8°); Magninus, Geographiae universae opus (Col. Agr. 1597. 4°); Oslander, Biblia, Vol. I—VI, VIII—IX (Tübing. 1574—86. 4°); Reneccius, Panoplia (Witeb. 1614. 2°); Schola salernitana (Francof. 1554. 8°), de förut nämnda Armandus de Bellovisu o. Frischlinus m. fl. En svensk bok finnes också, Messenius' upplaga av Ericus Olai, Historia (Stockh. 1615. 4°). I Ahlén's katalog äro dessa böcker utmärkta med (R).

² Från det Dietrichstainska biblioteket på *Nikolsburg* härrör Basilius Magnus, Opera, Ingolstadt 1591, fol., från jesuitkollegiets i *Olmütz* bibliotek en upplaga av Xenophon, Opera, tryckt i Paris 1581, fol., som varit i privat ägo i Uppsala (Carl Aurivillius 1772, Carl v. Rosenstein 1787) och år 1869 skänkts till Örebro bibliotek av kontraktsprosten H. J. Robson i Arboga, slutligen har ett litet samlingsband med arbeten av J. Lipsius: Epistolae selectae, Epistolica institutio och Adversus dialogistam liber (Frankf. 1590—91. 8°) tillhört jesuitkollegiets i *Posen* bibliotek.

ningar i margen om vad som under rektor Heslers tid bortkommit. Förut icke förtecknade äro »Constitutiones Scholae Öreb: Reg: Christ.», »Liber variarum disputationum», »Honteri Cosmographia et Chythraei Oratio de ecclesiae statu in Ungaria et Bohemia», varjämte inventariet ökats med ett betydligt antal i klump uppförda »discantzböcker», 9 i folio, 17 i kvart och 8 i oktav. Vid en år 1712 verkställd inventering har bokbeståndet föga förändrats, den svenska bibeln är helt försliten och sångböckernas antal, varav några här anföras till sina titlar, har något ökats. Några smärre gåvor antecknas, en svensk koralbok, ett lexikon Scapulae, en svensk bibelupplaga i kvart, tryckt 1709, och en Euclides 1654, den senare skänkt av rektor *Abraham Wallingius*.

År 1766 finnes ett nytt inventarium över skolans böcker, som i huvudsak företer samma innehåll som de föregående. Här specificeras emellertid skolans arkivalier: »Scholae-Matricul inrättad 1615 af Rector Jacob Bose, Acter nyare och äldre, rörande Scholan, i et band, Jnventarie-Bok». Vidare tillkomma några kartverk samt sex nya böcker, däribland Linnés Systema naturae och Philosophia botanica, Thunelds geografi m. fl. Flera av dessa böcker äro skänkta av apologisten magister *Abraham Samzelius*, sedermera kyrkoherde i Bodarne (1768, d. 1773), vilken också är bekant som grundaren av det s. k. *Archivum Nericiense*. Början till detta arkiv, som var avsett att innehålla tryckta och handskrivna bidrag till Nerikes historia och topografi samt av närkingar författade skrifter, biografica, etc., finnes förtecknad i 1766 års inventarium; det mesta härav är skänkt av Samzelius och förvarades i ett särskilt skåp i ett av skolans övre rum. Tyvärr kom denna samling icke att hållas länge för sig, ty redan år 1804 synes den ha splittrats och till densamma hörande böcker och skrifter ha blivit uppsatta i det allmänna biblioteket.¹

Nästa inventarium är uppgjort år 1776 av rektor P. Widell.

¹ Till en del torde *Archivum Nericiense* även ha skingrats, ty flera handskrivna topografica, som ursprungligen hört till detsamma, återfinnas nu i Uppsala universitetsbibliotek (i en senare sammanförd volym, S. 124, härstammande från prof. E. M. Fants samlingar; tydligen hava handskrifterna i fråga varit utlånade till denne för att tjäna som material till under hans presidium utgivna disputationer). Den samling dissertationer, som hört till arkivet, och övriga småskrifter, som kunnat påträffas, förvaras nu på ett särskilt rum i biblioteket. I läroverkets arkiv förvaras också ett registratur till *Archivum Nericiense*.

Bokförteckningen har här ökats med två nummer i folio, sex i kvart och fem oktaver. Från den 10 aug. år 1804 finnes en »Förteckning på Bok-samlingen som tillhör Örebro Scholes»; antalet band uppgår till endast 79.

Förtjänsten att hava skapat det nya läroverksbiblioteket i Örebro tillkommer rektor *O. J. Gumaelius* (1830—61, d. 1876) och adjunkten *P. D. Lagerholm* (från 1858, år 1869 utnämnd till kyrkoherde i Södertälje pastorat), som var skolans förste bibliotekarie. Han har ordnat boksamlingen efter fack och utgivit den första tryckta katalogen över densamma.¹ I företalet till denna katalog säger förf., att biblioteket år 1853 bestod av endast 300 volymer. Häri ingick då en gåva av omkring 100 band, som skolans »högst torftiga» bibliotek fått emottaga av brukspatronessan *A. L. v. Hofsten*.² Vid tiden för katalogens tryckning hade biblioteket ökats till omkring 7,500 volymer utom kartor och disputationer. Bland givarna nämnas särskilt boktryckerifirmorna *P. A. Norstedt & Söner*, Stockholm, och *N. M. Lindh* i Örebro, vidare Strängnäs gymnasiebibliotek, professor *A. Retzius*, doktor *G. W. Gumaelius*, greve *C. G. v. Düben* m. fl. Men böcker förvärvades även genom inköp, sedan biblioteket genom stadgande i 1807 års skolordning erhållit en egen kassa. Att denna vid vissa tillfällen varit rätt så betydlig framgår därav, att under år 1860 till inköp och bindning av böcker m. m. användes 1,712: 41 rmt; för det följande året utgjorde motsvarande belopp rmt 1,218: 58.

1800-talet

Biblioteket fortsatte på så sätt att ansenligt växa. Bland gåvor kunna nämnas 106 band mestadels filosofiska skrifter, skänkta av läroverkets förre rektor *O. J. Gumaelius* läsåret 1862/63; en början till läroverkets samling av gamla pärm-brev och dokumenter gjordes genom brukspatron *E. W. Hinnerson* på Kåfö (se redog. 1867/68 och 1868/69). Andra givare äro v. adjunkten *K. O. T. Hallman*, v. komminister *E. Hellberg*, brukspatron *G. v. Hofsten*, borgmästaren *O. Gumaelius*, lektor *H. Aminson* i Strängnäs (testamenterade 1885 sin boksamling till Örebro), m. fl. När därför adjunkten *K. Ahlén*

¹ Karolinska elementarläroverkets i Örebro bibliotek. [Föret. undert. *P. D. L.*] Örebro 1867. 8°. IV, 138 s.

² Inbjudningsskrift t. invigningen av skolans nya hus d. 13 sept. 1833.

i maj 1889 utgav en ny tryckt katalog över läroverksbiblioteket¹, uppgick detsamma till omkring 11,000 band.

Bland efter denna tid gjorda donationer till läroverkets bibliotek förtjäna nämnas läroverkets hävdatecknare, prosten *K. F. Karlsons* samlingar till Örebro skolas historia (läsåret 1899/1900) och den stora Styffeska boksamlingen, som på våren 1908 kom skolan tillhanda. *C. G. Styffe*, som åren 1864—82 var universitetsbibliotekarie i Uppsala, hade i sitt testamente (han dog 1908) förordnat, att hans boksamling skulle tillfalla elementarläroverket i Örebro för att därmed »utvidga dess nuvarande bokförråd till ett med afseende på stadens betydenhet och afskilda läge väl behöfligt, större *landsbibliotek*». Samlingen utgjordes av omkring 2,500 väl bundna volymer, huvudsakligen nordisk historia, arkeologi, topografi, bibliografi m. m.²

Av lektor *E. Adlerz* hade läroverksbiblioteket redan läsåret 1914/15 erhållit en samling av 480 huvudsakligen naturhistoriska och skönlitterära verk; genom hans testamenteriska disposition 1918 erhöll biblioteket ytterligare 823 verk i över 1,000 volymer.

*Nuvarande
förhållanden*

Bibliotekets nuvarande storlek utgöres enligt årsredogörelsen 1921/22 av 11,188 verk i 22,593 band, varjämte ett särskilt lärjungebibliotek finnes på omkring 1,000 volymer. Utlåningen från läroverkets bibliotek utgjorde under nämnda läsår 822 band av 124 låntagare, från lärjungebiblioteket 2,752 lån av 234 låntagare.

Bibliotekets lokalbehov har först på sista tiden blivit något så när tillgodosett. Ända till början på 1800-talet hade boksamlingen ju varit synnerligen obetydlig och därför ej krävt något större utrymme utan rymts i de av Rudbeckius anskaffade skåpen, men med bibliotekets storartade tillväxt under 1800-talets senare hälft blev det nödvändigt att även sörja för passande lokaler. I det år 1832 nybyggda skolhuset på Norra Smedjebacken uppläts ett särskilt rum åt boksamlingen, vilken, då tillbyggnaden år 1856 kom

¹ Katalog öfver Örebro h. allm. läroverks bibliotek. Örebro 1889. 8°. XV, 234 s.

² En förteckning finnes i årsredogörelsen 1908/09, s. 63—74, där även s. 61—63 en historik av donationen gives. De Styffeska böckerna äro även katalogiserade i den tryckta av adjunkten *W. Kropp* utgivna *Accessions-katalog 1889/1915* öfver Örebro högre allmänna läroverks bibliotek. Örebro 1917. 8°. De äro här betecknade med (S).

till stånd, här jämte museet erhöi en ännu större lokal. År 1864 fullbordades nya läroverkshuset och här fick biblioteket till sitt förfogande tre rum. Sommaren 1907 kunde emellertid biblioteket inflytta i egen lokal, som inreddes i en liten stenbyggnad på den s. k. stalltomten i närheten av läroverket, som exproprierats för skolgårdens behov. I detta hus bortrevs den gamla inredningen, grunden och väggarna förstärktes och asfalterades invändigt, nya golv, bjälklag och valv gjordes av armerad betong. I den övre våningen inreddes två biblioteksmagasin jämte utlåningsrum och arbetsplats med dimensionerna 10,2 × 8,6 × 4 m. vardera och en tambur.

Den nuvarande bibliotekslokalen är som interiör estetiskt tilltalande, men ur biblioteksteknisk synpunkt dock otillfredsställande, huvudsakligen på grund av bristande dagsbelysning, som i magasinen ersättes med elektriskt ljus. Vidare är allt tillgängligt utrymme redan taget i anspråk, så att detsamma endast med stor svårighet kan mottaga den löpande accessionen. En stor brist är vidare saknaden av ett eget läsrum. Emellertid förefinnes ju möjlighet till utvidgning i den nuvarande byggnaden genom att åt biblioteket anvisa även de två klassrummen, varvid det ena lätt skulle kunna inredas till läsesal. Plats för biblioteksbyggnadens framtida utveckling finnes också såväl åt sidorna som in åt skolgården. Frågan om ny läroverksbyggnad står dock åter på dagordningen i Örebro, och i samband härmed torde också frågan om nya lokaler för läroverksbiblioteket böra upptagas och diskuteras, eventuellt i samband med uppförandet av en nybyggnad åt stadsbiblioteket här.

NYKÖPING

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Den stora branden år 1665 och ryssarnas härjning år 1719 förintade de äldre boksamlingar, som kunnat finnas i Nyköping. Ej heller synas donationer efter denna tid annat än ytterst sparsamt ha riktat läroverksbiblioteket med äldre böcker.

En del på 15- och 1600-talen tryckta böcker finnas sålunda, varav några äro försedda med Finspongsbibliotekets stämpel och Gerhard De Geers namnteckning. Bland tryck från förra hälften av 1700-

Äldre böcker

talet märkas flera folianter (tyska, franska, holländska) med utsökt vackra kopparstick. Från 1700-talets senare hälft finnes ett stort antal böcker (franska, tyska, svenska). Endast få handskrifter finnas, av föga värde.

*Bibliotekets
grundläggning*

Det nuvarande läroverksbiblioteket har tillkommit på 1770-talet enligt följande anteckning i ett par böcker: »In tenue initium Bibliothecae Nycop. Petrus Flodmark». Denne magister *Per Flodmark*, »Nyköpings skolas utan tvivel mest framstående rektor på 1700-talet», intresserade sig mycket för skolbiblioteket, vilket ännu 1763 (vid det nya skolhusets invigning) endast hade 20 böcker, den handskrivna protokollsboken och förteckningen på lärare och lärjungar medräknade.¹

År 1776 skriver rektor Flodmark själv härom: »I betraktande av kvicka, men tillika fattiga gossars svåra tillgång till tjänliga böcker, har jag ock lagt an ett litet skolbibliotek, varutur sådana piltar få låna alla de böcker de behöva, hela den tid de gå i skolan. Till fond har jag själv givit 50 stycken böcker och genom subskription samlat i Stockholm, Nyköping och Norrköping samt på landet en vacker summa penningar att köpa nya före.»

Biblioteksrum

År 1775 undergick skolhuset en betydlig reparation till det inre, varvid ett mindre biblioteksrum inrättades på vinden mitt över ingångsdörren. År 1778 uppgick biblioteket till 300 band. Vid biskop Benzelius' vistande i Nyköping för årsexamen 1779 anhöll rektor Flodmark hos biskopen, att de 18 öre, som av varje i Nyköpings skola inskriven lärjunge erlades till Strängnäs gymnasiebibliotek, skulle i stället få användas till skolans bibliotek; »men härvid kunde Herr Doktorn och Biskopen sig icke finna».² År 1794 testamenterade rektor *Lars Hedmark* sina böcker till skolan (265 volymer).

År 1808, strax efter juldagen, uppläts skolhuset till sjukhus för Södermanlands lantvärnsbataljon. Utrymmandet av skolhusbyggnaden skedde med sådan brådska, att ingen av skolans lärare fick tillfälle att vara närvarande och därvid hålla tillsyn. Av inventarierna blev det väggfasta nedrivet och kastat om vartannat tillika med det lösa, varjämte böcker och papper vräktes i lärar, som bort-

¹ H. O. INDEBETOU, *Nyköpings minnen*, 2 (1874), s. 102. — För läroverkets historia jfr utom detta arbete särskilt G. V. SCHOTTE, *Bidrag till Nyköpings elementarläroverks historia*, 1—3 (i läroverkets årsredogörelser 1879, 1880 och 1884).

² INDEBETOU, a. a., 2, s. III; 3, s. 14, 16.

buros av friska lantvärnister dels till västra kyrkan, dels till dess sakristia, där det sedan kvarstod nära ett helt år, under vilken tid skolan var upplöst. Åtskilligt isynnerhet av skolans böcker, som sedan saknades, gick utan tvivel förlorat vid flyttningen.¹

Genom prosten *Henrik Nyléns* testamente (1819) erhöll läroverket den första mera betydande boksamlingen (528 band). Genom egna tillgångar kunde nämligen biblioteket föga tillväxa, då de biblioteksmedel, som vid denna tid inflöto, endast uppgingo till en, två eller tre rdr bko om året. Efter 1820 blev väl tillgången något större, då varje nyinskriven lärjunge skulle till denna kassa erlægga en kappe råg, men kassans tillgångar voro i alla fall ytterst inskränkta. De årliga inkomsterna uppgingo år 1863 till 30 rdr rmt.

Första större donation

Vid kollegiesammanträde 1828 yttrades, att »det s. k. biblioteksrummet var alldeles otillräckligt, varföre böckerna måst förvaras spridda i läsklasserna, och senast för Nylénska boksamlingen rum sökas utom skolan».

Under 1800-talet har biblioteket tillväxt genom donationer, dock inga av större betydelse², samt sedan skolan år 1861 blivit ett högre allmänt läroverk, genom årliga sändningar av statsverkets, Vetenskapsakademiens, Uppsala universitets och läroverkens tryck.

Tillväxt under 1800-talet

Förteckningar över biblioteket ha utgivits av A. Bagge: *Nyköpings läroverks bibliotek*, 1, 1883 (över bibliotekets stora och välordnade samling av läroverksprogram och kataloger) samt av C. Tideman och J. Engstrand, *Nyköpings läroverksbibliotek*, 2, 1895 (över bibliotekets övriga böcker).

Tryckta kataloger

För vad som från 1895 tillkommit har redogjorts i de årligen utkommande läroverksprogrammen (fullständigt i bibliotekets accessionskataloger).

Bibliotekets tillväxt återspeglas i följande siffror: år 1830: 600 band; år 1861: 3,500 band; år 1900: omkr. 6,000 volymer; år 1910: omkr. 7,000 volymer; år 1920: omkr. 10,000 volymer.

Bristande utrymme i läroverkshuset har under de senaste årtiondena, liksom även förut, föranlett flera omflyttningar av läroverkets boksamling.

Bostadsmöd

Nu är det inhyst i två byggnader och i fem rum. Expeditionen är förlagd till rektorsbyggnaden i ett bokrum, som förvarar vid pass

Nuvarande lokaler

¹ A. a., 3, s. 38.

² De äldre äro förtecknade i läroverkets årsredogörelse 1878/79, s. 39.

en tredjedel av biblioteket (även lärjungebiblioteket). Ytterligare två rum i rektorsbyggnaden ha bokskåp med läroverkets böcker. Den största delen av biblioteket är förvarad i en stor och hög sal i själva läroverksbyggnaden (förut ritsal). Referensbiblioteket är förvarat i samma byggnad i kollegierummet. Sannolikt till följd av utrymmebrist på andra håll innehåller denna samling mycket, som egentligen ej hör till ett referensbibliotek.

Alla dessa fem bibliotekslokaler ha elektrisk belysning och värmeledning.

Av det anförda framgår, hur illa lottat i många avseenden detta bibliotek f. n. är; en följd härav är också, att dess betydelse såväl för läroverket som för allmänheten är ytterst ringa. Något läsrum finnes icke.

Nyköping äger två andra för allmänheten tillgängliga bibliotek: »Nyköpings läsestuga och folkbibliotek» och »Arbetarebiblioteket».

Folkbiblioteket

Folkbiblioteket är förlagt till en stadens byggnad vid Stora Torget och har ett rymligt och vackert läsrum. Det har ett årligt anslag av staden på 800 kr., varjämte vid behov lämnats ytterligare anslag. Tillfälle till utvidgning finnes, i det staden även disponerar hela övre våningen. För boklån betalas 5—10 öre i veckan. Över bokbeståndet är den senaste katalogen tryckt år 1919. Denna upptager även arbetarebibliotekets böcker.

Arbetarebiblioteket

Arbetarebiblioteket är förlagt till Folkets hus, som även ligger centralt (på östra sidan om ån några minuters väg från läroverket och något längre från Stora Torget, stadens medelpunkt). Det har ett stort och vackert läsrum invid bokrummet. Tillgång till utvidgning finnes i bredvidliggande stora, ljusa och präktiga rum (nu kafé). Biblioteket erhåller statsanslag i böcker och även 800 kr. årligen av staden. Dess senaste katalog är tryckt år 1919, vilken, som nyss nämnts, även omfattar folkbibliotekets böcker.

I denna 1919 års katalog lämnas på första sidan uppgift, när »stadens bibliotek hållas öppna»: arbetarebiblioteket, folkbiblioteket och högre allmänna läroverkets bibliotek. Häri ligger en anvisning om samarbete och törhända även en önskan om ett framtida sammanförande till allas båtнад av dessa tre bibliotek.

ESKILSTUNA

Realskolans bibliotek

I Eskilstuna har det existerat en stadsskola åtminstone sedan slutet av 1700-talet. År 1849 hade skolan 2 lärare och 1 kantor. År 1858 beslöts utvidgning till 3-klassigt läroverk och år 1866 till 5-klassigt. Med läsåret 1906/07 ombildades läroverket till 6-klassig realskola och fr. o. m. 1911/12 är denna påbyggd med ett kommunalt gymnasium, fullständigt på både latin- och reallinjen.

Biblioteket, som är av relativt ungt datum, har ursprungligen bildats genom gåvor, varibland märkes en samling teologisk litteratur, skänkt av biskop *Th. Annerstedts* sterbhus, samt rektor *Axenborgs* boksamling, företrädesvis bestående av arbeten i kemi, fysik, metallurgi, ävensom tysk, fransk och svensk klassisk litteratur, och genom testamente till läroverket överlämnad. År 1922 har läroverket genom testamenteriskt förordnande av framlidne adjunkten *H. Rydberg* kommit i besittning av hans efterlämnade boksamling på inemot 3,000 volymer, huvudsakligen omfattande nordiska språk, engelska, franska, tyska och litteraturhistoria. Bland gåvor må även nämnas en från kamrer *K. Hassellöf* (1918/19) av Kristoffers landslag i handskrift från 1500-talet. Rätt mycken litteratur har också förvärvats genom inköp, särskilt på de senaste åren, och biblioteket torde nu belöpa sig till omkring 13,000 volymer (den Rydbergska donationen inräknad), varav omkr. 1,500 tillhöra referensbiblioteket.

För bibliotekets underhåll och förökning har under de senaste fem åren kunnat i medeltal disponeras 1,534: 57 kr. per år.

Nominalkatalog finnes på kort, ännu ej fullständig, realkatalog i bokform, ej heller fullständig. Accessionskatalog finnes. Över referensbiblioteket finnes fullständig katalog på kort.

Biblioteket har hållits öppet 3 gånger i veckan tillsammans 2 timmar fr. o. m. höstterminen 1921. Förut var biblioteket på grund av läroverkets ombyggnad ej tillgängligt. Under läsåret 1921/22 utlämnades 149 boklån (till lärare), antalet besök utgjorde 49.

Biblioteket är inrymt i en stor sal på vinden till nya läroverksbyggnaden, försedd med elektriskt ljus och centraluppvärmning.

Särskilt lärum saknas. Referensbiblioteket förvaras i kollegierummet utom litteraturen i biologi, kemi och fysik, som är uppställd i resp. facksalar i annexbyggnaden (gamla läroverkshuset).

Ett *lärjungebibliotek* på omkr. 350 volymer finnes inrymt i ett mindre rum i tr. upp i nya läroverkshuset. Det hålles öppet en timme i veckan. Under läsåret 1921/22 utlämnades 600 boklån till 80 låntagare. Biblioteket riktas huvudsakligen genom gåvor och genom inköp för medel, som insamlas av lärjungarna själva.

Ett *stadsbibliotek* lär med det snaraste skola upprättas i Eskilstuna, upptagande en utlåningshall med böckerna placerade på öppna hyllor, fritt tillgängliga för allmänheten, vidare två läsesalar för vuxna och barn, samt en föreläsningssal och sju rum för studiecirkelverksamheten.

SÖDERTÄLJE

Realskolans bibliotek

I Södertälje fanns vid 1800-talets början en enklassig pedagogi, som 1858 blev tvåklassig. År 1877 inrättades en tredje klass, 1894 en fjärde och 1895 en femte, allt på stadens bekostnad. Med läsåret 1905/06 ombildades pedagogien till samskola och med 1920/21 var skolan förändrad till realskola. Ett kommunalt gymnasium startades med läsåret 1914/15 och 1918 hölls för första gången studentexamen.

Biblioteket, av relativt nytt datum, har huvudsakligen bildats genom gåvor bl. a. från statsverket, från förlagsfirmor och från enskilda. Bland enskilda givare bör framför alla nämnas komminister *A. Jonsson* i Södertälje, som under en lång rad av år till biblioteket överlämnat massor av nyare arbeten i skilda ämnen. — Biblioteket utgör vid läsårets slut 1921/22 omkring 2,280 band. Något särskilt referensbibliotek existerar ej, men hela boksamlingen är uppställd på öppna hyllor och hålles tillgänglig för lärarna. För bibliotekets underhåll och förökning har under de sista fem åren i medeltal använts kr. 387: 80 per år.

Över boksamlingen finnas nominal- och realkatalog på kort (dock ej fullständiga) samt accessionskatalog i bokform.

Biblioteket torde endast begagnas av lärarna, huvudsakligen för studier på stället. Hemlån antecknas av låntagaren själv i en »hemlånebok». Under läsåret 1917/18 utvisade denna 46 hemlån.

Boksamlingen förvaras i ett medelstort rum bredvid kollegierummet med god uppvärmning och elektrisk belysning. Kollegierummet har också skåp och utrymme för flera sådana.

Lärjungebiblioteket är inräknat i allmänna biblioteket, men förvaras på särskilt ställe i biblioteksrummet. År 1918 utgjordes det av 80 band, som voro i det skick, att de kunde lånas ut. Det riktas huvudsakligen genom gåvor. Utlåningen skötes alltid av en lärjunge.

ASKERSUND

Samskolans bibliotek

I Askersund inrättades 1815 en elementarskola (»Prins Oscars skola») med 2 lärare¹ och kantor, i 1858 års stat upptogs den som 2-klassigt läroverk, 1860 beslöts utvidgning till 3-klassigt läroverk, varpå 1893 och 1899 tillades resp. en fjärde och en femte klass på stadens bekostnad. Nu är det 6-klassig samskola.

Biblioteket är bildat genom gåvor och inköp och beräknades i redogörelsen för 1918/1919 innehålla 549 verk i 977 band. För samlingens underhåll och förökning användes under sista femårsperioden i medeltal kr. 203: 11 per år. De böcker, som kunna vara av intresse för lärarna, äro uppställda i kollegierummet. De äro dock icke i katalogerna skilda från det övriga biblioteket.

Nominal-, real- och accessionskatalog finnas, de två första på lösa blad, den sista i bokform.

Biblioteket har hållits öppet alla vardagar, 20 minuter varje gång. Utlåningen är ringa, 1914—18 5 à 6 volymer per år.

Biblioteket förvaras i ett mindre rum i skolbyggnaden, försett med centraluppvärmning och elektrisk belysning. Vissa böcker äro, som nämnt, uppställda i kollegierummet. Intet särskilt läsrum finnes.

¹ Förut fanns visserligen en stadspedagogi med en lärare. Denna sammanslogs 1824 med elementarläroverket.

»Ingen möjlighet till utvidgning, ej heller behov därav.» (Bibliotekariens uppgift 1918.)

Lärjungebiblioteket räknade vid slutet av läsåret 1918/19 222 arbeten i 229 volymer. Det ökas huvudsakligen genom gåvor; en och annan bok inköpes av biblioteks- och materielkassans medel. Kataloger finnas på lösa lappar. Under 1918/19 utlämnades 703 boklån. Det hålles öppet på samma tider som det övriga biblioteket.

ÅSKERSUND

Samfundets bibliotek

I Åskersund samfundets bibliotek förvaltas ett stort antal böcker. De äro till största delen utlånade till de olika skolorna i samfundet. Biblioteket är öppet för allmänheten på söndagar och i öfrigt på eftermiddagarna. Under 1918/19 utlämnades 1200 boklån. Det hålles öppet på samma tider som det övriga biblioteket.

VÄSTERÅS STIFT

VÄSTERÅS

Stifts- och läroverksbiblioteket

Västerås stifts- och läroverksbibliotek eller, som det i regel nämnes, Västerås läroverksbibliotek hör som helhet måhända icke till de allra största bland stiftsbiblioteken. Det omfattar enligt de till bibliotekssakkunniga inkomna uppgifterna omkring 20,000 à 25,000 volymer (utom disputationer och småtryck)¹ och upptager en meterlängd av omkring 800 hyllmeter, varvid likväl ej är inräknat allt riksdagstryck, det statistiska trycket, tidningar samt utlåtanen m. m., som vid uppgifternas lämnande ej kunnat definitivt uppställas.² Biblioteket innesluter emellertid i sig stora skatter, och detta såväl i avseende på den egentliga bokavdelningen som med hänsyn till här förvarade handskrifter, musikalier, porträtt m. m. Antalet handskrifter beräknas till omkring 370 och musikalerna (av äldre datum) till omkring 250. Inkunabelsamlingen omfattar 135 nummer, däribland några med medeltida svensk proveniens.³

*Allmän översikt
Litteratur*

Över bibliotekets äldre historia, fram till 1800-talets andra decennium, föreligger en utförlig skildring i J. H. Schröders »Historiola

¹ De förra uppgå dock ensamma till en summa av över 20,000 nr.

² Sedermera placerat på vinden i bibliotekets nya byggnad (se nedan).

³ I. COLLIJN, Förteckning öfver Västerås läroverksbiblioteks inkunabler (1904), s. 7, och samme förf:s Rester af svenska medeltidsbibliotek i Linköpings, Strängnäs och Västerås stifts- och läroverksbiblioteks inkunabelsamlingar (*Samlaren*, Årg. 25, 1904), s. 205—13. — Till de i Collijns förteckning upptagna inkunablerna kan läggas ännu en vid bibliotekssakkunnigas besök 1920 antecknad: Antonius de Rampigollis, *Biblia aurea*. Strassburg: Johann Grüninger, 6.8. 1495. (Hain *13685.) 4°. Den härstammar från jesuitkollegiets bibliotek i Olmütz, dit den kommit »ex dono Joan. Konupkae». Denne var domherre i Kremsier samt sedan 1614 kardinal Dietrichstains consiliarius.

bibliothecae regii gymnasii Arosiensis», som i form av dissertationer ventilerades i Uppsala åren 1811—16, dels under professor P. F. Aurivillii, dels under förf:s eget presidium.¹ Smärre underrättelser om bibliotekets öden lämnas i Västerås Stifts-Tidningar 1803 (omtr. i Stockholms-Posten s. å.) och Journal för litteraturen och theatern 1811 (»Bidrag till historien om Västerås Gymnasium och Gymnasii Bibliothek»)². För senare tid har man huvudsakligen varit hänvisad till läroverkets årsredogörelser, vari sammanfattande översikter stundom ingå vid slutet av tioårsperioderna.³ Därjämte finnas historiska översikter över vissa delar av biblioteket i inledningarna till de kataloger, som utgivits över olika samlingar i biblioteket.⁴ — Efter avlämnandet av sakkunnigas betänkande har i läroverkets festskrift vid det svenska gymnasiet's trehundraårsjubileum, »Camenæ Arosiensens» (Västerås 1923), lämnats jämväl en skildring av bibliotekets äldre och nyare öden.⁵

Det medeltida
biblioteket

I likhet med våra övriga äldre stiftsbibliotek leder också Västeråsbiblioteket sitt ursprung tillbaka till medeltiden. Ytterst härstammar det från det librarium, som här som annorstädes fanns vid domkyrkan. De urkundliga vittnesbörden om detta librarium äro emellertid mycket fåtaliga. Första gången det omtalas är i en ägande-

¹ Arbetet, som utgavs i sex disputationer (s. 1—66, 4°), är icke avslutat. De fem första häftena, som sedan sammanfördes till en gemensam Pars I, omfatta den egentliga historiken, men till denna skulle sluta sig en Pars II, innefattande redogörelse och beskrivningar på handskrifter och paleotyper. Härav utkom emellertid endast 1 häfte, omfattande de daterade paleotyperna fram till 1492. I manuskript — ehuru ej slutredigerat — föreligger dock även fortsättningen i ett handskrivet ex. av arbetet, numera tillhörigt Uppsala universitets bibliotek (sign. U 256).

² Den förra artikeln av läroverkets bibliotekarie, J. R. FELLENIUS, den senare anonym, men tydligen författad av SCHRÖDER, såsom dennes egenhändiga koncept (i UB: U 256) utvisar.

³ Så 1879/80, 1889/90, 1899/1900 och 1909/10 (men ej 1919/20).

⁴ W. MOLÉR, Förteckning på handskrifter i Västerås allmänna läroverks bibliotek (i läroverkets årsredogörelse 1881/82). — W. MOLÉR, Förteckning på paleotyper i Västerås allmänna läroverks bibliotek tryckta före år 1500 (i årsredogörelsen 1883/84). — I. COLLIJN, Katalog öfver Västerås läroverksbiblioteks inkunabler. Upps. 1904. — W. MOLÉR, Förteckning över musikalier i Västerås högre allm. läroverks bibliotek t. o. m. 1850 (i årsredogörelsen 1916/17).

⁵ S. LANDTMANSON, Västerås läroverksbibliotek (a. a., s. 151—70). — En tidigare populärt lagd skildring av samme förf.: Västerås läroverksbibliotek, Ett stycke lärdomshistoria, ingick i *Västms. läns tidnings julnummer* 1917.

rättshandling från 1317 utfärdad av biskop *Israel Erlandi* i Västerås och intagen i en samma år av ärkebiskopen utställd vidimation, varigenom biskopen vill trygga Västerås domkyrkas äganderätt till den fasta och lösa egendom, som genom hans försorg åt henne förvärvats¹; bland den lösa egendomen uppräknas här »decretum & decretales, que a domino N. [p: Nicolao] Archiepiscopo emimus pro vi. talentis cupri, que tum valebant centum marchis denariorum. Item Missalis, quem de eodem domino N. habuimus emptum a domino Hermanno dicto Ulph, Canonico Lincopensi, pro decem marchis argenti puri. Item pontificalis, quem estimamus pro tribus marchis puri vel xv. marchis denar. Item fecimus fieri partem legendarii hyemalem, que constitit ultra xl. marchas denariorum, que nunc est in ecclesia cathedrali. Item graduale, valore sedecim marcharum». Detta är den enda mera utförliga notisen som föreligger; från 1413 omtalas emellertid, att kyrkopresten i Munktorp *Petrus Henrici Wijnman* testamenterat ett par ritualböcker till Berga prebenda vid domkyrkan², och liknande donationer hava väl då och då förekommit, ehuru vi därom sakna närmare kännedom. Av den äldsta tryckta litteraturen har säkerligen likaledes ett antal arbeten, särskilt i kanonisk rätt, tidigt förvärvats, men de torde till större delen liksom handskrifterna gått förlorade vid de eldsvådor eller härjningar, som under dessa oroliga tider övergingo staden och domkyrkan.³

Utom domkyrkans har i Västerås säkerligen funnits ännu ett medeltida bibliotek: dominikanerklostrets.⁴ Även om detta är emel-

*Dominikaner-
klostrets bi-
bliotek*

¹ DS¹ 2109 och 2113. — Tidigare tryckta av A. A. VON STIERNMAN i hans anmärkningar till Biskopens PETRI ANDREÆ NIGRI eller SWARTS Historia om de forna Westeras Stifts Biskopar (Stockh. 1744), s. 52—55.

² DS² 1780, V. GÖDEL, Sveriges medeltidslitteratur (1916), s. 78. — Gödel omnämner (s. 79) ytterligare en bok, »som med säkerhet hört hemma i det gamla katedralbiblioteket» (nuv. Cod. Ups. C 120), men denna uppgift beror på en namnförväxling; volymen har i stället tillhört Aarhus domkyrka (se COLLIJN's recension i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, 1917, s. 357).

³ SCHRÖDER, a. a., s. 4. — Från 1500-talet känna vi ett par dylika tillfällen: »År 1521 den 29 April blef hon [domkyrkan] ömkeligen afbränd, enär de Danske sköto elden på staden» och även 1572 skall staden »tillijka medh Kyrckia, Rådhuus och alla gamla documenter och antiquiteter» ha avbränts. (L. WICANDER, *De Arosia*, P. 1 (1720), s. 28. — O. GRAU, *Beskrifning öfwer Wästmanland* (1754), s. 79.)

⁴ Grundlagt år 1244 och invigt åt den heliga Maria Magdalena.

lertid vår kännedom mycket begränsad. En testamentshandling från tiden kort efter 1200-talets mitt (senast från år 1268)¹ upplyser, att biskopen och kansleren i Strängnäs *Col* skänkt en del av sina böcker till predikarbröderna i Västerås.² Alla närmare underrättelser om storleken eller beskaffenheten av denna donation saknas emellertid. Inga rester därav synas ha bevarats till senare tider, lika litet som av klosterbiblioteket i övrigt — med ett undantag. Detta undantag utgöres av en »Liber sequentionarius» en samling av de sekvenser som brukades vid de svenska dominikanernas gudstjänst, verkställd av pater Gudmundus Benedicti (år 1496 konfirmerad till ordensprovinsial för Dacia och 1505 utnämnd till ordens vikarie i Sverige) och här föreliggande i en i Strängnäs dominikanerkloster för systerklostret i Västerås gjord avskrift, daterad 1517. Handskriften bär på försättsbladet i främre pärmen inskriften: »Liber Conventus insulensis ordinis predicatorum» och tillhör nu Uppsala universitetsbibliotek (cod. C 513).³

Bokbeståndet
1589

Någon närmare föreställning om domkyrkobibliotekets bestånd äga vi först från 1500-talets slut. Den äldsta inventarieförteckningen är visserligen ännu senare — från år 1619, »tå D. Johannes Rudbeckius var bliffuin Biskop i Westerås» — men då i denna de böcker avskiljas, som äro förvärvade under hans företrädare Olai Stephani Bellini tid, kan den övriga delen (som också i inventariet uppräknas först) anses omfatta vad som fanns vid Bellini tillträde till episkopatet 1589. Enligt denna förteckning skulle biblioteket då bestått av 38 volymer »Theologiske Böcker in folio» och 18 volymer »Historici, philosophici, juridici et medici», summa 56 volymer, fördelade på 49 nummer.⁴ Denna samling inneslöt även ett tjugotal inkunabler, vilka ännu finnas bevarade i biblioteket. Bland dessa må här särskilt anmärkas Caecilius Cyprianus, *Epistolae*, u. o. o. å. [Deventer omkr. 1477], fol., vilken tidigare tillhört *Clemens Ryttingh*, lektor i Stockholms svartbrödrakloster vid slutet av 1400-

¹ DS¹ 1707.

² »Fratribus eciam maioribus in Westraaros libros quos a nobis tenent inconcesso assignamus.»

³ I. COLLIJN, Smärre bidrag till de svenska klosterbibliotekens historia (*NTBB*, 1917, s. 71—72).

⁴ Samlingsband härvid räknade som ett nummer (ex. COLLIJN, nr 91, 92). — Även SCHRÖDER, a. a., s. 5, upptar, förmodligen efter samma källa, siffran 56 vol. för bokbeståndet 1589.

talet och en av de största medeltida boksamlarne i Sverige.¹ Efter honom har den tillhört Uppsaladekanen *Mathias* (decanus i Uppsala från år 1487, d. den 16 dec. 1495), vilken testamentariskt förärat den till kyrkan i Västerås.² I denna volym skulle vi sålunda äga en rest av bibliotekets medeltida bestånd. Vidare Gratianus, *Decretum cum apparatu*, Mainz 1472, fol., inbunden i brunt kalvskinnsband med beslag och stämplor, som även förekomma på i Vadstena bundna band³, och Bonifacius VIII, *Liber sextus decretalium*, Venedig 1484, fol., som tidigare tillhört magister *Nicolaus*, *canonicus Arosiensis* (slutet av 1400-talet).⁴ Flera av de i förteckningen upptagna paleotyperna bära också spår av att tidigare hava varit »catenati».⁵

Under biskop *Olai Stephani Bellini* tid (1589—1619) tillkommo ett flertal arbeten. Själv skänkte biskopen 1598 till minne av sin år 1594 avlidna hustru Johannes Gersons Opera, P. 1—3 [Nürnberg] 1489, 4°, och Martinus Bucerus, *In sacra quatuor evangelia enarrationes perpetuae*, Oliva 1553, fol., till kyrkan, och även ett par andra arbeten äro i inventariet upptagna som gåvor av honom.⁶ Av domprosten *Jonas Andreae Jemtius* (d. 1614) förärades likaledes ett arbete, och av kyrkoherden *Andreas Petri Arosiensis* (kyrkoherde i Västerås 1583, d. 1609) två, därav en inkunabel.⁷ Pœni-

Olaus Stephani Bellinus

¹ Se om honom närmare I. COLLIJN, Svenska boksamlingar under medeltiden, 2 (*Samlaren*, 1903, s. 125—40).

² COLLIJN, nr 46.

³ COLLIJN, nr 61. Se även *Samlaren*, 1903, s. 144—45.

⁴ COLLIJN, nr 36. — Ännu ett arbete, *Destructorium vitiorum*, Köln 1485, fol., synes hava svensk proveniens, men ägarenamnet är här bortskuret. (COLLIJN, nr 48.)

⁵ COLLIJN, nr 62(?), 64, 68, 72, 91 o. 92 samt 134. — Övriga här ej särskilt nämnda ännu bevarade inkunabler av beståndet 1589 äro de av COLLIJN under nr:is 19, 24, 45, 65, 67, 103, 114, 120 och 121 upptagna.

⁶ Av Gersons Opera finnas numera endast P. 1—2 i biblioteket. (COLLIJN, nr 56.) — Bucerus har pärmstämpeln: E. N. A. 1562, samt följande proveniansanteckningar: i. »Testamentum clarissimi viri dñi magistri Erasmi Nicolai Episcopi Aros. . . dono datum D. Gustavo Nicolai Arbogiensi. MDLXXX. 8 iulij.» — ii. »Anno 1591 loco testamenti peruenit in possessionem Olai Stephanj, eodem die 25 Aprilis, quo, ab ipso. D. Gostaus tumulatus est.» — iii. »Hunc librum, ego, Olaus Stephani: vicissim pro testamento, in memoriam meæ dilectissimæ consortis, in Christo defunctæ, Anno 94 dono contulj templo Arosiensi Anno 98 20 Martii.»

⁷ *Nicolaus Perottus*, *Cornucopie lingue latine*. Vened. 1499. Fol. (COLLIJN, nr 99.) Den har inskriptionen »Ecclesie donatus ab Andrea Pastore Arosiensi anno

tentiarien *Stephanus Erici* har skänkt ett arbete och skolans rektor, magister *Johannes Benedicti* (d. 1603) två lexikaliska arbeten. Den största donationen under Bellini tid är emellertid sekreteraren *Sven Elofssons*, känd som författare till en svensk krönika för tiden 1556—1579.¹ Genom ent estamentarisk bestämmelse av 1593 förordnade denne, att de av hans böcker, »som icke voro lämnade till katedralbiblioteket i Strängnäs», skulle gå till domkyrkobiblioteket i Västerås; uttryckligen säges också, att de voro avsedda till den studerande ungdomens tjänst.² Det var 5 olika verk i 11 volymer, som genom denna donation kommo biblioteket till del — visserligen en ringa del mot vad som samtidigt tillföll Strängnäsbiblioteket.³ Inalles skulle — enligt inventariet — hela den under Bellini tid tillkomna tillökningen uppgått till 15 verk i 23 volymer.⁴

*Johannes
Rudbeckius*

Med *Johannes Rudbeckius*, som 1619 efterträdde Bellinus på biskopsstolen, inträder en blomstringstid även för biblioteket. Rudbeckii verksamhet i övrigt — för skolan, staden och stiftet — är för väl känd för att här behöva skildras. Genast vid sitt tillträde lät han upplägga ett inventarium över domkyrkans egendom, vari han även med egen hand noga förtecknade alla böcker.⁵ Inventeringar av biblioteket företogs utom 1619 även 1622 och 1626. Det är detta inventarium, som vi främst hava att tacka för vår kännedom om bibliotekets äldre bestånd. Såsom redan är nämnt, upptar det först de böcker, som funnits i biblioteket före Bellinus, därefter

[15]83» och synes sålunda åtminstone ha donerats före Bellini tid, även om den måhända först senare överlämnats till biblioteket. Detsamma kan vara förhållandet med det andra arbetet: Chrysostomus, Opera omnia, Basel 1525, fol., som bär inskriptionen: »Hunc librum ego Andreas Petri, pro testamento, Ecclesiae Arosien: dono contulj, post obitum Filiolae meae chariss: Margaretae, quae in Christo obdormiuit 5 Junij anno & 87».

¹ WARMHOLTZ, nr 3190.

² Brevet avtryckt hos SCHRÖDER, a. a., s. 6.

³ Jfr ovan under Strängnäsbiblioteken, s. 178—79.

⁴ Inräknade äro då Andreas Petris ovan nämnda, måhända tidigare donerade böcker, däremot ej 5 band Augustini Opera, som inköpts av prästerskapet och förärats till domkyrkan. Sannolikt tillhör denna senare donation Rudbeckii tid (1620, ej 1602).

⁵ COLLIJN, Katalog öfver Västerås läroverksbiblioteks inkunabler, s. 7. Inventariet bär på frampärmen titeln: »Liber Templi Arosiensis» och på titelbladet: »Vicematrix Ecclesiae Cathedralis Arosiae. bestelt aff Episcopo D. Joh. Rudbeckio». — Bokförteckningen är som bilaga avtryckt i COLLIJNS nämnda arbete, s. 47—60.

följa de förvärv, som gjorts under dennes tid, och slutligen komma de böcker, som äro »giffne til Westerås capitel sedhan D. Johan Rudbeckius bleff Biskop». Från 1630 fram till 1643, då förteckningen slutar, äro de årliga accessionerna angivna. Bland förvärven före 1630 märkes en av biskop Bellinus son, kyrkoherden i Husby *Stephanus Olai Bellinus* (d. 1629) i testamente efter fadern överlämnad donation, varibland ett arbete: *Conradus de Alemania, Concordantiae bibliorum*, [Strassburg] u. å., fol., tidigare tillhört Mariefreds kloster vid Gripsholm.¹ Vidare finnas här gåvor av kyrkoherden, sedermera domprosten i Västerås *Elias Olai Helsingius*, kyrkoherden i Rättvik *Olaus Andreae Dalekarlus*, Västerås skolas rektor *Ericus Holstenius*, teologie lektorn, senare kyrkoherden i Köping *Petrus Johannis Rudbeckius*, ethices lektorn *Johannes Olai Dalekarlus (Stiernhöök)* m. fl. Högt över alla givarna reser sig emellertid *Rudbeckius* själv. Det är en ståtlig samling arbeten på ej mindre än 36 nummer i 38 volymer, större delen folianter, som redan vid denna tid »aff D. Johanne Rudbeckio Episcopo äro giffne». I denna samling finnas flera inkunabler² och vidare bl. a. även en del polsk litteratur: »Biblia pålensk tryckt i Krako. A. 1577» och »Postilla pålensk piotra skargi Krak. A. 97.»³ Även en handskrift, »Tractatus Theologiae moralis», ingick i biskopens donation. En annan handskrift, ett officiale »på pergameen heelt», har under samma tid inköpts från Sura kyrka.

¹ »Liber domus pacis marie.» (COLLIJN, nr 44.) — Om övriga rester av Mariefreds klosterbibliotek, se COLLIJN, Svenska boksamlingar under medeltiden, 3 (*Sam-laren*, 1904, s. 205—13).

² Nicolaus de Blony, *Sermones de tempore et de sanctis*. Strassburg 1492, 95. Fol. Denna volym har tillhört jesuitkollegiet i *Braunsberg* och bär även ägarebeteckningen *Petrus Rudbeckius*. (COLLIJN, nr 89.) — *Birgittas Revelationes*. Lübeck 1492. Fol. (Ett andra ex. av detta arbete har senare kommit till biblioteket med den Muhrbeckska donationen, se nedan.) (COLLIJN, nr 33.) — Ett samlingsband innehållande *Lambertus de Monte, Copulata super libros de anima Aristotelis* [Köln 1494], fol., jämte tre andra Köln-tryck angående Aristoteles. (COLLIJN, nr 80, 79, 105, 126.) Denna volym bär med hand från början av 1500-talet den tidigare ägarebeteckningen »*Liber magistri Magni Ingemarj prebendati Stockholmensis*». — *Bartholomæus Anglicus, De proprietatibus rerum*. [Heidelberg] 1488. Fol. Har tillhört kaniken *Ericus Johannis*, syssloman vid Uppsala domkyrka (d. 1512) och senare *Ericus Erici, curatus in Tijerp* 1541. (COLLIJN, Svenska boksamlingar under medeltiden, 3, *Sam-laren* 1904, s. 211.)

³ Ett arbete i två volymer: *Thesaurus conciliorum a Dedekenni si hwitt pergameen* var inköpt i Reval 1627 för 20 daler.

År 1630 inköptes efter rektor *Johannes Thomae Barchius* (d. detta år) ett antal volymer, av vilka emellertid ett par befunnos tillhöra andra personer och därför måste till dessa återställas. Som nämnt, börjar nu den årliga accessionen angivas. I spetsen för givarna går fortfarande Rudbeckius själv, som tar till vana att varje år förära kapitlet ett särskilt arbete som nyårsgåva. Även andra speciella anledningar finnas stundom antecknade vid gåvorna. Så gav Rudbeckius 1637 ett arbete, »tå han igenkom ifrå mötet i Stockholm», och en liknande anteckning göres också för lektor *Johannes Elai Terserus*, vilken överlämnade Galeni Opera medicinalia omnia graece, 5 tomer i 3 band, »tå han heemkom ifrån Tyskland then 19. maij A. 1637».

Även i större skala än vad som kunde ske genom överlämnandet av dylika enskilda smärre bokgåvor sökte emellertid Rudbeckius verka för sitt biblioteks förkovran. I likhet med sin ämbetsbroder i Strängnäs, Laurentius Paulinus, sökte han genom hänvändelse till rikskanslern Axel Oxenstierna för sitt gymnasium få del av det rika litterära krigsbytet; hans speciella ombud därvid blev den nämnde Västeråslektorn, Johannes Elai Terserus, som under en »eruditionsfärd» till Tyskland även uppvaktade rikskanslern i Frankfurt a. M. och av denne erhöll en vidsträckt fullmakt (1635) att ur alla offentliga bibliotek i Mainz »utdraga och sammanföra ett», vilket skulle tillställas Västerås domkapitel. Säkerligen har också Terserus utfört sitt uppdrag, men det sålunda samlade biblioteket nådde aldrig sin bestämmelseort, utan gick under hemtransporten förlorat och hamnade på Östersjöns botten.¹ En ersättning, ehuru på intet sätt ekvivalent, erhöles visserligen några år senare, då underståthållaren i Stockholm *Lars Grubbe*², av allt att döma likaledes på Rudbeckii tillskyndan, år 1640 donerade en boksamling på 51 verk (63 volymer) i skilda vetenskapsgrenar, till huvudsaklig del säkerligen krigsbyteslitteratur, till biblioteket.³ Även Rudbeckius själv förärade kapitlet samma år en större samling arbeten.

Tryckt katalog
1640

Till Rudbeckii förtjänster om Västeråsbiblioteket hör också,

¹ WALDE, I, s. 141—43.

² Död såsom överste i slaget vid Leipzig 1642. Om honom se närmare P. G. BERGGREN, *Lars Grubbe, hans lif och verksamhet* (1898).

³ Förtecknad i inventariet (COLLIJN, a. a., s. 55—57). I samlingen ingingo bl. a. två inkunabler (COLLIJN, nr 11 och 124).

att han drog försorg om tryckandet av dess första katalog — f. ö. den äldsta av trycket utkomna katalogen rörande något svenskt bibliotek. Den utgavs år 1640 av bibliotekets dåvarande »inspektor», lektor *Petrus Olai Dalekarlus*, och bär titeln: »Bibliotheca sive Catalogus Librorum Templi & Consistorij Cathedralis Arosiae. A. 1640». 4°. Enligt denna katalog omfattade bokbeståndet vid denna tid omkring 330 volymer, därav två handskrifter: »Revelationes S. Brigitæ» och »Tractatus de Censuris Ecclesiasticis» samt mer än ett trettiotal inkunabler.¹ Rikast företrädna äro naturligen de teologiska disciplinerna — inberäknadt »Hæretici» omfatta de ensamma inemot två tredjedelar av bokbeståndet — därefter komma »Historici» och »Juridici», »Philosophi» samt »Oratores & Poetæ», vidare »Grammatici & Lexicographi» samt i mindre grupper »Mathematici» och »Medici». En särskild avdelning upptar »Libri & Exemplaria vel Incompleta vel superflua, quæ bis habentur, & vel compleri vel in alia mutari possunt»; bland dessa äro även några inkunabler.

Av den lämnade översikten framgår, att det hittills alltid eller huvudsakligen varit tal om *domkyrkans* eller *kapitlets* bibliotek; även i den nämnda katalogen angives det som »Bibliotheca Templi vel Consistorij». I sin framställning till rikskanslern betonar visserligen Rudbeckius *gymnasiets* intressen, men säkerligen var det icke hans avsikt att med den väntade donationen grunda något speciellt från det äldre beståndet avskilt gymnasiebibliotek. Kyrkans och gymnasiet intressen betraktades som sammanfallande, och biblioteket var gemensamt för båda. Även i det följande brukas de olika beteckningarna i omväxling med varandra, utan att någon åtskillnad därmed är avsedd.² Dock förvarar biblioteket ännu några minnen av ett *skolans* gamla bibliotek. Äldst bland dessa torde vara ett arbete, Virgilii Opera, Venedig 1491, fol., som av biskop *Erasmus Nicolai Arbogensis* 1574 överlämnats till hans broder, rector scholae *Gustavus Nicolai Arbogensis* och som sedermera angives vara »donatus scholae Arosiensi, in usum rectorum qui iuventuti Virgilianam lectionem proponunt».³ Ett annat dylikt arbete

Skolans bibliotek

¹ Särskilt meddelade som bilaga 2 i COLLIJNS inkunabelkatalog, s. 61—62.

² Med tiden blev dock den ordinarie beteckningen gymnasiebiblioteket, vilket sedan övergick till Västerås läroverksbibliotek. Namnet stiftsbibliotek synes icke officiellt varit fäst vid biblioteket.

³ COLLIJN, nr 133. — Uppgiften hos SCHRÖDER (och senare förf.), att det 1574

är ett »Lexicon Graeco-Latinum», Basel 1591, fol., som Joh. Rudbeckius erhållit som gåva under sin vistelse i Narva 1615 och som han sedan överlämnat till Västerås skola 1619.¹ En inventarieförteckning från år 1633 upptar bland trivialskolans tillhörigheter, ett 30-tal böcker, mest klassiska auktorer och teologiska läroböcker, avsedda direkt för undervisningen.²

Krigsbytes-
förväru

Hade Västerås gått miste om en avsevärd utvidgning genom förlusten av Mainz-biblioteket, erhöll det senare riklig ersättning vid fördelningen av de stora *böhmiskt-mähriska krigsbytena* (o. 1650). Även om andra bibliotek, såsom Strängnäs, i detta fall blevo ännu bättre tillgodosedda, var det dock en ansenlig del, som föll också på Västerås lott. Av de säkerligen till ett tusental volymer uppgående »krigsböckerna» i Västerås stiftsbibliotek härstammar den alldeles övervägande delen från biblioteken i Olmütz, Nikolsburg och Prag. Bland *Olmützbiblioteken* är jesuitkollegiets bibliotek särskilt rikligt företrätt (säkerligen mellan 200 och 300 volymer), men även de övriga biblioteken, domkyrkobiblioteket samt bernhardiner- och dominikanerklostrens bibliotek äro representerade.³ Från prämonstransklostret i *Hradisch* föreligger minst ett tjugotal volymer⁴, från det Dietrichstainska på *Nikolsburg* mer än ett femtiotal.⁵ Rikast representerat näst jesuitkollegiet i Olmütz är det Ro-

skulle direkt överlämnats till skolan, är sålunda ej riktig. Måhända är det vid Gust. Nic. Arbogens död (1591), som ett dylikt överlämnande skett.

¹ »Hunc librum accepi Narvae in Livonia ab humanissimo viro Dño Johanne Petri pastore Narvensi A. 1615, eundemque dedi Scholae Arosiensis A. 1619. Johannes Rudbeckius Episcopus Arosiensis.» Den har även den äldre proveniensanteckningen: »Thenne Boock haffwer iagh Ewerdt Carlson Horn föräradh then Ehrwerdige och wällärde mannen Johannes Petri, til een godh åminnelse. I Rewle A: o 1604».

Beteckningen »Liber Scholae Arosiensis» förekommer vidare, dock utan närmare tidsbestämning, exempelvis i »In epistolam B. Pauli Apostoli ad Rhomanos Annotationes à Joanne Oecolampadio Basileae praelectae», Basel 1525, 8°, och i Joh. Ravičius Textor, Epitheta, Basel 1585, 4°. Som exempel på de andra ägarebeteckningarna kunna anföras: »Syrach Mathesij das ist christliche, lehrhaffte ... Erklerung ... durch Johannem Mathesium», Leipzig 1605 (»Liber Templi Arosiensis 1621») och L. Coelius, Lectiones antiquæ, Basel 1542, fol. (»Liber Consistorii Arosiensis 1629»).

² LANDTMANSON, a. a., s. 153.

³ Enbart av inkunabler finnas från jesuitkollegiet 11 vol. (COLLIJN, nr 8, 10, 13, 21, 29, 53, 63, 88, 96, 129 och 130), från domkyrkobiblioteket 5 (COLLIJN, nr 6, 71, 94, 131 och 132) och från dominikanerklostret 4 vol. (COLLIJN, nr 31, 75, 83 och 98).

⁴ Därav 1 inkunabel (COLLIJN, nr 32).

⁵ Därav 5 inkunabler (COLLIJN, nr 2, 28, 82, 115 och 127).

senbergiska biblioteket i *Prag*, vars vackert bundna och väl bevarade volymer redan vid en hastig blick på hyllorna skilja sig från de omgivande. Endast från detta bibliotek stamma mellan 100 och 200 volymer.¹ Även av jesuitkollegiets i *Brünn* bibliotek, som dock aldrig direkt tagits av svenskarna, finnas ett par spår här bevarade.²

Av den *tidigare* krigsbyteslitteraturen är det endast ett mindre antal volymer, som hamnat i Västeråsbiblioteket. Rikligast företrädda bland dessa synas *Braunsberg*biblioteken vara med måhända tillsammans ett tiotal volymer.³ Några av dessa ha förvärvats av Petrus Rudbeckius⁴ och från honom direkt eller genom Johannes Rudbeckius kommit till kapitelbiblioteket. Av *Frauenburg*böcker finnes ett par volymer.⁵ *Pelplin* är representerat av en enda volym⁶, och denna har kommit till Västerås med en långt senare donation (den Muhrbeckska); likaledes finnas enstaka volymer från *Würzburg*⁶, *Mainz*⁷, *Heiligenstadt*⁸ och det Solmska biblioteket å *Sonnwalde*⁹.

Även på *senare* krigsbyteslitteratur är Västeråsbiblioteket relativt fattigt. Från det Kungl. biblioteket i *Warschau* och det på lustslottet *Ujasdów* uppställda bibliotek, som tillhört konung Sigismunds son Karl Ferdinand, härstammar ett antal volymer.¹⁰ Likaledes äro ett flertal av de övriga polska bibliotek, som under Karl Gustafs krig föllo i svenskarnas händer, representerade, intet av dem dock i någon större utsträckning. Smärre rester finnas här sålunda av jesuitkollegiernas bibliotek i *Posen*¹¹, *Thorn*¹² och *Luck*¹³,

¹ Därav 4 inkunabler (COLLIJN, nr 85, 100, 104, 118).

² WALDE, I, s. 244.   ³ WALDE, I, s. 101, 104.

⁴ Därav 1 inkunabel (COLLIJN, nr 89).

⁵ Nic. Sanderus, *De visibili monarchia ecclesia*. Antwerp. 1578. Fol.

⁶ Cyprianus, *Opera*. Paris 1564. Fol. (WALDE, I, s. 122.)

⁷ *De exsequiis Caroli V. Augsburg 1559*. — Kom till Västerås med den Muhrbeckska donationen. (WALDE, I, s. 167.)

⁸ Petrus de Soto, *Tractatus de institutione sacerdotum*. Lovanii 1566. 8°.

⁹ Vincentius Strigel, *Loci theologici*. P. II. Neustadt 1582. — Med den Muhrbeckska donationen. (WALDE, I, s. 196.)

¹⁰ WALDE, II, s. 91, samt COLLIJN's recension av detta arbete i *NTBB*, 1921, s. 45—46.

¹¹ Även från bernhardinerklostret i Posen härstammar en volym.

¹² WALDE, II, s. 171. — Till de bägge där nämnda volymerna kunna vidare läggas: Valerius Martialis, *Grammat. libri omnes*, Ingolstadt 1602, fol., och *Regulae communes Soc. Jesu, Mediolani 1613*, 4°.

¹³ Treter, *Hierosolymitana peregrinatio Nic. Radzivili*, Brunsb. 1601, fol. — Nic.

enstaka arbeten därjämte ur jesuitbiblioteken i *Marienburg*¹, *Bromberg*², *Graudenz*³, *Jaroslau*⁴, *Ostrog*⁵ och *Warschau*⁶. En del av dessa härröra från det storartade byte, som *Schering Rosenhane* förvärvade under det polska kriget, andra ha med tiden kommit att hamna i biskop *Muhrbecks* boksamling (se nedan) och med denna kommit till Västerås.

Utveckling
efter 1650

Efter det stora krigsbytesförvärvet dröjde det i mer än 100 år, innan någon ny donation av större omfattning tillföll biblioteket. Den huvudsakliga accessionen synes hava utgjorts av leveranserna från de prästerliga sterbhusen — ett bruk som enligt vad det Rudbeckiska inventariet utvisar var utbredd redan under hans tid och som säkerligen av honom på allt sätt uppmuntrats. I allo genomfört var det dock icke, och i det följande innehålla konsistorieprotokollen esomoftast erinringar därom; så — under Rudbeckii efterträdare, *Olaus Laurelius* (biskop 1647—1670) — den 9 febr. 1653, då biskopen med anledning av ett »inlevererat» testamente befallde, att »samma loflige och gamble bruk skulle påminnas afsomnade pastorum arfvingar i Stichtet att the thet ock ihugkomma villes», och den 7 sept. samma år: »The afsomnade pastorum arfvingar skola påminnas om det vanliga bruk, med en bok till Testamente till Consistorium».⁷ Den 8 nov. 1671 påminner likaledes biskopen — nu *Nicolaus Rudbeck*, en son till Johannes Rudbeckius (biskop 1670—1676) — »at fordom har varit brukeligt, at när någon Pastor i Stichtet har blifvit död så plägade hans hustru, barn och arfvingar af oskiftes del gifva en rar och förnämbligh book till Consist. Bibliothek, hvilken ordning och härefter skall observeras, och skall Notarien antekna på en lista, hvilka prester nu på några år före

Sanderus, De origine ac progressu schismatis Anglici, Col. Agr., 8°. — Enchiridion auct. M. Azpilcueta. Mainz 1603. 8°.

¹ Sabellicus, Opera, T. II. Basel u. å. Fol. (COLLIJN, rec., s. 47, not 1.)

² WALDE, II, s. 173. — Ett annat härifrån härstammande arbete är Franc. Ribera, Comm. in Apocalypsin. Antv. 1623. 8°.

³ P. Bessaëus, Conciones, T. III. Köln 1620. 4°. (COLLIJN, rec., s. 47, not 2.)

⁴ G. Sanctius, Comm. in librum Job. Lugd. 1625. Fol. (COLLIJN, rec., s. 47, not 3.)

⁵ Seb. Barradius, Comm. in concordiam II historiam evangelicam. P. I, IV. Mogunt. 1601, 1612. Fol. (COLLIJN, rec., s. 50, not 5.)

⁶ Cyrillus, Opera. Paris 1605. Fol. (COLLIJN, rec., s. 47, not 4.)

⁷ Konsist. prot., cit. av SCHRÖDER, a. a., s. 11, not 1.

döde blefne, hvarom sedan ett bref till presterskapet skall utgå, och vederböranderne påminnas om thenna sin skyldighet.»¹ Själv föregick Rudbeck liksom sin fader med godt exempel. Den 6 dec. 1673 donerade han sålunda Hartmann Schedels Liber chronicarum, Nürnberg 1493, fol.², och ett par år senare (1675) till minne av sin avlidne son Olof flera böcker.³ — Under biskop *Carl Carlsson* (1680—1708) »discurrerades» likaledes om biblioteket, »att det måtte komma i ordning och något förökas»; utom de vanliga sterbhuspåminnelserna beslöt man nu också, att de defekta arbetena och dupletterna skulle »settjas à part, hvilka sedan kunna bortbytas i några andra». För att förhindra, att det redan befintliga bokförrådet bleve förskingrat, skulle de böcker som utlånades »granneligen opteknas», »till hvilket kan förfärdigas en vacker inbunden bok.»⁴ Vid synodalmötet 1698 fattades beslut — »på det richtigare med böckerne till Bibliothecet hädanefter måtte tillgå» — att varje pastor i lifstiden skulle till domkapitlet ingiva en »sedel» på den bok, som han ämnade förära av sitt bibliotek, vilken sedan efter hans död skulle ofelbart utgå av sterbhuset.⁵ Skyldigheten att avlämna böcker ålåg egentligen endast det högre prästerskapet; men på 1712 års prästmöte — under *Matthias Iser* — uttalades, att »om någon af Comministris efter sin död skulle vilja gifva någon Bok till Bibliotheket, skulle de hafva heder deraf» och 1713 på liknande sätt: »äfven bör ock efter Capellaner gifvas en Bok och de som vilja gifva pgr. skall dem och stå fritt, om de ej skulle hafva någon tjänlig bok.»⁶

En nitisk omsorg om biblioteket synes ha utövats av lektor *Olaus Nicolai Rabenius* (conrector scholæ 1686, lektor i historia 1690 och i grekiska 1693, »den störste grek i Sverige på sin tid», d. 1717), vilken från 1689 hade biblioteket under sin vård. På hans

¹ Konsist. prot., cit. av SCHRÖDER, a. a., s. 12, not m.

² »Thetta Chronicon Hartmanni Schedelii ähr af migh undertecknad förähradt till Westeråås Doom Capitels Bibliotek den 6 Decembris Anno 1673. Nicolaus Rudbeckius Episcopus Arosiensis.» (COLLIJN, nr 116.)

³ SCHRÖDER, a. a., s. 12—13.

⁴ Konsist. prot. d. 8 aug. 1683, cit. av SCHRÖDER, a. a., s. 14, not p.

⁵ LANDTMANSON, a. a., s. 156. — Om ett liknande beslut långt senare (1773), se allmänna historiken, s. 26.

⁶ Synod.-prot. d. 6 okt. 1712 och d. 6 okt. 1713, cit. av SCHRÖDER, a. a., s. 21, not t.

uppmaning beslöt domkapitlet, att biblioteket skulle oftare revideras, och dylika revisioner ägde också under hans tid rum 1693 och 1696. Själv skall han ha omordnat och nykatalogiserat biblioteket, och vid synodalmötet 1700 fattades beslut om denna katalogs tryckande¹; någon verkställighet härav synes emellertid icke ha blivit av. Den Rabeniska katalogen har ej heller blivit till vår tid bevarad, lika litet som en några år senare (1713) av en Rabenii efterträdare, *Petrus Tillæus*, upprättad, om vars tryckande avtal redan var träffat med boktryckaren, då den stora branden 1714 torde ha förhindrat planens verkställighet. Måhända var det i denna brand, vilken gick härjande fram över lektorernas gårdar och lösören, som själva katalogerna gingo förlorade; bl. a. skall Rabenius däri ha förlorat hela sitt enskilda bibliotek.²

Lokaler

Under årens lopp ägde jämväl åtskilliga lokala förflyttningar av biblioteket rum. Tidigast under Johannes Rudbeckii tid — och väl även dessförinnan — synes det ha förvarats i »gamla kapitelsrummet» i domkyrkan, ett innanför kyrkans västra ingång beläget rum, som sedermera uppgått i södra sidoskeppet. Förvaringsplatsen torde dock efter ankomsten av krigsbytesförvärven hava blivit för trång och har måhända ej heller i övrigt varit den bästa, ty under den yngre

¹ Exemplar av katalogen skulle lämnas till prästerna, »på det när någon är sinnad att föräbra någon book till Bibliothequet, den samme måtte kunna see, hwilka böcker här til förende ähro». LANDTMANSON, a. a., s. 156.

² Av Rabenii hand har man i ett brev till Erik Benzelius d. y. (4 febr. 1706) en märkelig notis om ett liknande ogunstigt öde, som i en tidigare brand skulle övergått gymnasiets bibliotek. »Uti Biskoparnes Mag. Ol. Stephani Bellini och Doct. Joh. Rudbeckii tid», heter det däri, »äro här til Consistorium och Gymnasium inkomne allehanda Manuscripter alla Anonymorum, om jag minns rätt; de til Consistorium komne omkommo i branden år 1691 m. Majo, de i Gymnasio befintliga saker och böcker til et vackert antal var förskingrat och bortkommit förr än jag kom hit och fick tjenst 1686 och finnes näppel, efter et så noga eftersökande som någonsin ske kunnat alsintet af böckren, men af de skrefne saker intet, mer än det jag och mine geliker mäst praeceptorum priuatorum instinctu & jussu illa och ofullkomligen afskrifvit af excerpter och fragmenter, in Philologicis, Grammaticis & Criticis . . . hvaraf jämväl af annat jag hafver et tämmeligt chaos och indigestam fere molem på många otaliga papper, hvilka mente mig en gång få tid att sammansöka och sätta tilhopa, hvad som tilhopa hörer.» *Nya svenska biblioteket*, Bd I: D. 2 (1762), s. 168—69.) Det är dock ej alldeles lätt att avgöra, vad som vid dette tillfälle skulle gått förlorat. Skulle notisen äga vitsord i den omfattning Rabenius gör gällande, borde numera varken det Rudbeckiska inventariets böcker eller de stora krigsbytesförvärven finnas bevarade.

Rudbecks tid dyka planer upp på bibliotekets bortflyttning: den 2 dec. 1673 talar biskopen i konsistoriet »om Bibliotheket i Kyrkian och säger sig vara mycket bekymret huru thet skall så blifva anstelt, at thet icke bortslemmes som nu synes ske om thet längre så står, utan måtte vara Ungdomen till nytta; har täncht efter Jul göra någon annan ordning therom och flyttjat på ett annat rum, som bequemligare vore ther thet kunde vädras».¹ Flyttningen kom dock till stånd först under efterträdarens, *Johannes Brodinus*, tid (1679); det överfördes då till ett rum i det av Joh. Rudbeckius uppförda Collegium pietatis, det nuvarande domkapitelshuset strax nordväst om domkyrkan. Men även denna plats befanns snart mindre tillfredsställande och själva byggnaden starkt i behov av reparation; under den tid denna pågick och nya lokaler i »collegium» iordningställdes för biblioteket, måste detta åter vandra över till domkyrkan (1703).²

Förflyttningen var denna gång visserligen endast tillfällig; efter två år kunde biblioteket taga de nya lokalerna i Collegium pietatis i besittning. Här befann det sig, då 1714 års brand gick härjande fram över gymnasiets egendom³; collegium pietatis skonades dock och med detta biblioteket. Men ej heller nu blev dess placering här av mera permanent art: redan år 1732, sedan det enligt skolordningens bestämmelser överlämnats åt gymnasieadjunktens vård och blivt denne tillinventerat, förflyttades det ånyo till domkyrkan och fick sin plats i dess norra tornkammare. I samband med denna flyttning eller kort därefter upprättades nu av gymnasieadjunkten *Olof Norberg* en ny, ännu bevarad katalog över biblioteket, vilket vid denna tid synes ha omfattat omkring 1,300 volymer eller möjligen något mera. Denna katalog lades sedan jämte de accessioner,

¹ Konsist. prot., cit. av SCHRÖDER, a. a., s. 13, not n.

² Hurudan ställningen var, framgår av bibliotekariens (Ol. Rabenii) påminnelse i konsistoriet, »att böckerne som stå uti det gamla Scholæhuset, måste forderligast påses, om de till äfventyrs taga skada af dropp». Konsistoriet ansåg det säkrast, att man med första läte djäknarna »bära dem dädan i domkyrkian, inom det gröna skranket», där de kunde stå under den tid reparationen pågick; herrar konsistoriales skulle själva i tur och ordning övervaka flyttningen och tillse, att ordningen icke rubbades. (Konsist. prot. d. 4 febr. 1703, cit. av SCHRÖDER, a. a., s. 17, not.)

³ Utom de redan nämnda lektorsgårdarna drabbades såväl det under Johannes Rudbeckius nybyggda Collegium eloquentiæ som det äldre Collegium sapientiæ av branden; det förra nedbrann till grunden.

som däri efter hand infördes, till grund för den förteckning, som på kanslikollegiets befallning insändes till detta i början av 1750-talet.¹ Volyantalet hade då stigit till omkring 1,500 volymer.² Katalogerna visa liksom tidigare en betydande övervikt för de teologiska disciplinerna — en naturlig följd av det sätt, varpå biblioteket fick sin huvudsakliga accession — men i övrigt äro även de humanistiska grenarna väl representerade.

Donationer

Någon större donation hade biblioteket sedan den egentliga grundläggningstiden under 1600-talets förra hälft icke fått mottaga. I slutet av 1700-talet inträder emellertid i detta avseende en ny period, som vid jämförelse med såväl den föregående tiden som den efterföljande väl förtjänar namnet de stora donationernas tid. Den första av dessa bokdonationer kom 1774, då majoren *Carl Jacob Sparfwenfeldt* (d. 1809 som den siste af sin ätt) skänkte »en vacker samling af både böcker och manuskript», som tillhört hans farfader överceremonimästaren *Johan Gabriel Sparfwenfeldt* (d. 1727). Samlingen utgjordes av tillsammans 69 volymer, »till större delen sällsynta böcker i äldre nordiska historien och isländska litteraturen»³; även en samling slaviska böcker och handskrifter ingick i förvärvet.⁴

Sparfwenfeldts

Sernskiölds

År 1779 testamenterade lagmannen *Pehr Sernskiöld* (1721—1779) en samling av 22 volymer i svensk historia, till vilken hans broder,

¹ Bland de omnämnda förteckningarna i *Bibliographica*: Bibliotek, Riksarkivet. Den Norbergiska katalogen i läroverksbibliotekets arkiv.

² SCHRÖDER (a. a., s. 24) uppger bibliotekets storlek enligt den Norbergiska katalogen till 2,300 volymer. Denna siffra är emellertid säkerligen för hög, då fråga är om 1730-talet, och avser väl snarast hela det i katalogen förtecknade bokförrådet, sålunda med inräknande av däri senare införda accessioner.

Det kan nämnas, att på 1770-talet (1772) bokförrådet genomgåtts efter denna katalog, och att böckernas plats i biblioteket därvid närmare angivits i katalogen.

³ Bland de isländska böckerna voro: Isländska Bibeln, Holum 1643, fol., och *Landnama Sagan*, Are Præsts Schedæ, Christendoms Sagan och Grönlands Sagan, Skalholt 1688, 4°. — Ett exemplar av *Herwarar Saga*, Verelii edition, Upsala 1672, fol., var försett med »supplementer och variantes lectiones med gammal och owanligt nitid hand in margine tillagde». Bland andra i donationen ingående arbeten var också *Visingsborgstrycket Norlandz Chronika*. Visingsborg 1676.

⁴ *Upsala Tidningar*, 1777, s. 252; *Stockholms Lärda Tidningar*, 1777, s. 308—09. — Om de slaviska handskrifterna se J. H. SCHRÖDER, *Bibliographiska anteckningar om de slavonska manuscripter*, som förvaras på Kongl. Gymnasii Bibliotheket i Westerås (*Svensk Literatur-Tidning*, 1813, s. 542—54.).

tit. landshövdingen *Samuel Sernskiöld* (1713—1797) lade en likartad på 29 volymer jämte löfte om »flere nyttige Böckers aflåtande» framdeles. De nämnda böckerna ankommo till Västerås 1786; den senare donationen, huvudsakligen bestående av klassisk litteratur och uppgående till mer än 200 volymer, tillföll biblioteket efter S. Sernskiölds död 1797.¹ I den Sernskiöldska donationen ingingo även en del handskrifter, bl. a. Olaus och Laurentius Petri Svenska krönikor och Peder Swarts Gustaf I:s krönika. Donationen 1797 utökades ytterligare av Sernskiöldarnas släkting, hovsekreteraren *Gustaf Björk*, vilken till densamma lade »grosses vollständiges Universal-Lexikon», Halle & Leipzig 1733—1750, i 65 volymer.

En ytterst värdefull tillökning erhöi biblioteket genom donationen av Västeråsborgaren *Abr. Abr:son Hülphers* (1734—1798) storartade samlingar »i swenska historien och andre witterhets delar». Sedan denne år 1785 för biskopen tillkännagivit sin avsikt att av kärlek till fädernebygden av sin boksamling skänka till gymnasiebiblioteket »hwad deraf utan saknad för dess k. söner kunde umbäras» särskilt ströskrifter, genealogiska samlingar o. d.², meddelades i 1787 års prästmötesprotokoll en förteckning på den samling, som var avsedd att efter donators död tillfalla biblioteket. Den omfattade enligt denna förteckning 58 volymer ströskrifter, poem vid åtskilliga tillfällen, grav- och brölloppskrifter, program, parentationer m. m. (tillsammans 8,050 nummer) in folio; 115 volymer samlingar av acta publica, krigs- och fredshandlingar samt handlingar i stats- och kyrkohistorien m. m. (4,400 nr), 83 volymer svenska likpredikningar över alla stånd (1,460 nr); 50 volymer poetiska samlingar, såväl tillfällighetsdikter som andra, däribland även över kungl. personer (4,500 nr); 160 volymer allehanda allmänna tidningar, äldre och senare veckoskrifter, såväl från Stockholm som andra städer, allt in 4°; samt 123 volymer veckoskrifter och tidningar från olika städer; 60 volymer med bokförteckningar (480 nr) och 30 volymer kalendariet och almanackor, alltifrån 1638, in 8°. Till den tryckta avdelningen slöt sig en manuskriptsamling, som omfattade 9 volymer

Hülphers:

¹ En annan del av hans bibliotek tillföll samtidigt Åbo akademi, vars kansler han varit. — S. Sernskiölds brev till biskopen och domkapitlet d. 20 mars 1786 hos SCHRÖDER, a. a., s. 33.

² *Wästerås Stifts-Tidningar*, 1785 (21/8), s. 262—63; *Wästerås Consistorii Circulaire*, 1785, Nr 103, § 4.

Hülphers egna genealogiska samlingar, rörande såväl Västerås stad och stift som andra orter och upptagande både adliga, präste- och andra släkter till ett betydande antal, och 14 volymer »åtskillige historiska samlingar», därav 8 Hülphers' egna, 6 andras, in folio; samt 13 volymer egna historiska samlingar i åtskilliga ämnen och 14 volymer samlade av andra (tillsammans 460 nr) in 4°. I den utlovade donationen ingick också en disputationssamling på ej mindre än tillsammans 11,000 nummer.¹ — Samlingen utökades och kompletterades sedan än ytterligare, så att den, då den efter Hülphers' död (1798) överlämnades, uppgick till omkring 1,370 volymer.² I sin helhet utgör denna samling en av Västeråsbibliotekets allra förnämsta skatter. Den sammanhålles också såsom särskild avdelning av biblioteket. Tyvärr har den icke kunnat bevaras alldeles oskingrad inom biblioteket. Genom byte lyckades överbibliotekarien G. E. Klemming på 1880-talet därur för Kungl. biblioteket förvärva ej mindre än 5,000 nummer³ — troligen dock mest dupletter. Å andra sidan har till den Hülpherska samlingen av småtryck sedermera lagts en del likartat tryck, som kommit biblioteket till del.⁴

Muhrbeckska
donationen

Året efter den Hülpherska donationens överlämnande, 1799, fick biblioteket ånyo mottaga en stor boggåva, till volymantalet den mest omfattande som överhuvud kommit det till del, då teol. lektor *Johan Gottmarck* (1726—1812) och konsistorienotarien *Lars*

¹ Protokoll, hållet wid allmänt Prästmöte i Westerås den 15 Septembr. 1787, § 30. — *Allmänna Tidningar*, 1788, s. 137—38. — (Finnes senare även uppräknad hos CARLANDER, I², s. 245—46.) — I samtliga för donationen avsedda volymer insatte givaren sin vignett och inskrev egenhändigt: »Destinerad såsom Donation till Ven. Consistorii och Gymnasii Bibliothecae i Westerås 1785».

² En kortfattad översikt över det sålunda överlämnade gives i *Wästerås Stifts-Tidningar*, 1798, Nr 224 (1/8), s. 903—04.

³ »... till allra största delen småskrifter; neml. Almanackor, Avertissementer, Bröllops- och Grafskrifter, Kataloger, Likpredikningar, Orationer, Parentationer, Poesier, Predikningar, Program, Tal, Theologiska och Kateketiska skrifter, Tidningar (enligt rubrikerna i Hülpherska katalogen).» Ersättningen för detta förvärv var »98 nyare svenska böcker, tillgängliga i bokhandeln» (och avsedda till ett s. k. lärjungebibliotek för läroverket). »Ett för båda parterna fördelaktigt byte.» (Enligt Klemmings egenhändiga anteckning på domkapitlets skrivelse till honom d. 22 april 1886. KB.)

⁴ Ett av bibliotekarien W. MOLÉR utarbetat Namnregister till Hülpherska genealogierna i Västerås allm. läroverks bibliotek ingår i läroverkets årsredogörelse 1901/02. 4°, 19 s.

Fredrik Kihlman (1760—1836) överlämnade den till över 3,000 volymer uppgående boksamling, som de ärft efter sin släkting, biskopen i Visby *Carl Fredrik Muhrbeck* (d. 1796). Boksamlingen var först avsedd att försäljas på auktion, och en — i åtskilliga delar felaktig — auktionskatalog upprättades däröver och trycktes i Greifswald 1798¹, men auktionen inställdes och samlingen överlämnades i stället oskingrad till Västerås gymnasiebibliotek. Ett rättat och fullständigat exemplar av auktionskatalogen skall hava funnits i biblioteket men synes på något sätt ha förkommit.² Till sin huvudsakliga del utgjordes samlingen, som befann sig i ett väl värdat skick, av teologisk litteratur, men även de historiska disciplinerna, klassiska författare m. fl. voro väl representerade. Även ett par inkunabler³ och några krigsbytesböcker (se ovan) ingingo i samlingen, till vilken därjämte slöt sig en manuskriptavdelning på 63 volymer.⁴ — Ännu en samling av betydande mått tillföll biblioteket, då biskop *Lars Benzelstjernas* (1759) döttrar, överstinnan *Freytag* och kanslirådinnan *von Engeström*, år 1809 dit överlämnade en del av dennes »talrika och dyrbara boksamling», omkring 1,250 volymer, främst exegetik och kyrkohistorisk litteratur.⁵ En särskild förteckning över denna samling upprättades av d. v. bibliotekarien *R. Scheringson*. — Bland smärre gåvor som vid denna tid tillföll biblioteket är särskilt att nämna en »liber rarissimus», ett samlingsband in 4°, innehållande flera inkunabler och tidiga 1500-talstryck⁶, överlämnad år 1807 av kyrkoherden i Västra Skedvi *J. Fr. Östman*.⁷

Lars Benzelstjernas donation

¹ J. WALLENUS, *Bibliotheca Caroli Friderici Muhrbeck ... publica auctione Londini Gothorum D. [ ] Maji, MDCCXCIX. vendenda. Gryphisw. [1798]. 8°.*

² SCHRÖDER, a. a., s. 41, som även s. 41—46 förtecknar några av de viktigare i samlingen ingående arbetena. — Meddelande av bibliotekarien W. MOLÉR, cit. i CARLANDERS a. a., I², s. 247.

³ COLLIJN, nr 12, 33, 133. — Jfr SCHRÖDER, a. a., s. 46.

⁴ Icke medtagna i den tryckta katalogen.

⁵ *Wästerås Stifts-Tidningar*, 1809 (81/8), s. 462. — Även i denna samling ingingo ett par inkunabler: COLLIJN, nr 12, 54.

⁶ *Metsahallah de scientia motus orbis, Nürnberg 1504.* — *Tabulae astronomicae Alfonsi Regis, Vened. 1492 (COLLIJN, nr 4).* — *A. Stiborii & G. Tannsteter Collimitii de Romani Calendarii correctione, Wien 1514.* — *Tabulae astronomicae Elisabeth Reginae Hisp., Vened. 1503.* — *Johannes Angelus, Astrolabium planum, continens aequationes domorum coeli, horam nati in utero, nec non horas inaequales pro qvolibet climare mundi, Augsb. 1488 (COLLIJN, nr 7).*

⁷ *Wästerås Stifts-Tidningar*, 1808 (80/1), s. 402—03. — Ett stort antal donatorer

Under denna tid hade biblioteket ännu en gång undergått en lokal förflyttning. Även tornkammaren hade så småningom blivit för trång, och sedan den nitiske *Anders Henrik Stamberg* tillträtt gymnasiereadjunkten (1789), grep han sig genast an med att bereda biblioteket en bättre plats; det förflyttades nu till det s. k. nya kapitelrummet på kyrkans södra sida (nuvarande sakristian) i närheten av det gravkor, där Johannes Rudbeckius vilar. Här förblev det sedermera, intill dess vid mitten av följande århundrade ett nytt skolhus uppfördes för läroverket. — Stamberg inlade även en annan stor förtjänst om biblioteket, i det han upprättade en ny fullständig systematisk katalog över detsamma. Även denna katalog var avsedd att tryckas, men det stannade nu som tidigare vid blotta beslutet.¹

Senare donationer

Med den Benzelstjernska donationen (1809) är de stora donationernas tid förbi. Även under den följande tiden inflöt emellertid ett stort antal smärre gåvor, bland vilka några särskilt förtjäna nämnas: sålunda överlämnade prosten *M. Svederus* (1819) omkring 80 volymer i olika ämnen; »anonym givare från Falun» (1824) 24 volymer, och professor *J. H. Schröder* (1834) en större samling Västerås-tryck från 1600-talet ävensom skrifter av västmanlänningar; även i fortsättningen ihågkom den sistnämnde esomoftast biblioteket med värdefulla gåvor, och från hans sterbhus överlämnades — dock först flera år efter hans död — (1866) särskilt ett stort antal svenska minnesskrifter, likpredikningar, program m. m. tillika med en samling äldre svenska tidningar. Handskriftssamlingen vann ävenledes åtskilliga tillökningar, bl. a. av lektor *E. G. Borg* (1811): Carl XII:s historia av Nordberg, förf:s eget manuskript (4 vol. fol.); från prosten *D. Boëthii* sterbhus (1813): *Manuscripta Boëthiana* (4 vol.); från kyrkoherden *E. Hammarströms* sterbhus (1813): *Jac. Troilii* samlingar (6 vol.); från prosten *Aron Westéns* sterbhus (1814): *Samlingar till hovclereciets historia m. fl.*² År 1866 överlämnade landsuppräknas i FELLENI omnämnda berättelse i *Wästerås Stifts-Tidningar*, 1803 (⁸¹/1), s. 154—55.

¹ SCHRÖDER, a. a., s. 36.

² Se *Wästerås Stifts-Tidningar*, passim, samt företalet till MOLÉR's Förteckning på handskrifter i Westerås allm. läroverks bibliotek (1882) och läroverkets årsredogörelse 1889/90. — En av R. SCHERINGSON upprättad förteckning på Handskrifter, som röra Skandinavien historia, förvarade på Kongl. Gymnasii-Biblioteket i Westerås, ingår i bihanget till *Handl. rör. Skand. hist.*, D. 9 (1821), s. 22—27.

hövdingen i Västerås *Fredrik Otto Silfverstolpe* dels tre volymer handskrifter, samlade av hans fader bankokommissarien Fredrik Silverstolpe och innehållande bl. a. handlingar till släkten Silfverstolpes historia¹, dels en dyrbar samling av omkring 11,000 porträtt, graverade i sten och koppar, varibland flera av hög ålder och stort värde.² Efter prosten *J. F. Muncktells* död (1848) förvärvades för biblioteket — bl. a. genom *J. H. Schröders* omsorger — Daniel Herweghrs samlingar till Västerås stifts historia, vilka Muncktell mycket länge haft till låns och begagnat (7 vol. 4°), och likaså två volymer av Johannes Rudbeckii egenhändiga anteckningar, hans märkliga »Memoriale publicum» och »Memoriale quotidianum». Även Muncktells egna samlingar, bl. a. originalmanuskriptet till hans »Westerås stifts herdaminne» (17 vol., med autografer och sigill av biograferade personer) överlämnades senare (1881) till biblioteket genom hans mågs, prosten *L. E. Bobergs*, arvingar.³

Den största donation, som på senare tid tillfallit biblioteket — och överhuvud den största alltsedan den Benzelstjernska 1809 — är biskopinnan *Anna Lövgrens*, som (1920) ur sin mans, biskop *Nils Lövgrens* boksamling till biblioteket överlämnade allt som kunde vara av värde för detsamma. Denna gåva uppgick till över 1,000 volymer, till övervägande del teologisk litteratur, vartill kommo en del arbeten i filosofi, pedagogik, topografi m. m.⁴ I övrigt förtjäna att från senare tid ihågkommas: hr *C. W. Pålman* (Västeråsbo, bosatt på 1850-talet i New York, d. 1861), vilken under åren 1860—61 överlämnade omkring 175 volymer amerikanska arbeten av övervägande naturvetenskapligt innehåll och därjämte utverkade årliga sändningar från Smithsonian Institution i Washington; lektor *C. H. Johansson*, (d. 1908), som under sin livstid överlämnade över 200 arbeten och från vars sterbhus därjämte ytterligare en stor samling

¹ Fr. Silfverstolpes självbiografi (förf. 1797); brevväxling och inlagor m. m. rörande den s. k. musikprocessen i Uppsala 1800 etc. — Utförligare innehållsförteckning i *MOLÉR's Förteckning etc.*, s. 8, och efter denna hos *CARLANDER*, I², s. 247—48.

² Den Silverstolpeska porträttsamlingen är föremål för en särskild redogörelse av *GUNNAR M. SILFVERSTOLPE* i läroverkets festskrift *Camenæ Arosiensens* (1923), s. 171—82.

³ *MOLÉR*, Förteckning etc., förordet och s. 9. — Läroverkets årsredogörelse 1881/82.

⁴ Det väsentligaste av den teologiska litteraturen, med undantag av svensk homiletisk litteratur, är förtecknat i Västerås domkapitels cirkulär, 1920, Nr 759.

botanisk litteratur överlämnades 1908; vidare gåvor från prostarna *C. M. Södergrens* och *C. D. Arosenius'* sterbhus m. fl. Av bankdirektören *R. Gagge* överlämnades till biblioteket 1905 25 av honom under åren 1868—1904 utförda akvareller och pennteckningar med motiv från Västerås, vilka nu pryda läsrummen i den nya bibliotekslokalen.

De enskilda donationerna ha, såsom härav synes, spelat en mycket betydelsefull roll i Västerås läroverksbiblioteks utveckling. Men givetvis har också här som eljest mycken värdefull litteratur tillförts biblioteket genom statsverkets och olika institutioners bokgåvor. Så har Vetenskapsakademien alltifrån 1830-talet regelbundet överlämnat sina publikationer, Västmanlands-Dala nation i Uppsala skänker årligen det akademiska trycket från detta universitet, och från Kungl. biblioteket, Uppsala universitetsbibliotek m. fl. har biblioteket vid olika tillfällen mottagit boksändningar.

*Bibliotekets
inkomster*

Vid sidan av donationerna och gåvorna träda bibliotekets förvärv genom köp tillbaka. I detta hänseende har biblioteket varit hänvisat till de sedvanliga, ej alltför rikt flödande inkomstkällorna. Enligt den kungl. resolutionen av 1693¹ kunde av domkyrkans medel »något» tagas för inköp av teologisk litteratur, och det kan även konstateras, att detta vid något tillfälle skett.² I övrigt gällde här som annorstädes skolordningens bestämmelser. Den vissa sterbhus åliggande skyldigheten att avlämna en god bok kunde enligt senare bestämmelser få utbytas mot erläggande av viss avgift till bibliotekskassan, men denna inkomst tyckes i många fall varit osäker lika väl som själva bokavlämningen.³ En speciell inkomst, ehuru väl ej heller den alltför givande, bereddes biblioteket under slutet av 1700-talet genom försäljning för bibliotekets räkning av blanketter till prästbetyg.⁴ Likaså har biblioteket stundom haft någon inkomst genom försäljning av dupletter.

De inkomster, som biblioteket på detta sätt kunde förvärva,

¹ Se ovan under den allmänna historiken.

² Så 1701 under bibliotekarien Rabenius' tid. LANDTMANSON, a. a., s. 161.

³ Exempel hos SCHRÖDER, a. a., s. 31.

⁴ Biskop Benzeltiernas erbjöd sig vid synodalmötet 1773 att på egen bekostnad låta gravera en kopparplåt för tryckningen av dylika betyg och överlämna denna till biblioteket, som ägde att taga inkomsten av betygsexemplarens försäljning. SCHRÖDER, a. a., s. 31.

voru dock ej stora och växlade f. ö. från tid till tid. Enligt ett meddelande av bibliotekarien Scheringsson från 1842 skulle då under ett antal år bibliotekets inkomster i s. k. stiftsumgälder samt avgifter för ynglingars inskrivning vid skola och gymnasium jämte en obetydlig ränteinkomst uppgått till 61 rdr 43 sk. 2 rst. i medeltal för år. År 1809 utgjorde bibliotekskassan 37 rdr bko, år 1846 217 rdr och år 1878, då den enligt skolstadgans bestämmelse sammanslogs med läroverkets materielkassa, 1,100 kr.¹ Efter denna tid ha alla utgifter för biblioteket bestritts av den förenade biblioteks- och materielkassan. Den enda inkomstkälla, som därjämte finnes, är räntan av en år 1916 av häradshövdingen *Ernst Grenander* och fru *Elsa Grenander* donerad fond å 3,000 kr. Denna fond står under domkapitlets förvaltning, och räntan skall användas till inköp av nyare teologisk litteratur, varvid inköpsurvalet bestämmes av biskopen, domprosten och lektorn i teologi vid läroverket.²

Genom de ovan nämnda donationerna av olika slag och övriga förvärv har biblioteket under tidens lopp ansevärt vuxit. Efter de stora 1700-talsdonationerna uppskattades dess volymantal (1803) till över 7,000, 1824 beräknades detsamma till omkring 11,000 och 1842 till något över 12,000. År 1890 ansågs bokförrådet i runt tal omfatta omkring 13,000 volymer, däri ej inbegripet en samling av omkring 17,000 nr disputationer samt den betydande samlingen av minnestal, likpredikningar och andra predikningar, verser, äldre och nyare universitets- och skolprogram m. m.³ 1900 uppgivas motsvarande siffror till 15,500 och 20,000, och 1910 till 17,000 och 20,000. F. n. beräknas det såsom nämnt till 20,000 å 25,000 volymer utom den omfattande samlingen smärre tryckalster. Bibliotekets förmåga att tillfredsställa en nyare utvecklings krav är dock i många stycken bristfällig genom de alltför små och otillräckliga inkomsterna. Om biblioteket skall kunna göra effektiv nytta både för skolan och för den stora allmänheten, som allt mer tar det i anspråk, måste modern litteratur inköpas i långt större utsträckning än nu är möjligt. Mycket av den nyare litteraturen behöver bindas, och av de äldre, ofta synnerligen dyrbara böckerna befinna sig många i det skick, att de behöva konserveras. Detta gäller även den stora gravyr-samlingen.

Omfattning

¹ LANDTMANSON, a. a., s. 162.

² Ibid., a. a., s. 162.

³ Årsredogörelsen 1889/90, s. 37.

För allt detta är det för biblioteket nödvändigt att erhålla bestämda och betydligt ökade årliga anslag.

*Bibliotekets
nybyggnad*

Vid det nya läroverkshusets uppförande 1855 överflyttades biblioteket till detta och inrymdes i dess övre våning. Småningom gjorde sig emellertid ökat utrymmesbehov även här gällande, men någon förändring skedde icke förrän läroverkets byggnadsfrågor i full utsträckning upptogos i början av 1900-talet. Den främste drivande kraften härvid var läroverkets d. v. rektor *P. Bagge*. Efter åtskilliga projekt — bl. a. var en förflyttning av biblioteket till domkyrkan eller slottet föreslagen av stadens drätselkammare — blev i enlighet med läroverkets önskan beslutat att uppföra en ny särskild byggnad för biblioteket. Medel till uppförandet erhöles genom anslag dels ur stiftets byggnadskassa (25,000 kr.), för vars användande till ifrågavarande ändamål tillstånd medgavs av Kungl. Maj:t på framställning av domkapitlet, dels ur läroverkets byggnadsfond (10,000 kr.). Den nya biblioteksbyggnaden, till vilken planen och ritningarna uppgjordes av stadsarkitekten *E. Hahr*, stod 1917 färdig att mottaga biblioteket; en del efterarbeten — inredningen av vinden och läsrummen, till vilka senare ett särskilt anslag å 5,000 utgick från stadsfullmäktige — blevo dock färdiga först senare (1919).

Den nya biblioteksbyggnaden är uppförd i läroverkets närhet på en av de gamla lektorsgårdarnas tomter. Själva lektorsgården, ett gammalt trähus, har fått kvarstå och pietetsfullt restaurerats, och i denna äro de bägge läsrummen, av vilka det ena är avsett för läroverkets lärare, det andra för forskare, inrymda. Huvudbyggnaden är ett tvåvånings stenhus och helt och hållet använt till bokmagasin. Arbetsrum för bibliotekarien är inrymt i en mellan de bägge husen byggd förbindelsegång, vilken medelst järnbeslagna ekdörrar hålles isolerad från såväl bokmagasinet som läsrummen. Byggnaderna uppvärmas genom värmeelement och upplysas med elektriskt ljus. Bokmagasinets ytvidd är 16 × 9 m.; vardera våningen är 2,5 m. hög. Hyllinredningen är av trä; av ekonomiska skäl måste de gamla stadiga trähyllorna användas, och den nyinredning som erfordrades gjordes i samma stil som dessa. Mellan de bägge våningarna är bokförrådet uppdelat så, att den svenska bokavdelningen jämte inkunabelsamlingen är inrymd i nedre våningen, bibliotekets utländska samling (efter 1500) i den övre. Riksdags-

tryck, tidningar m. m. är placerat på vinden.¹ Överhuvud gör biblioteket i den nya, vackra lokalen ett stilfullt och tilltalande intryck. Det är endast att beklaga, att vid byggnadens uppförande hänsyn ej kunnat tagas till en möjlig starkare framtida utveckling av biblioteket. Det tillgängliga utrymmet är f. n. nästan helt upptaget av det nuvarande bokbeståndet.

Biblioteket är särskilt brandförsäkrat (för 25,000 kr.).

Så länge biblioteket var placerat i domkyrkan, synas bestämda utlåningstider icke ha förekommit. I ett yttrande av 1821 över 1820 års skolordning förklarade kollegiet, att biblioteket såsom inrymt i domkyrkan svårligen kunde hållas tillgängligt för ungdomen två timmar i veckan, »börande dock bibliothecarien, enär ynglingarne sådant åstunda, dem i bibliotheket insläppa samt emot borgen låna de böcker, som åstundas». På liknande sätt framhölls i en skrivelse av bibliotekarien (1824); att »rummet i kyrkan och den under terminerne, då läsningarna pågå, kallare årstiden» icke medgäve att hålla biblioteket öppet på bestämda tider, »utan visas det tillfälligtvis, så för studerande som för främmande, som det åstunda». Utlåning skedde till de studerande »av sådana böcker, av vilka de äga behov», även som »till andra personer, när de sig anmäla».²

Efter överflyttningen till läroverksbyggnaden och senare till den särskilda biblioteksbyggnaden ha givetvis skolordningarnas bestämmelser följts. För närvarande hålles biblioteket tillgängligt två halvtimmar i veckan samt därjämte på andra tider efter överskommelse. Utlåningen har, särskilt efter flyttningen till den nya byggnaden, varit rätt livlig; de statistiska siffrorna ha dock i viss mån varit missvisande, då av gammalt åtskilliga även av det egentliga bibliotekets böcker varit placerade i referensbiblioteket, varifrån de utan förmedling av bibliotekarien kunna hemlånas av lärarna.

Efter upprättandet av den ovannämnda Stambergiska katalogen fördes under lång tid endast en accessionskatalog över bibliotekets förvärv. Först på 1870-talet böijade nya kataloger över boksamlingen uppläggas. Läroverkets dåvarande bibliotekarie, C. H. Johansson, uppgjorde sålunda en katalog i bokform över bibliotekets svenska avdelning och påbörjade även en lappkatalog över hela

*Utlåning.
Kataloger*

¹ S. LANDTMANSON, Västerås läroverksbiblioteks nya byggnad (*Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, 1919, s. 267—69).

² LANDTMANSON i Camenæ Arosiensens, s. 166.

boksamlingen, vilken sedan fortsattes och fullbordades av efterträdaren, *W. Molér*. Den är uppgjord i form av nominalkatalog för den svenska avdelningen, realkatalog för den utländska.

I bibliotekets nya lokaler ha på senare tid vid olika tillfällen börjat anordnas smärre utställningar, av äldre boktryck o. d., vilka varit ägnade att öka intresset för biblioteket och dess skatter.

Utgifterna för biblioteket ur läroverkets biblioteks- och materielkassa ha under senare år utgjort i medeltal 758: 96 kr.

Lärjunge-
biblioteket

Grunden till ett *lärjungebibliotek* lades på 1880-talet genom det ovan berörda utbytet med Kungl. biblioteket av småtryck ur Hülpherska samlingarna mot en samling nyare för ungdomen lämplig litteratur. Med denna förenades sedan ett antal av bibliotekets egna böcker, så att samlingen från början räknade 132 nummer. Den blev från början föremål för livlig utlåning, och en förteckning däröver utgavs till lärjungarnas tjänst.¹

För närvarande (1922) omfattar lärjungebiblioteket omkr. 700 volymer. Det har på senare tid genom bibliotekariens arbete på enskild väg riktats med en del nyare litteratur, men är alltjämt i behov av utvidgning och förnyelse för att kunna motsvara moderna krav. Det är inrymt i ett läsrum i nya biblioteket (tidigare i ett klassrum i läroverket) och hålles öppet för utlåning två halvtimmar i veckan. I den nya lokalen har det därjämte en eftermiddag i veckan varit fritt tillgängligt för gymnasiets lärjungar, varvid en av dem vald nämnd haft att ansvara för ordningen.

Utlåningen har under senare år uppgått till i medeltal 700 volymer årligen, låntagarnas antal har varit omkr. 120 för år. De årliga utgifterna ur biblioteks- och materielkassan ha uppgått till omkr. 100 kr. i medeltal.

Stadsbiblioteket

I Västerås finnes vid sidan av stifts- och läroverksbiblioteket även ett *stadens bibliotek* eller såsom det efter sitt ursprung heter *Västerås arbetareinstitutets bibliotek*.² Det grundades genom en åren

¹ Den sista tryckta katalogen är utgiven 1913: Västerås läroverks lärjungebibliotek. Västerås 1913. 8°. 24 s.

² Framställningen om detta bibliotek är grundad på uppgifter, som benäget lämnats av Arbetareinstitutets föreståndare, folkskolläraren G. LEONTEIN.

1897—1900 stiftad fond, bildad dels genom anslag från staden, dels genom bidrag av enskilda personer och dels genom medlemsavgifter i Västerås arbetareinstitut, och öppnades för utlåning den 20 dec. 1900. Det utgjordes då av 649 band och förvarades till en början »i ett skåp, som var placerat i godtemplarlokalens förstuga». Sedan dess har emellertid biblioteket undergått en rask utveckling, som särskilt tagit sig uttryck i vackra utlåningssiffror. För närvarande uppgår det till mellan 7,000 och 8,000 volymer och utlåningssiffrorna äro för 1921 över 70,000 volymer, för 1922 omkr. 80,000 volymer. Bidragen från staden voro från början ej så stora — ännu 1916 endast 2,000 kronor — men ha på senare år betydligt höjts. Under år 1921 utgick sålunda till biblioteket ett anslag av 21,810 kronor, under 1922 18,710. Från och med 1913 åtnjuter biblioteket därjämte statsbidrag med 400 kronor årligen.

Genom stadsmyndigheternas tillmötesgående har biblioteket även erhållit sina nuvarande lokaler, i det s. k. Sundinska huset vid Stora gatan. Hit flyttades biblioteket vid årsskiftet 1915/16 och har här till förfogande två ganska stora rum för läsesalar, två biblioteksrum och ett expeditjonsrum. Hyresersättningen för dessa lokaler var intill år 1920 1,500 kronor, fr. o. m. detta år utgår den med 3,000 kronor. Från och med flyttningen till de nuvarande lokalerna har systemet »öppna hyllor» tillämpats.

Särskild bibliotekarie är sedan 1919 anställd vid biblioteket med en avlöning av 3,000 kronor (jämte dyrtidstillägg under senare år med 1,500 à 2,500 kronor). Därjämte är vid biblioteket anställt ett kvinnligt biblioteksbiträde med en avlöning av f. n. 2,000 kronor samt en städerska, som även tjänstgör som vakt i läsesalarna; dennas avlöning utgör 840 kronor per år. Som föreståndare, sekreterare och kassaförvaltare tjänstgör Arbetareinstitutets föreståndare.

Biblioteket hålles öppet vardagar kl. 12—2 och 5—8 e. m. samt söndagar $\frac{1}{2}$ 1— $\frac{1}{2}$ 3 e. m. Läsesalarna hållas öppna samma tider samt under vardagar till kl. 9 e. m. Alla bokinköp ske efter samråd mellan föreståndaren och bibliotekarien.

År 1918 bildades i Västerås en förening, Arosgårdens intressentförening, med uppgift att ta hand om det fria och frivilliga studiearbetet inom staden. Denna förenings verksamhet ställdes från början i intim förening med Arbetareinstitutets verksamhet, vilket även tagit sig uttryck däruti, att en avdelning för Arosgårdens verk-

samhet passande litteratur från Arbetareinstitutets bibliotek placerats i Arosgårdens biblioteksrum, där den hålles tillgänglig för studiecirklar och studieintresserade. Denna litteratur utbytes, så ofta behovet det kräver.

Med den utveckling stadsbiblioteket undergått och den starka lånefrekvens där råder äro även de nuvarande lokalerna otillräckliga. För biblioteket är därför erhållandet av fullt moderna och ändamålsenliga lokaler ett starkt framträdande önskemål.

*Sakkunnigas
förslag*

Det är naturligt, att i en stad av Västerås storlek och med dess starka bildningsintresse kravet på upprättandet av ett landsbibliotek förr eller senare måste göra sig gällande. Det synes också de sakkunniga som om alla betingelser för upprättandet av ett sådant bibliotek vore givna, blott en närmare samverkan kan åstadkommas mellan det gamla stiftsbiblioteket och det unga, men livskraftiga stadsbiblioteket. Utsikterna härför borde heller ej te sig alltför mörka. Redan nu saknar stiftsbiblioteket inom sina nuvarande lokaler möjlighet till starkare utvidgning, och stadsbiblioteket är alldeles i saknad av egen lokal. Vid bibliotekssakkunnigas besök i staden 1921 diskuterades även möjligheten att på stiftsbibliotekets tomt uppföra en annexbyggnad, vilken i sig kunde inrymma såväl stadsbiblioteket som vissa delar av det växande stiftsbiblioteket, jämte nödiga läsesalar och expeditjonsrum. Kan ett förslag i denna riktning genomföras, skulle enligt sakkunnigas mening stadens biblioteksfråga vara löst på ett lyckligt sätt. Det är naturligt, att vid denna förening av de båda biblioteken även dessas ledning borde bliva gemensam.

FALUN

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Skolan

En »allmän skola» torde ha funnits vid Stora Kopparberget redan före den tid, då den nuvarande staden Falun där erhöill stadsrättigheter. Skolans förste kände rektor är Petrus Bullernesius, vilken år 1619 under Johannes Rudbeckii första biskopstid begärdes till »skolemestare» av »dem vid Berget» och även av biskop och domkapitel insattes i denna befattning. Till en början hade läroanstalten en ytterst anspråkslös omfattning, men snart ökades både lä-

rares och lärjungars antal och i 1652 års stat upptages för Falun en fullständig trivialskola med 4 läsklasser och 1 räkneklass samt med, utom rektor, 5 ordinarie lärare. Denna ordning varade med smärre förändringar i nära tvåhundra år, och det var först vid mitten av 1800-talet som kravet på utvidgning starkare gjorde sig gällande.¹ Genom kungl. brev den 20 mars 1858 organiserades skolan som högre elementarläroverk.

Något äldre bibliotek har skolan icke haft.² I rapporten till 1812 års uppfostringskommitté uppges, att något bibliotek ännu icke fanns, men att år 1811 början gjorts med samlandet av en fond därtill, vilken vid denna tid (1814) uppgick till 37 rdr 4 sk. bko.³ Ännu i den första årsredogörelsen, som avgavs efter skolans ombildning till elementarläroverk (1860), heter det, att skolans vetenskapliga samlingar utgjordes nästan ensamt av en obetydlig början till ett bibliotek, »för det mesta tillkommen genom gåvor av böcker, som blivit för allmänna medel inköpta och därefter till rikets läroverk utdelade».⁴ I anslutning till läroverksstadgans föreskrift angående upprättandet av bibliotek vid varje högre läroverk hade emellertid läroverkskollegiet gripit sig an med förvärvandet åt läroverket av en »mera omfattande och planmässigt ordnad samling av böcker och andra bildningsmedel» och därvid bl. a. riktat ett upprop till alla läroverkets och bildningens vänner om understöd i form av gåvor av »böcker, kartor, mynt, natur- och konstalster». Följderna

Biblioteket

¹ En kortfattad översikt över läroverkets historia av rektor O. BOHM finnes intagen i läroverkets första självständiga årsredogörelse: Till vetenskapernas och den offentliga undervisningens gynnare och vänner. Falun 1860.

² Ett minne från trivialskolans tid är dock den i biblioteket ännu befintliga Basillii Fabii Sorani Thesaurus eruditionis scholasticæ, Leipz. & Frankf. 1688, fol., vilken har inskriptionen: »Hunc librum in usum Scholæ Trivialis Falunensis procuravit Petrus Gisler, Sch. ejusd. Rector Anno 1718». — Bland äldre arbeten i läroverksbiblioteket, dock av okänd proveniens, kan särskilt nämnas ett samlingsband in 4° från 1500-talets andra och tredje decennier, börjande med skriften: Seel vnnd heiligenbuch Keiser Maximilians 1519.

³ Uppfostringskommitténs handlingar: konsistoriernas skrivelser 1813—14.

⁴ Samtidigt anmärkes, att intet rum fanns i läroverkshuset för ett bibliotek och andra vetenskapliga samlingar. Läroverkets fåtaliga böcker samt en del av arkivet voro visserligen förvarade i en kammare i skolhuset, men denna var för liten att beagnas som lärum och motsvarade ingalunda behovet för de samlingar, som läroverket åtminstone i sitt utvidgade skick måste äga. (Anf. årsredogörelse, s. 18 med not 2.)

av denna »kraftiga och förtroendefulla uppmaning» visa sig också i de närmast följande redogörelserna, som om de också ej ha att omnämna någon donation av större omfattning likväl kunna visa hän på en rätt vacker tillväxt för samlingarna till följd av det stora antalet givare. I spetsen bland dessa gå läroverkets egna lärare, läroverkets bibliotekarie, adjunkten *J. Söderström*, och tjänstför rättande rektor vid tiden för upppropets utfärdande, sedermera kyrkoherden *O. Bohm*. Andra donatorer till biblioteket under samma tid äro landshövdingen *O. af Geijerstam* (historisk och topografisk litteratur m. m.), kyrkoherden *A. Forsberg* i Grytnäs, länsbokhållaren *A. G. Ihrman* m. fl.

Vid sidan av dessa enskilda gåvor samt dem, som erhöles genom statsverket och olika institutioner och samfund, spelade de direkta inköpen en mindre roll, detta beroende på de ringa medel, som läroverket haft disponibla för detta ändamål. Det klagas också i läroverkets årsredogörelser häröver, och det framhålles, att boksamlingens förmåga att lämna lärarna hjälp vid fortsatta studier ej var synnerligen stor; de böcker som skänkts hade till större delen varit sådana, »vilka väl hava sin stora betydelse och vikt för allmänbildningens befrämjande, men däremot en blott underordnad betydelse i avseende på en fortsatt lärarebildning».¹

År 1880 uppskattades den sålunda så småningom uppvuxna boksamlingen till 3,400 vol. Den rikast företrädade vetenskapsgrenen häri var avdelningen historia; därjämte fanns också ett rätt stort antal tidskrifter och lärda sällskaps handlingar. En betydande donation — den största läroverksbiblioteket fått mottaga — tillföll biblioteket 1884, då kaptenen *Hans Gustaf Järta* överlämnade sin från fadern och farfadern ärvda boksamling, omfattande bl. a. klassisk filologi, engelsk och fransk skönlitteratur, historia och juridik samt språkvetenskapliga arbeten m. m. En utförlig förteckning över donationen finnes intagen i läroverkets årsredogörelse 1883/84.

År 1890 uppskattades bibliotekets volymantal till 4,710 volymer, å 1900 till 5,200², fortfarande med övertikt för de tidigare omnämnda grupperna. Under åren 1892 och 1893 ordnades biblioteket genom läroverkets bibliotekarie, adjunkten *O. Skog*, på ett mera tidsenligt

¹ Redogörelse för läroverken i Dalarne ... 1879/80, s. 24—25.

² Bidrag till Sveriges officiella statistik häri ej inräknad.

sätt, och i stället för den gamla, på grund av sin uppställning i det närmaste obrukbara realkatalogen upprättades en ny dylik på lappar över bibliotekets huvudbestånd; över disputationssamlingen, det akademiska tillfällighetstrycket, de svenska, norska och danska skolprogrammen samt dupletterna uppgjordes särskilda förteckningar. Genom läroverkshusets om- och påbyggnad 1905—06 erhöll även biblioteket en rymligare lokal, som möjliggjorde hela bokförrådets uppställning på en och samma plats; tidigare hade en skänkt samling äldre litteratur måst förvaras på annat håll.

I fråga om bibliotekets utveckling under 1900-talets första decennium är för övrigt särskilt att anmärka den utvidgade prenumeration på tidskrifter som då ägde rum, framför allt sedan ämneskonferenserna organiserats genom 1904 års läroverksreform. År 1900 upptages sålunda prenumeration endast å fyra egentliga tidskrifter, vid följande tioårsperiods slut har siffran stigit till 23, vilken därefter ytterligare något ökats. Härigenom har ett viktigt medel för den fortsatta lärarutbildningen vunnits.

Hela bokförrådet beräknades år 1922 uppgå till omkring 8,200 volymer, i vilken siffra dock en del statistik och annan ej bunden litteratur ej inräknats. Hyllmeterlängden uppgick till omkring 350 m. Ett särskilt referensbibliotek finnes, upptagande uppslagsverk och ordböcker, tidskriftsårgångar från senare år m. m., vilka hållas tillgängliga i kollegierummets bokskåp för hemlån eller begagnande på läroverket. Referensbiblioteket är katalogiserat tillsammans med det övriga biblioteket¹ och upptager f. n. något över 20 hyllmeter. Real- och accessionskataloger finnas över biblioteket, den förra från 1894, på blad, den senare från 1908, i form av liggare (tidigare förteckningar äro delvis konceptartade). Däremot saknas ännu nominalkatalog. Realkatalogen är fullständig, med undantag för ett par donerade privata boksamlingar, vilka ej registrerats. Biblioteket hålles öppet en halvtimme i veckan, men lån expedieras genom hänvändelse till bibliotekarien även på andra tider. Antalet låntagare har under alla de senare åren hållit sig omkring 20 eller något däröver; antalet lån har varit omkring 150 årligen, oberäknat det ej obetydliga antal, som förmedlats från de stora offentliga biblioteken.

¹ Från år 1918 föres dock därjämte särskild accessionsförteckning över de volymer, som utflyttas till eller förvärvas för detta referensbibliotek.

Lokaler

Biblioteksrummet är beläget 3 trappor upp i läroverkshuset¹ och är så till vida obekvämt och otidsenligt anordnat, som de kring alla fyra väggarna gående hyllorna sträcka sig 6 m. i höjd utan att trappor eller något galleri underlättar nedhämmandet eller uppställandet av böcker. Något annat läsrum än bokmagasinet och kollegierummet finnes ej, och möjlighet till utvidgning inom eller utom de nuvarande lokalerna torde för överskådlig tid vara utesluten. Bibliotekslokalen uppvärms av centralvärme, men temperaturen är i detta högt belägna rum under vintermånaderna låg; rummet upplyses av fem elektriska lampor.

Biblioteket är särskilt brandförsäkrat (för 21,000 kronor),

Ekonomi

Någon speciell donationsfond har biblioteket icke — några tillfälliga penningedonationer hava dock tidigare förekommit — men avkastningen av flera olika fonder: Stora Kopparbergs gåvofond, Eric Solbergs testamentsfond, Kopparbergs enskilda banks fond samt den s. k. Kruhs och Ebbegården, föres till biblioteks- och materielkassan och användes allt efter behov till underhåll och förnyelse av bibliotek och undervisningsmateriel.² Avkastningen av dessa fonder uppgår årligen i medeltal till omkring 667 kronor. Ej heller i övrigt har biblioteket några särskilda inkomster, utan de behövliga medlen tagas ur biblioteks- och materielkassan. Utgifterna för biblioteket ha under de sista fem åren uppgått till i medeltal 1073: 29 kronor årligen.

*Lärjungebi-
bliotek*

Till *utlåning bland lärjungarna* ha tidigt funnits tvänne boksamlingar vid läroverket. Den ena bekostades av medel ur Stora Kopparbergs gåvofond, vilken var donerad bl. a. »till böckers inköpande för de fattige skolbarnen», och innehöll uteslutande läroböcker, vilka av den behövande låntagaren fingo begagnas under hela skoltiden, om så behövdes; denna samling behövde därför naturligen ofta förnyas genom inköp av nya exemplar. Den andra var bekostad av och tillhörde den i slutet av 1860-talet bildade förening av lärjungar, som kallade sig »Dala gymnasistförening» och omfattade skolans tre högsta avdelningar. Denna boksamling inneslöt »en ganska rikhaltig och värdefull samling av svenska lit-

¹ Se beskrivningen över läroverkshusets om- och påbyggnad 1905—06 med tillhörande planer i läroverkets årsredogörelse 1907/08.

² En redogörelse för Falu läroverks donationer finnes intagen i läroverkets årsredogörelse 1890/91.

teraturalster (företrädesvis skönlitteratur), dels original, dels översättningar», och var i viss mån av betydelse även för själva läroverket, i det att den befriade dess materielkassa från icke obetydliga utgifter för inköp av litteratur, särskilt för undervisningen i modersmålet samt historia och geografi inom de högsta avdelningarna.¹ Över denna samling har vid flera tillfällen tryckt katalog utgivits, den tidigaste av år 1876, den senaste av 1914.²

Ett särskilt *lärjungebibliotek* har under senare tid bildats, dels genom gåvor, dels genom inköp, och öppnades vid höstterminens början 1907. Antalet band under första året utgjorde 160, huvudsakligen in- och utländsk skönlitteratur, sagor, biografier och rese-skildringar. För närvarande (1922) uppgår antalet verk till 391 och antalet band till 698, medräknat ordböcker samt läse- och läroböcker. Biblioteket är uppställt på ena kortväggen av biblioteksrummet och upptar omkring 10 hyllmeter. En 1908 påbörjad fullständig accessionskatalog finnes, i form av liggare. Alltsedan bibliotekets bildande har det hållits tillgängligt två gånger i veckan, $\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$ timme per gång. Biblioteket har varit flitigt anlitat. Första året utgjorde antalet utlämnade lån 1,000 och omkring eller över denna siffra har det även sedan hållit sig. Under läsåret 1921/22 utlånades 1,400 band åt 190 låntagare.

Av bibliotek i Falun utom läroverksbiblioteket äro att nämna *Övriga bibliotek i Falun* dels folkskoleseminariets bibliotek, avsett uteslutande för denna institution och därigenom ej gärna kombinerbart med andra bibliotek i staden annat än i den mån för institutionen ej längre behövlig litteratur kan överlämnas till eller deponeras i dessa, dels ett viktigt industriellt bibliotek, Stora Kopparbergs bibliotek, som dock är av enskild natur, samt slutligen det s. k. Falu allmänna bibliotek. Det sistnämnda, som är grundat av Falu biblioteksörening, öppnades för allmänheten i okt. 1908 och var då tämligen obetydligt, men har småningom vuxit, så att det nu (1922) räknar inemot 3,000 volymer. Föreningen har alltifrån 1913 för sin verksamhet åtnjutit anslag såväl från stadsfullmäktige som från Falu stads besparingsfond; fr. o. m. år 1913 har även statsbidrag utgått.

¹ Se läroverkets årsredogörelse 1879/80.

² Katalog öfver Dala gymnasistförenings bibliotek. Falun 1914. 12°. 31 s.

Biblioteket är kombinerat med läsestuga och har alltifrån början varit föremål för en rätt livlig utlåning; låntagarnas antal uppgår årligen till omkr. 1,000 personer, antalet utlämnade boklån till omkr. 15,000 volymer. De nuvarande lokalerna äro dock otillräckliga för en eventuell utvidgning av bibliotekets verksamhet.

ARBOGA

Samskolans bibliotek

Arboga skola är av gammalt datum. Visserligen synes staden efter upphävandet av de medeltida klosterskolorna en tid hava saknat egen läroanstalt, men åtminstone från slutet av Gustaf Vasas tid har en sådan åter funnits. Den uppgives i början hava varit mycket talrikt besökt, ej blott av studerande från Västmanland och angränsande landskap utan även från mera avlägsna trakter; även från Stockholm skola lärjungar ha sökt sig hit. Lärjungeantalet torde under skolans glansdagar ha uppgått till inemot 150. Med inrättandet av gymnasiet i Västerås liksom av andra skolor i närliggande städer sjönk emellertid skolans betydelse; en del av de gamla privilegierna blevo henne också i detta sammanhang berövade och lagda till de nya skolorna.¹

Lärjungeantalets sjunkande kom att inverka även på själva skolans omfattning, och vid olika tillfällen blevo klasser indragna. I början av 1800-talet fanns här sålunda endast en tvåklassig skola, och 1849 blott en enklassig pedagogi med en lärare. Genom kungl. brev den 12 nov. 1858 blev skolan ånyo 2-klassig, 1860 utvidgades den till 3-klassigt läroverk och 1866 till 5-klassigt. Efter 1904 års läroverksreform organiserades den som samskola.

Något bibliotek av större betydelse har skolan icke ägt. Om den äldre boksamlingen har man blott en notis, att »åtskillige discantböcker» för sångundervisningens behov år 1590 förskrivits från Wittenberg, av vilka rester ännu på 1700-talet funnits bevarade i skolans biblioteksskåp.² I början av 1800-talet var hela biblioteks-

¹ Om Arboga skola i äldre tider se J. B. LOHMAN, Arboga kännning (Stockh. 1737), kap. III § 7, samt G. BERGSTRÖM, Arboga krönika, 2 (Örebro 1895), s. 178—205.

² LOHMAN, a. a., s. 107.

förrådet »några och tjugu böcker», »tillkomne i senare tider genom frivilliga gåvor»; inga tillgångar funnos heller till boksamlingens ökande.¹ Ännu 1880 uppgick hela samlingen endast till omkring 200 volymer, »däribland inbegripna 98 häften av Bidrag till Sveriges officiella statistik, men ej inräknade åtskilliga Betänkanden och förslag, Svensk författningssamling fr. o. m. 1869, samlingar af läroverkets årsberättelser fr. o. m. 1862 och Pedagogisk tidskrift fr. o. m. 1872». Tio år senare säges bokförrådet till största delen bestå av äldre och nyare läro- och läseböcker samt äldre editioner av grekiska och romerska författares skrifter och uppgå till en siffra av omkring 150 särskilda verk i 350 till 360 volymer, nu oberäknat det statistiska trycket samt en del annan litteratur. Med avseende på boksamlingens beskaffenhet framhålles, att den med hänsyn till lärarnas behov av vetenskapliga arbeten för egna studier och av hjälpmedel för undervisningen var otillräcklig och av ringa värde; även av böcker, som lämpade sig för utlåning bland lärjungarna, innehöll den endast ett fåtal. Biblioteks- och materielkassans knappa tillgångar hade ej medgivit vederbörligt tillgodo-seende av dessa behov.

Omdömet om bibliotekets beskaffenhet är detsamma även i de följande tioårsredogörelserna (1900 och 1910), ehuru bokförrådet nu naturligtvis något ökat, 1900 till 260 särskilda verk i 500 volymer, 1910 till över 900 volymer. Vid det senare tillfället uttalas den förhoppningen, att antalet böcker lämpade för lärjungarna snart skulle kunna bringas upp, så att ett särskilt lärjungebibliotek kunde uppställas.

Vid slutet av läsåret 1921/22 uppskattades läroverksbiblioteket till 1,049 verk om 1,411 band. Åtskilligt av bokbeståndet anges dock äga föga värde. I beståndssiffrorna äro icke inräknade det officiella trycket (riksdagstryck c:a 425 band, svensk författningssamling, Sveriges officiella statistik, skolkataloger och redogörelser m. m.). Biblioteket har riktats genom gåvor och inköp. Under de sista fem åren har för dess behov från biblioteks- och materielkassan utgått i medeltal kr. 146: 31 per år.

Till boksamlingen finnes accessionskatalog (i bokform) och en nominalkatalog (på lappar), den senare dock ej slutförd. Det officiella trycket (se ovan) är icke alls katalogiserat.

¹ Uppfostringskommitténs handlingar: konsistoriernas skrivelser 1813—1814.

Nästan hela biblioteket (utom musikalier och det officiella trycket) är uppställt som referensbibliotek, och någon hemlåning förekommer ej.

Biblioteket är uppställt, officiellt tryck och musikalier i rektorsrummet, övrig litteratur i kollegierummet.

Det särskilda *lärjungebibliotek*, som omnämnes i tioårsredogörelsen 1910, kom till stånd först några år senare (1914). Det har riktats genom gåvor och inköp för medel från biblioteks- och materiellkassan och uppskattades vid slutet av läsåret 1921/22 till 187 band. Under de sista fem åren har i medeltal dock blott kr. 14: 55 kunnat anvisas för biblioteket. Över samlingen finnes fullständig nominalkatalog på lappar; accessionen föres gemensamt med det övriga biblioteket. Lärjungebiblioteket, som är inrymt i ett klassrum, har under sista läsåret hållits öppet en halvtimme i veckan; under denna tid utlämnades 239 boklån åt 24 låntagare.

SALA

Samskolans bibliotek

En stadsskola har funnits i Sala åtminstone från senare hälften av 1600-talet.¹ I början av 1800-talet bestriddes undervisningen vid skolan av tvänne lärare, rektor och kollega; 1849 funnos tre lärare och en kantor. År 1858 fastställdes stat för ett treklassigt läroverk, 1893 inrättades en fjärde klass och följande år en femte. Sedan läsåret 1905/06 är skolan organiserad som samskola.

Biblioteket är tämligen litet. I början av 1800-talet fanns intet — »endast en gammal bibel, psalmbok och någre obrukbara läroböcker».² Ännu i årsredogörelsen 1889/90 heter det, att vad som användes som utlåningsboksamling endast var en rätt stor samling läro- och läseböcker; för bildningsbehovet kunde läroverket endast undantagsvis inköpa några verk. Den enda tidskriften som hölls var *Pedagogisk tidskrift*. I årsredogörelsen 1899/1900 omnämnas några under tioårsperioden tillkomna förvärv, och i följande tio-

¹ Den äldsta skolmatrikeln, som finnes i behåll, går dock ej tillbaka längre än till 1748.

² Uppfostringskommitténs handlingar: konsistoriernas skrivelser 1813—1814.

årsberättelse (1909/10) är det viktigaste av hela bokförrådet förtecknat; förteckningen upptager bl. a. även ett flertal läro- och undervisningsböcker i ett större eller mindre antal exemplar.

År 1921/22 beräknades skolans bibliotek — med den talrika skolboksamlingen — omfatta omkring 1,500 band. Samlingen är ännu ej fullständigt katalogiserad. Den har hållits tillgänglig $\frac{1}{2}$ timme varje dag, men endast anlitas av skolans lärare. Ett *referensbibliotek*, omfattande de mest anlitade uppslags- och handböckerna samt tidskrifter och lexika, har sammanförts i kollegierummet och är när som helst tillgängligt för lärarepersonalen. Även sådana böcker, som direkt användas vid undervisningen (läseböcker, övningsböcker o. d.), äro uppställda i kollegierummet. Det övriga biblioteket förvaras i särskild avbalkning i materielrummet.

Biblioteket anlitas nästan uteslutande av lärarna. Endast rent undantagsvis förekommer att lån begäres av annan person (endast 3 andra låntagare under femårsperioden 1913—1917).

Utgifterna för boksamlingens tillökning och underhåll bestridas av biblioteks- och materielkassan. De ha under senaste femårsperiod uppgått till i medeltal 218: 18 kronor om året.

Ett särskilt *lärjungebibliotek* finnes, som förvaras i ett av klassrummen och hålles öppet under tiden september—maj 1 timme var fjortonde dag (tidigare en gång i veckan). Det har huvudsakligen riktats genom gåvor och omfattade läsåret 1921/22 något över 400 volymer; från detsamma utlämnades h. t. 1921 706 boklån åt 108 låntagare samt v. t. 1922 895 boklån åt 97 låntagare.

KÖPING

Samskolans bibliotek

År 1608 upprättades på »enhällig begäran» hos biskopen och konsistoriet i Västerås av stadens borgmästare och råd en stadsskola i Köping. Några år senare (1622) utvidgades den till att omfatta en »rektorsklass» och en »kollegaklass», och på detta sätt var den i huvudsak organiserad fram till 1841, då kollegaklassen indrogs. År 1859 blev skolan emellertid ånyo en tvåklassig pedagogi, där undervisningen småningom började drivas på två avdelningar, en

övre och en lägre, i vardera klassen. Från och med 1892 tog denna faktiska uppdelning i fyra klasser en fastare form, i det de olika avdelningarna även betecknades som klasser, men redan följande år utvidgades skolan med en femte klass. Sedan läsåret 1905/06 är den organiserad som realskola.¹

Biblioteket har varit och är fortfarande tämligen obetydligt. »Skolans bibliotek består blott av några och 30 volymer utom en atlas», heter det i den till 1812 års uppfostringskommitté ingivna rapporten; ingen kassa för dess förökande fanns heller vid denna tid.² År 1890 innehöll biblioteket med frånräknande av en mängd förslitna och för skolan ej längre brukbara läseböcker omkring 500 volymer diverse arbeten i religion, historia, geografi, statistik, resebeskrivningar, skönlitteratur, filologi, matematik, naturvetenskap m. m. Av denna samling kunde ungefär 200 volymer räknas till den för utlåning till lärjungarna avsedda delen av biblioteket. — År 1900 har siffran stigit till något mer än 600 volymer, 1910 uppges volymantalet till 1,000, varvid dock även det äldre läro- och läseboks-förrådet inräknats i siffran.³

Vid början av läsåret 1921/22 bestod läroverksbiblioteket av något över 600 verk i 1,775 band, oberäknat läroverkens årsredogörelser och därmed jämförligt tryck. Hela biblioteket betraktas som referensbibliotek; det är uppställt i lärare- och kollegierummet och står alltid öppet till lärarepersonalens förfogande. Lån av andra personer förekomma ej annat än rent undantagsvis.

Boksamlingen är »till allra största delen» katalogiserad. Real-katalogen, som liksom accessionskatalogen är i bokform, uppgjordes vid slutet av år 1915, nominalkatalogen (på lösa kort) och accessionskatalogen äro från 1906.

Alla utgifter för biblioteket bestridas av biblioteks- och materielkassan. Under senaste femårsperiod hava härtill utgått i medeltal 108: 89 kronor årligen.

¹ En historik över skolan finnes intagen i rektor S. A. HALVORSENS inbjudningsskrift med anledning av invigningen av Köpings samskolas nya byggnad d. 28 febr. 1910 (åtföljer skolans årsredogörelse 1909/10). I denna inbjudningsskrift ingå också beskrivning och planritningar över den nya samskolebyggnaden.

² Uppfostringskommitténs handlingar: konsistoriernas skrivelser 1813—1814.

³ Se utgifterna i vederbörande årsredogörelser.

Ett särskilt *lärjungebibliotek* finnes, vilket år 1921 utgjordes av omkring 170 band. Det tillökas huvudsakligen genom gåvor. Bindningen bekostas av biblioteks- och materielkassan och har i allmänhet stigit till 10 à 20 kronor om året. — Biblioteket hålles öppet tvänne halvtimmar i veckan. Antalet boklån har varit omkring eller något över 100 årligen, fördelade på ett 30-tal låntagare.

VÄXJÖ STIFT

VÄXJÖ

Stifts- och läroverksbiblioteket

*Domkyrko-
librarier*

Om biblioteksförhållandena i Växjö under medeltiden finnas nästan inga underrättelser bevarade. Vi veta blott enligt en notis i Gustaf I:s registratur, att de i Växjö franciskanerkloster befintliga böckerna vid klostrets reduktion år 1531 av konungen skänktes till hans fullmäktige vid detta tillfälle, prebendaten vid Växjö domkyrka Gudmund Speyl.¹ Att också domkyrkan under medeltiden ägt ett librarium, om vars omfång vi dock sväva i fullständig okunighet, torde få anses för visst och bestyrkes även av de libri cate-nati, som finnas upptagna i gymnasiets äldsta bevarade bokför-teckning och vilka till en del med sannolikhet utgöra rester av ett medeltida bokbestånd. Samma kedjeböcker nämner också Col-liander (1757)², när han på tal om domkyrkobibliotekets ålder skriver, att »härom bära äfwen gamla böcker wittne, som för flera år tillbaka befunnos med starka järnlänkar fastslagne i Bibliothequet».

*Gymnasiebi-
blioteket*

Den nämnda förteckningen över Växjö gymnasiebibliotek på-träffas i den äldsta gymnasie-matrikeln³, där under den 23 aug. 1666 finnes införd en bibliotekskatalog, som börjar med en anteck-ning om att domprosten Jonas Zephyrinus, rektorn Nicolaus Her-

¹ Konung Gustaf I:s registratur, Bd VII (1530—31), s. 251: [25 jan. 1531] »Jtem vntte wår nåde herre her Gudmund Speyl alla the böker som ära j Wexiö Closter epter munkomen . . . »

² A. COLLIANDER, Beskrifning om bibliotekerne i Wexiö och på Wisingsö. (*Svenska Mercurius*, årg. 4, del 4, 1759, juni s. 200—05.)

³ Den finnes återgiven i C. O. ARCADIUS, Anteckningar ur Wexiö allmänna läro-verks häfder till år 1724, s. 39—41 (bil. till årsredogörelse för Växjö h. allm. läro-verk 1888—89).

nerus och konsistorienotarien Andreas Herlinus nämnda dag reviderat såväl de böcker, som funnos i gymnasiet, som dem, vilka voro uppställda i konsistoriet och lämnats som gåvor av stiftets präster. De båda boksamlingarna sammanslogos och uppställdes i domkyrkan i »det gamla eller övre konsistoriet», ett rum beläget över det nya domkapitelsrummet i en sidobyggnad i kyrkans sydvästra hörn.¹ Bokförteckningen omfattar ursprungligen 62 nummer, därav många i två eller flera volymer, varjämte den sista posten utgöres av 42 »libri cantus». Härtill ha fogats några under närmast följande år, för det mesta av präster i stiftet skänkta böcker. Innehållet i förteckningen utgöres till största delen av teologiska verk, latinska och grekiska kyrkofäder vid sidan av Luthers och andra reformators skrifter, men även klassiska författare, såsom Cæsar, Cicero, Horatius m. fl., äro representerade. Rätt talrika äro också lexika; såväl latinska, grekiska som hebreiska finnas upptagna. De svenska böckerna äro i avgjord minoritet: »tria lexica episcop. Lincopens.» (= Jonas Petri Gothus, *Dictionarium lat.-suec.-germ.* Link. 1640), en »biblia svecana» i 4°, »geometria Gestriinii» (= M. Gestriinius, *In geometriam Euclidis.* Ups. 1637), några arbeten av Baazius samt slutligen Växjörektorn Michael Wexionius »Gyllenstolpes philos. pars prior». Vid några av numren finnes, såsom ovan nämnts, anteckningen »catenat.»; dessa böcker torde till övervägande del bestå av tryck från slutet av 1400-talet och början av det följande århundradet och, som redan framhållits, utgöra rester av domkyrkans äldsta librarium.

De här förtecknade böckerna ha troligen förvarats i konsistoriet, ty från år 1670 finnes i *Liber Scholae cathedralis Wexionensis*² ett litet inventarium på böcker, omfattande endast sex nummer (nr 6 »*Dictionarium Jonæ Lincopensis næstan odugeligitt medh Länck*»; alltså var det icke blott medeltida böcker, som fastkedjades, utan även för flitigare bruk utsatta skollexika).

¹ Anno 1666 23 aug. recognoscebant atque recensebant Gymnasii Wexionensis libros admodum rev. d. pastor M. Jonas Zephyrinus, reverendus pro tempore rector, M. Nicolaus Hernerus, notarius consistorii, d. Andreas Herlinus, tum illos qui reperiebantur in Gymnasio tum caeteros in Consistorio repositos atque a R:ndis Pastoribus donatos, quos omnes conjunctos in Bibliothecam novam templi transtulerunt, scil. in vetus et superius Consistorium. — Jfr J. ROSENGREN, *Ny Smålands beskrivning* (1914): Växiö stad, s. 630.

² Utg. av L. LARSON i läroverkets årsredogörelser, 1911 ff.

Växjö gymnasium har synbarligen ej hört till de bättre försedda bland gymnasierna i fråga om bokförråd. Det gamla domkapitelsbiblioteket har väl antagligen till större delen förstörts under de fiendeskövlingar och eldsvådor, som Växjö och dess domkyrka varit utsatta för under 1500- och 1600-talen, och av de utländska krigsbytesböckerna ha inga direkt lämnats till den småländska stiftsstadens gymnasium.¹ På ett prästmöte år 1655 hade beslutats, att var och en som finge pastorat skulle giva en bok till konsistorii bibliotek och likaså varje pastors sterbhus², men bibliotekets tillväxt synes endast ha gått långsamt, och gång efter annan klagas det i konsistoriets protokoll under 1700-talets första decennier över boksamlingens slätta tillstånd. Konsistoriet utfärdade upprop att skänka böcker till biblioteket, och sedan 1724 års skolordning börjat tillämpas, ålade det bibliotekarien att ha noggrann uppsikt över att de däri ingående bestämmelserna till bibliotekets förmån efterlevdes. För egen del följde konsistoriet med intresse bibliotekets nyförvärv och har t. o. m. i ett och annat fall, då det ansett den bok, som överlämnats av ett prästerligt sterbhus, ej vara »så god som man vid sådant tillfälle borde lämna», låtit utgå anmaning till vederbörande att insända »en bok till, bättre och ansenligare».³

I den åskeld, som den 29 maj 1740 härjade en stor del av domkyrkan, förstördes också biblioteket. Endast 16 böcker uppgivas ha blivit räddade.⁴ Det var alltså att börja på nytt från första begynnelsen. År 1751 — efter 11 år — hade bokbeståndet ej vuxit till mer än bortåt 190 arbeten⁵ och under hela 1750-talet ökades

¹ Vid en av Växjö domkapitel 1651 företagen undersökning om de skador, som vållades domkyrkan vid det danska överfallet i jan. 1612, upplyste rektor Hermannus, som 1612 kan beräknas ha varit en 20 års yngling, att då »de danska afreste vore, voro så många gamle breff och annat papper uthi choren utströdde, att the stodo honom upp till knäen, vore fördenskill alle gamle acta ock omkomne». J. ROSENGREN, a. a., s. 627.

² Redogörelse för Växjö h. allm. läroverk 1913/1914, s. 54.

³ Växjö konsistoriums protokoll ^{28/9} 1717, ^{28/9} 1724, ^{21/9} 1726 m. fl. Rektor C. O. Arcadius har välvilligt ställt sina excerpter ur Växjö konsistoriums arkiv till bibliotekssakkunnigas förfogande.

⁴ COLLIANDER, a. a. — Den nuvarande bibliotekarien O. FRIDLUND har endast återfunnit tre å fyra böcker, som kunna konstateras hava tillhört bokbeståndet före branden (Växjö stifts- och gymnasiebibliotek. Särtr. ur Hylltén-Cavalliusföreningens årsskrift, 1922, s. 9).

⁵ »Catalogus bibliothecae regii gymnasii Wexionensis» (RA »Bibliographica, Bib-

det endast med ett trettioal. 1761 erhöi det emellertid en anseilig donation: domprosten *Sven Bälters* (d. 1760) boksamling, enligt den tryckta katalogen¹ utgörande 656 nr, och några år senare, 1770, en ny ganska stor donation: domprosten *J. Tillanders* (d. 1769) bibliotek, enligt handskriften katalog 488 nr.²

Bland andra donationer, som Växjö gymnasiebibliotek erhöi under 1700-talet, kunna förtjäna att nämnas landshövding *Salomon von Otters* på Bergkvara (1766 o. 1776), hovrättsrådet *Casten von Otters* (1795) och presidenten *Arvid Posses* (1795: bl. a. en samling handskrifter efter generalmajor Carl von Otter och riddarhussekreteraren Sal. v. Otter). Vidare hade biskop *O. Osander* (1749, d. 1787) tillfört biblioteket 200 pämbrev samt dessutom skänkt detsamma sin isländska boksamling och flera böcker ur seculo typographico.

Till de äldre förvärven till gymnasiebiblioteket, dock obekant när och på vad sätt det skett, hör också en samling handskrifter, som tillhört Haquin Spegel.³

Efter 1740 års brand förvarades biblioteket en tid i ett privat hus. Förslag framställdes om att inreda vinden i gymnasiehuset (den nuvarande biblioteksbyggnaden) till bibliotek, då det därtills använda rummet i domkyrkan vore för litet och låge för obekvämt till. Emellertid blev slutet, att biblioteket 1757 flyttades tillbaka till sin gamla förvaringsplats, sedan denna undergått en nödtorftig reparation.⁴

liothek»). — Kanslikollegiet hade ²⁸/₁₁ 1750 begärt kataloger öfver de böcker och manuskript, som funnos i de offentliga biblioteken jämte årliga meddelanden om tillökningen (Växjö konsist. prot. ¹⁸/₁ 1751). Med anledning härav insändes från Växjö gymnasium nyssnämnda katalog, som innehåller förteckning öfver bokbeståndet 1751, jämte tillväxten 1752. — En jämförelse mellan boktitlarna i 1666 års inventarieförteckning och den 1751 uppgjorda katalogen visar, att av det allra äldsta bokbeståndet antagligen intet fanns räddat (jfr not 4 föreg. sida).

¹ *Catalogus librorum b. m. archipraepositi Wexionensium . . . doctoris Suenonis Baelter, quibus, consensu dulcissimae coniugis, lib. bar. generosissimae d:n Ulricae Altea Grundel, Bibliothecam regii gymnasii Wexionensis, ex singulari liberalitate, locupletavit. U. o. o. å. [1761]. 4°. 40 s.*

² Domprosten Tillanders änka satte som villkor för överlämnandet av sin mans bibliotek, att hon skulle erhålla dubbla nådår (Växjö konsist. prot. ¹⁸/₈ 1770).

³ Se om dessa och det öfriga handskriftsbeståndet i Växjö Förteckning på en del manuskript, som förvaras på Kongl. gymnasii bibliothecet i Wexjö (i *Handlingar rör. Skand. hist.*, del 8, 1820, bih., s. 59—75).

⁴ Konsist. prot. ¹²/₉ 1744, ²⁰/₈ 1750 och ²⁸/₁₁ 1757.

Olof Wall-
quist

Den egentliga grundläggaren av det nuvarande gymnasiebiblioteket blev *Olof Wallquist*, som under åren 1787—1800 var biskop i Växjö stift. I hans arbete för den andliga odlingens höjande inom stiftet intog omvårdnaden om stifts- och gymnasiebiblioteket en ganska central plats. I ord, som ännu i dag kunna förtjäna att anföras som efterföljansvärda, har han karakteriserat det dubbla målet för detta bibliotek. »I förstone fordrar angelägenheten att anskaffa vad närmast tjänar för herrar docentes vid läroverken. Därefter, och inom kort, skall kunna hitförskrivas vad för läsare av alla stånd kan vara angenämt i historien, vitterheten och de vackra vetenskaperna. Ändamålet med biblioteket är icke att läsa in ett liggande vishetsförråd, utan att hålla det öppet för alla vänner till vetenskapen, lärdom, klokhets och snille». Och vid ett annat tillfälle talar han om »huru genom biblioteket nya nöjen, men oskyldiga och höga, infinna sig» och framhåller dess stora betydelse »för allmänna undervisningen, för umgänget, för själva ensligheten, till och med för näringarne i orten».¹

Bland Wallquists första åtgärder var att för 75 rdr bco inköpa 112 tomer av Allgemeine deutsche Bibliothek, som han framhåller som ett »corpus universae literaturae recentioris». För att kunna följa med den nyare vetenskapliga litteraturen lät han dessutom biblioteket prenumerera på Göttingische gelehrte Anzeigen. Själv skänkte han dit flera dyrbara gåvor, bl. a. överlämnade han kammarskrivaren i krigskollegium Sigfrid L. Gahm Pehrssons (d. 1794) s. k. Archivum Smolandicum, innehållande tolv kvartvolym avskrifter av handlingar rörande Smålands historia. Men framförallt lyckades han att tack vare sina vidsträckta förbindelser skaffa biblioteket talrika donationer i böcker och penningar. På prästmötet i Växjö 1793, i vilket handlingar ingår en ganska utförlig redogörelse för gymnasiebiblioteket, förmådde Wallquist prästerskapet att åtaga sig att i stället för den bok, som dittills brukat lämnas av de prästerliga sterbhusen, vid tillträdande av en ny plats erlægga ett efter löneförmånerna avpassat kontant belopp. De, som redan innehade ordinarie platser, övertalades på prästmötet att betala en mindre retroaktiv avgift. I ett brev till Gjørwell den 29 jan. 1795 säger han, att han genom dessa avgifter erhåller c:a 40 riksdaler

¹ Växjö stifts tidningar, 1795, nr 23 o. 30.

ärligen till bokinköp. »Frivilliga gåvor», fortsätter han, »har jag ock fått i kontant, som gå til samma ändamål. Men min plan har måst huvudsakligen ställas på tiggeri af böcker in natura, och jag berättar med förnøjelse, att den lyckats förträffligt väl. Sedan julen har jag sålunda colligerat 600 volymer och bland dem åtskilliga af mycket värde».

I Växjö stifts tidningar lät Wallquist tid efter annan offentliggöra förteckningar på gåvor till biblioteket. Dessa blevo dock till slut så många, att man måste nöja sig med att ange volymantalet och de märkligaste arbetena. Till omnämmandet av nyförvärven fogas ibland notiser angående arbetenas innehåll och värde. Med anledning av att biblioteket år 1796 inköpt Bechs Auszug aus den critischen Schriften des Herrn Profess. Kant, lämnas en kort översikt över i Sverige utgivna skrifter för och emot Kant, och snart därefter lyckas Wallquist genom gåva av en Greifswald-professor Anders Hultén förvärva en del av Kants egna skrifter. Wallquist var även angelägen att för biblioteket förvärva alla på Visingsborg tryckta böcker och skrifter.

Genom kungl. brev den ²⁰/₆ 1795 lämnade rikets dåvarande regent, hertig Karl, som under ett besök i Växjö tagit kännedom om biblioteket, tillstånd åt Wallquist att anställa en särskild amanuens, som skulle biträda gymnasieadjunkten vid skötseln av biblioteket. Löneförmånerna bestodo dock endast i rätt att räkna dubbla tjänsteår.

Enligt den vid 1793 års prästmöte lämnade redogörelsen bestod biblioteket då av något över 1,450 nummer. Vid Wallquists död hade antalet stigit till över 6,000. En ny lokal hade genom biskopens försorg inretts i domkyrkotornets nordvästra valv. Över boksamlingen hade han själv utarbetat kataloger och hade egenhändigt registrerat hela det ovan omnämnda Archivum Smolandicum. Biblioteket hölls öppet en gång i veckan och Wallquist vitsordar dess flitiga begagnande.¹ Så skriver han den 2 okt. 1795 till Gjørwell: »För öfrigt kan ock sägas, at et nytt rum är tilredt för biblioteket, at cataloguer äro utarbetade (jag har gjort det sjelf), at

¹ Angående Wallquists verksamhet för biblioteket hänvisas utom till Växjö stifts-tidningar och 1793 års prästmöteshandlingar till P. WIESELGREN, Ny Smålands beskrifning, I, s. 579, J. ROSENGREN, Om Olof Wallquist såsom biskop och eforus, s. 99 ff., OLOF WALLQUIST, Minnen och bref (Stockh. 1878), s. 167 ff.

bibliotheket öppnas hvar onsdag, at utlåningar göras til alla läsare, och at man hoppas det ena med det andra kan medföra kärlek til vetenskaper samt alt godt som de befrämja».

1800-talet

På 1820-talet förbättrades bibliotekets ekonomi ganska avsevärt. På konsistoriets hemställen förordnade Kungl. M:t att under 5 års tid de s. k. kadukmedlen (d. v. s. inkomsterna av ecklesiastika eller lärareysslor, som på grund av befordringstvist eller av annan anledning kommit att stå lediga över den lagliga tillträdestiden) skulle delas lika mellan gymnasie- och skolkassan å den ena sidan, bibliotekskassan å den andra, och efter dessa 5 års förlopp anslogs genom kungl. brev den $\frac{4}{6}$ 1827 hela beloppet tillsvidare till biblioteket.¹ De ökade inkomsterna satte sitt märke i inköpssummornas stegring. Under åren 1800—1817 inköptes böcker för något över 357 rdr bco, 1817—1827 för 775 rdr och 1828—1836 för 2,156. — 1828 utfärdades på nytt en påminnelse om skyldigheten för ecklesiastika sterbhus att avlämna böcker till gymnasiebiblioteket.

Visingsöbiblioteket

På förslag av biskop E. Tegnér beslöt 1836 års prästmöte, att det forna Visingsö-gymnasiets bibliotek, som sedan läroverket upplösts, år 1833 överflyttades till Jönköping², men vilket var obrukbart för stadens skola, skulle förenas med stifts- och gymnasiebiblioteket i Växjö. Hela Visingsö-samlingen, som vid denna tid bestod av 765 band, kom dock ej att överflyttas till Växjö. Prästmötets beslut skulle underställas Kungl. M:t, som den 16 febr. 1838 i överensstämmelse med ett från riksmarskalken, greve Magnus Brahe inhämtat yttrande bestämde, att alla böcker på svenska språket, i vad ämne som hälst, böcker på främmande språk angående Sveriges, Norges och Danmarks historia, geografi, lagar och språk, användbara upplagor av latinska och grekiska författare, som lästes vid elementarläroverken, jämte dithörande lexika och läseböcker, samt slutligen alla skrifter rörande Braheätten, skulle brytas ut ur samlingen och behållas kvar i Jönköpings skolas bibliotek. Det som kom till Växjö utgjorde dock det övervägande antalet, nära 700 band.³

¹ Prästmöteshandlingar 1817 och 1836.

² L. L. NYQVIST, Till minnet af Per Brahe d. y., s. 32. (Bil. t. årsredogörelse för Jönköpings h. allm. läroverk 1880/81.)

³ S. SCHARTAU, Ett bidrag till det s. k. Visingsö-bibliotekets historia, s. 6. (Bil. till årsredogörelse för Jönköpings h. allm. läroverk, 1918/19.) — Jfr rec. av I. COLLIJN i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, årg. 6 (1919), s. 261—263.

Med lejonparten av Visingsöbiblioteket har Växjö stiftsbibliotek erhållit sitt dyrbaraste bestånd av äldre tryckta böcker, däribland många sällsynta verk. Av i biblioteket antecknade sex inkunabler hava två tillhört Visingsöbiblioteket, nämligen Augustinus, *De civitate dei* (Venedig: Nicolaus Jenson, 1475; Hain *2051) och Bartholomæus Anglicus, *De proprietatibus rerum* (Strassburg 1485; Hain *2506).¹ Den förstnämnda är även på grund av sin svenska medeltidsproveniens av intresse: den har nämligen tillhört biskop Konrad Rogge i Strängnäs, vars för hand målade vapen finnes på den vackert illuminerade första textsidan. Flera av de från Visingsö härstammande böckerna äro dessutom av intresse för svensk bibliotekshistoria därigenom, att de leda sitt ursprung från 1600-talets krigsbyten.

Biblioteket hade grundats i samband med den Braheska skolan på Visingsö den 1 maj år 1636 av greve Per Brahe d. y., som då skänkte skolan ett mindre antal böcker. Genom senare åren 1660 och 1661 gjorda dontioner ökade han biblioteket med över 200 band. Härtill kommo sedan gåvor av andra personer, främst greve Pers syster Margareta Brahe, i sitt tredje gifte förenad med lantgreven Fredrik av Hessen-Homburg (omkring 100 band), riksrådet Edmund Gripenhielm (190 band) m. fl. I de i Växjö förvarade Visingsöböckerna finnas många intressanta proveniensanteckningar av medlemmar av ätten Brahe, däribland riksrådet Abraham Brahe (d. 1630), Per Brahes och Margaretas fader. Två böcker hava tillhört den siste Sturen, Svante Sture på Hörningsholm (d. 1616). Största delen av de från de litterära krigsbytena härstammande böckerna, särskilt de ur Olmütz-, Nikolsburg- och Pragbiblioteken, torde ha tillförts Visingsöbiblioteket med den Gripenhjemska donationen. Som inspektor för Kungl. biblioteket avlönades Gripenhjelm med dupletter ur biblioteket. Efter hans död inköptes hans boksamling av Karl XI och donerades år 1684 till Lunds universitetsbibliotek, som på denna väg erhöll sitt huvudsakliga bestånd av böcker från krigsbytenas dagar. Och samma torde förhållandet även ha varit med Visingsöbiblioteket, om än Per Brahe eller någon annan medlem av ätten under personligt deltagande i krigshändelserna kan tänkas hava erhållit del av de erövrade biblioteken.

¹ De övriga äro HAIN *3166 P. IV, *5232, *10309, *10644 (i mer eller mindre defekt tillstånd).

Enligt en år 1688 av rektorn å Visingsö Magnus Eckman uppgjord katalog hade biblioteket då vuxit till omkring 600 band. När sedan skolan på Visingsö genom kungl. beslut den 4 sept. 1811 förenades med trivialskolan i Jönköping, uppgick boksamlingen, som dock först i början av 1830-talet fördes till Jönköping, till omkr. 870 volymer. I sept. 1837 uppgjorde rektor P. Hallenberg en förteckning över biblioteket, medan det ännu förvarades i Jönköping; denna förteckning upptager ett till 765 volymer reducerat antal, omfattande 930 särskilda verk, därav två inkunabler och över 350 1500-talstryck. Vid bibliotekets förflyttning till Växjö behölls omkr. 100 band i Jönköping, vilka efter den Hallenbergska katalogen sammanstälts och förtecknats av Schartau, a. a., s. 11—16. Även bland Visingsöböckerna i Jönköping finnas, såsom Schartau påpekat, minnen från trettioåriga krigets byten, särskilt från *Olmütz* och *Danmark*.

Vid en förberedande undersökning ha i Växjö stiftsbibliotek anträffats böcker från följande erövrade bibliotek: jesuitkollegiets bibliotek i *Braunsberg* (3 stycken, därav 1 med Visingsöbiblioteket)¹; domkapitelsbiblioteket i *Frauenburg* (2, därav 1 som tillhört domherren Thomas Treter)²; dominikanerklostret i *Dirschau* (2 st.)³; cistercienserklostrets bibliotek i *Pelplin*⁴ (1); *Würzburg*, det furstbiskopliga biblioteket (1) och universitetsbiblioteket (1); av *Olmütz*-biblioteken äro flera representerade: domkyrkobiblioteket (2 st., båda med Visingsöbiblioteket), jesuitkollegiets bibliotek (15 st.)⁵,

¹ Basilius Magnus, *Opera*. Basel 1565. Fol. Enligt en anteckning på försättsbladet »Anno 1626 31 Augusti styli veteris. Diesz buch habe ich zu Braunsberg im Jesuwiter Collegio zur beute bekommen», har denna bok icke medföljt hela det här tagna och sedan till Uppsala universitet skänkta biblioteket, utan tillgripits av en enskild person, kanske någon av bröderna Per eller Joachim Brahe, vilka båda deltog i det preussiska fälttåget 1626.

² WALDE, I, s. 97 o. II, s. 192.

³ Petrus Galatinus, *Opus de arcanis catholicae veritatis*, Basel 1550, fol., och Hilarius, *Lucubrationes*, Basel 1570. Fol. Förut är endast en bok med denna proveniens känd, nämligen i Linköpings stiftsbibliotek.

⁴ Denna volym, Aristoteles, *Opera*, Orléans 1605, fol., har efter 1851 kommit till Växjö. Huvudparten av Pelplinbiblioteket kom till Linköpings stiftsbibliotek år 1634 med Axel Banérs donation.

⁵ En av dessa, Franc. Irenicus, *Germaniae exegeteos*, Hagenau 1517, fol., är av särskilt intresse, då den tillhört Daniel Prochellius från Wockenstadt, som här tituleras »custos et canonicus Olomucensis» 1574. Jfr WALDE, I, s. 232 f.

varav 10 med Visingsöbiblioteket) samt Michaelsklostrets bibliotek (1, med Cronanders donation); en volym, som tillhört sedermera biskopen av Olmütz Johann Ernst Plateis von Plattenstein, har troligen tagits i kapucinerklostret i Olmütz, till vilket nämnda biskop skänkte sina böcker¹; jesuitkollegiets bibliotek i *Iglau* (1, med Visingsöbiblioteket)²; det Dietrichstainska biblioteket på *Nicolsburg*³ (8 stycken, därav 6 med Visingsöbiblioteket); det Rosenbergska biblioteket i *Prag* (5 stycken, samtliga med Visingsöbiblioteket) samt prämonstratenserklostret Strahow i *Prag*⁴ (1 volym, även denna med Visingsöbiblioteket); jesuitkollegiernas bibliotek i *Posen* (2 st.) och *Luck* (1 st.); de kungliga biblioteken i *Warschau* (1 band med Sigismund III:s pärmstämpel och en volym, som tillhört Georg Scherhake von Hartenfels och efter denne Karl Ferdinands bibliotek på *Ujasdów*)⁵. Visingsöbiblioteket synes hava varit särskilt rikt på böcker med dansk proveniens; av mera kända danska namn, som anträffas i dessa böcker, kunna här nämnas Stephanus Johannis Stephanius, Anders Sørensen Vedel, Christopher Heidman, Niels Kaas, Jörgen Dybvad far och son, Jakob Ulfeld d. ä. m. fl.⁶

I detta sammanhang kunna några äldre svenska och danska tryck nämnas, vilka giva en föreställning om betydelsen av de samlingar, som finnas i Växjöbiblioteket. Av svenska tryck finnas sålunda Breviarium Arosiense 1513, ett samlingsband med sju av Olavus Petris skrifter, ett stort antal Visingsborgstryck, Ericus Ericis finska katekeser Stockholm 1614 och 1654 samt postilla 1625, m. fl. Bland äldre danska tryck kunna nämnas Fr. Vormordsen, Haandbog om

¹ WALDE, I, s. 237.

² Michael Neander, Sanctae linguae hebraeae erotemata. Basel 1567. 8°. Provenienseanteckningen lyder: «Coll. Societatis Jesv Iglauiae catalogo inser. Tit. Human. A° 1633». Från jesuitkollegiet i Iglau i Mähren, vilken stad hölls besatt av svenskarna 1646—59, är förut ingen bok känd bland de svenska krigsbytena.

³ Did. Stella, Enarrationes in Lucam, T. 1, Antv. 1612, fol., är bunden i vitt skinnband med det Dietrichstainska pärmexlibriset i guld samt har proveniensen «Petrus Brahe comes in Wisingsborg». Denna volym har alltså icke kommit med den Gripenhielmska donationen. Andra Nikolsburgböcker i Växjö hava tillhört Andreas Dudith och Giacomo Malipiero.

⁴ Regulae iuristarum tam civilis quam canonicum . . . Frankf. 1570, fol., med den förut bland svenska krigsbytesböcker icke belagda provenienseanteckningen: «Catal. inscriptus Liber Monasterij Strahouiensis Pragae». (Jfr WALDE, I, s. 324.)

⁵ WALDE, II, s. 39 ff.

⁶ Se vidare WALDE, II, s. 438, not 1.

den evangeliske Messe, Malmö 1539, Chr. Pedersen, Laegebog, Malmö 1533, Den danske Psalmebog 1569, Velleius, Historia ecclesiastica, Köpenhamn 1579 (i band med Fredrik II:s och drottning Sophies vapen), m. fl.

Donationer

Under 1800-talet ha till biblioteket överlämnats flera synnerligen värdefulla boksamlingar, bland vilka må nämnas donationerna av domprosten *Sam. Cronander* (1802: 1500 bd), stadsphysicus i Gävle assessor *A. L. Santheson* (d. 1810), överstelöjtnant *Queckfeldt* (1822: 873 vol., »den Gyllenbåt-Queckfeldtska donationen»), fornforskaren, kanslirådet *Johan Gust. Liljegren* (1837/38: 1050 nr), orientalisten, professor *C. M. Agrell* (1847: en del handskrifter, antecknade i Svenskt biografiskt lexikon), friherre *Jakob Adlerbeth* (1848: 1773 bd, utom ströskrifter, kartor och planscher; här ingår även en del av fadern Gudmund Jöran Adlerbeths böcker), prosten *J. J. Lagergren* och hans son komminister *J. E. Lagergren* (vid olika tillfällen: handskrifter och tryck, bl. a. register över Växjö domkapitels cirkulär och biskopsbrev, synodalakter och stiftstidningar), domkyrkosysslo mannen *J. Forsander* (1866: 4,320 arbeten, utom flera tusen disputationer, tal och program, samt bortåt 30 band handskrifter, däribland samlingar till Växjö stifts herdaminne samt till Smålands topografi och historia), friherre *C. M. P. Palmquist* (1877/78: en större samling brev och handlingar från 1600-talet och 1700-talet tillhörande det på Toftnäs förvarade Lillienbergska arkivet), musikdirektör *J. Fogelberg* (1885/86: 50 fasciklar och band innehållande musikalier i tryck och handskrift från 1600—1800-talen), prof. *George Stephens* och brukspatron *J. L. F. Stephens* (vid skilda tillfällen: böcker, handskrifter, däribland flera medeltidscodices¹, och musikalier), kompositören *Otto Lindblad* (1889/90: en del originalmanuskript), rektor *H. S. Cederschiöld* (1899/1900: 1,450 band och 850 småskrifter, däribland flera handskrivna poem av Göran Gabriel Ingelman).

Under 1900-talet erhöll biblioteket vid två olika tillfällen bokdonationer av lasarettsläkaren *C. Wennberg*, vilka tillsammans utgjorde över 5,000 band och småskrifter (1905/06 och 1910/11).²

¹ Dessa codices utgöras av sex samlingsband (sign. 398—403) innehållande skilda teologiska skrifter från 1400-talet i originalband; två äro skrivna i Erfurt och härstamma från karthusienserklostret i denna stad; enligt anteckning av Stephens skall en tredje hava tillhört Oliva kloster.

² Angående här uppräknade donationer se Växjö stiftstidningar och läroverkets årsredogörelser.

Vid den överflyttning av biblioteket till dess nuvarande plats i gamla gymnasiehuset, som 1864 ägde rum (se nedan), räknade biblioteket, förutom disputationer och broschyrer, 16,000 band. År 1900 hade samlingarna vuxit till 38,000 volymer tryckta böcker, lika många broschyrer och småskrifter samt 600 band handskrifter, år 1900 voro motsvarande siffror 42,000 och 700.

Enligt bibliotekariens berättelse i läroverkets årsredogörelse 1921/22 uppgick bokbeståndet då till 100,945 nummer (varav ungefär hälften broschyrer och småskrifter), fördelade på 2,220 hyllmeter, vartill komma omkr. 175 meter dupletter. Handskriftssamlingen utgör 700 volymer, av musikalier finnas 125 nummer. Boksamlingen är i sin helhet förtecknad i en på lösa blad utskrivnen nominalkatalog, och en realkatalog på kort är under utskrivning. Under läsåret ha 1,265 boklån förmedlats åt 221 låntagare.

Som i den föregående historiken redan blivit omnämnt, uppställdes det efter branden år 1740 nybildade biblioteket i ett i sidobyggnaden i domkyrkans sydvästra hörn beläget rum, som låg ovanför den nya domkapitelssalen. Under biskop Wallquist inreddes ny lokal åt biblioteket i domkyrkotornets nordvästra valv. År 1844 upptog biblioteket hela tornbredden, och på grund av nytillkomna donationer måste man vara betänkt på att skaffa de växande boksamlingarna nytt utrymme. Ett sådant erbjöds i det gamla gymnasiets nedre våning, som stod oanvänd, sedan det nya skolhuset år 1830 tagits i bruk. År 1851 beslöt därför domkapitlet att överflytta hela biblioteket till det norr om domkyrkan belägna gamla gymnasiehuset, där biblioteket allt sedan 1864, då även övre våningen inreddes till bibliotekssalar, förvarats. Den undre användes en tid till ritsal, samtidigt som här ett mottagningsrum med eldstad inreddes för biblioteket.

Lokalförhållanden.

Det har naturligtvis i främsta rummet varit angeläget för läroverkets representanter att genom förbättrande av de tillgängliga lokalerna underlätta begagnandet av en så rikhaltig och värdefull boksamling. Men samtidigt har behovet av en tillfredsställande lösning av biblioteksförhållandena i allmänhet i Växjö gjort sig gällande, särskilt sedan Hantverksföreningen i staden icke längre kunde upplåta lokal åt den på privat väg med av staden beviljat hyresanslag startade läsestugan, vars huvudsakligen av skönlitteratur bestående boksamling uppgår till ett par tusen band. Krafter

ha därför inom samhället varit i gång för att i den gamla gymnasie- och biblioteksbyggnaden skapa ändamålsenliga lokaler för en läsestuga samtidigt som övriga krav på ett modernt, för allmänheten dagligen tillgängligt bibliotek skulle kunna tillgodoses. Biblioteks-sakkunnigas arbete med lösandet av biblioteksfrågan i Växjö har därför underlättats genom det intresse, som från staden själv visats densamma, och har därigenom i mångt och mycket endast varit av rådgivande art.

Redan år 1917 hade läroverkets rektor gjort framställning till läroverksöverstyrelsen om vissa förändringar rörande biblioteksbyggnaden för att densamma bättre skulle kunna motsvara nutida fordringar. Då läroverksöverstyrelsen ställde sig välvillig mot planen, utarbetades ett fullständigt förslag till omändring av bibliotekshuset, som jämte av arkitekten P. Boberg uppgjorda ritningar den 14 maj 1918 avläts till Överstyrelsen. Sedan detta förslag den 17 febr. 1919 remitterats till biblioteks-sakkunniga och dessa på ort och ställe våren 1919 gjort sina iakttagelser, blev detsamma i skrivelse den 16 juni 1920 till Skolöverstyrelsen i huvudsak tillstyrkt.

Vid senare remiss till Byggnadsstyrelsen gjordes emellertid från kulturhistorisk och byggnadsteknisk synpunkt vissa invändningar mot förslaget, varför en omarbetning därav efter besök på platsen verkställdes av arkitekten hos byggnadsstyrelsen K. Nordenskjöld; sedan även detta förslag varit underställt läroverkskollegiets och skolöverstyrelsens yttrande, fastställdes det med vissa ändringar av byggnadsstyrelsen den 27 april 1921 och överlämnades den 28 maj samma år av skolöverstyrelsen till rektorsämbetet i Växjö för fogande av anstalt om byggnadsföretagets verkställighet.

Ännu återstod emellertid den ekonomiska frågan. För vinnande av de erforderliga medlen, vilka beräknades uppgå till ett belopp av 42,160 kr., ingick nu läroverkskollegiet genom rektor till domkapitlet med hemställan att få förfoga över nämnda belopp ur stiftets byggnadskassa. Framställningen, som tillstyrktes av domkapitlet — dock med reservationer av biskop Lindberg och domprosten Ekedahl — blev sedan av Kungl. Maj:t bifallen den 1 sept. 1922.

Under tiden hade även stadens myndigheter visat sitt intresse för en gynsam lösning av Växjö biblioteksfråga. På förslag av läroverksadjunkten Thelin beslöto nämligen stadsfullmäktige i december 1920

1:o) att under förutsättning av att vederbörande myndigheter därtill lämnade sitt samtycke låta vidtaga sådana ändringar i gymnasiebibliotekets läsesal och bibliotekarierum, som för inredning därstädes av en läsestuga kunde finnas vara absolut erforderliga och icke kunde verka föregripande på ett framtida, mera omfattande restaureringsarbete;

2:o) att för sådant ändamål anslå ett belopp av högst 10,000 kronor att utgå ur tillgängliga medel ur L. J. Brandts donationsfond;

3:o) att för inköp av erforderliga möbler och inventarier anslå ett belopp av 8,000 kronor att likaledes utgå ur tillgängliga räntemedel från i punkt 2:o) omförmälda fond; samt

4:o) att för bestridande av kostnaderna för arvode åt en vid biblioteket anställd amanuens samt för uppvärmning och belysning av bibliotekariens rum och nya läsestugan anslå ett till 5,200 kronor förslagsvis beräknat belopp att utgå av under nästkommande år inflytande nöjesskattemedel.

Med detta beslut var ett viktigt steg taget för biblioteksfrågans lösning. Vid årsskiftet 1920/21 kunde den gamla läsestugans alla böcker och inventarier föras ned till biblioteket, där de mottogs såsom deposition av staden. Med de nödiga reparationerna och ändringarna för läsesalens iståndsättande måste visserligen anstå, till dess att byggnadsplanen vunnit vederbörligt godkännande, men sedan detta erhållits, grep man sig genast an med verkställigheten, och den 29 sept. 1921 kunde den nya läsesalen öppnas för allmänheten.

Sedan Kungl. Maj:t som ovan nämnts den 1 sept. 1922 tillstyrkt, att ett belopp av 42,160 kronor finge ur stiftets byggnadskassa, som den 31 dec. 1921 utgjorde 56,363 kr., användas till biblioteksbyggnadens omdaning, påbörjades de härför behövlige arbetena efter ritningar av arkitekt Boberg i november månad år 1922. Arbetet kan emellertid endast successivt utföras, alldenstund stora bokflyttningar måste vidtagas i den mån arbetet skrider framåt. Ett led i ombyggnadsplanerna är vindsvåningens inredning till bokmagasin, varefter boksamlingens definitiva uppställning blir möjliggjord.

Staden har under år 1922 bidragit till bibliotekets driftkostnader med 3,000 kronor, varav 1,500 kronor utgöra arvode åt en assistent för två timmars daglig vaktgöring i läsesalen samt biträde åt bib-

liotekarien. Vaktmästaren uppbär för rengöring, eldning och städning av detta belopp 600 kronor, varjämte han av läroverkets medel erhåller 100 kronor. Till bränsle och belysning tages c:a 600 kronor av stadens anslag samt 300 kronor till inköp och bindning av böcker av mera praktisk art, vilka egentligen icke höra till ett läroverksbibliotek. Detta senare belopp har av stadsfullmäktige för år 1923 höjts till 600 kronor. För år 1923 är stadens bidrag ännu icke fastställt, men antagligen kommer assistentens avlöning att höjas till 1,800 kronor på villkor, att läsesalen hålles öppen ytterligare en timme per dag eller mellan kl. 6 och 9 e. m.

Fonder

Genom inkomster av olika slag, för det mesta i ganska små poster, har så småningom en bibliotekskassa bildats. I räkenskaperna över Växjö »biblioteks medel» från 1791 t. o. m. 1857 bokföras sålunda bland inkomsterna: »sterbhusmedel», »för skedde befordringar i stiftet», »för introduktion i nedre skolan», »translationsmedel» (vid flyttning från »nedre skolan»), »avgifter för i gamla skolrummet hållna bokauktioner», »duplettauktioner». För bibliotekets räkning försålde prästmöteshandlingarna 1793, Strelings latinska grammatika, Sjögrens lexikon, testimonieformulär m. m. Av särskild betydelse hava, som ovan nämnts, varit »kadukmedlen». 1823 utgjorde bibliotekets andel av dessa 100, 1828 över 500 och 1844 över 1,000 rdr banko. Bibliotekskassan, som år 1907 utgjorde 28,151 kr. 65 öre, sammanfördes detta år av läroverkets dåvarande rektor med läroverkets materielkassa. På läroverkskollegiets anhöllan medgav emellertid Kungl. Maj:t den 7 mars 1913, att de båda kassorna finge skiljas åt och att bibliotekskassan skulle för framtiden bokföras som en särskild fond uteslutande för bibliotekets behov. Den 1 jan. år 1922 uppgick den till 28,092 kr. 52 öre.

Lärjungebiblioteket

H. T. 1889 bildades genom inköp för läroverkets medel ett bibliotek av förströrelselitteratur till bruk för lärjungarna. De första åren upptogs en mindre avgift av de lånande. Denna är emellertid sedan flera år borttagen. Lärjungebiblioteket, som förvaras på läroverket, omfattade 1920 1,881 volymer samtliga inbundna och upptagande 46 hyllmeter. Böckerna äro indelade i nio grupper efter olika kategorier och stadier. För varje grupp finnes en skriven nominalkatalog på kort. Antalet låntagare har utgjort i medeltal 130 pr år och antalet utlånade volymer 741.

JÖNKÖPING

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Jönköpings skolas ursprung är höljt i dunkel, men åtskilliga omständigheter tyda på, att en stadsskola funnits i Jönköping redan under senare hälften av 1400-talet. Först under Gustav Vasas och Erik XIV:s regeringar synes skolan ha tagit något uppsving och en tid varit besökt av omkring 200 djäknar. Vid eldsvådorna 1567 och 1612 nedbrann även skolhuset, varigenom avbrott i skolans verksamhet vållades. Genom 1649 års skolordning blev Jönköpings skola en högre trivialskola.¹ Om denna skolas äldsta bokbestånd känner man intet. I den i Jönköpings läroverksbibliotek nu bevarade »Liber scholæ Junecopensis», utplagd år 1666 av rektor Petrus Nybelius, finnes ett inventarium från rektorsombytet den 30 april 1673, i vilket skolans rätt så torftiga boksamling förtecknas.² Den bestod av »Lexicon Lincopense (inköpt 1672); Svensk bibel in octavo; Latinsk bibel in quarto; 8 st. diskantböcker skrifna; Noch 5 st. diskantböcker tryckta. Än 1 diskantbok skrifven, med röd perm. En gammal skrifven sångbok». År 1693 uppbyggdes ett nytt skolhus av sten i Jönköping på föranstaltande av landshövding Erik Dahlberg, som själv uppgjort ritningar till huset. Detta skolhus förstördes i branden 1730, varefter skolan till år 1744 var inhyst i ett rum i rådhuset, tills det gamla skolhuset hunnit återuppbyggas. Det är samma hus, vari nu Jönköpings stadsbibliotek är inhyst.

Om skolbibliotekets utveckling under 1700-talet saknas varje upplysning. Troligen har det varit högst obetydligt att döma av en inventarieförteckning från den 16 dec. 1814, vari blott två tryckta böcker upptagas, en svensk bibel, stor 8°, samt Haeffner, Choralbok, Stockh. 1802.

Den värdefullaste accessionen till Jönköpings läroverksbibliotek utgjorde otvivelaktigt det s. k. Visingsöbiblioteket, ehuru läroverket endast för kort tid fick stanna i besittning av hela denna boksamling. Detta bibliotek hade grundats i samband med den skola, som Per

Skolan

*Visingsö-
biblioteket*

¹ Om Jönköpings skola se R. BJÖRKMAN, Jönköpings historia, I (1917), s. 129 f., 258 ff., 387 f.; 2 (1918), s. 125 f., 278 ff.; 3 (1919), s. 442 ff.

² Ibid. 3, s. 454.

Brahe d. y. upprättat på Visingsö år 1636. Visingsöbiblioteket, vars öden skildrats av S. *Schartau*¹, hade sin egentliga tillväxtperiod under senare hälften av 1600-talet, då det genom gåvor av bl. a. Per Brahe (c:a 200 volymer), hans syster Margareta Brahe, g. m. lantgreven Fredrik av Hessen-Homburg (c:a 100 verk), riksrådet Edmund Figrelus, adlad Gripenhielm, Karl XI:s lärare och från år 1661 inspektör för Kungl. biblioteket (190 band) ökades till att slutligen omfatta omkring 870 volymer. Genom kungl. beslut den 4 sept. 1811 förenades skolan på Visingsö med trivialskolan i Jönköping, varvid även på denna överflyttades de flesta donationer, som voro tilldelade Visingsöskolan. Även biblioteket skulle enligt detta beslut flyttas till Jönköping, men av obekant anledning skedde detta icke förrän i maj år 1833.²

Jönköpings skolbiblioteks storlek beräknades vid mitten av 1830-talet uppgå till i allt 830 band.³ Vid denna tid skedde emellertid en betydlig förminskning i bokbeståndet, då Kungl. Maj:t, såsom utförligare omnämnes i historiken över Växjö stiftsbibliotek, genom skrivelse den 16 febr. 1838 på förslag av biskop E. Tegnér bestämde, att större delen av det gamla Visingsöbiblioteket skulle införlivas med stiftsbiblioteket i Växjö. Huvudmannen för Brahe-ätten, riksmarskalken greve Magnus Brahe hade satts i tillfälle att yttra sig om bibliotekets förflyttning och på hans förslag kvarlämnades i Jönköping böcker på svenska av vad ämne som hälst, böcker på främmande språk angående Sveriges, Norges och Danmarks historia, geografi, lagar och språk samt användbara upplagor av grekiska och latinska författare, som lästes vid skolorna, jämte dithörande lexika och läseböcker och slutligen böcker och skrifter angående Brahe-ätten. Vid detta tillfälle uppgjordes en särskild katalog (nu i stiftsbiblioteket i Växjö) över de böcker, som skulle avlämnas till biblioteket i Växjö. Genom lektor Schartaus forskning har nu kunnat fastställas, att det i Jönköpings läroverksbibliotek befintliga beståndet av Visingsö-böcker uppgår till något över 100 band.

¹ Ett bidrag till det s. k. Visingsöbibliotekets historia. (I: Jönk. h. allm. läroverks redogörelse 1918/19.) — Se närmare om detta bibliotek historiken över Växjö stiftsbibliotek.

² L. L. NYQVIST, Till minnet av Per Brahe d. y., s. 32. (I: Jönk. h. allm. lärov. redogörelse 1880/81.)

³ Handlingar hörande till prestmötet i Wexjö 1836 (Wexjö 1837), s. 52.

De finnas förtecknade i Schartaus meranämnda avhandling efter en av rektor P. Hallenberg år 1837, medan biblioteket ännu var kvar i Jönköping, uppgjord katalog.

Bland de i Jönköping nu förvarade Visingsöböckerna finnas några med proveniens från 1600-talets krigsbyten, såsom från jesuitkollegiet och domkyrkobiblioteket i *Olmütz*; särskilt talrika äro böcker med *dansk* proveniens. En del av dessa böcker torde härstamma från den Gripenhielmska donationen, ty såsom inspektor för Kungl. biblioteket hade Gripenhielm i stället för löneförmåner erhållit rätt att för egen del uttaga dupletter. Såsom av de i Lunds universitetsbibliotek nu förvarade delarna av det Gripenhielmska biblioteket framgår, var detta rikt på böcker från de under drottning Kristina och Karl X Gustaf hemförda erövrade biblioteken.

Sedan Jönköpings trivialskola förändrats till ett fullständigt elementarläroverk, vilket i verkligheten skedde redan år 1851, men officiellt först 1858 enligt riksdagsbeslut, började det tillväxa genom enskilda donationer. År 1855 erhöi det sålunda av kontraktsprosten *J. Almquist* i Skärstad en gåva, bestående av omkr. 1,000 volymer, som delvis tillhört dennes far och farfar. Läroverkets dåvarande rektor *S. J. Filén* riktade i sammanhang med sitt omnämmande av denna donation en värtalig anmaning till läroverkets gynnare och vänner att ihågkomma biblioteket, som var »mindre skolans än samhällets gemensamma egendom». Efter rektor Filéns önskan överlämnade också hans änka ett par år senare (1857) hans boksamling — »500 väl valda volymer» — till skolan. Bland övriga donatorer, som ihågkommit läroverksbiblioteket, må nämnas lantmätaren *J. Allvin* (1858/59: ett handskrivet Register på the gåld och sockner som äro belägne uthi Wijsingsborgs Grefveskap anno 1647); kyrkoherden på Visingsö *Pehr Colliander* (1865/66: 900 band), häradshövding *Fr. Witthoff* (1868/69: 200 band), dr *J. M. Almquist* i Skärstad (1874/75: hela hans efterlämnade värdefulla bibliotek); häradshövding *O. Wikmark* (1878/79: 115 arbeten, däribland en jordebok över Brahe-grevskapet och andra manuskript om Braheätten); hovrättsnotarien *J. Palm* (1883: en samling musikalier av äldre och yngre mästare m. m.), landskamrer *G. H. Gasslander* (1885/86: en rikhaltig boksamling i synnerhet av histo-

riskt och skönlitterärt innehåll); presidenten *H. G. v. Gegerfelt* (1886/87).¹

I november 1918 bestod biblioteket av 22,200 volymer upptagande ett hyllutrymme av 590 meter, i maj 1920 beräknades det till 22,600 volymer.

Lokala förhållanden

Läroverksbiblioteket har långa tider varit synnerligen olämpligt förvarat. På 1860-talet var det en tid uppställt i ett materialrum, där »lamporna rengjordes och tändes», och under senare tid, innan den nya läroverksbyggnaden blev färdig, har halva boksamlingen måst av utrymmesskal packas ned och flyttas bort. I det 1913 invigda nya läroverkshuset har man ej kunnat bereda plats åt huvudbiblioteket. Endast åt det »biologiska biblioteket» har beretts utrymme i ett rum invid den biologiska lärosalen. I övrigt förvaras biblioteket i gymnastikbyggnaden, där man upplåtit åt detsamma fyra större rum jämte ett mindre för expeditionen. Utrymmet anses tillräckligt även för en avsevärd utvidgning av samlingarna. Värmeledning och elektriskt ljus ha inletts. Ingen särskild läsesal finnes i samband med biblioteket, men torde komma att inrättas.

Sedan 1859 föres en fullständig accessionskatalog. Dessutom finnas nominalkatalog på lösa blad och realkatalog i bokform, ingendera helt fullständig. Emellertid har särskilt anslag ur Visingsö »Skolegodsfond» å 1,800 kr. beviljats för nykatalogisering av bibliotekets mest anlitade avdelningar (kungl. brev till statskontoret 1 okt. 1919).

Sedan 1871 har ur Visingsöfonden utgått 150 rdr och sedan 1905 250 kr. årligen till läroverkets bibliotekarie, vilken dittills från år 1861 endast åtnjutit 50 rdr pr år i arvode. År 1919 höjdes det ur fonden för det nämnda ändamålet utgående anslaget till 600 kronor, varvid dock det av statsmedel dittills utgående arvodet å 50 kr. indragits.

År 1895 beviljade Kungl. Maj:t, att av samma fonds årliga avkastning finge tills vidare för tillökning och underhåll av det redan befintliga läroverksbiblioteket samt för bildande, tillökning och underhåll av ett lärjungebibliotek (se därom nedan) användas ett belopp av 800 kronor årligen. År 1919 höjdes detta belopp till 2,000 kronor.

¹ Läroverkets årsredogörelser.

Bibliotekets utgifter (utom till arvode åt bibliotekarien) har under åren 1913—17 utgjort i medeltal 975 kr. för år, lägst 662 (1915) och högst 1,407 (1917). År 1921 voro utgifterna 3,000 kr.

Läroverksbiblioteket hålles öppet två gånger i veckan. Antalet låntagare har utgjort något under 100, av vilka ungefär hälften varit lärjungar i gymnasiet, och antalet utlånade band c:a 1,300 för år, därav c:a 100 från andra bibliotek.

Redan ganska tidigt — under läsåret 1868/69 — utskildes ur biblioteket en särskild samling av böcker, avsedda för utlåning till ungdom. Rektor framhåller vikten av att man genom inköp av lättare historisk och geografisk läsning sökte »ur ungdomens håg och händer uttränga den fördärvliga romanlitteraturens alster, som onaturligt spännen inbillningskraften, medan tanken saknar behövlig näring». Då läroverkskollegiet 1895 ansökte om anslag för biblioteksändamål ur Visingsöfonden, skedde det under framhållande, att detta anslag också borde användas till »bildande, tillökning och underhåll av ett så kallat lärjungebibliotek, omfattande för den vid läroverket studerande ungdomen lämpad lektyr, liggande utom de i läroplanen föreskrivna lärokurserna». Som ovan nämnts, bestämde också Kungl. Maj:t, att det med anledning av kollegiets ansökan beviljade anslaget skulle användas även för lärjungebiblioteket.

*Lärjunge-
biblioteket*

Lärjungebiblioteket, som i november 1918 innehöll 1,040 volymer, upptagande 27 hyllmeter, förvaras i ett rum på bottenvåningen i läroverksbyggnaden, som har ett lämpligt läge för att apteras till läsrum. Det är försett med värmeledning och elektriskt ljus.

År 1910 ordnades och numrerades biblioteket, och en katalog över dess bokbestånd trycktes. Vid bokurvalet följer man helt naturligt ej de stränga och exklusiva principer, som voro de ledande vid grundandet av det första lärjungebiblioteket vid läroverket.

Utgifterna för lärjungebiblioteket ha 1913—17 utgjort i medeltal c:a 130 kr. för år.

Biblioteket som huvudsakligen frekventeras av lärjungar i real-skolan och ring I (de äldre lärjungarna besöka det egentliga läroverksbiblioteket) har hållits öppet tre gånger i veckan. Antalet besök utgjorde 1917/18 150, och antalet utlånade band c:a 2,750 för år under läsåren 1913—18. År 1920 utlånades 3,100 volymer till 160 låntagare.

Stadsbiblioteket

Som en första begynnelse till Jönköpings stadsbibliotek kan det bibliotek anses vara, som år 1900 grundades av Jönköpings arbetares biblioteksörening. Det ägde bestånd till 1916, då dess till något mer än 2,000 volymer uppgående boksamling överlämnades till det samma år grundade stadsbiblioteket i Jönköping. Att detta bibliotek kom till stånd berodde i första hand på en storartad donation av statsgeologen *Axel Fredrik Lindström*. Denne, som avled i Stockholm den 23 juni 1911, hade som gåva överlämnat »till endera av städerna Jönköping, Örebro och Vänersborg i här nämnd ordning i och för bildande av ett stadsbibliotek» sin värdefulla boksamling på bortåt 40,000 nummer (13,000 band över 100 sidor, 12,000 under 100 sidor, resten dissertationer). Härav skulle dock Kungl. biblioteket ha rätt att komplettera sina samlingar, vilket det ävenledes gjort. I febr. 1912 beslöto Jönköpings stadsfullmäktige att med tacksamhet mottaga gåvan, och sedan lokalfrågan ordnats på så sätt, att till biblioteket överlätits nedre våningen (5 rum) i äldsta läroverkshuset, Ö. Storgatan 43, öppnades stadsbiblioteket den 1 sept. 1916.¹ Bibliotekets första ordnande skedde under ledning av f. riksbibliotekarien E. W. Dahlgren. I anslag av staden har biblioteket för vart och ett av åren 1917—1921 åtnjutit respektive 6,210, 7,960, 10,160, 14,430 och 14,900 kronor, vartill kommit årligt anslag av statsverket på 400 kr. i form av böcker. Dessutom anslogo stadsfullmäktige i december 1918 2,000 kr. till inköp av en boksamling på 1,118 volymer, som tillhört avlidne redaktören *Rudolf Björkman*. Samlingen är särskilt värdefull därför, att den till största delen omfattar böcker, som röra Småland eller äro författade av smålänningar.

Bland de böcker, som tillhört Lindström, äro många tryckta på 1500- och 1600-talen, och den övervägande delen av de övriga är facklitteratur från 1800-talet. De inköp, som gjorts, ha därför till största delen varit nyare skönlitteratur och mera populärvetenskaplig litteratur.

Stadsbibliotekets nuvarande storlek, räknat i hyllmeter, utgör

¹ Med anledning av bibliotekets öppnande offentliggjorde lektor S. SCHARTAU kortfattade historiker i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-våsen*, 1916, s. 344—46, och i *Biblioteksbladet*, 1916, s. 167—69.

420 meter. Antalet böcker torde därför i runt tal uppgå till 12,000, oberäknat avhandlingar och broschyrer.

Stadsfullmäktige välja för två år en styrelse på sju personer, och styrelsen i sin tur har tillsatt bibliotekets personal, som utgöres av en bibliotekarie, en expeditris, ett tillfälligt biträde och en vaktmästare. Bibliotekarie har sedan bibliotekets tillkomst varit lektor S. Schartau, som även är medlem av styrelsen. Bibliotekets räkenskaper föras på drätselkontoret.

Biblioteket är under vintermånaderna öppet vardagar 11—1 och 5—9 samt söndagar 6—9 och under sommarmånaderna alla vardagar 5—9 och dessutom onsdagar och lördagar 11—1 samt söndagar 7—9. I läsrummen finns referensbibliotek, där 29 tidskrifter och 24 tidningar äro framlagda.

Bibliotekets frekvens framgår av nedanstående tablå.

	Hemlån		Summa	Besök i läsrummen
	Skönlitteratur	Facklitteratur		
sept.—dec. 1916	9,410	1,209	10,619	6,000
1917	35,544	3,574	39,118	15,706
1918	47,776	4,092	51,868	18,132
1919	43,389	4,033	47,422	17,343
1920	44,728	4,464	49,192	18,884
1921	56,957	5,307	62,264	23,714

Låntagarnas antal var år 1921 1,922 stycken.

Över de av stadsbibliotekets böcker, som kunna hava intresse för en större allmänhet, finnes en av lektor S. Schartau uppgjord katalog, tryckt år 1917, (92 s. 8°), supplement 1919 (31 s. 8°).

Stadsfullmäktige ha för år 1922 fastställt följande stat:

a) Löner, arvoden och dylikt:			
Bibliotekarie			1,200
Expeditriss: lön	1,000		
tjänstgöringspenningar	500		
ålderstillägg	100		1,600
Tillfälligt biträde			150
Vaktmästare			700
Dyrtidstillägg, förslagsvis ¹			980
			<u>4,630</u>

¹ En stor del av dyrtidstillägget kommer att inbesparas, då man utgått från index sista kvartalet 1921.

b) Kostnader av flera slag:

Inköp o. inbindn. av böcker, tidskr., m. m.	6,500 ¹	
Uppvärmning	1,000	
Belysning	300	
Expeditionsmateriel	150	
Brandförsäkringsavgift	125	
Annonser	50	
Telefonavgift	100	
Diverse utgifter	475	8,790
		<hr/> Summa 13,330

KALMAR

Stifts- och läroverksbiblioteket

*Bykyrkans
bibliotek*

Redan under medeltiden har i Kalmar gamla bykyrka, som från år 1430 på grund av den då vid kyrkan upprättade kapitelinstitutionen fick namn och värdighet av domkyrka, funnits en boksamling, som av flera tecken att döma torde ha varit ganska anseelig. I kyrkans norra sidoskepp var nämligen ett särskilt kor inrett i två våningar för biblioteket; koret kallas allmänt i gamla handlingar »liberitzkoren» och trappan mellan våningarna »liberietstrappan».² Den 1 dec. 1451 testamenterar kyrkoherden i Kläckeberga Johannes Vitta, år 1422 prost i Kalmar och från år 1430 vicarius perpetuus vid den hel. Katharinas kapell i Kalmar bykyrka, några handskrifter »ad liberariam ecclesie Kalmarnensis», nämligen »compendium theologicum, extractum Hugotonis et postillam Conradi» samtidigt som han ihågkom Kläckeberga kyrka med »partem missalis» och några kolleger med andra böcker.³

Aldsta inventarier

De äldsta kända inventarierna över »kyrkones böcker och lyberi» härstamma från 1600-talets första år och finnas i kyrkoräkenskaper för Kalmar domkyrka för åren 1602—06.⁴ I 1602 års räk-

¹ Samma belopp som 1921.

² G. V. SYLVANDER, Kalmar slotts och stads historia, Afd. 2: 3 (Kalmar 1865), s. 280—87.

³ Avskr. RA i Peringskölds Testamenten(E 23—28).

⁴ Kammararkivet, Kalmar domkyrkas räkenskaper 1602—06. — Inventariet 1604 avtr. hos SYLVANDER, a. d., s. 281—84.

skaper rörande »Opbörden wiid Calmar Stadzkyrkio och Bygning» förtecknas sålunda följande böcker: »Tomus Quintus operum Johan Brentij, Historischer Bericht von Abendmahl, Tierbuch Georgij Schallern, Konst Bok på Architectur», år 1603 tillkommer »Postilla Nicolai Hemingi dansk in folio». Ett utförligare inventarium finnes i 1604 års räkenskaper, då 68 verk i 102 volymer förtecknas. Samma inventarium finnes i flera avskrifter detta och de följande åren i nämnda räkenskaper. En granskning av 1604 års inventarium visar, att detsamma innehåller icke så obetydliga rester av domkyrkans medeltida »liberi». Följande poster utgöras otvivelaktigt av latinska medeltidscodices: »Biblia latina S. Hyieronymi in membrana scripta in folio», »Liber cantus in membrana 8°», »Breviarium in Membrana 4°», »Gammelt Kyrke- Memorials- och Skult-Register», möjligen också »Psalterium Davidis Latinum notulis in folio» och »Psalterium Davidis Latinum vetus in folio». Ett tjugotal inkunabler förtecknas också, såsom »Moralia B. Gregorii», »Sermones Meffret», »Liber Decretalium Epistolarum», »Liber Decretorum Bartholomei Brichsiensis», »Caus longi Bernhardi super decretales», »Stellarium Coronae Mariae», »Opus Angelicum», »Sermones Vincentii de tempore», »Vita Christi Ludolphi Carthusiensis», »Pantheologia Rayneri», »Speculum Aureum Hinrici Herp», m. fl., alla in folio. Mot slutet av 1400-talet idkades en livlig bokhandel på Sverige från Lübeck, varvid även böcker utfördes »na Kalmeren».¹ Det är ingalunda otroligt, att flera av de här uppräknade inkunablerna förvärvats på detta sätt till domkyrkobiblioteket.

De flesta av de här förtecknade böckerna torde ha gått förlorade i de eldsvådor, som under förra hälften av 1600-talet hemsökte Kalmar. År 1611 under den danska fejden och år 1647 härjades staden av eld och båda gångerna blev även bykyrkan lågornas rov. Att trots detta dock några av kyrkans böcker blivit räddade, framgår av en anteckning i Palmsköldska samlingen² i Uppsala universitetsbibliotek, enligt vilken »det Librii, som har stådt i Calmar kyrkia och hemfallit Chronan till Danarff, blef aff HKM^t förährat till Praesidenten dersammastäds Christoffer Larson Grubbe». Denne var president, d. v. s. borgmästare i Kalmar från år 1636 samt seder-

¹ Se bl. a. FR. BRUNS, Lebensnachrichten über Lübecker Drucker des. 15. Jahrh., s. 259 (i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-våsen*, årg. 2, 1915).

² Vol. 300, p. 687.

mera 1665—72 landshövding i Kalmar län (d. 1681). Att han var en litterärt intresserad man visar den av honom utgivna ordspråks-samlingen *Penus proverbiales* (första uppl. tryckt 1665). Vad detta »librii» innehöll har det tyvärr icke varit möjligt att utröna.

Skolbiblio-
teket

En scholemästare i Kalmar vid namn Niclis Thoreri omtalas första gången år 1430 i Kalmar stads tänkebok och 1445 nämnes »scolastuwen» i en handling. Det är väl knappast troligt, att stadens skola i äldre tider haft något eget bibliotek, utan domkyrko-
biblioteket har väl anlåtats även för dennas behov. Längre fram hör man dock talas om ett särskilt skolbibliotek. Sålunda har kyrkoherden i Kalmar, sedermera det nya stiftets ordinarie, *Petrus Karoli* (1555—82, d. 1587 som biskop i Linköping), vinnlagt sig om skolan och dess bibliotek, till vilket han inköpte böcker för den kyrkotionde, som han uppbar för länets kyrkoherbergen.¹ Från 1602 föreligga också de första gåvorna till biblioteket.² I 1611 års brand nedbrann även skolan till grunden, men en ny sådan uppfördes åren 1615—16.³

Under den om Kalmar stift så förtjänstfulle superintendenten *Jonas Rothovius* (d. 1626), vilken bl. a. år 1620 grundade det första boktryckeriet i Kalmar, omändrades skolan år 1623 till en präst-bildningsanstalt, ett s. k. collegium med fyra klasser, varav de tre lägre bildade schola puerorum, den fjärde, rektorsklassen, var en lärd skola. Den dåvarande skolmästaren *Nicolaus Eschilli*, som sedermera år 1627 blev Rothovius' efterträdare som stiftets superintendent, blev det nya kollegiets förste teologie lektor, under det att magister *Magnus Alander* blev dess rektor. Från kollegiets första år finnes en del böcker förvarade i Kalmar nuvarande läroverksbibliotek, däribland 5 band äldre musiktryck, innehållande verk av Orlando di Lasso, Jacobus Meilandus, J. L. Hasler m. fl. i upplagor från senare hälften av 1500-talet och början av 1600-talet. I banden finnes anteckningen »Liber Scholae Calmariensis 1623». Vidare finnas tre kapslar handskrivna musikalier, vilka enligt en anteckning förvärvades till skolan år 1624. En gåva av kollegiets förste rektor Alander är Robertus Stephanus, *Dictionarium nominum*

¹ Riksregistr. 28 dec. 1562, fol. 307: »Hwadh the twå articler belange um scholen oc the böker, som j ther udi Bibliothekett inköppt, behagier oss wäll, hwadh såsom j theruthinnan befallt haffva, oc see gerna ath j årligen kunde thertill någott föröke».

² SYLVANDER, a. d., s. 281.

³ KA. Kyrkor, skolor, hospital i Kalmar. Niels Swenssons räkenskap 1615—16.

propriorum, Köln 1563, skänkt år 1623. Från Rothovius härstammar Joh. Funccius, Chronologia, Wittenb. 1601, fol., en gåva år 1608 av hans lärjunge »Axelius Oxenstierna in Fijholm». Av det äldsta bokbeståndet kunna vidare nämnas tre pergamentsband i oktäv, innehållande Melanchtons utläggning av Chronica Carionis, T. I—V, Wittenb. 1566—70, med proveniensanteckningen »Liber Scholae Calmariensis 1625».

Flera av de här uppräknade böckerna återfinnas i ett några år efter branden år 1647 uppgjort inventarium över skolans bibliotek, vilket synes hava skadats även i denna brand. Förteckningen finns i skolmatrikeln från år 1655¹ och har följande rubrik: »Subscripti hi libri, post incendium Calmariae factum Anno 1647, inventi sunt, ac tandem A^o: 1656 Mense Octob: Matriculae huic Calm: inscripti, Lectore S. S. Theologiae, Mag: Nicolao Brodderj Bruun pro tempore Scholae Calm:Inspectore; sed Tempore Rectoris Sch: Andreae Swebilij sub Notario Nico: Magnj Calm: A^o: 1660 revisj, accuratius annotati: cum insuper librorum numerus adauctus».

*Inventarium
1656*

Inalles förtecknas här 29 verk, varav de flesta utgöras av »libri cantus» i icke mindre än 54 band, däribland 13 handskrivna. Accessionen till år 1669 utgöres av 19 arbeten, däribland 5 »Teuske Discantz böcker» samt några av prästen Sveno Nicolai Grysenius (prästvigd 1675)² skänkta böcker med »Munkestijl», nämligen »Ricardus de media villa», »Bartholomaeus Anglicus de Proprietatibus Rerum (nu i läroverksbiblioteket, tryckt Heidelberg 1488), »Boetius de Consolatione Philosophiae» m. fl. Grysenius, som förde ett mycket kringflackande liv som prästman utan att lyckas erhålla någon stadigvarande befattning, hade i tolv år studerat vid tyska universitet och troligen härunder förvärvat de nämnda böckerna.

Vid 1653 års prästmöte beslöt stiftets prästerskap på förslag av domkapitlet, att »hvar och en i sin stad testamentera till Kalmar stifts bibliotek en bok som bäst vore». Superintendenten *Petrus Schomerus* (d. 1660) föregick själv med gott exempel och skänkte biblioteket tre verk. Vid samma års prästmöte anmäldes även en gåva av böcker från drottning Kristina, vilka »skola opteknas på registret och i Sacristian insättas till förvaring. Är ock betänkligt

¹: Kalmar läroverksarkiv.

²: Se N. I. LÖFGREN, Tjenstemän vid församlingarne och läroverken uti Kalmar stift (Kalmar 1836—41), s. 338, 599.

om de för kyrkans, skolans eller begges egendom skall inskrifvas.¹ Det är troligt, att de sålunda av drottningen skänkta böckerna utgjorde en del, om ock säkerligen mycket ringå, av de i Tyskland och Österrike gjorda krigsbytena.² I Kalmar läroverksbibliotek finnes nu en och annan volym med krigsbytesproveniensen, men de flesta av dessa böcker ha på andra vägar och senare kommit till biblioteket.

*Krigsbyten i
Kalmar läro-
verksbibliotek*

Av böcker i Kalmar läroverksbibliotek, som härstamma från de på 1600-talet erövrade biblioteken, märkas sålunda sådana från domkyrkobiblioteket i *Olmütz*³ och från jesuitkollegiets bibliotek i samma stad⁴, från det Rosenbergska biblioteket i *Prag*⁵, från det furstbiskopliga biblioteket i *Würzburg*⁶, från jesuitkollegierna i *Braunsberg* och *Bromberg*.⁷ Från det Dietrichstainska biblioteket på *Nikolsburg* finnas två volymer, varav den ena senare tillhört Stiernman och den andra är duplett från stiftsbiblioteket i Strängnäs, i vars auktionskatalog år 1765 den förekommer.⁸

Från jesuitkollegiets i *Braunsberg* bibliotek, vilket av Gustaf II Adolf skänktes till Uppsala universitet, ha tre volymer hamnat i

¹ Domkapitlets protokoll juni—juli 1653. ³ SYLVANDER, a. d., s. 285.

² Bonifacius VIII, Liber sextus decretalium. Lyon 1584 Fol.

⁴ Ett inkunabelband innehållande Seneca, Tragoediae och Sallustius, Opera, Venedig 1498, resp. 1500.

⁵ Två volymer, som ursprungligen tillhört Wilhelm v. Rosenbergs hovastrolog, doktor Hermann Bulder (se WALDE, I, s. 319 ff.). Den ena av dessa Crellius, Basilica chymica, Frankf. 1609, 4°, har senare tillhört M. G. De la Gardie, den andra, Bodinus, Methodus ad facilem historiarum cognitionem, Lyon 1591, 8°, har med den Rothska donationen kommit till Kalmar.

⁶ Gregorius, Opera. Paris 1571. Fol.

⁷ Fem volymer Chrysostomus, Opera, Basel 1539—58, fol., i utmärkt väl bibehållna, rikt pressade band, som år 1626 testamenterats Residentia Bydgostionis (Bromberg) av en prelat Hieronymus från Samter. Sedermera ha de tillhört Johannes Rosenhane 1673.

⁸ Det är Johannes de Carthagena, Homiliae catholicae, Köln 1614, 4°, bunden i brunt skinnband med guldstämplar och guldsnitt; på vardera pärmen en vapenstämpel med det Dietrichstainska vapnet (olika på fram- och bakpärmén). Stämpeln på frampärmen har följande omskrift: FRANC. CARD. A DIETRICHSTAIN, EP. OLOM. PRINCEPS MDCVI. Ingendera av dessa pärmstämplar har förut anträffats på Dietrichstainska band i svenska bibliotek (se NTBB, 1922, h. 1). Att volymen ursprungligen tillhört Strängnäs stiftsbibliotek framgår av den i främre pärmen med rödkrita gjorda nummerbeteckningen 60, under vilket nummer volymen i fråga återfinnes bland kvart-formaten i den tryckta auktionskatalogen 1765.

Kalmar läroverksbibliotek. Dessa ha emellertid alla tillhört lektorn i Kalmar *Israel Starbeck*, sedermera kyrkoherde i Norra och Södra Möre (d. 1659). Denne hade under sin studietid i Uppsala biträtt Johannes Bureus med katalogiseringen av de i Preussen tagna biblioteken (se Walde, I, s. 92 f.) och torde därunder ha erhållit en eller annan duplett. Av de tre nu i Kalmar befintliga Braunsbergböckerna är en av särskilt intresse, alldenstund den som en anteckning i boken utvisar först tillhört det s. k. Collegium Soc. Jesu in Suecia. De två sista orden i denna proveniensanteckning äro överstrukna och ersatta med Braunsbergensis.¹ Starbeck har i de tre volymerna antecknat sitt namn: »Israel Starbeckius D. A. in Sch. Calm. SS. Theol. Lector». Men utom dessa ha ytterligare sju volymer påträffats, som tillhört Starbeck och som tyda på, att dennes böcker införlivats med Kalmar gymnasiebibliotek. Proveniensanteckningen, vanligen gjord med rött bläck, lyder här ^Iesus _srael

*Israel
Starbecks
böcker*

Lytron Sufficientissimus
Laurentij Starbeckius. En av böckerna har tillhört Star-

becks fader, kyrkoherden i Hallingeberg Laurentius Jonae Starbeck (d. 1634). Troligen ha Israel Starbecks böcker kommit till Kalmar efter hans sonson, kyrkoherden i Söderåkra Nicolaus Starbeck (d. 1739).² Dock skänktes en av dem så sent som år 1829 till biblioteket av biskop Magnus Stagnelius.

Såsom ovan nämnts förvarades de av drottning Kristina skänkta böckerna i sakristian i bykyrkan säkerligen tillsammans med de böcker, som på grund av det vid 1655 års prästmöte fattade beslutet som gåvor tillföll biblioteket. På 1650-talet flyttades Kalmar gamla stad till Kvarnholmen, där också ett nytt skolhus byggdes år 1657. Detta blev emellertid efter några årtionden för trångt och år 1693 inköptes ett stenhus för skolans behov, som följande

¹ Dionysius Halicarnasseus, *Antiquitates*. Lyon 1561. 12°. Om det stockholmska s. k. jesuitkollegiets böcker se COLLIGN, *Bibliotheca Collegii Societatis Jesu in Suetia* (*NTBB*, 1914, s. 151—67 och 1915, s. 279—80).

² Så Olaus Magnus, *Historia de gentibus septentrionalibus*. Basel 1567. Fol. Enligt en anteckning köptes denna bok år 1587 av Johannes Erici från Visingsö för elva mark stockholmskt mynt. Anteckningen om förvärvet till Kalmar bibliotek lyder »Ex Bibliotheca b. m. Mag. Nicolai Starbeckii, Pastoris, dum viveret, Söderåkerensium laudatissimi, illatus in Bibliothecam Gymnasii Calmariensis». — Andra av Starbecks böcker finnas i Uppsala, Linköping, Växjö samt på enskilda samlares händer.

år kunde invigas. Enligt Sylvander flyttades böckerna först år 1697 från kyrkan till det nya skolhuset, där ett eget rum blivit iordningställt för ändamålet.¹ Stiftets och skolans boksamlingar synes nu ha blivit sammanslagna och ställda under vård av gymnasieadjunkten. Biblioteket erhöll nu även benämningen gymnasiebiblioteket, varigenom den på nämnda prästmöte väckta frågan, om biblioteket skulle betraktas som kyrkans eller skolans egendom, synes ha avgjorts till förmån för den senare.

Katalog 1750 Om bibliotekets storlek föreligger en exakt uppgift vid mitten av 1700-talet i en till kanslikollegiet insänd handskriven katalog², visserligen odaterad, men efter all sannolikhet hörande till de av kollegiet år 1750 infortrade förteckningarna över stiftsbibliotekens boksamlingar. Den från Växjö vid samma tillfälle insända förteckningen är daterad år 1750, och det sannolikaste torde därför vara, att dessa förteckningar härstamma från något av åren närmast efter 1750. Det yngsta tryckåret på någon bok i Kalmarförteckningen är också 1750. Enligt denna förteckning uppgick bibliotekets storlek till 232 verk: 64 folianter, 65 arbeten in 4°, 88 in 8° och 15 in 12°.

Bibliotekets tillväxt har sålunda försiggått helt långsamt, men år 1758 erhöll det en betydande gåva, i det att landshövdingen i Kronobergs län *G. P. Rothlieb* (d. 1758) testamenterade detsamma sin boksamling på omkr. 1,450 volymer, förutom en del obundna skrifter. Samlingen härrörde till större delen från landshövdingens morfar, biskopen i Kalmar *Henning Schytte* (d. 1707).³

*Biskop
Wallenstråle*

Kalmarbibliotekets störste gynnare är emellertid biskop *M. G. Wallenstråle* (biskop i Kalmar 1789, d. 1807), en man med mångsidiga vetenskapliga intressen. Hans nitälskan för biblioteket framgår bl. a. av de åtgärder han på prästmötet år 1794 lät vidtaga till bibliotekets fromma och av de upprepade gåvor av böcker, som från hans sida kommo detsamma till del. För att avhjälpa bristen

¹ SYLVANDER, a. d., s. 287. — I kyrkan ha väl endast vissa gudstjänstböcker behållits. »Kyrkio-Räckningen pro anno 1683» (KA) uppräknar följande hos klockaren i kyrkan förvarade bokposter: »2 Svenska biblar, deraf enn beslagen med Silfwer, 5 Svenska Psalmböcker, 1 Sångbok, 2 Handböcker, 1 Böneform, 1 Catechismus Lutterij».

² Riksarkivet. Bibliografica, Bibliotek.

³ *Sv. Mercurius*, sept. 1758, s. 389, nov. s. 296.

på kontanta medel i och för bokinköp föreslog han på detta möte prästerskapet att åtaga sig en kontant avgift, växlande efter pastoratens storlek. Prästmötet efterkom hans önskingar genom att besluta, att för varje kyrka, moder- och annexkyrka, årligen skulle erläggas en avgift av 16 skilling spec. till bibliotekskassan. I sammanhang härmed ändrades bibliotekets namn till »stifts- och gymnasiebiblioteket».

Under biskop Wallenstråles tid erhöll biblioteket flera betydande donationer, så genom testamente den 10 sept. 1789 lektor *N. G. Sandbergs* ansenliga boksamling. Andra donatorer voro generalmajoren, landshövdingen *Fr. Kaulbars* (1790), landshövdingen *M. Anckarsvärd* (1795), pastorn vid Stora barnhuset i Stockholm *J. Löhnberg* (en större bibelsamling); vidare införlivades den boksamling, som en gång ägts av kyrkoherden i Ålem, prosten *Anders Svebilus* (d. 1783) med gymnasiet bibliotek.¹ Denna samling lär även hava innehållit böcker »ex seculo typographico».²

Biblioteket hade genom de ovannämnda donationerna vuxit, så att det icke längre kunde rymmas i sitt gamla rum i skolhuset »näst intill Auditorium», utan i avvaktan på att en flygel hunne tillbyggas till gymnasiehuset flyttades det år 1791 till slottet, där två »spacieuse kamrar» blivit iordningställda för detsamma.³

I sitt arbete för bibliotekets förkovran hade biskop Wallenstråle en värdefull hjälp i bibliotekarien, lektor *E. C. Roosval*. Under tre månaders vistelse i Skåne år 1797 lyckades denne bl. a. intressera över ett hundratal personer här och i Köpenhamn för Kalmar bibliotek och på denna väg förskaffa detsamma en tillökning av 480 volymer utom kartor, mynt och medaljer.⁴

¹ Se om dessa donationer Mål och ärenden wid Prest-mötet i Calmar 16—18 sept. 1794 (Calmar 1795), s. 20—24 samt biskop Wallenstråles program 31 okt. 1793.

² I Kalmar läroverksbibliotek finnes ett dussin inkunabler, de flesta upplagor av klassiska författare: Sallustius, Opera, Vened. 1500 (Hain *14233); Seneca, Tragœdiae, Vened. 1498 (Hain *14670); Terentius, Opera. Strassburg: Grüniger (Hain *15431); Virgilius, Opera. Vened. 1484 (Cop. 6052) m. fl. Vidare Bartholomæus Anglicus, De proprietatibus rerum. [Heidelberg] 1488 (Hain *2507); Computus Nurembergensis [Leipzig: Gregor Bötticher] (Hain *5597); Computus novus, Leipzig: Stoeckel 1499 (Hain 5602 a). — Svebilus har skänkt originalhandskriften av Kalmar stads tänkebok 1381—1530 till Uppsala universitetsbibliotek.

³ *Calmar stifts-tidningar*, 31 aug. 1791. — Mål och ärenden vid Prestmötet i Calmar 1794, s. 20 f.

⁴ *Calmar stifts-tidningar*, 1797, nr 8.

År 1797 utfärdade domkapitlet noga specificerade regler för utlåningen från »k. gymnasii- och stiftsbiblioteket».¹ Enligt dessa utgjorde lånetiden högst 3 månader och endast ett band i sänder fick hemlånas. Under terminerna skulle biblioteket hållas öppet minst en gång i veckan.

Bland samlingar, som dessutom nu införlivades med biblioteket, kunna nämnas några, som äro av särskilt intresse för det forna Kalmar stifts kyrko- och personhistoria: den Frigelianska samlingen, innehållande material till kyrkornas beskrivningar samlade av *Petrus Frigelius* (d. 1791 som kyrkoherde i Madesjö) och en samling *biographica* över stiftets präster, hopbragt av kyrkoherden i Fliseryd *Anders Löfman* (d. 1799). Den senares samling av Kalmarboars i tryck utgivna skrifter har med det s. k. legatum Wallenstrålium likaledes kommit till biblioteket.²

Efter måttet av bibliotekets tillgångar sökte man också förskaffa böcker genom egna inköp, och ej så sällan redogöres i stiftstidningarna för bokinköp för bibliotekets räkning, gjorda i Stockholm, Lund eller Tyskland.

Den 11 aug. 1800 härjades Kalmar åter av eld, som också lade skolhuset i aska. Det ser ut som om biblioteket, vilket ju, som nyss nämndes, år 1791 förflyttats till två rum på slottet, vid 1700-talets slut återflyttats till skolhuset, ty en tredjedel av biblioteket lär ha blivit lågornas rov. Flera av de nu bevarade volymerna bära också tydliga spår av eldåverkan. I ett brev angående olyckan från biskop Wallenstråle till A. Westén den 8 jan. 1801 skriver biskopen bl. a.: »Det sköna Bibliotheket, i synnerhet den Theologiska delen kan aldrig ersättas, så mycket bedröfligare som det kunnat sauveras, om betjeningen gjort sin skyldighet: jag var olyckeligt vis på landet».³

*Biblioteket
under 1800-
talet*

Angående bibliotekets utveckling under 1800-talet är i övrigt icke mycket mer att säga än att det utom genom årliga inköp också vuxit genom större eller mindre gåvor. Bland donationerna för-

¹ Regler i afseende på utlåning af Kongl. gymnasii och stiftsbibliothequets böcker. [Utfärdade den 4 apr. 1797.] U. o. o. å. 4°. (3) s.

² N. I. LÖFGREN, a. a., förordet.

³ Avtr. i WESTÉN, Svenska kongl. hof-clereciets historia, I: 3 (1814), s. 421 f.

tjäna särskilt att nämnas kanslirådet *Pehr Wijks* 1830¹, fröken *H. M. Linnerhjelm*s (1870, en boksamling på 2,900 nr, som tillhört hennes fader kanslirådet och riksheraldikern Jonas Carl Linnerhjelm på Ebbetorp; särskilt förtecknad i den 1876 tryckta katalogen över biblioteket), kontraktsprosten *A. Sandbergs* (c:a 1880, 2,705 nr), lektor *N. P. Ljunggrens* (1881/82, 1,223 nr), lektor *A. G. Ahlqvists* (1881/82, handskrifter, brev, samlingar rörande Erik XIV:s historia). År 1883 överlämnades till biblioteket 387 nr dansk och norsk litteratur, som tillhört det 1856 av dåvarande lektor J. J. Borelius stiftade Skandinaviska läsesällskapet.²

Över Kalmar läroverksbibliotek föreligger tryckt en av adjunkten *J. G. Melén* uppgjord katalog: »Förteckning öfver Kalmar h. elementarläroverks boksamling. Afslutad i nov. 1876» (Kalmar 1876, 232 s. 8°). En ny katalog har senare börjat utgivas såsom bilaga till läroverkets årsredogörelser. Hittills ha utkommit tre häften; omfattande: 1. Naturvetenskap (utarb.) av *Hj. Möller* (1908, 104 s., 4°); 2. Matematik (utarb.) av *E. Hilldoff* (1911, s. 105—140, 4°); 3. Fysik och mekanik (utarb.) av *E. Hilldoff* (1914, s. 141—160, 4°).

De i Kalmar läroverksbibliotek förvarade handskrifterna beräknas till omkr. 260. De, som äro av historiskt intresse, ha beskrivits i »Förteckning på manuskripten tjenande till upplysning i Sv. Historien, hvilka förvaras på Kongl. gymnasii-biblioteket i Calmar» (Stockh. 1821)³; vidare förtecknas handskrifterna i ovan nämnda bibliotekskatalog 1876 (s. 209—21).

Bland mera märkliga handskrifter kan nämnas en pergamentscodex av Birgittas revelationer på latin (260 tvåspaltiga blad), skriven omkring år 1400. Handskriften har ursprungligen tillhört Vadstena klosterbibliotek enligt en anteckning på främre pärmens insida: »liber iste reuelacionum beate birgitte pertinet monasterio Watzstenensi» och Vadstenabibliotekets signum E II 29.⁴

Vidare kunna här nämnas tre folioband »Analecta Gothlandensia Walliniana», innehållande samlingar till Gotlands historia av biskop

¹ Förteckning på den boksamling, som framlidne cancellierådet ... Pehr Wijk testamenterat till gymnasii-biblioteket i Calmar. Calmar 1830. 4°. (7) s.

² Se läroverkets årsredogörelser.

³ Bih. t. Handlingar rör. Skand. hist., del 9, s. 18—21.

⁴ Se om denna handskrift K. B. WESTMAN, Två handskrifter af Birgittas revelationer; i *Kyrkohist. årsskr.*, 14 (1913), Meddel. o. aktst. s. 23—25.

Georg Wallin d. y. (d. 1760) och skänkta till Kalmar gymnasium av sonen biskop Wallenstråle¹ samt två handskriftsband, vilka ursprungligen tillhört den lärde danske historiografen och boksamlaren Stephanus Johannis Stephanus och som till största delen äro skrivna av dennes hand. De innehålla för Danmarks äldre historia viktiga avskrifter, bland vilka exempelvis Hans Pedersen Horsens' »Catalogus pontificum Arhusiensium» endast finnes bevarad i en av Kalmar-handskrifterna.² Såväl *Analecta Gothlandensia* som de Stephaniska handskrifterna äro nu deponerade i Kungl. biblioteket.

*Bibliotekets
nuvarande
storlek*

För läroverksbibliotekets storlek föreligger ingen tillförlitlig siffra. Under det att bokbeståndet vid slutet av år 1918 uppskattades till 18,000 volymer, fördelade på 1,050 hyllmeter, vartill komma 260 handskrifter och 40 musikalier, upptager läroverkets årsredogörelse 1920/21 endast ett antal av 6,700 band. Enligt nu verkställda beräkningar uppskattas emellertid biblioteket till ej mindre än 37,000 volymer³, dissertationer och broschyrer oberäknade, allt med en sammanlagd hylllängd av något över 1,200 meter.

Specialbibliotek

Härtill komma sedan tre specialbibliotek: ett i kollegierummet till bruk för lärarna uppställt *referensbibliotek*, ett *lärjungebibliotek*, som upprättades år 1907/08 och som läsåret 1921/22 bestod av 350 band, samt det år 1919 upprättade *tyska biblioteket*, för vilket inköpts ett 100-tal arbeten i tysk skönlitteratur, mest billighetsupplagor.

Utlåningen från läroverksbiblioteket utgjorde 1921/22 749 band av 100 låntagare, från lärjungebiblioteket 2,280 av 194 låntagare och från tyska biblioteket 281 av 94 låntagare. Såväl läroverks- som lärjungebiblioteket har hållits öppet lördagar kl. 11.15—11.55.

Lokaler

Biblioteket är f. n. inrymt i översta (tredje) våningen i läroverkets inpå gården belägna gymnastikbyggnad, till vilken våning en stentrappa leder. Biblioteket upptager hela denna våning med undantag för ett mot söder beläget hörnrum, som utgör kombinerat biologi- och musikrum. Den stora bibliotekssalen har dimensionerna $16 \times 12 \frac{1}{2} \times 4$ m.; den delas mitt itu genom en $1 \frac{3}{4}$ m. bred mittgång, som går mellan fyra väldiga, på vardera sidan från golv till

¹ Om innehållet i dessa band se W. MOLÉR, Bidrag t. en gotländsk biografi (uppl. 2, Västerås 1914), s. 49 f.

² ELLEN JØRGENSEN, Stephanus Johannis Stephanii manuskriptsamling, i *Nord. tidskr. f. bok. o. bibl.-våsen*, 1917, s. 19—28.

³ Årsredog. 1921/22.

tak placerade dubbelhyllor, varav de varandra motstående äro förbundna genom en arkitrav. Ljus infaller från tre sidor, från fem fönster åt norr, tre åt öster samt tre åt söder. Däremot saknas elektrisk belysning och värmeanordningar. Något särskilt lärum finnes ej heller.

Det är klart, att de nu skildrade lokalförhållandena måste betecknas såsom bristfälliga och ogynnsamma för bibliotekets utveckling. Åtgärder ha emellertid på senare tid vidtagits i och för ordnande och konservering av denna ganska värdefulla boksamling, som bör ha en stor uppgift att fylla för bildningssträvandena i denna del av vårt land.

Ett annat hinder för Kalmar läroverksbiblioteks utveckling ligger i de ringa medel, varöver detta bibliotek förfogar. För bokinköp och bindning är biblioteket uteslutande hänvisat till läroverkets biblioteks- och materielkassa, som för ändamålet endast kunnat disponera omkr. 600 kronor per år (under de sista åren lägst 423: 28, högst 779: 05 kr.). Inga som helst andra fonder finnas.

Ekonomi

Stadsbiblioteket

Den 1 mars 1922 har också Kalmar stadsbibliotek kunnat börja sin verksamhet. Grunden till detta bibliotek har lagts genom en av den från Kalmar härstammande redaktören *J. P. Rosén* (d. i Stockholm 1910) år 1908 gjord donation av hans till omkring 10,000 volymer uppgående boksamling. Enligt donationsbrevet har denna samling dragit en totalkostnad av 43,000 kronor. De rikast företrädda facken äro bibliografi, lexika, topografi, folklore, kulturhistoria, personhistoria, vitterhet, konst- och litteraturhistoria samt tidskrifter. Hittills har denna boksamling förvarats nedpackad i 30 lårar i rådhusets arkivrum och således varit fullständigt otillgänglig. Vid bibliotekssakkunnigas besök i Kalmar i juni 1919 berördes även frågan om stadsbiblioteket och den donerade boksamlingens snara utnyttjande i det allmännas tjänst, vilket hade till följd att en bibliotekskommitté tillsattes, som nu provisoriskt löst frågan. Lokal har sålunda av stadsfullmäktige ställts till förfogande i omedelbar närhet av läroverket i den s. k. Nelsonska fastigheten vid Storgatan, där biblioteket förfogar över tre rum och

ett kök. Av de tre rummen blir ett bokmagasin, ett bibliotekariens mottagningsrum och det tredje lärum. Köket användes till reservrum för icke katalogiserade böcker. Katalogiseringen av böckerna uppdrogs år 1921 åt läroverksadjunkten *H. Ternblom*, som redan nu fullbordat en större del av arbetet, så att biblioteket som sagt den 1 mars 1922 kunnat öppnas för allmänheten. Med stadsbiblioteket har även förenats Kalmar arbetareförenings bibliotek, som omfattar omkring 4,000 band, företrädesvis skönlitteratur.

*Biblioteks-
frågans
lösning*

Från och med den 1 aug. 1915 uppgick Kalmar stift i Växjö stift, och Kalmar upphörde sålunda att vara stiftsstad, men intager fortfarande en framstående ställning bland städerna i sydöstra Sverige i kulturellt hänseende, särskilt genom de många skolor och undervisningsanstalter, som finnas här: högre allmänt läroverk, elementarläroverk för flickor, folkskolelärarinneseminarium, teknisk yrkesskola, navigationsskola, slöjdskolor m. m. Tillfogas kan också, att Kalmarstudenterna bilda egen nation såväl i Uppsala som Lund.

Kalmar är därför enligt sakkunnigas mening i behov av ett landsbibliotek, och grunden härtill bör utgöras av läroverksbiblioteket och det nu endast provisoriskt installerade stadsbiblioteket, vilket mera moderna samlingar äro ägnade att på ett förträffligt sätt komplettera läroverksbibliotekets äldre bokbestånd. De lokala förhållandena i det nuvarande läroverksbiblioteket lägga visserligen f. n. hinder i vägen för realiserandet av ett genom sammanslagning mellan läroverks- och stadsbiblioteket grundat landsbibliotek. Ett nytt läroverkshus är emellertid beslutat och skall enligt Kungl. Maj:ts senaste resolution i ärendet vara färdigbyggt senast innan utgången av år 1926, såvida staden skall få förfoga över läroverkets nuvarande fastigheter.

Ritningar till den nya läroverksbyggnaden förelägo färdiga redan år 1912, men troligen komma andra ritningar nu att utarbetas, vilket dock först kan ske sedan skolkommissionens betänkande föreligger färdigt och de på grund av detta eventuellt genomförda reformerna vunnit laga kraft. Rörande stadsbiblioteket synas planer vara å bane att antingen förflytta det till det gamla läroverkets huvudbyggnad, när denna blir ledig, eller till en med en offentlig samlingsal e. dyl. kombinerad nybyggnad. Tillfälle torde då yppa sig

för stadens myndigheter och läroverkskollegiet att besluta i frågan om ett landsbibliotek på grundvalen av den här av sakkunniga förordade sammanslagningen mellan läroverks- och stadsbiblioteken.

OSKARSHAMN

Realskolans bibliotek

I Oskarshamn upprättades år 1858 en lägre elementarskola, som 1905 förändrades till en realskola.

Biblioteket, som länge varit ganska obetydligt, blev 1904 nära fördubblat, då ur framlidna kollegan *S. G. M. Ströhms* värdefulla boksamling c:a 450 band överlämnades till läroverket.

År 1922 bestod biblioteket av 2,563 band, förvarade till största delen i kollegierummet, till en mindre del i rektors expeditjonsrum. Sommaren 1917 påbörjades en i bokform skriven realkatalog över samlingen. Utgifterna för biblioteket ha under den sista femårsperioden i medeltal uppgått till 303:95 kronor för år, för vilken summa böcker inköpts huvudsakligen till referensbiblioteket. Biblioteket, som uteslutande användes av lärarkåren, är öppet under »lektionstiderna»; utlåningen har endast uppgått till c:a 50 band per år.

Lärjungebiblioteket består av c:a 90 band och utlånas varannan vecka till lärjungar i de tre översta klasserna (klass 4—6), ungefär 20 band per gång.

LUNDS STIFT

LUND

Högre allmänna läroverkets bibliotek

År 1824 förordnade Kungl. Maj:t, att ett gymnasium skulle upprättas för Lunds stift, och som den lämpligaste platsen därtill utsågs Sölvesborg. Emellertid blev denna förordning ej satt i verket, utan i stället erhöLL Lunds katedralskola en organisation som en högre lärdomsskola med en övre skola ordnad som gymnasium. Lunds skolas bibliotek kan räkna som sin grundläggare rektor *A. B. Textorius*, som förestod skolan åren 1810—18, men ännu flera år framåt i tiden var läroverkets boksamling mycket obetydlig. Vid en 1847 företagen inventering utgjorde bokbeståndet endast 400 arbeten. Bland dem, som under årens lopp ihågkommit biblioteket med gåvor, kunna särskilt förtjäna att nämnas följande: prosten i Kjells-Nöbbelöv *G. H. Aulin* (2,278 böcker, vilka dock enligt bibliotekariens omdöme »torde vara av ringa värde»), överste kammarjunkaren *C. G. Gyllenkrok* (dels illustrerade praktverk, dels 370 väl inbundna böcker, mest fransk skönlitteratur och historia) och bokförlaget *C. W. K. Gleerup*, som från år 1854 skänkt en stor del av sina förlagsartiklar. I sammanhang med den till Lunds katedralskola förlagda provärsinstitutionen har ett särskilt anslag å i början 100, sedermera 200 kronor årligen under en följd av år anvisats till inköp av pedagogisk litteratur, första gången läsåret 1876/77.

År 1918 beräknades bokbeståndet till c:a 10,000 band utom häften, kataloger, redogörelser o. d., och antalet hyllmeter utgjorde 370. I antalet band ingick referensbiblioteket med 1,181 band. År 1922 skedde en omräkning som gav till resultat c:a 17,000 band, utom kataloger o. s. v. Endast accenssionskatalog föres. Biblio-

teket hålles öppet endast 20 minuter i veckan. Antalet utlånade band växlade åren 1913—17 mellan 114 och 467 och utgjorde år 1921 493. Utgifterna för bokinköp uppgingo år 1915 till 450 kronor och vartdera året 1916 och 1917 till 750 kronor, år 1921 till 1,940 kronor. Bibliotekarien åtnjuter ur skolans biblioteks- och materielkassa ett årligt arvodestillägg av 125 kronor. Läroverksbiblioteket är inrymt i 4 rum i gamla läroverksbyggnaden. Endast expeditionsrummet kan uppvärmas och endast detta har effektiv belysning. Intet läsrum finnes.

I läroverkets årsredogörelse 1876/77 omtalas en boksamling, som var särskilt avsedd för lärjungarna, bestående av dels böcker till gagn vid skolstudiet, dels sådana som kunde bereda »lämplig och nyttig förströelse». Efter 1884 upphöra emellertid meddelandena om detta lärjungebibliotek ända till 1909/10, då det omtalas att två bibliotek avsedda för lärjungarna finnes: det ena ämnat att bereda dem möjlighet att erhålla litteratur, varigenom de kunde utvidga sina kunskaper i olika läroämnen, det andra »Lunds katedralskolas ungdomsbibliotek» med uppgift att ge särskilt de yngre årsklasserna tillfälle till god och bildande läsning.

Lärjunge-
bibliotek

Ungdomsbiblioteket omfattade i slutet av 1921 579 band, och utlåningen uppgick samma år till 1,392 band. Det hålles öppet två gånger i veckan, 40 minuter var gång. Det förvaras skilt från lärjungebiblioteket.

Lärjungebiblioteket bestod i maj 1922 av 425 band. Fullständig katalog finnes. Biblioteket hålles öppet för utlåning $\frac{1}{2}$ timme i veckan. Antalet utlånade band har läsåret 1921/22 utgjort 784. För bokinköp och inbindning har disponerats c:a 50 kronor om året, varjämte den lärjunge som biträtt vid utlåningen erhållit ett arvode om 10 kronor.¹

¹ Se f. ö. J. E. RIETZ, Skånska skolväsendets historia (Lund 1848) samt läroverkets årsredogörelser, särskilt den för 1879/80, vari ingår en historik över biblioteket av dess mångåriga bibliotekarie, adjunkten P. E. GULIN.

MALMÖ

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Grundandet av Malmö skolas bibliotek föres av Rietz i »Skånska skolväsendets historia» tillbaka till 1670-talet. År 1813 fanns ett bibliotek för skolans lärare, bestående av c:a 300 band. Till detta bibliotek hade kort dessförinnan skänkts 2 aktier i Ramlösa hälsobrunnsbolag, och 1813 donerade lantrådet *C. A. Cronsjoe* till Malmö skola 500 rdr bko, varav räntan skulle användas till ökande av skolans bibliotek eller till anskaffande av »sådana undervisningsmedel som kunna finnas nödiga». Utom detta bibliotek funnos två för lärjungarna avsedda smärre boksamlingar. Den ena, som underhölls genom avgifter vid flyttning till rektorsklassen m. m., omfattade mellan 20 och 30 band ordböcker. Den andra, som grundades 1807 genom en donation av ett 60-tal band, utgjorde ett s. k. »läsbibliotek för disciplarne», avsett för dem bland de äldre och mera försigkomna av dessa, som »ville använda lediga stunder till nyttig och nöjsam läsning». Rektor *G. R. Ahlman*, ur vars redogörelse till uppfostringskommittén 1812 dessa uppgifter hämtats, nämner som förklaring till att han låtit anordna ett dylikt lärjungebibliotek dels egen erfarenhet om nyttan därav, dels hänvisar han till den framställning i detta ämne som givits av den tyske pedagogen *Fr. Gedike* i dennes »*Schulschriften*» (1789—95).

I slutet av 1830-talet erhöll biblioteket av arvingarna till skolans mångårige rektor den nyss nämnde professor *G. R. Ahlman* (d. 1838) som gåva vad det kunde behöva ur hans boksamling. Ett årtionde senare uppgives hela volymantalet till omkr. 1,000 band. Sedan skolan 1858 organiserats som högre elementarläroverk, har dess bibliotek vid olika tillfällen erhållit större bokgåvor. Läsåret 1859/60 skänkte ett sällskap benämnt Föreningen 620 volymer, 1852/63 ett annat sällskap 163 volymer i historia och skönlitteratur på engelska, franska och tyska, 1887/88 lämnade arvingarna efter en änkefru *A. C. v. der Lancken* 223 band och 1890/91 erhöll biblioteket i lektor *J. L. Stenbergs* efterlämnade boksamling sin dittillsvarande största donation (994 arbeten i matematik, naturvetenskap och latinsk filologi).

På 1870-talet deponerades i läroverksbiblioteket resterna av

det s. k. Dringelbergska libreriet, som tillhörde S:t Petri kyrka i Malmö. Samlingen, som finnes förtecknad i ett bihang till »Katalog öfver Malmö elementarläroverks bibliothek», Suppl. 1 (1881), har 1911 återlämnats till S:t Petri kyrka och förvaras numera i Malmö museum.¹

I slutet av 1918 bestod biblioteket av 7,759 arbeten, upptagande 373 hyllmeter. Härav utgjorde referensbiblioteket 717 band, upptagande 28 meter.

Den äldsta accessionskatalogen (till 1859) saknas. De övriga äro fullständiga. Likaså den i bokform förda realkatalogen. Den på lösa lappar utskrivna nominalkatalogen är ej fullständig. En tryckt katalog öfver bibliotekets bestånd t. o. m. 1871 utgavs 1873 med suppl. 1 1881.

Biblioteket hålles öppet tre gånger i veckan. Utlåningen utgjorde läsåret 1921/1922 585 band.

I redogörelsen 1879/80 omtalas ett utlåningsbibliotek för lärjungar, tillsammans 110 band, omfattande endast vanliga skolböcker och lexika. 1899/1900 utgjorde lärjungebiblioteket 200 band, huvudsakligen klassisk litteratur, nyare lingvistik, lexika samt populära skrifter i historia, geografi och naturkunskap. År 1922 omfattade biblioteket 473 band, varibland numera även ingår skönlitteratur. Utlåningen utgjorde 1921/22 1,130 band.

*Lärjunge-
biblioteket*

För båda biblioteken åtgingo till underhåll och utökning under år 1921 sammanlagt 1,914 kronor. Medlen bestredos av biblioteks- och materielkassan. Inga för biblioteket avsedda fonder finnas.

År 1922 flyttades skolans bibliotek till nya lokaler och disponerar nu ett ganska stort utrymme. Utom bokmagasinet finnes dels ett utlåningsrum, dels ett studierum med plats för ett tiotal studerande och avsett för lärjungarna.

Lokaler

Realskolans bibliotek

Med läsåret 1902/03 upprättades ett nytt lägre allmänt läroverk i Malmö, som med läsåret 1905/06 förvandlades till realskola.

¹ Ang. det Dringelbergska bibliotekets öden se bl. a. A. U. ISBERG, Malmö stads 600-års jubileum 1319—1919 (Malmö 1919). Traditionen utpekar som detta biblioteks ursprunglige ägare någon medlem av släkten Dringelberg, som skulle ha överlämnat det som gåva till S:t Petri kyrka. Med säkerhet vet man emellertid endast att biblioteket varit uppställt under mitten av 1500-talet i det kapell, som myntmästaren

Biblioteket, som endast användes som referensbibliotek, består av omkr. 250 volymer. För boksamlingarnas (således även lärjungebibliotekets) underhåll och förökning har under de sista fem åren i medeltal använts 805 kr. om året; läsåret 1921/22 användes 2,400 kronor.

Nominal- och accessionskataloger på lösa blad finnas.

Ett litet *lärjungebibliotek*, grundat genom gåvor under läsåret 1917/18, finnes, men närmare uppgifter härom saknas.

Stadsbiblioteket

År 1904 uppdrog Malmö stad åt Malmö föreläsningsförening att upprätta och driva ett Malmö stadsbibliotek. I sammanhang med detta nya uppdrag ändrade föreningen sitt namn till Malmö biblioteks- och föreläsningsförening. Bibliotekets organisatör och ledare, ända till dess döden år 1922 ryckte honom bort, var den på så många olika områden av Malmö kulturella liv verksamme *Hans Emil Larsson*. Vid stadsbibliotekets inrättande tog han framför allt som mönster Det Deichmanske bibliotek i Kristiania. Liksom i detta har man också i Malmö stadsbibliotek vid böckernas uppställning tillämpat amerikanska system: det Deweyska klassifikations-systemet och de Cutterska namntabellerna. Den ledande principen för bibliotekets verksamhet har allt från början varit att inom mycket vidsträckt ram tillgodose alla läsnings- och studieintressen, som ej avsåge speciellt vetenskapliga syftemål. Biblioteket åsyftar att stå till tjänst åt alla samhällsklasser och — sedan barnbiblioteket inrättats år 1914 — även åt alla åldrar.

Utom huvudbiblioteket och det nyss nämnda barnbiblioteket äger biblioteket ännu två avdelningar: en i östra stadsdelen belägen filial samt ett »läsrum för arbetare», det senare dock endast avsett för läsning på stället. Sedan 1922 tillämpas i alla avdelningarna för utlåning i större eller mindre utsträckning »öppna hyll-systemet».

Henrik Dringelberg uppbyggde c:a 1460 och vilket nedrevs 1792. De till vår tid bevarade till »libreriet» hörande böckerna utgöras huvudsakligen av teologiska arbeten från 1500-talet. N. H. Sjöborg uppgiver i Skånes historia och beskrifning, D. 3, om Malmöhus län (1812), att en del av de ursprungligen till detta bibliotek hörande böckerna förts till universitetsbiblioteket i Lund.

Bokbeståndet utgjorde i alla biblioteken tillsammans i slutet av 1921 nära 40,000 band. Böckerna äro fullständigt katalogiserade och två kataloger äro utgivna från trycket: Katalog 1906 och Tillväxtkatalog 1906—1913. Bibliotekets huvudavdelning har hållits öppen för utlåning i regel $6\frac{1}{2}$ timme varje söckendag, filialen $3\frac{1}{2}$ och barnavdelningen $4\frac{1}{2}$. Läsrummen, som finnas i alla avdelningarna, ha i allmänhet hållits öppna något längre. Under sommarmånaderna har öppningstiden inskränkts. Utlåningen utgjorde 1921 tillsammans 182,000 band. För år 1921 lämnade stadsfullmäktige till biblioteket 94,081 kronor.

Filialen i östra stadsdelen är placerad i folkbadhuset, de övriga avdelningarna äro inrymda i förhyrda lokaler. Sedan länge har frågan om nya lokaler för huvudavdelningen och barnavdelningen stått på dagordningen, då de nuvarande lokalerna äro synnerligen otillfredsställande. År 1917 skänkte grosshandlare och fru *Gottfrid Beijers* arvingar till staden Malmö två fastigheter, vilkas försäljningssumma, som borde uppgå till minst 180,000 kronor, skulle användas till uppförande av byggnad för och eventuellt till utveckling av ett offentligt bibliotek i Malmö, på tomt som staden skulle kostnadsfritt upplåta. En av stadsfullmäktige tillsatt kommitté håller för närvarande på med utredning av Malmö biblioteksfråga och med uppgörande av förslag till en byggnad för huvudbiblioteket.

I Malmö stadsbibliotekssystem kommer antagligen efter den nu planerade omorganiseringen och kommunaliseringen även att ingå det bibliotek, som sedan 1904 ägts av Malmö arbetarkommun och som för närvarande är förlagt till Folkets hus. Det räknade i slutet av år 1920 mellan 8- och 9,000 band, och utlåningen uppgick till något över 90,000 band. Det åtnjöt i bidrag av staden för år 1921 8,000 kronor, varav 4,000 utgjorde ett engångsanslag.

Det är tydligt att av biblioteken i Malmö det endast är stadsbiblioteket som skulle kunna göra tjänst som landsbibliotek. En förutsättning är givetvis därvid, att biblioteket får sin byggnadsfråga löst.

KRISTIANSTAD

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Historik

Kristianstads skolas historia kan följas tillbaka till de första åren efter stadens grundläggning. I stadens nya privilegier av år 1622 utlovas en skola, »hvaruti ungdomen kan blifva upptuchtad och i bokliga konster handledd», men redan 1618 har en skola varit i gång.

Behovet av att anskaffa ett större latinskt lexikon för lärjungarnas räkning föranledde rektor *Andreas Thomaeus* att 1733 ingå till kyrkorådet med förslag dels att av disciplarnas stipendiespannmål skulle avdragas $\frac{1}{2}$ skäppa korn för var stipendiat för inköp av *Fabii Sorani* lexikon, dels att rektor för framtiden skulle ha rätt att »i stället för handplagg straffa hvar och en, som försummar kyrkan utan laga förfall, med $\frac{1}{2}$ skieppa korns afdragande hvar gång». På så sätt, tror rektor, »kunde man efter hand få en liten hiälp till flera nödiga böckers förskaffande och kanske thermed mehra uträtta till en god ordning än med hugg, som för docentibus ganska förtreteligt är och af discentibus litet aktas, i synnerhet af dem som af vanan hafva mentes et manus callosas». Kyrkorådet vågade dock ej utan landshövdingens och biskops samtycke medgiva det förra förslaget och avslog det senare.

Av lärjungarnas stipendiekorn användes emellertid likväl en och annan gång under de följande åren t. o. m. 1815 belopp för bokinköp. 1830 begärdes och erhöles Kungl. Maj:ts tillstånd att årligen använda 16 t:er stipendiespannmål till ökande av skolans bibliotek. 1862 återgick emellertid denna spannmålsinkomst till sitt ursprungliga ändamål.

År 1858 förvandlades Kristianstads skola till ett högre elementarläroverk, och i dettas första årsberättelse omnämnes att en del böcker inköpts »synnerligast för lärjungarnes behof men äfven för lärarnes». Sedermera omtalas varje år nyförvärv till biblioteket genom inköp eller gåvor, bland vilka senare kunna framhållas boksamlingar, som tillhört hovrättsrådet *W. Appelberg* (1866/67: 125 band skönlitteratur och biografi), prosten *Th. A. v. Sydow* (1866/67: 673 band, däribland en del äldre arbeten i svensk historia) samt doktor *B. S. Kallenberg* (1910/11).

Ett *lärjungebibliotek* i modern mening ägde Kristianstads läroverk ännu inte år 1920, men tack vare den s. k. Dahlska apologistfonden har man under en följd av år inköpt samlingar av läroböcker. En handlande *J. H. Dahl* testamenterade till läroverket 1835 en penningssumma, som var avsedd att när den vuxit tillräckligt användas till inrättande av en s. k. apologistkola, där »sådana stadens obemedlade ynglingar, som ärnade ägna sig åt näringarna», skulle få kostnadsfri undervisning. Av fondens avkastning skulle en del användas till inköp av de för denna undervisning erforderliga böckerna, och av denna bestämmelse har man åtminstone från och med läsåret 1865/66 i ganska stor utsträckning begagnat sig för att anskaffa läroböcker, redan innan den avsedda läroanstalten upprättats. Sedan år 1902 en skola inrättats motsvarande fondens syfte, ha böcker, som förvärvats för fondens medel, uteslutande använts i den Dahlska läroanstalten.¹ Till bibliotekarien vid denna skola har under senare år av fondens avkastning anvisats 100 kr., till böcker och bindning högst 300 kr.

År 1900 angavs bokbeståndets storlek i det egentliga läroverksbiblioteket till 8,418 nummer och i det Dahlska biblioteket till 3,629 nummer. Enligt accessionskatalogen utgjorde bokbeståndet i allt år 1920 18,000 nummer. Siffran avser både bundna och obundna. Bl. a. torde däri ingå hela programsamlingen. Räknas endast antalet särskilda arbeten och bortser man från programmen, får man givetvis en mycket lägre siffra. 1918 uppgavs bibliotekets omfattning till 4,511 verk i 10,482 band och upptagande 298 meter. I bokbeståndet ingår ett anmärkningsvärt stort antal multiplerter av läroböcker.

*Nuvarande
förhållanden*

Referensbiblioteket uppgavs 1918 omfatta 430 band.

Biblioteket hålles från och med 1921 öppet för lärjungarna ^{1/2} timme 3 gånger i veckan, för lärarna när som helst. Åren 1916—1918 utlånades i medeltal pr år endast c:a 230 band.

Utgifterna för biblioteket ha för den sista femårsperioden (1918—22) belöpt sig till i medeltal 369:49 kronor för år.

Läroverkets bibliotek är inrymt på nedre botten i en tämligen ny stenbyggnad, som bildar en fristående flygel till det stora läroverkshuset. I allt disponerar biblioteket två rätt stora rum, av vilka

Lokaler

¹ W. EKEDAHL, Dahlska apologistfonden och den Dahlska läroanstalten (1909).

blott det ena — expeditjonsrummet — är försett med uppvärmnings- och belysningsanordning (gasljus).

KARLSKRONA

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Biblioteket är sedan sin egentliga tillkomst, åren 1862 och 1863, inrymt i en vindsvåning 2 tr. upp i det gamla skolhuset vid Östra Vittusgatan i stadens nordöstra område. Det ligger alldeles vägg om vägg med den år 1882 fullbordade ståtliga läroverksbyggnaden med fasad mot Drottninggatan. Ingångarna till biblioteket äro från den rymliga skolgården. Uppkommen två trappor, måste man passera en till läroverkets eldares våning hörande stor tambur, som även användes som bostadsrum.

Biblioteket består av ett stort expeditjonsrum (där en skåpavdelning är upplåten till garderob för de i våningen bredvid boende), som har gasbelysning och eldas, samt på vardera sidan om detta två rum, som inrymma böckerna. Det inre på vardera sidan är mindre och ganska mörkt. Rummen äro något över 4 meter höga, vadan böckerna på de översta hyllorna icke äro lätt åtkomliga. På solida och prydliga hyllor, dels utmed väggarna och dels fristående, stå böckerna i god ordning. Bokrummen sakna belysningsanordningar och eldas icke (men de ha kakelugnar). Enligt 1922 års redogörelse har biblioteket utökats med ett rum för bibliotekarien samt en tambur, varjämte åtskilliga andra förbättringar av lokalerna företagits.

Biblioteket hålles öppet under terminerna om lördagarna 3—4 e. m., under ferietiderna om onsdagarna 1—2 e. m. Bibliotekariens lön är 250 kr. Bokantalet uppgår till omkr. 25,000 band, årliga inköps-summan till omkr. 900 kr. (år 1917: 347: 33), utlånade böcker årligen till omkr. 300 (år 1918: 190). Siffrorna för 1917 och 1918 underskrida mycket, som synes, det ungefärligt angivna medeltalet. Om bibliotekets tillstånd och utveckling kunna även följande siffror vittna: åren 1862—71: inköpssumma 13,531: 53, årligt medeltal 1,535: 15; åren 1901—13: inköpssumma 11,048, årligt medeltal 849: 88; åren 1914—17: inköpssumma 2,565: 97, årligt medeltal 641: 48. Först år 1858, då Karlskrona fick högre elementarläroverk, erhöles medel till

bokinköp genom anvisning ur terminsavgifterna (ur biblioteks- och materielkassan).

Biblioteket består av två samlingar, som äro ordnade var för sig och hållas skilda:

I. De böcker, som äro inköpta för läroverkets medel eller i enstaka böcker eller smärre samlingar skänkta till läroverket;

II. De böcker (omkr. 10,000 band), som av Karlskrona läsesällskap skänkts till läroverket.

I. *Det egentliga läroverksbiblioteket* upptar det största och ljusaste bokrummet, som ligger närmast till höger om expeditionsrummet, samt några hyllor i de övriga rummen. Över denna samling finnes accessionskatalog med fortlöpande nummer 1—12,963 (år 1834; 1862—juli 1919); en realkatalog i 15 folioböcker, omskriven efter en äldre realkatalog av bibliotekarien J. A. Gadd och avslutad år 1898 (uppställningen av denna synes vara mycket opraktisk) samt en nominalkatalog av lösa blad på gott och fast papper i 24 kartonger. Denna samlings egentliga uppkomst och starka tillväxt daterar sig från åren 1862—79, då större inköp gjordes av besparade och inflytande medel, vilka erhållits genom den nya skolordningens föreskrift om en viss avgift av varje lärjunge till biblioteks- och materielkassan. Så upptager accessionskatalogen för år 1862 n:o 367—1035; av dessa äro många gåvor, men många dyrbara verk ha detta år inköpts såsom Grunerts Archiv der Mathematik 1—28 (200 rdr); Herzogs Realencyclopedie (100 rdr); Schillers, Goethes, Wielands Werke (146 rdr); Meyers Kommentar (68: 75); Archiv für das Studium der neueren Sprachen (173 rdr). Dessa inköp ha sedan årligen fortsatts med växlande belopp, såsom förut visats. Rätt mycket böcker ha ock inkommit genom gåvor från staten. Enskilda donationer äro varken många eller betydande.

*Det egentliga
läroverks-
biblioteket*

De största äro: 1864: regementsläkare C. A. Th. Westrings: 230 nummer (böcker och kartor); 1894: lektor C. A. Gosselmans sterbhus 240 nummer; 1903: kamrer F. Halléns 500 nummer (böcker, kartor och planschverk). Biblioteket består således till allra största delen av nyare böcker (1862—1919) och är särskilt i historia och skönlitteratur ganska välförsett. Handskriftssamlingen är ytterst törftig, ej fullt 20 stycken, varav grekiska och latinska krior, predikningar, samlingar av dikter och anekdoter. Den enda av större värde

torde vara: »Linnaei privata föreläsning öfver Historia Naturalis i Uppsala, börjad den 6 april 1747: 1:sta delen eller om stenriket» 4°.

II. *Läsesällskapets f. d. bibliotek* upptar nästan hela utrymmet i de två bokrummen till vänster om expeditjonsrummet och det inre rummet till höger därom. Denna boksamling utgör en helhet för sig, men dess böcker äro av bibliotekarien J. A. Gadd införda i nominalkatalogen; de äro ej upptagna i accessions- eller realkatalogen. Öfver denna av Karlskrona läsesällskap donerade boksamling finnes en 1827 tryckt katalog, 172 sidor 8° med supplement tryckt år 1834, 40 sidor i samma format. Med några skrivna tillägg har den 4,064 nummer i 8,802 band. Skrifternas antal är betydligt större än bandens. Enligt anteckning äro 170 av bibliotekets böcker ej införda i katalogen.

Läsesällskapet, som bildades $\frac{1}{4}$ 1796, lät mycket snart trycka sin första katalog. Enligt direktionens berättelse år 1828 hade denna första katalog »365 nummer, varav knappast hälften hade något sant värde». Redan år 1804 finnes i Läsesällskapets handlingar antecknat, att ett appendix till katalogen trycktes. Boksamlingen uppgick då till 798 nummer. Sedermera trycktes nya kataloger eller supplement åren 1806, 1807, 1811 och 1814, vilka saknas i läroverksbiblioteket men finnas i Kungl. biblioteket. Av 1827 års katalog äger biblioteket åtminstone 3 digra interfolierade exemplar; i två av dessa är supplementet inhäftat. Det är en mycket intressant förteckning, ehuru varken böckernas tryckår eller tryckort äro utsatta och de flesta boktitlarna äro förkortade.

Sällskapets bokförråd hade genom inköp och värdefulla donationer kraftigt tillväxt under 1810- och 1820-talet, sällskapets storhetstid, då biblioteket hade till vårdare den nitiske och skicklige kamrer C. Hagerman och sällskapets outtröttliga direktörer voro överstelöjtnanten Fredrik Sjöbohm och amiralitetskamrern N. G. Rääf; till ordförande hade sällskapet under några år den livligt intresserade landshövdingen Anders af Håkanson. Då böckernas antal redan år 1820 uppgick till 4,502 band (och således nära fördubblats, sedan Hagerman emottog biblioteket; detta oaktat »bokpriset från 1811 till och med 1820 stigit öfver 100 procent»), blev upprättandet av en ny katalog och dess tryckande en mödosam och kostsam sak för sällskapet. Det måste huvudsakligen lita till sina medlemmars frivilliga och olönade arbete. Endast bibliotekarien

hade en ringa lön; så till exempel år 1815 46 rdr 39 sk. banko för fyra dagars arbete i veckan. År 1822 bestämdes, att bibliotekarien skulle ha 20 procent av årsinkomsten. Därigenom uppgick hans lön år 1829 till 120 rdr 3 sk. 2 rst. banko.

År 1823 inlämnade sällskapet ledamot kronobagaren Casten Aspegren (författare till Blekinges flora) ett vidlyftigt »projekt till en kort scientific katalogs upprättande efter Ersch's idé». Denna plan ville sällskapet emellertid icke då följa, emedan »varken Uppsala eller Lunds akademibibliotek ännu funnit en sådan katalog behöfelig». En ny katalogs tryckning beslöts först år 1826. År 1827 inlämnade regementsskrivaren W. Gynther en skrivelse av innehåll, att han, biträdd av 3:ne ledamöter och isynnerhet understödd av bibliotekarien amiralitetskamrern Hagerman, upprättat en katalog; att ur denna utslutits en och annan bok, vilken, såsom sårande sedligheten ansetts ej böra allmänt utlånas; att vad den 6:te »artikeln» (romaner och teaterpjäser) anginge, varken Gynthers tid tillåtit dess genomseende eller någon annan funnits, som velat åtaga sig den lika dryga som oftast osmakliga befattningen att ens genombläddra bibliotekets romansamling; att de gränser svårligen läte sig utstaka, där dessa böcker upphörde att vara moraliskt skadliga, men även i de fall, där så kunde ske, borde större delen av denna talrika artikel utmönstras, såsom liggande inom dessa gränser.

Vid sällskapets ordinarie sammankomst den 11 dec. 1827 förelåg katalogen tryckt i 400 exemplar för 103 rdr 14 sk. 2 rst. banko. Ordföranden vice amiralen Lagerstråle uttryckte sällskapets myckna förbindelse för ledamöterna Gynther, Rääf, Hubendick, Aspegren och Hagerman, vilka med utmärkt möda, nit och urskillning redigerat den nya katalogen. Ur denna hade alla obscena och modestien sårande skrifter blivit utslutna.

Katalogen var uppställd i 7 artiklar. Den första artikeln, omfattande teologi, filosofi, filologi och pedagogik i 400 band, var redigerad av rektor Rääf; den andra (matematik, naturkunnighet, medicin och därmed närmast besläktade vetenskaper) i 466 band, av kronobagaren Aspegren; den tredje (lagfarenhet, finanser och näringar) i 430 band, av samme man; den fjärde (historia, geografi och statistik) i 2,644 band av regementsskrivaren Gynther; den femte (vältalighet, poesi, dramatik, plastik) i 1,054 band av kammarförvanten Hubendick; den sjätte artikeln (romaner och teater-

pjäser), utgörande 3,148 skrifter av bibliotekarien amiralitetskamrern Hagerman; den sjunde artikeln, innehållande skrifter av blandat innehåll (långa serier av avisor och journaler) i 660 band, av kammarförvanten Hubendick. Katalogen avslutades med tryckta under rättelser.

Om detta märkliga biblioteks utveckling finnas utförliga under rättelser i tre stora handskrivna böcker in folio: Läsesällskapets protokoller och berättelser åren 1796—1830; Läsesällskapets redogörelser för åren 1796—1810 (mest räkenskaper och kvittenser); Läsesällskapets redogörelser för åren 1811—1829 (likaledes mest räkenskaper och kvittenser). Några upplysningar kunna även hämtas ur lånebibliotekets handlingar för åren 1794—1801, handskrift in folio; Matrikel på ledamöterna av Läsesällskapet uti Carlskrona, upprättad vid 1805 års slut, handskrift in folio; Matrikel öfver Läsesällskapet i Carlskrona 1796^{1/11}—1849^{27/6}, handskrift in 4°.

HÄLSINGBORG

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Hälsingborgs skola gjordes till ett på reallinjen fullständigt elementarläroverk genom kungl. brev den 20/3 1858, och biblioteket, som dittills varit mycket obetydligt, ökades redan första läsåret genom inköp av flera vetenskapliga arbeten och en större kartsamling. Utom genom inköp har biblioteket sedan tillvuxit genom gåvor. Bland donatorerna må nämnas: rektor *H. F. J. Westerberg* (1861/62), ryttmästare *K. A. Krook* (1878/79), fil. dr *Alb. Wadstein* (1899/1900: huvudsakligen geologisk och gruvvetenskaplig litteratur).

Biblioteket omfattade 1918 10,614 band, motsvarande 327 hyllmeter. I denna summa ingår referensbiblioteket med 1,311 band och lärjungebiblioteket med 618 band. Biblioteket är fullständigt katalogiserat, dock först f. o. m. höstterminen 1898 med särskilda nominal- och realkataloger, förda på lösa lappar. Biblioteket hålles öppet 2 gånger i veckan nära 1 timme var gång. Antalet boklån utgjorde läsåret 1921/22 1,398. Utgifterna ha bestritts ur biblioteks- och materielkassan och ha år 1921 utgjort 1,100 kronor.

Bibliotekslokalen utgöres av ett jämförelsevis stort rum försett med centraluppvärmning och elektriskt ljus.

Hösten 1921 anordnades ett särskilt *läsrum för gymnasiets lärjungar*, öppet tre timmar varje eftermiddag under övervakning av gymnasister, som åtagit sig att ansvara för var sin dag. I lärummet äro uppställda en representativ samling svensk skönlitteratur samt ett antal standardverk inom andra litteraturgrenar, jämte ett exemplar av Nordisk familjebok, som inköpts för detta ändamål.

Stadsbiblioteket och Hälsingborgs arbetarebibliotek

Det är huvudsakligen två bibliotek, som i Hälsingborg ombesörja tillgodoseendet av den stora allmänhetens läs- och studiebehov: Hälsingborgs stadsbibliotek och Hälsingborgs arbetarbibliotek. De äro belägna i olika delar av staden och kunna anses komplettera varandra även så till vida, att de till en viss grad tillgodose olika stadsdelar.

Stadsbiblioteket tillkom 1860 på enskilt initiativ. Dess upphovsman och mångårige ledare var en för kulturellt arbete varmt nitälskande hantverkare, skomakaremästare *P. C. Schultz*. År 1897 övertogs förvaltningen helt av staden. År 1917 påbörjades en omorganisering av biblioteket efter moderna metoder och för närvarande måste Hälsingborgs stadsbibliotek anses stå i främsta ledet bland de för den stora allmänheten avsedda biblioteken i vårt land. Bokbeståndet utgjorde i slutet av år 1921 13,225 band. Biblioteket är med undantag av vissa äldre ej längre för utlåning lämpade böcker fullständigt katalogiserat. Den alfabetiska katalogen är upplagd som »ordboks-katalog», d. v. s. däri ingår utom författarnamn och titlar även »ämnesord».

Stadsbiblioteket hålles öppet för utlåning 5 timmar varje söckendag utom under sommarmånaderna, då det hålles stängt varannan dag. Utlåningen uppgick år 1921 till 53,360 band, en siffra som med 84 % översteg det närlinast föregående årets.

Hösten 1921 inflyttade stadsbiblioteket i nya lokaler, belägna vid Stortorget, intill uppgången till Kärnan. Det är en f. d. banklokal som här på ett med hänsyn till de förefintliga svårigheterna synnerligen lyckligt sätt apterats till ett modernt bibliotek. Den stora bankhallen, som är försedd med överljus, har genom mellan-

väggar och bokhyllor delats i fyra större avdelningar, av vilka två tjänstgöra som läsesalar, den ena för vuxna, den andra för barn och ungdom, och de återstående två som utlåningsavdelningar, vilka ha skilda ingångar och likaledes äro fördelade på barn och vuxna. Utom hallen finnas två mindre arbetsrum för personalen och ett »valv» i källarvåningen, som man har planer på att använda till studie-cirklarum.

Hälsingborgs arbetarbibliotek hade 1921 ett bokbestånd av 10,400 band och utlånade samma år 41,100 band.

I anslag från staden hade stadsbiblioteket 1922 37,800 kronor, vartill kom dyrtidstillägg, och arbetarbiblioteket 18,000 kronor.

YSTAD

Högre allmänna läroverkets bibliotek

I Ystad har det funnits en skola sedan långt tillbaka. År 1849 fanns där en skola med 3 lärare och kantor. År 1858 beslöts skolans utvidgning till 5-klassigt läroverk. Sedan 1888 har det på kommunens bekostnad utvidgats till ett på båda linjerna fullständigt läroverk. Numera underhåller staten realskolan och realgymnasiet, kommunen bekostar latینگymnasiet.

I uppgifterna till undervisningskommittén av 1812 omtalas, att början blivit gjord till »insamling af Böcker, för det närvarande till ett antal af 30 st.». År 1918 uppgick biblioteket till 3,161 nummer med en hyllängd av 66 meter. I slutet av läsåret 1921/22 hade numrären stigit till 3,835. Fullständiga accessions-, nominal- och realkataloger finnas, den förstnämnda förd i bok, de båda senare på lösa blad. Biblioteket hålles öppet tre halvtimmar i veckan. Antalet boklån uppgick läsåret 1921/22 till 151.

Särskilt *lärjungebibliotek* inrättades under läsåret 1920/21 och räknade i slutet av v.t. 1922 395 nummer. Antalet boklån utgjorde läsåret 1921/22 2,596.

Under de senaste fem åren användes för underhåll och utökning av »boksamlingen» (läroverksbiblioteket och referensbiblioteket) i medeltal kr. 1,047: 24 per år; för lärjungebiblioteket under 1921/22 kr. 1,160.

Biblioteken förvaras i läroverksbyggnaden i ett särskilt rum med centraluppvärmning och elektriskt ljus. Intet läsrum finnes.

KARLSHAMN

Realskolans bibliotek

Genom riksdagens beslut år 1904 ombildades läroverket i Karlshamn till en sex-klassig realskola. Behovet av en ny läroverksbyggnad blev på grund härav snart kännbart och redan år 1908 tillsattes en kommitté för utarbetande av förslag till nytt läroverks-hus. År 1917 kunde den nya byggnaden i Väggaparken tagas i bruk för sitt ändamål. Åt boksamlingen, som år 1896 beräknades bestå av omkring 3,000 band, upplätos två rum i närheten av kollegierummet. Biblioteket nyordnades i samband med överflyttningen och utgjorde höstterminen 1918 5,395 band, vid läsårets slut 5,441 band. Utlåningen under året var ringa: 27 boklån till 8 låntagare. Under femårsperioden 1918—22 har i medeltal använts 431:17 kronor för år till bestridande av utgifterna för biblioteket.

Grunden till Karlshamns realskolebibliotek lades på 1770-talet, då en del böcker samlades för detta ändamål. Boksamlingen förökades betydligt år 1795 genom testamentarisk gåva av framlidne brukspatronen *Sven Ström*. År 1812 uppgick biblioteket till 500 volymer.¹ Bland sällsyntare böcker i denna boksamling förtjänar framhållas ett inkunabelband, innehållande i Venedig åren 1484, 1485 och 1495 tryckta upplagor av Horatius, Juvenalis, Persius och Martialis verk (Hain *8893, *9697, 12724, *10824). Bandet skänktes år 1754 till skolan av kollegan därstädes magister *Samuel Hök*. Av svenska 1500-talstryck finnes ett vackert exemplar av Benedictus Olai, *Een nyttigh läkare Book* (Stockh. 1578). Påfallande är bibliotekets rikedom på holländsk och fransk 1600- och 1700-talslitteratur, särskilt personalskrifter, skönlitteratur, dramatik, m. m. Häri torde Karlshamns holländska förbindelser under 1700-talet avspegla sig. I några böcker anträffas namnet Mathias Keven-ter, Linnés bekante lärjunge, född i Karlshamn på 1730-talet, seder-

¹ Uppfostringskommitténs handlingar; konsistoriernas skrivelser 1813—1814.

mera rådman i Uppsala och riksdagsman (d. 1805). Även en del atlanter och kartverk av värde finnas.

Till ett *lärjungebibliotek* lades grunden vårterminen 1909 genom anordnandet av en soaré, som inbragte 1,583:37 kronor. Härför inköptes dels ett piano, dels för något över 300 kr. 117 böcker. Lärjungebiblioteket har sedan vidare ökats genom köp och gåvor.

LANDSKRONA

Realskolans bibliotek

År 1860 utökades det dittillsvarande treklassiga läroverket i Landskrona till femklassigt. Sedan år 1908 är med realskolan förenat ett kommunalt gymnasium. I början av 1860-talet var biblioteket »fattigt, alltför fattigt för ett välordnat elementarläroverk», som rektor förklarar i årsredogörelsen 1865/66. Bibliotekets inkomster de första åren utgjorde endast de 50 öre, som varje lärjunge erlade vid inskrivningen i läroverket. 1868/69 erhöll biblioteket en större bokgåva av konsul *V. Kronhamn*, huvudsakligen dock av medicinskt innehåll. Av större praktiskt värde ha varit de gåvor, som lämnats av major *A. W. Brunius*, som vid olika tillfällen skänkt tillsammans över 500 band, däribland utmärkta editioner av grekiska och romerska författare och dyrbara verk i svensk och utländsk modern litteratur (1886/87, 1887/88). Bokbeståndet utgjorde i slutet av år 1918 c:a 6,000 band, upptagande 200 m. Referensbiblioteket utgjordes av 450 arbeten. Av katalogerna var endast accessionskatalogen fullständig. Arbetet med utskrivande av nominal- och realkatalogerna pågick emellertid. Biblioteket hålles öppet för utlåning $\frac{1}{2}$ timme i veckan för gymnasiets lärjungar och för allmänheten samt när som helst för lärarna. År 1917 uppgick utlåningen till 150 band och samma siffra uppgives för läsåret 1921/22.

Vid skolan fanns på 1870-talet en liten boksamling för fattiga lärjungar. År 1918 utgjorde bokbeståndet i det särskilda *lärjungebiblioteket* 450 band. I varje klassrum finnes en maskinskriven katalog. Det hålles öppet tre halvtimmar i veckan och avser främst realskolans lärjungar. Lånefrekvensen höll sig åren 1913—1916 mel-

lan 830 och 920 band per år, men steg 1917 till 1,450 och 1921/22 till c:a 2,100.

Skolans bibliotek disponerar ett stort rum på nedre botten med elektriskt ljus och värmeledning. Utgifterna för realskolans boksamlingar uppgingo under de sista fem åren till i medeltal kr. 478 per år.

Vid gymnasiet finnes ett särskilt bibliotek, omfattande 1922 1,630 band.

ÄNGELHOLM

Samskolans bibliotek

Statens samskolas i Ängelholm bibliotek omfattade 1918 något över 2,300 band, upptagande c:a 69 hyllmeter. Ett mindre referensbibliotek finnes. Fullständiga accessions-, nominal- och realkataloger finnas, den förstnämnda förd i bok, de båda andra på lösa blad. Antalet boklån utgjorde läsåret 1917/1918 762 band.

Hela biblioteket kan betraktas som *lärjungebibliotek*, men detta namn användes speciellt för att beteckna en samling av de mest utlånade böckerna: skolböcker och nöjesläsning. För underhåll och tillökning av boksamlingen utgick år 1921 130 kronor. Boksamlingen är uppställd i ett rum med elektrisk belysning och centraluppvärmning. Intet läsrum finnes.

TRÄLLEBORG

Samskolans bibliotek

I redogörelsen för Trälleborgs läroverk, för läsåret 1879/80, som är sammantryckt med årsberättelsen för Lunds högre elementarläroverk, ingår en förteckning över bibliotekets bokbestånd. Sedan dess har biblioteket ökats bl. a. med en samling böcker om c:a 300 arbeten, som dit testamenterats av fil. dr C. G. Kallenberg. 1918 uppgavs det innehålla c:a 1445 band, upptagande 65 hyllmeter. Ett referensbibliotek om c:a 300 band fanns. Biblioteket är fullständigt katalogiserat med såväl accessions- som nominal- och real-

kataloger, de senare utskrivna på kort. Biblioteket hålles öppet en halvtimma i veckan. Boklånen utgjorde år 1917 endast 5.

Biblioteket är inrymt i ett rum i läroverksbyggnaden, försedd med elektrisk belysning och centraluppvärmning.

Skolan har ett särskilt *lärjungebibliotek*, som 1918 omfattade 295 band. Boklånen ha varit c:a 700 om året.

Till skolans boksamlingars underhåll och utökning utgick under de sista fem åren i medeltal ett belopp av 254 kronor per år.

GÖTEBORGS STIFT

GÖTEBORG

Högre latinläroverkets bibliotek

Väl samtidigt med staden Göteborgs grundläggande inrättades en barnaskola, som vars skolemästare magister Petrus Jacobi Columbus nämnes år 1623. Från år 1630 finnes en trivialskola i Göteborg, till vars rektor Henricus Soterus 1631 kallades från Leiden. Några år senare grundlades också ett kungl. gymnasium i Göteborg, som år 1648 av drottning Kristina erhöll sina »fullkomliga Gymnasii friheter och Privilegien» och som sådant var verksamt ända till år 1850, då det övergick i Göteborgs elementar-läroverk. Trivialskolan fortsatte sin verksamhet vid sidan av gymnasiet, under 1700-talet med namn katedralskolan och efter 1820 högre lärdomsskola. Ur densamma hade även den gamla apologistklassen utbrutits till en särskild högre apologistkola, som 1841 fick egen rektor. År 1850 förenades emellertid dessa båda nederskolor med gymnasiet till elementar-läroverket. År 1878 fick denna skola namn av högre allmänt läroverk och år 1882 uppdelades detta i ett latin- och ett realläroverk.¹

Skolan

Om biblioteksförhållandena vid dessa skolor i äldsta tider saknas varje upplysning. Enligt en uppgift skall gymnasiet i Göteborg ha hört till de gymnasier, som av drottning Kristina ihågkommas med delar av de mähriska och böhmiska bibliotek, som under det sista skedet av trettioåriga kriget föllo i svenskarnas händer; särskilt nämnes jesuitkollegiets bibliotek i Olmütz. Uppgiften förekommer i det tal, som dåvarande konsistorienotarien i Göteborg, sedermera lektorn i grekiska vid gymnasiet Gabriel Andersson Beyer²

*Bibliotekets
äldsta öden*

¹ R. RÖDING, Bidrag till Göteborgs latinläroverks historia [I], 1898, s. 5—7.

² Se RÖDING, a. a., III (1921), s. 58—62.

höll vid gymnasiet jubelfest den 9 dec. 1748. Detta tal utgör en värdefull källa till läroverkets historia och finnes i en i läroverkets arkiv förvarad handskriven volym med titel »Acta Jubilaeae». Den passage, som här närmast angår gymnasiebibliotekets äldre öden, lyder: »Taceo jam quorundam minus securam opinionem, librorum copiam, numero sat abundantem, huic Gymnasticae rei a Regina olim Sveciae Serenissima, Christina, publicae destinatae atque instruendae Bibliothecae dicatam fuisse. Certe Monasterii Olomucensis asportatos olim, cum caperetur illud Moraviae caput, heic non paucos libros multo abhinc tempore se vidisse meminerunt quidem.» Talaren ställer sig ju själv här tveksam gent emot uppgiften, att Olmützböcker blivit skänkta till Göteborgs gymnasium, däremot säger han i fortsättningen av sitt tal, att gåvor blivit gjorda till gymnasiebiblioteket av bl. a. justitiepresidenten i Göteborg *Magnus Gripenklo*, arkiatern *Olaus Bromelius* (d. 1705) och lektor *Jacob von Ackern* (d. 1709). Vid en undersökning av det nuvarande bokbeståndet i latinläroverkets bibliotek ha visserligen böcker påträffats, som härstamma från de under 1600-talets krig erövrade biblioteken, men de flesta av dessa böcker ha långt senare kommit till biblioteket. Sålunda ha två av de fyra böcker från skilda bibliotek i Olmütz, som nu finnas i läroverkets bibliotek, inköpts på den sorgligt beryktade duplettauktion, som domkapitelsbiblioteket i Strängnäs föranstaltade år 1765. Andra krigsbytesböcker ha med *Eric Benzelius* gåva 1728, varom mera nedan, införlivats med läroverksbiblioteket. Möjligen höra de sex volymer från det Rosenbergska biblioteket i Prag, som påträffats i biblioteket, jämte några andra till en av *Kristina* donerad boksamling. Största delen av det äldsta bokförrådet torde emellertid ha förstörts i den eldsvåda, som år 1721 ödelade domkyrkan, varvid även den år 1663 av tegelsten på domkyrkoplanen uppförda gymnasiebyggnaden nedbrann. Sedan skolhuset år 1723 genom frivilliga bidrag och understöd av staden åter blivit uppbyggt, inreddes här också ett särskilt biblioteksrúm¹ och anstalter vidtogos för att ånyo bilda en boksamling. Den första grunden till det nuvarande läroverksbiblioteket kan sägas hava blivit lagd av den om svenskt biblioteksväsen i allmänhet så högt förtjänade *Eric Benzelius d. y.* under hans

Eric Benzelius
d. y.

¹ Se RÖDING, a. a., s. 60.

biskopstid i Göteborg (1726—31). I den i läroverkets arkiv förvarade donationsboken har Benzelius på första sidan egenhändigt skrivit: »Till en liten början af Bibliothec wid Gymnasium i Götheborg, gifwer wälment thessa böcker Eric Benzelius åhr 1728 d. 18 Septemb.» De av Benzelius detta år skänkta böckerna utgjordes av 7 folianter, 24 kvarter (med 44 skrifter), 12 band i 8° och 6 i 12°. År 1730 har han också inskrivit ett mindre antal av honom skänkta böcker, liksom han även någon gång i donationsbokens början antecknat bokgåvor från andra håll. Det var särskilt de prästerliga sterbhusen i stiftet, som nu väl på Benzelius' tillskyndan avlämnade böcker till gymnasiebiblioteket, vilket väl samtidigt betraktades som stiftets, och under hela 1700-talet samt förra hälften av 1800-talet riktades biblioteket på detta sätt med talrika gåvor, vilka alla noga bokförts i den nämnda donationsboken. Utom prästerskapet var det även lärarna vid gymnasiet, som visade sitt intresse för biblioteket genom att skänka böcker. Bland givarna kan här nämnas kyrkoherden i Träslöf *Peter Hansson Ström* (d. 1740). Under år 1736 i december finnes antecknat, att en del böcker ankommit till biblioteket från Stockholm såsom gåva av nämnda präst, »sedan desamma honom tilfallit för ena delen af hans hos Cronan innehafde Löningsfordran». Det är 34 stycken verk, ibland i flera exemplar, som alla tryckts på statens bekostnad och genom Antikvitetsarkivets försorg; verk sådana som *Svecia antiqua et hodierna*, *Messenius' Scandia illustrata*, *Peringskiölds Monumenta*, etc. figurera här. År 1737 skänkte »ostindiske presten» *Benedictus Montan*, sedermera kyrkoherde i Knäred (d. 1785), några kinesiska böcker och rådmann *Jakob Bratt* en samling företrädesvis holländska tryck. Kyrkoherden vid Kristine tyska församling *G. F. Niehenck* (d. 1752) förekommer ofta i donationsboken, så 1729, 1741; från hans sterbhus överlämnades icke mindre än 110 verk. År 1745 skänkte biskop *Georg Wallin* biblioteket ett antal av sina avhandlingar samt 1749 ett exemplar av sina Gothländska samlingar. Den 13 april 1768 finnes förtecknad en större donation, som gjordes av »directionen af det i år til slut gångna, så kallade gamla Ostindiska Compagniet», bestående av en dyrbar samling atlanter och geografiska verk.

Även genom inköp förvärvades böcker. Gymnasiebiblioteket förfogade över en hel del inkomster, som utgjordes dels av vissa av prästerskapet till bibliotekskassan genom kunglig resolution den 1

*Donationer
1700-talet*

aug. 1720 utgående befodringsavgifter, dels genom viss procent ($2\frac{1}{2}$) på de till skolungdomen utgående Hvitfeldtska stipendiemedlen, om vilken betydande stipendiefond mera nedan. I en särskild räkenskapsbok, nu förvarad i läroverkets arkiv, finnas inkomster och utgifter för bibliotekets vidkommande uppförda för åren 1744—1873. År 1820 fick biblioteket en gåva på 600 rdr av konung Karl XIV Johan, som då besökte Göteborg.

Enligt 1724 års skolordning var bibliotekets vård anförtrodd åt gymnasieadjunkten, men den 22 febr. år 1764 utnämndes en särskild bibliotekarie, sedermera kyrkoherden i Kristine svenska församling *C. J. Brag* (d. 1781). Denne höll föreläsningar i historia litteraria och bokkännedom för den studerande ungdomen och för det arvode han härför uppbar blevo böcker inköpta. Han kunde sålunda på bokauktionen efter avlidne lektor Johan Rosén (d. 1773) för bibliotekets räkning inropa böcker för ett belopp av 110 daler silvermynt. Han skänkte också själv flera böcker till biblioteket. Brag har även utgivit den första tryckta katalogen över Göteborgs gymnasiebibliotek (år 1778).¹

*Donationer
1800-talet*

Bland donationer under 1800-talets början kunna nämnas: år 1805 28 band från kontraktsprosten *Johannes Aurelius* (d. 1802) stärbhus, år 1810 27 volymer av hovkamreraren *J. Westbeck* i Marstrand, 1811 skänkte kontraktsprosten *C. L. Siwertson* (d. 1839) 43 band, år 1813 kollegan i Varberg *J. C. Billingdahl* 28 nummer, år 1814 doktor *C. Carlander* i Göteborg 39 volymer o. s. v. Gåvor gjordes även av ett läsesällskap i Göteborg samt av bibelsällskapen i London och Göteborg. En särskild gynnare denna tid av gymnasiebiblioteket var lektor *C. Fr. af Wingård*, sedermera biskop i Göteborg (1818—39) och slutligen Svea rikets ärkebiskop (d. 1851). Som biskop och eforus behöll han samma intresse för biblioteket som under den tid han tillhörde gymnasiet; han hade även någon tid varit verksam som bibliotekarie. Han skänkte själv upprepade gånger böcker till biblioteket samt uppmanade i tal och skrift stiftets prästerskap och andra personer att bidraga till boksamlingens förökande.

Biblioteket hade genom gåvor och inköp så småningom växt, så att det år 1795 räknade 1,685 verk i 2,328 volymer jämte 250

¹ *Catalogus Bibliothecae Gymnasii Gothoburgensis ordine alphabetico digesto Anno MDCCCLXXVIII. 170 s. 4°. Två appendicula ha utgivits 1785, 1795.*

band disputationer¹; år 1815 hade antalet band stigit till 3,000. Under de följande åren ökades biblioteket ytterligare. Utom ovan nämnda donationer kunna här anföras följande: år 1831 skänkte majoren greve *Cl. Sparre* på Torpa 66 verk, däribland flera sällsyntheter, år 1844 förvärvades 1,200 volymer genom testamente av livmedikus *P. C. Westring*, år 1858 överlämnades expeditionssekretären *P. Hansson Ströms* stora boksamling, omkring 3,600 volymer, jämte ett stort antal plansch-, gravyr- och kartverk (testamentariskt förordnade $\frac{1}{8}$, 1841). I den av *J. A. Berg* år 1864 av trycket utgivna katalogen uppgår bibliotekets bestånd nu till 13,500 band.² Även under de senaste årtiondena har biblioteket stadigt ökats, så att det enligt sista årsberättelsen (1921/22) uppgår till 27,478 band, disputationer oberäknade. Böckerna fördela sig på ungefär 830 längdmeter. Under kalenderåret 1921 utlånades ur läroverksbiblioteket 82 band till 31 låntagare. Det har hållits öppet för allmänheten tisdagar och fredagar kl. 10,35—11.

I det gamla skolhuset var biblioteket inrymt på nedre bottnen mitt emot Auditorium minus.³ Vid eldsvådorna 1802 och 1804 led biblioteket till all lycka endast ringa förlust. När den gamla skolbyggnaden sedan blev för trång och ett nytt skolhus uppfördes, nedpackades biblioteket och förvarades åren 1824—26 i ett rum i domkyrkans torn. Den nya skolbyggnaden, som låg vid Västra Hamngatan, blev färdig år 1826; ett biblioteksrum inreddes i övre våningen. Men många årtionden hunno icke förgå, innan denna byggnad visade sig för trång och oändamålsenlig, varför ett nytt läroverkshus uppfördes, som år 1862 kunde tagas i anspråk för sitt ändamål. Men även detta blev mot århundradets slut bristfälligt och en ny storartad läroverksbyggnad uppfördes åren 1913—19. I de två nedre våningarna är här lokal för biblioteket inrymd i två ovanpå varandra belägna rum (nr 53 o. 88) förenade medelst en spiraltrappa. Rummens dimensioner äro för det nedre 10,14 ×

Lokaler

¹ *Göteborgs Stifts-Tidningar*, 1795, s. 35: »Götheborgs Gymnasii Bibliotheks Historia». Någon fortsättning på denna korta början utkom aldrig.

² Förteckning öfver Göteborgs h. elementarläroverks boksamling. Göteborg. 1864. X, 362 s. 8°. — Supplement härtill, omfattande åren 1864—98, utgavs 1898 av A. VINCE (193 s. 8°). Här förtecknas 5,200 nytillkomna arbeten.

8,10 × 4,00, för det övre 10,40 × 8,23 × 4,00. I det nedre är arbetsplats beredd för bibliotekarien, men läsesal saknas.

Bokbeståndet

Några ord om det äldre bokbeståndet torde här vara på sin plats. Som redan ovan nämnts, finnes i latinläroverkets bibliotek ett ingalunda obetydligt antal böcker, som härstamma från de på 1600-talet erövrade biblioteken. Dessa böcker ha hittills icke varit föremål för någon undersökning, och många av dem äro genom proveniensanteckningar och utstyrsel i övrigt av stort intresse och skulle förtjäna ett utförligare omnämmande än som i den följande korta översikten kan lämnas.

Av preussiska bibliotek äro jesuitkollegiernas bibliotek i *Riga*¹ och *Braunsberg*² samt kollegiatiftsbiblioteket i *Guttstadt*³ representerade. Särskilt den sistnämnda proveniensen är viktig, då man vet, att kollegiet i Guttstadt och dess bibliotek år 1626 plundrades av svenskarna. Hittills har dock endast en bok från detta bibliotek varit känd i Sverige och den befinner sig dessutom i enskild ägo.

Från det furstbiskopliga biblioteket i *Würzburg* finnas tvänne samlingsband i folio⁴ samt ett kvartband, innehållande bl. a. Marianus, *Encaenia et tricennalia Juliana* (Würzb. 1604), vilket senare tydligen är ett dedikationsexemplar till furstbiskop Julius Echter av Mespelbrunn.

Även från *Mainz* har en bok hittat vägen till Göteborgs latinläroverks bibliotek. Det är ett exemplar av Alanus Copus, *Syntaxis historiae evangelicae* (Lovanii 1572. 4°), som på pärmarna har ett av kurfursten Daniel Brendels v. Homburg (d. 1582) vapenexlibris.⁵ Till Göteborg har denna volym kommit med de böcker, som Eric Benzelius år 1728 skänkte.

¹ Ephræm Syrus, Opera. T. 1. Rom 1589. Fol. Proveniens: Liber Collegii Rigensis Soc. Jesu. A^o 1592.

² Petrarca, Opera, trol. Venedig 1501, duplett från Strängnäs domkapitelsbibliotek (nr 188 i fol. i auktionskatalogen 1765).

³ Ett samlingsband i kvart innehållande: 1. Jacobus de Gruytrode, *Lavacrum conscientiae*. Strassb. 1515. 2. *Viola sanctorum*. Hagenau 1508. 3. *Legend d. heil. Francisci*. Nürnberg. 1512. Med anteckningen: Liber Collegeij (!) Gutstatensis. Enligt en senare anteckning har bandet inköpts på en marknad i Lidköping år 1665.

⁴ Det ena bandet innehåller Hilarius, Opera (Paris 1572) och Gregorius Nyssenus, Opera (Basel 1571), det andra Pannonius, *De rebus gestis a Fr. Ximienio Cisnerio*. T. 3 (Frankf. 1581), *Chronica slavorum* (Frankf. 1581) samt Heliodorus, *Aethiopica historia* (Basel 1582).

⁵ Avb. COLLJN, Det kurfurstliga biblioteket i Mainz (1911), s. 11.

Walde¹ har på Skokloster konstaterat förekomsten av ett stort schlesiskt bibliotek, som en gång tillhört ståthållaren över hertigdömet Glogau *Georg Rudolf von Zedlitz*. Sparsamma rester av dennes böcker finnas även i andra svenska bibliotek, såsom Kungl. biblioteket och stiftsbiblioteket i Linköping. Även i latinläroverkets i Göteborg bibliotek hava nu fyra oktavvolymer av ett verk, Gruterus, *Lampas s. Fax artium liberalium* (T. I, 4—6. Frankf. 1604—07) påträffats, vilka bära v. Zedlitz pärmstämpel och bokstäverna GRVC jämte årtalet 1609.

Ett rätt stort antal böcker från i Mähren och Böhmen erövrade bibliotek finnas nu i Göteborgs latinläroverks bibliotek. Ovan har redan nämnts att fyra volymer härstamma från *Olmütz*, närmare bestämt: två från jesuitkollegiets bibliotek därstädes², en från allhelgonaklostret³ och en från biskop Stanislaus Pawlowsky⁴ i *Olmütz*; från det Dietrichstainska biblioteket på *Nikolsburg* finnas två volymer⁵ och från det Rosenbergska biblioteket i *Prag* sex volymer.⁶

Även från de erövrade *polska* biblioteken finnes en och annan volym i Göteborgs latinläroverks bibliotek. Sanctius, *Commentarii in actus apostolorum*, Colon. Agr. 1657. 4°, har sålunda tillhört prins Carl Ferdinands bibliotek på *Ujasdów*, ett exemplar av folianten *Inscriptiones romanæ* har konung Sigismund III:s stora vapenstämpel på pärmen. Från jesuitkollegiets bibliotek i *Posen* härstamma icke mindre än fem volymer, varav en förut tillhört dominikanern Valerianus »sacrarum literarum magister», som år 1577 köpt den i Krakau⁷, en annan domherren i *Posen* Gabriel Szadkovius.⁸

¹ T. I, s. 204 ff.

² Den ena av dessa, *Catechismus ex decreto concilii Tridentini*, Colon. 1581, 8°, är duplett från Strängnäs (auktionskat. 1765, s. 39, nr 25).

³ Fr. Guicciardini, *Historiarum sui temporis libri 20*. Basel 1566. Fol. »Ex lib. Monasterij Can. Reg. Olom. ad omnes Sanctos».

⁴ De partibus catechismi catholici [Köln 1570], m. biskop Pawlowskys vapen-exlibris på frampärmen (duplett från Strängnäs, kat. s. 40, nr 41).

⁵ J. A. Thuanus, *Historiarum sui temporis opera*. Offenbach 1609. Fol. Pergbd m. det Dietrichstainska superexlibriset i guld på frampärmen. — H. Räteln, *Geschichte ... J. Basilidis Leben*. Görlitz 1588. 4°. Har först tillhört Hieronymus Beck v. Leopoldsdorf (se WALDE, I, s. 255 ff.).

⁶ De Rosenbergska volymerna äro försedda med olika yttre och inre exlibris.

⁷ Ett samlingsband i fol. innehållande Boccaccio, *Genealogiae deorum*, Vened. 1511 och Homerus, *Ilias*, Vened. 1502. Om Valerianus se WALDE, II, s. 144.

⁸ Flavius Josephus, *Opera*. Basel 1544. Fol. Med Szadkovius' pärmexlibris. Se WALDE, II, s. 130 f. Skänkt 1728 av Eric Benzelius.

Även från några *danska* bibliotek påträffas här böcker. J. Pollucius, *Onomasticon*, Basel 1541, fol., har en gång tillhört Anders Sørensen Vedel (på titelbladet står skrivet A. S. W. D.), G. Cognatus, *Opera*, Basel 1552, fol., har varit i Stephanus Johannis Stephanius' ägo. Båda böckerna ha sedan tillhört Magnus Gabriel De la Gardie, den senare har införlivats med Göteborgs latinläroverks bibliotek tillsammans med de böcker, som Benzelius skänkte år 1728.

Bland det mera dyrbara bokbeståndet märkes även en samling inkunabler — tolv stycken ha antecknats såsom nu befintliga i biblioteket¹ — av vilka fem stycken år 1858 skänkts av konstnären och arkeologen G. Brusewitz, som åren 1865—91 var intendent för den historiska avdelningen vid Göteborgs museum (d. 1899).

Bland andra i latinläroverkets bibliotek förekommande sällsynta äldre utländska tryck kunna nämnas: ett samlingsband i kvart, innehållande bl. a. Boethius, *De disciplina scholarium*, Huswirth, *Enchiridion algorismi*, Köln: Heinr. Quentell 1501, Erasmus Roterod., *Institutio principis*, Basel 1516 (provenienseanteckning: 1516 *De libris frobenij* = Basalboktryckaren Joh. Frobenius); N. Thurius, *Institutiones reipublicae militaris ac civilis*, Rostock 1515, fol.; Ptolemæus. *Strassburg* 1525, fol.; bibeln på lågtyska tryckt i Lübeck av Ludv. Dietz 1532, fol.; *Das Neue Testament deutzch*, Wittenberg: M. Lotter 1524, fol.; Jehan Froissart, *Memoires*. Bd 1—3, Paris: Antoine Couteau 1530, fol.. Ett exemplar av Melanchtons *Corpus doctrinæ christianæ*, tryckt i Leipzig 1561, är bundet i gult svinskinnsband med stämpelplattor (132 × 80 mm.) på pärmar, föreställande Luther och Melanchton. Exemplet är dessutom intressant genom de anteckningar, som finnas på försättsbladen, av en hel del berömda reformatorer och professorer i Witten-

¹ Det är följande: Aeneas Sylvius, *Epistolae familiares*. Nürnberg. 1496. 4°. Hain *156); *Biblia latina*. Basel 1491. 8°. (Hain *3107); Brant, *Expositiones omnium titulorum legalium*. Basel 1490. 4°. (Hain *5725); Curtius, *De rebus gestis Alexandri Magni*. Venedig: Vindelinius de Spira. Fol. (Hain *5878); Franc. de Mayronis, *S. primo libro sententiarum*. Basel 1489. Fol. (Hain *10535); Flavius Josephus, *De bello iudaico*. Augsburg: Schüssler 1470. Fol. (Hain *9451); Marchesinus, *Mammotrectus* [Strassb. c:a 1486]. Fol. (Hain *10553); Platina, *Vitae pontificum*. Nürnberg. 1481. Fol. (Hain *13047); Svetonius, *Vitae caesarum*. Venedig: Nic. Jenson 1471. Fol. (Hain *15117); Valerius Maximus. Vened. 1491. Fol. (Hain *15791); Vergerius, *De ingenius moribus*. Vened. 1499. 4°. (Hain *16001); Vincentius Bellovacensis, *Speculum historiale*. [Strassb.] Fol. (Proctor 254).

berg: Johannes Draconites 1562, Georgius Maior 1562, Caspar Peucerus 1563, Paulus Eberus 1563, Martin Luther jun. 1563, Henricus Moller 1563 m. fl. Boken är en gåva år 1767 av lektor C. Ekebon vid Göteborgs gymnasium.

Biblioteket är även rikt på äldre svenska tryck; här kunna nämnas: ett samlingsband med skrifter av Olaus Petri (Een liten book om Sacramenten 1528, Een liten vndervisning om Echteskapet 1528, Om gudz ordh och menniskios boodh 1528 m. fl.), som ursprungligen tillhört A. A. v. Stiernman; Birgittas Revelationes, Nürnberg 1517; flera upplagor av Johannes och Olaus Magnus' arbeten, Alexander Magni historia, Visingsborg 1672, äldre Göteborgstryck m. m. En särskild samling om 55 volymer innehåller tryck, som åren 1801—1848 utgått från det Norbergiska tryckeriet i Göteborg.

Av svenska band kan nämnas Basilius, Opera (Basel 1551), som på främre pärmerna har bokstäverna ENS (S ändrat till A) och årtalet 1562. En samtidig proveniensanteckning upplyser, att boken ägts av biskopen i Västerås Erasmus Nicolai, som år 1579 skänkt den till professorn i Uppsala Petrus Jonae. Band, som tillhört Johan Skytte, Magnus Gabriel De la Gardie, Maria Elisabeth Stenbock m. fl., finnas här även.

Bland bibliotekets äldre handskrifter märkes en latinsk bibelhandskrift på pergament, skriven i Frankrike på 1200-talet och försedd med vackra miniatyrer. Den har tillhört dominikanerklostret i Basel enligt anteckningen: »Hec biblia est conuentus basiliensis et ad usum incertum concessa fratri bartholomeo zarwind et in registro librorum eius conuentus est registrata Anno 1487». Vidare ett breviarium från mitten av 1400-talet, som tillhört Skepplanda kyrka och 1870 överlämnades till biblioteket. P. Wieselgren framkastar den förmodan, att detta breviarium möjligen tillhört Gamla Lödöse stads- eller klosterkyrka. En ur historisk synpunkt värdefull handskrift är Rutger v. Aschebergs egenhändiga dagbok för åren 1666—1680.¹

Handskrifter

Ovan har redan nämnts, att $2\frac{1}{2}\%$ av de till skolungdomen utgående Hvitfeldtska stipendiemedlen i äldre tider använts till bibliotekets behov. Den Hvitfeldtska stipendieinrättningen i Göteborg är en av vårt lands största enskilda fonder. Vid 1922 års

Fonder

¹ Se Handl. rör. Skandinaviens hist., D. 8 (1820), bih., s. 76.

början utgjorde fondens storlek 2,271,759 kronor. Den Hvitfeldtska stiftelsen¹ grundar sig ursprungligen på fru Margaretha Huitfeldts testamente den 22 jan. 1664, varigenom hon donerade Sundsby och Åby säterier m. m. till Göteborgs gymnasium och den där studerande ungdomen av Bohus län. Donationen undgick reduktionen genom kunglig nåd (kungl. brev den 25 okt. 1694). De ursprungliga bestämmelserna ändrades sedermera därhän, att även andra än bohuslänningar kommo i åtnjutande av stipendierna. Ävenså utgingo medel från den Hvitfeldtska fonden till andra ändamål än stipendier, såsom till undervisningen i musik, till biblioteket m. m. Genom beslut av kuratorerna den 23 okt. 1819 bestämdes, att tre fjärdedelar av det då indragna anslaget av 133 rdr 16 sk. banko till musikundervisningen skulle tillfalla »gymnasie lönlöse bibliothecarius, emot det han i lärdomshistorien och bokkunskap undervisade gymnasisterna», den återstående fjärdedelen skulle överlämnas till trivialskolans kassa för inköp av läroböcker åt obemedlade lärjungar. Denna bestämmelse upphävdes emellertid genom kungl. brev den 30 dec. 1885, ehuru arvodet till bibliotekarien av misstag utgick ända till år 1913.

Det till biblioteket sedan gammalt utgående årliga anslaget ur den Hvitfeldtska fonden beräknades såsom redan nämnts till $2\frac{1}{2}\%$ av summan av de stipendier, som för läsåret utdelades från fonden. Vid det år 1914 avgivna förslaget till fondens omorganisation uppgick anslaget till 412 kronor 50 öre. Den senaste instruktionen för den Hvitfeldtska stipendieinrättningen är av den 31 dec. 1918.² Enligt samma dag utfärdad kungl. brev har utgiftsstaten fastställts, varigenom bl. a. såväl H. allm. latinläroverkets som H. allm. realläroverkets bibliotek årligen erhålla 400 kronor, varjämte särskilda arvoden å 200 kronor utgå till lärjungebibliotekens bibliotekarier.

Läroverkets biblioteks- och materielkassa visade för år 1921 en behållning av 28,642 kronor 74 öre, varav 1,594 kronor använts till underhåll av boksamlingarna, därav 511 kronor för lärjungebibliotekets behov.

¹ A. O. HEURLIN, Bidrag till Hvitfeldtska stipendiestiftelsens historia. 1—3. 1862—68.

² Tryckt i Svensk författningssamling 1918, nr 1080.

Högre realläroverkets bibliotek

Högre realläroverket i Göteborg är av ungt datum. Dess första ursprung är det treklassiga läroverk, till vars upprättande medel anslagos av rikets ständer vid riksdagen 1865—66 och vars öppnande sedan ägde rum den 24 januari 1868. Under läsåren 1880/81 och 1881/82 utvidgades det med en fjärde och en femte realklass och från den 1 juli 1882 uppfördes det i stat såsom ett högre å reallinjen fullständigt läroverk; samtidigt med denna utvidgning ombildades det gamla elementarläroverket till enbart latinläroverk. Den nuvarande läroverksbyggnaden invigdes den 6 juni 1887 och undergick åren 1911—1913 en omfattande om- och påbyggnad.¹

Boksamlingen var före läroverkets utvidgning obetydlig. Ännu 1880 omfattade den endast något över ett hundratal arbeten, frånsett en del disputationer och tidskrifter samt ett antal häften av Bidrag till Sveriges officiella statistik. Till stor del hade denna samling tillkommit genom gåvor, i främsta rummet av läroverkets rektor. Under det följande decenniet gick tillväxten raskare, så att samlingen år 1890 nått siffran 3,365 vol. Det viktigaste tillskottet skedde genom en av lektor *E. Carlson* 1887 överlämnad gåva på flera hundra volymer av väsentligen historiskt, politiskt och pedagogiskt innehåll, vilka arbeten förut tillhört givarens fader, f. d. statsrådet *F. F. Carlson*. Under 1890-talet tillkom likaledes en större donation, då fru *Maria Blomstrand* (1895) överlämnade sin avlidne mans, lektor *Fr. Blomstrands* efterlämnade boksamling, uppgående till omkring 3,300 nummer utom kartor, och under det följande decenniet ännu en, den största läroverket fått mottaga, då handlanden *J. G. Holmstedt* genom testamente av år 1905 med obetydliga undantag överlämnade hela sin boksamling, uppgående till över 11,000 volymer och då uppskattad till ett värde av 30,000 kronor; denna samling tillföll läroverket efter Holmstedts död (1908).

Vid slutet av läsåret 1899/1900 uppskattades läroverkets boksamling till omkring 9,500 volymer, 10 år senare till omkring 12,400, frånsett det Holmstedtska donationen, vilken då ännu icke var fullständigt ordnad. De största facken voro litteratur, skol- och

Skolan

*Läroverks-
biblioteket*

¹ Se Inbjudningsskrift med anl. af Göteborgs realläroverks nya byggnad ... 1887 (Göteborg. 1887) och läroverkets årsredogörelse 1913/14.

universitetsväsen, historia och geografi samt statistik. Enligt senaste uppgifter¹ omfattar biblioteket nu (1922) något över 12,500 verk i omkring 25,500 vol. Hyllmeterlängden angavs 1918 till omkring 500 m.

Biblioteket är inrymt i en större sal i läroverksbyggnadens andra våning. Denna sal tjänstgör både som bokmagasin och expeditjonsrum. Någon möjlighet att utvidga den nuvarande lokalen, vilken f. n. är tämligen fullbesatt, finnes icke. Uppvärmningen sker liksom i läroverkets övriga lokaler dels genom varm luft, dels genom ett värmeelement (med ånga). I boksalen finnes elektrisk belysning, ehuru icke tillräckligt för behovet. — Från det stora biblioteket är ett särskilt referensbibliotek på något över 300 volymer (15 hyllmeter) avskilt.

Över läroverkets huvudsamling finnas fullständiga accessions- samt real- och nominalkataloger, förda från början av 1880-talet (accessionskatalogen i bokform, de övriga på lösa blad i kartonger). Över den Holmstedtska samlingen finnas endast accessions- och realkataloger, skrivna under åren 1908—16.

Biblioteket hålles öppet tre dagar i veckan, 30 à 45 minuter varje gång. Utlåningen, som intill 1917 hade att uppvisa åtskilligt svagare siffror, har under senare år varit rätt livlig: under femårsperioden 1917/18—1921/22 i medeltal 497 besök och 846 utlånade volymer för år.

Utgifterna till biblioteket ha utgått ur läroverkets biblioteks- och materielkassa. Från och med 1919 åtnjuter dock biblioteket i likhet med högre latinläroverket ett årligt anslag å 400 kronor från den Kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen. Utgifterna till boksamlingens förökande och underhåll ha under de senaste fem kalenderåren (1917—1921) växlat mellan 1,400 kronor och 3,000 kronor (i medeltal 2,100 kronor), i vilka belopp då jämväl utgifterna för lärjungebiblioteket ingå.

Lärjunge-
biblioteket

Ett särskilt *lärjungebibliotek* vid läroverket grundades den 20 dec. 1888, då grosshandlaren *P. Em. Lithander* till detta ändamål överlämnade en summa av 500 kronor. Det uppvisade redan första året en siffra av 160 volymer, växte följande år till omkring 300 och uppgår nu till omkring 800 volymer. Medel till detta bibliotek anskaffades till en början uteslutande på enskild väg, utan anlitan-
de av

¹ Årsredogörelsen 1921/1922.

läroverkets egna kassor, men ha sedan liksom utgifterna för det stora biblioteket utgått ur biblioteks- och materielkassan. Det har hela tiden vårdats av särskild bibliotekarie, till en början utan ersättning. Från och med 1919 utgår här liksom vid högre latinläroverket 200 kronor årligen till lärjungebibliotekets föreståndare ur Kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen. — Biblioteket hålles öppet två dagar i veckan, omkring $\frac{3}{4}$ timme varje gång; antalet utlämnade boklån ha under de senaste fem läsåren växlat mellan omkr. 500 och omkr. 1200 årligen. Biblioteket är inrymt i ett mindre rum å nedre botten i läroverksbyggnadens ena flygel.

Vid Göteborgs högre realläroverk finnes jämväl ett lärjungarnas särskilda läsrum, tillkommet i samband med läroverkets tillbyggnad 1914, med en boksamling på några hundra volymer, skild såväl från det stora biblioteket som från det speciella lärjungebiblioteket. Denna boksamling bildades på det sätt, att en del böcker deponerades i läsrummet såväl från läroverkets bibliotek som från lärjungebiblioteket, varjämte böcker inköpts för medel som skänkts av gymnasistföreningen »Unga Örnar» och jämväl en del direkta gåvor förekommit. Kostnaderna för böckernas inbindning ha till större delen bestritts av läroverkets tillgångar. Läsrummet har hållits tillgängligt för lärjungarna i realskolans klass 5 och 6 och i gymnasiet varje skoldag kl. 6—8 e. m., tidigare i allmänhet även under förmiddagarna efter kl. 10. På e. m. har varit anordnad vakthållning av lärjungarna i ring III och IV, i tur och ordning (från början efter frivilligt åtagande). Bokförrådet, över vilket särskild katalog upplagts, har anlåtats mest under eftermiddagstimmarna. På f. m. har läsrummet också tjänstgjort såsom ett slags sällskaps- och läxläsningssrum för lärjungarna, »kanske i högre grad än egentligen varit avsett». Ordningen angives på det hela ha varit god. Läsrummet och dess boksamling ha ej stått under bibliotekariens inspektion, utan föreståtts av annan lärare vid läroverket.¹

*Läsrummet
och dess bok-
samling*

Västra realskolans bibliotek

I stadsdelen Majorna upprättades med läsåret 1862/63 ett 2-klassigt läroverk, som 1866 utvidgades till femklassigt (Göteborgs

¹ Om läsrummet se särskilt läroverkets årsredogörelser 1913/14 och 1914/15.

— fr. o. m. 1902/03: Göteborgs västra — femklassiga allmänna läroverk) och med läsåret 1904/05 förvandlades till realskola (Göteborgs västra realskola).

Biblioteket, som riktas genom gåvor och inköp, räknade vid slutet av läsåret 1919/20 1,487 verk i 2,826 band, häri dock ej inräknade åtskilligt med skol- och kommittétryck, statistiskt tryck, riksdagstryck m. m. Summariska förteckningar över bibliotekets bestånd 1900 och 1910 finnas i årsredogörelserna för 1899/1900, resp. 1909/10. Särskilt referensbibliotek finnes. För bibliotekets behov har under de senaste fem åren i medeltal använts kr. 830 per år.

Nominalkatalog på lösa lappar, real- och accessionskataloger i bokform finnas. Nya, fullständiga nominal- och realkataloger böra dock uppläggas, de förefintliga lära ej vara fullt pålitliga och äro illa uppställda.

Biblioteket hålles öppet en timme i veckan, samt dessutom efter anmälan hos bibliotekarien. Under femårsperioden 1913—17 utlånades i medeltal 80 boklån per år.

Biblioteket är inrymt i ett rum i läroverksbyggnaden, referensbiblioteket i kollegierummet.

Ett *lärjungebibliotek* finnes och innehöll vid slutet av läsåret 1919/20 181 band. Det har hållits öppet 2 timmar i veckan och från detsamma utlämnades under läsåret 1919/20 405 boklån till 149 låntagare.

Östra realskolans bibliotek

Med läsåret 1902/03 upprättades ett nytt femklassigt läroverk i Göteborg, benämnt östra femklassiga läroverket, och med läsåret 1904/05 ombildades det till realskola.

Biblioteket räknade vid slutet av läsåret 1918/19 c:a 350 verk med 730 volymer. Dessutom finnes ett referensbibliotek på c:a 300 band. Under de sista fem åren har till bibliotekets underhåll och förökning i medeltal använts kr. 745 per år.

Nominal-, real- och accessionskataloger äro upprättade i bokform.

Biblioteket hålles öppet en halvtimme i veckan och begagnas endast av lärare. Antalet boklån 30 à 35 per år.

För biblioteket finnes ett särskilt rum, intill rektorns expeditjonsrum. Ingen möjlighet finnes för utvidgning. Läsrum saknas.

Ett *lärjungebibliotek* inrättades 1914; det underhålles genom fond, som erhållits från läroverkets ljus- och vedkassa å ursprungligen 2,000 kronor. Det riktas naturligtvis också genom gåvor. Det bestod vid slutet av läsåret 1918/19 av c:a 690 volymer. Under de sista fem åren har för biblioteket använts i medeltal 136 kronor per år. Antalet boklån uppgick under samma läsår till över 2,000 till ett 300-tal låntagare. Särskilt läsrum finnes ej och kan ej heller under nuvarande förhållanden anordnas.

HALMSTAD

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Om Halmstads skola under äldre tider, särskilt under den danska tiden, ha få underrättelser bevarats till vår tid.¹ Skolan synes ha varit uppdelad på två avdelningar, den danska och den latinska. En skolmatrikel med början år 1663 har gått förlorad och i läroverkets arkiv finnes blott en volym med redogörelser för skolans inkomster, avskrifter av donationsbrev m. m., som går tillbaka till 1660-talet samt dessutom innehåller en förteckning över lärjungar år 1698 samt en matrikel från och med år 1708. Från år 1740 finnes ett inventarium, i vilket boksamlingen utgöres av summa två volymer: »Scapulae Lexicon graeco-latinum, edit. Basiliae par Sebastianum Henric Petri, med behållet pergamentsband och mässingsspännen» och »En illa medfarin svensk Bibel, uplagd i Scara». I början av 1800-talet är bokbeståndet icke stort bättre: i det inventarium över läroverkets böcker, som finnes i uppfostringskommitténs 1812 handlingar, förtecknas endast ett tjugotal skol- och undervisningsböcker, de flesta i flera exemplar. Boksamlingen torde endast långsamt hava ökats, ty år 1867 uppgick den endast till inemot 700 volymer, »varibland dock mycket obrukbart och värdeöst». En katalog har samma år blivit uppgjord av läroverkets bibliotekarie. År 1880 räknade biblioteket 1,000 band. Ända till

¹ E. BÖCKMAN, Några blad ur Halmstads läroverksbyggnaders historia (i: Redog. 1906/07).

och med år 1879 utgjorde bibliotekets enda inkomster 50 kronor årligen, som tillföll detsamma av inskrivningsavgifter och stiftsmedel. Från år 1880 upphävdes emellertid den enskilda bibliotekskassan och biblioteket blev hänvisat till materielkassan, som dock på långt när icke förslog att även tillgodose bibliotekets krav. Stadsfullmäktige beslöto emellertid att under fem år anvisa 200 kronor årligen till bokinköp. Under tioårsperioden 1881—1890 användes 3,750 kronor till bibliotekets förökande; i årsredogörelsen 1889/90 beräknas bibliotekets storlek till 1,200 à 1,300 band jämte disputationer, småtryck och riksdagstryck. Under motsvarande period 1891—1900 användes 4,321 kr. för samma ändamål, men bibliotekets bestånd uppgives nu till endast 1,400 band. En katalog trycktes år 1897.¹ Enligt läroverkets årsredogörelse 1921/22 uppgår antalet band i läroverksbiblioteket f. n. till 9,597. Under läsåret ha 198 band utlånats till 81 låntagare. Läroverksbiblioteket håller ett 30-tal tidskrifter. Stadsfullmäktiges ovan nämnda anslag av 200 kronor har emellertid sedan 1880 årligen utgått till läroverksbibliotekets behov.

*Lärjunge-
biblioteket*

Ett *lärjungebibliotek* grundades under läsåret 1882/83 genom en gåva av 212 kronor från föregående års konfirmander, för vilken summa 84 volymer inköptes; dessutom erhöll biblioteket även gåvor i form av böcker. Lsåret 1921/22 räknade detta bibliotek 411 band och 11 häften. Utlåningen utgjorde 1,302 band till 123 lärjungar.

*Tollska
biblioteket*

Med Halmstads läroverksbibliotek har också genom en enskild donation förenats en större boksamling, det s. k. *Tollska biblioteket*. Genom testamentariska dispositioner ²⁶/₁₁ 1855 och ⁹/₁₀ 1858² skänkte överstelöjtnanten Florus Toll och hans hustru, f. Westberg, sina »litterära samlingar, bestående af Böcker, Chartor, Gravyrer, Planchverk och Gemmer» till Halmstads lägre lärdomsskola (senare elementarläroverk) med villkor, att samlingarna skulle bibehållas oskingrade och vårdas i en gemensam lokal samt minst en gång i veckan med eller utan avgift vara tillgängliga för stadens innevånare. Enligt en vid överlämnandet år 1861 uppgjord katalog bestod den donerade boksamlingen av närmare 1,800 volymer,

¹ Katalog öfver Halmstads högre allm. läroverks bibliotek. Halmstad 1897. 8°. 62 s.

² Donationer tillhörande Halmstads högre allm. läroverk, s. IV f. (i: Redog. 1890/91).

mest skönlitteratur samt historia och memoarer på franska och svenska språken; härtill kom en värdefull och rikhaltig samling planschverk. Enligt testamentet skulle läroverkskollegiet utse en av lärarna till bibliotekarie, som i arvode skulle erhålla 100 rdr rmt; för lokalhyra anslogs ett belopp högst 100 rdr rmt. Dessutom testamenterade makarna Toll ett kapital till läroverket, som, då det år 1861 överlämnades, i värdehandlingar och kontanta medel uppgick till 12,847 rdr 95 öre.¹

Den Tollska fonden utgjorde den 1 jan. 1922 kr. 13,605:07. För bibliotekets behov har av denna fonds avkastning i medeltal årligen utgått 350 kronor — för år 1921 385 kr. — varav 100 kronor till bibliotekariens avlöning; denne har dessutom erhållit i arvode 75 % av inkommande låneavgifter, vilka från och med år 1919 äro satta till 50 öre per månad och 4 kronor per år och låntagare. Utlåningen från det Tollska biblioteket utgjorde under år 1921 9,647 band, för år 1922 beräknas motsvarande siffra utgöra 4,900 band. Nedgången i utlåningen är beroende av det nygrundade stadsbibliotekets påbörjade verksamhet.

Över det Tollska biblioteket trycktes en katalog redan år 1869², då biblioteket kunde uppställas i den nya läroverksbyggnaden, som invigdes den 29 sept. 1869. Boksamlingen hade då vuxit till 2,500 volymer. År 1892 utgavs en ny katalog³, som i runt tal uppräknar 3,750 verk. För närvarande torde det Tollska biblioteket uppgå till c:a 5,500 band.

År 1922 grundlades ett *stadsbibliotek* i Halmstad, vilket den 1 sept. invigdes. Lokaler för biblioteket ha upplåtits i en egentligen för livsmedelsnämndens behov under krigsåren uppförd byggnad, den s. k. Appelfoftska gården. Biblioteksmagasin, läsrum och expeditjonslokaler ha inrympts i den del av fastigheten, som har fasad mot Hospitalsgatan.

Stads-
biblioteket

Det nystartade stadsbibliotekets bokbestånd var till en början

¹ Tollska biblioteket. — Stadga för Tollska biblioteket (i: Redog. 1870/71).

² Katalog öfver det Tollska biblioteket, tillhörigt Halmstads högre elementarläroverk. Halmst. 1869. 8°. 45 s. — Supplement härtill utgavs för åren 1869—77 (Halmst. 1878. 8°. 13 s.) och 1878—84 (Halmst. 1885. 8°. 8 s.).

³ A. OHLSSON, Katalog öfver Tollska biblioteket vid Halmstads högre allm. läroverk. Halmst. 1892. 8°. VIII, 100 s. — Supplement I. Halmst. 1906. 8°, 29 s. — Förteckning öfver böcker, varmed Tollska biblioteket ökats under åren 1907—1910. Halmst. 1911. 8°. 8 s.

ganska ringa, endast ett par tusen band. Detsamma har emellertid på sista tiden ökat genom att stadsbiblioteket på grund av mellan stadsfullmäktige och läroverkskollegiet träffad överenskommelse, som sedermera av Kungl. Maj:t i skrivelse den 29 september 1922 stadfästas, fått övertaga det i läroverksbiblioteket förvarade Tollska biblioteket. Bland de villkor, som uppställts för överlåtelsen, märkas, att samlingarna skola bibehållas oskingrade; att staden åtager sig alla utgifter och anstalter för bibliotekets vård och tillhandahållande åt allmänheten; att Tollska fonden fortfarande förblir under läroverkskollegiets förvaltning, men att från densamma årligen betalas till staden såväl det belopp av 200 kronor, som i testamentet anslagits till hyra av lokal för och vård av samlingarna, som också den del av fondens avkastning, som enligt testamentet skall användas till samlingarnas underhåll och förstärkning; att av de av staden till stadsbiblioteket framdeles beviljade anslagen till böckers inköp och bindning minst 10 % skola komma det Tollska biblioteket till godo, dock aldrig understigande ett belopp, som motsvarar den del av donationsavkastningen, som, på sätt ovan sagts, skall tillfalla staden; att de i Tollska biblioteket ingående böckerna skola utmärkas med särskild stämpel och i katalogerna införas under särskilt signum. Vidare har bestämts, att staden såsom vederlag för läroverkets avstående av Tollska biblioteket till läroverket erlagger att användas till dess referens- och lärjungebibliotek dels ett belopp av 10,000 kronor, som utbetalas med 2,000 kronor om året under 5 år i följd, dels sedan detta belopp inbetalats årligen 500 kronor, vilket årliga anslag staden likväl må efter eget gottfinnande utbyta mot en engångsbetalning av 10,000 kronor till en fond för läroverkets referens- och lärjungebibliotek. Genom nyssnämnda skrivelse den 29 september 1922 har Kungl. Maj:t förklarat hinder icke förefinnas i makarna Tolls testamentariska bestämmelser för verkställigheten av det mellan stadsfullmäktige och läroverkskollegiet träffade avtalet.

VARBERG

Realskolans bibliotek

I Varberg har det sedan mitten av 1600-talet existerat en 2-klassig skola. Den ombildades 1858 till 3-klassigt läroverk och 1886 och 1887 utökades det på kommunens bekostnad med en fjärde, resp. femte klass. Realskolan upprättades med läsåret 1904/05.

Enligt uppgift till 1812 års uppfostringskommitté hade skolan då ett bibliotek, som skänkts dit 1744 genom testamente av en av dess lärare, rektor *Joh. Grimberg*. År 1813 utgjordes denna samling av 158 böcker i filosofi, romerska och grekiska författare, teologi, historia m. m. Det har senare riktats genom gåvor och inköp och uppsakttades 1918 till omkr. 2150 band och referensbiblioteket till omkr. 300 band, huvudsakligen gåvor av förläggare. För bibliotekets underhåll och förökning har under de sista fem åren använts i medeltal kr. 159:45 per år.

Biblioteket är ej fullständigt katalogiserat. Nominal- och accessionskataloger finnas från 1906, den förra på lösa blad efter Kungl. bibliotekets modell, den senare i bokform.

Under läroverkets om- och tillbyggnad, som blev färdig under läsåret 1920/21, har biblioteket varit magasinerat på flera olika ställen. Endast det allra nödvändigaste var åtkomligt, och låneverksambeten var ytterst ringa.

I det ombyggda läroverkshuset har biblioteket ett större rum till sitt förfogande, försedd med centraluppvärmning och elektriskt ljus.

Lärjungebiblioteket utgöres av en »nöjesavdelning», huvudsakligen bildad genom gåvor, och en läroboksavdelning, till vars förökande medel användas ur skolans premie- och fattigkassa. Nöjesavdelningen utgjordes vid slutet av läsåret 1921/22 av av 595 arbeten. Läroboksavdelningen räknade 1918 460 nummer. Boklånens antal 1920/21 var 731. Biblioteket förvaras i ett särskilt rum i skolhuset 1 tr. upp. Det skötes på ett utmärkt sätt av en lärjunge ur de högsta klasserna med biträde av ett par kamrater.

UDDEVALLA

Realskolans bibliotek

I Uddevalla fanns redan under danska tiden en »latinskola». År 1849 hade skolan tre lärare och en kantor, 1858 beslöts utvidgning till femklassigt läroverk, och realskola inrättades med läsåret 1904—05. Ett kommunalt gymnasium, fullständigt på bägge linjerna, påbörjades med läsåret 1912/13 och 1915 hölls studentexamen för första gången.

I uppgifterna till 1812 års uppfostringskommitté uppräknas vad skolan ägde av böcker. Det var inalles 21 arbeten, mest skolböcker, ofta i flera exemplar. På senare tider har det riktats genom gåvor och inköp. År 1901 fick biblioteket från ärkebiskopinnan *Clara Sundberg* mottaga 150 nr böcker i ungefär 300 band. Under läsåret 1921/22 skänkte fru *A. Hörberg* en större samling (374 volymer) ur sin framlidne mans, rektor *G. Hörbergs* boksamling. Vid detta års slut räknade biblioteket 1,545 verk och 2,286 band, varav 1 handskrift och 6 band tryckta musikalier. Referensbiblioteket ingår i dessa siffror med minst 500 volymer. För bibliotekets underhåll och förökning användes under de sista fem åren i medeltal kr. 413: 24 per år.

Biblioteket är i det närmaste fullständigt katalogiserat. Nominal- och realkataloger (från år 1912) föreligga på kort, accessionskatalog (från 1876) i bokform.

På grund av, att boksamlingen till större delen består av äldre verk, är det huvudsakligen det jämförelsevis moderna referensbiblioteket, som användes. De låntagande äro så gott som uteslutande lärare, någon gång efter vederbörligt tillstånd lärjungar. Under åren 1914—18 utlånades tillsammans 270 arbeten.

Biblioteket förvaras i ett mindre rum med vägghyllor (inom läroverkshuset). Särskilt läsrum saknas.

Ett *lärjungebibliotek* grundades 1914 genom bidrag från utomstående. Det har riktats genom gåvor och inköp för medel, som då och då anslagits ut skolans biblioteks- och materielkassa.

Biblioteket räknade vid sista läsårets slut 121 band och under samma läsår utlämnades 235 boklån till 29 låntagare.

STRÖMSTAD

Samskolans bibliotek

En stadsskola skall ha funnits sedan 1726. Den hade 2 lärare 1849 och upptogs i 1858 års stat som 2-klassigt läroverk. En tredje klass tillades 1877 en fjärde realklass 1899 och en femte dito 1901. Med läsåret 1907/08 blev skolan en statens samskola.

Något bibliotek fanns väl knappast i äldre tider. I uppgifterna till 1813 års uppfostringskommitté heter det: »Scholæ-böcker finnas ej mera än 2^{ne} exemplar av Lindbloms Latinska Lexikon och några få gamle obrukliga Scholæ-böcker».

Boksamlingarna som uppstått genom gåvor och inköp, delas här i *referensbiblioteket* och *lärjungebiblioteket*. Det förra omfattade vid slutet av läsåret 1921/22 c:a 800 verk och 878 band. Dessutom finnas i handskrift 27 stycken egenhändiga skrivelser av svenska regenter och furstliga personer (från Erik XIV t. o. m. Oscar II). För underhåll och tillökning har under de sista fem åren i medeltal använts kr. 336: 23 per år. Därav har också en del, om än obetydligt använts för lärjungebiblioteket.

Över referensbiblioteket finnas real- och accessionskatalog, bägge i bokform.

Ehuru det allmänna biblioteket kallas referensbibliotek, förekomma dock enstaka hemlån. Det har varit tillgängligt alla läs dagar, och under läsåret 1921/22 utlånades 20 verk till 5 låntagare.

Referensbiblioteket förvaras i kollegierummet.

Lärjungebiblioteket stiftades 1908 på initiativ av en för ändamålet bildad förening »Minerva». Genom kontanta bidrag av föreningens medlemmar samt genom gåvor anskaffades detta år icke mindre än 150 volymer. Under läsåret 1909/10 riktades det genom testamente efter sjökaptenen och skeppsmätaren *Aug. Papke* med c:a 500 band diverse litteratur. Biblioteket, som förvaras i bokskåp i handarbetsalen, vilken vid dessa tillfällen använts som läsesal, räknade vid slutet av läsåret 1921/22 866 verk och 905 band. Från biblioteket, som hållits öppet en timme i veckan, utlämnades under sista läsåret 1210 boklån till 94 låntagare. Över biblioteket finns realkatalog.

KARLSTADS STIFT

KARLSTAD

Stifts- och läroverksbiblioteket

Skolan

Det värmländska skolväsendet och det därmed sammanhörande biblioteksväsendet äro av tämligen sent ursprung. Om medeltida skolor eller medeltida bibliotek i Värmland äga vi sålunda inga som helst säkra historiska underrättelser.¹ Landskapets huvudort Karlstad, det gamla Tingvalla, erhöil först under hertig Karl (1584) sina stadsprivilegier, och det är också från denna tid, som vi första gången höra en »scholæmester» därstädes omtalas (*Nicolaus Petri* 1584). I den förste Karlstadssuperintendenten, *Sveno Benedicti Elfdalius* (superintendent från 1647, d. 1666), fick det värmländska undervisningsväsendet en nitisk befordrare, och det var främst hans förtjänst, att undervisningen i Karlstads skola bragtes upp till en omfattning, som i det hela gjorde henne jämställd med de nyinrättade gymnasierna, om också det formella erkännandet som gymnasium ännu uteblev²; först i en kungl. resolution av den 13 okt. 1674 finnes läroverket nämnt med detta namn. Under 1700-talet drabbades skolan liksom staden av hårda öden; tvänne gånger (1719 och 1752) härjades staden av eld, och skolhuset, som redan vid det förra tillfället lidit allvarliga skador, nedbrann andra gången alldeles. Ett nytt skolhus — efter konung Adolf Fredrik benämnt »Gymnasium Adolpho Fridericianum» — uppbyggdes emellertid åren 1754—1759 och skildras av läroverkets förste historie-skrivare³ som »ett af de präktigaste, om icke det öfvergår allä nu

¹ En bok om Värmland, D. 2 (1918), s. 113.

² A. a., D. 1 (1917), s. 329; 2 (1918), s. 120—21.

³ FR. FRYXELL, Historisk Berättelse om Gymnasium och Scholan i Carlstad (*Den Svenska Mercurius*, Årg. 5: D. 2, 1759, s. 280—97).

varande både academie och gymnasii byggnader i hela riket». Det var avsett att inrymma lokaler för såväl gymnasium som domkapitel; för gymnasiet funnos utom lärosalar och samlingsal särskilt biblioteksrum och naturaliekammare, varjämte en tornlik överbyggnad var inredd till astronomiskt observatorium. Byggnaden, i en senare tid vanligen kallad »gamla gymnasiehuset», kvarstår i det yttre i huvudsakligen samma skick ännu i dag — endast huvudfasadens monumentala stentrappa har måst vika för en nyare tids trafikkrav — och utgör med sin vackra arkitektur alltjämt det nuvarande Karlstads mest karakteristiska och intressanta byggnad.¹

Biblioteket hade delat skolans öden, men om dess äldre historia i övrigt har föga varit känt. »När dermed egentligen blifvit början gjord, är okunnigt», heter det hos den nämnde skildraren av läroverkets historia²; »men sedan framl. superintendenten M. Anders Kilanders bibliotek, efter dess död, till gymnasium blifvit aflevererat, så hafver dervid sedan med alfvare blifvit continueradt, och efter den författning som till dess förökande kunnat vidtagas, bokförrådet nog stigit». Vid eldsvådan 1719 blev boksamlingen lyckligt räddad; men 1752 »kom elden så hastigt öfver gymnasii huset, att hela bibliotheket, och större delen af biskoparnes contrefaits, hvilka consistorium med mycken flit förskaffat, gingo förlorade och consistorii angelägnaste archivum som knappast kunde bergas». Endast en obetydlighet räddades undan lågorna — siffran uppgives till allenast 8 volymer. Däribland var emellertid genom en tillfällighet ett manuskript »som var den raraste bok uti bibliothekets, nämligen biskopens i Linköping *Andreas Olai Rhyzelii* till Karlstads konsistorium år 1738 som nyårgåva skänkt »Wermelandia ecclesiastica et literata», innehållande en mängd underrättelser till Karlstads stifts historia och ännu i dag av betydelse för forskningen.³

Det äldre biblioteket

En lycklig omständighet har emellertid gjort, att vi icke äro utan alla möjligheter att bilda oss en föreställning om det gamla

¹ En bok om Värmland, D. 3 (1921), s. 6.

² FRYXELL, a. a., s. 294.

³ FRYXELL, a. a., s. 296—97, där även en utförlig innehållsförteckning över arbetet finnes. — I den förteckning över Rhyzelii skrifter, som ingår i J. HELANDERS upplaga av A. O. RHYZELII Anteckningar om sitt lefverne (Skrifter utg. af Kyrkohistoriska föreningen, III: 2, Upps. 1901), uppgives manuskriptet nu vara förlorat, men med orätt. Det finnes alljämt i läroverksbibliotekets förvar.

Karlstadsbiblioteket, ehuru själva boksamlingen gått förlorad. Karlstads gymnasium hörde till de »lärohus», som på kanslikollegiets anmaning 1750 insände förteckningar över sina bibliotek, och denna katalog är ännu bevarad.¹ Den är anmäld i kanslikollegiet den 6 maj 1751 och omfattar sålunda bibliotekets hela förråd så sent som ett år före branden. Någon detaljerad kännedom om bibliotekets uppkomst och tillväxt ger den naturligen icke, men i själva sin titel² bekräftar den uppgiften om bibliotekets egentliga grundläggning genom den nämnde superintendenten *Andreas Birgeri Kilander* (d. 1673), liksom den också för dess senare fortväxt hänvisar till de källor, som i allmänhet gällde för gymnasiernas bibliotek: en viss inkomst vid ecklesiastika befordringar samt bokgåvor från vissa prästerliga sterbhushus. Det är under dessa omständigheter naturligt, att den övervägande delen av biblioteket här som annorstädes kom att bestå av teologisk samt därmed sammanhörande filologisk litteratur. Katalogen är uppställd efter böckernas format och omfattar sammanlagt 336 nummer i 406 volymer, därav 71 (104) in folio, 83 (97) in 4°, 141 (164) in 8° och 41 (41) in 12°.

Det nya biblioteket

Det nya gymnasiebiblioteket grundlades genom en donation av hovjunkaren *Johan Adrian Rosenadler* (d. 1772), vilken som ersättning för vad som genom branden gått förlorat till gymnasiet år 1756 skänkte det »ansenliga och vackra bibliotek», som hans fader, statssekreteraren och censor librorum *Johan Upmarck-Rosenadler* (d. 1743) samlat. Exemplet vann närmast efterföljd av brukspatronen *Johan Henrik von Rappholt* (d. 1768), vilken till biblioteket förärade 'Moreris, Bayles och Chauffepies stora Lexika' och på sin bekostnad lät inreda och måla biblioteksrummet. Flera

¹ I volymen *Bibliographica: Bibliotek i Riksarkivet*.

² Katalogen inledes på titelbladet med följande framställning: »Bibliothecam Carolstadiensis Gymnasii Publicam, ante annos septuaginta et octo, condere primus coepit Superintendens dioeceseos Carolstadiensis, b. m. Magister Andreas Kilander, qui, sine prole decedens, usibus Scholæ publicis supellectilem suam librariam consecravit. Ab illo tempore quod accessionem hæc Bibliotheca nacta sit notabilem, ante non constat, quam haud ita pridem clementissime juberet Sa R:a Majestas, ut partim illi, qui ordini adscriberentur sacro, partim, qui muneribus admoverentur Ecclesiasticis, certam conferrent pecuniam, ad libros novas coëmendos; tum ut hæredes Superintendentum, Præpositorum ac Pastorum, subinde defungentium, libro quodam utili hanc collectionem auferent. Hinc factum est, ut ad eum paullatim creverit numerum, quem præsens exhibet CATALOGUS».

av stiftets präster och ståndspersoner ha sedan tid efter annan överlämnat arbeten till biblioteket. Så förärade biskop *Herman Schröderheim* (d. 1802) vid den fest, som den 21 nov. 1797 firades i Karlstad med anledning av Gustaf IV Adolfs förmäling, till läroverket hela sin stora boksamling »att efter sin död med gymnasii biblioteket förenas»,¹ och hans efterträdare, biskop *Olof Bjurbäck* (d. 1829) skänkte likaledes vid skilda tillfällen dyrbara arbeten. Av synnerligt värde var kamreraren *Fredrik Fryxells* (d. 1805) gåva, bestående dels i handskrivna samlingar till Värmlands historia, dels av en i det närmaste fullständig samling av allt som av värm-länningar utgivits av trycket intill början av 1790-talet. Konsistoriet och prästerskapet beslöto också på prästmötet 1794 att som veder-måle av sin tacksamhet låta måla Fryxells porträtt och uppsätta det i biblioteksrummet.

På det hela ser det emellertid ut som om biblioteket under lång tid ej skulle åtnjutit synnerlig vård — det nämnes, att böckerna länge lågo i högar, hopvräpta på golvet, enär biblioteksrummet var för trångt; någon fullständig katalog fanns ej heller, och man hade därför ej säker kunskap om vilka böcker som funnos.² Det är först med *C. A. Agardhs* (d. 1859) intagande av Karlstads biskops-stol, som en ny tid begynner. Denne vittfamnande och initiativ-kraftige man visade även för gymnasiet och dess bibliotek ett livligt intresse, som på mer än ett sätt tog sig uttryck i handling. Nästan omedelbart efter sin förflyttning till Karlstad (1836) lät han utgå ett upprop i stiftet med vädjan till »sådana män, vilka på en gång inse kunskapernas och uplysningens värde och nitälska för de provin-sers utveckling, till hvilkas bästa Carlstads högskola är inrättad», att genom gåvor i penningar eller böcker verka för gymnasiebiblio-tekets förkovran. Stiftsbibliotekens — »provinbibliotekens», som de i uppropet benämnas — betydelse framhålles vackert i denna för dess författare karakteristiska, varmhjärtade vädjan. Agardh framhåller behovet av ett gott och ändamålsenligt bibliotek för varje litterär anstalt, i synnerhet för en högskola, emedan vid en sådan den högsta vetenskapliga bildning fordras hos lärarna och vetenskapernas dagliga framsteg icke böra vara dem obekanta. Allra starkast gör sig behovet kännbart, när denna högskola är

*Biskop
Agardh.
Uppropet
1836*

¹ *Inrikes Tidningar*, 1797, nr 150.

² J. HAMMARIN, Carlstads stifts herdaminne, D. I (1846), s. 130.

belägen i en nejd, »der aflägsenheten försvårar den litteraira kommunikationen».

»I detta läge är — heter det — *Carlstads* högskola. Aflägsen från hufvudstaden och från universiteterna, samt utan direkt gemenskap med främmande länder och således äfven utan utländsk bokhandel, möta för dess medlemmar mångfaldigt större hinder att följa den flygande tidens framsteg, och är således också ett allmänt Bibliothek af ännu större vigt, än för de flesta öfriga. Och dock är just denna högskola måhända den mest vanlottade i afseende på inkomsterna för detta ändamål. Dessa inkomster bestå nemligen dels i tillfälliga afgifter, utgörande i medeltal omkring 40 rdr, dels i räntan af ett utlånadt capital, stort 300 rdr. Otillräckligheten häraf är synbar för hvar och en; och då detta är det enda offentliga bibliotek inom de rika och i materielt hänseende dagligen framskridande provinser, som utgöra *Carlstads* stift, och ifrån hvilka så många i litterairt hänseende utmärkta män utgått, så måste en sådan brist ej blott utgöra en betydlig lucka i den allmänna bildningen, utan äfven hämmande återverka derpå».

»Ett godt och användbart Provins-Bibliothek — säges det vidare — skulle vara det vackraste monument af den närvarande generationens omsorg för den tillkommande. En resande utlänning skulle, sedan han genomvandrat det natursköna landet, sedan han betraktat vår mekaniska konstflit och vår materiela idoghet, sedan han öfverallt funnit välståndet i tilltagande, slutligen stadna vid detta monument, för att erkänna, att *vi* bättre än annorstädes förstått att uppskatta tingens verkliga värde; att *vi* här, liksom när *vi* bryte jorden, ej stadnat på ytan, utan gått på djupet, och att *vi*, då *vi* syntes endast söka det yttre välståndet, i sjelfva verket sökte något vida ädlare och högre.»

Agardh kunde i sitt upprop också visa hän på praktiska åtgärder som redan vidtagits i det syfte hans vädjan ville främja. För att göra gymnasiebiblioteket — huru stort eller huru litet det än kunde bli — så gagnande som möjligt hade domkapitlet redan beslutit att anskaffa en rymligare lokal samt utnämnt en medhjälpare åt bibliotekarien, på det att biblioteket ju förr dess hellre skulle kunna till allmänhetens tjänst hållas öppet en gång i veckan. Av denna bibliotekets vidgade tillgänglighet väntade han sig bli en följd, att »de smärre biblioteker, som här och der kunna finnas för vissa allmänna

ändamål och de fonder, som för dem förefinnas, sannolikt blifva införlifvade med provinsens stora bibliotek, då de derigenom blifva mera tillgängliga och allmänare begagnade».

Agardhs vädjan förklingade ej ohörd. Redan den första årsberättelsen efter uppropets utgående (1837) kunde meddela, att summan av influtna kontanta medel uppgick till 1,490: 15 rdr bko, varjämte i fleråriga bidrag tecknats ett årligt belopp av 87: 16 rdr och i böcker inkommit eller utlovats 405 volymer. Genom fortsatt subskription under en följd av år jämte räntebesparingar — enligt bestämmelser i uppropet skulle halva årliga räntan alltid läggas till kapitalet — växte fonden, tills den i början av 1900-talet nått ett belopp av omkring 15,000 kronor, vid vilken summa den sedan bibehållits. Av räntorna till denna fond bestridas numera alla utgifter för bokinköp och bindning för läroverkets stora bibliotek. Endast utgifterna till lärjungebiblioteket bestridas ur läroverkets biblioteks- och materielkassa.

Även på annat sätt än genom grundandet av denna biblioteksfond var Agardh praktiskt verksam för gymnasiebibliotekets förkovran. Den i uppropet omnämnda nya lokalen inreddes under de närmaste åren på bekostnad av stiftets byggnadskassa i gymnasiehusets tredje våning, där utrymme beräknades finnas »för många tusende volymer»; man väntade sig, att efter dess iordningställande »möjligen äfven betydligare boksamlingar» skulle dit föräras. Här kunde biblioteket också, såsom i utsikt ställts, hållas öppet vissa tider för allmänheten.¹ Genom Agardhs försorg var det vidare, som år 1844 större delen av det upplösta Götiska förbundets bibliotek kom att överlämnas till Karlstads gymnasium. Denna boksamling, som till övervägande del bestod av »nordisk» litteratur och genom inskriptioner ofta bär minnen av de gamla »göterna»², överfördes till gymnasiebiblioteket, eller »stiftets bibliothek» som det denna gång heter i årsredogörelsen, år 1847.³ Såsom ovan omtalats, hade Agardh också vid riksdagen 1844 motionerat om ett anslag från statens sida på 2,000 rdr till förstärkande av biblioteksfonden vid gymnasiet,

Agardhs övriga verksamhet

¹ Årsredogörelsen 1837.

² Så bär Loccenius, *Lexicon juris Sueo-Gothici*, 1674 inskriften: »skänkt af Förbundsbrodern Fornjoter, 1812»; Spegel, *Glossarium Sveo-Gothicum*, 1712: »skänkt af brodern Rolf 1812».

³ Årsredogör. 1844/45 och 1846/47.

ehuru utan framgång.¹ Sitt sista bistånd gav A., då han till biblioteket testamenterade sin egen betydande boksamling, men då denna år 1859 överlämnades, var utrymmet i biblioteket ånyo vordet så trångt, att den i brist på plats ej kunde omedelbart uppställas.²

*Branden 1865.
Senare dona-
tioner*

Den fruktansvärda brand, som sommaren 1865 hemsökte Karlstad och som lade nästan hela staden i aska, gick härjande fram också över stora delar av läroverkets egendom. Allt som förvarats i det ävenledes vid undervisningen använda s. k. domkapitlets hus — den fysiska och kemiska materielen — liksom större delen av vad som inrymts i gymnastiklokalen — ej blott gymnastikattiraljen utan även ritmaterielen — blev lågornas rov. Däremot blev själva läroverks-huset — den gamla gymnasiabyggnaden — alldeles skonad och med detta också biblioteket. Det nämnes överhuvud icke, att detta i branden skulle gjort några förluster, ehuru naturligtvis möjligen en eller annan utlånad volym kunnat gå till spillo.³ Bibliotekets tillväxt kunde sålunda, åtminstone sedan i övrigt ordnade förhållanden åter inträtt⁴, normalt fortgå. Här som eljest har på senaste tid en väsentlig del av nyförvärven utgjorts av de publikationer som av staten och olika institutioner överlämnas till läroverksbiblioteken. De största enskilda donationer, som efter branden tillfallit biblioteket, äro komministern i Lugnsund *L. J. Alsterblads* 1876 på 2,000 nummer och biskop *C. H. Rundgrens* år 1889 på över 1,700 nummer förutom fortsättningar, den senare dessutom åtföljd av en av givaren själv upprättad handskreven fullständig katalog. Den Rundgrenska donationen förstärktes under årens lopp genom nya årliga bokgåvor och vid biskopens år 1906 inträffade död överlämnade hans arvingar likaledes till biblioteket bl. a. hela hans efterlämnade samling teologisk litteratur, tillsammans omkring 390 arbeten i bortåt 500 volymer.⁵ År 1901 gav ärkebiskopinnan *Clara Sundberg, f. Kock* biblioteket tillstånd att ur hennes avlidne mans boksamling utvälja en mängd arbeten, varigenom det vann en tillökning av ungefär

¹ Se ovan under den allmänna historiken.

² Årsredog. 1859/60.

³ Se berättelsen i årsredog. 1865/66.

⁴ Om läroverkets svårigheter under den närmaste tiden efter branden, se särskilt nämnda årsredogörelse. Om branden i övrigt se jämväl *C. E. NYGREN*, Karlstads brand 1865 (1915).

⁵ Förtecknad i årsredog. 1907/08.

170 nummer i omkring 420 volymer. Av fru *Eveline Lindström-Hülphers* fick biblioteket år 1904 mottaga omkring 130 arbeten i ungefär 170 volymer, och år 1908 skänkte arvingarna efter kontraktsprosten dr *O. Arrhenius* i Nor en stor boksamling, uppgående till 340 arbeten i ungefär 750 volymer¹, vartill kommo omkring 400 st. akademiska avhandlingar. Även det allra sista decenniet har i större eller smärre poster tillfört läroverket nya bokgävor.

Om beståndets karakter i den äldre, 1752 nedbrunna boksamlingen är ovan en antydan lämnad.

Det efter 1752 grundade biblioteket, som genom de nämnda donationerna och på annat sätt vuxit så, att det i fråga om omfånget kan jämföras med de äldre gymnasiebiblioteken, även om det icke når upp i höjd med de allra största, kan som helhet sägas inom olika discipliner vara ganska välförsett, särskilt vad den äldre litteraturen beträffar. I fråga om dyrbarheter eller märkligare tryckalster står det dock tillbaka för de äldre biblioteken. Av paleotyper finnas sålunda endast ett fåtal: Nicolaus de Lyra's bibelkommentar, Nürnberg 1497, fol.; Aristoteles Opera, P. II—III, Venedig 1498, fol.; ett samlingsband in 4°, innehållande bl. a. Boëthius, De consolatione philosophiæ, Deventer 1491; samt Augustinus, Sermones de tempore, Basel 1495, fol. Av tryck från 1500-talet märkes ett stort antal vackra upplagor av grekiska klassiker, särskilt Aldiner (ex. Demosthenes m. fl., Aldus 1504). Av äldre danska tryck finnes Zelandis low, omtryckt 1576 (vackert exemplar i pergamentband); särskilt nämnas kan också Luthers Liden Catechismus på danska och grönländska, Köpenhamn 1776. Ett Elzeviertryck: Adr. Meti Alemariani Arithmeticae libri duo et geometriæ libri 6, Lugd. Bat. 1640, saknas i Kungl. bibliotekets stora Elzeviersamling, och bland övriga nederländska tryck torde ett samlingsband politiska skrifter från trippelliansens tid: »Den Vryen Handel ter Zee» m. fl., även innehålla ett flertal skrifter som saknas i de stora svenska biblioteken.

Även av krigsbyteslitteraturen har ett antal volymer funnit en fristad inom Karlstadsbibliotekets murar, ehuru det nu ej alltid kan konstateras på vilka vägar detta skett. En del hava dock säkert kommit med den Agardhska donationen och äro måhända utmönstrade dupletter från Lunds universitetsbibliotek.² Av er-

*Bokbeståndet.
Märkligare
tryck*

*Krigsbytes-
litteratur*

¹ Förtecknad i årsredog. 1908/09.

² En Lundavolym, som visserligen ej tillhör krigsbytena: Cyprianus, Opera, Basel

övrade bibliotek äro sålunda representerade jesuitkollegiet i *Braunsberg* (2 vol.)¹, det furstbiskopliga biblioteket i *Würzburg* (7 vol.)², jesuitkollegiet i *Olmütz* (5 vol.) samt domkyrkobiblioteket darsammastädes (1 vol.)³; det Dietrichstainska biblioteket på *Nikolsburg* (8 vol.)⁴; det Rosenbergska biblioteket i *Prag* (2 vol.), samt jesuitkollegiet i *Thorn* (1 vol.)⁵. Vidare finnas här ett band med domherren i Frauenburg Thomas TreTERS pärmexlibris⁶, ett band med konung Sigismunds pärmstämpel⁷ samt ytterligare några volymer, som säkerligen tillhöra krigsbytenas kategori, ehuru den närmare provenienssen nu ej kan bestämmas. — Även den store danske boksamlaren *Holger Rosencrantz* är representerad.⁸

Handskrifter

Av bibliotekets handskrifter är en: Rhyzelii »Wermelandia ecclesiastica & Literata» redan särskilt nämnd. Andra handskrifter av speciellt Värmlandsintresse äro *Erik Fernows* »Archivum Wermelandicum», dat. 1764, 2 delar — däremot har en tredje del av samma arbete, trots cirkulär från domkapitlet till prästerskapet om efterspanande av detta manuskript, aldrig kunnat tillrättaskaffas⁹ — samt *Fr. Fryxells* ovan nämnda handskrivna samlingar: »Wermelandia nobilitata eller berättelse om adeliga släkter utaf Carlstads stift», »Wermelandia Literata eller de Studerande vid Academierne med

1558, o. Clemens Alexandrinus, Opera omnia, Basel 1556, har 1579 tillhört Tychicus Petreius, Canonicus Lundensis, från honom kommit till Lunds universitetsbibliotek och därifrån genom Agardh till Carlstads gymnasiebibliotek.

¹ Simon Verrepæus, De ingenius scholasticorum moribus, Colon. 1583, 8° och Franc. Haræus, Vitæ sanctorum, Atw. 1594, 8°.

² Clemens Romanus, Opera omnia, Col. Agr. 1569. Fol. (Har senare tillhört Laur. L. Benzelstierna 1739 och A. Lignell.) — Augustinus, Opera. T. I—X. Lugd. 1586. (6 vol.; skänkta till Carlstads gymnasiebibliotek 1765 av J. G. Roman.)

³ Tertullianus, Opera. Basel 1521. Fol. Har tillhört C. A. Agardh.

⁴ Clemens Romanus, Opera omnia. Col. Agr. 1570. Fol. (Från Agardhs donation.) — Hieronymus, Opera. T. I—IX. Basel 1565—69. (4 vol.; ha tillhört Olaus Fryxell 1738.) — Gregorius, Opera omnia. Antw. 1572. Fol. (Har senare tillhört univ.-biblioteket i Lund och C. A. Agardh.) — Adrianus Turnebus Regius, Adversariorum T. I—II. Parisii 1564—65. Detta arbete har kommit till Nikolsburg med Andreas Dudiths bibliotek.

⁵ Aristoteles, Opera, 1570, senare (1673) tillhörigt Johan Rosenhane.

⁶ Tertie controversiæ generalis. U. o. o. å. — Om Thomas Treter se närmare WALDE, I, s. 97 ff.

⁷ Joh. Damascenus, Opera. Parisii 1603. Fol.

⁸ Thycydides, Historiæ de bello Peleponnesiaco. Witeb. 1586.

⁹ J. HAMMARIN, Carlstads stifts herdaminne, I, s. 130.

deras korta biographier», »Wermelandia ecclesiastica eller Carlstads stifts Kyrko- och Preste-Krönika» (2 vol.) och »Wermelands Slägtebok». Tillökt och fortsatt av Fryxell är likaledes kyrkoherden *Johannes Linds* (d. y:s) här förvarade »Wermia Litterata» eller förteckning på av värmlänningar från trycket utgivna arbeten.¹ Bland övriga handskrifter kunna nämnas en handskrift av Magnus Eriks- sons lands- och stadslag samt slotts- och gårdsrätt från mitten av 1400-talet² samt »Diarium Gyllenianum» — värmlandssonen *Petrus Magni Gyllenii* dagbok 1622—67, med skildringar bland annat av det värmländska skollivet under 1600-talet.³ Även biskop *Rundgrens* handskriftliga kvarlätenskap är här förvarad.

Bibliotekets hela bokförråd beräknades år 1890 till 25,000 volymer, år 1900 till över 27,000 och 1910 till över 29,500 volymer. I de till bibliotekssakkunniga 1918 inkomna uppgifterna är siffran, dock förmodligen med användande av en något olika beräkning, angiven till 38,000 volymer, jämte 250 volymer handskrifter och 17 volymer musikalier. Hela längden i hyllmeter beräknas till omkring 1,100 m. Ett referensbibliotek på c:a 200 band är uppställt i lärarorummet, vartill komma diverse läseböcker i flera exemplar samt några hundratal läro- och läseböcker, skänkta av förlagsfirmor. Nominal-, real- och accessionskataloger finnas — accessionskatalog från 1752, nominalkatalog i bokform från 1769, nominal- och realkataloger på lösa blad från 1870- och 1880-talen; samlingarna äro i det närmaste fullständigt katalogiserade, dock med undantag av småtrycket samt läro- och läseböckerna i referensbiblioteket. Biblioteket är tillgängligt en särskild timme i veckan samt dessutom efter anmälan hos bibliotekarien. Antalet besök under femårsperioden 1913—18 uppgick till i medeltal 165, antalet utlånade volymer under samma period till i medeltal 401 om året.

Alla utgifter för bokinköp och bindning för stora biblioteket bestridas såsom ovan nämnts med årsräntan av den på Agardhs ini-

*Bibliotekets
omfattning
m. m.*

¹ S. U. SUNDELIUS, Förteckning på de i Carlstads Gymnasii Bibliothek befintliga manuskript. (Handl. rör. Skandinavien historia, D. 9 (1821), bih. s. 28.)

² Se SCHLYTER's inledning till Sweriges gamla lagar, D. 10 (1862), s. XXX samt D. 11 (1865), s. IX.

³ Utg. i tryck av Finska statsarkivet genom R. HAUSEN, Hfors 1880—82. — De nämnda skollivsskildringarna äro nyttjade av V. VENDEL i En bok om Värmland, D. 2, s. 120, 127 ff.

tiativ grundade »nya bibliotekskassan». Denna ränta har under nämnda femårsperiod belupit sig till lägst 664: 50 och högst 768: 27 kr. om året; utgifterna ha samtidigt uppgått till i medeltal 649: 65 kr. om året, därav för bindningen särskilt c:a 100 kr. per år

Lokaler

Såsom ovan är nämnt, var biblioteket före branden inrymt i Gamla gymnasiehuset, och det har även allt sedan där förblivit, oavsett de nybyggnader, som senare skett för skolans del: »nya» (numera gamla) läroverkshuset, uppfört 1868—69 och invigt 1870, och »nyaste» (nya) läroverkshuset, uppfört 1913 mellan det äldre läroverkshuset och gamla gymnasiebyggnaden. Jämte biblioteket hava emellertid även åtskilliga lokaler för domkapitlets och skolans behov m. m. varit inrymda i gymnasiehuset — före uppförandet av nybyggnaden 1913 bl. a. lärosalar för kemi- och fysikundervisningen. Ännu finnas i samma byggnad dels domkapitlets lokaler, dels rum för naturhistoriska museet samt fornminnesföreningens samlingar. För biblioteket disponeras en stor sal och två medelstora rum i våningen 1 tr. upp, varjämte på vinden finnes ett med vägghyllor försedd rum för förvaring av riksdagstryck, dupletter, tidningar m. m. Särskilt lärum saknas. Stora salen kan ej uppvärmas; de två mindre rummen uppvärmas medelst en vedkamin; konstgjord belysning finnes ej. Böckerna äro uppställda i höga, från golv till tak gående hyllor, vilket nödvändiggör användandet av tunga stegar vid bibliotekets begagnande. Inom de nuvarande lokalerna äger biblioteket inga egentliga utvidgningsmöjligheter, men ökat utrymme kan lämpligen anskaffas genom utrymmandet av några av de lokaler, som nu äro upptagna för annat ändamål. — Biblioteket är särskilt brandförsäkrat för en summa av 50,000 kr.

*Lärjungebi-
blioteket*

Ett *lärjungarnes särskilda lånebibliotek* finnes, omfattande populära och populärvetenskapliga arbeten i historia, geografi med rese- och folklivsskildringar, vitterhet, innefattande litteraturhistoria, poesi, romanlitteratur och sagor, samt naturvetenskap och djurskyddslitteratur. Det omfattade 1890 c:a 97 arbeten i omkr. 185 volymer, 1900 117 arbeten i omkr. 235 volymer, 1910 318 arbeten i omkr. 468 volymer och beräknas f. n. till omkr. 870 volymer, upptagande 19 hyllmeter i två bokskåp. Över denna boksamling finnas accessions- och realkataloger sedan 1915, båda i bokform; en förteckning däröver medföljde därjämte som bihang läroverkets årsredogörelse 1914/15. Biblioteket hålles öppet 3 gånger i veckan; antalet be-

sök under femårsperioden 1913—1917 har utgjort i medeltal 1,300 om året; samma siffra gäller också för antalet utlämnade boklån. Biblioteket förvaras i ett till rektorsexpeditionen angränsande mindre rum; särskilt läsrum saknas. Utvidgning av den nuvarande lokalen är givetvis önskvärd. — Lärjungebiblioteket underhålls genom medel ur läroverkets biblioteks- och materielkassa, vartill någon gång kommer ett tillfälligt anslag från en enskild förening. Utgifterna för detta bibliotek ha under åren 1913—17 belupit sig till omkr. 60 kr. om året.

I Karlstad finnes jämväl ett annat skolbibliotek, folkskoleseminariets bibliotek, omfattande 1918 omkr. 2,000 volymer. I anslutning till den tidigare angivna begränsningen av sakkunnigas uppdrag kan emellertid den närmare redogörelsen på detta bibliotek här förbigås.

Folkskoleseminariets bibliotek

Den 19 juni 1913 beslöto Karlstads stadsfullmäktige efter förutgången utredning att i Karlstad upprätta ett kommunalt bibliotek, benämnt *Karlstads stadsbibliotek*, och att uppdraga åt styrelsen för Karlstads föreläsninganstalt att vidtaga nödiga åtgärder för detta biblioteks iordningställande. Till organisationskostnader anvisades för år 1913 ett belopp av 6,000 kronor, och till bibliotekslokal upplätos mot en årlig hyra av 600 kr. fyra rum jämte kök på nedre botten i komministergården.¹ För år 1914 anslogs till biblioteket en summa av 3,600 kr. — Biblioteket och föreläsninganstalten skulle stå under en gemensam styrelse, liksom den dittillsvarande föreläsningstyrelsen bestående av sju ledamöter och tre suppleanter, samtliga valda av stadsfullmäktige för en tid av fyra år.

Stadsbiblioteket

Biblioteket bildades utom genom inköp och enskilda gåvor genom sammanslagning av några tidigare smärre bibliotek. Så överflyttades till stadsbiblioteket större delen av det gamla folkskolebiblioteket och likaså folkkökets bokförråd, varjämte även Karlstads arbetarebibliotek kostnadsfritt dit överlämnades. Bland de enskilda gåvorna märktes särskildt en samling av 288 band, skänkt av förste kontrollören *C. Hj. Weijdling*. Biblioteket kom genast till flitig

¹ Denna byggnad är belägen på tämligen kort avstånd från Gamla gymnasiehuset.

användning: under ett år, räknadt från 1 sept. 1914, beviljades sålunda 23,281 boklån och uppgick antalet besökande i läsrummet och referensbiblioteket till 5,981 personer. År 1919 utgjorde motsvarande siffror 31,328, resp. 28,384.

En katalog över boksamlingen utgavs 1914 med supplement 1917.¹

*Sakkunnigas
förslag*

Av ovan givna redogörelse framgår, att stommen till ett värm-
ländskt landsbibliotek är given i stifts- och läroverksbiblioteket,
som under förutsättning av att det får tillfälle till utveckling och
större tillgång till modern litteratur mycket väl skulle lämpa sig för
en dylik uppgift. Önskvärt är därvid, att det nuvarande stads-
biblioteket införlivas med eller åtminstone ställes i närmare kontakt
med och under gemensam ledning med stiftsbiblioteket. Ett villkor
härför åter liksom överhuvud för stiftsbibliotekets utveckling är att
lokalfrågan ordnas, och en möjlighet härtill synes given i samband
med de planer på uppförandet av en ny läroverksbyggnad, som f. n.
(1920) äro å bane. Beslutar staden att uppföra nytt läroverkshus
och sålunda de gamla byggnaderna bliva lediga till andra ändamål,
skulle de nu i gymnasiehuset inrymda museerna, vilka förfoga över
fonder på 170,000 kronor, kunna för sina samlingar förvärva den
»nya» läroverksbyggnaden, och gamla gymnasiehuset stode — med
undantag för domkapitlets lokaler — helt till förfogande för biblio-
teket. Det sålunda vunna utrymmet skulle godt räcka såväl för
införlivandet av stadsbibliotekets samlingar som för stiftsbibliotekets
utveckling under avsevärd tid. För att biblioteket skall kunna fylla
ett modernt provinsbiblioteks uppgift fordras emellertid genom-
gripande lokala förändringar, så att samlingarna bliva mera lätt-
åtkomliga, samt — i främsta rummet — införande av elektriskt ljus
och värme.

ARVIKA

Realskolans bibliotek

Arvika fick ett 2-klassigt läroverk 1858, 1866 utvidgades det till
3-klassigt, 1897 tillades en fjärde och 1898 en femte klass på kom-

¹ Katalog över Karlstads stadsbibliotek 1914. Karlstad 1914. 8°. XV, 247 s.
— Supplement 1914—16. Karlstad 1917. 8°. VII, 87 s.

munens bekostnad. Med läsåret 1904/05 ombildades läroverket till realskola.

Biblioteket bestod vid slutet av läsåret 1918/19 av 1,989 volymer böcker (förutom c:a 300 volymer riksdagstryck) jämte några få handskrifter och musikalier, till huvudsaklig del inrymt i kollegierummet, till en mindre del i rektors ämbetsrum och i bönsalen. Det ställes emellertid i utsikt, att i en blivande nybyggnad, som ej alltför länge kan låta vänta på sig, behovet av bibliotekslokaler skall på ett fullt tillfredsställande sätt tillgodoses. Någon starkare utvidgning av biblioteket har ej kunnat komma i fråga. Utgifterna för biblioteket ha under sista fem åren i medeltal belöpt sig till kr. 208: 15 om året, och donationerna ha varit få, den enda av någon betydelse är den som biskop *C. H. Rundgren* på sin 70-årsdag förärade detta bibliotek likaväl som övriga läroverksbibliotek i stiftet. En summarisk förteckning över bokbeståndet finnes intagen i redogörelserna 1899/1900 och 1909/10. Ur biblioteket, som sällan besökes av personer utom skolan, utlämnas c:a 60 boklån årligen.

Ett särskilt *lärjungebibliotek* finnes, omfattande 315 volymer och rätt flitigt anlitat. Utgifterna för detta ha belöpt sig till endast 20 à 30 kronor om året (till reparation och bindning av böcker).

KRISTINEHAMN

Realskolans bibliotek

Kristinehamns skola synes räkna lika hög ålder som staden. Denna erhöll sina första privilegier år 1642 och ett par år senare (1645) omtalas, att skolmästaren i staden behövde erhålla en medhjälpare i ämbetet. Den första bevarade instruktionen för skolan är av år 1745, då den var inrättad som tvåklassig pedagogi. År 1858 beslöts skolans utvidgning till 3-klassigt läroverk och 1863 till 5-klassigt. Sedan läsåret 1905/06 är den realskola.

Biblioteket är icke av äldre ursprung. »För skolans räkning finnes icke såsom vid andra läroinrättningar, någon enda bok, varken historisk eller geografisk, och uti 2:ne exemplar av Atlas, ett för vardera klassen finnes, utom plangloben för den andra, ingen enda brukbar karta», heter det (1814) i rapporten till 1812 års uppfostr-

ringskommitté. Som av uttalandets fortsättning framgår, är det här egentligen fråga om ren undervisningslitteratur. Förhållandet visar, säges det, »nödvändigheten af en fond för obemedlades understöd, om ej inrättningens ändamål skall förfelas».¹

Även i skolans årsredogörelser äro uppgifterna om biblioteket mycket sparsamma. En av de äldsta (redogörelsen 1860) meddelar att »ehuru läroverket ej saknar tillgångar till inköp af mera i detta hänseende — i fråga om undervisningsmateriel — så har man dock tillvidare, i brist på utrymme, nödgats inskränka sig till det nödvändigaste af böcker och planschverk». En del äldre litteratur har dock så småningom samlats, och därjämte har biblioteket erhållit de sedvanliga officiella publikationerna m. m. Bland skolans donatorer märkes biskop *C. H. Rundgren* (1889).

Enligt de till bibliotekssakkunniga inlämnade uppgifterna skulle biblioteket vara rätt omfattande, utan jämförelse det största bland real- och samskolebiblioteken, och uppgå till ej mindre än över 10,000 volymer. I denna siffra har dock inräknats även statistiskt tryck o. d., som eljest ofta upptages särskilt och ej ingår i siffrorna. Antalet särskilda verk stannar också vid en siffra av något över 4,000.

Biblioteket är inrymt i egna, dock alltför trånga lokaler i nya realskolebyggnaden. Särskilt lärum finnes ej. En del böcker »av ringa eller intet värde» förvaras å vinden. Ett referensbibliotek på omkring 500 volymer är avskilt från den övriga samlingen och inrymt i kollegierummet.

Över biblioteket finnes fullständig nominalkatalog på lappar, upprättad 1916—1917. Accessionskatalogen är i bokform och upplagd 1907.

Biblioteket hålles öppet två gånger i veckan, men utlåningen har varit relativt liten, ej fullt ett 20-tal volymer om året. Utgifterna för biblioteket ha uppgått till i medeltal 275 kronor årligen; de bestridas helt och hållet av läroverkets biblioteks- och materielkassa.

Till biblioteket ansluter sig också en värdefull *handskriftssamling*, särskilt förvarad i brandfritt valv inom skolan. Den viktigaste delen av denna samling utgöres av de s. k. Lignellska manuskript-samlingarna, över vilka en sammanfattande redogörelse finnes in-

¹ Uppfostringskommitténs handlingar: konsistoriernas skrivelser 1813—1814.

tagen i Historisk tidskrift 1917.¹ Dessa manuskript härstamma från de samlingar, som kykoherden i Kila, *Anders Lignell* (d. 1863) under tjugo års forskarmöda sammanbragt för sitt topografiska verk: »Beskrifning öfver grefskapet Dal», och vilka samlingar efter Lignells död synas ha blivit utsatta för skingring. En del därav räddades dock tack vare läroverkskollegan *J. W. Alsterlund*, vilken skall ha funnit papperen spridda på en vind; från hans dödsbo ha de sedan kommit till realskolans bibliotek. Lignell själv hade på olika sätt överkommit sina samlingar; särskilt anmärkes om ett verk, Fr. Fryxells »Bibliotheca Wermelandica» och »Wermelandia nobilitata», att det år 1815 påträffats och inköpts av Lignell i en handelsbod i Karlstad.² En annan samling: »Handlingar om Dals land åren 1565—1808» har han inköpt på en bokauktion i Stockholm 1834.

Även i Kristinehamn hade emellertid den sålunda räddade samlingen sina öden. Enligt den här följda skildringen skall den nämligen först ha förvarats i en gammal järnbeslagen större kista, vilken länge haft sin plats i det gamla skolhusets förstuga, varifrån den under ett interregnum vid ett rektorsombyte flyttats ut i en till skolhuset hörande bod; först då själva kistan vid ett tillfälle skulle undergå renovering, blevo samlingarna närmare omhändertagna och förda till en lämpligare förvaringslokal.³

Det är denna handskriftssamling, vilken huvudsakligen omfattar topographica, biographica m. m. rörande Värmland och Dal, som ger en särprägel åt realskolans litterära samlingar. Den har också varit

¹ H. LAGERGREN, Lignellska manuskriptsamlingarna i Kristinehamns realskolas bibliotek (*Hist. tidskr.*, 1917, s. 303—07).

² Osannolikt är icke, att detta band ursprungligen tillhört Karlstads stifts- och gymnasiebibliotek. Så synes åtminstone vara fallet med en annan volym, kamrer Fr. Fryxells »Bibliotheca Wermelandica, eller Förteckning på de skrifter, som infödingar af Carlstads stift eller uti samma stift tjenstgörande ämbetsmän eller ock der boende af trycket utgifvits», och vilken utgör ett register till de stora Fryxellska samlingarna i Karlstads stiftsbibliotek. Registervolymen saknas i detta bibliotek men finns nu sålunda här. Den kan ha varit lånad från stiftsbiblioteket av Lignell och sedan stannat bland hans kvarlåtenskap. En möjlighet skulle dock även vara, att det här befintliga exemplaret vore ett duplettexemplar av det en gång i Karlstad befintliga, då Fryxell hade för vana att utskriva sina manuskript i flera (två till tre) exemplar, men denna eventualitet synes mindre trolig.

³ LAGERGREN, a. a., s. 304. — Det var medan de ännu förvarades i boden, som handlingarna (omkring 1909) blevo av Lagergren i korthet förtecknade, en förteckning, som sedan finnes intagen i den omnämnda uppsatsen, s. 304—07.

föremål för flitigt utnyttjande av forskare, och läroverkets rektor omnämner i sin till sakkunniga insända redogörelse, huru dels biblioteket för dess skull vid upprepade tillfällen haft att anteckna studiebesök av vetenskapsmän, dels handskrifter därur genom förmedling av andra bibliotek och arkiv tillhandahållits forskare å andra orter.

Bibliotekets samlingar äro särskilt brandförsäkrade för 6,000 kronor, en summa som dock i förhållande till samlingarnas stora värde, särskilt i antikvariskt hänseende, anges såsom alldeles för låg.

Som ett önskemål för biblioteket uttalar rektor, att det måtte få medel att kunna bli »ett verkligt ortsbibliotek, om ej mera». Såsom önskvärt anges även, att tryckt katalog däröver måtte kunna utgivas.

Ett speciellt *lärjungebibliotek* har på senare år — sedan 1907 — bildats vid skolan genom särskilt bland lärjungarnas målsmän och skolans vänner för detta ändamål insamlade medel. Det innehåller omkring 450 band ungdomsläsning men har på grund av bristande tillgångar icke kunnat förnyas i önskelig utsträckning utan är synnerligen fattigt på nyare litteratur. Utgifterna för detta bibliotek ha i medeltal uppgått till omkring 65 kronor om året.

ÅMÅL

Samskolans bibliotek

I Åmål inrättades en stadsskola med en lärare år 1664. År 1849 var skolan utrustad med 3 lärare och kantor och i 1858 års stat upptogs den som 3-klassigt läroverk. 1893 tillades en fjärde klass och 1895 en femte klass, allt på stadens bekostnad. Med läsåret 1906/07 ombildades läroverket till en statens samskola.

I uppgifterna till uppfostringskommittén av 1812 säges: »Flera böcker, än en Bibel, finnas ej skolan tillhörige». År 1861 uppskattas biblioteket till 236 arbeten, »bland hvilka några äldre, till en del sällsynta, blifvit skänkta af Cantor Scholæ Chr. H. Kjellin».

Biblioteket, som användes som referensbibliotek, beräknas 1919 omfatta 640 verk om 1,120 band. För boksamlingarna, således inkl. lärjungebiblioteket, användes under de senaste fem åren i medeltal kr. 296: 74. Det är nu fullständigt katalogiserat.

Det förvaras i fem ständigt öppna skåp, som ha sin plats i lärare-rummet.

Lärjungebiblioteket, som utgör omkr. 100 verk, förvaras i skolans arkiv. Över detsamma föres realkatalog i bokform. Utlåningen belöper sig till c:a 400 å 500 boklån om året.

FILIPSTAD

Samskolans bibliotek

I Filipstad inrättades en skola på Carl IX:s tid. År 1849 hade den 3 lärare och kantor. I 1868 års stat upptogs den som 3-klassigt läroverk. År 1877 inrättades en fjärde och 1897 en femte klass på kommunens bekostnad. Med läsåret 1906/07 ombildades den till samskola.

Samskolans bibliotek räknade 1919 1,866 verk om 3,541 volymer. Om dess tillkomst upplyser årsredogörelsen endast, att »ehuru bibliotek ej behöver finnas vid lägre läroverk har dock under årens lopp, huvudsakligen genom gåvor från myndigheter och enskilda, men även genom inköp uppstått en mindre boksamling, innefattande arbeten i religion, språkvetenskap, historia, geografi, statistik, naturalhistoria, filosofi, mytologi, pedagogik, vitterhet samt tidskrifter m. m. En del av de viktigare arbetena upptas i årsredogörelsen 1899/1900. Om enskilda donationer må nämnas den, som genom biskop *C. H. Rundgren* kom skolan till del 1889. De årliga utgifterna för biblioteket uppgå till omkr. 100 kronor, tagna ur läroverkets biblioteks- och materiellkassa.

Nominal-, real- och accessionskataloger finnas, men endast den sista är fullständig.

Utlåningen uppgick 1913—18 till i medeltal 112 boklån per år.

Ett mindre *lärjungebibliotek* å 340 volymer finnes, förvarat i ett särskilt rum. Nominalkatalog är upprättad. Under läsåret 1917/18 utlånades 400 band. Det ökas genom gåvor och inköp, för vilka senare dock blott kan disponeras 15 å 20 kronor per år.

HÄRNÖSANDS STIFT

HÄRNÖSAND

Stifts- och läroverksbiblioteket

Skolan

Det gamla Härnösands stift (superintendentia till 1772) bildades år 1647 och omfattade de nordliga landskapen Medelpad, Ångermanland, Härjedalen, Jämtland, Västerbotten och Lappland. Som stiftscentrum för hela detta stora område fungerade Härnösand till år 1904, då Luleå stift tillkom. Ett gymnasium upprättades i Härnösand år 1650¹ i samband med en sedan 1640 här befintlig trivialskola, vilkens ursprung torde kunna föras tillbaka ända till år 1587, då de första spåren av en s. k. barnaskola här påträffas.² Härnösands gymnasium var under omkring tvåhundra år den enda bildningsanstalt inom det övre Sverige, varifrån lärjungar dimitterades till universitetet och har därför spelat en betydande roll i den svenska undervisningens historia.

Gymnasiebibliotekets äldsta öden

Någon boksamling synes emellertid knappast ha funnits i äldre tider vid Härnösands gymnasium. Vid en förfrågan, som bibliotekarien vid Uppsala universitet år 1695 härom gjorde, svarade domkapitlet, att inga böcker funnos.³ Om något bokbestånd hunnit komma till stånd under 1700-talets två första decennier, torde det ha förstörts i de eldsvådor, som åren 1710, 1714 och 1721 hemsökte staden och gymnasiet. Det är först år 1724 genom den nya skol-

¹ G. BUCHT, Härnösands skolförhållanden 1638—50, s. 4 f. (I: Redogörelse f. h. allm. lärov. i Härnösand, 1917/18.)

² W. M. CARLGREN, Bidrag till Hernösands allm. läroverks hist., s. 2 (Ibid., 1899/1900.)

³ G. BUCHT, Härnösands läroverksbibliotek, s. 20. (I: *Nord. tidskr. f. bok- och bibl.-väsen*, 1920, s. 19—32.) Denna uppsats har tillkommit på uppmaning av Bibliotekssakkunniga och ligger till huvudsaklig grund för ovanstående framställning.

ordningens ikraftträdande, vari även föreskrifter om inrättande av bibliotek vid gymnasierna meddelas, som grunden lägges till det nuvarande läroverksbiblioteket. En bibliotekskassa bildades genom vissa befordrings- och inskrivningsavgifter, varjämte stadgades, att varje prästerligt sterbhus inom stiftet skulle till biblioteket insända en god bok. Från år 1725 finnas de första donationerna till biblioteket antecknade: två böcker från prästerliga sterbhus och en från en nytillträdande kyrkoherde.¹

Bibliotekets utveckling har i början fortskridit ganska långsamt. När år 1743 ett anfall av ryssarna väntades, utrymdes staden och även biblioteket nedpackades i tre kistor tillsammans med domkapitelsarkivet och forslades i mars till skogsbyn Tunsjön i Dals socken, varifrån det i november samma år återfördes, sedan all fara var över. Från omkring år 1750 finnes en i Riksarkivet bevarad handskreven »Förteckning uppå the Böcker, som finnas i Hernösands Gymnasii Bibliothequ», upptagande inalles 85 nummer teologiska och filosofiska böcker. År 1784 har antalet böcker ökats till 280^a, varav omkring en tredjedel utgjorde inköp, de övriga nästan uteslutande donerats från prästerliga sterbhus i stiftet. På prästmötet år 1775 beslöts att utbyta sterbhusens levereringsskyldighet mot ett tillägg till befordringsavgifterna, uppgående till 12 öre kopparmynt för mantalet för kyrkoherde och till 4 öre för komminister. Den första större donationen denna tid gjordes år 1773, när prosten *Mathias Dahlings* i Lövänger änka Catharina Maria Grubbe enligt sin makes testamente insände 14 verk till biblioteket, delvis bestående av flera volymer.³ Från 1736 förvarades biblioteket i gymnasiebyggnaden i ett rum, som i avvaktan på det nya konsistoriehusets färdigbyggande dittills använts av domkapitlet. Som bibliotekarie fungerade i regel gymnasieadjunkten.⁴

År 1791 börjar ett nytt skede i bibliotekets historia genom överflyttningen till den i juni detta år invigda nya byggnaden för Här-

Biblioteket
c:a 1750

Biblioteket
från 1791

¹ Anförda hos БУЧТ, s. 21.

² I *K. Bibl. Tidningar om lärda saker*, 1767: 1, s. 47 f., upplyses emellertid, att biblioteket år 1767 bestod av omkring 800 böcker, varjämte hovjunkaren Joh.-Adrian Rosenadler (d. 1774) till biblioteket skänkt några goda böcker.

³ Härnös. domk. protok. ²⁰/₁₀ 1773.

⁴ Förteckning på bibliotekarier vid Härnösands läroverksbibliotek, se БУЧТ, s. 28 f.

nösands stiftsstyrelse och gymnasium. I denna för sin tid ståtliga stenbyggnad med pelarhall i nyantik stil upptog biblioteksrummet hela nordvästra delen av övre våningen med fem fönster. Den store bokvännen och bokdonatorn *J. H. Lidén* skyndade sig »till betygande af sin fägnad öfwer Gymnasii husets färdigt warande tilstånd» att donera till biblioteket en samling på 152 nummer.¹ År 1800 erhöll biblioteket genom testamente av prosten *Sacharias Medén* i Gudmunrå, som själv en gång varit läroverkets bibliotekarie (1774—83), en boksamling på 205 volymer.² Den största tillökningen erhöll biblioteket år 1806, då biskop *Erik Hesselgrens* efterlämnade boksamling om 2,442 volymer jämte en mängd disputationer och småskrifter förvärfvades för biblioteket för en summa av 1,000 rdr riksgälds. Köpet förmedlades av biskop *Nordin*, som förmått stiftets prästerskap att bidra med 500 rdr ur en änkehjälpskassa och själv anskaffat resten av köpesumman.³

I Nordins efterträdare biskop *E. A. Almquist* (1812—30) fick Härnösands gymnasiebibliotek en varm gynnare, som bl. a. förskaffade gymnasiet en särskild biblioteksfond (se nedan). Ävenså tillsattes år 1815 en särskild bibliotekarie, N. Feltström, som inlagt förtjänster om bibliotekets ordnande och katalogiserande. Genom testamente år 1796 hade kanslirådet *Anders Schönberg* förordnat, att hans boksamling skulle tillfalla Gävle gymnasiebibliotek samt möjligen uppkommande dupletter gymnasiet i Härnösand. År 1839 kommo dessa böcker, inalles 51 verk, biblioteket tillhanda.⁴ År 1814 uppgives bibliotekets storlek till något öfver 3,000 band⁵, år 1848 till 6,000 utom åtskilliga manuskript.⁶

Läroverksbi-
blioteket

År 1849 förvandlades Härnösands gymnasium till ett högre allmänt läroverk. I de av läroverkets rektor utgivna årsredogörelserna förtecknas från och med läsåret 1858/59 bibliotekets vik-

¹ Förteckning i bibliotekets arkiv och i Linköpings stiftsbibl., dat. Norrköping den 30 maj 1791. Följande år den 1 juni skall han till biblioteket ha skänkt en samling musikaler på öfver 4,000 nummer, varav dock endast obetydliga spår nu finnas i läroverksbiblioteket. (GJÖRWELL, Svenska Archivum, Bd 2, s. 240.)

² Räkenskapsbok och katalog i läroverksbibliotekets arkiv.

³ O. NORBERG, Härnösands kungl. gymnasium (1896), s. 124—27. — Förteckning i bibliotekets arkiv.

⁴ Katalog i bibliotekets arkiv.

⁵ Domkapitelsprotokoll $\frac{4}{8}$ 1814.

⁶ Domkapitelsprotokoll $\frac{13}{1}$ 1848.

tigaste årliga accession. Bland donatorer kunna således anföras: regementsläkaren *N. L. Rahmström* (94 band till stor del dyrbara och praktfulla verk genom testamenten 1857 och 1860), rektor *A. Selahn* i Örnsköldsvik, lektor *C. J. af Nordin* (en gammal handskreven koralbok med latinsk text), rektor *P. Engman* (45 band filosofi och botanik läsåret 1862/63), biskop *L. Landgrens* sterbhus 1888 (38 verk arkeologi, nordiska språk), lektor *Wimmercrantz* 1888 och 1890 101 verk, Svenska akademien 1891 (143 verk skönlitteratur), lektor *C. J. Ösling* 1897, dr *A. F. Christiernin* i Sundsvall 1901 (Bibliotheca classica latina i 140 band), lektor *A. T. Malmberg* 1903 (28 verk), biskop *M. Johanssons* sterbhus 1909 (en större samling böcker, tidskrifter, kartor m. m.), stadsfogden i Gävle *S. Löfstedt* 1911 (289 volymer), lektor *Rödström* 1913 (600 volymer), adjunkt *P. Svensson* 1917 (313 volymer), m. fl.

År 1890 räknade boksamlingen i runt tal 9,000 volymer utom småskrifter, disputationer etc., därav nära en femtedel teologisk litteratur, år 1900 hade volymernas antal stigit till omkring 13,000. I årsredogörelsen 1909/1910 lämnas en kortfattad historik över biblioteket, som säges omfatta »dels det gamla stiftsbiblioteket¹, dels det, som under årens lopp inköpts till läroverkets bibliotek och tillkommit såsom gåfvor samt slutligen ett särskildt lärjungebibliotek, grundadt läsåret 1890/91». Läroverksbiblioteket beräknas här till 14,000 och lärjungebiblioteket till 300 band. I årsredogörelsen 1920/21 uppges bibliotekens storlek till respektive 18,600 och 1,715 volymer.

År 1882 hade läroverket inflyttat i en ny, ännu i bruk varande byggnad, där biblioteket först fick på sin lott övre våningen i sydvästra delen, bestående av ett stort bokmagasin med fem fönster samt ett expeditionsrum, vilket sedermera användes också för lärjungebiblioteket. I dessa rum förvarades biblioteket till år 1908, då det flyttades till läroverkshusets tredje våning och där tog i anspråk de tre rum, som förut disponerats av Västernorrlands läns

Lokala för-
hållanden

¹ I äldre tider benämnes biblioteket alltid *Härnösands gymnasiebibliotek*; sedan 1856 års skolordning trätt i kraft, anträffas också benämningen *h. elementarläroverkets bibliotek*. I ett par donationer omkring år 1860 förekommer namnet *stiftsbiblioteket*, vilken benämning sedan i officiella handlingar först förekommer i nämnda årsredogörelse 1909/10 utan att dock synas svara mot någon gammal tradition (se ВУЧТ, s. 25).

museum och vissa av läroverkets samlingar. Här var biblioteket uppställt, när sakkunniga den 6 juni 1919 togo biblioteket i betraktande. För en del äldre litteratur och riksdagstryck hade även utrymme måst anlitas på vinden.

Sedan dess har en betydlig förbättring i lokalförhållandena inträtt för läroverksbiblioteket. Redan år 1916 hade ritningar uppgjorts till en påbyggnad av läroverkshuset, vilken blev färdig i augusti 1921 efter att hava dragit en kostnad av 190,000 kronor, som bestridits av Härnösands stad. Denna påbyggnad består i att tredje våningen tillbyggs; här inrymmas nu lokaler dels för de naturvetenskapliga institutionerna, dels för biblioteket.

Det stora bokmagasinet upptager ett hyllutrymme av 1,600 meter. Såsom ledning för hyllornas placering här har nuvarande rektor, som inlagt stor förtjänst om läroverksbiblioteket, valt det modernt inrättade läroverksbiblioteket i Gävle. Vid fönstren äro arbetsbord placerade till användning för de personer, som äga direkt tillträde till lokalerna. Ett litet arbetsrum har också kunnat anordnas, men i samband med uppgången och trapprunnet, vilken anordning måste betecknas såsom bristfällig, då här arbetande nödvändigtvis måste störas av kommande och gående. För bibliotekarien har anordnats ett expeditionsrum, där tillika lärjungebiblioteket är inrymt; här torde också en eller annan besökande kunna placeras. Under tillbyggnadsarbetena har biblioteket varit nedflyttat i två klassrum i läroverkets första våning, varvid böckerna systematiskt ordnats och en ny beräkning och uppmätning av hela bokbeståndet blivit företagen, enligt vilken läroverksbiblioteket f. n. uppgår till omkring 28,000 volymer, fördelade på följande grupper:

*Bibliotekets
nuvarande
storlek*

	meter		meter
Bibliografi	5,9		Trpt 375,9
Encyklopedier	11,6	Pedagogik	27,6
Tidskrifter och tidningar	47,6	Litteratur- och konsthistoria	7,7
Lärda sällskaps handlingar		Språkvetenskap och skön-	
och andra samlingsverk	18,7	litteratur	123,0
Äldre teologi	124,3	Matematik, naturvetenskap	21,9
Nyare teologi	57,4	Medicin	3,1
Filosofi	15,5	Ekonomi, krigsväsen . .	4,1
Juridik	13,9	Äldre avhandlingar, bro-	
Historia	53,5	schyror	43,8
Geografi	14,3	Riksdagstryck, kyrkomö-	
Statistik	13,2	testryck	62,9
	<u>Trpt 375,9</u>		<u>Summa 670,0</u>

Härtill kommer dels ett i lärarnas samlingsrum uppställt *referensbibliotek*, bestående huvudsakligen av uppslagsböcker, lexika och undervisningslitteratur och år 1922 beräknat till 30,9 hyllmeter eller omkr. 1,000 band, dels det ovan nämnda *lärjungebiblioteket*. Detta senare stiftades, som nämnts, läsåret 1890/91 och beräknas nu till 1,804 volymer med ett hyllutrymme av c:a 45 längdmeter. Här kan nämnas, att vid Härnösands gymnasium också funnits ett *librarium gymnasticum*, som stiftades år 1807 av dåvarande gymnaster och som följande år stadfästes av domkapitlet. Ändamålet med detta bibliotek var att bereda den »studerande ungdomen särdeles de fattige deribland, tillgång på dyrare Böcker». Varje gymnast skulle årligen erlägga 12 sk. bko samt en mindre låneavgift. Bibliotekarien utsågs av domkapitlet och vid hans sida skulle finnas tre bland gymnasterna valda amanuenser. Mot mitten av 1800-talet upphörde dock biblioteket och böckerna införlivades med det stora läroverksbiblioteket.

*Referens- o.
lärjungebi-
bliotek*

Fullständiga skrivna kataloger över läroverksbiblioteket finnas från åren 1745, 1784, 1819, 1866, 1880, varjämte en realkatalog på kort håller på att utarbetas. Accessionskataloger finnas för åren 1754—59, 1822—34 och från och med 1865; alla inköpta böcker finnas bokförda i den från år 1725 fullständigt bevarade serien av räkenskaper.¹ Över flera av de ovan nämnda donationerna finnas skrivna förteckningar i bibliotekets arkiv.

Kataloger

Bland äldre svenska tryck i läroverksbiblioteket i Härnösand kunna nämnas ett något defekt exemplar av *Missale Upsalense* (Basel 1513); Gustaf Vasas bibel 1540—41; tre exemplar av kyrkoordningen 1571; Laelius, *Itinerarium*, Stockh. 1595; Johan III:s Liturgi 1576 med den intressanta proveniensanteckningen: »Johan Lagerchrona Marjenburg den 2 Jun. 1656».²

*Äldre svenska
tryck*

Även en del minnen från sextonhundralets *krigsbyten* ha på skilda vägar kommit till Härnösands läroverksbibliotek. Från jesuitkollegiets bibliotek i *Riga* härstammar ett samlingsband i kvart med skrifter av Petrus Skarga, Possevinus m. fl. i upplagor

Krigsbyten

¹ G. БУЧТ, Härnösands läroverksarkiv. (I läroverkets årsredogörelse, 1920/21.)

² Karl X Gustafs livmedikus, som under polska kriget erhöi del av det erövrade jesuitresidensets i Marienburg bibliotek (WALDE, II, s. 11 f.). Denna volym har kommit till Härnösand med biskop Hesselgrens boksamling.

från 1500-talets senare hälft¹, vidare del 4 av Surius, De probatis sanctorum historiis, Köln 1579, fol.; från jesuitkollegiet i *Braunsberg* tre tomer (1, 3, 5) av samma verk av Surius, Köln 1576—80, fol., vilka ursprungligen skänkts till kollegiet av köpmannen i Braunsberg Jakob Bartsch²; del 7 av samma arbete (Köln 1581) har tillhört jesuitkollegiet i *Heiligenstadt* och sedan Magnus Gabriel De la Gardie³; från greve Otto Solms' bibliotek på *Sonnenwalde* härstammar Melancton, Consilia, Neustadt 1600, 8°; en volym har tillhört jesuitkollegiets i *Posen* bibliotek⁴, en annan bär ett av Sigismund III:s pärmexlibris på båda pärmarna.⁵ En intressant proveniens-anteckning har Gregorius Nyssensis, Opera omnia, Paris 1605, fol. Nederst på titelbladet läses: »Missionis Societa: JESV in Aula S. R. M.», vilket överstrukits och ändrats till »Domus Societa: JESV Varsaviensis». Antagligen har volymen tillhört en missio jesuitica vid Sigismunds hov i och för den katolska propagandan i Sverige.

Handskrifts-
samlingen

Handskriftssamlingen är obetydlig, i allt ett hundratal nummer. De märkligaste äro konung Kristofers landslag, skriven år 1586 (se Schlyter, föret., s. LXI), och det av kyrkoherden i Grundsunda Hans Jonas Tunaeus författade Härnösands stifts herdaminne eller praeste-krönika, fullbordat 1766 och av domkapitlet skänkt till biblioteket år 1861.

Fonder

Genom kungl. brev den 18 dec. 1822 erhöll Härnösands domkapitel medgivande att anslå inkomsterna av Selångers och Sundsvalls pastorat under en vakans till skapandet av en biblioteksfond. På grund härav inlevererades år 1824 till gymnasiet för bibliotekets räkning en summa av 2,300 rdr bko, varav årliga räntan, 250 kronor, användes till bokinköp.

För bibliotekets räkning har någon gång räntan av 1899 års jubelfond, utgörande 550 kronor, tagits i anspråk, särskilt för bibliotekets katalogiserande.

¹ Först i bandet sitter Petrus Skarga, Artes duodecim sacramentarium, Vilna 1550.

² WALDE, I, s. 61. På frampärmarna är tryckt i guld: LIBERALITATE IACO: BARTSCH B. Dessutom finnes på frampärmens insida ett i rött och guld tryckt exlibris inklustrat med omskrift IACOBVS BARTSCH BRAUNSBERGEN:

³ De fem tomerna Surius ha kommit till biblioteket med prosten Dahlings donation 1773.

⁴ Copiaecornu s. Oceanus. Basel 1558. Fol.

⁵ Selenus, Cryptomenytices etc. U. o. 1624. Fol.

Biskop *Israel Bergman* (1848—64) donerade 1,000 rdr bko, varav rântan får användas till bibliotekariens avlöning. Statsanslag för detta ändamål erhöles först från och med 1858 och har sedan 1861 intill nu utgått med 140 kronor årligen. Den årliga avkastningen från den Bergmanska fonden är f. n. 75 kronor.

Norrlands hembygdsbibliotek

Föreningen för norrländsk hembygdsforskning stiftades på våren 1909. Rörelsen hade utgått från Norrländska studenters folkbildningsförening, som bildats år 1905 i Uppsala och som utgjorde en sammanslutning av för folkbildningsarbete inom hembygden intresserade studenter, tillhörande Norrlands och Gestrrike-Helsing nationer och vilkas första verksamhet tog sig uttryck i anordnandet av s. k. hembygdskurser. De första av dessa kurser höllos i Härnösand sommaren 1907 och det var omedelbart efter dessas avslutande som förslaget till nämnda förenings bildande framlades. En ekonomisk grundval bereddcs genom ett av Kungl. Maj:t beviljat större konst-, hemslöjds- och handtverkslotteri. Föreningens ändamål antydes i stadgarnas första paragraf vara att »genom insamlande av material för norrländsk hembygdsforskning och genom detsammas vetenskapliga bearbetande vinna och genom musei-, biblioteks- och undervisningsverksamhet sprida större och noggrannare kännedom om Norrland, dess natur, språk, historia och minnen samt på grundvalen därav ingjuta en varaktig känsla för hembygd och fosterland». I enlighet med dessa uppgifter är föreningens arbete fördelat på olika avdelningar, nämligen en för naturhistorisk forskning, en för arkeologisk och kulturhistorisk forskning, en för folkmålsforskning, en för insamlande och studier av folkmusik, en för biblioteksverksamhet samt en för undervisningsverksamhet.

Avdelningens för biblioteksverksamhet uppgift anges vara att såsom styrelse för *det norrländska hembygdsbiblioteket* sörja för dess utveckling till ett så fullständigt omfattande som möjligt av litteratur om Norrland och norrländska förhållanden samt av vetenskaplig litteratur inom samtliga de ämnesområden, som falla inom en sammanhängande och enhetlig hembygdsforskning. Vidare skall avdelningen syssla med historisk-arkivalisk forskning och ombe-

*Föreningen
för norrländsk
hembygds-
forskning*

*Föreningens
biblioteksverk-
samhet*

sörja utgivandet av föreningens publikationer. Av sådana utger föreningen sedan år 1918 »Arkiv för norrländsk hembygdsforskning», som utkommer med två häften om året. Vidare ha av hembygds-kursernas föreståndare intendenten Th. Hellman utgivits sex »Redogörelser för de av föreningen anordnade vetenskapliga kurserna i hembygdsforskning och hembygdsundervisning (för folkskolans lärare) somrarna 1914—19». Även har påbörjats en serie musikuppteckningar med text under titel »Folkmusiken i Norrland». Planer föreligga även att utgiva ett *Diplomatarium norrlandicum*.¹

*Hembygds-
biblioteket*

Det norrländska hembygdsbiblioteket omfattade år 1918 enligt uppgift öfver 12,000 band (229,25 hyllmeter), vilka öfvervägande utgöras av gåvor och därför ännu icke erbjuda någon enhetlighet inom det område, som biblioteket vill göra till sitt. Av särskild betydelse för norrlandsforskningen säges bibliotekets avdelning för handskrifter, handlingar och brev vara, vilka uppgå till öfver 5,000 nummer. Antalet originalpärbrev är ännu jämförelsevis litet, men desto talrikare äro avskrifterna samt originalhandlingarna från 16- och 1700-talen och början av 1800-talet. Början har även gjorts med uppsamlandet av byhandlingar, varjämte uppteckningar av norrländska folkmelodier till ett antal av 700 blivit verkställda.

Lokal

Biblioteket är inrymt i övre våningen av museibyggnaden av sten vid Stora Torget, där det disponerar tre rum samt andel i källare. Av dessa rum är ett expeditions- och de övriga depå- och läsrum. Elektrisk belysning är införd, uppvärmning kan ske medelst kakelugnar. Biblioteket är brandförsäkrat för 50,000 kronor. Det anslag, som Föreningen för norrländsk hembygdsforskning anslagit åt biblioteket, har uppgått till omkr. 2,000 kronor för år, varmed hyra, ersättning till amanuens, vaktmästare, eldning och belysning bestridits. Anslagen till bokinköp ha varierat mellan 150 och 300 kronor.

I till Konungen ställd skrivelse Härnösand den 25 november 1918 har Föreningen för norrländsk hembygdsforskning i underdånighet hemställt, att Kungl. Maj:t antingen ur tillgängliga medel eller genom proposition till riksdagen måtte bevilja föreningen för år 1921 ett anslag av 8,000 kronor »för möjliggörande av det Norrländska hembygdsbibliotekets i Härnösand vidare utveckling så-

¹ Vidare publikationer se *Arkiv*, 1918, s. 38.

väl med hänsyn till dess första uppgift att betjäna folkskolans lärare på ett fullt tillfredsställande sätt i deras arbete på fortsatt utbildning inom hembygdsforskningens och hembygdsundervisningens områden som med hänsyn till centralbibliotekstankens realiserande för Norrland». Denna skrivelse remitterades av Kungl. Maj:t den 4 december 1918 till riksbibliotekarien, som i skrivelse den 6 december hemställde, att densamma skulle remitteras till bibliotekssakkunniga, vilket även skedde genom remiss den 23 december.

I nämnda skrivelse redogöres utförligare för biblioteket och dess ändamål. Enligt den för biblioteket fastställda, kanske något vidlyftiga planen skall det omfatta litteratur om Norrland och norrländska förhållanden samt vetenskaplig litteratur inom samtliga de ämnesområden, som falla inom en sammanhängande och enhetlig hembygdsforskning och en därpå grundad hembygdsundervisning. Biblioteket är i enlighet härmed uppdelat på två huvudavdelningar, avdelningen för norrländsk litteratur, som jämte tryckta arbeten berörande Norrland, dess natur och kultur, även innehåller en del handskrifter och handlingar, framför allt byhandlingar, arvskiftes- och bouppteckningshandlingar, skattelängder m. m. samt brev, och avdelningen för vetenskaplig litteratur, som omfattar följande fyra ämnesgrupper:

1) naturvetenskap, 2) språkvetenskap, 3) historia, 4) pedagogik, vardera gruppen med flera underavdelningar.

En avdelning i biblioteket utgöres av de omfattande uppteckningar av norrländsk folktro, seder och bruk samt folkmusik, som av Föreningen igångsatts, och som f. n. räknar c:a 5,000 nummer. Härjämte har tillkommit ett norrländskt tidningsarkiv genom att samtliga i Norrland utkommande tidningar sända biblioteket två exemplar, av vilka det ena bindes, det andra användes till urklippsamlingen rörande Norrland.

De nyss nämnda lokalförhållandena skildras i skrivelsen såsom otillräckliga och även olämpliga. Det framhålles, att frågan om nya och mera ändamålsenliga utrymmen kräver sin snara lösning, så framt biblioteket på ett tillfredsställande sätt skall kunna betjäna dem, som äro hänvisade till detsamma.

Bibliotekets uppgift har i främsta rummet varit att hjälpa deltagarna i de av Föreningen anordnade hembygdskurserna, som

*Bibliotekets
syften*

huvudsakligen äro folkskollärare, och vilka efter kursernas avslutande även anlitat biblioteket för sina självstudier. Men även de allt talrikare vordna forskarna på den norrländska hembygdens skilda områden använda biblioteket och dess olika samlingar i stor utsträckning. På grund av de ringa anslag, som Föreningen kunnat avsätta för biblioteket, som förestås av en oavlönad bibliotekarie och tidvis under kurserna av en avlönad amanuens, har biblioteket för sin utveckling nästan uteslutande varit hänvisat till gåvor. Skall det emellertid kunna fullfölja sin uppgift så som den här framlagts, kräves, att dess ekonomiska grundval säkerställles. Stödd av ekonomiska resurser skall biblioteket efter hand kunna bli till ett *norrländskt centralbibliotek*, som med vetenskaplig litteratur genom folkbiblioteken i Norrland runt kunde betjäna alla dem, som i sina studier och i sitt arbete äro i behov därav. Skrivelsens författare tillägger, att »centralbibliotekstanken ännu är i vårt land helt obeprövad, men att det är ett faktum, att dylika bibliotek med vetenskaplig litteratur måste finnas, så framt man verkligen byggt folkbibliotekstanken på någon förhoppning om fortsatta, mera självständiga och fackmässiga studier. Ju förr dess hellre borde åtminstone några dylika centrala bibliotek upprättas i vårt land, och för Norrland skulle måhända till en början detta norrländska hembygdsbibliotek med den fullständighet inom de angivna ämnesområdena, som här framhållits som erforderlig, vara tillräckligt att möta de f. n. rådande behoven». Skrivelsen slutar med en underdånig hemställan om ett statsanslag under år 1921 av 8,000 kronor. Därjämte anhålles att från Kungl. ecklesiastikdepartementets förråd erhålla ett exemplar av de med understöd av statsmedel hittills utkomna och för framtiden utkommande arbeten, som falla inom det Norrländska hembygdsbibliotekets ovan angivna ämnesgrupper.

*Sakkunnigas
inspektion
1919*

Vid sakkunnigas inspektion av biblioteket på ort och ställe i juni 1919 visade sig emellertid det norrländska hembygdsbiblioteket icke motsvara de förväntningar, vartill de lämnade uppgifterna berättigat. Vid beräklandet av bibliotekets storlek och för att kunna uppnå den stora siffran av 12,000 band ha samtliga småskrifter och broschyrer medräknats, något som redan framgår av det ringa antalet hyllmeter, c:a 230. Grunden till biblioteket har lagts genom gåvor av böcker, som en gång tillhört *F. M. Franzén* och *C. G. Norrdin*, men vid en närmare granskning visade sig bokbeståndet utgöras

av mindre värdefull litteratur, varjämte defekternas antal var relativt stort. Samlingen är även i högsta grad oenhetlig, hopravsad som den är från skilda håll. I sitt nuvarande tillstånd är denna samling icke lämplig att utgöra grunden, varpå ett norrländskt centralbibliotek skall byggas.

Av berättelserna för bibliotekets verksamhet, offentliggjorda i nyssnämnda Arkiv för norrländsk hembygdsforskning, framgår att accessionen belöper sig till ungefär 300 band om året, vari ingå genom byte med Arkivet erhållna skrifter; utlåningen har störst varit 264 band (år 1920). Biblioteket är egentligen endast under sommarmånaderna och i samband med pågående hembygds- och lärareutbildningskurser öppet på bestämda tider; under vintern är det tillgängligt endast efter överenskommelse med bibliotekarien och blott hemlån beviljas, alldenstund lokalerna icke hållas uppdade.

Vad det med hembygdsbiblioteket förenade »norrländska tidningsarkivet» beträffar, har detta icke kunnat upprätthållas, då medel saknats att prenumerera på dubbla exemplar av tidningarna.¹

Enligt meddelande (mars 1921) har Föreningens arkiv på sista tiden ökat med några synnerligen värdefulla medeltida pärm brev samt med tre samlingar byhandlingar. Insamlingen av folkminnen och folkmusik har även fortgått; dessa samlingar lära f. n. uppgå till 10,000 nummer. Som ovan nämnts, har även utgivningen av folkmusiken tagit sin början.

För förverkligandet av sina strävanden har Föreningen av Kungl. Maj:t erhållit koncession på ett lotteri, vilket dock under nuvarande ekonomiskt tryckta tider icke lämnat någon vinst.

Härnösand utgör en av de ur administrativ och kulturell synpunkt viktigaste städerna i övre Norrland dels i egenskap av stiftscentrum och landshövdingens residens, dels på grund av de många hit förlagda undervisningsanstalterna. Utom h. allmänt läroverk finnas här teknisk elementarskola, folkskole- och småskoleseminarium, navigationsskola, elementarläroverk för flickor, folkskola samt dövstumskola.

Det synes därför sakkunniga såsom lämpligt och önskvärt att till Härnösand förlägga ett av de planerade norrländska landsbi-

*Förslag till
biblioteksfrå-
gans ordnande
i Härnösand*

¹ Se *Arkiv*, 1920: 1, s. 63.

blioteken. Ett sådant skulle här kunna bildas genom sammanslagning av h. allmänna läroverkets bibliotek och den boksamling, som hopbragts av Föreningen för norrländsk hembygdsforskning, samt det nuvarande rätt obetydliga folkbiblioteket. Det torde få anses självfallet, att läroverksbiblioteket såsom det mest betydande av dessa bibliotek bildar grundvalen till det nya landsbiblioteket genom att i sig upptaga de mindre biblioteken. Visserligen utgöres läroverksbibliotekets huvudsakligaste bestånd av äldre litteratur, men vid sidan härav har det icke så få värdefulla moderna arbeten på skilda områden att uppvisa, vilket framgår av de senaste årens i årsredogörelserna förtecknade accession. Det av Föreningen för norrländsk hembygdsvård sanlade biblioteket, det s. k. norrländska hembygdsbiblioteket, karakteriseras av en lofvärd strävan att samla för norrländsk historia, topografi och kultur viktiga dokument och skrifter, men boksamlingen är såsom ovan framhållits ännu alltför obetydlig och framförallt för oenhetlig för att ensam kunna bilda grunden till ett stort norrländskt landsbibliotek. Under de senaste åren har biblioteket dessutom endast helt obetydligt utvecklats och saknar f. n. någon egentlig skötsel. Det är vidare endast tillgängligt om somrarna vid pågående hembygdskurser. Det torde slutligen icke vara opportunt eller med läroverkets nytta förenligt att från detsamma avskilja en boksamling, som varit med detsamma förenat i nära 200 år och som till största delen tillkommit genom till gymnasiet och läroverket gjorda enskilda donationer, oftast av läroverkets lärare. Det synes sakkunniga därför nödvändigt att landsbiblioteksfrågan i Härnösand löses i nära och intimt samband med läroverket. Inom läroverkets egna kretsar har också enhälligt motstånd gjort sig gällande mot tanken att skilja biblioteket från läroverket, vilket också framgår av utdrag av det protokoll, som fördes vid läroverkskollegiets sammanträde i frågan redan den 16 dec. 1918, varvid på förslag av rektor med 15 röster mot 8 det uttalandet gjordes, att kollegiet endast under den förutsättningen kunde giva sitt bifall till en sammanslagning mellan de nämnda biblioteken, att det blivande centralbiblioteket inrymdes i en nybyggnad på läroverkets tomt och att läroverksbiblioteket i framtiden i lika hög grad som hittills stode till läroverkets disposition och under läroverkets kontroll. Åtta medlemmar av kollegiet röstade

för ett förslag till uttalande, att kollegiet under inga omständigheter skulle giva sitt bifall till en sammanslagning.

Ordnandet av landsbiblioteksfrågan i Härnösand beror självfallet här som på övriga håll också av de lokala förhållandena. Det norrländska hembygdsbiblioteket är som nämnts inrymt i tre trånga rum i övre våningen av museibygnaden vid Stora Torget, som ligger i centrum av den gamla staden och i ganska eldfarligt grannskap till stadspartier med tätt sammangytttrade trähus. Något utrymme för detta biblioteks vidare utveckling finnes icke i museibygnaden, såvida icke museet förflyttas till annan byggnad. Emellertid lär det vara Föreningens avsikt att i en framtid förlägga såväl museet som biblioteket till det utanför staden liggande Murberget, en åtgård som icke torde vara ägnad att befrämja bibliotekets utnyttjande i allmänt syfte och som också torde omöjliggöra de båda bibliotekens framtida förenande under en administration. Högre allmänna läroverket däremot ligger i stadens nordöstra utkant inom ett område, som började att bebyggas först under senare hälften av 1800-talet med breda gator och stora trädplanterade tomter. Självla läroverksbyggnaden ligger fritt inne på en stor tomt och är således väl skyddad för eldfara från kringliggande byggnader. Läroverket ligger också i nära grannskap till övriga skolor i staden — med undantag för folkskolan vid Johannisberg — och biblioteket är därför lätt tillgängligt för den studerande ungdomen, vilken utgör det övervägande flertalet av boklånesökande i staden, något som också frekvensen vid folkbiblioteket utvisar.

Vid sakkunnigas besök i Härnösand i juni 1919 låg problemet rörande ett landsbiblioteks upprättande här väsentligen annorlunda än för närvarande. Den rationellaste lösningen av lokalfrågan ansågs då ligga i en nybyggnad, som skulle uppföras i omedelbart grannskap av läroverket och helst på dettas tomt. En då företagen undersökning av området gav vid handen, att en fullt tillräcklig nybyggnad skulle kunna uppföras på tomtens östra del och i för eldfara väl skyddat läge. På grund av tomtens utsträckning och gatubreddens i den för området föreslagna stadsplanen kunde biblioteksbyggnaden nämligen alltid förläggas på minst 57 meters avstånd från eventuella framtida byggnader. Genom den nu fullbordade tillbyggnaden av Härnösands läroverk och inredningen av moderna bibliotekslokaler åt de här förvarade boksamlingarna blir frågan

om en nybyggnad icke längre aktuell. Det är sannolikt, att staden, som för läroverkets ombyggnad fått ikläda sig så dryga kostnader, icke skall godtaga planen på en särskild ny biblioteksbyggnad omedelbart, sedan det största i staden befintliga biblioteket blivit installerat i nya och fullt tillräckliga lokaler. Emellertid måste man förr eller senare vara betänkt på en särskild biblioteksbyggnad, ty det är att förmoda, att, om läroverksbiblioteket utvecklas till ett landsbibliotek, som är avsett för så vidsträckta områden som stora delar av Norrland, detta säkerligen raskt kommer att växa. Man torde också kunna förutse, att den av Föreningen för norrländsk hembygdsforskning bedrivna verksamheten, vilken egentligen skylles *en* persons initiativ, som nu kallats till annat verksamhetsområde, icke i längden skall kunna fortsättas som hittills, varför det icke torde vara uteslutet, att hembygdsbiblioteket förr eller senare uppgår i läroverksbiblioteket.

ÖSTERSUND

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Skolan

Högre allmänna läroverket i Östersund leder sin upprinnelse från den gamla år 1679 invigda trivialskolan på Frösön, vilken år 1847 förlade sin verksamhet in till staden.

Läroverksbiblioteket

Läroverkets bibliotek är bildat först i nyare tider; från det gamla skolbiblioteket på Frösön återstår endast ett fåtal böcker. Dock torde en del av den Zetterströmska boksamlingen (varom mera nedan vid Jämtlands bibliotek) hava införlivats med skolbiblioteket och vid överflyttningen till Östersund hamnat i läroverksbiblioteket. Boksamlingen har så småningom tillväxt dels genom köp, dels genom gåvor, särskilt från staten, Kristiania universitet, Norrlands nation i Uppsala, men även enskilda, såsom landshövding *J. A. Dahlström* (läsåret 1859/60), kontraktsprosten *J. Östlund* i Hamnerdal, vilkens boksamling bestående av 769 verk av arvingarna skänktes till läroverket år 1872, rektor *A. Sundberg* (1877/78) m. fl. År 1880 bestod biblioteket av 4,497 arbeten jämte 1,813 disputationer. Under läsåret 1882/83 erhöll biblioteket adjunkten *L. Weinbergs* hela boksamling, över 700 olika arbeten, donerad av dennes

efterlämnade maka fru Lina Weinberg. En person, som under en följd av år (1882—92) ihågkom såväl läroverksbiblioteket som det Zetterströmska biblioteket med stora bokgåvor, var artisten *J. A. Winquist* i Stockholm. Så skänkte han läsåret 1883/84 förutom böcker och planscher en särdeles dyrbar och väl bibehållen samling av omkring 200 äldre och nyare kartor och stadsplaner. Till det Zetterströmska biblioteket donerade han ungefär samtidigt en större samling porträtt. En annan stor accession gjorde läroverksbiblioteket läsåret 1893/94, då det dels såsom gåva, dels genom köp förvärvade en större samling modern litteratur från Östersunds läsesällskap.

År 1900 uppskattades läroverkets boksamling till omkr. 11,900 volymer. Under de senaste åren synes accessionen ha varit tämligen obetydlig, väl beroende på inflyttandet till staden av det av professor Zetterström på Frösön grundade Jämtlands bibliotek. Enligt uppgift i senaste årsredogörelse utgjordes bokbeståndet den 1 maj 1922 av omkr. 6,592 verk i 12,213 band (förutom småskrifter). Handskrifter finnas till ett antal av 48 st. Hela biblioteket upptager en längd av 313 hyllmeter. I det nämnda bokantalet ingå 1,055 volymer, som äro utskilda till ett referensbibliotek.

En tryckt katalog utgavs tillsammans med årsredogörelserna 1882—85, författad av lektor *S. J. Kardell* och med titel: »Realkatalog öfver Östersunds h. allm. läroverks bibliotek», I—IV. Denna katalog är uppställd efter samma regler, som de vilka författaren tillämpat på sin katalog öfver Jämtlands biblioteks småskrifter, alldenstund »det kan hända att båda boksamlingarne i en framtid sammanslås till en enda», såsom förf. uttrycker sig i ett kort förord till katalogen.

Kataloger

Särskilt lärjungebibliotek finnes endast så till vida som det antal av omkr. 450 band, som ansetts lämpliga för ett ungdomsbibliotek, avskilt och placerats på en särskild hylla.

Lärjungebibliotek

Det torde icke vara överdrivet att påstå, att förhållandena vid läroverksbiblioteket i Östersund voro de minst tillfredsställande, som bibliotekssakkunniga mött på sina inspektions- och studieresor. Endast en del av biblioteket var inrymt och delvis ordnat i ett litet rum i översta våningen av läroverkshuset, vilket kan uppeldas; övriga bokmassor voro uppradade på hyllor och på å takbjälkarna inlagda bräder på en oeldad vind, som endast upplystes genom två

Lokala förhållanden

små takfönster samt två flyttbara elektriska lampor. Bibliotekslokalerna måste därför betecknas såsom synnerligen olämpliga och bristfälliga och behovet av andra, ändamålsenliga lokaler är i högsta grad kännbart.

Efter bibliotekets sakkunnigas besök i Östersund 3—4 juni 1919 ha dock en del förbättringar vidtagits särskilt genom att i det ovan nämnda lilla biblioteksrummet hösten 1919 insattes två större dubbelhyllor, varjämte även bräder inlades strax vid golvet runt detta rum. Härigenom ökades hyllutrymmet med omkring 80 meter, så att mera värdefulla böcker kunde förflyttas från vinden till biblioteksrummet. På vinden förvaras numera huvudsakligen riksdagstryck, statistik, läroverksprogram, dissertationer m. m. För närvarande är det icke möjligt att inom den nuvarande byggnaden på ett tillfredsställande sätt ordna bibliotekets lokalfråga eller bereda de här förvarade boksamlingarna vård. Detta kan endast ske i samband med uppförandet av ett nytt läroverkshus. Men en annan lösning av biblioteksfrågan ligger mycket nära till hands, nämligen läroverksbibliotekets införlivande med Jämtlands bibliotek. Sakkunniga komma att här nedan utförligare motivera sitt förslag härom.

Jämtlands bibliotek

Den Zetterströmska donationen

Detta bibliotek, säkerligen det mest betydande och viktigaste av de norrländska biblioteken, leder sitt ursprung från en testamenterisk donation, gjord den 31 maj 1816 av medicine professorn i Uppsala *Carl Zetterström*, som skänkte sin till ungefär 12,000 nummer uppgående värdefulla boksamling till Frösö trivialskola »att drämed måtte kunna göras början till ett bibliotek för Jämtland» och med villkor »att ett passande stenhus ej långt från själfva skolhuset på ett väl beläget och för eldsvådor minst utsatt ställe för ändamålet uppbyggdes». Från donationen till Frösö skola gjorde prof. Zetterström endast ett undantag, nämligen för sin stora samling av *visstryck*, vilken han donerade till Uppsala universitetsbibliotek.

Professor Zetterström¹ var själf en son av Jämtland, född i Rödöns socken den 16 maj år 1767, och hade åtnjutit undervisning

¹ S. J. KARDELL, Minnen från fjällbygden och Fyrisvall. Professor Carl Zetterström och hans tid. Stockh. 1886.

i nämnda skola på Frösön. Han ägnade sig efter 1789 avlagd studentexamen i Uppsala åt medicinska studier, blev 1802 adjunkt i teoretisk och praktisk medicin vid universitetet, erhöll 1813 professors titel samt utnämndes 1820 till medicine professor, vilket ämbete han innehade till sin död den 9 nov. 1829. Han efterlämnar minnet av en skicklig läkare och som vetenskapsman har han särskilt inlagt förtjänst om vaccinationens utbredning och användning. Därjämte var han en stor bibliognost och synes ha varit en flitig kund på bokauktionerna såväl i Uppsala som i Stockholm.¹ Hans boksamling² var rik på historiska och biografiska verk, särskilt småskrifter, såsom tal och likpredikningar³, på reseskildringar, äldre och yngre företrädesvis svensk skönlitteratur, botaniska arbeten (ss. Palmstruchs botanik, Flora danica m. m.), kalendarisk och ekonomisk litteratur. Likaledes ägde han stora samlingar av akademiers och andra lärda samfunds skrifter. Inom den teologiska avdelningen funnos biblar, värdefulla skrifter från reformationstiden, m. m. Den medicinska litteraturen var naturligtvis också synnerligen talrikt företrädd, så ock de akademiska avhandlingarna. Likaså ingick i samlingen ett antal handskrifter och gravyrer.

Utom boksamlingen donerade professor Zetterström jämväl ett kapital av 3,000 riksdaler riksgälds, varav avkastningen skulle användas dels till bokinköp, dels till arvode åt en bibliotekarie. I ett utkast till biblioteksreglemente har Zetterström angivit sin avsikt med biblioteket vara »i främsta rummet att bereda lärarna vid skolan och skolungdomen tillgång till lexika, klassiska skriftställares arbeten samt arbeten i svenska historien och vitterheten och i andra rummet att lämna länets invånare tillfälle till lån av böcker ur biblioteket, med vilket han jämväl åsyftade att i Jämtland grundlägga en samling av böcker, som i Sverige utkomme av trycket». Tanken på ett provinsbibliotek synes således alldeles tydligt ha föresvävat honom.

¹ Om professor Zetterström som boksamlare se inledningen till Kardells Katalog öfver Jämtlands biblioteks småskrifter. I. Östersund 1885.

² Se Katalog öfver Jämtlands bibliotek. Utg. av [C. J. BACKMAN o. E. BERGREN]. Östersund 1852.

³ Se Kardells nyss nämnda katalog, varav dock endast utkommit del I: Historiska och poetiska skrifter.

*Biblioteks-
byggnaden på
Frösön*

Genom resolution den 18 dec. 1816 lämnade Kungl. Maj:t bifall till en av domkapitlet i Härnösand gjord framställning till uppförande av en byggnad för biblioteket på det till Frösö trivialskola anslagna hemmanet Stocke. Till en byggnadsfond anslogos ett års pastoratier från Oviken samt 5,000 riksdaler riksgälds av utnämnde kyrkoherden L. Edvall; resten tillsköts till stor del av Zetterström själv.¹ Ritningar till byggnaden fastställdes av Kungl. Maj:t den 7 april 1824, varpå uppförandet påbörjades, men först 1833 avslutades efter att ha dragit en kostnad av närmare 11,600 riksdaler. Biblioteksbyggnaden var av kalksten med en meters tjocka vitrappade murar. Den innehöll endast en stor kyrkliknande sal i rektangelform med åtta väldiga bokpelare, fyra på vardera sidan. Samma år som byggnaden fullbordades transporterades böckerna från Uppsala i 17 stora lårar, dragande en forlön av 694 riksdaler 24 sk. riksg., som betalades av det Zetterströmska sterbhuset.

Donationer

Genom kungl. brev den 20 maj 1846 beslöts, att Frösö skola skulle flyttas till Östersund, vilket skedde under loppet av följande år. Skolan utvecklades sedan till ett högre allmänt läroverk och hade föga gagn av det Zetterströmska biblioteket, som låg på 8 kilometers avstånd från staden och vars tillsyn även lämnade åtskilligt övrigt att önska. Frågan om också dettas inflyttning till Östersund bragtes redan tidigt å bane, men visade sig av åtskilliga anledningar, främst svårigheten att anskaffa lämpliga lokaler, icke lätt att realisera. Emellertid tillväxte det Zetterströmska biblioteket på Frösön genom flera, delvis mycket värdefulla donationer, bland vilka kunna nämnas de, vilka gjordes av landshövding *Ax. Adlersparre*, kontraktsprosten i Offerdal *O. Nordenströms* sterbhus (700 band år 1878), artisten *J. A. Winquist* (som bl. a. skänkte flera tusen porträtt), greve *R. Adlersparre*² (en större samling brev från och till Georg Adlersparre, familjeporträtt m. m.), m. fl. En stor förtjänst om ordnandet och katalogiseringen av biblioteket har lektorn vid Östersunds h. allm. läroverk *S. J. Kardell* inlagt. Han erhöll år 1878 i uppdrag att nyordna samlingarna och uppräta kataloger över dem, ett arbete som han trots de svårigheter, som bi-

*Katalogise-
ring*

¹ CARLANDER, Svenska bibliotek och exlibris, uppl. 2, del I (1902), s. 283—85. — *Sammlaren uti ecclesiastika och litterära ämnen*, 1833, nr 10. — *Nya dagl. alleh.* 11/8 1888.

² *Hist. tidskr.*, 1897, s. 165.

bliotekets avskilda läge erbjöd, kunde avsluta år 1882. Enligt den av Kardell uppgjorda realkatalogen, vilken visserligen nu är föråldrad och ersatt med en av samme bibliotekarie uppgjord ny nominalkatalog, utgjorde hela antalet särskilt utgivna skrifter, så väl större som mindre, 37,410 st. Vården av Jämtlands bibliotek anförtroddes fortfarande, även sedan biblioteket år 1912 överflyttades till Östersund, åt lektor Kardell, som först i januari 1921 avgick från sin befattning.

Bibliotekets flyttningsfråga har varit mycket segsliten och erfordrat långa utredningar.¹ Å ena sidan ha läroverket ansett det Zetterströmska biblioteket som sin egendom och önskat installera detsamma i någon lokal, helst en särskild flygel, i läroverksbyggnaden, om det skulle förflyttas. Å andra sidan ha landstinget och Östersunds stadfullmäktige i den Zetterströmska donationen sett en gåva till provinsen Jämtland och en avsikt att med densamma grundlägga ett jämtländskt provinsbibliotek. En omständighet, som påskyndade bibliotekets flyttning till Östersund, var en av grosshandlaren *Fr. Bünsow* till landstinget gjord donation av 5,000 kronor till bildande av ett länsbibliotek i Östersund, varvid donator bestämde, att årliga räntan skulle användas till inköp av böcker och andra värdefulla verk, tjänliga till att befordra allmän bildning och länets ekonomiska utveckling. I en särskild skrivelse tillkännagav donator också, att han vid gåvobrevets upprättande haft tanken riktad på en utveckling av det Zetterströmska biblioteket. För att ytterligare främja donators önskemål överlämnade hans sterbhusdelägare i dec. 1897 en ny donation på ett belopp av 10,000 kronor att under namn av Fredrik och Allona Bünsows donationsfond av landstinget förvaltas på så sätt, att ena hälften skulle utgöra bidrag till uppförande i Östersund av en länsbiblioteksbyggnad, inrymmande jämväl biblioteket på Frösön, därest detsamma till staden förflyttades, den andra hälften läggs till *Fr. Bünsows* förenämnda fond. Ärendet rörande Frösöbibliotekets förflyttning hänsköts till Kungl. Maj:t, som efter hörande av olika myndigheter och sedan staden Östersund upplätit fri tomt till en biblioteksbyggnads uppförande den 26 febr. 1904 beslöt föreslå riksdagen, att det Zetterströmska biblioteket på vissa villkor finge flyttas till Östersund och för fram-

*Bibliotekets
förflyttning
till Östersund*

*De Bünsow-
ska donatio-
nerna*

¹ Se Bih. t. Riksd. Prot., 1904, 1 Saml. 1 Afd. 67 H., Nr 99.

tiden förvaras i en lämplig stenbyggnad tillsammans med andra till staden skänkta boksamlingar, som skulle bära det gemensamma namnet Jämtlands bibliotek, vilket också blev riksdagens beslut.

Nybyggnad En byggnadsfond anskaffades dels genom de Bünsowska medlen, dels genom anslag av landstinget, stadsfullmäktige i Östersund och Jämtlands läns sparbank. Den av stadsfullmäktige upplåtna tomten låg i kyrkoparkens sydöstra hörn. En av arkitekten Wallberg uppgjord ritning stadfästes efter åtskilliga ändringar av överintendentsämbetet år 1910, varefter arbetet med bibliotekets uppförande vidtog. Det avslutades år 1912 efter att hava dragit en kostnad av omkr. 40,000 kronor. Byggnaden är av sten och består av två våningar, av vilka den undre utgöres av två genom ett mellangolv av armerad betong skilda bokmagasin. Den övre våningen med en stor sal och förrum är f. n. uttyrd åt Jämtlands läns fornminnesförening; i den nedre våningen finnas förutom de nyss nämnda bokmagasinen ett kapp- och väntrum, bibliotekariens rum och läsesal. Elektriskt ljus är inlett överallt, likaså centraluppvärmning.¹

Det Meijerbergska biblioteket Det Zetterströmska biblioteket kunde under loppet av år 1912 installeras i den nya biblioteksbyggnaden och den 30 dec. samma år öppnas för allmänheten. Hit fördes nu också det av folkskoleinspektören *C. J. Meijerberg* år 1903 till Jämtlands län testamenterade biblioteket, omfattande omkr. 5,000 volymer, vilket provisoriskt förvarats på riksbankshusets vind, tills frågan om särskild byggnad för Jämtlands bibliotek i Östersund blivit löst.

Nuvarande bokbestånd Jämtlands biblioteks nuvarande bestånd (vid slutet av år 1921) utgöres av 43,740 tryckta verk i 23,477 band, 417 handskrifter och 101 musikalier i 128 band. Antalet hyllmeter belöper sig till 875 m.; därtill komma omkr. 50 m. för dupletter och tidningar, som förvaras i ett förrådsrum på vinden. Ett litet referensbibliotek om 240 band är uppställt i läsesalen, där även omkr. 40 tidningar och tidskrifter äro framlagda.

Äldre svenska tryck Jämtlands biblioteks rikedom på småskrifter har redan ovan framhållits. I över 300 samlingsband finnas här sammanförda skrifter av huvudsakligen teologiskt, historiskt och biografiskt innehåll. Men biblioteket är även rikt på svenska 15- och 1600-talstryck: handböcker och kyrkoordningar i olika upplagor; Laurentius

¹ Se närmare om biblioteksbyggnaden S. J. KARDELL, Jämtlands bibliotek. (I: *Biblioteksbladet*, 1916, s. 210—14.)

Petri, Postilla 1555; Calendarium duplex 1588; Laelius, Itinerarium 1588, 1595, Jungfruspegel 1591; Ehrnhoffer, Enchiridion 1591; Musaeus, Catechismus 1596; skrifter av Olavus Petri tryckta i Lübeck och Rostock 1594; ett flertal av Petrus Johannis Gothus' i Rostock tryckta skrifter; vidare andra svenska Rostocktryck från 1600-talets början, svenska Wittenbergstryck, Visingsborgstryck, äldre Västeråstryck, finska andaktsböcker från 1600-talet, Manuale Lapponicum 1648 m. m.

Från de svenska biblioteksbytena under 1600-talets krig har också en och annan bok, väl med det Zetterströmska biblioteket, hamnat i Jämtlands bibliotek. Från jesuitkollegiernas bibliotek i *Riga*¹, *Braunsberg*², *Posen*³ och *Bromberg*⁴ finnes här vardera en volym, från det Rosenbergska biblioteket i *Prag*⁵ en, från det kungl. biblioteket i *Warschau*⁶ två samt från benediktinerklostret S. Anna i samma stad⁷ en volym. Från detta sistnämnda klosterbibliotek är förut ingen volym känd i svenska samlingar.

Krigsbyten

Med det Zetterströmska biblioteket har ett icke ringa antal dupletter ur Uppsala universitetsbibliotek, vilka av honom säkerligen inköpts på auktioner, räddats till Jämtlands bibliotek. På samma väg har Zetterström nog också förvärvat de böcker, som en gång tillhört C. G. Tessin och som nu hava sin plats i Jämtlands bibliotek. En volym, Dictionarium hist.-geogr.-poeticum, Frankf. 1621, har ett av Johannes Bureus' kabbalistiska exlibris. Bureus' sällsynta Nymäre Wijisor, Ups. 1637, finnes också i Jämtlands bibliotek i ett utmärkt exemplar. Slutligen kan nämnas ett exemplar av Klosterlasses Confessio christiana, tryckt i Krakau 1604, som har följande antagligen av en svensk jesuit gjorda anteckning: »Hic

¹ Der Evangelische Wetterhan. Barunsberg 1610. 4°.

² Bonaventura, S. sententias. P. 3. Lyon 1510. Fol.

³ Phil. Mornaeus, De veritate religionis christianae. Siegen 1597. 8°.

⁴ Marulus Spalatensis, Dictorum factorumque memorabilium libri sex. Antv. 1577. 8°.

⁵ Paracelsus, Opera. Bd 1—6. Basel 1589. 4°.

⁶ Aristoteles, Gaza. Paris 1533. Fol. — Hippocrates, Opera omnia. Basel 1546. Fol. De båda sistnämnda med Sigismund III Augusts vapenstämpel på pärnarna. Ha sedan tillhört Johannes Rosenhane 1673 och C. F. v. Eckleff.

⁷ I. P. Valerianus, Hieroglyphica. Köln 1631. 8°. Provenienseanteckningen lyder: »Loci Varsaviens: Munificentia Benefactorum Comparavit Pro Cella P. Praedicat. PP Bernard. Ad S. Annam.»

liber mihi a Venerando Domino Arvido Magnj datus». Det sagda bör vara nog för att visa, hur värdefullt det äldsta bokbeståndet i Jämtlands bibliotek egentligen är.

Till vad som i det föregående är sagt angående katalogerna kan tilläggas, att nominalkatalogen omarbetades 1911—12. Professor Zetterström hade själv upplagt en accessionskatalog på 1820-talet, en ny påbörjades 1904.

Verksamheten Biblioteket hålles öppet alla vardagar från kl. 5 till kl. 9 e. m., om lördagarna kl. 1—4 e. m. Antalet besök, som år 1913 utgjorde 3,459, steg år 1917 till 12,615 st. och år 1921 till icke mindre än 23,485. För utlåningen kunna antecknas följande siffror: år 1913 809 hemlån, 120 lån i läsesalen; år 1917 5,726 hemlån, 3656 läsesalslån, år 1921 6,895 hemlån, 3,453 läsesalslån. — Biblioteksbyggnaden är försäkrad för 50,000 kronor, boksamlingen för 30,000.

Förvaltning Bibliotekets förvaltning handhaves av en styrelse, bestående av tre ledamöter, som inom sig utse ordförande samt tillsätta bibliotekarie; av de tre ledamöterna utser landstinget en, stadsfullmäktige i Östersund en och domkapitlet i Härnösand den tredje.¹

Fonder Biblioteket förfogar över tre fonder, som redan ovan nämnts: den Zetterströmska, som förvaltas av Härnösands domkapitel och som år 1920 avskatade 535 kr. 20 öre, och de Bünsowska, förvaltade av Jämtlands läns landsting och tillsammans avkastande år 1920 502 kr. 95 öre. Från år 1915 har biblioteket åtnjutit i statsbidrag böcker till ett värde av 400 kronor. Utgifter för lyse, uppvärmning m. m. bestridas dels med anslag av stadsfullmäktige, dels med hyresmedel, dels slutligen med räntemedel från de nämnda fonderna. Det sammanlagda beloppet av de fonder, varöver biblioteket förfogar, uppgick 1906 till 19,600 kronor, för vilkas avkastning huvudsakligen böcker skola inköpas.

Bibliotekets inkomster och utgifter, löner m. m. för år 1921 framgå av nedanstående tablå.

Inkomster:

<i>Tablå över</i>	Behållning vid årets början	189: 48
<i>bibliotekets in-</i>	Anslag från stadsfullmäktige i Östersund	3,750: —
<i>komster o. ut-</i>		
<i>gifter 1921</i>		Transport kr. 3,939: 48

¹ Reglemente för Jämtlands bibliotek antogs av styrelsen den 20 aug. 1912. — Stadgar för detsamma fastställdes av k. befallningshavande den 23 dec. s. å.

	Transport kr.	3,939: 48
Anslag från Jämtl. läns landsting		2,850: —
Bidrag från banker		500: —
Avkastning av Zetterströmska och Bünsowska fonderna		1,080: 96
Statsbidrag i form av inbundna böcker		400: —
Pliktavgifter		105: 77
Hysesmedel		800: —
Sålda kataloger		1: —
Bankräntor		37: 92
Ersättning för bortkomna böcker		3: 37
Brist vid årets slut		190: 54
	Summa kr.	9,909: 04

Utgifter:

Totalvärdet av ss. statsbidrag erhållna inbundna böcker		400: —
Eget inköp av böcker och tidskrifter		565: 13
Kostnader för inbindning		398: 45
Trycksaker		245: 55
Skrivmaterialier, kataloglappar m. m.		192: 53
Uppvärmning och belysning		2,040: 15
Inventarier		10: —
Löner och arvoden: bibliotekarien	3,500: —	
amanuensen	1,050: —	
maskinisten	630: —	
städerskan	385: —	5,565: —
Brandförsäkring, för fastigheten 18:—, för boksamlingen 48:—		66: —
Diverse omkostnader, telefon m. m.		268: 05
Behållning vid årets slut, inestående å bank		158: 18
	Summa kr.	9,909: 04

Den 21 febr. 1921 bildades på initiativ av distriktslantmätaren *Vidar Holmbäck* Föreningen »Jämtlands biblioteks vänner» med ändamål att understödja Jämtlands bibliotek och verka för dess utveckling. Detta mål vill föreningen förverkliga bl. a. genom insamlande dels av böcker, dels av medel till bokinköp åt biblioteket; vidare aktar föreningen att utgiva en årsskrift med särskilt syfte att göra biblioteket känt för en större allmänhet. Föreningen räknar f. n. 160 medlemmar, därav 10 ständiga; i medlemsavgifter hava influtit 1,305 kronor, varav tillsvidare 500 kr. fonderats. Till biblioteket ha som gåva av föreningen kunnat överlämnas 423 band jämte en större samling jordbrukslitteratur; böcker hava dessutom inköpts för föreningens medel till ett belopp av 500 kr.

*Föreningen
Jämtlands
biblioteks
vänner*

*Förslag till
biblioteksfrå-
gans ord-
nande*

Östersund är sedan gammalt medelpunkten för det kulturella livet i Jämtland och Härjedalen. Härom vittna de talrika skolor, som finnas i denna stad, samt de föreningar, som här bildats för jämtländsk fornminnes- och hembygdsvård. Utom högre allmänt läroverk finnes i Östersund ett elementarläroverk för flickor (grundat år 1884), *Små.* folkskoleseminarium, folkskolor med fortsättningsskola, lantmannaskola, slöjdskolor, flera föreläsning- och bildningsförbund m. m. År 1887 bildades Jämtlands läns fornminnesförening och år 1909 Föreningen Jämtslöjd, båda med säte i Östersund. Fornminnesföreningen har till huvudsaklig uppgift att uppsöka och vårda inom länet befintliga fasta fornminnen samt insamla och bevara fornsaker, för vilket senare ändamål ett museum upprättats, som f. n. mot viss årshyra är inrymt i Jämtlands bibliotek. Föreningen Jämtslöjd arbetar likaledes för att tillvarataga gamla jämtländska kulturminnesmärken och byggnader, de senare samlade till »fornvallen Jamtli» på en höjd norr om staden, varjämte den vill verka för jämtslöjdens återupplivande och för en rationell hembygd-forskning.

Det torde därför ur många synpunkter vara synnerligen lämpligt att till Östersund förlägga ett landsbibliotek för Jämtland och Härjedalen, så mycket mer som i och med överflyttningen till Östersund år 1912 av det Zetterströmska biblioteket på Frösön ett jämtländskt provinsbibliotek här redan finnes. I den Zetterströmska donationsurkunden angives ändamålet med donationen uttryckligen vara att skapa ett bibliotek för Jämtland och även den Bünsowska donationen avser grundandet av ett länsbibliotek för Jämtland. Då även byggnadsfrågan funnit en lycklig lösning, bör det icke möta några svårigheter att på grundvalen av det redan förefintliga Jämtlands bibliotek uppbygga ett stort och modernt landsbibliotek för denna del av Norrland.

Frågan om ett landsbibliotek i Östersund bör nämligen enligt sakkunnigas mening lösas så, att högre allmänna läroverkets bibliotek, vilket, såsom redan ovan i historiken över detta bibliotek påpekats, är inhyst i synnerligen bristfälliga lokaler, överföres till och sammanslås med Jämtlands bibliotek. För en sådan sammanslagning tala många skäl. Dels torde de båda biblioteken i sina äldsta beståndsdelar gå tillbaka på ett gemensamt ursprung, nämligen den Zetterströmska boksamlingen, vilken vid skolans förflyttning

från Frösön till Östersund blev splittrad, så att vissa delar av densamma nu befinna sig i Jämtlands bibliotek, andra åter i läroverksbiblioteket, dels var den Zetterströmska donationen avsedd att i främsta rummet bereda lärarna vid skolan och den studerande ungdomen tillgång till viss nödvändig litteratur. En sammanslagning av de båda biblioteken underlättas också av det gynnsamma läget, i det att Jämtlands bibliotek och högre allmänna läroverket ligga i omedelbart grannskap till varandra, endast tvärs över Repslagaregatan.

Som ovan nämnts, upptages f. n. övre våningen i Jämtlands bibliotek av Jämtlands fornminnesförenings museum, som här mot den ringa hyresersättningen av 600 kr:nor för år inhysts i avvaktan på att frågan om en egen byggnad åt museet skall finna en lösning. För beredande av utrymme i biblioteksbyggnaden åt läroverksbibliotekets samlingar är det emellertid oundgängligen nödvändigt, att museet uppsäges till avflyttning, en åtgärd, som kanske kan påskynda museifrågans lösning. Det nuvarande för Jämtlands bibliotek disponibla utrymmet är upptaget med undantag av c:a 35 hyllmeter; ett förut för biblioteksändamål använt rum, det s. k. medeltidsrummet har måst utrymmas för museets behov och de här förut förvarade samlingarna av dupletter och tidningar ha måst nedpackas, de förra i tolv lårar, de senare inslagna i papper och alltså nästan oåtkomliga samt överförda till en skrub. Härtill komma fem stora lådor med böcker från pastor *A. Nordéns* sterbhus samt tio meter jordbrukslitteratur, som ännu icke hunnit ordnas på grund av utrymmesbrist. Det är således alldeles tydligt, att biblioteket behöver sina lokaler för eget behov och att en förflyttning av museet snarast möjligt bör äga rum. Redan i början av år 1917 har också biblioteksstyrelsen meddelat fornminnesföreningen, att den måste vara betänkt på att inom en rätt snar framtid utrymma lokalerna. Sedan dess har emellertid ingen åtgärd vidtagits för att föra frågan framåt. Som av det ovan anförda framgår, måste museifrågan bringas till en snar lösning, såvida icke biblioteksverksamheten i Östersund skall bliva lidande härpå.

Genom en sammanslagning av de båda biblioteken kommer volymantalet i det sålunda utvidgade nya landsbiblioteket att i runt tal uppgå till c:a 35,000. Biblioteket bör därför i storlek kunna jämföras med de ovan behandlade stiftsbiblioteken, varför sak-

kunniga föreslå, att Jämtlands bibliotek vid en organisation av det svenska biblioteksväsendet på förevarande område likställas med dessa. I sina äldre delar kan detta bibliotek anses vara ganska välförsett och bör kunna bilda en god grund för att på denna uppbygga ett modernt, allmännyttigt landsbibliotek.

SUNDSVALL

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Materialet till Sundsvalls skolas historia är synnerligen bristfälligt, då stadens äldre handlingar till stor del förstördes vid eldsvådan 1803. Skolan grundlades antagligen redan under Gustaf II Adolf, ty år 1633 nämnes kyrkoherden i Tuna Carolus Hansi Bröms som skolmästare i Sundsvall. Den 1 jan. 1880 uppfördes skolan å stat såsom ett högre å reallinjen fullständigt läroverk. Ny läroverksbyggnad invigdes den 25 aug. 1886. Vid stadens brand den 25 juni 1888 var läroverket den enda offentliga byggnad som räddades. Biblioteket torde då hava varit tämligen obetydligt, ty vid 1900 års början omfattade det endast 1,634 arbeten, vid början av år 1910 hade antalet stigit till 2,511, häri inbegripet ett lärjungebibliotek om 230 volymer. Härtill kommer emellertid lasarettsläkaren *A. F. Christiernins* av hans arvingar år 1906 till läroverket donerade boksamling, som förutom småtryck uppgick till omkr. 3,500 volymer. Innehållet i detta bibliotek utgöres huvudsakligen av medicinsk litteratur, svensk och utländsk skönlitteratur, lexika och planschverk.¹ Bland nyare donatorer till läroverksbiblioteket kunna nämnas musikläraren *G. F. A. Ruthström*, adjunkten *E. Collinder*, skeppsstuvaren *A. W. Kastberg*, redaktör *H. Sällvin* m. fl.

En »Katalog över Sundsvalls högre allmänna läroverks bibliotek 1912» upprättad av *O. P. Lidbom* utgavs 1912 av trycket (246 s. 8°). Den Christierninska boksamlingen är här katalogiserad för sig.

Enligt uppgifter i årsredogörelsen 1918/19² räknade läroverksbib-

¹ I den Christierninska samlingen finnas även tvänne inkunabler: *Sachsenspiegel*, tr. i Augsburg 1481 (Hain *14075) och *Bernardus, Sermones de tempore et sanctis*, tr. i Speyer omkr. 1481 (Hain *2846).

² I de senare årsredogörelserna meddelas inga uppgifter angående bibliotekets storlek.

lioteket samma tid 8,501 verk i 12,003 band (omkr. 350 hyllmeter). På grund av ökat behov av klassrum i läroverket, flyttades biblioteket hösten 1917 i förhyrd lokal om fyra rum circa fem minuters väg från läroverket. Ett av rummen, vilka alla äro försedda med bokhyllor, användes som läsrum. Utrymmet är trångt, men utvidgningsmöjlighet förefinnes genom förhyrande av närliggande rum. Uppvärmningen sker genom kakelugnar, belysningen är elektrisk. Biblioteket är försäkrat för 75,000 kronor. Utlåningen har under femårsperioden 1913—17 i medeltal utgjort 780 volymer. Till bokinköp har ur biblioteks- och materielkassan under sista femårsperioden i medeltal använts kr. 598: 10 per år.

Ett särskilt *lärjungebibliotek* finnes, som 1919 omfattade 395 volymer (8 hyllmeter). År 1913 utlånades härifrån 2,106 volymer, år 1919 hade utlåningen sjunkit till 713.

ÖRNSKÖLDSVIK

Samskolans bibliotek

I Örnsköldsvik finnes en samskola med en boksamling på omkr. 1,400 volymer med 50 hyllmeters längd, mest av refeernsbiblioteks natur samt ofullständigt katalogiserad. Bibliotekets begagnande synes icke vara stort; enligt uppgift från rektor »utlånas böcker vid behov». Utgifterna ha för den sista femårsperioden belöpt sig till kr. 626: 76 för år. I skolans årsredogörelse för läsåret 1921/22 uppgives boksamlingens bestånd till 1,512 verk i 1,897 band.

Ett *lärjungebibliotek* bildades år 1908 genom en insamling, som inbragte 110 kronor, varför 94 arbeten anskaffades. Vid slutet av läsåret 1921/22 räknade detta bibliotek 670 band, antalet boklån visar den höga siffran av 2,050 stycken böcker fördelade på 180 låntagare.

LULEÅ STIFT

LULEÅ

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Skolan

Detta läroverk anses¹ leda sitt ursprung från den skola, som år 1632 inrättades i Luleå gamla stad, som låg en mil längre upp vid älven än den plats, till vilken det nuvarande Luleå år 1649 flyttades. Skolan var till att börja med en pedagogi med endast en klass och en lärare; i samband med 1806 års biskopsvisitation utvidgades den till tvåklassig. I handlingar från år 1822, de äldsta bevarade rörande skolan, benämnes läroverket lägre apologistkola med en rektor och en lärare. Genom kungligt brev den 4 sept. 1858 utvidgades skolan till ett på reallinjen fullständigt läroverk, år 1870 tillades enligt riksdagens beslut latinlinje. Reallinjen indrogs emellertid 1877 på grund av ringa frekvens, men återupprättades 1898.

Den 1 okt. 1862 togs ett nybyggt läroverkshus i besittning, vilket emellertid efter några decennier fick vika för den större och ändamålsenligare byggnad, som den 28 jan. 1909 invigdes.

Läroverksbiblioteket

Ur årsredogörelserna kunna följande bidrag till läroverksbibliotekets historia hämtas. Läsåret 1860/61 omnämnes en donation till biblioteket av landshövding *P. H. Widmark* (d. 1861), läsåret 1872/73 donerade arrendatorn *E. Häggman*, Haparanda, 25 volymer, mest 1600-talstryck, 1876/77 erhöles 49 arbeten, de flesta i lagfarenhet, från borgmästaren *E. A. Curtelius'* sterbhus, 1907/08 antecknas en större gåva av teologisk litteratur av adjunkten *A. Ed-*

¹ Inbjudningsskrift till invigningen av H. allm. läroverkets i Luleå nya byggnad den 28 jan. 1909 av *H. WALLIN* (Luleå 1909), s. 1 ff. — Tal vid invigningen . . . af *E. CARLSON*. *Ibid.*, s. 1.

man, 1915/16 en större samling böcker av läroverkets f. inspektor teol. doktor *J. A. Englund*, m. fl.

Då år 1874 en bibliotekarie med 50 kronors årligt arvode tillsattes, var boksamlingen »helt obetydlig, men under tillväxt». En tryckt »Katalog över Luleå h. allm. läroverks boksamling intill 1 apr. 1880» av *K. A. Fredholm* trycktes år 1880 (52 s. 8°). Här förtecknas bl. a. (s. 20) 17 band astronomiska och matematiska handskrifter av *C. Rolander*.¹ I årsredogörelsen 1889/90 lämnas en översikt efter ämnen av bibliotekets tillväxt sedan den tryckta katalogen utkom, i allt 1,014 volymer.

Enligt läroverkets redogörelse för läsåret 1921/22 utgjorde bokbeståndet 11,600 verk i 13,740 band. Biblioteket är inrymt i ett par provisoriskt iordningställda rum på huvudbyggnadens vind; möjlighet för anskaffande av tillfredsställande bibliotekslokaler torde enligt rektors meddelande icke föreligga förrän i samband med en planerad, men ännu sannolikt icke på länge realiserbar utbyggnad av läroverkets huvudbyggnad. Under läsåret 1921/22 utlånades 277 band till 58 låntagare. Utgifterna för biblioteket under femårsperioden 1918—22 utgöra i medeltal 1,040 kronor för år.

Ett *lärjungebibliotek* upprättades vårterminen 1903. Det omfattade då c:a 400 volymer och ledes av en nämnd, bestående av en lärare och två gymnasister. Enligt uppgift i årsredogörelsen 1921/22 utgöres detta bibliotek av 290 verk i 320 band med en utlåning av 890 volymer till 129 låntagare.

*Lärjunge-
biblioteket*

Folkbiblioteket

Detta bibliotek grundades i början av 1890-talet av stadens godtemplare, men hade till en början blott ett obetydligt bokbestånd. Genom ett lotteri, som inbragte 33,000 kronor, fick biblioteket emellertid en tryggad ekonomi — det har f. n. 24,000 kronor i fonder — och år 1902 bildades en särskild biblioteksörening, varefter Luleå folkbibliotek öppnades den 15 april 1903. Något anslag från staten som folkbibliotek åtnjuter biblioteket icke, alldenstund det upptager avgifter för boklån, och kan därför oaktat namnet icke räknas till de egentliga folkbiblioteken.

¹ Se också *C. M. CARLANDER*, Svenska bibl. o. exlibris, del II, s. 527.

Följande siffror för bokbestånd, lån och besök kunna anföras:

År	Bokbestånd d. 1 jan.	Hemlån	Lån i läs- rummet
1907	5,508	24,688	914
1910	6,822	27,388	1,066
1917	9,922	38,739	1,979
1920	10,853	40,106	1,229

Bokbeståndet utgjorde således den 1 jan. 1920 10,853 volymer. De av biblioteket under året förmedlade boklånen utgjorde — gren- och vandringsbiblioteksutlåningen medräknad — 43,589.

Biblioteket förfogar över en hyrd lägenhet av fyra rum i godtemplarhuset, varav ett är läsrum, två bokmagasin och expedition för folkbiblioteket och det fjärde lokal för gren- och vandringsbiblioteken. Böcker och inventarier äro försäkrade för tillsammans 13,100 kronor. För det nämnda läsrummet åtnjuter biblioteket ett årligt understöd av stadsfullmäktige, som från och med 1918 utgår med 400 kronor (förut 350 kronor). Bibliotekariens lön är f. n. 2,000 kronor.

Biblioteket driver dessutom vandringsbiblioteksverksamhet inom övre Norrland, i det att det utsänder dels s. k. »grenbibliotek», till vilket böckerna utväljas ur folkbibliotekets katalog av låntagarna, dels s. k. »vandringsbibliotek» med fast innehåll. Avgiften för lån av ett grenbibliotek är 6 kronor för 3 månader, för vandringsbibliotek 2 kronor. För denna verksamhet erhåller folkbiblioteket ett årligt statsanslag, som nu är uppe i 1,500 kronor. Till belysande av denna verksamhet kan meddelas, att år 1920 utsändes 15 gren- och 8 vandringsbibliotek.

UMEÅ

Högre allmänna läroverkets bibliotek

Umeå läroverksbibliotek hör till de norrländska bibliotek, vilkas äldsta bestånd gått förlorat genom eldsolycka. Staden Umeå nedbrann till största delen den 25 juni 1888, varvid även läroverks- husen och biblioteket, som då räknade omkr. 5,000 volymer, blevo

lågornas rov. I redogörelsen för läsåret 1874/75 säges, att »största delen af bokförrådet har tillkommit genom gåfvor, är mest af gammalt datum och mycket rhapsodiskt». Något senare (redogörelsen för 1879/80) heter det att boksamlingen består av 2,200 volymer »till större delen af gamla arbeten, som nu hafva föga eller blott antiqvariskt värde». Det äldsta bokbeståndet är katalogiserat i »Katalog öfver Umeå h. elementarläroverks bibliotek» av *P. A. Grenholm*. Umeå 1862. 8°. 28 s. Bland boksamlingar, som i äldre tider blivit skänkta till Umeå läroverksbibliotek, kunna nämnas: 1860 c:a 300 verk av boktryckaren *Z. Hæggström*, 1862 324 tryckta arbeten och manuskript, mest avskrifter av föreläsningar och sena historiska dokument av v. pastor *Linder*, 1865 en »större samling böcker» av landshövding *Munthe*, 1880 364 volymer historia och vit-terhet av professor *O. Glas* i Uppsala, m. fl.

En början till nytt bibliotek gjordes genast under olycksåret 1888 och i redogörelsen för läsåret 1889/90 kan rektor redovisa för talrika gåvor, särskilt från flera bokhandlare och förläggare, liksom även från enskilda för läroverket intresserade personer. Den största gåvan kom från bokhandlaren *G. W. Edlund* i Helsingfors, som skänkte 221 böcker. Antalet detta år på så sätt erhållna volymer uppgick till omkr. 600 stycken.

Den 6 juni 1900 invigdes Umeå läroverks nya byggnad, i vilken biblioteket fick sig anvisat en rymlig och ändamålsenlig lokal om två rum. Nya donationer ökade biblioteket, särskilt förtjänar att nämnas framlidne rektor *J. Johanssons* i synnerhet på klassiska författare rika boksamling, som inköptes av bankdirektör *E. Unander-Scharin* och läsåret 1902/03 skänktes till läroverket. De Johanssonska böckerna förtecknas i årsredogörelserna 1902/03 och 1903/04. Av andra donatorer kunna nämnas prosten *O. Norrman*, direktör *Bo Oxehuvud*, landshövding *J. Crusebjörn*, lektor *C. N. Pahl*, disponentdirektör *U. Norman*, pastor *A. Klein* m. fl. Den år 1902 bildade Umeå läseförening har även bidragit att rikta läroverksbiblioteket med åtskillig svensk och utländsk skönlitteratur.

Hela bokförrådet uppgick 1910 till c:a 6,000 volymer förutom disputationer, program och annat småtryck. I redogörelsen för läsåret 1921/22 uppgives antalet band i läroverksbiblioteket till ungefär 9,150. Antalet hyllmeter torde vara omkr. 225. Ett referensbibliotek finnes på omkr. 500 band. Boksamlingen är icke

fullständigt katalogiserad, men nominal- och realkataloger enligt kortsystem ha påbörjats år 1913. Antalet utlånade band utgjorde för läsåret 1921/22 c:a 400 band till c:a 40 låntagare. Biblioteket är försäkrat för 10,000 kronor. Utgifterna för bibliotekets underhåll och tillökning belöpa sig under femårsperioden 1918—22 till i medeltal 927 kronor för år.

Ett *lärjungebibliotek* grundades efter branden år 1888 genom inköp av nära 200 volymer mest skönlitterära arbeten. År 1910 räknade detta bibliotek 1,036 arbeten i 1,204 band, i redogörelsen för läsåret 1921/22 uppgives antalet till 1,309 band. Lånens antal utgör c:a 1,200 till c:a 100 låntagare.

PITEÅ

Samskolans bibliotek

Allmänna biblioteket uppgick vid slutet av läsåret 1921/22 till 2,063 verk eller samlingar i 4,747 band och buntar. Härtill komma årsredogörelser från allm. läroverk fr. o. m. 1858, diverse läroverkskataloger samt löpande årgångar av tidskrifter. Boksamlingen har under samma läsår blivit katalogiserad.

Det är huvudsakligen två donationer, som ligga till grund för skolans bibliotek: av auditören *Z. G. Dahl* läsåret 1872/73 (c:a 100 nummer) och av akademieadjunkten *J. N. Granlund* följande år. Denna senare donation utgjordes av omkr. 1,000 verk, särskilt från 1700-talet och början av 1800-talet, men även manuskript och disputationer. Samlingen innehöll »först och främst en mängd vetenskapliga arbeten inom matematikens och närbeslägtade vetenskapers områden», men även »ett icke ringa antal böcker, isynnerhet av äldre datum, inom andra grenar af litteraturen samt disputationer från rikets båda universitet». ¹ Carlander beräknar biblioteket 1896 till omkr. 1,700 volymer.

Lärjungebiblioteket, på senare åren förnyat genom gåvor och inköp för medel huvudsakligen insamlade av lärjungarna själva

¹ Se skolans årsredogörelse 1879/80.

m. fl., uppgår vid slutet av 1921/22 till 304 band. Utlåningen uppgick under sista läsåret till 2,472 stycken till 166 låntagare.

Det gives ännu ett bibliotek, »F. S. V:s» (= Fattiga studerandes vänners bibliotek), grundat på donation, vilket vid sista läsårets slut utgjorde 326 band. Ur detsamma ha under läsåret utlånats 235 band till 63 lärjungar.

Boksamlingen är inrymd i ett rum i skolan med hyllor utmed väggarna samt en fristående hylla på golvet mitt. Ingen uppvärmning finnes f. n. och ljus endast från två par fönster. För bibliotekets tillökning ha de sista fem åren i medeltal använts 215 kronor för år, huvudsakligen till inköp av uppslagsböcker och tidskrifter samt läseböcker för undervisningen.

HAPARANDA

Samskolans bibliotek

Från detta bibliotek, som f. n. räknar 1,360 band i 2,446 volymer (60 hyllmeter), föreligga endast knapphändiga meddelanden. Om bibliotekets historia stå likaledes endast få notiser att erhålla ur skolans årsredogörelser. Några fullständiga kataloger finnas icke — den äldsta är från år 1848, dock är en realkatalog nu under utarbetande.

Biblioteket hör till de mera obetydliga skolbiblioteken, och intresset för detsamma synes under äldre tider ha varit ringa. Sålunda meddelas i årsredogörelsen 1858/59, att »under läsåret inköpts blott ett exemplar av Zweigberghs Arithmetik». Sin största accession fick biblioteket under läsåret 1882/83, då grosshandlaren C. Westergren till skolan skänkte sin faders bok- och växtsamling. Boksamlingen utgjordes av 258 tryckta och 37 handskrivna volymer, de senare förnämligast kollegieanteckningar efter av professor Grubbe i Uppsala hållna föreläsningar. Rektor J. Pipon, själv en stor bok-samlare, gjorde också åtskilliga förvärv åt biblioteket. — Biblioteket uppskattades vid slutet av läsåret 1918/19 till omkr. 2,500 volymer, varav dock troligen några hundra dupletter. För bibliotekets underhåll och förökning användes under läsåren 1918/19—1921/22 tillsammans 276 kronor.

Boksamlingen ordnades nödortfeliggen höstterminen 1918. Den är inrymd i ett rymligt rum i den nya samskolebyggnaden med läsrum i själva biblioteket. Värmeledning och elektriskt ljus finnas. Statistik över utlåningen har icke förts. Någon särskild bibliotekskassa finnes icke, ej heller någon för biblioteket särskilt avsedd fond.

Ett *lärjungebibliotek* finnes sedan höstterminen 1905, då Haparanda flickskolas tillgångar sammanslogos med d. v. lägre allmänna läroverkets. Från flickskolan erhöles då inemot 100 band. Lärjungebiblioteket innehåller nu drygt 400 band med 12 hyllmeter och är uppställt tillsammans med det övriga biblioteket. För lärjungebiblioteket användes under läsåren 1918/19—1921/22 tillsammans 120 kronor. Över biblioteket föres accessionskatalog, som är fullständig. Antalet utlånade band var för läsåret 1917/18 665 stycken.

SKELLEFTEÅ

Samskolans bibliotek

Ett lägre allmänt läroverk grundades i Skellefteå år 1861, vilket år 1905 började ombildas till en samskola, som år 1916 inflyttade i en ståtlig och ändamålsenlig nybyggnad.

Det bibliotek, som är fäst vid denna skola, är mycket obetydligt, ungefär 700 volymer, upptagande en hyllmeterlängd av omkr. 30 m. Den största tillväxten erhöles denna boksamling läsåret 1893/94, då lantmätaren *O. J. Burman* skänkte skolan 117 böcker. För bibliotekets underhåll och förökning har under de sista fem åren i medeltal använts 228 kronor. Bibliotekets accessionskatalog härstammar från skolans grundläggningsår 1861, en realkatalog påbörjades först år 1912, men den lilla boksamlingen har ännu icke blivit fullständigt katalogiserad. Den är inhyst i ett särskilt biblioteksrum med i väggen inbyggda bokskåp och står genom skjutdörrar i samband med kollegierummet. Elektrisk belysning och värmesystem finnas; utvidgningsmöjligheter föreligga.

Ett *lärjungebibliotek* grundades år 1902 genom ett anslag på 75 kronor från kollegiet och synes i början ha flitigt anlåtats av lärjungarna. I den nya skolbyggnaden har emellertid någon lämplig

lokal icke kunnat erhållas för denna boksamling, som i början av år 1916 räknade 120 band och sedan icke vunnit någon tillökning, varför den under de sista läsåren icke hållits tillgänglig. I årsredogörelsen 1917/18 säger dock rektor härom: »Olägenheten härav har ej varit nämnvärd, då i staden finnes ett folkbibliotek, som alldeles tillräckligt tillgodoser lärjungarnas behov såväl av böcker för självstudier som för nöjesläsning».

VISBY STIFT

VISBY

Högre allmänna läroverkets bibliotek

*Gotlands
medeltids-
bibliotek*

Detta bibliotek är det till omfånget minsta av de gamla svenska stiftsbiblioteken, i det att bokbeståndet f. n. endast uppgår till omkring 22,000 nummer. Av de en gång så rika medeltida klosterbiblioteken på Gotland ha här inga rester bevarats. Och dock uppgiver traditionen, att cistercienserklostret i Roma ägt ett librarium på över 2,000 volymer.¹ Om franciskanernas bibliotek i Visby äga vi genom deras nu i Kungl. biblioteket förvarade diarium (Cod. Holm. B 99) en del upplysningar, däribland om bokdonationer under 13- och 1400-talen, av vilka den största gjordes av den år 1409 avlidne broder Hermann Sasse från Brandenburg, kyrkoherde vid Sankt Lars i Visby. År 1442 byggdes ett nytt bibliotek, »reparata et edificata fuit nova libraria», och följande år försågs större delen av böckerna med kedjor dels på brödernas egen bekostnad, dels av almosemedel, som erhållits efter herr Henrik Rybbenes.²

Skolan

Redan under medeltiden, när Gotland lydde under Linköpings stift, har en skola funnits i Visby, vilket bl. a. framgår av uppgiften hos Strelow³, att densamma genom vålded nedbrunnit år 1400, men sedan återupprättats under Algot Månsson, som var ståthållare på Gotland. Efter reformationen råkade skolan så småningom i förfall, men efter 1544 synas de danska myndigheterna ha mera beflitat sig om densamma. Skolan inrymdes nu i ett gammalt stenhus, som förut använts till gillestuga. År 1627 nedbrann skolhuset åter,

¹ Se C. LINDSTRÖM, Anteckningar om Gotlands medeltid, II, s. 190 ff.

² Utförligare a. a., II, s. 315 f.

³ Guthilandske Cronica, s. 192.

men redan följande år hade ny skolbyggnad uppförts och skolan kunde i full utsträckning återupptaga sin verksamhet. Genom freden i Brömsebro år 1645 återförenades Gotland med Sverige och skolan i Visby likställdes år 1649 med övriga svenska trivialskolor. År 1820 upprättades i Visby ett gymnasium, vilket den 7 febr. 1821 invigdes. År 1857 förenades gymnasiet och lärdoms- och apologist-skolan i Visby till ett sammanhängande fullständigt högre elementarläroverk; den nya efter ritningar av F. W. Scholander uppförda läroverksbyggnaden invigdes för sitt ändamål den 26 aug. 1859.¹

Om Visby skolas bibliotek i äldre tider saknas varje uppgift. Den äldsta förteckningen över trivialskolans bibliotek finnes bland de av kanslikollegiet genom cirkuläret den 22 nov. 1750 från stiftsbiblioteken infordrade bokförteckningarna.² Den är undertecknad av Johannes Fåhræus, som var skolans rektor 1749—55, sedermera 1755 kyrkoherde i Hablingbo, prost 1771 (d. 1779); och omfattar ett 60-tal verk jämte fyra »Geographiska taflor» samt »några 70 choralböcker» i kvart. Bland de uppräknade verken märkas flera danska böcker, däribland tre bibelupplagor, vidare en Terentiusupplaga från år 1496 samt flera av de genom Antikvitetsarkivets försorg utgivna historiska och topografiska arbetena.

Biblioteket

Den egentliga grundläggaren av gymnasiebiblioteket är prosten *Gustaf Lutteman* i Havdhem (d. 1818), som till detsamma skänkte en boksamling på 1,600 band. Biblioteket tillväxte sedan genom gåvor, däribland från professorn och bibliotekarien *J. H. Schröder* i Uppsala, Gotlands nations inspektor här. Den av honom skänkta samlingen, som förvarades under benämningen *Collectio Schröderiana*, uppgick år 1846 till 600 volymer och ökades ytterligare de följande åren särskilt med historiska arbeten. Bland senare donatorer förtjänar särskilt professorn i kemi vid Uppsala universitet *L. F. Svanberg* (d. 1878) att nämnas. Han skänkte 1864 och följande år tillsammans flera tusen volymer, härbland värdefull matematisk, fysisk och kemisk litteratur. Genom donationsbrev den 11 apr. 1895 erhöll läroverksbiblioteket även en värdefull samling böcker och handskrifter, särskilt gotlandica, efter f. lektor *C. J. Bergman*. Biblioteket är rikt på litteratur om Gotland; bland värdefullare

¹ Se O. W. LEMKE, *Historik öfver Wisby läroverk ifrån äldsta till närvarande tid.* (I: lärov. årsredog. 1874/75.)

² RA Bibliographica: Bibliotek.

gotlandica märkes *Hilfelings Journal* under en resa till Gotland 1799 i 4 delar.

År 1890 uppgick bokbeståndet till omkr. 12,000 volymer. I början av sommaren detta år flyttades biblioteket från läroverks-
huset till en mitt emot detta belägen annexbyggnad, där hela tredje
våningen uppläts för bibliotekets behov. Läsrum saknas, men plats
kan beredas forskare i samlingarna. Möjlighet till utvidgning av
biblioteket finnes även i de nuvarande lokalerna, som uppvärmas
medelst värmeledning och belysas av elektriskt ljus.

Biblioteket har senare ytterligare ökats genom inköp och gåvor.
Så skänkte kungl. fullmäktige *Th. Boeck* i Kristiania en större sam-
ling norsk litteratur läsåret 1899/1900¹, en annan donator är läns-
notarien *G. Donner*. Enligt senaste uppgifter utgör bokbeståndet
f. n. 21,793 volymer.

Låsåret 1884/85 användes 5,000 kronor av biblioteks- och mate-
rielkassan för bildande av ett *handbibliotek*, som uppställdes i
rektors ämbetsrum och särskilt var avsett att innehålla för under-
visningsändamål behövliga böcker. År 1890 avskildes även omkr.
450 band vitterhet, historia, geografi och resor till ett *lärjunge-
bibliotek*.

Utgifterna för biblioteket ha under de sista fem åren i medeltal
uppgått till omkring 500 kronor för år, för läsåret 1921/22 användes
645: 65 kronor. Under samma femårsperiod har boklånens antal
i medeltal utgjort 477 för år av i medeltal 105 låntagare (för 1921/22
voro siffrorna 504 och 122); i dessa siffror äro också uppgifterna
för lärjungebiblioteket inräknade.

Biblioteket är ofullständigt katalogiserat. Av tryckta katalo-
ger finnes endast ett häfte »Katalog öfver Visby h. allm. läroverks
bibliotek. I. Religion» (Visby 1889. 4°. 28 s.). Läroverkets arki-
valier äro förtecknade i årsredogörelsen 1874/75, s. 36 f.

¹ Förteckning i årsredog. 1899/1900, s. 43—46.

STOCKHOLMS STAD

Stockholms läroverksbibliotek

A. Stockholms katedral- eller storskolas bibliotek

En stadsskola har säkerligen funnits i Stockholm redan på slutet av 1200-talet.¹ Den förste kände skolmästaren, Arvid, omtalas i ett pergamentsbrev $15/3$ 1315.² Vidare nämnes skolan år 1318, då hemmanet Morsta i Össeby-Garns socken i Stockholms län anvisades till rektors underhåll.³ Om Birgittas och Ulf Gudmarssons (d. 1344) son Gudmar heter det i Margareta Claudotters »Chronicon de S:t Birgitta»: »Item then fierdhe sancte birgitte son het gudmar, han doo wngher pilter oc gik til skola i stockholm».⁴

Stadsskolan

Denna skola har säkerligen från början varit nära förbunden med bykyrkan eller S:t Nicolai kyrka. Detta framgår bl. a. av en av påven Martinus V den 16 juni 1419 utfärdad bulla⁵, vari han meddelar Stockholms borgerskap rätt att tillsammans med kyrkoherden i S:t Nicolai förordna och tillsätta lärare vid skolan utan inblandning från ärkebiskopens sida. I denna bulla kallas också skolan för en urminnes inrättning, »etiam a tempore, cujus contrarii memoria non existit». Här nämnes även, att skolstugan nyligen, antagligen i den stora branden, som år 1407 övergick Stockholms stad, nedbrunnit: »quia tamen scholae hujusmodi brevis effluxo temporis spatio ignis voragine casualiter sint consumptae». I ett pergamentsbrev från $13/3$ 1433 omnämnes »den gamla skolstufvan» och i Stockholms

¹ A. G. HOLLANDER, Svenska undervisningsväsendets historia, I (Ups. 1884), s. 92 ff.

² F. DE BRUN, Från det gamla Stockholm. I. Bidrag till kännedomen om Stockholms stads äldsta skola (Stockh. 1914), s. IV.

³ HOLLANDER, a. a., s. 93.

⁴ Ed. J. E. RIETZ i Scriptores suecici medii aevi, III (Lundae 1844), s. 217.

⁵ Avtr. i CELSE, Bullarium romano-sveogothicum (Stockh. 1782), s. 171 f.

stads äldsta räkenskapsbok för åren 1431—41 finnas under år 1431 upprepade utgiftsposter för byggnadsmaterial och arbete »til scola-stufworna».¹ De Brun har med hjälp av talrika urkunder försökt att bestämma läget av den äldsta kända skolstugan i Stockholm och kommit till det resultatet, att den med stor sannolikhet legat på norra sidan av den lilla tvärgränd, som förenade nuvarande Helvetiigränden med »gatan som går till bödeln». Den på 1430-talet byggda skolan har legat på den s. k. Skolbacken ovanför nuvarande Storkyrkobrinken norr om själva kyrkan.² Under förra hälften av 1500-talet har skolan, fortfarande enligt de Bruns forskningar, legat i S:t Laurentii gränd (= Skolstugugränden) och här haft sitt hemvist i S:t Laurentii gillesstuga.³ Genom brev den 4/8 1529 donerade Gustaf Vasa flera egendomar inom staden bl. a. för att skolan skulle bli vid makt. Den synes det oaktat under de följande årtiondena hava fört ett tynande liv, och år 1538 upprättade konungen en räkneskola i Stockholm.

*Bykyrkans
librarium*

Om någon boksamling funnits vid stadens äldsta skola är icke känt. I bykyrkan har emellertid funnits ett librarium, som väl stått också till skolans förfogande. I den nämnda äldsta räkenskapsboken för Stockholms stad finnes under år 1440 intaget ett inventarium⁴ över bykyrkans »ornamenta» samt även böcker. De flesta äro gudstjänstböcker, såsom fyra missalen, två gradualen, åtta antifonarier, två legendarier, m. m. och kunna således knappast hava tjänat också undervisningsändamål. I våra offentliga bibliotek finnes icke heller någon handskrift bevarad, som leder sitt ursprung från stadens gamla skola under medeltiden. Däremot äro sådana bevarade från såväl dominikaner- som franciskanerklostrens bibliotek i Stockholm.

Från gamla staden har skolan sedermera förflyttats till de gamla klosterhusen på Gråmunkeholmen. Enligt en icke kontrollerbar uppgift⁴ skall detta hava skett redan år 1551, då skolan fick taga i besittning de lokaler, som förut innehafts av det nämnda år till Danviken förflyttade hospitalet. År 1555 anslogs till skolans underhåll 96 tunnor spannmål från kyrkotioden i Olands härad. Tro-

¹ Se närmare DE BRUN, a. a., s. III f.

² DE BRUN, a. a., s. VII ff.

³ S. CLASON, Stockholms återfunna stadsböcker från medeltiden. (*Hist. tidskr.*, 1903, s. 53.)

⁴ LUNDIN O. STRINDBERG, Gamla Stockholm (1882), s. 281.

ligare är dock, att stadens skola först år 1576 i samband med den beryktade Klosterlasses förordnande som rektor även för skolan förflyttats till Gråmunkeholmen, där den först inhystes i den byggnad, som disponerades av det av Johan III upprättade kollegiet, men någon tid senare fick en egen lokal i ett hus, som låg vägg i vägg med kollegiet.¹ Den 20 okt. 1577 skriver konungen nämligen till »Ståthållerne opå Stockholm» om »Thett huus på Gråmunkeholm, som vår troo Mann och Rådher Erich Göstaffson ena tijd långh haffwer innehafft, och wij nu till ehn scholestugu ärnedt haffwe». I 1577 och 1578 års räntekammarböcker finnas också utgifter upptagna för inredning av skolstugebyggnaden på Gråmunkeholmen. Emellertid synes skolan ha fört en orolig tillvaro här, enligt en uppgift har den fått lämna plats för myntet, enligt en annan uppläts den år 1591 till sjukhus för knektar från Finland. Längre fram i tiden, år 1621, skänkte Gustaf II Adolf gråmunkeklostret till Stockholms stad för inkvartering av soldater, varvid han befallde, att stadens barnskola, som var inhyst i de gamla klostervåningarna, skulle flyttas till annat ställe. Vidare inrättades år 1625 ett kombinerat barn- och tukthus jämte tvångsarbetsinrättning i klostret, ett allt annat än angenämt grannskap för skolan. Om konungens befallning, att skolan skulle flyttas blev åtlydd, är ej känt, men i så fall har den snart kommit tillbaka, ty år 1632 lyckades magistraten utverka bekräftelse på skolstugan på Gråmunkeholmen »med alla dess tillhöriga commoditeter». År 1640 fick skolan rang av trivialskola och samtidigt upprättades ett gymnasium i samband med skolan och i samma lokaler. Detta gymnasium förföll emellertid på 1660-talet och flyttades år 1668 till Gävle, vilken stad erbjöd tillämpliga lokaler. Den gamla skolan, också kallad storskolan eller katedralskolan, blev nu åter den förnämsta läroanstalten i Stockholm. År 1666 hade den förflyttats från numera Riddarholmen till den s. k. Själagården på Skärgårdsgatan, som ägts av riksrådet Bengt Horn, vilken nu av staden för densamma tillbytte sig skolhuset på Riddarholmen. Här förblev skolan ända till år 1813, då den åter förlades till Riddarholmen, närmare bestämt i hörnhuset väster om Gymnasiigrändan, vilket förut använts som boställshus för Riddarholmsförsamlingens präster och, sedan denna församling uppgått i

¹ G. BOLIN, Johan III:s högskola å Gråmunkeholmen (*St. Eriks årsbok*, 1912), s. 15 f.

Storkyrkoförsamlingen, från 1811 för finska församlingens prästerskap. Genom kungl. stadfästelse den 16 juli 1821 förändrades storskolan till gymnasium, vilket först med de genom beslut 1879 och 1880 vidtagna förändringarna i Stockholms stads skolväsen upphörde.¹

Skolbiblioteket
Jacobus Rud-
beckius

De första underrättelserna om Stockholms stadsskolas bibliotek härstamma från år 1630, då den kraftfulle och energiske *Jacobus Bøse Rudbeckius* utnämndes till skolans rektor. Dessförinnan hade han i samma egenskap verkat vid Örebro skola (1615—27), vilken läroanstalt tack vare hans här nedlagda arbete kom att intaga ett av de främsta rummen bland landets skolor. Härefter hade Rudbeckius en tid verkat som lektor i Strängnäs, tills han år 1628 kallades till rektor för det av adeln grundade Collegium illustre i Stockholm, som dock redan 1629 upplöstes. Vid sitt tillträde till rektoratet i Stockholms stadsskola upplade Rudbeckius ett egenhändigt skolinventarium², som bl. a. innehåller skolans konstitutioner, inventarium, bibliotekskatalog, uppteckning av märkligare tilldragelser i skolans liv under titel »Annales Scholae ab anno domini 1630 et deinceps», förteckning på rektorer m. m. Liksom Rudbeckius i Örebro vinnlagt sig om skolbiblioteket, var han även i Stockholm angelägen att bringa ordning i boksamlingen och öka densamma. Härom vittnar bl. a. femte paragrafen i de av Rudbeckius uppsatta »ordningar anlangandes Stockholms Schole: gjorde til en proff A. D. 1630»³, som lyder: »Att Scholen medh tijdhen kan bekomma nogon Bibliothecam, tabulas Geographicas, nyttige instrument, oc vnner-tijden kiöpa thät som vngdomen länder til vnnerwijsning, är till scholen vprättandes en fiscus, eller nogor inkompst förskaffandes, then Rector haffr vnder sijna händer, oc kan på sådana saaker använda».

1630 års
inventarium

I inventariet har Rudbeckius (s. 75 ff.) under rubriken Bibliotheca Scholae egenhändigt förtecknat bibliotekets bestånd sådant det befanns år 1630, upptagande inalles 27 bokposter, däribland många i flera volymer. Bland dessa lägger man särskilt märke till en del äldre tryck, såsom Antoninus Florentinus, Summa; Avicenna,

¹ Om kloster- och gymnasiehusen och deras olika användning se *Utredningar rör statens mark och tomter i Stockholm*, I. Riddarholmen, av E. HILDEBRAND (1910), s. 17 ff.

² Nu i Norra latinläroverkets arkiv, sign. II. 1. C. a.

³ A. ms., s. 17.

Canon; Johannes de Turrecremata, Quaestiones evangeliorum; Thomas de Aquino, Quadragesimale; Henricus de Herpf, Speculum aureum decem praeceptorum Dei. Även en del handskrifter finnas upptagna, men i klump och utan angivande av innehållet, såsom »8 Folianter skrefne, medh brädhe form», »8 Folianter skrefne medh pärmans form» och »8 skrifne in 4° libri». Såväl handskrifterna som de nämnda äldre trycken torde höra till skolbibliotekets äldsta bestånd. Detta har reviderats år 1806, varvid i margen antecknats, vilka böcker som finnas kvar. Vid handskrifterna finnas inga dylika anteckningar, vadan dessa väl såsom obehöfliga utranterats eller försålt för pergamentets skull. I ett den 12 maj 1806 upprättat »Inventarium öfver Stockholms Cathedral Scholas tillhörigheter, hvilka af Lect. Mag. I. C. Höjer lemnades till Rector Scholae Mag. I. D. Flintenberg»¹ förtecknas också biblioteket, som nu består av 26 folianter, 11 kvartvolymmer och 95 oktaver. Av de i 1630 års inventarium förtecknade äldre trycken återfinnas flera, vilka även bevarats till vår tid, och över Norra latinläroverkets bibliotek (varom mera nedan) införlivats med Kungl. biblioteket, dit de överfördes i mars 1886 och i april samma år infördes i bibliotekets accessionskatalog. Det är följande böcker: Antoninus Florentinus, Chronicon, P. 1. Nürnberg: Anton Koberger 1484. Fol. (Hain *1159); samme förf:s Summa, P. 1—2, 4. Nürnberg: Anton Koberger 1477—79. Fol. (Hain *1242) jämte Johannes Molitoris, Tabula. Nürnberg 1486 (Hain *1246, 5) samt Avicenna, Canon. Venedig: D. Bertochus 1489—90. Fol. (Hain *2207). Dessa inkunabler, som äro beskrivna i Kungl. bibliotekets inkunabelkatalog nr 68, 75, 740 och 134, äro af största intresse för den svenska bibliotekshistorien under medeltiden. De båda verken av Antoninus hava nämligen tillhört Stockholms dominikanerkloster, till vilket de skänkts av klostrets prior doktor Laurentius Magni vid skilda tillfällen.² Molitoris Tabula har tillhört Clemens Rytingh, lektor i samma kloster, och innehåller på försättsbladet en förteckning på böcker, som tillhört denne svartbroder, en av vår svenska medeltids störste boksamlare.³ Tredje delen av Antoninus Summa har en gång funnits i biblioteket, men är försvunnen år 1806. Övriga i förteckningen upptagna inkunabler

Inventariet
1630

¹ Nu i Norra latinläroverkets arkiv sign. II: 1; F. c.

² Se *Sammlaren*, 1902, s. 125—130.

³ *Sammlaren*, 1903, s. 125—140.

synas ha gått förlorade efter detta år. Dessa böcker utgöra utan tvivel rester av de svenska medeltidsbibliotek, vilka efter reformationen indrogos från klostren och till en början förvarades i gråmunkeklostret, tills största delen genom Gustaf II Adolfs donationer 1620 och 1621 tillföll universitetet i Uppsala och grunden till dess bibliotek härigenom blev lagd. Under de år, som Johan III:s högskola var inrymd i gråmunkeklostret, har denna naturligtvis haft tillgång till biblioteket och på grund härav förklaras ju också, att stadens skola, som en tid var nära förenad med denna högskola, erhållit en eller annan bok från de gamla klosterbiblioteken. Några av de nyss beskrivna böckerna ha också med hand från 1500-talet inskriften »liber scholae Stockholmensis».

Utom de nämnda inkunablerna och handskrifterna finnas även i 1630 års förteckning några 1500-talsupplagor av klassiker och kyrkofäder, såsom Frobens Livius-upplaga 1534, Lucanus 1578, Eusebius 1539, Plutarchus på grekiska 1574 samt en grekisk-latinsk upplaga av Homerus 1567, m. fl., som också återfinnas i 1806 års förteckning. Vidare förtecknas en del äldre musiktryck i skilda stämmor, vilka dock icke bevarats till vår tid.

*Donationer
1600-talet*

För år 1631 har Rudbeckius antecknat gåvor till biblioteket från två skilda håll, nämligen dels böcker skänkta av *Carl Jönssons* arvingar (antagligen rådmannen i Norra förstaden), genom förmedling av rådmannen, sedermera borgmästaren Anders Hindriksson (d. 1668), dels böcker givna till skolan av »M. Ægidio Civitatis syndico». Denna senare är säkerligen identisk med förre rektorn vid skolan i Uppsala *Aegidius Mattsson Aurelius*, år 1618 stadsskrivare i Stockholm, senare år 1635 rådman (d. 1648). Han är bl. a. bekant som flitig läroboksförfattare, särskilt till aritmetiska och grammatikaliska arbeten. Från Carl Jönssons arvingar härrör ett dussin arbeten, däribland fjärde delen av Antoninus Summa, tryckt i Lyon år 1511, vilken bok överförts till Kungl. biblioteket samtidigt med de ovan nämnda inkunablerna. Bland de av Aegidius Mattsson skänkta böckerna märkas flera skolböcker såväl i retorik och grammatik som aritmetik, vidare en latinsk bibel tryckt i Strassburg år 1489, nu i Kungl. biblioteket (Hain *3104; KB 207).

Sedan har ingen accession införts för biblioteket förrän år 1670 under rektor *Petrus Livonius*, vilken ökade boksamlingen med 47 nummer, däribland ett nummer om »37 Landtaflor inbundne utij

eth band in folio», vidare latinska och grekiska auktorer, teologisk litteratur m. m. År 1696 synes biblioteket ha reviderats, ty då antecknas såsom saknade bl. a. »Kopparstycken öfwer Biblien i två band». De under rektorerna Andreas Leufstadius, Petrus Livonius och Nicolaus Stiernman »ex pecunia discantus» förvärvade musikalerna, inalles 18 verk i flera stämmor, förtecknas särskilt i inventariet, s. 169 f.

Vid 1806 års inventering utgjorde storskolans bibliotek såsom redan meddelats 132 volymer. Dessa finnas förtecknade dels i det nämnda inventariet, dels i en några år senare upplagd Bibliotheks-Catalog. Bland diverse i inventariet upptages i en post »Cantiones och Libri Missarum, 3 Bundtar». I september år 1808 erhöll katedralskolans bibliotek en större bokdonation av Uppfostrings-Sällskapet, vilken förtecknas i inventariet; de olika boktitlarna ha sedan införts i katalogen. Denna gåva, som på visst sätt kan sägas hava grundlagt det moderna läroverksbiblioteket, bestod av 11 folianter, däribland den Berlenburgska bibeln i 8 tomer (1726—42), 43 böcker i kvart, 106 oktaver och 4 duodeser. Samlingen bestod av såväl svensk som utländsk, särskilt tysk och fransk litteratur, mest historia, topografi, teologi m. m. Rektor *J. D. Flintenberg*, som bl. a. varit amanuens vid universitetsbiblioteket i Uppsala och sedan riksantikvarie, har även visat sitt intresse för skolans bibliotek genom att skänka detsamma böcker, vilka förtecknats i inventariet.

1800-talet

I den till uppfostringskommittén ingivna rapporten (1813) nämnes, att ingen fond till inköp av böcker eller annan inkomst därtill finnes, varför ingen plan till förökande av biblioteket kunde påtänkas, men det förklarades dock nödvändigt, att »ett särskilt biblioteksrum, varest även skolans 2:ne glober kunna förvaras, i det nya skolhuset beredes». Skolan hade tidigare just på grund av bristande utrymme gått förlustig ett förnämligt förvärv för biblioteket: statssekreteraren *C. A. Rosenadler* (d. 1799) hade nämligen erbjudit skolan sitt stora och utvalda bibliotek, 4,000 vol. i »varje-handa vetenskaper samt på de flesta så levande som döda språk»¹, men av nämnda skäl hade anbudet ej kunnat begagnas, »varigenom litteraturen, skolinrättningen, skolhus och staden nu sakna nytta och prydnad».

¹ *Uppfostr.-sällsk. tidningar*, 24 nov. 1785, s. 715. — Samlingen skulle ha överflyttats »så snart magistraten ombestyrt ett tjänligt rums inredning för densamma».

B. Stockholms gymnasium och övriga skolor före omorganisationen på 1870-talet

Utom själva stadsskolan, även såsom ovan anförts kallad katedralskolan eller storskolan, funnos i Stockholm en rad smärre barnaskolor, som vid mitten och under senare hälften av 1600-talet uppstodo vid de olika kyrkorna i staden och med tiden erhöilo understöd av statsmedel. Dessa skolor voro Klara (1649), Jakobs (1659), Maria (1668), Katarina (1672), Kungsholms (1674), Ladugårdslands (1690) och Adolf Fredriks (1695). På förslag av den år 1812 tillsatta uppfostringskommittén bildades en direktion för huvudstadens läroverk, som framlade ett betänkande till ordnandet av stadens skolväsen. Härigenom förvandlades som ovan redan sagts storskolan till ett gymnasium, varjämte Klara och Maria skolor ombildades till trivialskolor, Jakobs och Katarina skolor till högre samt Adolf Fredriks, Kungsholms och Ladugårdslands till lägre apologistskolor (kungl. brev den 14 juni 1820). Den 7 okt. 1823 öppnades även Nicolai lägre apologistskola. Läsåret 1859/60 funnos i Stockholm jämte gymnasiet fyra femklassiga lägre elementarläroverk (Klara, Maria, Jakob, Katarina) och fyra tvåklassiga lägre elementarläroverk (Nicolai, Kungsholms, Ladugårdslands och Adolf Fredriks). Från början av läsåret 1869/70 trädde ett nytt femklassigt läroverk på Ladugårdslandet i stället för det därvarande tvåklassiga elementarläroverket. Sedan gymnasiet 1872 uppdelats på två avdelningar, den ena på den gamla platsen på Riddarholmen, den andra förlagd till Södermalm, och beslut 1874 fattats om början till upprättande av ett å reala linjen fullständigt läroverk i Stockholm, godkände Kungl. Maj:t den 12 mars 1875 en plan för ordnandet av huvudstadens skolväsen, enligt vilken skulle upprättas tvänne å klassiska linjen fullständiga elementarläroverk, det ena å Norrmalm, bildat genom sammanslagning av Klara skola med gymnasialavdelningen å Riddarholmen, och det andra å Södermalm, bildat genom en liknande sammanslagning av Maria skola med gymnasialavdelningen å Södermalm, samt ett å den reala linjen fullständigt elementarläroverk (det senare realläroverket å Norrmalm). Katarina och Jakobs femklassiga elementarläroverk skulle som sådana bibehållas, och det femklassiga elementarläroverket, som tills vidare blivit

upprättat å Ladugårdslandet, skulle »där eller i dess närmaste grannskap» förbliva (Östermalms läroverk, senare högre realläroverket å Östermalm), däremot skulle de tvåklassiga elementarläroverken i huvudstaden indragas, och de åt dessa läroverk anslagna lärarelö- nerna användas till löner åt lärare vid något av de nya läroverken. Denna anordning trädde också under de närmast följande åren i kraft.

Stadsskolans bibliotek följde givetvis gymnasiet, och sedan detta, såsom nämnts, 1872 uppdelats på avdelningar, den avdelning därav, som kvarstannade å Riddarholmen. Biblioteket utvidgades småningom genom årliga inköp liksom även genom gåvor av statliga institutioner och enskilda. Av Vetenskapsakademien erhö- ll sålunda biblioteket under åren 1835—56 en samling värdefulla teologiska arbeten och från 1869 akademiens minnespenningar, av Svenska akademien dess handlingar samt minnespenningar (från 1859), samt vidare ett flertal publikationer från Ecklesiastikdeparte- mentet, Statistiska centralbyrån, Svenska bibelsällskapet m. fl. Bland enskilda givare märkas *Zach. Hægström* 1822 (53 vol. i politisk historia och naturalhistoria), *Lorenzo Hammar-sköld* s. å. (en samling böcker), *Norstedt & Söner* 1836—48 (Vetenskapsakademiens hand- lingar och årsberättelser) samt 1861 (en samling värdefulla böcker till bildande av ett bibliotek för gymnasieungdomens begagnande), prosten *P. U. F. Sadelin* på Åland 1840 (84 vol., till större delen av teologiskt innehåll), rektor *J. Frykstedt* 1846 (90 st. gymnasial- och skolprogram), hrr *Brundin* och *Flodin* 1861 (värdefulla böcker till bildande av ett bibliotek för gymnasieungdomens begagnande) samt pastor *Asping* 1864 (en del av hans broder, lektor Aspings efterlämnade dyrbara boksamling). Den förnämsta av dessa dona- tioner var emellertid den som tillföll biblioteket 1860, då *B. von Beskows* efterlämnade stora och värdefulla boksamling, »uppsatt i 4 skåp och på 5 hyllor», överlämnades till detsamma.

De smärre skolornas bibliotek voro vid omorganisationens ge- nomförande i regel ännu av mindre betydenhet. För de under- rättelser, vi om dem äga, redogöres nedan under de särskilda läro- verk, i vilka de uppgått.

Gymnasiets
bibliotek

Skolornas
bibliotek

C. De nuvarande läroverken

Högre latinläroverkets å Norrmalm bibliotek

Vid den nämnda omorganisationen av huvudstadens skolväsen på 1870-talet blev också en viss uppdelning av det gamla gymnasiets egendom nödvändig, och denna fråga ordnades jämte härmed sammanhängande förhållanden efter vederbörligt förslag genom kungl. brev den 17 sept. 1880. Gymnasiets kassor fördelades härvid lika på de bägge läroverk, som närmast voro att betrakta som det gamla gymnasiets arvtagare — de bägge å latinlinjen fullständiga läroverken å Norrmalm och Södermalm — och i fråga om materielen skedde en naturlig uppdelning så till vida att södra gymnasialavdelningens materiel jämte möbler och diverse lösegendom tillföll det södra av läroverken, under det Ridderholmsavdelningens egendom av enahanda slag kommo på det norra läroverkets lott.¹ Däremot skulle gymnasiets arkiv och bibliotek liksom dess medaljsamling och den botanisk-zoologiska materielen odelat tillfalla det norra läroverket.²

Grundstommen för Norra latinläroverkets bibliotek blev sålunda den först Stockholms storskola och därefter Stockholms gymnasium tillhöriga boksamling, för vilken ovan redogjorts. Jämte denna tillföll naturligen även det bokförråd, som tillhört Klara skola, det nya läroverket. Detta bibliotek var då relativt nytt och hade ännu ej nått någon större omfattning. I den till 1812 års uppfostringskommitté ingivna redogörelsen förtecknas väl det bokförråd som fanns vid skolan och som »begagnades av ungdomen»; det är dock nästan uteslutande lärobokslitteratur i ett flertal exemplar, som

¹ En del för latinläroverken ej behöflig kemisk materiel skulle överlämnas till realläroverket.

² Årsredogörelsen för Högre latinläroverket å Norrmalm 1880/81, s. 45, samt Samling af kungl. bref, testamenten m. m. rörande Stockholms allmänna läroverk (Stockh. 1886), s. 160 ff. — Enligt CARLANDER, Svenska bibliotek och exlibris, I (1900), s. 100, skulle även biblioteket liksom gymnasiets övriga samlingar delats mellan de bägge läroverken. En dylik uppdelning strider dock mot de faktiska bestämmelserna, och intet finnes heller i övrigt som talar därför. Det kan i så fall endast vara fråga om, att en del (södra gymnasialavdelningen tillhörig) ren undervisningslitteratur även tillfallit det södra läroverket. Det egentliga biblioteket stannade däremot i sin helhet hos det norra latinläroverket.

här uppräknas. Ännu vid mitten av 1850-talet uppgavs boksamlingen endast omfatta ett 50-tal volymer.¹ Vissa inköp ha dock i fortsättningen gjorts, och likaså tillföll biblioteket genom testamente av justitierådet C. Schmidt 1873 en mera omfattande boksamling, så att hela bokbeståndet vid föreningen med gymnasiet beräknades omfatta 700 volymer.

Över det huvudsakliga av norra latinläroverkets bokbestånd, sådant det tedde sig efter föreningen mellan f. d. gymnasium och Klara lägre allmänna läroverk, föreligger en efter ämnen ordnad förteckning i läroverkets årsredogörelse 1880/81²; en större samling av äldre teologiska arbeten och predikningar är dock ej här medtagen. Utförliga förteckningar över accessionen under de följande tioårsperioderna givas också i närmast följande »tioårsredogörelser».³ För inköp förfogade läroverket under de första åren över ett av direktionen över Stockholms stads undervisningsverk beviljat anslag å 4,500 kr. (senare höjt till 5,000 kr.). Senare ha alla utgifterna för underhåll och tillökning av boksamlingen utgått av läroverkets egna medel. I övrigt ha som annorstädes av institutioner och samfund överlämnade publikationer spelat en väsentlig roll för bibliotekets tillväxt, och även enskilda donationer ha i viss utsträckning förekommit. På 1860-talet överlämnades, såsom redan i det föregående är nämnt, med Kongl. direktionens medgivande till Kungl. biblioteket en del äldre arbeten, för vilka läroverket i ersättning fick mottaga en del för undervisningen lämplig litteratur.⁴

Ett *lärjungebibliotek* började bildas vid läroverket under läsåret 1884/85, och åtskilliga gåvor i penningar och böcker inflöto till *detsamma*. Främsta förtjänsten om dess grundande tillkommer dåvarande extraläraren, sedermera adjunkten vid läroverket *Th. Mazer*, som med synnerligt intresse verkade för företaget. En god hjälp erhöll det även från början genom grosshandlaren *T. Finne von Melsted*, vilken frikostigt understödde *detsamma* såväl med penningbidrag som med anskaffande av nödig biblioteksinredning. Redan första läsåret omfattade det 410 band och under året utläm-

¹ Statistiska upplysningar rör. svenska elementarläroverket (1855), s. 40.

² S. 82—87.

³ 1889/90, s. 77 ff.; 1899/1900, s. 43 ff.; 1909/10, s. 37 ff.

⁴ Se årsredogörelsen 1885/86.

nades ur detsamma över 3,000 boklån.¹ Även över lärjungebibliotekets nyförvärv ingå utförliga förteckningar i årsredogörelserna vid tioårsperiodernas slut.

I slutet av 1918 beräknades biblioteket omfatta omkring 25,000 vol. och uppta en hyllmeterlängd av omkring 500 m., i vilken siffra då omkring 450 kapslar för småtryck, redogörelser o. d. är inräknad. Därjämte fanns ett 30-tal handskrifter. Referensbiblioteket omfattade omkring 600 vol. (19 hyllmeter). Boksamlingarna äro med undantag för avdelningen statistik samt en del småtryck (mest teologi) m. m. fullständigt katalogiserade i en bladkatalog (real- och nominal-), som omfattar mer än 24,000 blad och upptar 68 kartonger; accessionskatalogen är i journalform. Hela katalogiseringen har utförts under den nuvarande bibliotekariens, läroverksadjunkten *A. F. W. Lindvalls* tid (från 1899). — Biblioteket hålles öppet alla dagar (utom onsdagar) $\frac{1}{2}$ timme pr gång och dessutom alla lovstunder när så påfordras. Utlåningen har pr år uppgått till omkring 400 volymer utlånade i 200 poster åt ett 50-tal låntagare. Över utlåningen på stället föres ingen statistik, men vad som åt lärarna utlånas till användning på stället torde uppgå till omkring 500 vol. årligen.

Biblioteket har egen lokal inom läroverkshuset, med bokmagasinen efter cellsystem, i två våningar. Tidskriftsserierna (omkr. 45 st.) äro jämte läroverkstrycket uppställda å övre galleriet. Läsrum kunna anordnas i båda våningarna. Möjligheter för utvidgning finnes i båda våningarna: likaså kan utrymmet för referensbiblioteket i kollegierummet väsentligt vidgas. Elektriskt ljus finnes, likaså värmeledning, ehuru denna nu är avstängd under julferierna. Biblioteket är tillsammans med läroverkets övriga lösören brandförsäkrat för 50,000 kr.

Utgifterna för biblioteket tagas ur läroverkets biblioteks- och materielkassa och hava under de senaste fem åren i medeltal uppgått till 1,854: 16 kronor, för år 1921/22 var beloppet 2,913: 31 kr.

Lärjunge-
biblioteket

Lärjungebiblioteket omfattar omkring 1,800 vol. och upptar omkring 28 hyllmeter. Utrymme finnes för dess utvidgning med nya hyllor. För de äldre eleverna finnes dessutom ett läsrum med ett referensbibliotek på omkring 130 volymer. Lärjungebiblioteket hålles

¹ Årsredogörelserna 1884/85 och 1885/86.

i regel tillgängligt 5 halvtimmar pr vecka; utlåningen uppgår till omkring 2,300 vol. årligen. Fasta anslag för bokinköp och bindning saknas; de största bidragen lämnas av läroverkets biblioteks- och materielkassa, varifrån under de sista fem åren i medeltal använts 193: 95 kr. Bladkatalogen räknar 4 kartonger (nominalkatalogen är dock ej alldeles fullständig).

Högre allmänna läroverkets å Södermalm bibliotek

Såsom ovan är nämnt, övergick vid gymnasiets uppdelning på två läroverk gymnasiets arkiv och bibliotek odelat på det norra läroverket. Det nuvarande högre allmänna latinläroverkets å Södermalm bibliotek utgör därför en direkt fortsättning enbart av det bibliotek, som tidigare fanns vid Maria lägre elementarläroverk (förut Maria skola). Detta var icke av gammalt ursprung och hade vid skolornas förening ej heller nått större omfattning. Den äldsta underrättelse vi äga om några Maria skola tillhöriga böcker är från en inventarieförteckning av år 1779¹, där bland skolans egendom uppräknas: 2 st. biblar in 4°, 1 psalmbok, 1 Nya Testamentet in 12° samt 1 Atlas Juvenilis el. Geografiska kartor i välskt band. I de till 1812 års uppfostringskommitté lämnade uppgifterna hette det, att »egentligt bibliotek finnes ej, huru behöfligt det visserligen tyckes blifva hädanefter, då böckernas ofantligt ökade dyrhet gör deras anskaffande för mycket svårt för enskilda»², och ännu år 1859 kunde det i rektors redogörelse sägas, att läroverket »hittills nästan helt och hållet saknat en boksamling, äfvensom utrymme för en sådan».³ Sedan emellertid vid denna tid genom församlingens välvilja ett särskilt, med rektorsbostället sammanhängande rum upplåtits till arkiv, hade läroverket nu begynt samla ett bibliotek, varvid företrädesvis anskaffats sådana med avbildningar försedda verk, som voro behöfliga för botanikens och zoologiens studium. Genom gåvor funnos även »hvarjehanda historiska arbeten, som, förut ofullständiga, nu kompletterats».⁴ Under den följande tiden ökades boksamlingen så småningom dels genom inköp, dels genom

¹ Bland Mariæ Magdalænæ Scholæ Acter 1752—1809.

² Uppfostringskommitténs handlingar: konsistoriernas skrivelser 1813—1814.

³ Program . . . års-examen vid Stockholms högre elementar-läroverk 1859, s. 24.

⁴ Se ovannämnda program, s. 24. — Inventarieförteckningen från rektorsskiftet

gåvor av staten samt institutioner och enskilda, så att den vid det första läsårets slut i det nya läroverket (1880) beräknades uppgå till omkring 1,750 band. En översikt över de viktigaste arbetena i olika ämnen är meddelad i läroverkets första årsredogörelse (1879/80). Liksom förhållandet var med norra latinläroverkets bibliotek, finnas även här i de följande tioårsberättelserna (1889/90, 1899/1900 och 1909/10, dock ej i den sista, 1919/20), intagna liknande ganska utförliga förteckningar över den under närmast föregående tioårsperiod nyförvärvade litteraturen; tillsammansantagna giva alltså dessa en ungefärlig föreställning om hela bibliotekets omfattning och karaktär. I allmänhet synas gåvor från staten och institutioner samt inköp spela den huvudsakliga rollen för accessionen. Enskilda gåvor äro av mindre betydelse; även dylika förekomma dock, av vilka kunna nämnas: av adjunkten *Adrian Göthes* sterbhus 20 arbeten i svensk och engelsk skönlitteratur, från statsrådet *C. von Friesens* kvarlätenskap 91 nummer huvudsakligen läroböcker och akademiska avhandlingar, av läroverkets förste rektor *R. Törnebladh* 117 skrifter i skilda ämnen, särskilt pedagogisk litteratur samt betänkanden och författningar rörande svenska och utländska läroanstalter, av dr *Alfr. Svensson* vid flera tillfällen särskilt språkliga och litterära arbeten på franska och engelska, av f. d. lektor *N. P. Ödman* m. fl. För bibliotekets fysiska avdelning insamlades genom adjunkten *O. Balke* 1912/13 ett stort antal volymer, skänkta av olika givare.

Biblioteket beräknades vid slutet av läsåret 1918/19¹ omfatta omkring 3,750 verk i något över 11,000 volymer, upptagande en längd i hyllmeter av bortåt 200 m. (därav referensbiblioteket särskilt 35 m.). Accessionskatalog finnes alltifrån 1881 dels i lösa häften, dels (från 1910) i bokform, nominal- och realkataloger i form av lappkataloger från omkring 1893. Särskild bibliotekstid är bestämd blott för lärjungebiblioteket, läroverkets bibliotek är tillgängligt närhelst bibliotekarien är ledig. Antalet boklån ur stora biblioteket

---

1859 är den första som upptar något bibliotek i egentlig mening (förut endast biblar och nya testamenten i flera exemplar samt några läroböcker). Det är dock ännu mycket blygsamt. Först följande förteckning (från 1873) har att uppvisa en mera avsevärd boksamling, nu fördelad på olika vetenskapsgrenar (Maria skolas äldsta inventariebok).

¹ För senare år saknas uppgifter i de tryckta årsredogörelserna.

har på senare år (1916/17—1918/19) uppgått till i medeltal 113, antalet låntagare i medeltal till 33; antalet »besök» för studium av den i biblioteksrummet framlagda tidskriftslitteraturen och nyförvärven kan ej uppgevas.

Av boksamlingen inrymmes huvudmassan i det intill kollegierummet belägna s. k. biblioteksrummet, men stora delar därav äro även placerade på annat håll, så nyare litteratur i kemi, fysik och biologi i dessa institutioners rum, musikalier i sångsalen, litteratur i klassiska språk i ett rum i annexet, kartor och planscher i kartrummet, statistik, lagar och lagförslag, betänkanden o. d. i arkivrummet, där också årsredogörelser och kataloger magasineras. Den teologiska, filosofiska och pedagogiska litteraturen har måst inflyttas i kollegierummet, där också referensbiblioteket är uppställt. Biblioteksrummet tjänar även som läsrum, i det att terminens tidskrifter där äro utlagda i en hylla med fack och andra nyförvärv på biblioteksbordet. Det egentliga biblioteket är inrymt i bokskåp med glasdörrar upptill. — Utvidgning kan endast vinnas genom placering av nya bokskåp på golvytan av biblioteksrummen. Biblioteket är ej särskilt försäkrat utan endast som en del av läroverkets lösören.

Utgifterna till biblioteket utgå ur biblioteks- och materielkassan och hava under de sista fem åren belöpt sig till 923: 85 kr. i medeltal för år.

Vid sidan av den allmänna boksamlingen grundades under 1870-talet en särskild, huvudsakligen för utlåning åt lärjungarna avsedd samling av resebeskrivningar, läseböcker, sagor, underhållande berättelser, periodiska skrifter, land- och folkbeskrivningar, naturskildringar m. m. Denna samling beräknades år 1880 omfatta omkring 240 band och har nu vuxit till en omfattning av omkring 700 volymer (500 verk). Även det allmänna biblioteket har dock varit tillgängligt för lärjungarna, och vissa delar av detsamma hava blivit flitigt anlitade, sålunda skrifter i historia, geografi och naturvetenskap samt på främmande levande språk. Lärjungebiblioteket förvaras i ett stort skåp i studierummet, men är endast tillgängligt för hemlån. Utlåningssiffrorna för läsåren 1916/17—1918/19 uppvisa ett medeltal av 1,476 boklån årligen, antalet låntagare under samma tid har i medeltal varit 293.

Lärjungebiblioteket

Högre realläroverkets å Norrmalm bibliotek

Högre realläroverket på Norrmalm började sin verksamhet med läsåret 1876/77. Biblioteket, som till en början blott omfattade böcker, som behövdes för undervisningen, har så småningom ökat genom köp och gåvor så att det f. n. (vt. 1922) uppgår till c:a 6,500 volymer. Bland givare kunna nämnas: *Fritzes* hofbokhandel, kansli-rådet *E. Widmarks* sterbhus, lektor *A. Lindhagen*, kansli-rådet *I. A. Lyttkens*, professor *F. A. Wulff*, rektor *S. von Friesen*, Ecklesiastik-departementet och Skolöverstyrelsen, Vetenskapsakademien m. fl.

Till inköp anvisades under första decenniet av läroverkets tillvaro tillsammans c:a 3,500 kr. av direktionen för Stockholms stads undervisningsverk. Mindre belopp ha 1881 och 1883 av staten anslagits till inköp av böcker för provårskandidaterna, tillsammans 600 kr. För övrigt ha utgifterna bestritts av läroverkets biblioteks- och materielkassa, och under de sista fem åren ha för detta ändamål disponerats i medeltal kr. 943:60 pr år.

Över boksamlingen finnes nominal-, real- och accessionskatalog (den första på kort, den andra på lösa blad, den tredje i bokform).

Läroverkets bibliotek hålles öppet tre halvtimmar i veckan. Det begagnas egentligen av lärarna, dock kunna lärjungar någon gång få lån där mot borgen.

Antalet utlånade band har under senaste femårsperiod utgjort i medeltal c:a 200 per år, fördelade på 40 à 50 låntagare.

Biblioteket förvaras i ett litet rum innanför kollegierummet. Läsrum saknas. Inom den närmaste framtiden kommer dock biblioteket att flyttas till ett större rum, som även torde kunna användas till läsrum. Speciallitteratur i kemi, fysik och biologi är uppställd i resp. institutioner.

Ett referensbibliotek för lärarna på omkr. 1,500 volymer är uppställt i kollegierummet.

Lärjungebi-
blioteket

Ett *lärjungebibliotek* inrättades under läsåret 1895/96 genom gåvor av penningar och böcker, de senare särskilt från förläggarefirmorna *Adolf Bonnier* och *Fritzes* hofbokhandel, samt genom lämpliga depositioner från läroverkets bibliotek. Det äges och skötes av gymnasieförbundet »Saga» under inspektion av rektor och en annan av läroverkets lärare. Biblioteket underhålles genom inkom-

ster av fester — uppgående till c:a 50 kr. årligen — samt genom enskilda gåvor. Något anslag från läroverkets kassor förekommer ej. Intet läsrum finnes förenat med biblioteket.

Bokbeståndet utgjorde 1919 omkr. 1,225 band (25 hyllmeter). Det hålles öppet en halvtimme i veckan. Utlåningen uppgick under åren 1917/18—1918/19 till inemot 1,000 volymer pr år, fördelade på omkr. 200 låntagare.

Utom detta bibliotek finnas några andra för lärjungarna avsedda boksamlingar: en, som äges av realläroverkets naturvetenskapliga förening (c:a 370 arbeten), samt två klassbibliotek, bestående av nöjesböcker lämpade för de yngre årsklasserna.

Högre realläroverkets å Östermalm bibliotek

På Östermalm (tidigare Ladugårdslandet) inrättades en treklassig pedagogi år 1671, 1690 benämndes den kyrkoskola, 1792 indrogs en klass, 1819 omorganiserades den till en tvåklassig lägre apologistkola, sedermera Hedvig Eleonora lägre elementarläroverk, 1869 utvidgades den till ett femklassigt läroverk (Ladugårdslandets elementarläroverk, senare Östermalms allmänna läroverk) och med läsåret 1903/04 blev det fullständigt på reallinjen under namn av Högre realläroverket å Östermalm.

Biblioteket är av ganska ungt datum. I redogörelsen 1870/71 träffas det första meddelandet om ett sådant: »undervisningsmaterialen har blivit ökad genom inköp av böcker och kartor». I redogörelsen 1879/80 anges bibliotekets storlek till 760 volymer, 1889/90 till 900 arbeten och 1899/1900 till 1,370 arbeten. År 1919 räknade biblioteket 7,809 volymer med en upptagen hyllängd av 200 m. Biblioteket har riktats genom gåvor från statsverket och vissa förläggare m. fl. Huvudsakliga förökningen har dock skett genom inköp, som bestritts av läroverkets biblioteks- och materielkassa. Under de sista fem åren har i medeltal för bibliotekets underhåll och förökning använts kr. 1,557: 92 om året.

Över biblioteket finnes real- och nominalkatalog på kort (från 1910) samt accessionskatalog (från 1869) i bokform.

Läroverkets bibliotek hålles öppet någon halvtimme i veckan samt för lärare, när helst bibliotekarien varit ledig. Men även lärjungar, företrädesvis ur gymnasiet och klass 6, ha fått låna ur läro-

verksbiblioteket. Antalet till lärare utlånade band var under femårsperioden 1913—17 i medeltal 178 per år; till lärjungarna utlånades under samma tid 657 per år (häri dock inräknat deras lån ur lärjungebiblioteket).

Läroverksbiblioteket disponerar två präktiga rum intill kollegierummet. Det ena av rummen användes som lärum av lärarna, men lärjungarna i de högre klasserna ha en gång i veckan tillträde dit. Vid utlåningen brukar man i bibliotekets expeditjonsrum tillämpa »öppna hyllsystemet». Utrymmet anses tillräckligt för en längre tid framåt. Värme och belysning äro tillfredsställande.

Referensbiblioteket är förlagt till kollegierummet. Det upptar en hyllängd av över 18 meter.

Lärjungebi-
blioteket

Under läsåret 1873/74 inrättades ett *lärjungebibliotek* genom inköp av 50 band lämplig litteratur. Det har ökats genom gåvor och inköp och räknade 1919 745 volymer. För inköp har ur läroverkets biblioteks- och materielkassa under de sista fem åren anslagits i medeltal kr. 247: 44. Lärjungebiblioteket, som förvaras i det inre biblioteksrummet, är föremål för livligt begagnande. Till klass 1—5 utlånades under femårsperioden 1913—17 i medeltal 2,474 band per år. Utlåningen till de övre klasserna är sammanräknad med lånen ur läroverksbiblioteket (se ovan).

Jakobs realskolas bibliotek

Om skolans öden i äldre tider berättas i det föregående. Den blev ombildad till realskola med läsåret 1905/06.

Biblioteket har egentligen grundlagts i senare hälften av 1800-talet. I uppgifterna till 1812 års uppfostringskommitté säges på tal om biblioteket: »Några af de nödigaste böcker finnas väl, men intet egentligt bibliothek. Till scholan har dock nyligen influtit en gånfvastor 200 rdr bco för att tjena såsom grundläggning till en fond för nödige böckers inköp, genom den derå upplöpnande årliga räntan, och man äger grundade förhoppningar om denna fonds förökande». I årsredogörelsen för 1879/80 talas om, att biblioteket »tillkommit under de senaste två årtiondena» och att det därför förnämligast omfattar »senare tidens inhemska lärobokslitteratur jämte pedagogiska, lexikaliska och andra för lärare behöfliga arbeten». Antalet olika verk uppgick till omkr. 750. Biblioteket har emeller-

tid vuxit genom gåvor och inköp och utgjorde vid slutet av läsåret 1921/22 omkr. 3,615 volymer. Ett särskilt referensbibliotek finnes, vilket 1918 uppgick till omkr. 700 volymer. För bibliotekets underhåll och förökning har under de sista fem åren använts i medeltal kr. 857: 20 per år.

Nominal-, real- och accessionskataloger finnas på kort.

Biblioteket hålles öppet tre halvtimmar i veckan. Under sista läsåret 1921/22 utlämnades 38 boklån till 9 personer.

Böksamlingen är f. n. fördelad på flera lokaler. Särskilt lärum saknas. När realskolans nya byggnad blir färdig, torde bättre utrymme kunna beredas åt biblioteket.

Ett *lärjungebibliotek* finnes. I årsredogörelsen 1879/80 anges det som ännu varande i sin början och innehållande några och 90 volymer. Vid sista läsårets slut räknade det omkr. 300 volymer. För bibliotekets behov har under de sista fem åren i medeltal använts kr. 107: 75 per år. Det har hållits öppet på samma tider som allmänna biblioteket. Under läsåret 1921/22 utlämnades 1,952 boklån till 187 låntagare. — Katalog i bokform finnes.

Katarina realskolas bibliotek

Katarina allmänna läroverk (5-klassigt från 1858) ombildades till realskola med läsåret 1905/06.

Läroverket hade troligen en del böcker sedan rätt långt tillbaka. Dock funnos inga vid 1800-talets början (enligt uppgift till uppfostringskommittén av 1812). I redogörelsen för läsåret 1871/72 meddelas, att redan år 1870 böckernas antal var så stort, att deras vård började kräva mycken tid. En av lärarna åtog sig skötseln och kom 1872 i åtnjutande av ett årligt bibliotekariearvode av 50 rdr. En fullständig realkatalog upplades. I redogörelsen för 1879/80 finner man en mera utförlig sammanställning av bibliotekets bestånd, vilket sedan återkommer vart tionde år t. o. m. 1909/10. Genom gåvor och inköp har läroverkets bibliotek och lärjungebiblioteket, som här icke äro skilda, vuxit så, att de vid slutet av läsåret 1921/22 räknade 2,854 verk om 5,348 volymer. I dessa siffror inbegripes också referensbiblioteket. För underhåll och förökning har under de senaste åren från skolans biblioteks- och materielkassa använts i medeltal kr. 849: 56 per år.

Nominal-, real- och accessionskataloger på lösa blad började upprättas 1904. Biblioteket är fullständigt katalogiserat.

Biblioteket hålles tillgängligt för lärarna de tider, då bibliotekarien är tillstädes, samt för lärjungarna två gånger i veckan. Antalet utlämnade boklån utgjorde under läsåren 1917/18—1920/21 i medeltal 1,823 per år, fördelade på omkring 270 låntagare.

Biblioteket saknar särskilda lokaler. Det är inrymt dels i ett större klassrum med angränsande mindre rum, dels i kollegierummen, i vilka också referensbiblioteket förvaras. Lärjungarna ha tillgång till samtliga böcker utom till de i kollegierummen uppställda.

Kungsholmens realskolas bibliotek

Med läsåret 1902/03 inrättades ett femklassigt läroverk på Kungsholmen (Kungsholmens allmänna läroverk); med läsåret 1905/06 ombildades det till realskola.

Som bidrag till anskaffande av undervisningsmateriel för det nya läroverket hade riksdagen beviljat 800 kronor, av vilken summa en del användes till grundande av ett bibliotek. Genom gåvor och inköp för medel från biblioteks- och materielkassan har biblioteket vuxit, så att det vid läsårets slut 1918/19 utgjorde omkr. 2,045 band. För bibliotekets underhåll och förökning har under de senaste fem åren i medeltal använts kr. 760 per år.

Nominal- och accessionskataloger finnas fullständiga, realkatalog är under uppläggning. Accessionskatalogen är i bokform, de övriga föras på lösa blad.

Biblioteket användes huvudsakligen som referensbibliotek. Skolans lärare få när som helst och utan hänvändelse till bibliotekarien använda biblioteket. Eventuella hemlån antecknas i en framlagd liggare. Antalet lån under åren 1913—17 utgjorde enligt denna i medeltal 106 per år.

Biblioteket är uppställt i ett särskilt rum intill kollegierummet. Utrymmet torde räcka för de närmaste åren. Sedan kunna ytterligare hyllor uppställas. Biblioteksrummet, som också användes som läsrum av lärarna, är försett med centraluppvärmning och elektrisk belysning.

Lärjungebiblioteket, som 1902/03 grundades genom en gåva från *Wilh. Billes* bokförlagsaktiebolag av omkr. 90 band, har vuxit

genom gåvor och inköp, så att det 1918 räknade 825 band. Under läsåret 1908/09 sammansköto några intresserade personer 550 kronor för bibliotekets tillökning. Under de sista fem åren har från skolans biblioteks- och materielkassa använts i medeltal kr. 164 per år. Nominal- och accessionskataloger finnas. Biblioteket har hållits öppet tre gånger i veckan, var gång för olika klassgrupper, och under åren 1913—17 utlämnades i medeltal 2,642 boklån per år. Det är inrymt i ett särskilt rum (samtidigt låneexpedition). Särskilt lärum saknas, men en del av bibliotekets arbeten äro uppställda i lärjungarnas dagrum och kunna där användas vid studier, utarbetande av uppsatser m. m. Behov av ökat utrymme föreligger ej f. n., men möjlighet till utvidgning torde förefinnas.

Nya elementarskolans bibliotek

Nya elementarskolan började sin verksamhet år 1828. Dess bibliotek utgjordes under de första decennierna uteslutande av böcker, som behövdes i och för undervisningen. Först i början av 1850-talet anskaffades annan, huvudsakligen pedagogisk litteratur, särskilt genom förvärvet av rektor *P. E. Svedboms* pedagogiska boksamling samt genom Vetenskapsakademiens välvilliga överlåtande av den pedagogiska litteratur, som förefanns i dess andel av det s. k. årstrycket. Sedan har biblioteket växt genom gåvor och inköp, så att det nu utgör omkr. 14,000 volymer och c:a 225 musikalier med ett hyllutrymme (1918) av omkr. 310 m.

Bland större *donationer*, som kommit biblioteket till del, kunna nämnas:

Av Konung Oskar II, firman *P. A. Norstedt & söner*, grosshandlare *L. J. Hjerta*, direktör *Z. Hægström*, rektor *P. A. Siljeström* (439 arbeten i 600 volymer, av huvudsakligen pedagogiskt innehåll), *H. K. H. hertigen av Närke*, rektor *H. Hernlund*, dr *O. von Friesen*, bokförläggare *W. Widstrand*, adjunkten *R. V. Lönnerbergs* sterbhus m. fl. Dessutom har läroverkets bibliotek fått mottaga gåvor av statligt tryck och statsunderstödda publikationer, Vetenskapsakademiens olika skriftserier m. m.

För *inköp* har under de sista fem åren kunnat disponeras k1. 1,149: 64 i medeltal per år. Läroverket prenumererar å 25 in- och utländska tidskrifter, varjämte 8 erhållas som gåva från statsverket.

Biblioteket äger inga äldre, sällsyntare arbeten. Det är väl försett med tidskrifter, bl. a. äger det en komplett serie av *Revue des deux mondes* (dock obunden).

Över biblioteket finnas upprättade nominalkatalog (påbörjad 1910; dock ej ännu fullt färdig), realkatalog (påbörjad 1870; bägge på lösa blad), accessionskatalog (påbörjad 1868; i bokform). Ingen tryckt katalog har utgivits.

Biblioteket har hållits tillgängligt två halvtimmar i veckan; för övrigt efter överenskommelse. Antalet besökande har under åren 1913—1918 i medeltal varit 20 per år, antalet utlånade band för samma tid 58. Dessutom har ett stort antal lån på platsen förekommit.

Biblioteket är inrymt i två rum innanför högtidssalen och i ett större vindsrum ovanför dessa, förenat med dem genom en spiraltrappa. Böckerna förvaras i de nedre rummen i slutna skåp samt en öppen hylla; på vinden i öppna hyllor. Det ena av nederrummen är anslaget till läsrum för lärarna. Välbehövt ökat utrymme kan nog för en tid framåt beredas i vindsrummet.

Ett referensbibliotek för lärarna på omkr. 500 volymer är uppställt i kollegierummet.

Lärjungebi-
blioteket

Ett *lärjungarnas bibliotek* anordnades 1863. För dess bildande användes en del lämplig litteratur från det stora biblioteket, varjämte det riktats genom inköp och framför allt genom gåvor. Tidigare upptogs en låneavgift av lärjungarna, vilken användes till bibliotekets underhåll och förökning. Utgifterna för inköp, som varit rätt obetydliga, ha för övrigt bestritts av skolkassan. Boksamlingen förvaras i två skåp i det ena av biblioteksrummen och uppgår vid sista läsårets slut till 601 verk i 898 volymer. Under åren 1913—18 har antalet besök i medeltal varit 285 per år, antalet utlånade band i medeltal 725.

Läsrum för lärjungarna finnes ej och torde ej heller under läroverkets nuvarande trångboddhet kunna åstadkommas.

LÄROVERKSBIBLIOTEKEN

THE CAROLINE LIBRARY

LÄROVERKSBIBLIOTEKEN

Anslag till bokinköp och bindning

Den av sakkunniga företagna undersökningen av de svenska stifts- och läroverksbiblioteken har till fullo bestyrkt de i motionen och även från läroverkshåll¹ påpekade missförhållandena samt blottat även andra brister i dessa biblioteks organisation. Det synes därför sakkunniga, som om på detta område av svenskt bildningsväsen ett ingripande från statens sida, så snart en förbättring i den nuvarande ogynnsamma ekonomiska situationen inträtt, skulle vara ofrånkömligt, helst som de kostnader, som äro förenade med en reorganisation av hithörande bibliotek, för statsverket skulle bliva jämförelsevis ringa och otvivelaktigt lända icke blott skolundervisningen utan även folkbildningen i dess helhet i vårt land till stort gagn. En dylik reform torde emellertid icke kunna genomföras på en gång och efter ett för alla bibliotek av denna kategori fastställt schema. Detta kan särskilt sägas vara fallet, när det gäller att lägga grunden för ett allmännare utnyttjande av ifrågavarande boksamlingar, varvid de lokala förhållandena spela en nästan avgörande roll.

De mest framträdande bristerna i de svenska stifts- och läroverksbibliotekens organisation röra dels bibliotekens *tillökning och underhåll*, dels deras *skötsel*, dels slutligen deras *tillgänglighet* och i samband härmed stående *lokalfrågor*. På grund av de erfarenheter, som sakkunniga vid sysslandet med detta uppdrag förvärvat, samt de rön, som gjorts vid de av sakkunniga företagna inspektionsresorna, skall först biblioteksfrågans läge i allmänhet efter nyss anförda punkter här skärskådas.

¹ Ett allmänt uttryck för den i lärarkretsar rådande meningen finnes i Modersmålsläraernas förenings ovan refererade skrivelse den 4 mars 1918 till Första kammarens första tillfälliga utskott.

Tab. I. Utgifter för de högre allmänna läroverkens bibliotek under femårsperioden 1917—1921.

	1917	1918	1919	1920	1921	Summa för hela femårs- perioden	Medeltal per år	Anmärkningar
	a) <i>det egentliga läroverksbiblioteket.</i>							
Borås	346: 53	415: 02	517: 60	416: 80	760: 30	2,456: 25	491: 25	
Falun	757: 32	458: 25	1,069: 14	1,522: 39	1,929: 36	5,366: 46	1,073: 29	
Gävle	1,989: 77	1,235: 62	2,627: —	3,022: 68	1,598: 57	10,473: 64	2,094: 73	Utgifterna utgå dels ur läroverkets biblioteks- och materialkassa, dels ur Seltrenska o. Gestrinska fonderna.
Göteborg: latinkl.	1,233: 43	859: 22	722: 12	1,692: 45	1,594: —	6,101: 22	1,220: 24	
» : reallärov.	2,300: —	1,700: —	2,100: —	1,400: —	3,000: —	10,500: —	2,100: —	
Halmstad	421: 18	526: 30	851: 70	791: 79	1,001: 78	3,592: 75	718: 55	
Hudiksvall	524: 93	308: 27	568: 12	629: 86	1,370: 76	3,401: 94	689: 39	
Hälsingborg	1,700: —	2,000: —	1,500: —	2,000: —	1,100: —	8,300: —	1,660: —	
Härnösand	525: 97	644: 07	579: 24	667: 03	1,264: 27	3,680: 58	736: 17	
Jönköping	1,407: 35	1,174: 48	1,885: 47	1,027: 70	3,879: —	9,374: —	1,874: 80	Utgifterna bestridas till betydande del av Visingsöfonden, återstoden utgår ur läroverkets biblioteks- och materialkassa.
Kalmar	300: —	800: —	1,200: —	950: —	665: —	3,915: —	784: —	
Karlskrona	347: 33	615: 84	488: 72	229: 45	1,388: 55	3,069: 89	613: 98	
Karlstad	659: 18	847: 35	840: 20	285: 55	1,480: 61	4,132: 89	826: 58	
Kristianstad	300: —	125: —	120: —	402: 45	900: —	1,847: 45	369: 49	
Linköping	368: 40	448: 84	1,045: 78	1,050: 27	531: 02	3,444: 31	688: 86	Siffrorna gälla läroverkets enskilda bibliotek; stifts- (och läroverks) biblioteket är ej i denna tabell upptaget.
Luleå	1,000: —	1,300: —	800: —	850: —	1,250: —	5,200: —	1,040: —	
Lund	750: —	750: —	813: —	950: —	1,940: —	5,203: —	1,040: —	
Malmö	575: 73	501: 26	1,045: 07	815: 49	1,914: 29	4,851: 84	970: 37	
Norrköping	1,125: —	1,300: —	1,500: —	2,600: —	3,400: —	9,925: —	1,985: —	
Nyköping	593: 30	380: 89	1,331: 11	1,032: 38	621: 82	3,959: 50	791: 90	
Skara	500: —	930: —	325: —	350: —	800: —	2,905: —	581: —	
Stockholm: h. latinkl., Normm.	1,054: 63	1,792: 60	1,963: 12	1,502: 16	2,913: 31	9,225: 82	1,845: 16	
» h. a. l., Söderm.	621: 17	733: 39	674: 67	890: —	1,680: —	4,619: 23	923: 85	
» h. reall., Normm.	560: —	565: —	984: —	1,325: —	1,284: —	4,718: —	943: 60	
» h. reall., Östern.	1,259: 04	259: 18	686: 40	3,298: 45	2,286: 55	7,789: 62	1,557: 92	

Vänersborg	339: 16	203: 40	601: 80	1,140: 13	943: 51	3,228: —	645: 60
Västervik	248: 05	242: —	450: —	440: —	422: —	1,802: 05	360: 41
Västerås	880: 80	970: 89	451: 68	811: 54	679: 92	3,794: 83	758: 97
Växjö	1,500: —	2,300: —	1,400: —	1,500: —	2,500: —	9,200: —	1,840: —
Ystad	1,003: —	1,372: 25	717: 20	1,068: 75	1,080: 66	5,241: 86	1,048: 37
Örebro	2,321: 70	1,850: 73	1,165: 44	1,388: 58	1,590: 98	8,317: 43	1,663: 49
Östersund	2,109: 17	600: —	350: —	1,433: —	660: —	3,152: 17	630: 43
b) <i>lärjungebiblioteket.</i>							
Borås	38: 50	352: 10	398: 75	562: 90	324: 25	1,676: 50	335: 30
Falun	60: 80	—	268: 76	—	286: 30	615: 86	103: 17
Gävle	—	—	—	—	—	—	—
Göteborg: latinlärov.	76: 50	39: 90	152: 90	820: 15	511: —	1,600: 45	320: 09
* reallärov.	—	—	—	—	—	—	—
Halmstad	69: 36	19: 50	9: —	19: 70	13: —	130: 56	26: 11
Hudiksvall	19: —	10: 90	—	—	—	29: 90	5: 98
Hälsingborg	—	—	—	—	—	—	—
Härnösand	13: —	53: —	201: 15	331: 55	349: 80	948: 50	189: 70
Jönköping	53: 59	117: 85	65: —	144: 15	42: 35	422: 94	84: 59
Kalmar	—	—	40: —	30: —	10: —	80: —	16: —
Karlskrona	—	—	—	—	—	—	—
Karlstad	59: 95	30: 25	30: 30	27: 70	20: —	168: 20	33: 64
Kristianstad	—	—	—	—	—	—	—
Linköping	152: —	75: —	200: 50	142: —	318: 95	888: 45	177: 69
Luleå	75: —	50: —	75: —	75: —	75: —	350: —	70: —
Lund	165: —	265: —	—	—	—	—	—
Malnö	—	—	—	—	—	—	—
Norrköping	200: —	200: —	270: —	350: —	300: —	1,320: —	264: —
Nyköping	49: 75	152: 65	131: 80	147: 03	150: 55	631: 78	126: 36
Skara	—	—	—	—	—	—	—
Stockholm: h. latlnl., Norrm.	200: —	150: —	150: —	169: 75	300: —	969: 75	193: 95

I 1917 års siffror är även div. inrednings- och undervisningsmateriel inberäknad.

Inräknat i siffrorna för läroverksbiblioteket.

d:o d:o

Ett lärjungebibliotek inräknat i siffrorna för läroverksbiblioteket för 1922.

Utgifterna avse såväl lärjungebiblioteket som ungdomsbiblioteket. För senare år inga särskilda siffror angivna.

	1917	1918	1919	1920	1921	Summa för hela femårs- perioden	Medeltal per år	Anmärkingar
Stockholm: h. a. 1., Söderm.	—	9: 25	—	50: —	200: —	259: 25	51: 85	
” h. reall., Norrm.	48: 85	50: —	100: —	—	—	—	—	
” h. reall., Österm.	298: 45	298: 31	13: 50	398: 60	228: 57	1,237: 23	247: 44	Inräknat i siffrorna för läro- verksbiblioteket.
” nya elementarsk.	—	—	—	—	—	—	—	
Strängnäs	—	—	—	—	—	—	—	Smärre penningåvor av väx- lande storlek. . . . .
Sundsvall	41: 05	21: —	16: 60	58: 50	21: 35	158: 50	31: 70	
Umeå	74: 80	119: 65	195: 90	124: —	124: —	638: 35	127: 67	
Uppsala	110: —	94: 70	99: 15	146: 54	144: 50	594: 89	118: 98	Inräknat i siffrorna för läro- verksbiblioteket.
Visby	—	—	—	—	—	—	—	Särskilda gåvomedel.
Vänersborg	519: 12	67: 66	—	—	—	—	—	
Västervik	—	—	—	—	—	—	—	
Västerås	98: 50	103: 90	199: 40	56: 10	42: 75	500: 65	100: 13	
Växjö	—	—	—	—	—	—	—	Inräknat i siffrorna för läro- verksbiblioteket.
Ystad	—	—	—	—	1,161: 53	—	—	
Örebro	155: —	48: 75	50: —	50: —	180: —	483: 75	96: 75	Särskilt lärjungebibliotek först under år 1921.
Östersund	—	20: —	150: —	145: —	130: —	—	111: 25	

Tab. II. Utgifter för realskolornas bibliotek under femårsperioden 1917—1921.

	1917	1918	1919	1920	1921	Summa för hela femårs- perioden	Medeltal per år	Anmärkingar
	1917	1918	1919	1920	1921	Summa för hela femårs- perioden	Medeltal per år	Anmärkingar

Karlshamn	740:—	700:—	425:—	760:—	1,100:—	3,725:—	745:—
Kristinehamn	330:—	450:—	600:—	279: 15	496: 70	2,155: 85	431: 17
Landskrona	375: 60	293: 62	187: 20	484: 13	660: 30	2,000: 85	400: 17
Lidköping	480:—	310:—	200:—	800:—	600:—	2,390:—	478:—
Malmö	245: 70	112: 35	183: 63	441: 48	598: 55	1,581: 71	316: 34
Mariefstad	350:—	265:—	560:—	450:—	2,400:—	4,025:—	805:—
Oskarshamn	35:—	40:—	20:—	455:—	100:—	650:—	130:—
Skövde	171: 72	197: 61	298: 20	492: 22	360:—	1,519: 75	303: 95
Stockholm: Jakobs	750:—	375:—	510:—	815:—	895:—	3,345:—	669:—
Katarina	757: 67	524: 16	735: 40	1,153: 36	1,115: 40	4,285: 90	857: 20
Kungsh.	665:—	650:—	681:—	951: 80	1,300:—	4,247: 80	849: 56
Söderhamn	600:—	900:—	400:—	900:—	1,000:—	3,800:—	760:—
Södertälje	130:—	220:—	200:—	400:—	400:—	1,350:—	270:—
Uddevalla	562: 42	591: 98	132: 50	574: 60	452: 10	—	—
Varberg	135: 26	368: 60	255: 23	465:—	414: 92	2,066: 19	413: 24
		72: 40	133: 95	199: 30	256: 32	797: 23	159: 45
b) <i>lärlingbiblioteket.</i>							
Arvika	78:—	35:—	20:—	90:—	—	223:—	44: 60
Eksjö	—	—	—	—	—	—	—
Enköping	7: 20	15: 80	20: 50	21:—	100: 90	165: 40	33: 08
Eskilstuna	—	—	—	—	—	—	—
Göteborg: västra	—	—	—	—	—	—	—
östra	90:—	170:—	50:—	260:—	110:—	680:—	136:—
Karlshamn	—	—	—	—	—	—	—
Kristinehamn	76: 65	15: 25	36: 90	76: 50	211: 30	416: 60	83: 32
Landskrona	—	—	—	—	—	—	—
Lidköping	—	71: 77	7: 25	30:—	87: 75	—	49: 19
Malmö	—	—	—	—	—	—	—
Mariefstad	—	—	—	—	—	—	—
Oskarshamn	—	—	—	—	—	—	—

Hela summan betecknar utgifter för bokbinderarbete.

År 1917 särskilda medel ur lärlj.-bibliotekets kassa.

	1917	1918	1919	1920	1921	Summa för hela femårs- perioden	Medeltal per år	Anmärkingar
Skövde	—	—	—	—	—	—	—	
Stockholm: Jakobs	68: 55	—	65: 50	183: 48	221: 20	538: 73	107: 75	
Katarina	—	—	—	128: —	169: 50	—	148: 75	Ett lärj.-bibliotek uppräta-
Kungsl.	200: —	50: —	70: —	200: —	300: —	820: —	164: —	des först 1920.
Söderhamn	150: —	100: —	150: —	150: —	150: —	700: —	140: —	
Södertälje	—	—	—	—	145: 45	—	—	
Uddevalla	—	100: —	—	83: 90	17: —	200: 90	40: 18	
Varberg	45: 30	—	—	—	—	—	—	

Tab. III. Utgifter för samskolornas bibliotek under femårsperioden 1917—1921

	1917	1918	1919	1920	1921	Summa för hela femårs- perioden	Medeltal per år	Anmärkingar
a) skolbiblioteket								
Alingsås	90: 35	309: 15	117: 50	399: 25	—	—	—	
Arboga	202: 25	110: 75	95: 20	84: 50	238: 85	731: 55	146: 31	
Askersund	67: 43	75: —	78: 35	152: 85	641: 90	1,015: 53	203: 11	
Falköping	210: —	410: —	210: —	790: —	625: —	2,245: —	449: —	
Filipstad	158: 03	160: 76	136: 50	152: 30	583: 90	1,191: 49	238: 30	
Haparanda	—	200: —	225: —	505: —	450: —	—	345: —	
Köping	62: —	71: 75	26: 25	66: 05	318: 40	544: 45	108: 89	
Norrköping	94: 45	81: 79	150: 25	88: 41	341: 55	756: 45	151: 29	
Södertälje	—	—	—	—	175: —	1,075: —	215: —	

Trälleborg	290: —	200: —	220: —	180: —	380: —	1,270: —	254: —
Vadstena	111: —	39: 55	236: 40	161: 45	237: 16	785: 50	157: 10
Vimmerby	71: 15	15: 25	141: 65	49: 80	36: —	313: 85	62: 77
Åmål	77: —	311: —	226: 55	391: 90	477: 65	1,484: 10	296: 82
Ängelholm	244: 40	410: 10	650: 75	400: —	130: —	1,835: 25	367: 05
Örnsköldsvik	256: 60	550: —	206: 35	786: 83	1,334: —	3,133: 78	626: 76
b) <i>Lärjungebiblioteket.</i>							
Alingsås	61: 40	55: 45	—	—	—	—	—
Arboga	57: 50	10: 75	—	3: 50	—	71: 75	14: 35
Askersund	1: 40	8: 65	4: 75	—	—	14: 80	2: 96
Falköping	16: —	—	25: —	—	70: —	111: —	22: 20
Filipstad	25: 30	—	—	—	134: 10	159: 40	31: 88
Haparanda	—	—	100: —	205: —	100: —	—	120: —
Köping	—	12: 50	—	—	—	—	—
Norrälje	14: 25	34: 50	11: 50	16: —	—	76: 25	15: 25
Piteå	—	—	—	—	610: —	—	—
Sala	—	—	—	—	—	—	—
Skellefteå	—	—	—	—	—	—	—
Strömstad	—	—	—	—	—	—	—
Trälleborg	20: —	15: —	10: —	20: —	20: —	85: —	17: —
Vadstena	59: 65	56: 95	23: —	78: —	31: 25	248: 85	49: 77
Vimmerby	28: —	9: 30	11: 50	—	—	48: 80	9: 76
Åmål	—	—	—	—	—	—	—
Ängelholm	—	—	—	—	—	—	—
Örnsköldsvik	103: 65	237: —	134: 45	342: 90	210: —	1,028: —	205: 60

Härav omkr. 400 kr. gåvo-
medel.

I siffrorna ingå även utgifter
för skrivmateriel m. m.

Det har från flera håll med styrka gjorts gällande, att läroverksbiblioteken i allmänhet icke kunna fylla de fordringar, som numera ställas på dem i både inre och yttre mening särskilt till följd av de ringa medel till underhåll och utveckling, varöver de förfoga. En granskning av de summor, som läroverken i allmänhet kunna disponera till bibliotekens behov, d. v. s. i första hand till inköp och bindning av böcker, visar, att dessa dels växla betydligt år från år och de olika biblioteken emellan, dels äro beträffande de flesta läroverk otillräckliga, beträffande ett fåtal andra åter något så när tillfredsställande på grund av förefintligheten av särskilda donationsfonder.

I ovanstående tabeller (s. 430—435) ha de olika läroverkens utgifter för biblioteken sammanförts för femårsperioden 1917—1921 efter i läroverkens årsredogörelser meddelade uppgifter. Emellertid torde dessa uppgifter i åtskilliga fall visa för höga siffror för de egentliga bibliotekens del, då däri säkerligen även inräknats utgifter för anskaffning av litteratur till direkta undervisningsändamål.

Av de i dessa tabeller meddelade siffrorna framgår, att endast två bibliotek under femårsperioden 1917—1921 kunnat i och för bokinköp och bindning förfoga över ett belopp, som i årligt medeltal för nämnda period överstiger 2,000 kronor, nämligen realläroverket i Göteborg (2,100 kr.) och Gävle h. allm. läroverk (2,094: 73 kr.). Mellan 1,500 och 2,000 kronor hava sju h. allm. läroverk, nämligen Norrköping (1,985 kr.), Jönköping (1,874: 80 kr.), h. latinläroverket å Norrmalm i Stockholm (1,845: 16 kr.), Växjö (1,840 kr.), Hälsingborg (1,660 kr.), Örebro (1,663: 49 kr.), h. realläroverket å Östermalm i Stockholm (1,557: 92 kr.), mellan 1,000 och 1,500 kronor fem läroverk, latinläroverket i Göteborg (1,220: 24 kr.), Falun (1,073: 29 kr.), Ystad (1,048: 37 kr.), Luleå och Lund (vardera 1,040 kr.). Av övriga högre allmänna läroverks bibliotek hava fem mellan 900 och 1,000 kronor, två mellan 800 och 900, tre mellan 500 och 600, under 500 hava fyra bibliotek, av vilka det i Västervik uppvisar det lägsta beloppet eller 360: 41 kronor.

Beträffande lärjungebiblioteken vid de högre allmänna läroverken ingå ofta utgifterna för dessa i posterna för de egentliga läroverksbiblioteken, i andra fall finnas de särskilt anförda, såsom framgår av tabell I b. I endast två fall, Borås och latinläroverket i Göteborg, överstiga utgifterna för nämnda femårsperiod i medel-

tal kronor 300 om året, i de flesta övriga fall äro utgifterna betydligt lägre.

I tab. II och III anföras medelsiffrorna för real- och samskolebibliotekens årliga utgifter för bokinköp och bindning under nämnda femårsperiod. Även här äro siffrorna, som synes, mycket växlande från högst 1,534: 57 kronor (Eskilstuna) till lägst 108: 49 kronor (Enköping) för såväl läroverks- som lärjungebiblioteket.

Kostnaderna för bibliotekens underhåll bestridas med medel, som tagas från den s. k. biblioteks- och materielkassan, som även anlitas vid anskaffning av nödig undervisningsmateriel, varjämte trycknings- och expeditionskostnader m. m. även betalas härur. Denna kassa har såsom tidigare nämnts bildats genom en 1878 verkställd sammanslagning av den förut existerande bibliotekskassan och en ur skolans »egen kassa» utbruten materielkassa. Alltifrån år 1859 hade upptagits dels en avgift av 3 kronor för varje lärjunge, som inskrevs vid läroverket, dels en terminlig avgift av 4 kronor 50 öre för lärjunge, från vilken avgift dock obemedlade lärjungar voro befriade.¹ Med hänsyn till de otillräckliga inkomster, som dessa avgifter tillförde biblioteks- och materielkassan, medgav 1911 års riksdag, att den terminliga avgiften från och med höstterminen 1911, dock längst till och med vårterminen 1916, skulle få ökas till högst 7 kronor. Av 1916 års riksdag förnyades detta medgivande, dock att räckta högst till och med vårterminen 1919. 1919 års riksdag bestämde, att avgiften för en tid av tre år framåt skulle kunna höjas till 10 kronor i terminen, vilket medgivande av 1922 års riksdag förnyades för en tid av ytterligare 3 år. Samtidigt avslog riksdagen en av Kungl. Maj:t gjord framställning om direkt statligt understödjande av biblioteks- och materielkassorna vid de allmänna läroverken.

I den omständigheten, att biblioteks- och materielkassan är gemensam för så många av läroverkens utgiftsbehov, anses på många håll ett av hindren ligga för ett bättre tillgodoseende av bibliotekens behov. På grund av det starka uppsving, som de naturvetenskapliga studierna i skolorna tagit under de sista decennierna, är det självklart, att representanterna för dessa vetenskaper ställa

*Biblioteks-
och materiel-
kassan*

¹ Enligt skollkommissionens beräkningar erlades höstterminen 1918 avgifter till biblioteks- och materielkassan av 80 % av lärjungarna vid de högre läroverken, av 76 % vid realskolorna och av 83 % vid samskolorna.

allt större krav på den gemensamma kassan i och för anskaffning av biologisk, fysisk och kemisk undervisningsmateriel. För bibliotekets behov kan endast en ringa del av kassan användas, till stort men särskilt för lärarna i de humanistiska facken, för vilka biblioteket spelar samma roll som laboratoriet för naturvetenskapslärarna. Röster ha också höjts för en tudelning av biblioteks- och materielkassan, så att biblioteket blir tillförsäkrat ett bestämt årligt anslag och icke såsom nu en ofta växlande och i förhållande till övriga materielbehov obetydlig del av den hittillsvarande gemensamma kassan.

*Framställda
förslag om bi-
blioteksansla-
gets höjning*

Olika förslag ha, särskilt från vissa läroverksbibliotekarier, blivit framförda, även i tryck, åsyftande en förhöjning av det till bokinköp och bindning utgående anslaget. En av dessa bibliotekarier, som inlagt synnerligen stora förtjänster om det i hans vård anförtrodda biblioteket¹, anser, att ett stort steg framåt skulle tagas, om staten till läroverksbiblioteken, något olika för högre och lägre läroverk, lämnade ett bidrag av t. ex. två kronor för varje lärjunge och dessa bidrag oavkortade tillfölle biblioteken, även om de inginge till biblioteks- och materielkassan. En sådan anordning skulle enligt förlagsställarens beräkning endast fordra ett statsanslag av omkring 50,000 kronor årligen. Dessutom föreslår han ett årligt anslag på 20,000 kronor till läroverkens lärjungebibliotek.

En annan författare² föreslår ett något mindre anslag, 500 kronor i medeltal för år till varje läroverk för tillgodoseende av bibliotekens behov. Ett dylikt anslag komme icke att öka den årliga statsbudgeten med mer än omkring 40,000 kronor.

Vid Sveriges allmänna biblioteksförerings fjärde årsmöte (i Uppsala 1919) berördes även denna fråga i det inledningsföredrag som lektor S. Schartau höll i och för diskussion om »Organisationen och skötseln av biblioteken vid de allmänna läroverken».³ Under framhållande, att utvägar måste sökas för att bereda alla läroverk möjlighet att utveckla sina bibliotek, antydde han särskilt två vägar, på vilka detta mål skulle kunna nås. Antingen årliga statsanslag

¹ A. F. W. LINDVALL, Något om våra läroverksbibliotek. (I: *Pedagog. tidskr.*, 1921, s. 94—111.)

² C. LINDSTEN, Läroverkslärares vetenskapliga arbete och läroverksbiblioteken. (I: *Pedagog. tidskr.*, 1918, s. 197—204.)

³ Tryckt i *Biblioteksbladet*, 1920, s. 6—17.

alltefter läroverkens och bibliotekens storlek eller en så pass kraftig förhöjning i lärjungarnas avgifter till biblioteks- och materielkassan, att en större del av densamma skulle kunna komma biblioteken till godo. Angående det av 1919 års riksdag gjorda (och av 1922 års riksdag med ytterligare tre år förlängda) medgivandet att höja lärjungarnas avgifter till biblioteks- och materielkassan till högst 10 kronor för termin, ansåg föredragshållaren det vara osäkert, om någon större förbättring härigenom kunde ernås för bibliotekens del. Kunde emellertid en ytterligare höjning för ändamålet vidtagas, borde det fastslås, huru stor del av lärjungarnas avgifter, som minst skall gå till biblioteksändamål. Förf. ifrågasatte också i detta sammanhang upprättandet av en särskild bibliotekskassa; i alla händelser ansåg han det nödvändigt, att anslaget till biblioteket finge karaktären av en fullt självständig post på skolans stat samt att staten iklädde sig betalning för de obemedlade lärjungarnas avgifter.

Ännu ett förslag kan nämnas i detta sammanhang, vilket går ut på att de till staten utgående terminsavgifterna borde överlämnas till läroverken för att enligt lämpliga grunder fördelas mellan de olika kassorna.

På samtliga de håll, från vilka uttalanden i hithörande frågor föreligga, har betydelsen av ett rikhaltigt, med modern litteratur väl utrustat läroverksbibliotek framhållits. Man tänker härvidlag i främsta rummet på läroverkets egna lärare, som dels för undervisningsändamål, dels för fullföljande av vid universitetet påbörjade vetenskapliga studier äro i behov av vetenskaplig litteratur inom sina respektive ämnen. Detta gäller särskilt lärarna i landsortsstäderna, under det att de, som hava sin verksamhet förlagd till Stockholm, Göteborg, Uppsala eller Lund, här hava riklig tillgång till stora bibliotek och därigenom större möjligheter till fortsatta studier. Det erkännes visserligen med tacksamhet, att de stora statsbiblioteken beredvilligt förmedla lån av behöflig litteratur genom läroverksbiblioteken, och statistiken från såväl Kungl. biblioteket som universitetsbiblioteken utvisar, att sådan låneförmedling är i ständigt stigande, men detta kan dock av lätt insedda skäl icke ersätta förefintligheten av ett välförsett bibliotek på platsen. I detta sammanhang måste hänsyn tagas också till den omständigheten, att den enskilde läraren nu för tiden icke är i stånd att själv förskaffa sig den nytkomna litteraturen — särskilt de dyra tid-

Läroverksbibliotekens betydelse

skrifterna och serieverken — i den utsträckning, som förr var möjligt, då lägre bokpris voro rådande. Läroverksbiblioteken hava dessutom betydelse även i andra avseenden, särskilt böra de kunna vara lärjungarna i de högre klasserna till gagn. Ej heller bör förbises den betydelse ett välförsett läroverksbibliotek kan få jämväl i de allmänna bildningssträvandenas tjänst.

*Böckernas
bindning*

Till kapitlet om bibliotekens tillökning och underhåll hör också böckernas bindning. Det är icke nog att köpa böcker, dessa böra också i största möjliga utsträckning bindas, så att de icke skadas vid begagnandet utan bättre bevaras för framtiden. Men just på denna punkt har bristen på tillräckligt stora anslag varit synnerligen kännbar, och de tillgängliga medlen ha icke räckt till att binda ens en bråkdel av de nyförvärvade böckerna. Härtill äro visserligen i någon mån de nu rådande höga bokbandsprisen skuld, men det kan dock icke förnekas, att i avseende på läroverksbibliotekens vård just bokbindningen i hög grad försumrats. Från den i de offentliga biblioteken rådande principen att icke utlåna böcker annat än i bundet skick måste läroverksbiblioteken av denna orsak ofta avvika.

*Sakkunnigas
förslag
Gruppindel-
ning*

Det måste således anses vara fastslaget, att läroverksbiblioteken äro i starkt behov av större pekuniära bidrag och bestämda årsanslag till såväl bokinköp som bindning. En förbättring i deras ställning härutinnan är ofrånkomligen nödvändig, såvida biblioteken överhuvud skola komma till den nytta som med dem avses. Vid bestämmande av storleken av dessa anslag hava sakkunniga emellertid utgått ifrån, att behoven om än i stort gemensamma, dock kunna ställa sig något olika vid olika läroverk. En skillnad torde härvid först och främst böra göras mellan de högre allmänna läroverken å ena sidan samt real- och samskolorna å den andra. Det är visserligen sant, att några av de till den senare kategorien hörande skolorna både i fråga om lärjungeantalet och bibliotekets omfattning väl kunna jämföras med några av de mindre bland de högre läroverken. Men detta hör dock till undantagen, och den ojämnhet, som genom den nämnda uppdelningen i enstaka fall kan uppstå vid en jämförelse mellan till olika kategorier hörande läroverk, torde ej vara större än den som i alla händelser måste komma att finnas mellan läroverk av samma slag. Av praktiska skäl synes det därför ojämeförlikt bäst att bibehålla denna redan i själva läroverksorgani-

sationen gjorda skillnad. Däremot torde det vara obehövt att i och för sig uppdraga någon skiljegräns mellan real- och samskolorna inbördes. Väl intaga några av de större realskolorna — i Göteborg, Malmö och Stockholm samt på de platser, där ett kommunalt gymnasium finnes som överbyggnad på realskolan — i viss mån en särställning i förhållande till samskolorna, men i fråga om de övriga gäller detta icke. Minsta lärjungeantalet vid något läroverk av dessa bägge kategorier innehaves t. o. m. av en realskola (Enköpings realskola: 89 lärjungar ht. 1921). Ej heller i fråga om biblioteken kan en avgörande skillnad dragas mellan realskolor å ena sidan och samskolor å den andra. Skiljaktigheten ligger även här så, att *några* av realskolorna kunna sägas i detta hänseende något bättre försedda än övriga till dessa bägge grupper hörande skolor.

Även *inom* de bägge sålunda avskilda grupperna — högre allmänna läroverk å ena, real- och samskolor å den andra — synes emellertid vissa gradationer kunna och böra göras. Att alldeles jämställa exempelvis Göteborgs latinläroverk med dess lärjungeantal av mer än 850 lärjungar och dess bibliotek på inemot 25,000 volymer med Ystads läroverk med ej fullt 350 lärjungar och ett bibliotek på ej fullt 4,000 volymer torde ej lämpligen låta sig göra. Å andra sidan kan man emellertid ej heller helt enkelt tillämpa en proportionell metod. Skall ett läroverksbibliotek komma till någon verklig nytta och nödortfigt följa den fortgående utvecklingen, är ett visst ej alltför knappt tillmätt minimum av årlig inkomst oundgängligt; och därutöver måste ett visst tillägg anses böra tillkomma de bibliotek, som på grund av läroverkets storlek eller andra inverkan förhållanden kunna göra giltiga anspråk härpå.

Det har syns de sakkunniga, som skulle i stort sett de skilda intressena vinna beaktande och de olika bibliotekens krav bliva tillbörligen tillgodosedda genom ett uppdelande av de högre läroverken i tre kategorier med något olika anslagssummor för de olika grupperna; som avgörande moment vid uppdelningen ha sakkunniga därvid tagit i betraktande lärjungeantalet vid de olika läroverken. Visserligen kan detta icke ensamt för sig vara en mätare av bibliotekets utvecklingsbehov. Men även om, såsom är att förmoda, genom vinnande av bättre villkor för läroverksbiblioteken allmänhetens uppmärksamhet skulle komma att riktas på dessa i högre grad

än vad nu är fallet, så måste ändock läroverkets egna lärjungar alltid komma att utgöra en väsentlig del av bibliotekets publik, och detta blir sannolikt så mycket mera fallet, när den uppfattningen trängt igenom, att ej blott det egentliga lärjungebiblioteket utan även läroverkets allmänna bibliotek står till förfogande särskilt för de mognare lärjungarna. Det synes också svårt att finna någon annan indelningsgrund av tillräckligt objektiv art (till frågan om den betydelse själva bibliotekets storlek kan äga återkomma sakkunniga här nedan).

Antages sålunda läroverkets lärjungeantal som indelningsgrund, synes det lämpligt, att gränserna mellan de olika grupperna dragas så som skett i den utredning läroverksöverstyrelsen år 1918 lät företaga i och för reglering av läroverksbibliotekariernas arvoden (läroverksöverstyrelsens skrivelse till Kungl. Maj:t den 31 augusti 1918), och sålunda till en grupp föra alla läroverk, som hava ett lärjungeantal av 600 eller därutöver, till en andra de läroverk, vilkas lärjungeantal ej uppgår till 600 men når siffran 400 eller därutöver, och till den tredje de läroverk, där lärjungeantalet understiger siffran 400.

Med tillämpande av denna regel skulle enligt förhållandena höstterminen 1921 — den sista över vilken statistik föreligger¹ — läroverken komma att uppdelas enligt följande tablå (läroverken angivna i ordning efter deras storlek), tab. IV.

Tablåen visar såsom synes en ungefärlig överensstämmelse i de olika gruppernas storlek, i det att på den första gruppen falla 14 läroverk, på den andra 12 och på den tredje likaledes 12.

Det kan måhända invändas, att härvid ingen hänsyn tagits till själva *bibliotekens* storlek; särskilt torde det vara ägnat att väcka tvekan, att bibliotek av den omfattning och art som Skara och Strängnäs skulle komma att placeras först i den tredje gruppen. Det är emellertid att märka, att här tillsvidare ingen hänsyn tagits till de förslag, vartill sakkunniga komma i senare delen av sitt yttrande och varvid särskilt de gamla stiftsbiblioteken komma i speciellt betraktande. Frånses biblioteken av denna särskilda kategori, torde den gjorda indelningen vara ägnad att i huvudsak träffa det rätta. Anmärkas bör också, att det icke är de sakkunnigas avsikt

¹ Se Kungl. skolöverstyrelsens underd. berättelse om dess verksamhet under tiden 1 juli 1920—30 juni 1921.

Tab. IV. Gruppindelning efter läroverkens storlek.

Större läroverk (mer än 600 lärj.)	Lärj.-antal	Mellanstora läroverk (400 à 600 lärj.)	Lärj.-antal	Mindre läroverk (mindre än 400 lärj.)	Lärj.-antal
Göteborg: latinlärov. . . .	862	Lund	542	Östersund	397
Stockholm:		Gävle	519	Skara	347
högre reallärov., Östern.	831	Borås	503	Härnösand	344
högre allm. lärov., Söderm.	824	Stockholm:		Luleå	340
högre latinlärov., Norrm.	793	nya elem.-skolan	495	Ystad	337
Malmö	746	Kristianstad	479	Umeå	317
Örebro	714	Karlskrona	478	Nyköping	302
Stockholm:		Halmstad	453	Vänersborg	273
högre reallärov., Norrm.	713	Falun	451	Visby	240
Norrköping	683	Västerås	430	Västervik	230
Göteborg: reallärov. . . .	671	Växjö	430	Hudiksvall	225
Linköping	656	Sundsvall	426	Strängnäs	167
Hälsingborg	632	Kalmar	419		
Jönköping	628				
Uppsala	622				
Karlstad	615				

att en gång för alla fastslå en bestämd uppdelning, vilken sedan icke skulle kunna rubbas. Redan växlingen i läroverkens lärjungeantal kan ju lätt åstadkomma ändringar i deras inbördes ställning, och f. ö. kunna naturligen anledningar föreligga som äro ägnade att i detalj rubba den angivna anordningen. Om sålunda den här antagna normen i huvudsak får bliva bestämmande, torde dock med viss tids mellanrum en reglering av de till varje grupp räknade biblioteken böra ske. Av praktiska skäl och för att förhållandena ej må bliva alltför vacklande, bör dock denna reglering heller ej ske alltför ofta. Att förändra den anslagssumma, som utgår till ett visst bibliotek omedelbart efter det läroverkets lärjungesiffra sprungit upp över, resp. sjunkit ned under en viss gränssiffra, vore uppenbart en orimlighet.

Vad själva anslagssummans storlek beträffar är det måhända svårt att fastställa en viss siffra som den oundgängligt minsta nödvändiga. Utgår man emellertid från de nuvarande beloppen och finner, att även i fråga om de för närvarande bäst försedda biblioteken mycket återstår att önska, torde det få sägas att, för att den nu åsyftade förbättringen i förhållandena skall kunna bliva

verkligt effektiv, även minimibeloppet pr år måste uppgå till minst den summa som nu de bäst försedda kunna förfoga över. Sakkunniga ha också för de mindre läroverkens bibliotek velat föreslå ett belopp av 2,500 kr. pr år, vilken siffra för de mellanstora och större läroverkens del skulle höjas med 500 resp. 1,000 kr. eller till 3,000, resp. 3,500 kr. för varje bibliotek. I dessa siffror har då beräknats ingå anslaget såväl till läroverkets allmänna bibliotek som till de speciella lärjungebiblioteken. Huruvida en uppdelning på dessa bibliotek bör ske och huru denna i så fall bör beräknas få sakkunniga tillfälle att diskutera vid den speciella behandlingen av lärjungebiblioteken.

Under förutsättning att anslaget till alla de ifrågavarande biblioteken skulle utgå efter de normer, som ovan angivits, skulle hela anslagssumman till de högre läroverkens bibliotek för bokinköp och bindning komma att belöpa sig till *115,000 kronor* om året.

I fråga om real- och samskolorna torde såsom redan ovan framhållits någon större skiljaktighet icke råda. Det har också synts de sakkunniga som skulle någon uppdelning i grupper icke åtminstone för närvarande vara nödvändig utan som om samma anslag kunde utgå till dem alla. Med hänsyn till de belopp, som ovan föreslagits för de allmänna läroverken, torde det till varje real- eller samskola utgående beloppet böra sättas till 1,500 kr., vilket för samtliga 39 skolor skulle göra en sammanlagd summa av *58,500 kr.*

Summan av det till såväl de högre allmänna läroverken som real- och samskolorna för bokinköp och bindning utgående beloppet skulle sålunda enligt dessa beräkningar utgöra $115,000 + 58,500$ kr. = *173,500 kr.* Till den reduktion, som kan komma att ske i denna siffra genom vissa särskilda landsbiblioteks upprättande, återkomma sakkunniga i annat sammanhang.

*Statsanslag
Särskild bi-
bliotekskassa*

För möjliggörandet av de väsentligt ökade anslag, som sakkunnigas förslag innebär, torde anlitan- de av statsanslag i en eller annan form bliva ofrånkomligt. Läroverkens biblioteks- och materielkassor kunna, som den ovan refererade kritiken av den nu rådande ordningen visar, icke bära alla de utgifter som åligga dem utan undanskjutande i större eller mindre grad av vissa uppgifter, och detta bleve naturligen ännu mindre fallet, om det till dem nu utgå-

ende, tillfälligt höjda beloppet av lärjungarnes terminsavgifter åter skulle komma att sänkas. Det är också förklarligt, att biblioteken äro de institutioner, som i första hand bli lidande av denna ordning. För sakkunniga har det stått klart, att en bestående förbättring för bibliotekens del i detta avseende icke kan åstadkommas utan ett bestämt särskiljande av bibliotekskassan från materielkassan, så att den förras årliga anslag bleve definitivt fastställda och oberoende av de övriga utgifter, som nu utgå till olika ändamål ur den gemensamma kassan. Den utan tvivel lyckligaste lösningen vore, om hela det till biblioteken erforderliga anslaget utginge av statsmedel och materielkassan reserverades för övriga henne åliggande uppgifter.¹ Till dessa uppgifter skulle dock fortfarande höra att förse läroverket med den för rena undervisningsändamål behöfliga litteraturen, vilken enligt sakkunnigas mening är att räkna mera till undervisningsmaterielen än till biblioteket; av biblioteksanslaget borde endast utgifter för egentliga biblioteksändamål bestridas. Sakkunniga föreslå alltså i denna fråga, att läroverkens biblioteks- och materielkassor bestämt åtskiljas, och att anslaget till de förra utgår direkt av statsmedel; medel till inköp av ren undervisningslitteratur, läseböcker, ordböcker i flera exemplar o. d., skola dock fortfarande utgå ur materielkassan.

Bibliotekariernas arvoden

Skötseln av läroverksbiblioteken är anförtrodd åt en av lärarna, som enligt stadgan för rikets allmänna läroverk den 18 febr. 1905 med ändringar den 1 juli 1920, § 158, på rektors förslag för viss tid eller tills vidare utses av skolöverstyrelsen. Där så finnes av behovet påkallat, kan överstyrelsen på samma sätt därjämte utse biträdande bibliotekarie eller särskild föreståndare för lärjungebiblioteket. Före den 1920 vidtagna ändringen var det endast vid de högre allmänna läroverken, som en bibliotekarie måste finnas, under det bibliotekaries anställande vid realskola var beroende av Kungl. Maj:ts särskilda beslut. Under denna tid var det också endast ett

*Läroverksbi-
bliotekens
vård*

¹ Därigenom skulle måhända också en sänkning i de till henne nu utgående avgifterna kunna ifrågasättas, vilken under nuvarande förhållanden synes alldeles otänkbar.

fåtal realskolor, vid vilka särskild bibliotekarie var anställd; vid flertalet var det rektor som jämlikt läroverksstadgans § 153 hade att vårda skolans boksamling. Efter 1920 års fördelning av arvoden till läroverksbibliotekarierna ha emellertid också de flesta realskolor egen bibliotekarie.

Tidigare utgående ersättning

Den ersättning, som i äldre tider utgått åt läroverksbibliotekarierna, har, olika för olika läroverk, varit synnerligen ringa, i många fall ingen alls. Det på boksamlingarnas ordnande nedlagda arbetet skyllas i de flesta fall personligt intresse och hängiven uppoffring. Såsom av den allmänna historiska översikten framgår, beviljades ett för bibliotekarierna vid elementarläroverken gemensamt arvodesanslag å 2,000 riksdaler första gången av 1856—58 års riksdag i samband med den reglering av läroverkens årsanslag, som då ägde rum. Detta anslag har sedan vid olika tillfällen undergått vissa förhöjningar: vid 1859—60 års riksdag höjdes det till 3,000 och vid riksdagen 1865—66 till 4,000 riksdaler, år 1890 till 7,000 kronor, varvid riksdagen medgav, att anslaget skulle kunna användas även till bestridande av andra kostnader för läroverksbiblioteket; vidare höjdes det år 1904 med ännu 1,000 kronor till 8,000 kronor.

Läroverksöverstyrelsens förslag 1918

På grund av detta anslags otillräcklighet och svårigheten vid vissa läroverk att förmå någon av lärarna att åtaga sig eller för önskvärd tid behålla det svagt avlönade uppdraget som bibliotekarie, har läroverksöverstyrelsen upprepade gånger haft anledning att inför Kungl. Maj:t framhålla behovet av väsentligt ökade arvoden för de allmänna läroverkens bibliotekarier. Så i underdånig skrivelse den 19 april 1907 med anledning av framställning från rektorerna vid åtskilliga högre allmänna läroverk angående höjt arvode åt bibliotekarierna vid vissa läroverk. Under år 1913 påbörjades inom överstyrelsen en utredning av frågan i hela dess vidd i sammanhang med då inom överstyrelsen pågående förarbeten för ett överstyrelsens cirkulär till rektorsämbetena vid de allmänna läroverken angående vården av läroverkens bibliotek, men denna utredning avbröts år 1914 för att vid lämpligare tidpunkt åter upptagas. Detta skedde år 1918, då läroverksöverstyrelsen efter slutförd utredning i skrivelse den 31 aug. ingick till Kungl. Maj:t med framställning om det dåvarande anslaget å 8,000 kronor höjande till 35,000 kronor. I nämnda skrivelse framhåller överstyrelsen, att frågan om reglering av läroverksbibliotekariernas arvoden vore av så gammalt datum

och i så trängande behov av lösning, att det skulle vara beklagligt, om den helt och hållet uppsköttes i avvaktan på resultatet av den mera omfattande utredning i saken, som samtidigt anförtrots åt bibliotekssakkunniga. Enligt överstyrelsens mening borde denna senare utredning ej hindra, att en, låt vara provisorisk, löneförbättring snarast möjligt genomfördes för läroverkens bibliotekarier. Vid den gjorda framställningen togs också hänsyn endast till det arbete, som ålåg bibliotekarien i förhållande till läroverkets lärare och lärjungar, och ej till den ökning av arbetet, som kunde bli en följd av läroverksbibliotekens eventuella inlemmande i det offentliga biblioteksväsendet.

Vid beräkningen av arvodesbeloppen lade överstyrelsen till grund den ersättning, som f. n. är bestämd för timplärare utan full lärarekompetens, eller 120 kronor för veckotimme. Den utgick vidare från att bibliotekarielönen borde stå i ett visst förhållande å ena sidan till läroverkets storlek, å andra sidan till bibliotekets samt att en viss minimitid borde fixeras för bibliotekets öppethållande. Gränserna i fråga om läroverkens storlek sattes i enlighet med de principer, som ovan angivits vid redogörelsen för läroverkens anslag till bokinköp och bindning och vilka även av sakkunniga upptagits; i fråga om bibliotekens storlek åter sattes den till 14,000 band eller det antal, som enligt dåvarande uppgifter ägdes av det minsta av de gamla stiftsbiblioteken, nämligen Visby. I det följande (s. 448—449) lämnas en översikt över den av överstyrelsen utarbetade arvodes-skalan, vilken överstyrelsen dock själv säger icke vara avsedd att vara absolut bindande utan böra kunna tåla vid vissa jämkningar.

På grundvalen av denna skala beräknades det erforderliga beloppet för samtliga läroverk uppgå till 32,160 kronor, vilken summa av överstyrelsen avrundades till 35,000 kronor, då ju läroverkens utveckling snart komme att medföra uppflyttningar i högre arvodesgrader för vissa bibliotekarier. Vid framställningens behandling i departementet ansåg sig emellertid departementschefen icke kunna tillstyrka en så betydande anslagsförhöjning, utan nedsatte det föreslagna beloppet 35,000 kronor till 16,000 kronor, vilket också blev 1919 års riksdags beslut. Genom nådigt brev den 19 juni 1919 bemyndigades överstyrelsen sedan att besluta om anvisande av medel från det sålunda beviljade anslaget.

Arvodesskala för avlöningen av bibliotekarierna vid de

1) Högre allmänna läroverk:

a)	läroverk	med	minst	600	lärjungar	och	minst	14,000	band:	arbetstid	5 1/2	veckotimmar,
b)	»	»	400—599	»	»	»	»	»	»	»	5	»
c)	»	»	minst	600	»	»	»	»	»	»	4 1/2	»
d)	»	»	mindre	än	400	»	»	»	»	»	4 1/2	»
e)	»	»	400—599	»	»	»	»	»	»	»	4	»
f)	»	»	mindre	än	400	»	»	»	»	»	3 1/8	»

2) Realskolor:

a)	läroverk	med	minst	100	lärjungar	och	minst	2,000	band:	arbetstid	3	veckotimmar,
b)	övriga	läroverk:									2	»

Nuvarande
arvoden

Den nuvarande fördelningen av arvodesanslaget till läroverkens bibliotekarier är grundad på skolöverstyrelsens skrivelse den 26 aug. 1920 (i viss mån kompletterad genom ny skrivelse den 2 okt. s. å.). Vid fördelningen hade överstyrelsen att taga hänsyn ej blott till själva anslagssumman utan även till vissa andra inverkanande förhållanden. Otillräckligheten av det anslag, som förut stått till förfogande för ändamålet, hade nämligen medfört, att utvägar måst sökas att även på annan väg vinna någon förbättring i förhållandena. Genom en rad av kungl. brev hade sålunda vissa belopp beviljats ur de enskilda läroverkens biblioteks- och materielkassor till vederbörande bibliotekarier. Likaså funnos vid vissa läroverk enskilda fonder, ur vilka på enahanda sätt medel kunnat anslås till ändamålet.

I nedanstående tabell (s. 450—452) anföras dels statsanslagen efter den av överstyrelsen beslutade fördelningen av arvoden till läroverks-, real- och samskolebibliotekarierna, dels i en särskild kolumn övriga för samma ändamål ur skilda fonder disponibla anslag.

Såsom av denna tabell framgår, växla de olika anslagen betydligt, så att de för vissa läroverk äro relativt låga, för andra åter högre. I ett fall, Jönköping, utgår intet statsanslag till arvode åt bibliotekarien, som i stället avlönas ur en särskild fond, den s. k. Visingsöfonden, med 600 kronor. Detta belopp är det högsta, som f. n. utgår åt någon läroverksbibliotekarie; utom i Jönköping är det endast bibliotekarien vid h. allmänna läroverket i Gävle, som åtnjuter lika stort arvode (475 kronor ur den Gestrinska fonden + 125 kronor ur det gemensamma statsanslaget); därjämte utgå samma belopp i bibliotekariearvode vid de bägge Göteborgsläroverken, ehuru här särskilt fördelade på den egentliga läroverksbibliotekarien och lärjungebibliotekets föreståndare. Anmärkas kan emellertid, att den

Högre allmänna läroverken enligt överstyrelsens förslag 1918.

lära	minst 3	till utlåning, arvode	660 kronor
»	» 2 $\frac{1}{2}$	» »	600 »
»	» 3	» »	540 »
»	» 2	» »	540 »
»	» 2 $\frac{1}{2}$	» »	480 »
»	» 2	» »	420 »

lära	minst 2	till utlåning, arvode	360 kronor
»	» 1 $\frac{1}{2}$	» »	240 »

hittills bäst avlönade läroverksbibliotekarien varit den vid Halmstads högre allmänna läroverk, i det att han oberäknat statsanslaget av inkommande låneavgifter till det med läroverksbiblioteket hittills förenade Tollska biblioteket i arvode erhållit 75 %, varjämte till samma ändamål av Tollska fonden utbetalats 100 kronor. Denne läroverksbibliotekaries sammanlagda löneförmåner uppgick därför under år 1921 till 1,097: 13 kronor. Numera har det Tollska biblioteket överflyttats till det nygrundade stadsbiblioteket i Halmstad, varför dessa extra löneförmåner bortfallit. Vidare bör påpekas, att av anslaget till bibliotekariearvoden ett betydligt högre belopp än något av dem, som äro tilldelade de egentliga läroverksbibliotekarierna, eller ej mindre än 1,910 kronor 6 öre alltjämt utgår till stiftsbibliotekarien i Linköping (jämte till vissa ändamål för själva bibliotekets del). — Det lägsta arvodesbeloppet för bibliotekarie vid ett högre allmänt läroverk utgör numera 250 kronor (Borås, Hudiksvall, Kristianstad, Linköping, Luleå, Nyköping, Umeå, Vänersborg, Västervik, Ystad, Östersund), för realskolorna växla beloppen från lägst och i flertalet fall 100 kronor till högst 400 kronor (Katarina realskola i Stockholm, som dock ej uppbär något ur det gemensamma anslaget), för samskolorna är arvodet satt till 100 kronor. Av hela anslaget 16,000 kronor äro enligt den av överstyrelsen gjorda fördelningen 15,735: 06 kronor disponerade, därav för de egentliga läroverksbibliotekarierna 13,825 kronor. Sammanlagda summan av de belopp, som ur läroverkens biblioteks- och materielkassor eller ur särskilda fonder utgå för samma ändamål, uppgår till 4,432 kr. 50 öre.¹

¹ Från anslaget utgå till de högre allmänna läroverken 9,675 kr., till realskolorna 2,350 och till samskolorna 1,800 kr., ur särskilda kassor och fonder till de högre allmänna läroverken 3,332 kr. 50 öre, till realskolorna (endast i Stockholm och Göteborg) 1,150 kr.

Tab. V. Läroverksbibliotekariernas arvoden enligt Kungl. skolöverstyrelsens skrivelser den 26 aug. och 2 okt. 1920.

Läroverk	Ur anslaget för bibliotekarie-arvoden utgående belopp	Andra medel	Summa
<i>a) Högre allmänna läroverk:</i>			
Borås	250:—	—	250:—
Falun	275:—	—	275:—
Gävle	175:—	425:— ¹	600:—
Göteborg: latinläroverket	400:—	—	400:—
		200:— ²	200:—
* realläroverket	300:—	100:— ³	400:—
		200:— ⁴	200:—
Halmstad	250:—	—	250:—
Hudiksvall	250:—	—	250:—
Hälsingborg	175:—	100:— ⁵	275:—
Härnösand	225:—	c:a 75:— ⁶	c:a 300:—
Jönköping	—	600:— ⁷	600:—
Kalmar	275:—	—	275:—
Karlskrona	300:—	—	300:—
Karlstad	325:—	50:— ⁸	375:—
Kristianstad	250:—	—	250:—
Linköping	150:—	100:— ⁹	250:—
Lund	150:—	125:— ¹⁰	275:—
Malmö	175:—	225:— ¹¹	400:—
Norrköping	250:—	125:— ¹²	375:—
Nyköping	250:—	—	250:—
Skara	375:—	—	375:—

¹ Utgår ur den Gestrinska fonden. ² Utgår enl. kungl. brev den 31 dec. 1918 ur Hvitfeldtska fonden till bibliotekarien vid lärjungebiblioteket. ³ Utgår enl. kungl. brev den 20 nov. 1891 ur biblioteks- och materielkassan. ⁴ Utgår enl. kungl. brev den 31 dec. 1918 ur Hvitfeldtska fonden till bibliotekarien vid lärjungebiblioteket. ⁵ Utgår enl. kungl. brev den 17 mars 1899 ur biblioteks- och materielkassan. ⁶ Utgår ur Bergmanska biblioteksfondens. ⁷ Utgår enl. kungl. brev den 1 okt. 1919 ur Visingsöfonden. ⁸ Utgår enl. kungl. brev den 8 mars 1901 ur biblioteks- och materielkassan. ⁹ Utgår enl. kungl. brev den 28 jan. 1821 ur biblioteks- och materielkassan. ¹⁰ Utgår enl. kungl. brev den 22 nov. 1878 ur biblioteks- och materielkassan. ¹¹ Utgår enl. kungl. brev den 25 juni 1918 ur biblioteks- och materielkassan. ¹² Utgår enl. kungl. brev den 24 maj 1889 och 11 nov. 1898 ur biblioteks- och materielkassan.

L ä r o v e r k	Ur anslaget för bibliotekariearvoden utgående belopp	Andra medel	Summa
Stockholm:			
högre latinläroverket, Norrmalm . . .	100:—	150:— ¹ 250:— ²	} 500:—
högre allm. läroverket, Södermalm . .	325:—	150:— ³	
högre realläroverket, Norrmalm . . .	300:—	—	300:—
högre realläroverket, Östermalm . . .	150:—	150:— ⁴	300:—
nya elementarskolan	250:—	50:— ⁵	300:—
Strängnäs	400:—	—	400:—
Sundsvall	275:—	—	275:—
Umeå	250:—	—	250:—
Uppsala	150:—	150:— ⁶	300:—
Visby	300:—	—	300:—
Vänernborg	250:—	—	—
Västervik	250:—	—	—
Västerås	375:—	7: 50 ⁷	382: 50
Växjö	400:—	100:— ⁸	500:—
Ystad	250:—	—	250:—
Örebro	350:—	—	350:—
Östersund	250:—	—	250:—
b) realskolor:			
Arvika	100:—	—	100:—
Eksjö	100:—	—	100:—
Eskilstuna	150:—	—	150:—
Göteborg: västra	275:—	—	275:—
» östra	25:—	—	25:—
		250:— ⁹	250:—
Karlshamn	150:—	—	150:—
Kristinehamn	200:—	—	200:—

¹ Utgår enl. kungl. brev den 9 febr. 1894 ur biblioteks- och materielkassan för vården av lärjungebiblioteket. ² Utgår enl. kungl. brev den 23 jan. 1920 ur biblioteks- och materielkassan för år 1920. ³ Utgår enl. kungl. brev den 22 jan. 1898 ur biblioteks- och materielkassan för vården av lärjungebiblioteket. ⁴ Utgår enl. kungl. brev den 29 jan. 1904 ur biblioteks- och materielkassan. ⁵ Utgår enl. kungl. brev den 22 dec. 1899 ur skolkassan. ⁶ Utgår enl. kungl. brev den 28 mars 1913 ur biblioteks- och materielkassan. ⁷ Utgår vissa år av donationsmedel. ⁸ Utgår enl. kungl. brev den 26 okt. 1917 ur biblioteks- och materielkassan till biträdande bibliotekarien. ⁹ Utgår enl. kungl. brev den 23 jan. 1920 ur bibliotekskassan under vart och ett av åren 1920—22 till föreståndaren för lärjungebiblioteket.

Läroverk	Ur anslaget för bibliotekarier- arvodens utgående belopp	Andra medel	Summu
Landskrona	150: —	—	150: —
Lidköping	100: —	—	100: —
Malmö	100: —	—	100: —
Mariestad	150: —	—	150: —
Oskarshamn	100: —	—	100: —
Skövde	100: —	—	100: —
Stockholm:			
Jakobs	100: —	200: — ¹	300: —
Katarina	—	400: — ²	400: —
Kungsholmens	50: —	300: — ³	350: —
Söderhamn	100: —	—	100: —
Södertälje	100: —	—	100: —
Uddevalla	100: —	—	100: —
Varberg	100: —	—	100: —
<i>c) Samskolor:</i>			
Alingsås	100: —	—	100: —
Arboga	100: —	—	100: —
Askersund	100: —	—	100: —
Falköping	100: —	—	100: —
Filipstad	100: —	—	100: —
Haparanda	100: —	—	100: —
Köping	100: —	—	100: —
Norrtälje	100: —	—	100: —
Piteå	100: —	—	100: —
Sala	100: —	—	100: —
Skellefteå	100: —	—	100: —
Strömstad	100: —	—	100: —
Trälleborg	100: —	—	100: —
Vadstena	100: —	—	100: —
Vimmerby	100: —	—	100: —
Åmål	100: —	—	100: —
Ängelholm	100: —	—	100: —
Örnsköldsvik	100: —	—	100: —

¹ Utgår enl. kungl. brev den 26 aug. 1904 ur biblioteks- och materielkassan.

² Utgår enl. kungl. brev den 20 febr. 1920 ur biblioteks- och materielkassan.

³ Utgår enl. kungl. brev den 31 jan. 1919 och 17 sept. 1920 ur biblioteks- och materielkassan.

Vid sin beräkning av läroverksbibliotekariernas arvoden hade överstyrelsen dels tagit hänsyn till det antal timmar, under vilka biblioteket skall hållas öppet i och för utlåning, dels anslagit några timmar i veckan, dock högst $2\frac{1}{2}$, för annat biblioteksarbete. Här kan anmärkas, att i vissa fall, särskilt för de största biblioteksgrupperna, tiden för öppethållandet av biblioteket är för knappt tilltagen, liksom man också måste anse, att den tid, som av bibliotekarien kräves för det egentliga biblioteksarbetets utförande, däribland katalogisering, ordningsarbeten, inköp, inbindning m. m., åtminstone i ett stort eller medelstort bibliotek är otillräcklig. Mot överstyrelsens beräkning av arvodesbeloppet efter 120 kronor för veckotimme, d. v. s. den för timplärare utan full lärarekompetens bestämda ersättningen, ha skarpa anmärkningar gjorts från lärarehåll, och särskilt har motiveringen, att läroverksbibliotekarierna väl i regel icke hava genomgått någon särskild utbildning för sin uppgift som bibliotekarie, väckt kritik. Man anser¹, att läroverkslärares universitetsstudier ge dem en sådan utbildning, att denna blir dem till gagn som bibliotekarier och att de efter hand under arbetet i biblioteket själva kunna förvärva sig de nödiga bibliotekstekniska kunskaperna. Läroverkslärares rekryteras ju också ur samma led som tjänstemännen vid statsbiblioteken. Som minsta fordran uppställas därför samma arvode, eller 140 kronor för veckotimme, som en kompetent manlig timplärare åtnjuter. Vidare framkastas tanken på arvodesförhöjning efter exempelvis fem eller tio års tjänstgöring.

Från många håll har också fordran på nedsättning i bibliotekariens undervisningsskyldighet framställts. I överstyrelsens förslag ingick också rätt för rektor att i de fall, då längre arbetstid krävdes för bibliotekets vård, bevilja sådan nedsättning med högst två timmar i veckan. En dylik anordning, att en läroverkslärare till följd av annan verksamhet i skolans tjänst eller därmed närstående erhåller nedsättning i sin tjänstgöringsskyldighet, är — har det framhållits — ingen nyhet. Så är bl. a. förhållandet med de lärare, som äro medlemmar av domkapitlet, det rektor åliggande arbetet medför också minskad undervisningsskyldighet, varjämte vid bestämmande av tjänstgöringen även vederbörlig hänsyn toges till förståndarskap för alla andra av läroverkets institutioner än biblioteket. Att biblio-

¹ SCHARTAU, anf. föredr., s. 15.

teket i detta avseende fått stå tillbaka torde bero dels på att man hittills underskattat värdet för skolstudierna av ett välskött bibliotek, dels på att biblioteksarbetet såsom avlönat betraktats mera som en bisyssla. En nedsättning i bibliotekariens undervisningsskyldighet borde emellertid kunna anbefallas, ehuru densamma borde tillämpas olika alltefter bibliotekets storlek och betydelse som bildningscentrum. Eventuellt skulle en sådan nedsättning kunna kompenseras med demonstrationer i biblioteket för lärjungarna, kanske bäst i samband med modersmålsundervisningen.¹

*Sakkunnigas
förslag
Gruppindel-
ning*

Vid prövning av frågan om läroverksbibliotekariernas avlöning ha sakkunniga enhälligt uttalat sig för en höjning av de nuvarande alltför otillräckliga arvodena, så att dessa bättre motsvara det arbete, som på många håll nedlägges i bibliotekens tjänst. Den höjning av det allmänna arvodesanslaget som 1919 skedde är i detta avseende alldeles otillräckligt, även om härvid hänsyn togs till det ovan anmärkta förhållandet, att vissa summor därjämte utgå ur några skolors biblioteks- och materielkassor eller på annat sätt. Den nämnda förhöjningen måste till stor del åtgå till att bereda arvoden åt bibliotekarierna vid de skolor, där förut intet som helst arvode fanns, och förhöjningen av redan bestående kunde endast bli relativt obetydlig. Huru liten arvodesökningen varit särskilt i fråga om de största biblioteken framgår därav, att redan på 1870-talet, då hela anslagssumman uppgick till 4,000 kronor, exempelvis bibliotekarien i Skara uppbar ett årligt arvode av 350 kr., i Växjö 300 kr., i Strängnäs 250 kr. och i Västerås 222 kr. 50 öre.

Det har syns de sakkunniga angeläget att även i fråga om arvodesbeloppens storlek en större enhetlighet åstadkommes än vad nu är fallet. Klart är emellertid, att det ena bibliotekets skötsel kan kräva ett betydligt större mått av arbete än det andra, och att hänsyn i möjligaste måtto måste tagas härtill. I likhet med överstyrelsen ha sakkunniga funnit, att två faktorer framför andra härvid måste komma i betraktande, dels liksom då fråga var om det till bokinköp och bindning utgående anslaget läroverkets storlek, uttryckt i lärjungeantalet, dels också själva boksamlingens omfattning. Att detta sistnämnda moment här måste bli av ej mindre

¹ Bibliotekarien vid Växjö stiftsbibliotek O. Fridlund i skrivelse till sakkunniga den 25 nov. 1922.

väsentlig betydelse än det förra torde utan vidare framgå av den omständigheten, att bibliotekariens arbete icke kan eller får vara inskränkt endast till att vissa timmar hålla boksamlingen tillgänglig för lånesökande utan också med lika kraft måste inriktas på den »inre» uppgiften att hålla samlingarna i fullgod ordning, försedda med vederbörliga kataloger o. d. En lämplig norm för värderingen av bibliotekariens arbete torde därför — fränsett särskilda omständigheter, till vilka vid en allmän översikt hänsyn icke kan tagas — bäst vinnas genom en kombination av de nämnda bägge momenten. Vad då först läroverkets storlek beträffar är det naturligt, att här gruppindelningen bör vara den samma som i det förra fallet, så att åtskillnad göres mellan större, mellanstora och smärre läroverk. Även i fråga om uppdelningen av biblioteken kunna sakkunniga i huvudsak ansluta sig till överstyrelsen; själva gränssiffran 14,000 har dock utbyttts mot den jämnare 15,000, då genom den nu väsentligt ändrade uppgiften för »det minsta stiftsbiblioteket» (22,000 i stället för 14,000) den direkta anledningen att välja just den förstnämnda bortfallit. Den valda siffran torde emellertid rätt väl lämpa sig som gränsskillnad mellan större och mindre bibliotek av den kategori det här gäller.

I det föregående har en översikt givits av de svenska läroverken ordnade efter deras storlek; här skall nu denna först kompletteras med en liknande översikt över biblioteken, grundad på uppgifterna i läroverkens årsredogörelser 1921/22 eller, där sådana saknas, på till bibliotekssakkunniga tidigare ingivna uppgifter. I särskild kolumn angivas siffrorna för lärjungebiblioteket, varvid emellertid är att märka, att dessa understundom inräknats i, i andra fall åter falla utanför siffrorna för det egentliga läroverksbiblioteket.

Tab. VI. Läroverksbibliotekens storlek.¹

Större läroverksbibliotek (omfattande mera än 15,000 vol.)

Läroverk	Lärov.- bibl.	Lärj.-bibl.
Växjö	100,900 ²	2,000
Strängnäs	48,000	500
Skara	40,000	500

¹ Stiftsbiblioteket i Linköping är här ej upptaget.

² I denna siffra är även en stor mängd smärre tryck; siffran för den egentliga bokavdelningen uppgavs något tidigare till omkr. 49,000 vol.

Läroverk	Lärov.- bibl.	Lärj.-bibl.
Karlstad	38,000	—
Kalmar	37,200	350
Härnösand	28,000	1,800
Stockholm: högre latinläroverket, Norrmalm	25,500	—
Göteborg: realläroverket	25,100	—
Västerås	25,000	700
Karlskrona	25,000	—
Norrköping	24,500	1,150
Jönköping	24,000	1,150
Göteborg: latinläroverket	23,500	1,100
Örebro	22,600	1,050
Visby	21,800	600
Hudiksvall	21,100	1,200
Gävle	18,300	450
Lund	17,000	400

Mindre läroverksbibliotek (ej uppgående till 15,000 vol.)

Läroverk	Lärov.- bibl.	Lärj.-bibl.
Luleå	13,750	300
Stockholm: nya elementarskolan	13,000	—
Nyköping	12 à 15,000	—
Västervik	12,400	—
Östersund	12,200	700
Sundsvall	11,500	—
Hälsingborg	10,500	—
Kristianstad	10,500	—
Uppsala	10,100	1,500
Stockholm: högre allm. läroverket, Södermalm	10,000	—
Umeå	9,650	1,350
Halmstad	9,600	400
Vänersborg	9,500	—
Falun	8,200	450
Malmö	7,800	500
Stockholm: högre realläroverket, Östermalm	7,500	—
högre realläroverket, Norrmalm	6,500	—
Linköping	5,000	—
Ystad	3,800	400
Borås	3,000	—

En kombination av de bägge nämnda principerna skulle sålunda fördela de högre allmänna läroverken i följande grupper:

	Större läroverk (mer än 600 lärj.)	Medelstora läroverk (400 å 600 lärj.)	Mindre läroverk (mindre än 400 lärj.)
Läroverk med större bibliotek (mer än 15,000 vol.)	Göteborg: latinläroverket realläroverket Jönköping Karlstad Norrköping Stockholm: h. latinlärov., Norrm. Örebro	Gävle Kalmar Karlskrona Lund Västerås Vaxjö	Hudiksvall Härnösand Skara Strängnäs Visby
Läroverk med mindre bibliotek (mindre än 15,000 vol.)	Hälsingborg Linköping Malmö Stockholm: h. allm. lärov., Söderm. h. reallärov., Norrm. h. reallärov., Österm. Uppsala	Borås Falun Halmstad Kristianstad Stockholm: nya elem.-skolan Sundsvall	Luleå Nyköping Umeå Vänersborg Västervik Ystad Östersund

Emellertid torde det icke utan skäl kunna sägas, att en dylik uppdelning i sex hela grupper ter sig onödigt omständlig och invecklad. Det har också syntts de sakkunniga, som skulle saken kunna väsentligen förenklas och ändock det huvudsakliga syftemålet vinnas genom en sammanslagning två och två av de nämnda grupperna. Till den första gruppen skulle då komma att räknas större och medelstora läroverk med större bibliotek, till den andra mindre läroverk med större bibliotek samt större läroverk med mindre bibliotek och till den tredje medelstora och mindre läroverk med mindre bibliotek. Även denna uppdelning visar en god överensstämmelse i de olika gruppernas storlek, i det att på den första och tredje gruppen falla 13 läroverk på vardera, på den andra gruppen 12 enligt nedanstående översikt (s. 458).

Mot den gjorda indelningen kan naturligen i främsta rummet riktas den anmärkningen, att i andra gruppen sammanförts två olika, t. o. m. motsatta kategorier av institutioner. Men om även här bortses från de extrema fallen Skara och Strängnäs, torde mot-sättningen träda långt mindre skarpt i dagen och de väsentliga an-

Grupp I	Grupp II	Grupp III
Gävle	Hudiksvall	Borås
Göteborg: latinläroverket	Hälsingborg	Falun
• realläroverket	Härnösand	Halmstad
Jönköping	Linköping	Kristianstad
Kalmar	Malmö	Luleå
Karlskrona	Skara	Nyköping
Karlstad	Stockholm:	Stockholm:
Lund	h. allm. lärov., Söderm.	nya elem.-skolan
Norrköping	h. reallärov., Norrm.	Sundsvall
Stockholm:	h. reallärov., Österm.	Umeå
h. latinlärov., Norrm.	Strängnäs	Vänersborg
Västerås	Uppsala	Västervik
Växjö	Visby	Ystad
Örebro		Östersund

ledningarna till erinringar förfalla. Även här åsyftas f. ö. med gruppindelningen ej annat än att vinna en ungefärlig norm för ordnandet av förhållandena. Där speciella förhållanden träda i dagen, som motivera större eller mindre avvikelser, måste naturligen en tillbörlig hänsyn tagas till dessa.

Arvodesbelopp Att fastställa en ingående timberäkning av den tid, som kan komma att fordras av bibliotekarierna inom den ena eller andra gruppen, stöter på stora svårigheter. Överhuvud taget torde det kunna sägas, att om uppgiften tages med intresse och allvar bibliotekariens arbete kommer att visa sig betydligt mera krävande än vad en enkel statistik över minsta antalet timmar skulle utvisa. Sakkunniga hava efter prövning av frågan funnit sig — utan framläggande av dylik detaljberäkning — böra för bibliotekarierna vid den tredje (lägsta) kategoriens bibliotek föreslå ett belopp av 900 kr. pr år eller samma belopp som folkskolöverstyrelsen i skrivelse av den 30 aug. 1919 föreslagit som arvode åt bibliotekarierna vid enkelseminarier. För de bägge andra grupperna borde siffran höjas med 250, resp. 500 kr. eller till 1,150, resp. 1400 kr., även dessa belopp ungefärligen överensstämmande med dem, som i samma skrivelse föreslogos för seminariebibliotekarierna vid enkelseminarium med studentklass, resp. vid dubbelseminarium. Liksom i fråga om anslaget till bokinköp och bindning äro i dessa siffror inräknade såväl det belopp, som får anses utgå som arvode för skötsel av

läroverkets allmänna bibliotek som det för skötseln av lärjungebiblioteket beräknade speciella arvudet. Till huru fördelningen mellan dessa bör beräknas återkomma sakkunniga nedan i annat sammanhang.

Det ligger måhända nära till hands att vid den föregående framställningen anmärka, att de av folkskolöverstyrelsen föreslagna beloppen för seminariernas bibliotekarier icke blevo i sin helhet av departementschefen upptagna eller av riksdagen godtagna. Sakkunniga hava emellertid icke av detta förhållande ansett sig kunna frågå de här framställda förslagen, vilka tvärtom torde få anses som en minimifordran, för så vitt en effektiv förbättring i bibliotekens ställning skall kunna åstadkommas. Det torde ej heller kunna sägas, att genom fastställande av de av sakkunniga föreslagna beloppen ett orättmätigt företräde skulle tillerkännas läroverkens bibliotekarier framför seminariernas. Åtskilliga omständigheter synas nämligen tala för, att läroverkens bibliotek åtminstone i regel kräva mera arbete av vederbörande bibliotekarie än seminariernas. Så råder i fråga om bokbeståndet en betydlig skillnad, i det att läroverkens bibliotek ofta äro mångdubbelt större än de långt yngre seminariebiblioteken. Likaså är deras sammansättning en annan: seminariernas bibliotek hava en vida mer enhetlig karaktär, som gör det till en lättare sak att behärska dem än läroverksbibliotekens mera mångsidiga och mångspråkliga förråd. Även i fråga om publiken råder skillnad, i det lärjungeantalet vid läroverken betydligt överskider elevantalet vid seminarierna. Slutligen torde också böra observeras den olika karaktären dessa bibliotek äga. Seminariebiblioteken äro och böra vara slutna samlingar, endast avsedda för läroanstaltens eget behov, läroverksbiblioteken däremot skola därjämte också stå till allmänhetens tjänst, låt vara att detta under nuvarande omständigheter icke skett i den utsträckning som önskligt varit. Med en förbättrad ställning för biblioteken överhuvud kan emellertid en ändring härutinnan lätt komma att ske, men härigenom komma också ökade fordringar att ställas på bibliotekens föreståndare.

Enligt den beräkning som ovan använts skulle det erforderliga beloppet till arvoden åt de högre allmänna läroverkens bibliotekarier komma att belöpa sig till en årlig summa av *43,700 kronor*.

Vad real- och samskolorna beträffar torde en viss uppdelning *Real- och samskolorna* även av dessa i här ifrågavarande avseende vara påkallad. Sär-

skilt med hänsyn till det betydligt skiljaktiga lärjungeantalet (546 lärjungar ht. 1921 för den största skolan, Malmö realskola, 94 för den minsta, Enköpings realskola) kan arbetet för bibliotekarien i olika fall ställa sig avsevärt olika; även bokbeståndets olika omfattning får naturligen i viss mån tagas i betraktande. En sammanställning av de olika skolorna med hänsyn till deras lärjungeantal samt till bibliotekens bokbestånd ger följande översikt:

1. Realskolor.

	Lärj.-antal ht. 1921	Bibl:s storlek: antal vol.
Arvika	166	2,000
Eksjö	147 (253) ¹	1,200
Enköping	94	1,900
Eskilstuna	300 (381)	8,300
Göteborg: västra	521	2,800
» östra	527	800
Karlshamn	168 (197)	5,650
Kristinehamn	226	10,050
Landskrona	241	6,000
Lidköping	141	2,300
Malmö	546	500
Mariestad	118	5,900
Oskarshamn	135	2,650
Skövde	182 (241)	2,900
Stockholm: Jakobs	399	2,000
» Katarina	449	5,050
» Kungsholmen	532	1,900
Söderhamn	156 (186)	5,600
Södertälje	254 (339)	2,200
Uddevalla	221 (282)	1,800
Varberg	146	2,200

2. Samskolor.

	Lärj.-antal ht. 1921	Bibl:s storlek: antal vol.
Alingsås	233	4,600
Arboga	129	2,400
Askersund	101	1,000

¹ Den första siffran utvisar lärjungeantalet i den egentliga realskolan, den inom parentes satta hela lärjungeantalet med inräknande av det kommunala gymnasiet.

	Lärj.-antal ht. 1921	Bibls storlek: antal vol.
Falköping	287	1,425
Filipstad	174	3,500
Haparanda	133	2,000
Köping	166	1,950
Norrtälje	187	3,800
Piteå	193	5,050
Sala	160	1,900
Skellefteå	262	700
Strömstad	132	1,800
Trälleborg	255	1,445
Vadstena	121	5,550
Vimmerby	156	1,200
Åmål	172	650
Ängelholm	228	2,300
Örnsköldsvik	247	2,550

Det är från början tydligt, att en uppdelning av real- och samskolorna i flera grupper än två icke är av behovet påkallad. Svårare är emellertid att finna en lämplig grund för gränsens dragande mellan dessa grupper. Det har visserligen syntts de sakkunniga, som om till den ena gruppen lämpligen skulle kunna föras de läroverk, vilka hava ett lärjungeantal av mer än 250 och ett bibliotek på minst 2,000 volymer, under det de skolor som icke nå dessa siffror räknades till den andra. Men med denna formella grund blir det endast ett litet fåtal: Jakobs och Katarina realskolor i Stockholm, västra realskolan i Göteborg samt realskolorna i Eskilstuna och Södertälje eller summa fem stycken, som för närvarande komma i den första gruppen, under det ett stort antal skolor stå mycket nära gränsen eller t. o. m. betydligt överskrida den i det ena fallet, men stanna något under strecket i det andra. Endast en obetydlig förskjutning i lärjungeantalet eller en mindre ökning i bibliotekets volymantal skulle här lätt kunna ändra gruppernas sammansättning. Det förefaller därför som om det vore lämpligare att endast uppdelade skolorna i två ungefär jämstora grupper och sedan låta den närmare fördelningen på dessa grupper ske efter vid varje tillfälle sig yppande omständigheter. Häri liksom i fråga om de allmänna läroverken bör dock gälla, att fördelningen ej ändras alltför ofta.

Själva arvodesbeloppets storlek hava sakkunniga ansett sig

lämpligen böra sätta till 500 kr. för den första gruppen och 350 för den andra. Med en beräknad fördelning av 19 skolor på den förra gruppen och 20 på den senare skulle summan av de till bibliotekarierna vid real- och samskolor utgående arvoden uppgå till ett belopp av 16,500 kr.

Sammanlagda beloppet av såväl de högre läroverkens som real- och samskolornas bibliotekariearvoden skulle sålunda enligt dessa beräkningar utgöra $43,700 + 16,500 = 60,200$ kr.

Även i detta fall inträda genom upprättandet av landsbibliotek vissa reduceringar, för vilka särskilt redogöres vid framställningen av dessa bibliotek.

*Gemensamt
arvodesanslag*

Att i samband med regleringen av läroverksbibliotekariernas arvoden större enhetlighet bör åvägbringas i sättet för dessas utgående synes de sakkunniga naturligt. Den nuvarande ordningen med vissa belopp utgående av ett särskilt arvodesanslag, andra ur läroverkens biblioteks- och materielkassor och åter andra ur särskilda fonder har alltför mycket provisoriets karaktär för att böra lända till efterföljd även för framtiden. Det riktiga synes vara, att — med frånseende av de särskilda fonderna — alla arvoden utgå från ett gemensamt anslag och att sålunda de nuvarande bidragen ur läroverkens biblioteks- och materielkassor indragas. Däremot bör det blivande arvodesanslaget reserveras enbart för sitt egentliga ändamål och icke, såsom nu är fallet, även kunna tagas i bruk för andra biblioteksändamål.

Vad bidragen ur de särskilda fonderna angår, synas dessa, liksom de tidigare berörda anslagen till själva biblioteken, fortfarande kunna och böra utgå vid sidan av det statliga arvodet, åtminstone försåvitt anslagen ursprungligen tillkommit i syfte att bereda bibliotekarien viss ersättning. Där detta icke är förhållandet, bör för varje fall tagas under omprövning, hur i saken skall förfaras.

Det återstår att i detta sammanhang beröra de önskemål, som från bibliotekariehåll framställts jämväl i fråga om nedsättning av bibliotekariernas läraretjänstgöring. Sakkunniga ha icke ansett sig böra förorda en dylik nedsättning. Den jämförelse som i detta hänseende gjorts med domkapitelsledamöter och institutionsföreståndare är icke tillämplig, då dessa för ifrågavarande ämbetsåligganden icke åtnjuta någon ersättning. Genom den av sakkunniga föreslagna arvodesförhöjningen skulle däremot en avsevärd för-

bättring inträda i fråga om bibliotekariernas nu visserligen svaga ekonomiska villkor, varigenom fordringarna på deras arbete i bibliotekets tjänst också kunna avsevärt höjas. Att på en gång väsentligt höja bibliotekariernas arvoden och medgiva nedsättning i tjänstgöringsskyldighet synes de sakkunniga icke tillrådligt. Vid det stora flertalet läroverksbibliotek torde för övrigt arbetet, även om det under de nya förhållandena skulle ökas, dock icke bliva av den omfattning, att det icke skulle kunna skötas vid sidan av lärare-tjänstgöringen. De bibliotek, vid vilka detta kan väntas icke bliva förhållandet, falla nästan alla under den kategori, för vilka sakkunniga velat träffa särskilda bestämmelser.

De demonstrationer i biblioteket för lärjungarna, varom i detta sammanhang talats, böra däremot betraktas som ett led i undervisningen och kunna följaktligen med fördel förläggas till de vanliga lektionstimmarerna.

Lokalförhållanden. Tillgänglighet

Såsom av de ovan meddelade historikerna framgår, råda i fråga om bibliotekens lokaler mycket skiftande förhållanden på olika orter. I allmänhet är biblioteket inrymt i själva läroverksbyggnaden eller i någon annexbyggnad till denna. För de läroverk, som hava moderna, under de senaste åren uppförda eller ombyggda läroverks-hus, ställa sig lokalerna särskilt beträffande uppvärmning och belysning rätt gynnsamt, även om man som en allmän anmärkning kan framhålla, att hänsyn till det framtida utrymmet i de allra flesta fall icke tagits, och att även inredande av särskilt läsrum för biblioteksbesökare oftast försumrats. Likaså har man åtminstone i fråga om en nyuppförd läroverksbyggnad, latinläroverket i Göteborg, bortsett från de moderna kraven på inredningen av ett bokmagasin; bibliotekslokalerna äro här av samma höjd som de vanliga lärosalarna, och en stor del av boksamlingen icke åtkomlig utan stegar. En förebildlig biblioteksinrättning har läroverksbiblioteket i Gävle skaffat sig med ett i två våningar med vardera något över två meters höjd avdelat bokmagasin och ett hyllutrymme om 1,255 hyllmeter. Framför bokmagasinet finnes ett särskilt expeditjonsrum för bibliotekarien, som även kan användas som läs-

*Nuvarande
lokalförhållanden*

rum; därjämte kunna arbetsplatser beredas i det med elektriskt ljus (flyttbara lampor) upplysta bokmagasinet, vilket också uppvärms med centralvärmeledning. En liknande biblioteksinstallation har stifts- och läroverksbiblioteket i Härnösand låtit inreda i läroverksbyggnadens år 1920/21 påbyggda tredje våning, där ett utrymme om 1,600 hyllmeter kunnat beredas. Här är dock hyllhöjden högre, varför vid en framtida utökning av bokförrådet steganordningar åter måste anlitas. Bland i lokalt hänseende väl ordnade bibliotek är också särskilt att nämna högre latinläroverket å Norrmalm i Stockholm med dess bokmagasin efter cellsystem i två våningar och dess om också ej alltför rika möjligheter till utvidgning.

I de äldre bibliotekslokalerna äro förhållandena i allmänhet mycket otillfredsställande. Understundom är biblioteket undanskjutet till läroverkets vind (läroverksbiblioteket i Östersund) eller annan mindre lämplig lokal, värme och elektriskt ljus saknas ofta, läsrum nästan genomgående, och en stor del av bokförrådet är icke åtkomligt utan ett mödosamt klättrande på stegar.

Ej heller i fråga om de bibliotek, som hava sina lokaler förlagda till särskilda annexbyggnader, skilda från den egentliga läroverksbyggnaden, ställer sig situationen mycket bättre. Ofta äro de inhysta tillsammans med andra av läroverkets samlingar såsom naturalie- och myntkabinett, eller — vilket är synnerligen olämpligt — med dess naturvetenskapliga institutioner och laboratorier. Detta senare är fallet med stiftsbiblioteken i Skara och Karlstad, under det att stifts- och läroverksbiblioteket i Strängnäs är inrymt i ett stenhus i närheten av domkyrkan tillsammans med läroverkets och Södermanlands fornminnesförenings museum. I samtliga nu nämnda biblioteksbyggnader äro värme- och belysningsförhållandena de sämsta möjliga, där de icke alldeles saknas. Domkapitelsbiblioteket i Strängnäs förvaras i ett kor i domkyrkan. Vidare äro läroverksbiblioteken i Kalmar och Jönköping uppställda i mycket otillfredsställande lokaler i de gamla gymnastikhusen i läroverksbyggnadernas omedelbara närhet. En rätt god, ehuru numera på grund av utrymmebrist otillräcklig lokal har däremot kunnat anordnas för Karolinska läroverkets bibliotek i Örebro i övre våningen av ett gammalt stallhus på läroverkets tomt; bottenvåningen är här tagen i bruk för lärosalar. För läroverksbiblioteket i Visby hava lokaler beretts i ett mitt emot läroverket liggande annex. I Sundsvall ha lokaler

för biblioteket måst förhyras i enskilt hus fem minuters väg från läroverket.

En i lokalt hänseende fullt självständig ställning i förhållande till läroverket och dess övriga institutioner intaga tre läroverksbibliotek, nämligen de gamla stiftsbiblioteken i Linköping, Växjö och Västerås. Av dessa kan emellertid Linköpingsbiblioteket ej längre sägas vara läroverksbibliotek i egentlig mening. Det har redan länge intagit en särställning som ett lärt provins- eller landsbibliotek med egen bibliotekarie och i från läroverket skild lokal; vilken dock i stället delas med domkapitlet och dess arkiv. Läsrums-möjligheterna äro även här små, och bokmagasinen, som i och för sig bjuda på tillräckligt utrymme, lida av det äldre magasinsystemets olägenheter. Även Växjöbiblioteket har länge åtnjutit förmånen av att vara inhyst i egen byggnad — vilken på sista tiden blivit i vissa avseenden på ett ändamålsenligt sätt ombyggd och nyinredd. Detta bibliotek står under tydlig tendens att nå en självständigare ställning och utveckla sig till ett verkligt »landsbibliotek». Det har i sig även upptagit det kommunala biblioteket. Västerås stiftsbibliotek är det modernaste av de särskilda biblioteksbyggnaderna med bokmagasinet uppfört direkt för biblioteksändamål i två våningar med vardera 2,5 m. höjd. Även läsrum finnes i en med bokmagasinet sammanknuten särskild byggnad. Tyvärr har emellertid vid bokmagasinets uppförande icke tillräcklig hänsyn tagits till framtida utvecklingsmöjligheter.

Att råda bot för de missförhållanden i fråga om läroverksbibliotekens lokaler, som ovan påpekats, låter sig väl näppeligen göra på en gång eller i en handvändning. Men det bör enligt sakkunnigas mening bestämt tillses att vid ny- eller ombyggnader för läroverkens behov även bibliotekets intressen vinna tillbörligt beaktande, så att bibliotekets lokaler bliva både lättillgängligt belägna och modernt inredda. Likaså bör i möjligaste mån tillses, att läsrum kombineras med bibliotekslokalerna.

Det torde emellertid vara klart, att, särskilt under nu rådande förhållanden, det i många fall ej skall vara möjligt att åstadkomma väsentliga förbättringar i fråga om de nuvarande lokalerna. I sådana fall kan det ifrågasättas, särskilt på platser, där ett modernt kommunalt bibliotek finnes, huruvida ej från allmän synpunkt den bästa nyttan vinnes genom att läroverkets bibliotek eller de delar

Tillgodoseendet av bibliotekens lokalbehov

Eventuella depositioner

därav, som icke äro för läroverkets behov av omedelbart intresse, överlätas på eller deponeras i det kommunala biblioteket. Det faller av sig självt, att läroverket härvid under alla omständigheter måste komma att behålla referensbiblioteket, vilket f. ö. i dylikt fall måste göras i möjligaste mån omfattande och välförsett, liksom också att lärjungebiblioteket stannar i skolans eget hägn. En given förutsättning för överflyttningen eller depositionen bör också vara, att det kommunala biblioteket äger tillräckliga resurser både i fråga om lokaler och arbetskraft för att biblioteket i den nya ställningen skall kunna komma till allmänt gagn. Dylika depositioner äro heller ej för de svenska läroverksbiblioteken okända: såväl Norrköpings som Östersunds högre allmänna läroverk ha överfört betydande delar av sina boksamlingar till respektive Norrköpings stadsbibliotek och Jämtlands bibliotek i Östersund och på detta sätt ställt dem i det allmännas tjänst. Det är sant, att på många ställen bibliotek icke finnas, som kunna anses lämpade att överta vården och ansvaret för ifrågasatta depositions, men detta kan dock i framtiden bliva fallet i högre grad än nu. Om enligt sakkunnigas nedan givna förslag särskilda central- eller landsbibliotek bliva upprättade i olika delar av landet, borde dessa bliva naturliga medelpunkter även för sådana biblioteksöverflyttningar varom här är tal, särskilt i de fall, då lämpliga bibliotek icke finnas i den egna staden.

*Ökad tillgäng-
lighet*

Av väsentlig betydelse för ett rätt utnyttjande av bibliotekets skatter är att tillräcklig och för den lånesökande allmänheten lämplig tid kan anslås för bibliotekets öppethållande. Såsom förhållandena nu äro, torde det kunna sägas, att de flesta läroverksbibliotek icke i verkligheten äro vad de borde vara och enligt gällande stadga också principiellt äro: offentliga bibliotek, åtminstone ej i samma mening som de stora statsbiblioteken eller som de bibliotek, vilka stå i folkbildningens tjänst, folk- och stadsbiblioteken. De äro i främsta rummet och i flertalet fall så gott som enbart bibliotek för läroverkets lärarpersonal. I de till sakkunniga lämnade uppgifterna liksom i läroverkens årsredogörelser anmärkes esomoftast, att biblioteket — utom den ordinarie tiden — hålles tillgängligt för lärarna »när som hälst» på de tider, då bibliotekarien är i läroverket närvarande, och detsamma torde i regel vara fallet även där det icke uttryckligen angivits. Att detta för lärarpersonalen är en väsentlig

fördel, ägnad att neutralisera de olägenheter, som eljest skulle vara en följd av att biblioteket endast en eller ett par timmar i veckan direkt hålles öppet, är naturligt. Men på bibliotekets allmänna tillgänglighet inverkar icke denna bibliotekariens extratjänstgöring.

Förhållandet ställes i bjärt belysning av de låne- och frekvenssiffror, som figurera i årsredogörelserna för läroverksbibliotekens verksamhet. Överhuvud äro dessa siffror mycket låga. I regel torde det vara det egentliga referensbiblioteket, som kommer till flitigare användning även bland lärarpersonalen; läroverkets lärjungar hava knappast i den grad som önskligt vore fått eller själva sökt tillträde till det allmänna läroverksbiblioteket; lärjungebiblioteket och vissa enskilda boksamlingar (gymnasistföreningarnas bibliotek) ha för dem fått bliva den egentliga bokverkstaden. För allmänheten kunna samlingarna i det hela sägas vara så gott som okända; endast rent undantagsvis förekomma fall av utlåning till utom läroverket stående personer, dessa f. ö. måhända blott på grund av vederbörande låntagares personliga bekantskap med bibliotekarien eller dylika särskilda omständigheter.¹

Att det stora flertalet av läroverksbiblioteken icke i samma eller tillnärmelsevis samma utsträckning som de stora statsbiblioteken eller de allmänna folkbiblioteken kunna hållas öppna för allmänhetens begagnande är visserligen naturligt. Det är också naturligt, att de i första hand få tjäna läroverket och dess behov. Men mera än nu böra de dock kunna utnyttjas även i allmänhetens tjänst, och ett av villkoren härför är givetvis — vid sidan av möjligheten att i högre grad än hittills förvärva allmännyttig och aktuell litteratur — att de i större utsträckning hållas tillgängliga för allmänheten, likasom även att öppethållandet sker på tider, som bättre än de nuvarande lämpa sig för den studieintresserade och lånesökande allmänheten. Såsom nu är förhållandet, är öppethållandet i allmänhet förlagt till någon halvtimme eller timme i omedelbar förbindelse med lektionstiden. Genom de av de sakkunniga i det föregående föreslagna ökade lönerna kunna också i ifrågavarande hänseende större krav ställas på bibliotekarierna än vad förut varit fallet. Det har syntes de sakkunniga nödvändigt,

¹ Vid ovanstående sammanfattning har hänsyn tagits endast till de allmänna förhållandena. Särskilt några av de större biblioteken ha dock för vissa ändamål kunnat i högre grad utnyttjas av forskare eller eljest.

att biblioteken vid de högre allmänna läroverken hållas tillgängliga åtminstone fyra à fem dagar i veckan 1 timme varje gång, och med denna timme åtminstone vissa dagar förlagd till eftermiddagen. Helst borde biblioteket vara öppet någon tid varje helgfri dag. Under ferierna kunna dessa regler visserligen icke upprätthållas, men åtminstone någon dag i veckan bör biblioteket även då hållas tillgängligt.

I fråga om real- och samskolornas bibliotek torde någon minskning av dessa tider vara nödvändig. Dock synas även de böra vara öppna för allmänheten under terminerna åtminstone tre dagar i veckan och under ferierna i likhet med de högre läroverkens bibliotek.

LÄRJUNGEbibLIOTEKEN

Tillkomsten av nästan alla lärjungebibliotek vid våra allmänna läroverk härrör från de fyra senaste årtiondena. De äro uttryck för segrande åsikter på undervisningens och uppfostrans område om större och friare självverksamhet vid skolstudierna samt om nytan och nödvändigheten av en redan under skolåren vunnen bekantskap och förtrolighet med och därav alstrad kärlek till böcker.

Förebilder till sådana boksamlingar saknas ingalunda från äldre tid, då anordnade av föregångsmän inom uppfostringskonsten såsom en Johannes Rudbeckius i hans Uppsalakollegium och i hans Västeråsgymnasium.

Frågan om lärjungebibliotek upptogs av »Comitén till öfverseende af rikets allmänna undervisningsverk» i dess betänkande år 1828.¹ Där yttras s. 55: »Utom de för själva undervisningen oundgängliga läroböcker behövas åtskilliga andra, vilka lärjungarne kunde utom lärostunderna få begagna dels såsom vederkvickelse från arbete, dels såsom näring och hjälpredor för deras självverksamhet. Kommittén anser därför *önskligt, att vid varje skola funnes ett bibliotek, som innehölle klassiska författare, särdeles i svenska litteraturen, ävensom tjänliga läseböcker*»; och s. 230: »Kommittén skulle önska, att vid varje allmänt, även lägre, läroverk funnes ett bibliotek, innehållande dels sådana böcker, vartill lärarne, för att utvidga sina kunskaper, behövde tillgång, och dels sådana, som hos livligare lärjungar kunde väcka eller underhålla lusten för fria studier, under det att åskådningen av det hela gäve dem något begrepp om rikedomens av vetenskapernas alster». Kommittén vågade dock ej (då statens tillgångar voro knappa) föreslå något särskilt statsanslag för ända-

*Lärjungebibliotekens
uppkomst*

¹ Om ett ännu tidigare «läsbibliotek för lärjungarne», grundat år 1807, se sakkunnigas redogörelse ovan för Malmö högre allmänna läroverk.

målet, utan hänvisade till läroverkens bibliotekskassar samt enskildas gåvor i böcker och penningar.

Dessa kommitténs framställningar om läroverkens behov av lärjungebibliotek ledde ej under den närmast följande tiden till upprättande av sådana från det allmännas sida. Men behovet gjorde sig allt mera gällande och tillfredsställdes vid rätt många gymnasier genom där florerande litterära föreningar. Så fanns vid Hernösands gymnasium från 1807 till omkring 1850 ett »librarium gymnasticum»; likaså hade »Concordia» vid Stockholms gymnasium ett betydande studiebibliotek. Ett sådant förhållande äger ännu rum vid Stockholms högre realläroverk å Norrmalm, där »lärjungebiblioteket» äges och skötes av gymnasistförbundet »Saga».

Det egentliga uppslaget till upprättandet av de nuvarande lärjungebiblioteken gjordes av Nya elementarskolan i Stockholm, vars inrättande av ett sådant bibliotek och dess första utveckling äro av ett *stort och förebildligt intresse*. Huvuddragen av dess äldsta historia meddelas därför här efter läroverkets årsberättelser 1863—78. I årsberättelsen år 1863, s. 53 skrives: »Den litteratur, som sättes i ungdomens hand, verkar märkligt på dess framtid . . . Styrelsen har därför ansett sig böra lyssna till det av en av skolans lärare, magister Artur Hazelius, väckta förslaget om ett i skolan befintligt, men från hennes övriga boksamling helt och hållet avskilt *lånbibliotek* för ungdom, där böcker skulle kunna mot mycket billig avgift åt ungdomen utlånas». Det skulle innehålla en mindre samling av ungdomslitteratur och ha sin plats i ett av skolans större lärorum. Den årliga låneavgiften bestämdes till 1 rdr. Biblioteket öppnades den 16 okt. 1863 och hölls öppet 1—2 gånger i veckan. En katalog över böckerna trycktes samma år (1863; 8 s. 8°). Under det första året utlånades 1,180 böcker. År 1869 trycktes ny katalog (19 s. 8°); under läsåret 1869/70 utlånades 1,169 böcker. På 1870-talet anlätades det mest av gossar ur de lägre klasserna, tilläventyrs beroende därpå, att bibliotekets ringa inkomster icke medgävo nyinköp av litteratur i någon större utsträckning och för de äldre lärjungarna sålunda föga nytt där fanns att tillgå. Fr. o. m. år 1878 erhöll emellertid lärjungebiblioteket av skolans direktion ett årligt understöd av 50 kronor.¹

¹ Även Uppsala katedralskola hade så tidigt som vårterminen 1866 anordnat ett lärjungarnas »lånebibliotek» (tryckt katalog samma år). Se sakkunnigas redogörelse för Uppsala högre allmänna läroverks bibliotek.

Upprättandet av lärjungebiblioteken har pågått från mitten av 1880-talet ända till de senaste åren. Flera ha uppstått så sent som 1918—22. Nu finnas vid så gott som alla högre allmänna läroverk, realläroverk och samskolor lärjungebibliotek, ehuru flertalet, väl huvudsakligen på grund av bristande tillgångar, ingalunda äro, vad de borde vara.

Första gången lärjungebiblioteken finnas omnämnda i skollagstiftningen är i nu gällande läroverksstadga av år 1905 § 145, där det föreskrives, att rektor skall »såvitt möjligt draga försorg därom, att vid läroverket finnes en för lärjungarna särskilt avsedd boksamling». Och vid granskandet av nybyggnads- eller tillbyggnadsplaner för läroverken påminner, där så är nödigt, läroverksstyrelsen om beredande av lokaler för lärjungebiblioteket och därtill hörande läsrum.

I den motion, som föranlett bibliotekssakkunnigas utredning, angives i främsta rummet som »särdeles angeläget ... att lärjungebiblioteken sättas i tillfälle att erhålla bokbestånd och läsrum, så att de kunna på ett tidsenligt sätt betjäna skolorna». Och läroverksöverstyrelsen yttrar ^{28/2} 1918, med anledning av nådig remiss, i detta ärende: »Den del av läroverksbiblioteket, som omfattar det speciella lärjungebiblioteket, är särskilt ogynnsamt ställd ... Med all rätt framhåller motionären också behövligheten av särskilda läsrum för lärjungarna». — I skrivelse till Första kammarens utskott, tillsatt för att avgiva utlåtande om herr Pers' motion, yttrar Pedagogiska sällskapet i Stockholm: »Lärjungarne hava givetvis stor nytta av att genom lätt tillgänglig populärvetenskaplig litteratur utfylla skolkursen genom självstudier; därigenom främjas deras drift till självverksamhet, och de lära sig så småningom den ovärderliga konsten att handskas med böcker. Särskilt behöva vid läroverken humanisterna i biblioteken få en arbetsverkstad, på sitt område motsvarande vad de naturvetenskapliga laboratorierna redan i glädjande grad äro för de naturvetenskapligt intresserade. Vad för lärjungarna tillgängliga bibliotek betyda för utveckling av en förnuftig studiemetod, därom har bl. a. professor Martin P:son Nilsson i en uppsats om 'våra läroverk med hänsyn till universitetets krav' (Svensk Tidskrift årg. 1916) uttalat mycket tänkvärda ord ... Överhuvud synes det sällskapet, som om den föreslagna utredningen i alldeles särskild grad borde beakta just frågor rörande skolbiblio-

*Uttalanden i
lärjungebiblio-
teksfrågan*

teken, detta med hänsyn . . . till betydelsen av, att lusten för läsning av goda och nyttiga böcker väckes och utbildas redan under ungdomstiden.»— Till samma utskott har även Modersmålläraarnas förening, i ett av stark entusiasm för saken buret yttrande, understrukt sin anslutning till herr Pers motion. Om lärjungebiblioteken yttras där: »Med särskild glädje ha vi fäst oss vid vad som av motionären yttras angående lärjungebiblioteken och om angelägenheten av att tidsenliga sådana upprättas vid våra offentliga läroanstalter. Det ligger tyvärr ingen överdrift i motionärens yttrande, att 'verkliga, moderna lärjungebibliotek med tillräcklig litteratur för skolornas behov torde knappast existera vid våra gymnasier' . . . Saknaden av välförsedda lärjungebibliotek har ju också mångfaldiga gånger anmärkts såsom en mycket betänklig brist i vårt undervisningsväsende, särskilt med hänsyn till den mognare skolungdomens studier . . . Professor Martin P. Nilsson . . . framhåller med rätta att mot bakgrunden av vad som i dessa tider för övrigt göres på biblioteksväsendets område, är det 'dubbelt underligt, att man gjort så litet för skolbiblioteken; där gäller det ju dock en ungdom, som framför andra skall ägna sig åt andligt arbete' . . . Om ett välförsett lärjungebibliotek (med läsrum) sålunda är ett livsbehov för de humanistiska studieämnena, därest icke skolstudiet härvidlag skall stanna vid ett mekaniskt inpluggande av lärobokens eller lärarens ord, så gäller detta i alldeles eminent grad för modersmålsundervisningen . . . Det gäller härvidlag mera än de blotta kunskapsresultaten. Det gäller en av de allra viktigaste bildningsuppgifterna, som åligga den högre skolundervisningen: uppgiften att väcka lärjungarnas intresse för god litteratur och på så sätt motverka den värdelösa eller usla litteraturens skadliga inflytande, att odla lärjungarnas smak och utveckla deras omdömesförmåga, så att de själva förmå skilja mellan värdefullt och värdelöst på detta för det personliga bildningslivet centrala område. Det är således en mycket väsentlig sida av skolans uppfostrande och karaktärsdanande verksamhet, som det här är fråga om.»

Allmän översikt över de nuvarande lärjungebiblioteken

Den redogörelse för de nuvarande lärjungebiblioteken, vilken här följer, är hämtad från de svar, som inlämnades år 1918 från skolornas rektorer på bibliotekssakkunnigas frågor, samt från läroverkens årsredogörelser för åren 1918—22 och av den kändedom, som bibliotekssakkunniga fått om lärjungebiblioteken genom besök vid

ett flertal läroverk. En fullständig redogörelse och statistik kan dock ej lämnas till följd av källornas mycket ojämna och sparsamma flöden. Ehuru således endast fragmentarisk torde den dock ge en översiktlig bild av det nuvarande tillståndet.

Av de 38 högre allmänna läroverken är det endast ett (Västervik), som anger sig vara utan särskilt lärjungebibliotek. Inemot hälften ha skaffat sig sådana genom att i läroverksbiblioteket anordna några hyllrader för ändamålet, »urplockade» ur detta bibliotek. Flertalet lever helt eller delvis på gåvor. Biblioteks- och materielkassans utgifter äro för de flesta ringa eller inga. I 1922 års redogörelser uppgivas för 21 av dessa läroverk utgiften ur biblioteks- och materielkassan särskilt till lärjungebiblioteken; den utgör i medeltal 225 kr. (minimum 10 kr.; maximum 1,161 kr.). För de övriga 16 finnas inga sådana speciella uppgifter. Man tager nog icke fel, om man därav sluter, att i dessa fall utgifterna till lärjungebiblioteken varit synnerligen sparsamma eller inga. Särskilt anordnade lärum ha endast några (såsom Stockholms högre latinläroverk å Norrmalm och Göteborgs högre realläroverk). För flera anges, att lärum »saknas», vilket uttryck väl innebär en önskan om sådana. Endast ett läroverk har ett lärjungarnas referensbibliotek (Stockholms högre latinläroverk å Norrmalm med 130 band).¹ Den vanligaste tiden för begagnandet är $\frac{1}{2}$ timme två gånger i veckan (minimum $\frac{1}{2}$ timme en gång i veckan; maximum 1 timme en gång och 2 timmar 6 gånger i veckan). Bokförrådet utgör hos flertalet 400—700 band (minimum 333, maximum 1,981). Utlåningssiffran är glädjande hög, särskilt om man jämför den med motsvarande siffra för läroverksbiblioteken, i medeltal omkring 2,200 band (minimum 281, maximum 3,914). I flera redogörelser anföres också om de läroverksbibliotek, i vilka lärjungebibliotek äro anordnade, att det övervägande antalet besök och boklån gälla lärjungebiblioteket. Som ett extremt exempel härpå kan nämnas ett läroverk (Hudiksvall), vars läroverksbibliotek enligt uppgift inrymmer 21,000 band; under läsåret 1921/22 hade av dessa endast 34 band utlånats; under samma tid utlånades av lärjungebibliotekets 1,200 band 641 (detta senare ändå en ovanligt låg utlåningssiffra för ett lärjungebibliotek). Ett annat

¹ Om ett vid Hälsingborgs högre allmänna läroverk hösten 1921 anordnat särskilt lärum för gymnasiets lärjungar, se bibliotekssakkunnigas redogörelse för detta läroverk.

exempel är ett läroverksbibliotek med omkring 12,000 band med 82 boklån; lärjungebiblioteket med 382 band hade samma läsår utlånat 1,179 band (Nyköping). — Endast ett fåtal lärjungebibliotek ha tryckt katalog. Ett par sakna värme- och belysningsanordningar. Några skötas helt eller delvis av lärjungar.

Av de 21 realskolorna ha alla (med undantag av Skövde), vad de kalla lärjungebibliotek. Till dessa räknas då även sådana boksamlingar, som innehålla 50 %, ja 80 % läroböcker. Många äro bildade genom medel från för ändamålet hållna föreläsningar, soaréer och basarer. De flesta underhållas huvudsakligen genom frivilliga gåvor. Till åtminstone halva antalet utbetalar biblioteks- och materielkassan något årligt anslag av växlande storlek (från 30 till 300 kr.). Flertalet lärjungebibliotek äro inhysta i läroverksbiblioteken (ett upptager »några hyllrader i de många biblioteksrummen»); några ha sin plats i reservklassrummet, materielrummet eller »dagrummen för studier» (det senare i Kungsholms realskola i Stockholm). För några realskolor angivas behov av läsrum. Den vanligaste utlåningstiden är omkring $\frac{1}{2}$ timme en gång i veckan (minimum $\frac{1}{2}$ timme varannan vecka, maximum 20 minuter 6 gånger i veckan). Bokförrådet utgör för flertalet 100—300 band (minimum 100, maximum 1,700); utlånade band i medeltal 1,000 (minimum 235, maximum 2,936). Inga kataloger finnas.

Av de 18 samskolorna ha med ett undantag (Skellefteå) alla s. k. lärjungebibliotek. De flesta äro bildade och underhållna genom smärre gåvor i böcker och penningar samt större tillskott från härför anordnade festföreställningar och insamlingar. Endast ringa och mycket skiftande bidrag (från 11—200 kr.) ha erhållits av biblioteks- och materielkassan. Såsom exempel på de ostadiga och ohållbara förhållandena kan nämnas ett lärjungebibliotek, som 1918—20 måste hållas stängt; det hade på många år icke ökats, emedan inga medel funnits att tillgå; nästan alla böcker voro »nötta, trasiga och solkiga»; biblioteksrummet saknade värme- och belysningsanordningar. Inkomsten av två aftonunderhållningar 1920 och 1922, utgörande 782 kr., möjliggjorde upprättandet av ett nytt lärjungebibliotek, som 1922 hade 294 band och 2,472 utlånade böcker (Piteå). De flesta lärjungebiblioteken äro uppställda i samskolornas bibliotek, vilka i regel äro mycket små. Ett vill i sin helhet (med viss reservation) betraktas som lärjungebibliotek. Några äro inrymda i klass-

rum eller handarbetsalen. Bokantalet utgör för de flesta 100—300 band (minimum 100, maximum 905). Om intresset för dessa böcker uttala redogörelserna upprepade gånger, att det är »livligt» och »stort». Också utlånas i medeltal något över 1,000 band (minimum 100, maximum 2,472). Inga tryckta kataloger finnas. Vid utlåningen i ett biträda lärjungar.

Av denna överblick synes, att lärjungebiblioteken med få undantag äro klenutrustade och för sin tillvaro till stor del hänvisade till gåvor. Att de under så ovissa och prekära levnadsvillkor ingalunda kunna uppfylla sina kunskapsgivande och uppfostrande samt allmänbildande och underhållande uppgifter, ligger i öppen dag.

Följande fordringar synas därför sakkunniga böra ställas på läroverkens lärjungebibliotek. De skola vara *mönsterbibliotek*, som genom att innehålla endast goda och gedigna böcker, »endast fullödiga vara, ingen undermålig lektyr», lära ungdomen att älska, förstå och vårda böckerna samt göra den i någon mån boksynt.¹ För detta ändamål fordras *ett årligt utgående anslag*, som sätter lärjungebiblioteket i stånd att anskaffa även den nyaste litteraturen, ty utan en sådan *årligen fortgående förnyring* förlora dessa bibliotek snart i väckande och aktuellt intresse. De måste vara lätt och ofta tillgängliga, på för lärjungarna lämplig tid. Ett *läsrum* bör finnas, som för de äldre lärjungarna hålles öppet ett par timmar å rad några eftermiddagar i veckan, helst varje eftermiddag; bl. a. böra lärjungarna här kunna utföra sina hemuppsatser. Framför allt måste en dylik anordning anses vara av nöden på sådana orter, där icke större kommunala bibliotek med läsrum äro upprättade.

Sakkunnigas
yttrande

Till lärjungebiblioteken, vilkas böcker få hemlånas, bör i de högre allmänna läroverken höra ett lämpligt förråd av uppslagsböcker, ett *referensbibliotek*, valt med hänsyn tagen både till realskolans och gymnasiets elever, vilket endast får begagnas i läsrummet. Böckerna böra utväljas med grannliga urskillning och helst i samråd på lämpligt sätt med dem, för vilka det anordnas.²

¹ För sådant ändamål höll bibliotekarien vid Göteborgs gymnasium C. J. Brag på 1760-talet föreläsningar i historia litteraria och bokenämning för den studerande ungdomen och biskop J. Lindblom anordnade på 1790-talet föreläsningar i Linköpings bibliotek för att giva gymnasieungdomen kännedom om biblioteket. Det vore önskligt, att liknande åtgärder åter komme i bruk.

² Även i handhavandet av biblioteket synes det vara nyttigt, att lärjungar få verksamt deltaga.

Om valet av böcker är vällyckat, behöver man ej frukta, att lärjungebiblioteket sväller ut till ohanterlighet. Det bör hållas inom tämligen trånga gränser (högst omkring 1,000 arbeten, varvid emellertid märkes, att i större läroverk flera exemplar av den mest efterfrågade litteraturen böra hållas). Avgången av äldre förvärv sker på ett naturligt sätt genom att många böcker rent av läsas sönder, vilket länder »till beröm för såväl böckerna som biblioteket». Så länge böckerna behållas, skola de hållas rena och snygga. Alla böckerna skola vara bundna i enkla, starka band. Där så ske kan eller för lämpligt anses, kunna böckerna vara placerade på öppna hyllor, dock under vederbörlig kontroll. *Tryckt katalog* befördrar mycket kannedomen om biblioteket. Helt och hållet åt lärjungarnas vård bör lärjungebiblioteket ej förtros, utan det måste stå under ledning av en för saken intresserad lärare. En framstående pedagog har en gång yttrat, att skolbiblioteket, om rätt ordnat och rätt begagnat, knappast är mindre viktigt än skolan själv. Och säkert är, att ett rikhaltigt och välordnat lärjungebibliotek har en stor uppgift att fylla i undervisningens tjänst.

Det har under sakkunnigas överläggningar ifrågasatts, huruvida ej lärjungebiblioteken borde hållas strängt skilda från läroverkets allmänna bibliotek, med särskilda anslagssummor till bokinköp, särskilt arvode till bibliotekets föreståndare, särskilda tider för öppethållande o. s. v. Det har dock ej ansetts alldeles nödvändigt, att så skall ske. Det kan t. o. m. vara förenat med vissa fördelar, att lärjungebiblioteket inrymmes i det större biblioteket och att de hållas tillgängliga samtidigt. Särskilt för den mognare ungdomen är det en oskattbar fördel att komma i direkt kontakt med det större biblioteket och därigenom vinna en mångsidigare och mera personlig uppfattning av böckerna och bibliotekens betydelse. Det har därför synts de sakkunniga lämpligast, att en viss frihet medgives i fråga om själva organisationen av den för lärjungarna avsedda delen av läroverkets boksamling. Men vad som alltid måste fastställas som ett oeftergivligt krav är att lärjungarnas intressen verkligen tillgodoses, och att en viss ej alltför ringa del av det till läroverksbiblioteket anslagna beloppet användes till ändamål, som direkt avse att tillfredsställa lärjungarnas kunskaps- och läsebehov. Enligt sakkunnigas mening bör det sålunda direkt föreskrivas att av det till läroverksbibliotekets förfogande ställda anslaget för bokin-

köp och bindning ett visst minimum — ej understigande 20 % av hela beloppet — måste gå till lärjungebiblioteket eller till speciellt för lärjungarna, på såväl skolans högre som lägre stadier, avsedd litteratur.

Även i fråga om det till läroverksbibliotekarien utgående arvodet bör en liknande anordning träffas. Det torde alltså böra föreskrivas, att av de föreslagna arvodesbeloppen en viss summa — för de olika grupperna resp. 200, 250 och 300 kr. — betraktas såsom speciellt arvode för lärjungebibliotekets skötsel och vård. Skötas biblioteken, såsom för närvarande i vissa fall sker, av olika personer, bör givetvis det som arvode för lärjungebibliotekets skötsel beräknade beloppet utgå till lärjungebibliotekets föreståndare.

DE PEDAGOGISKA BIBLIOTEKEN

*Läroverkens
pedagogiska
boksamlingar*

Den svenska litteraturen i uppfostrans och undervisningens historia och metodik är ingalunda obetydlig. Och man skulle vänta, att i all synnerhet läroverksbiblioteken vinnlagt sig om samlandet och vårdandet av böcker, som höra till pedagogiken, åtminstone de som utkommit på svenska.

Så är emellertid icke fallet. Det finns säkerligen intet läroverksbibliotek, som äger ens en något så när fullständig samling av de läroböcker, som använts vid dess eget läroverk. Så ouppmärksam har man varit på denna art av litteratur, att gamla läroböcker, särskilt för det lägre stadiet, äro stora sällsyntheter.

Läroverksarkiven innehålla, jämte bidrag till sitt läroverks historia, vanligen en rätt fullständig samling av de svenska skolordningarna, som visa det resultat, till vilket de särskilda tiderna kommit i sin strävan att förbättra skolväsendet. Men dessa värderika samlingar ha mestadels varit så gott som otillgängligt förvarade och ofta mycket illa bevarade.

Vad stifts- och läroverksbiblioteken för övrigt innehålla av skrifter hörande till undervisningsväsendet, inländskt och utländskt, har ej härrört från ett ständigt fortsatt samlande av hithörande litteratur, vartill medel, och vanligen även intresse, fattats, utan merendels berott på tillfälligheter såsom gåvor eller en enskild lärares kraftiga initiativ. Avdelningen »undervisningsväsen» är således i biblioteken mycket fragmentarisk och intager ingalunda den betydande plats, som dess stora vikt och värde för lärarna borde föranlett.

Några hedrande undantag från regeln finnas dock, såsom t. ex. Uppsala högre allmänna läroverks bibliotek, där en »huvudavdelning», benämnd Pedagogiska biblioteket, redan år 1890 uppgick till om-

kring 775 volymer, innehållande svenska och utländska arbeten i pedagogikens teori och historia. Enligt meddelande av bibliotekarien (febr. 1923) är det särskilda anslag, som förr utgick till denna avdelning, emellertid för ett par decennier sedan indraget, varför endast få inköp gjorts under senare år. Biblioteks- och materielkassans svaghet har också nödgat till yttersta sparsamhet. Den pedagogiska boksamlingen uppgår till omkring 700 arbeten, däri ej inräknade olika årgångar av tidskrifter m. m. Över läroverkets pedagogiska boksamling finnes en särskild katalog (tr. 1902; 48 s. 80). Större pedagogiska boksamlingar äga även Nya elementarskolans samt Linköpings och Lunds läroverksbibliotek (se bibliotekssakkunnigas redogörelser för dessa bibliotek).

Från medlet av 1800-talet och alltsedan har ett allt vidare spritt och allt starkare pedagogiskt intresse lett till stiftande av pedagogiska föreningar såsom Pedagogiska sällskapet i Stockholm (o. 1832—o. 1855), Pedagogiska föreningen i Stockholm från 1846, Stockholm läraresällskap från 1872, Sveriges allmänna folkskolläraryörening från 1880¹, Pedagogiska sällskapet från början av 1890-talet; till utgivande av pedagogiska tidskrifter såsom »Pedagogisk tidskrift» från 1865, »Svensk läraretidning» från 1881, »Verdandi» från 1883, »Skola och samhälle» från 1920; till inrättande av professurer i pedagogik i Uppsala (1907), Lund och Göteborg; till utvidgande eller anläggande av pedagogiska boksamlingar i de allmänna läroverkens och seminariernas bibliotek.²

Den mest betydande nyskapelsen är Pedagogiska biblioteket i Stockholm.³ Det är stiftat av Stockholms läraresällskap på förslag

*Pedagogiska
biblioteket*

¹ Dess litteratursällskap utger en serie Pedagogiska skrifter, varav nr 100 utkommit år 1922.

² Ansatser på dessa områden finnas från äldre tider, särskilt från tider av större livaktighet på hithörande områden, såsom förra hälften av 1600-talet, medlet av 1700-talet och 1800-talets tre första årtionden. Se Skolornningen 1649, Uppfostringskommissionens förslag 1760, Den stora uppfostringskommitténs betänkande 1828. Vår äldsta egentliga pedagogiska tidskrift, »Magasin för föräldrar och lärare», utgavs 1810—12 av C. U. BROOCMAN. Professorsföreläsningar i pedagogik började i Lund 1802, i Uppsala 1803. Docenter i detta ämne funnos vid båda universiteten 1803. Examina i pedagogik avlades vid universiteten under perioden 1803—23.

³ FRIDTJUV BERG, Pedagogiska biblioteket i Stockholm, i *Vor Ungdom*, 1887. — N. G. W. LAGERSTEDT i *Svensk läraretidning*, 1921, s. 177.

av dr *N. G. W. Lagerstedt* och öppnades den 14 jan. 1885. Det innehöll då 3,000 nummer. Det hölls redan från höstterminen detta år öppet fyra gånger i veckan, 6—8 e. m. Från år 1903 hålles det öppet alla helgfria dagar en timme på middagen ($\frac{1}{2}$ 12— $\frac{1}{2}$ 1) och två timmar på e. m. (6—8).¹ En vacker och rymlig lokal är tillsvidare hyrd i huset 8 A Eriksbergsgatan, vilket även hyser Skolmuseet. Den består av 4 salar, varav en jämväl användes för expedition och två även som läsrum. Dessutom finnes ett rum för dupletter och ett litet rum för riksdagstrycket. »Detta bibliotek är avsett för lärare och lärarinnor vid allmänna läroverk, folkskolor, flickskolor och motsvarande skolor ävensom för andra intresserade personer, vilka önska erhålla upplysningar eller idka studier beträffande uppfostrings- och undervisningsväsen. Biblioteket innehåller: 1) Arbeten rörande uppfostran och undervisning. 2) Skolböcker. 3) Preparationslitteratur. I avseende på svensk litteratur inom de båda förstnämnda avdelningarna avser biblioteket att uppnå så stor fullständighet som möjligt. I fråga om annan litteratur av omnämnt slag, svensk eller utländsk, söker biblioteket att kunna erbjuda åtminstone det bästa och viktigaste.»² Biblioteket har fått en stortad tillväxt genom bokinköp och bokgåvor samt en större donation, »Bomanska bokgåvan», genom testamente av kanslisekretären *Hugo Boman* (1863—1909). Vid slutet av år 1922 uppgick dess bokbestånd till nära 45,000 nummer (patent och dylikt ej medräknat). Samma år utgjorde ökningen 600 nummer. Biblioteket håller 63 tidskrifter. Besöken ha årligen under senare tider uppgått till inemot 4,000 (år 1922: 3,657); boklånen till ungefär samma siffra (år 1922: 3,610); låntagare årligen omkring 500 (år 1922: 471).

Biblioteket har erhållit följande anslag (med förbigående av några mera tillfälliga): av Stockholms läraresällskap 100 kronor årligen 1902—18; av Stockholms stadsfullmäktige 500 kronor årligen 1885—1906, därefter årligen 1,200 kronor till och med år 1919; 2,000 kronor från år 1920; av statsverket 1,500 kronor sex gånger under

¹ Från 1922 $\frac{1}{2}$ 7— $\frac{1}{2}$ 9 e. m.

² Pedagogiska biblioteket i Stockholm. Patent för den Baltiska utställningen i Malmö 1914.

åren 1885—95; 2,500 från år 1900.¹ Denna summa har sedan tid efter annan ökats, så att den år 1921 utgjorde 11,700 kronor.

För år 1922 hava bibliotekets förnämsta inkomster varit:

Riksdagens anslag	11,700 kr.
Från Stockholms stad	2,300 »

För samma år dess förnämsta utgifter:

Böcker och tidskrifter	1,691 »
Bokbindning	1,468 »
Bibliotekariearvoden	6,179 »
Vaktmästaren	400 »
Hyra (med värme)	3,723 »
Städning, belysning m. m.	845 »

Bibliotekets stat balanserar på 15,741 kronor.

Att detta bibliotek har haft en stor betydelse som ett slags centralbibliotek icke blott för huvudstaden, utan även för hela landet ligger i öppen dag.² Det har genom sitt manande exempel helt säkert eggat läroverk och seminarier till den redan nämnda nyan-skaffningen av pedagogisk litteratur. Såsom exempel härpå kunna nämnas Folkskolelärarinneseminarier i Stockholm, som skaffat sig ett nytt, rikhaltigt pedagogiskt bibliotek, och Västmanlands läns pedagogiska bibliotek i Västerås, upprättat år 1911 med understöd av Sveriges allmänna folkskollärareförening. Redogörelse för detta biblioteks bokförråd lämnar dess katalog tryckt 1911 (30 s. 8°) och Supplement I 1915 (24 s. 8°).

Då till sakkunnigas kännedom kommit, att Pedagogiska biblioteket i Stockholm torde komma att inflytta i särskilda för det-

¹ I infortrat yttrande uttalade direktionen över Stockholms stads undervisningsverk vid detta tillfälle, att biblioteket vore ensamt i sitt slag i vårt land, och det kunde sägas på sitt område fylla ett statsändamål samt vore förtjänt att från statens sida understödjas, så att detsamma kunde efter den bestämda planen fortsätta sin verksamhet. (Statsutskottets utlåtande 1899, nr 9, s. 319—20.) — För biblioteket hade begärts ett årligt anslag av 5,000 kronor; departementschefen hemställde om 4,000 kronor på extra stat för år 1900, vilket av statsutskottet nedsattes till 2,500 kronor. Detta sistnämnda belopp beviljades också av riksdagen.

² Följande tryckta uppgifter om biblioteket har det utgivit: Katalog I 1891 (58 s. 8°); II 1897 (114 s. 8°); Supplement I 1904 (172 s. 8°); Supplement II 1919 (91 s. 8°); Reglemente, fastställt och tryckt 1899; dessutom vid åtskilliga utställningar m. m. (att utdelas även åt skolorna) ettbladstryck, såsom t. ex. det redan nämnda för Baltiska utställningen.

samma iordningställda lokaler i den byggnad, som är under uppförande för Skolöverstyrelsen, och således helt kommer att övertagas av staten, anse sig sakkunniga beträffande detta bibliotek icke hava några förslag att framlägga.

Beträffande läroverkens pedagogiska boksamlingar böra dessa, genom de av sakkunniga föreslagna anslagen i allmänhet till läroverksbibliotekens utveckling, kunna väl tillgodoses.

LANDSBIBLIOTEKEN

1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880

1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890

1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000

LANDSBIBLIOTEKEN

Organisation

I och med de ovan framställda förslagen till en förbättrad ställning och därmed följande bättre vård åt läroverks-, real- och samskolebiblioteken jämte dessas lärjungebibliotek ha sakkunniga slutfört ena delen av det dem givna uppdraget.

Men i detta uppdrag ingår även en vida svårare utredning, syftande till en omorganisation av det svenska biblioteksväsendet på det område, som ligger mellan de stora statsbiblioteken och de egentliga folkbiblioteken. I den motion, som ligger till grund för sakkunnigas utredningar, påvisas bland annat behovet av ett mellanled mellan folkbiblioteken och de stora vetenskapligt lagda biblioteken. Detta behov motiveras därmed, att å ena sidan folkbiblioteken ute i bygderna icke hava råd att hålla sig varken med vetenskaplig litteratur eller facklitteratur på praktiska områden, under det att å andra sidan det icke kan anses vara lämpligt att i större utsträckning tillhandahålla sådana verk från de stora statsbiblioteken, varigenom hinder för dessas egentliga uppgifter skulle uppkomma. Däremot skulle detta lättare kunna ske genom förmedling av ett stifts- eller provinsbibliotek, vars föreståndare tillika vore en så boksynt person, att han kunde stå till tjänst med råd och dåd ifråga om skötseln och en tidsenlig utveckling av de smärre bibliotek, som ligga inom stiftet eller provinsen.

Det gäller därför närmast för sakkunniga att utreda, om på grundvalen av de större bland stifts- och läroverksbiblioteken en sådan biblioteksorganisation, som motionären tänkt sig, kan uppbyggas och härigenom samtidigt de mången gång dyrbara och omfattande bok- och handskriftssamlingarna i dessa bibliotek kunna på ett bättre och mera allmännyttigt sätt än hittills skett ställas i det allmännas

tjänst till gagn för såväl den vetenskapliga forskningen som den folkliga bildningen. Det har ju i det föregående tydligt påvisats, att de svenska läroverksbiblioteken icke kunna sägas vara i egentlig mening offentliga bibliotek, utan snarare i sig slutna samlingar, som nästan uteslutande tjäna läroverkets egna intressen, endast till mindre del allmänhetens. Det har även påvisats, något som också framgår av de för de särskilda biblioteken meddelade historikerna, att i synnerhet de gamla stiftsbiblioteken innehålla mycket dyrbara samlingar, vilka äro svårtillgängliga för den vetenskapliga forskningen och endast delvis kända genom tryckta kataloger, tyvärr nu till största delen föråldrade. Men även vid andra läroverk än dem, som äro knutna till stiftsstäderna, hava under årens lopp genom donationer eller på andra vägar hopat sig boksamlingar, som mången gång växt läroverket över huvudet och som på grund av sin storlek under nuvarande förhållanden måste umbära en rationell skötsel.

*Fristående
bibliotek*

Ett riktigt utnyttjande av dessa boksamlingar kan enligt sakkunnigas övertygelse ske endast på en väg, nämligen genom att utbryta de största och till sitt innehåll viktigaste och rikaste av dessa bibliotek ur läroverksbibliotekskategorien och organisera dem som från läroverken fullt fristående och självständiga bibliotek, tillika med uppgift att verka som ett slags centralbibliotek, eller som sakkunniga hellre vilja föreslå landsbibliotek, för de smärre bibliotek och boksamlingar, som ligga inom det för bibliotekets verksamhet avgränsade området och som behöva ledning och understöd av sakkunnig myndighet.

Enligt sakkunnigas mening kan detta bibliotekens självständiggörande ej heller betraktas som ett intrång på skolans rätt. Det kan tvärtom sägas vara resultatet av en fullt naturlig utveckling, ehuru denna utveckling endast i ett fall lett fram till ett fullständigt frigörande. Linköpingsbibliotekets exempel är emellertid belysande, och det kan här påpekas, att även från skolmyndigheternas sida uttalanden gjorts, som måste sägas innebära ett erkännande av denna utvecklings berättigande. Då frågan om förhöjning av det till Linköpings stiftsbibliotek utgående anslaget åren 1908—09 var före, uttalade läroverkets rektor i ett yttrande, att det för läroverkets enskilda bibliotek vore fördelaktigast, om för dess räkning finge användas den summa av omkring 200 kronor, som vid denna

tid årligen utgick till stifts- och läroverksbiblioteket ur läroverkets biblioteks- och materielkassa, och om de båda biblioteken således helt åtskildes. Även i Överstyrelsens för rikets allmänna läroverk yttrande (den 3 mars 1908) kommer tanken på ett bestämdare särskiljande fram. Överstyrelsen ansåg det nämligen lämpligast om ett särskilt anslag för stifts- och läroverksbiblioteket kunde erhållas, och att till detta anslag överflyttades den summa, som nu utginge till biblioteket från läroverkens bibliotekarieanslag. Beträffande stifts- och läroverksbibliotekets framtida förhållande till det högre allmänna läroverket i Linköping, heter det vidare, syntes vad som nu föreslagits innebära såsom en given följd, att ifrågakvarande bibliotek hädanefter skulle komma att intaga en helt och hållet självständig ställning i förhållande till läroverket, varåt även bibliotekets namn lämpligen kunde giva uttryck därigenom att biblioteket hädanefter endast kallades stiftsbiblioteket. En sådan självständig ställning behövde naturligtvis icke utesluta, att läroverkets lärare och lärjungar fortfarande ägde rätt till boklån, vilken rätt fastmer syntes böra uttryckligen fastställas såsom fortfarande gällande, ifall biblioteket i övrigt skulle komma att intaga en förändrad ställning. — Det är givetvis heller icke sakkunnigas mening att med det här föreslagna åtskiljandet läroverkets gamla rätt i dylika avseenden skulle upphöra. Tvärtom skulle bibliotekens samhörighet med det gamla läroverket särskilt komma till uttryck även därigenom, att i de lokala biblioteksnämnder, som i samband med omorganisationen böra upprättas för det närmaste överinseendet av detta slag av bibliotek, plats beredes för representanter för läroverket.

Beträffande först de nyorganiserade bibliotekens benämning *Namnfrågan* hava olika förslag vid sakkunnigas sammanträden varit under diskussion. Som en kollektiv benämning på de bibliotek, vilka som en mellanform mellan de stora statsbiblioteken och de egentliga folkbiblioteken skulle inorganiseras i det svenska biblioteksväsendet, har en medlem tänkt sig *statliga distriktsbibliotek*, samtidigt som hit förda äldre bibliotek skulle kunna behålla sina hävdvunna namn, såsom stiftsbibliotek, stadsbibliotek o. d. Härvid är att märka, att beteckningen stiftsbibliotek användes egentligen endast för ett enda bibliotek, nämligen stiftsbiblioteket i Linköping, under det att av de övriga några benämnas stifts- och läroverksbibliotek,

andra åter endast läroverksbibliotek (t. ex. Härnösand, Kalmar, Visby). Benämningen stiftsbibliotek synes därför åtminstone i vissa fall vara på väg att försvinna, samtidigt som bibliotekens avhängighet av stiftsmyndigheterna upphört. En annan beteckning kunde man tänka sig i *centralbibliotek*, därmed angivande dessa biblioteks karaktär av centraler för kringliggande smärre bibliotek. Även benämningen *provinsbibliotek* har framkastats såsom betecknande dessa biblioteks egenskap av ett landskaps eller en provins bibliotek. Ett sådant bibliotek föreligger ju i Jämtlands bibliotek i Östersund, och stiftsbiblioteket i Linköping strävar att tillika vara ett bibliotek för Östergötland.¹ Dessa bibliotek leda emellertid osökt tanken på benämningen *landsbibliotek*, en term, som första gången synes ha använts av historikern och universitetsbibliotekarien C. G. Styffe i hans donation av sin boksamling till Karolinska läroverkets bibliotek i Örebro för att därmed lägga grunden till ett landsbibliotek för Närke. Denna benämning är även analog med det namn, som givits åt de centrala arkivdepåerna i landsorten eller *landsarkiv*. Sakkunniga ha därför i denna fråga stannat vid benämningen *landsbibliotek*.

Stiftsbiblioteken

Av de ovan skildrade biblioteken är det först och främst *de gamla stiftsbiblioteken*, som både genom sina större bokbestånd och på grund av traditionen synas sakkunniga ägnade att bilda grunden till de nya landsbibliotek, som skulle komma att framgå ur den föreslagna organisationen. Det är emellertid härvid att märka, att biblioteken i de städer, där stora offentliga bibliotek finnas, icke kunna sägas vara i samma behov av utvidgning som de övriga. Det föreligger sålunda enligt sakkunnigas mening ingen anledning att utflytta sådana bibliotek som läroverksbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg — där dock eljest latinläroverkets bibliotek kan sägas höra till samma kategori som de övriga stiftsbiblioteken — ur de egentliga läroverksbibliotekens grupp. Detsamma är förhållandet med Stockholmsläroverkens bibliotek, av vilka eljest Norra latinverkets såsom det gamla gymnasiets bibliotek står denna bibliotekskategori närmast. Med upprättandet av Stockholms stadsbibliotek böra emellertid för huvudstadens del de allmänna upp-

¹ Jfr även det av biskop C. A. Agardh i Karlstad år 1837 utfärdade uppropet till grundande av ett provinsbibliotek i Karlstad (se ovan under redogörelsen för Karlstads stifts- och läroverksbibliotek).

gifter, som skulle åligga landsbiblioteken, helt naturligt komma att tillfalla detta, och på liknande sätt torde även frågan böra ordnas för Göteborg, där det Dicksonska folkbiblioteket lämpligen skulle kunna övertaga motsvarande uppgifter. Den nya stiftsstad Luleå äger intet bibliotek av den typ, varom här är fråga, men i denna avlägsna landsdel finnes eljest naturligen ett starkt behov av ett bibliotek med landsbiblioteks karaktär. De bibliotek, som sakkunniga här sammanfatta under typen stiftsbibliotek, bliva sålunda biblioteken i Linköping, Skara, Strängnäs, Västerås, Växjö, Karlstad, Härnösand och Visby. Härtill kommer emellertid även Kalmar, där läroverksbiblioteket, ehuru numera ej längre stiftsbibliotek, dock både till omfattning och karaktär är fullt jämförligt med de övriga. Kalmar måste även allt fortfarande betraktas som den andliga medelpunkten för den bygd, som tidigare bildat det gamla Kalmar stift, och kan i detta avseende svårligen fullt ersättas av Växjö. Dock hava sakkunniga ansett sig kunna sätta Kalmar- liksom Visby-biblioteket i en något annan klass än de övriga biblioteken.

Sakkunnigas uppdrag har emellertid ej varit inskränkt endast till stiftsbiblioteken. Det har därjämte och i lika hög grad gällt att beakta de skilda trakternas behov. I detta hänseende är det klart, att om även alla de gamla stiftsbiblioteken tillgodosåges på det sätt sakkunniga föreslå, vissa delar av landet ändock skulle befinna sig i en ogynnsam ställning. Detta gäller framför allt om Norrland. Härnösand, som är den enda äldre stiftsstad i denna del av landet, vilken till arealen omfattar mer än halva Sverige, kan icke ensamt räcka till för att fylla behovet. Den del av Härnösands stift, som faller under Jämtlands län, har sin naturliga medelpunkt i Östersund, och här finnes även redan ett bibliotek av det omfång och den karaktär, att det gott kan jämföras med de stora stiftsbiblioteken. Sakkunniga hava ansett det naturligt, att även detta får en liknande ställning som stiftsbiblioteken. Då detta emellertid icke som stiftsbiblioteken är ett statligt utan ett kommunalt bibliotek, böra här särskilda anordningar träffas.

På enahanda sätt borde naturligen också landsbibliotek upprättas i residensstäderna i de bågge nordligaste länen: Umeå och Luleå. Här finnes emellertid mindre att bygga på. Läroverksbiblioteken äro små och svagt utrustade. I Luleå kunde folkbiblioteket väl tänkas uppgå i ett blivande landsbibliotek, men det torde i sin nu-

Övriga föreslagna landsbibliotek

varande ställning ännu vara för svagt för att ensamt uppbära dess uppgifter. Här torde därför från statens sida samma hjälp vara erforderlig som i fråga om stiftsbiblioteken.

Med upprättande av de här föreslagna biblioteken skulle behovet av landsbibliotek kunna anses tämligen väl fyllt. Det är dock givetvis icke de sakkunnigas mening, att icke även andra skulle vara behövlige eller jämte dessa kunna utvecklas i denna riktning. Särskilt synes ett flertal av de stora stadsbiblioteken lämpade att övertaga ett landsbiblioteks uppgifter, och i några fall kunna även andra läroverksbibliotek än de ovan nämnda komma i fråga. Stadsbiblioteket i Stockholm och det Dicksonska folkbiblioteket i Göteborg hava i detta avseende redan nämnts. Andra platser, där landsbibliotek i framtiden borde kunna upprättas, äro Gävle, där både ett stort stadsbibliotek och ett stort läroverksbibliotek finnas, Norrköping, där stadsbiblioteket i sig upptagit en stor del av läroverkets bibliotek och där ytterligare överflyttningar borde kunna ske, Borås, där det uppväxande stadsbiblioteket borde kunna bilda grunden — läroverksbiblioteket är här litet och av mindre betydelse — Örebro, där ett landsbibliotek speciellt för Närke kunde byggas på läroverksbibliotekets grund, Falun, där biblioteksförhållandena visserligen ännu äro mindre utvecklade, men där Falu allmänna bibliotek dock senare bör kunna övertaga ett landsbiblioteks uppgift, Jönköping med sina båda stora bibliotek, läroverksbiblioteket och stadsbiblioteket, ett eller ett par av de skånska biblioteken såsom Malmö och Hälsingborg, vidare Karlskrona för Blekinge och Halmstad för Halland, där stadsbiblioteket med det nu härmed införlivade Tollska biblioteket finge bilda grunden. Sakkunniga hava dock icke ansett, att det närmare utformandet av planerna på landsbibliotek på dessa platser ingått i sakkunnigas omedelbara uppgifter, utan inskränkt sig till stiftsbiblioteken samt de ovan angivna biblioteken i sådana trakter av landet, där stiftsbibliotek icke finnas.

Lokalfrågan

Ett nödvändigt villkor för upprättandet av landsbibliotek på en plats är emellertid, att *lokalfrågan* ordnas. Först då denna vunnit en tillfredsställande lösning, kan det bliva tal om en organisation av denna art. Då det ej gärna kan beräknas, att staten utan vidare skall anslå medel även till själva byggnadernas uppförande, blir det alltså i första hand de lokala myndigheternas uppgift att, där ej tillfredsställande lokaler redan finnas, sörja för denna frågas ordnande.

Med det livliga intresse för bibliotekssaken, som i våra dagar råder, är det ock att vänta, att en tillfredsställande lösning av frågan skall vinnas på ett flertal platser i en tämligen snar framtid, trots de nuvarande ogynnsamma förhållandena. På några håll, särskilt i fråga om de smärre stiftsstäderna samt ett par av de norrländska städerna, torde det dock måhända bli nödvändigt att vid sidan av de anslag, som böra kunna påräknas från kommun och landsting, statligt bistånd lämnas jämväl vid själva lokalfrågans ordnande.

I samband med de historiska översikterna över stiftsbibliotekens utveckling hava även kortfattade uppgifter lämnats om biblioteksförhållandena i övrigt i vederbörande städer, och även möjligheterna att på ett rationellt sätt ordna biblioteksfrågan på de olika platserna hava där berörts. Det är därför här tillräckligt att i en samlad översikt resumera saken.

Vad då först *Linköping* beträffar, som både genom stiftsbibliotekets omfattning och självständiga ställning intager en plats för sig, äro lokalförhållandena om än i och för sig goda dock icke tillräckliga eller i allo lämpliga för den utvidgade uppgift, som skulle tillfalla biblioteket som landsbibliotek. Genom de medel, som här redan finnas anslagna till upprättandet av ett stadsbibliotek, skulle dock frågan relativt lätt kunna ordnas. Villkoret är emellertid, att vid stadsbibliotekets upprättande anslutning sker till stiftsbiblioteket, hälst i omedelbar eller så nära som möjligt lokal förening med detta. Möjligheter till uppförande av en flygelbyggnad på stiftsbibliotekets tomt synas även finnas, varom emellertid underhandlingar måste föras mellan domkapitlet och stadens myndigheter. Oförankomligt är härvid också, att biblioteken ställas under gemensam ledning. Att däremot ett landsbibliotek skulle kunna grundas enbart på det blivande stadsbiblioteket med bortseende från det gamla stiftsbiblioteket är enligt sakkunnigas mening utslutet.

Linköping

I *Skara* äro stiftsbibliotekets nuvarande förhållanden icke i allo tillfredsställande. Ett landsbibliotek kan dock uppbyggas på stiftsbibliotekets grund även inom den nuvarande byggnaden, för så vitt de naturvetenskapliga institutionerna flyttas därifrån och biblioteket får ensam dispositionsrätt till byggnaden. Lämpligare torde emellertid vara, att den nuvarande biblioteksbyggnaden helt och hållet reserveras för läroverkets institutioner, och att biblioteket

Skara

flyttas till annat håll, antingen till särskilt uppförd nybyggnad eller, såsom sakkunniga närmast velat föreslå, till den gamla seminariebyggnaden, när denna blir ledig. Denna byggnad är visserligen statlig egendom, men här synes vara ett fall, där staten så mycket hellre borde lämna sitt bistånd vid själva lokalfrågans ordnande, som detta kunde ske utan några direkta kostnader för statsverket.

Strängnäs

I *Strängnäs* kan, såsom närmare framgår av den till historiken fogade utredningen, en förbättring i de lokala förhållandena, som skulle möjliggöra stifts- och läroverksbibliotekets utveckling till landsbibliotek, vinnas på två vägar, antingen genom tillbyggande av flygelbyggnad till det nuvarande bibliotekshuset eller genom bortflyttning av de nu i detta jämväl förvarade fornsaks- och andra samlingar, så att hela byggnaden komme att stå till bibliotekets förfogande. Av dessa alternativ ha sakkunniga ansett sig böra förorda det senare, vilket givetvis är det, som för bibliotekets del medför de minsta kostnaderna. Även här torde emellertid ett visst statligt understöd kunna ifrågasättas för lokalfrågans lösning, då denna måhända icke låter ordna sig enbart med de lokala myndigheternas hjälp.

Västerås

I *Västerås* äger stiftsbiblioteket redan en modern bibliotekslokal, vilken dock är i behov av utvidgning, om biblioteket skall kunna tjäna mera omfattande syften. Här ligger biblioteksfrågan i viss mån i liknande läge som i Linköping. Ett stadsbibliotek med livlig lånefrekvens finnes här visserligen redan, men detta saknar ännu egen lokal. Även här synes frågan lättast kunna ordnas så, att en annexbyggnad uppföres på samma tomt som stiftsbiblioteket, och att de båda biblioteken ställas under gemensam ledning.

Växjö

Genom de förändringar, som under de senaste åren vidtagits med *Växjö* stiftsbibliotek, och för vilka ovan redogjorts, är detta bibliotek otvivelaktigt det av de gamla stiftsbiblioteken, som kommit längst i sin utveckling till ett modernt »levande» bibliotek. Sedan här det kommunala biblioteket inflyttat i stiftsbiblioteket, särskilt läsrum inretts o. s. v., föreligga här i själva verket redan alla förutsättningar för upprättandet av ett landsbibliotek i den mening sakkunniga avse. Här borde sålunda frågans definitiva lösning icke behöva låta länge vänta på sig.

Kalmar

I *Kalmar* äro de nuvarande lokala förhållandena för läroverks

bibliotekets del mindre tillfredsställande, och även det nygrundade stadsbiblioteket är endast provisoriskt installerat. Ett ordnande av lokalfrågan bör emellertid här lämpligen kunna ske i samband med uppförandet av den redan beslutade nya byggnaden för läroverket. Det är att antaga, att genom samverkan mellan stadens myndigheter och läroverkskollegiet en sammanslagning av de båda biblioteken härvid skall kunna komma till stånd och därigenom grunden till ett landsbibliotek för dessa trakter läggas.

I *Karlstad* syntes förutsättningarna för ett landsbiblioteks upprättande rätt ljusa vid sakkunnigas besök därstädes 1920. I avslutning till historiken har också ett förslag framställts till biblioteksfrågans ordnande i samband med de nybyggnadsplaner för läroverkets del, som då voro å bane. Ställningen har emellertid sedan denna tid i mycket förändrats. Utsikterna till utvidgning för stiftsbiblioteket inom »gamla gymnasiehuset» synas nu betydligt mörkare, då den ekonomiska situationen i varje fall icke tillåter ett omedelbart upptagande av frågan om ny läroverksbyggnad. De naturvetenskapliga samlingarna måste därför åtminstone tillvidare bibehållas på sin plats i gymnasiebyggnadens bottenvåning; likaså torde det fornhistoriska museet i avvaktan på att finna annan lokal få inhysas å gymnasiehusets vind. Någon väsentlig utrymmesvinst för biblioteket kan knappast åstadkommas förrän med museets bortflyttning, då vinden kunde inredas för biblioteksändamål. En definitiv lösning kan frågan emellertid icke få, förrän även de naturvetenskapliga samlingarna funnit annan lokal. Under nuvarande förhållanden är det ej heller längre tal om stadsbibliotekets förflyttande till gymnasiebyggnaden; i stället planeras utökande av dess nuvarande lokaler med några angränsande rum.

Karlstad

Även i *Härnösand* utgöres den naturliga grunden för ett blivande landsbibliotek av stifts- och läroverksbiblioteket. För detta hava betydligt förbättrade förhållanden inträtt genom de redan fullbordade tillbyggnaderna till Härnösands läroverk. Vid bibliotekets självständiggörande är dock alltjämt önskvärt, att särskild byggnad uppföres för biblioteket, och att då med detta förenas jämväl det norrländska hembygdsbiblioteket.

Härnösand

Förhållandena i Östersund samt Umeå och Luleå äro i viss mån redan berörda. I *Östersund* är stommen till ett landsbibliotek given i Jämtlands bibliotek, som under förutsättning att de i dess

Östersund

byggnad förvarade fornminnessamlingarna förflyttas till annan plats, även äger fullt tillräckliga lokaler för den nya verksamheten. I sammanhang med bibliotekets ombildning borde jämväl det nuvarande läroverksbiblioteket — med undantag av lärarnas referensbibliotek samt lärjungebiblioteket — överflyttas till landsbiblioteket.

Umeå
Luleå

I Umeå och Luleå saknas ännu alldeles lokaler för de blivande landsbiblioteken. Sakkunniga hava emellertid här icke haft tillfälle att genom autopsi närmare studera förhållandena och kunna därför ej heller framlägga direkta förslag i frågan. Det kan endast allmänt sägas, att de nuvarande läroverksbiblioteken böra uppgå i dessa blivande bibliotek, liksom det också är önskvärt, att det samma blir förhållandet med Luleå folkbibliotek. Här blir måhända statlig hjälp av nöden även för själva lokalfrågans ordnande.

Visby

I Visby slutligen torde även nybyggnad bliva nödvändig vid bibliotekets vidgade verksamhet. Detta bibliotek, som nu är det minsta av stiftsbiblioteken, komme emellertid även som landsbibliotek att hava en mindre omfattande uppgift sig förelagd än de övriga, varför här lokalfrågan möjligen åtminstone provisoriskt kunde lösas även på annat sätt.

Såsom av den givna översikten framgår, hava sakkunniga icke ansett sig kunna i varje fall framlägga *detaljerade* förslag. Då organisationen är i så hög grad beroende av lokalfrågans ordnande, kan dess uppbyggande endast komma att ske successivt. Vid den tidpunkt, då frågan på varje plats blir aktuell, kan därför också situationen i mycket vara en annan än den nuvarande, varför sakkunnigas förslag i händelse av närmare utgestaltung lätt kunde te sig föråldrade, när frågan definitivt skulle ordnas. Sakkunniga hava därför i de lokala frågorna icke kunnat giva annat än allmänna direktiv. Det slutliga ordnandet kommer i första hand att bero på de lokala myndigheternas intresse och initiativ. De resultat och förslag, vartill dessa komma, böra emellertid, enligt sakkunnigas mening, vara underkastade granskning av en bibliotekssakkunnig myndighet, den nedan föreslagna biblioteksöverstyrelsen.

Någon avgränsning av de områden, över vilka de olika landsbibliotekens verksamhet skulle sträcka sig, hava sakkunniga likaledes ansett obehövt att i detta sammanhang göra. Ett dylikt

avgränsande kan komma i fråga först när organisationen vuxit ut till större omfattning och bör då i behövliga fall ske genom den nämnda biblioteksöverstyrelsen.

Den närmare utformningen av de av sakkunniga föreslagna bibliotekens organisation och uppgifter torde framgå av det förslag till instruktion och reglemente för dessa bibliotek som sakkunniga nedan framlägga; de ekonomiska förhållandena behandlas likaledes i ett särskilt förslag till stat för landsbiblioteken. Vad beträffar de nyorganiserade bibliotekens ställning uppåt eller frågan om en gemensam ledning för dem redogöres för denna i ett kapitel med förslag till en biblioteksöverstyrelse över landsbiblioteken. Till sist hava sakkunniga till jämförelse med de svenska förhållandena i en till denna avdelning fogad bilaga velat lämna en översikt över motsvarande biblioteks ställning i våra grannländer, Danmark, Norge och Finland. Av speciellt intresse äro de åtgärder, som i Danmark vidtagits för biblioteksfrågans ordnande och vilka lett till genomförande av ett för hela landet enhetligt bibliotekssystem. I Sverige äro emellertid förhållandena i mycket olika och förutsättningarna för ett dylikt enhetligt system saknas. Sakkunniga hava därför ansett sig böra i vida högre grad än som i Danmark skett bygga på historisk grund, med hänsyntagande till på varje särskild plats rådande förhållanden.

FÖRSLAG

till

Instruktion och reglemente för av staten understödda landsbibliotek

§ 1.

Landsbiblioteken, vilka skola tillgodose såväl den vetenskapliga forskningens behov som de folkliga bildningssträvandenas intressen, hava närmare bestämt följande uppgifter:

a) att förvara och för forskningen tillhandahålla de i dem befintliga gamla bok- och handskriftssamlingarna;

b) att genom inköp av nyare vetenskaplig litteratur underlätta studiet arbetet för läroverkens och övriga skolors lärare och lärjungar samt övriga forskare och studieintresserade;

c) att genom inköp av populärvetenskaplig litteratur och skönlitterära arbeten tillhandagå en större allmänhet;

d) att samla och bevara särskilt den litteratur, som angår det till landsbiblioteket hörande området, såväl i tryck som skrift;

e) att förmedla bok- och handskriftslån från och till andra bibliotek och arkiv;

f) att tjänstgöra som central för övriga inom bibliotekets område liggande bibliotek och boksamlingar, och som sådan tillhandagå med boklån i studieändamål, med utsändande av vandringsbibliotek o. d. i enlighet med de föreskrifter, som komma att utfärdas.

§ 2.

Bibliotekets personal utgöres av: en landsbibliotekarie, en vaktmästare och där så finnes behövt en eller flere amanuenser samt ett eller flera biträden.

§ 3.

Som lokal styrelse för biblioteket fungerar en nämnd bestående av landsbibliotekarien som ordförande samt fem medlemmar, valda för en tid av tre år; av dessa utses två av läroverkskollegiet, två av stadsfullmäktige och en av landstinget. Nämndens medlemmar kunna återväljas. Nämnden är beslutsmässig, då minst tre medlemmar äro närvarande. Vid lika röstetal äger ordföranden utslagsröst.

Biblioteksnämnden har till uppgift att efter förslag av landsbibliotekarien tillsätta amanuens och biträden samt vaktmästare, förordna om vikarie för bibliotekarien under semester och vid kortare tjänstledighet, att besluta om bokinköp samt i övrigt handlägga de ärenden, som av bibliotekarien hänskjutas till nämndens avgörande. Nämnden bör av landsbibliotekarien sammankallas minst fyra gånger om året.

§ 4.

Landsbibliotekarien tillsättes av Kungl. Maj:t efter ansökan hos och på förslag av biblioteksöverstyrelsen. För kompetens till befattnings som landsbibliotekarie erfordras:

a) utom studentexamen på latinlinjen med godkänt betyg i latinska språket minst avlagd kandidat- eller ämbetsexamen inom filofisk fakultet;

b) genomgången kurs i biblioteksteknik;

c) praktisk erfarenhet om såväl vetenskapligt som folkligt biblioteksarbete, jämte väl vitsordad tjänstgöring under minst sex månader vid något större offentligt bibliotek (stats-, lands-, stadsbibliotek).

Särskild hänsyn bör vid tillsättning av landsbibliotekarie tagas till vederbörandes fallenhet och intresse för biblioteksverksamhet.

Landsbibliotekarien åligger att tillse, att biblioteket på bästa sätt fyller sina uppgifter att befrämja såväl folkligt bildningsarbete som vetenskaplig forskning. Han skall hava tillsyn över tjänstepersonalen, leda och fördela arbetet inom biblioteket, delta i detsamma särskilt vid samlingarnas ordnande och katalogisering, utvidga och förkovra dessa, föra bibliotekets räkenskaper, redovisa för bibliotekets anslag och övriga medel till riksräkenskapsverket, ombesörja bibliotekets skriftväxling samt före utgången av mars månad varje år till biblioteksöverstyrelsen inlämna ekonomisk tablå över förvaltningen samt berättelse om samlingarnas tillväxt och anlitage samt övriga inom biblioteket utförda arbeten under det sistförflutna kalenderåret.

Landsbibliotekarien skall vidare tillhandagå föreståndarna för övriga bibliotek inom området med råd och anvisningar rörande deras biblioteks skötsel.

§ 5.

Amanuens och biträden förordnas av den lokala biblioteksnämnden efter förslag av landsbibliotekarien.

Amanuensen eller amanuenserna tjänstgöra huvudsakligen vid utlåningen samt vid andra inom biblioteket förefallande arbeten, som dem av landsbibliotekarien anvisas.

§ 6.

Bitrådet eller biträdena deltaga i samma slags arbeten som amanuenserna enligt av landsbibliotekarien uppgjord fördelning.

§ 7.

Vaktmästaren, som tillika är maskinist och eldare, tillsättes av biblioteksnämnden på förord av landsbibliotekarien.

§ 8.

Landsbibliotekarien är skyldig att tjänstgöra minst sex timmar om dagen, oavsett om biblioteket hela denna tid hålles öppet för allmänheten eller ej. Amanuensers och bitrådets tjänstgöring bestämmes av biblioteksnämnden på förslag av landsbibliotekarien.

Bibliotekspersonalen äger årligen åtnjuta semester i enlighet med för statens verk gällande bestämmelser. Under landsbibliotekariens ledighet upprätthålles tjänsten av amanuensen eller, där sådan icke finnes, av lämplig av biblioteksnämnden förordnad vikarie.

Annan tjänstledighet under högst sex veckor beviljas landsbibliotekarien av biblioteksnämnden, varvid angående vikarie gälla enahanda bestämmelser som vid semesterledighet. Behöver landsbibliotekarien längre ledighet, bör ansökan härom i underdånighet ingivas till Kungl. Maj:t, som därvid även, efter biblioteksöverstyrelsens hörande, förordnar om vikarie. Om tjänstledighet för amanuenser, biträden och vaktmästare äger landsbibliotekarien efter förekommande omständigheter förordna.

§ 9.

I fråga om avhändande av bibliotekets dupletter genom byte eller försäljning är landsbibliotekarien skyldig att inhämta biblioteksöverstyrelsens godkännande.

§ 10.

Över bibliotekets samlingar skola föras noggranna och fullständiga kataloger, såväl accessions- som nominalkataloger samt om möjligt real- och ämneskataloger.

Av katalogkorten över den utländska samlingen, det svenska trycket före 1800 och handskriftsavdelningen böra kopior i den mån de bliva färdiga översändas till Kungl. biblioteket att där förvaras.

§ 11.

Böcker och viktigare handskrifter böra föras med band. Där- emot kunna broschyrer och lösa blad lämpligen förvaras i kartonger eller kapslar, alla handskrifter i väl ombonade buntar. Alla böcker, broschyrer, lösa blad och handskrifter böra föras med bibliotekets stämpel eller ägarebeteckning.

Konserveringen av de äldre boksamlingarna och handskrifterna bör utföras efter en av biblioteksöverstyrelsen uppgjord plan.

§ 12.

Landsbibliotekets samlingar äro tillgängliga för allmänheten i läsesalen, men kunna också med undantag för handskrifter, dyrbara böcker, tidningar och obundna arbeten utlämnas till hemlån.

Vid utlåning från annat bibliotek genom landsbibliotekets förmedling tillämpas det utlånande bibliotekets bestämmelser i fråga om boklån.

Tillträde till samlingarna utom de, som till allmänhetens bruk förvaras i öppna hyllor, kan endast i undantagsfall och på landsbibliotekariens ansvar av honom beviljas.

§ 13.

Landsbibliotekets låneexpedition och läsesal hållas öppna alla helgfria dagar från klockan 11 f. m.—2 e. m., dessutom två à tre timmar på e. m., beroende på av vederbörande kommun för ändamålet beviljat anslag. Påsk-, pingst-, midsommar-, jul- och nyårs-afton må biblioteket hållas stängt.

§ 14.

Låntagare är skyldig att med aktsamhet handhava de ur bibliotekets samlingar lånade föremålen samt pliktig att ersätta bib-

lioteket för genom hans förvällande åstadkommen skada, till vilken även räknas anteckningar och märken med blyerts eller bläck. Ersättningens belopp bestämmes av landsbibliotekarien. Lånetiden är i allmänhet 30 dagar. Dock kan landsbibliotekarien bestämma kortare, eventuellt längre tid, liksom även viss plikt för försumlighet att återlämna igenfordrade böcker.

§ 15.

Bestämmelser angående läsesalens begagnande och ordningsregler för besökande meddelas av landsbibliotekarien efter av biblioteksöverstyrelsen fastställd plan.

FÖRSLAG

till

stat för landsbiblioteken

Landsbiblioteken med deras viktiga uppgifter behöva för sina samlingars underhåll och förökning betydligt större anslag än de största läroverksbiblioteken. Sakkunniga ha enats om att för vart och ett av de nyorganiserade landsbiblioteken (med undantag av Kalmar och Visby) föreslå ett årligt anslag av 10,000 kronor för bokinköp, bindning, vissa expenser m. m. Kostnader för uppvärmning, belysning och renhållning böra däremot bestridas av kommunerna. För Kalmar och Visby med deras mera begränsade områden torde 6,000 kronor till vartdera vara tillräckligt.

Landsbibliotekarierna böra enligt sakkunnigas mening placeras i lönegrad närmast under förste bibliotekariernas och skulle sålunda enligt nu gällande avlöningsreglemente komma i graden B 14. För bibliotekarierna i Kalmar och Visby kunde måhända en placering i B 13 vara tillräcklig. Skulle förste bibliotekarierna vid statsbiblioteken framdeles placeras i högre lönegrad, böra landsbibliotekarierna följa en grad (resp. två grader) efter.

Angående vaktmästarna föreslås, att de placeras i lönegraden B 1.

Amanuensbefattningar torde f. n. ej behövas på alla ställen. Befattningen bör enligt sakkunnigas mening avlönas med högst 3,000 kronor, och det torde tillsvidare kunna räcka med ett förslagsanslag *högst* å 10,000 kronor på extra stat, som av biblioteksöverstyrelsen i mån av behov fördelades.

Arvodet åt biträden skulle enligt sakkunnigas mening uteslutande bestridas av vederbörande kommuner.

För eventuellt blivande landsbibliotek i kombination med förutvarande eller planerade kommunala bibliotek äro sakkunniga icke i tillfälle att avgiva förslag angående det bidrag av statsmedel, som erfordras, när här i varje fall underhandlingar först böra föras med de kommunala myndigheterna. Storleken av statens anslag torde här böra bestämmas i någon bestämd proportion till det kommunala anslaget.

I följande tabell uppföras de anslag, som erfordras för de lands-

bibliotek, som sakkunniga närmast anse böra upprättas. Härvid är att märka, att anslagen ej kunna börja utgå på en gång, utan att ombildningen måste ske successive, alltefter som lokalfrågan hinner ordnas och anslag från kommunerna beslutas.

Anslag till landsbiblioteken

(För bibliotekarier och vaktmästare äro lönerna angivna enligt den för varje stad gällande ortsguppering.)

	Grupp	Anslag för inköp	Bibliotekarielön	Vaktmästarelön	Summa
Linköping	D.	10,000:—	6,168:—	2,250:—	18,418:—
Skara	D.	10,000:—	6,168:—	2,250:—	18,418:—
Strängnäs	D.	10,000:—	6,168:—	2,250:—	18,418:—
Västerås	F.	10,000:—	6,600:—	2,430:—	19,030:—
Växjö	B.	10,000:—	5,736:—	2,070:—	17,806:—
Karlstad	E.	10,000:—	6,384:—	2,340:—	18,724:—
Härnösand	F.	10,000:—	6,600:—	2,430:—	19,030:—
Visby	C.	6,000:—	5,580:— (B 13)	2,160:—	13,740:—
Kalmar	D.	6,000:—	5,790:— (B 13)	2,250:—	14,040:—
Umeå	E.	10,000:—	6,384:—	2,340:—	18,724:—
Luleå	G.	10,000:—	6,816:—	2,520:—	19,336:—
	Summa kr.	102,000:—	68,394:—	25,290:—	195,684:—

Till totalsumman 195,684 kronor bör jämväl läggas det ovan nämnda anslaget till amanuenser: 10,000 kronor.

Om och i den mån de föreslagna landsbiblioteken inrättas i ovan angivna städer, böra de i det föregående till dessa städers läroverksbibliotek föreslagna anslagen till inköp och bibliotekarielöner minskas på sätt, som i nedanstående tabell anges (s. 503).

Man har ifråga om anslag till bokinköp velat föreslå, att vederbörande läroverksbibliotek får behålla hälften av det angivna beloppet. Av denna summa skall minst $\frac{2}{5}$ användas för lärjungebiblioteket och återstoden för referensbiblioteket.

Av bibliotekarielönerna skulle reserveras 150 kronor som avlöning för skötsel av referensbiblioteket, och dessutom en alltefter de olika biblioteksgrupperna mellan 300, 250 och 200 kronor växlande summa för skötsel av lärjungebiblioteket.

	Anslag till bokinköp		Bibliotekarielön			
	Förslaget belopp	Behålles 50 %	Förslaget belopp	Behålles för skötsel av		Summa
				Lärjunge- bibl.	Referens- bibl.	
Linköping . . .	3,500:—	1,750:—	1,150:—	250:—	150:—	400:—
Skara	2,500:—	1,250:—	1,150:—	250:—	150:—	400:—
Strängnäs . . .	2,500:—	1,250:—	1,150:—	250:—	150:—	400:—
Västerås . . .	3,000:—	1,500:—	1,400:—	300:—	150:—	450:—
Växjö	3,000:—	1,500:—	1,400:—	300:—	150:—	450:—
Karlstad	3,500:—	1,750:—	1,400:—	300:—	150:—	450:—
Härnösand . . .	2,500:—	1,250:—	1,150:—	250:—	150:—	400:—
Visby	2,500:—	1,250:—	1,150:—	250:—	150:—	400:—
Kalmar	3,000:—	1,500:—	1,400:—	300:—	150:—	450:—
Umeå	2,500:—	1,250:—	900:—	200:—	150:—	350:—
Luleå	2,500:—	1,250:—	900:—	200:—	150:—	350:—
S:a kr.	31,000:—	15,500:—	13,150:—	S:a kr.		4,500:—
Inbesparat belopp		15,500:—		Inbesparat belopp		8,650:—

I den motion, som föranledde denna kommittés tillsättande, framhöll motionären bl. a. att »stiftsbibliotekens gamla bokskatter må kunna konserveras av sakkunniga personer och eljest få nödig omvårdnad för att undgå att förstöras». Denna konserverings nödvändighet ha sakkunniga vid sina inspektionsresor haft gott tillfälle att konstatera, och de ha därför enats om att för renovering och konservering av det äldsta bokbeståndet förorda ett för alla biblioteken gemensamt förslagsanslag å högst 25,000 kronor om året att utgå under 5 år. Den närmare fördelningen härav göres av biblioteksöverstyrelsen.

Enligt sakkunnigas förslag skulle således för de ifrågasatta landsbiblioteken krävas ett årligt anslag på ordinarie stat av . . . . . Kronor 195,684:—
 Dessutom på extra stat för arvoden åt amanuenser ett förslagsanslag *högst* . . . . . » 10,000:—
 Slutligen ett anslag å extra stat för konservering av äldre bokbestånd under fem år . . . . . » 25,000:—

I och med upprättande av landsbibliotek i vissa städer skulle, enligt ovan angivna grunder, en reduktion komma att ske av de anslag, som begärts till bokinköp och arvoden för läroverksbiblioteken på ifrågavarande platser.

FÖRSLAG

till

en biblioteksöverstyrelse över landsbiblioteken

Det återstår att något närmare beröra frågan om en gemensam ledning eller styrelse för de nyorganiserade landsbiblioteken, som kan utöva överinseendet över dessa och befordra deras vidare utveckling. I sin förutvarande egenskap av läroverksbibliotek hava de lytt under skolöverstyrelsen och de till denna styrelse numera knutna bibliotekskonsulenterna.

Det moderna biblioteksväsendet har under de sista årtiondena tagit en glädjande utveckling i vårt land, som karaktäriseras dels av ett starkt uppsving för de vetenskapliga biblioteken, dels av skapandet av ett statsunderstött folkbiblioteksväsen. Någon enhetlig ledning för landets biblioteksväsen finnes dock icke: Kungl. biblioteket sorterar direkt under ecklesiastikdepartementet, de båda universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund under respektive universitetsmyndigheter, läroverks- och folkbiblioteken under skolöverstyrelsen. Under sakkunnigas diskussioner hava planer på en gemensam biblioteksöverstyrelse framkastats, som i sig skulle innesluta representanter för alla grenar av statsunderstödd biblioteksverksamhet, såväl av vetenskaplig som folklig art. För de vetenskapliga biblioteken har det ofta framhållits som ett önskemål att genom en gemensam överledning få till stånd ett intimare och enhetligare samarbete, varigenom man hoppas uppnå tids- och arbetsbesparing på flera områden av vetenskaplig biblioteksverksamhet. Här kunna i största allmänhet följande frågor nämnas: gemensamma instruktioner och katalogiseringsregler, principer för befordringsärenden, det svenska arkivtryckets gemensamma behandling och katalogisering, tjänstemännens utbildning, m. m., m. m. Då det även från flera håll uttalats såsom synnerligen önskvärt, att ett intimare samarbete komme till stånd mellan den rent vetenskapliga och den folkliga biblioteksverksamheten, skulle onekligen ett stort steg i denna riktning tagas, om i en dylik överledning av det svenska biblioteksväsendet också representanter för läroverks- och folkbiblioteken insattes. Härigenom skulle en verklig biblioteks-

myndighet skapas, som i sig förenade sakkunskap från skilda grenar av biblioteksverksamhet och som skulle vara av särskild betydelse för de här föreslagna landsbiblioteken, vilka ju komma att intaga en mellanställning mellan de vetenskapliga och de folkliga biblioteken. Då det emellertid icke faller inom området för biblioteks-sakkunnigas uppdrag att behandla det svenska biblioteksväsendet i hela dess utsträckning och i samband därmed avgiva förslag om en dylik gemensam biblioteksöverstyrelse, ha sakkunniga endast i förbigående velat fästa uppmärksamheten på en organisationsmöjlighet, som enligt sakkunnigas mening utan tvivel skulle lända vårt lands biblioteksväsen i dess helhet till gagn och fromma.

Däremot anse sig sakkunniga böra framlägga förslag om en gemensam överstyrelse för de nyorganiserade landsbiblioteken, vilka såsom ovan framhållits böra utbrytas ur läroverksbibliotekens kategori och erhålla en i förhållande till läroverken självständig ställning. Bibliotekssakkunniga föreslå därför att som närmaste myndighet över landsbiblioteken tillsättes en biblioteksöverstyrelse, bestående av riksbibliotekarien som självskriven ordförande, överbibliotekarierna vid universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund, förste bibliotekskonsulenten i skolöverstyrelsen, tillika föredragande, en representant för landsbiblioteken, en representant för de kommunala biblioteken och en för studiecirkelverksamheten. De tre sistnämnda tillsätts av Kungl. Maj:t. Om så anses behöfligt kan biblioteksöverstyrelsen utse lämplig person till sekreterare. För utförande av överstyrelsens beslut bildas ett verkställande utskott bestående av riksbibliotekarien, föredraganden och representanten för landsbiblioteken.

Biblioteksöverstyrelsen sammanträder minst två gånger om året i Stockholm eller, om så befinnes nödigt, på annan ort. För inställelse till sammanträdena hava överstyrelsens medlemmar att beräkna reseersättning och dagtraktamente enligt gällande reglemente. Är riksbibliotekarien hindrad att delta i sammanträdet, fungerar den till tjänsteåren äldste överbibliotekarien som ordförande. För beslutsmässighet fordras närvaro av minst tre medlemmar. Vid lika röstetal har ordföranden utslagsröst.

De huvudsakliga åligganden, som enligt sakkunnigas förslag tillkomma biblioteksöverstyrelsen, äro:

a) att befordra landsbibliotekens utveckling och med uppmärksamhet följa deras verksamhet;

b) att på grundvalen av till styrelsen inkomna redogörelser från landsbibliotekarierna före maj månads utgång varje år till Kungl. Maj:t ingiva en sammanfattande berättelse över dessa biblioteks förvaltning samt inkomna med förslag till deras förbättring och vidare organisation;

c) att genom ordföranden och föredraganden utöva inspektion över landsbiblioteken;

d) att mottaga ansökningar till och till Kungl. Maj:t ingiva förslag om tillsättande av lediga landsbibliotekariebefattningar;

e) att föreslå vikarie för landsbibliotekarie vid längre tids tjänstledighet;

f) att fastställa plan och ordningsregler för landsbibliotekens be-
gagnande;

g) att bestämma i fråga om landsbibliotekens dupletter;

h) att utfärda regler för katalogisering;

i) att uppgöra plan för konservering av äldre bok- och handskriftssamlingar i landsbiblioteken.

Det torde i detta sammanhang böra framhållas, att tillsättandet av en dylik överstyrelse för landsbiblioteken icke är liktydigt med skapandet av ett nytt ämbetsverk. De enda kostnader, som genom denna anordning skulle förorsakas staten, utgöras av reseersättning och dagtraktamente åt de utanför Stockholm bosatta ledamöterna i biblioteksöverstyrelsen. För övriga ledamöter utgör detta uppdrag endast en utökning av förut på dem vilande ämbetsuppgifter, för vilket särskild ersättning icke bör utgå.

LÄROVERKSBIBLIOTEKEN

i

Danmark, Finland och Norge

En blick på våra grannländer Danmark, Finland och Norge visar, att även i dessa länder flera stora och dyrbara bibliotek under tidernas lopp vuxit upp vid läroverken, särskilt i de gamla stiftstäderna. Enahanda förhållanden som i vårt land synas också råda här beträffande anslag, tillgänglighet, lokaler m. m. Det är endast i Danmark, som på sista tiden åtgärder ifrågasatts för att på ett effektivt sätt ställa dessa boksamlingar i det allmännas tjänst, och en förordning har nyligen utfärdats för detta ändamål, som säkerligen kommer att bliva av genomgripande betydelse för biblioteksväsendets organisation i detta land.

De största *finska* läroverksbiblioteken äro *Vasa* svenska lyceibibliotek, *Åbo* svenska lycei bibliotek samt *Borgå* lycei bibliotek med omkring 30,000 volymer vardera. De äro läroverksbibliotek i egentlig mening, men även utom läroverken stående personer kunna få begagna sig av dessa. Några planer att i större utsträckning göra dem tillgängliga för allmänheten ha enligt till sakkunniga ingångna meddelanden icke försports och i det förslag till organisation av den statliga biblioteksverksamheten i Finland, som år 1920 antogs av finska riksdagen, har läroverksbibliotekens ställning till det övriga biblioteksväsendet icke berörts.

Finland

Samma är förhållandet i *Norge*. De norska skolbiblioteken, av vilka några äro uppdelade i ett lärare- och ett lärjungebibliotek, äro helt skolans egendom. De spela ingen roll för publik utanför skolan, även om de liberalt tillmötesgå ansökningar om lån från utomstående. De största äro *Kristiania*, *Bergens* och *Trondhjems* katedralskolebibliotek, men de äro i allmänhet mindre än motsvarande svenska och danska. Den norska bibliotekskommittén av år 1919, som den 20 sept. 1921 ingav sin »Innstilling om Bibliotekvesenets Ordning», antyder s. 2 f., att det synes ligga närmast till hands att upplösa dessa gamla bibliotek, som innehålla stora mängder av föråldrad litteratur, till fördel för bibliotek, som lättare

Norge

skulle kunna tillgodogöra sig deras skatter. I så fall torde dessa bibliotek väl komma att uppgå i respektive Universitetsbiblioteket i Kristiania, Bergens Museums Bibliotek och Videnskapsselskapets Bibliotek i Trondhjem.

Danmark

Danmark äger i de lärda skolornas bibliotek flera betydande boksamlingar. De förnämsta äro Stifts-, Amts- og Katedralskolens forenede Biblioteker i *Aalborg* (40,000 band), *Fredriksborg* lærde Skoles Bibliotek (24,000 band), *Horsens* (25,000), *Nykøbing* Katedralskoles Bibliotek (15,000), *Odense* (25,000), *Randers* Statsskoles Bibliotek (14,000), *Ribe* Katedralskoles Bibliotek (26,000), *Roskilde* (15,000), *Rønne* (10,000), *Viborg* (20,000). *Aarhus* Katedralskoles Bibliotek har gått upp i Statsbiblioteket i samma stad. En särställning som lärda bibliotek intaga vidare *Herlufsholms* skoles Bibliotek (33,000 band) och *Sorø* Akademis Bibliotek (60,000). De flesta av dessa bibliotek gå tillbaka till reformationstiden och innehålla många värdefulla äldre tryck och handskrifter av vikt särskilt för historiska, topografiska och filologiska forskningar. Här kan nämnas att genom ministeriell skrivelse den 9 juli 1908 dessa bibliotek ålades att till det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn avlämna alla paläotyper, som icke förut funnos i detta bibliotek.

Vidare finnas i Danmark ett antal på 1700-talet grundade stiftsbibliotek, varav det äldsta är Lolland-Falsters i *Maribo* (14,000 volymer). De övriga äro Sjællands Stiftsbibliotek i *Roskilde* (40,000), *Fyens* i *Odense* (40,000), *Viborg* Stiftsbibliotek (20,000), *Ribe* (10,000). De i *Aalborg* och *Aarhus* ha uppgått det förra i Stifts-, Amts- og Katedralskolens forenede Biblioteker, det senare i Statsbiblioteket. Dessa bibliotek ha i sig upptagit också äldre boksamlingar vid kyrkor och hospital, däribland även rester av danska medeltidsbibliotek.

Såväl de lärda skolornas bibliotek som stiftsbiblioteken räknas i Danmark till de offentliga biblioteken, ehuru beträffande deras tillgänglighet för allmänheten samma svårigheter råda som i övriga skandinaviska länder. Här kan även tilläggas, att också i Tyskland och Frankrike gymnasie- och lyceibiblioteken egentligen endast äro tillgängliga för läroverkslärarna.

Cirkuläret 13
mars 1922

För att emellertid söka utnyttja de lärda skolornas boksamlingar i större grad än hittills har det danska undervisningsministeriet utfärdat ett cirkulär den 13 mars 1922 angående avlämnande av böcker från dessa bibliotek till offentliga bibliotek, vilket är

så viktigt och av så genomgripande betydelse, att det här till sitt väsentliga innehåll måste refereras.

Genom detta cirkulär har bestämts, att vissa delar av de lärda skolornas bibliotek med undantag för Herlufsholms och Sorø Akademis bibliotek, vilka icke beröras av bestämmelserna i detta cirkulär, kunna överflyttas som depositum till det offentliga biblioteket i staden, för så vitt detta är så väl inrättat, att det är i stånd att mottaga och rätt förvalta böckerna. Cirkulärets bestämmelser skola bringas i tillämpning genom ett samarbete mellan de ifrågavarande skolmyndigheterna, Statens bibliotekstillsyn och det lokala biblioteket.

Enligt detta cirkulär böra statsskolornas boksamlingar i så stor utsträckning som möjligt, och som det är förenligt med skolornas rimliga krav på att bevara en lämplig boksamling till bruk för lärare och elever, göras tillgängliga för allmänheten; och det framhålles, att denna avsikt på alla sådana platser, där enligt lagen om statsunderstödda bibliotek av den 5 mars 1920 ett offentligt folkbibliotek är upprättat, bäst och mest praktiskt vinnes därigenom, att den del av statsskolans boksamling, som icke är nödvändig för skolan men av betydelse för det offentliga biblioteket, avlämnas till detta. Skolbiblioteken skola sedan i framtiden stå öppna endast för skolans lärare och elever, och den allmänna utlåningen hänvisas helt och hållet till det allmänna biblioteket. De böcker, som avlämnas till det allmänna biblioteket, skola fortfarande vara statsskolans egendom, men tills vidare deponeras i den offentliga boksamlingen till bruk för denna; de få sålunda utlånas och stå samma risker för slitning och skadegörelse som den offentliga boksamlingens övriga bokbestånd. De böcker, som avlämnas till den offentliga boksamlingen, skola vara märkta med statsskolans stämpel och vid avlämnandet åtföljas av en särskild förteckning; det är den offentliga boksamlingens plikt att hålla denna förteckning à jour, så att man av denna alltid kan se, huruvida de deponerade böckerna ännu äro i behåll, eller om de äro utmönstrade och i så fall av vilken anledning.

De riktlinjer, efter vilka avlämnandet bör ske, sammanfattas sålunda:

Vid skolan bör bevaras:

- 1) ett för skolan tillfredsställande *lärjungebibliotek*;
- 2) ett *handbibliotek* till bruk för lärarna vid deras undervisning;

3) litteratur, som är nödvändig för att lärarna skola kunna hålla sig i nivå med sina facks allmänna vetenskapliga utveckling;

4) böcker av bokhistoriskt intresse (t. ex. originalupplagor av danska klassiker, för så vida det ej är sådana sällsyntheter, att de böra avlämnas till ett statsbibliotek, eller typiska verk i skönlitteraturens eller vetenskapens historia);

5) böcker som ha särskilt affektionsvärde för den ifrågavarande skolan.

Som exempel på litteratur, som lämpligen *bör avlämnas*, nämnes särskilt:

a) litteratur, som endast tjänar speciella fackstudier i vidare mening, särskilt topografi och historia;

b) litteratur för allmänbildande ändamål, såvida den icke kan sägas vara nödvändig för den dagliga undervisningen eller som supplerande läsning för lärare eller elever.

För den händelse tidskriftsserier avlämnas, fortsättes subskriptionen på dessa av den offentliga boksamlingen, och tidskriften blir således, vad angår tiden efter överlämnandet, boksamlingens egendom.

I avseende på de samlingar av äldre litteratur av filologiskt, juridiskt, teologiskt och filosofiskt innehåll, »som i det väsentliga kunna sägas för nutiden vara utan synnerligt värde», men som i icke ringa mängd finnes bevarad i de gamla skolbiblioteken, anmärkes, att denna döda litteratur kan magasineras på lämpliga ställen, där plats därtill finnes, utan att det är av nöden att offra tid och pengar på dess konservering och katalogisering. En del av dessa böcker kunna sedan användas till att bilda bokhistoriska samlingar till upplysning om typer på boktryck, inbindning och illustrationsmateriel, och bör för sådana ändamål avlämnas, om önskan därom framställes. Finns det icke plats för denna döda litteratur, önskar ministeriet anmälan därom med förslag till samlingens användning.

De böcker, som enligt nu angivna grunder kunna avlämnas av statsskolorna, skola avlevereras till »det stedlige offentlige Bibliotek»; det är således icke tal om att »inlemma» böckerna i ett centralbibliotek i en annan stad än den, där statsskolan ligger. Däremot är det alltid de tre statsbiblioteken tillåtet att bland de böcker, som skola avlämnas av de ifrågavarande biblioteken, uttaga det som kan vara av betydelse för statsbiblioteken.

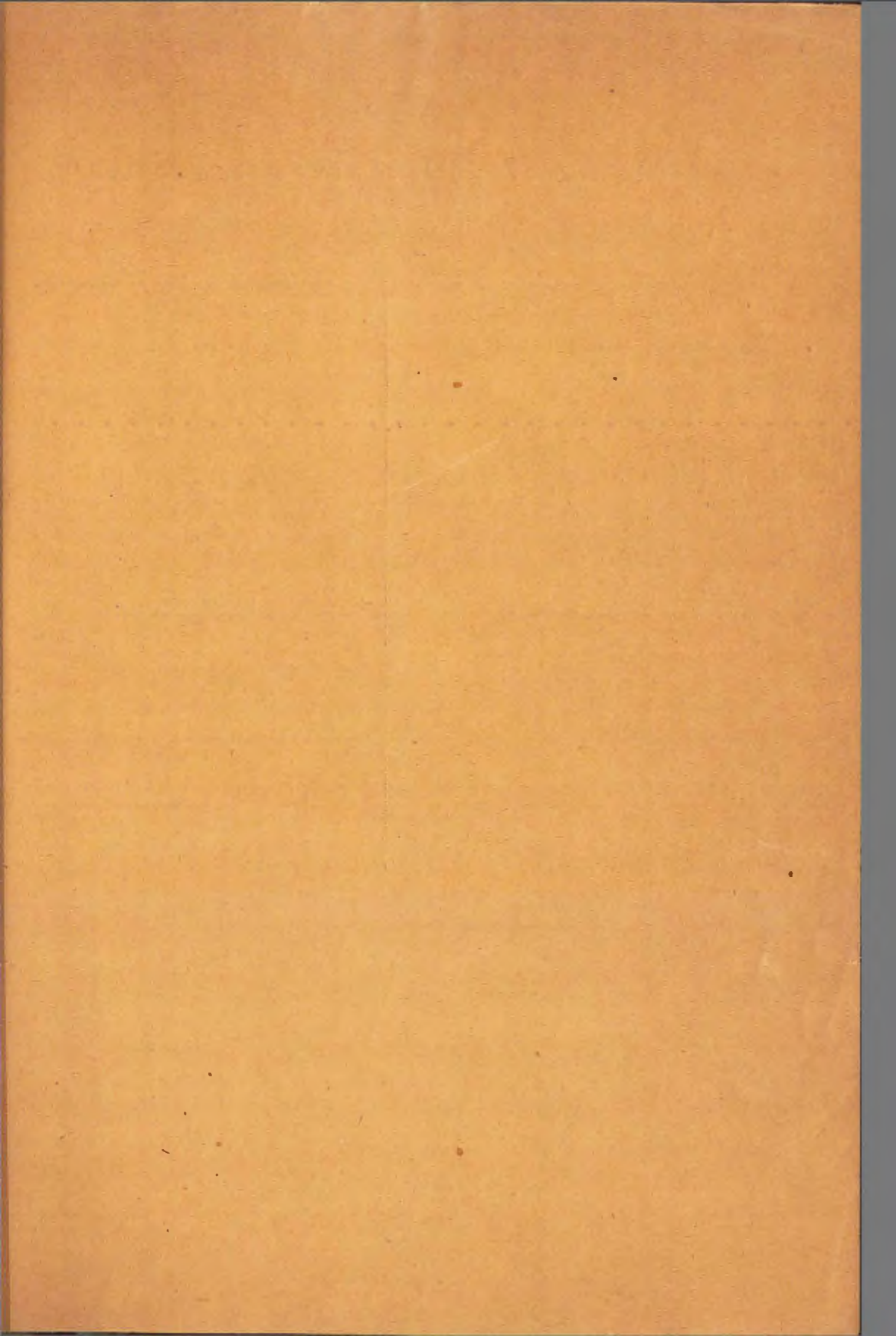
Det sålunda angivna avlämnandet av böcker från statsskolorna till den offentliga boksamlingen på platsen må för den enskilda skolan äga rum, när det på ifrågavarande plats finnes ett offentligt bibliotek, som har tillräckligt utrymme att mottaga de leveranser, det här är fråga om, och råder över tillräckliga medel och den nödvändiga arbetskraften för att göra dem fruktbärande genom utlåning genom biblioteket. I enskildheter tänkes saken ordnad genom förhandlingar mellan en representant för Statens bibliotekstillsyn och skolans rektor, sedan denne haft tillfälle att på grundvalen av överläggningar med skolans bibliotekarie och facklärarna uppgöra förslag över vilka böcker skolan kan erbjuda till avlämnande till det offentliga biblioteket.

Sedan avlämnande ägt rum, rekommenderas ett intimt samarbete mellan skolans bibliotek och det ifrågavarande offentliga biblioteket särskilt i fråga om bokanskaffning, så att man kan vinna det största möjliga utbyte av de till bägge bibliotekens förfogande stående medel och undvika onödiga duplettanskaffningar.

Det har i Danmark också varit på tal att upprätta vissa större provinsbibliotek på grundvalen av redan förefintliga större boksamlingar, särskilt i *Aalborg* och *Odense*; dessa planer ha väl vid genomförandet av den stora folk- och centralbiblioteksorganisationen, som kom till stånd genom den danska »Lov om statsunderstøttede Biblioteker», antagen den 5 mars 1920, blivit skjutna åt sidan, men ha i viss mån åter blivit aktuella genom de nyligen föreslagna tilläggen till ovannämnda bibliotekslag, vari förutses upprättandet av vissa större landsbibliotek, till vilka anslag skulle utgå vid sidan av de för de andra biblioteken gällande reglerna.

Statens offentliga utredningar 1924

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvård.	Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.
Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.	Industri.
Kommunalförvaltning.	Handel och sjöfart.
Statens och kommunernas finansväsen.	Kommunikationsväsen. Utredning rörande ny vattenväg mellan Östersjön och Värmland samt bihang. [6]
Politi.	Bank-, kredit- och penningväsen.
Socialpolitik.	Försäkringsväsen.
Hälso- och sjukvård.	Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt. Supplement nr 2 till Sverges familjenamn 1920. [4] Betänkande angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. [5] Betänkande och förslag angående läroverks- och landsbifolkens utbildning. [7]
Allmänt näringsväsen. K. Elektrifieringskommitténs meddelanden. 12. Ang. elektrifiering av landsbygden inom Kopparbergs län. [3]	Försvarsväsen.
Fast egendom. Jordbruk med binärningar. Det svenska lantbrukets produktionskostnader. 2. Bokföringsåren 1920—1921 och 1921—1922. [2]	Utrikes ärenden. Internationell rätt. Angående ordnandet av statens kommersiella informationsverksamhet. [1]